دواتساپ نمبر0708768250 مآخذ اسلام جار

رَبَّنَا آتِنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا (الکہف)

بیان الصرف

پښتو تقریر

ارشاد الصرف

(ازافادات)

مولانا اطیع اللہ صاحب

استاذ الحدیث جامعہ اسلامیہ (علامہ ٹاؤن)، چمن

ترتیب، تزئین وحاشیہ

مفتی حافظ کلیم اللہ صاحب

فاضل جامعہ دارالعلوم کراچی

استاد جامعہ اسلامیہ (علامہ ٹاؤن)، چمن

مکتبہ سلطانیہ الہاشمیہ

کانسی روڈ۔ کوئٹہ

واٹس ایپ گروپ
کفایت دینی کتب خانہ
کفایت اللہ ابن صدیق
ٹیلی گرام واٹس نمبر
+923247442395
+923052488551
کفایت pdf واٹس ایپ ٹیلی
گرام چینل دینی کتب خانہ

رَبَّنَا آتِنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا

بیان الصرف

پښتو تقریر

ارشاد الصرف

(از افادات)

مولانا اطیع اللہ صاحب

استاذ الحدیث جامعہ اسلامیہ (علامہ ٹاؤن) چمن

(ترتیب، تزیین وحاشیہ)

مفتی حافظ کلیم اللہ صاحب فاضل دار العلوم کراچی

استاذ جامعہ اسلامیہ (علامہ ٹاؤن) چمن

مکتبہ سلطانیہ

کاسی روڈ کوئٹہ

د طباعت او کتابت حقوق محفوظ دي:

- د کتاب نوم:.........................بیان الصرف
- افادات:.........................مولانا اطیع الله صاحب
- ترتیب وتزئین و حاشیه:.........حافظ کلیم الله صاحب
- نظر ثاني:.....................ملا عبدالشکور آخند
- فن:..............................علم الصرف
- کمپوز:..........................عبدالوهاب (متعلم)
- تعداد:..............................۱۱۰۰
- ضخامت:.............................۳۴۵
- سنه طباعت:.............۱۴۳۶هـ
- ناشر:...................مکتبه سلطانیه

د ملاوېدو ځایونه:

۱. مکتبه محمدیه:...............اباسین روډ چمن
۲. مکتبه سلطانیه:.................کاسي روډ کوئټه
۳. اسلامي کتب خانه:.........تاج میر خان روډ چمن
۴. مکتبه محمودیه:..............سرخاب روډ پشین
۵. مکتبه غفاریه:..............ارګ بازار قندهار
۶. جامع مسجد حاجي عبدالودود:...........چمن

د مضامینو تفصیلي فهرست:

شماره		صفحه
۱.	سریزه:	۱
۲.	عرض مرتب:	۳
۳.	د تقریر پر خصوصیاتو باندې اجمالا یو څو لیکلي:	۴
۴.	اول سبق د اوو شیانو پیژندل:	٦
۵.	دوهم سبق یو څو اصطلاحات پیژندل:	۱۱
٦.	دریم سبق سوالونه او جوابونه:	۱۴
۷.	څلورم سبق د اسم جامد متمکن تقسیم:	۲۳
۸.	پنځم سبق د حروفو تقسیم:	۲۸
۹.	شپږم سبق د حروف زوائدو پیژندل:	۳۳
۱۰.	اووم سبق د وزن معلومولو طریقه:	۳٦
۱۱.	اتم سبق د هفت اقسامو بیان:	۴۸
۱۲.	نهم سبق د مثال، اجوف او ناقص بیان:	۵٦
۱۳.	لسم سبق اسم جامد، اسم مشتقي او اسم مصدر:	٦۲
۱۴.	باب اول صرف صغیر ثلاثي مجرد صحیح از باب فَعَلَ يَفْعِلُ چون اَلْضَرْبُ (زدن):	٦۸
۱۵.	یوولسم سبق یو څو ضروري فوائد:	۷۱
۱٦.	(۱)قانون او د قانون جاري کولو طریقه او مقامونه:	۷۴
۱۷.	(۲)قانون او د قانون جاري کولو طریقه او مقامونه:	۷٦
۱۸.	(۳)قانون او د قانون جاري کولو طریقه او مقامونه:	۷۹
۱۹.	(۴)قانون او د قانون جاري کولو طریقه او مقامونه:	۸۰
۲۰.	(۵)قانون او د قانون جاري کولو طریقه او مقامونه:	۸۱
۲۱.	(٦)قانون او د قانون جاري کولو طریقه او مقامونه:	۸۲
۲۲.	(۷)قانون او د قانون جاري کولو طریقه او مقامونه:	۸۵
۲۳.	(۸)قانون او د قانون جاري کولو طریقه او مقامونه:	۸۹
۲۴.	(۹)قانون او د قانون جاري کولو طریقه او مقامونه:	۹۰
۲۵.	(۱۰)قانون او د قانون جاري کولو طریقه او مقامونه:	۹۲
۲٦.	(۱۱)قانون او د قانون جاري کولو طریقه او مقامونه:	۹۴
۲۷.	(۱۲)قانون او د قانون جاري کولو طریقه او مقامونه:	۹۴

د مضامينو تفصيلي فهرست:

شماره		صفحه
۲۸.	(۱۳)قانون او د قانون جاري کولو طريقه او مقامونه:	۹۶
۲۹.	(۱۴)قانون او د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:	۹۹
۳۰.	(۱۵)قانون او د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:	۱۰۰
۳۱.	(۱٦)قانون او د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:	۱۰۲
۳۲.	(۱۷)قانون او د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:	۱۰۳
۳۳.	(۱۸)قانون او د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:	۱۰٦
۳۴.	(۱۹)قانون او د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:	۱۰۹
۳۵.	باب دوهم صرف صغير ثلاثي مجرد صحيح از باب فَعَلَ يَفْعُلُ چون اَلنَّصْرُ	۱۱۳
۳٦.	باب سوم صرف صغير ثلاثي مجرد صحيح از باب فَعِلَ يَفْعَلُ چون اَلْعِلْمُ	۱۱۳
۳۷.	(۲۰)قانون او د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:	۱۱۴
۳۸.	(۲۱)قانون او د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:	۱۱۷
۳۹.	باب چهارم ثلاثي مجرد صحيح از باب فَعَلَ يَفْعَلُ، چون: اَلْمَنْعُ	۱۱۸
۴۰.	باب پنجم ثلاثي مجرد صحيح از باب فَعِلَ يَفْعِلُ چون: اَلْحَسَبُ	۱۱۹
۴۱.	باب ششم ثلاثي مجرد صحيح از باب فَعُلَ يَفْعُلُ چون اَلشَّرَفُ:	۱۱۹
۴۲.	(۲۲)قانون او د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:	۱۲۰
۴۳.	باب اول صرف صغير ثلاثي مزيد فيه صحيح از باب اِفْعَال چون: اَلْاِکْرَامُ	۱۲۴
۴۴.	(۲۳)قانون او د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:	۱۲۸
۴۵.	(۲۴)قانون او د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:	۱۳۰
۴٦.	(۲۵)قانون او د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:	۱۳۲
۴۷.	(۲٦)قانون او د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:	۱۳۳
۴۸.	(۲۷)قانون او د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:	۱۳۵
۴۹.	(۲۸)قانون او د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:	۱۳۷
۵۰.	(۲۹)قانون او د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:	۱۳۹
۵۱.	(۳۰)قانون او د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:	۱۴۰
۵۲.	(۳۱)قانون او د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:	۱۴۳
۵۳.	(۳۲)قانون او د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:	۱۴۴
۵۴.	(۳۳)قانون او د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:	۱۵۱

د مضامینو تفصیلي فهرست:

شماره		صفحه
۵۵.	➢ (۳۴)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۱۵۲
۵۶.	➢ د بابو علامې:	۱۶۳
۵۷.	➢ (۳۵)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۱٦٦
۵۸.	➢ (۳٦)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۱٦۷
۵۹.	➢ (۳۷)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۱٦۹
٦۰.	➢ (۳۸)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۱۷۱
٦۱.	➢ (۳۹)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۱۷۳
٦۲.	➢ (۴۰)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۱۷۵
٦۳.	➢ (۴۱)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۱۷۷
٦۴.	➢ (۴۲)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۱۷۸
٦۵.	➢ (۴۳)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۱۸۰
٦٦.	➢ باب اول صرف صغیر ثلاثي مجرد مثال واوي بر وزن فَعَلَ يَفعِلُ چون: اَلْوَعْدُ	۱۸۵
٦۷.	➢ باب اول صرف صغیر ثلاثي مجرد اجوف واوي بر وزن فَعَلَ يَفعُلُ چون اَلْقَوْلُ	۱۹۸
٦۸.	➢ (۴۴)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۲۰۱
٦۹.	➢ (۴۵)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۲۰٦
۷۰.	➢ (۴٦)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۲۱۲
۷۱.	➢ (۴۷)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۲۱۳
۷۲.	➢ (۴۸)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۲۱٦
۷۳.	➢ (۴۹)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۲۲۱
۷۴.	➢ (۵۰)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۲۲۳
۷۵.	➢ (۵۱)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۲۲٦
۷٦.	➢ (۵۲)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۲۲۹
۷۷.	➢ (۵۳)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۲۳۲
۷۸.	➢ باب اول صرف صغیر ثلاثي مجرد ناقص واوي بر وزن فَعَلَ يَفعُلُ چون اَلدُّعَاءُ	۲۴۳
۷۹.	➢ (۵۴)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۲۵۱
۸۰.	➢ (۵۵)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۲۵۳
۸۱.	➢ (۵٦)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۲۵۴

د مضامینو تفصیلي فهرست:

شماره		صفحه
۸۲.	(۵۷)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۲۵۵
۸۳.	(۵۸)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۲۵۸
۸۴.	(۵۹)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۲۶۰
۸۵.	(۶۰)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۲۶۵
۸۶.	(۶۱)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۲۶۸
۸۷.	(۶۲)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۲۶۹
۸۸.	(۶۳)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۲۷۱
۸۹.	(۶۴)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۲۷۵
۹۰.	(۶۵)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۲۷۷
۹۱.	(۶۶)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۲۷۸
۹۲.	(۶۷)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۲۸۳
۹۳.	ابواب لفیف مفروق:	۲۸۹
۹۴.	ابواب لفیف مقرون	۲۹۳
۹۵.	(۶۸)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۲۹۶
۹۶.	(۶۹)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۲۹۹
۹۷.	(۷۰)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۳۰۱
۹۸.	(۷۱)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۳۰۳
۹۹.	(۷۲)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۳۰۶
۱۰۰.	(۷۳)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۳۰۸
۱۰۱.	(۷۴)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۳۰۹
۱۰۲.	(۷۵)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۳۱۰
۱۰۳.	(۷۶)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۳۱۱
۱۰۴.	(۷۷)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۳۱۲
۱۰۵.	(۷۸)قانون او د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:	۳۱۳
۱۰۶.	د مهموزو څو مشترکه ضروري فوائد:	۳۱۴
۱۰۷.	ابواب مهموز الفاء ثلاثي مجرد:	۳۱۵
۱۰۸.	ابواب مهموز العین ثلاثي مجرد:	۳۲۰

د مضامينو تفصيلي فهرست:

شماره		صفحه
.۱۰۹	➢ ابواب مهموزاللام ثلاثي مجرد:	۳۲۳
.۱۱۰	➢ (۷۹)قانون او د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:	۳۲۵
.۱۱۱	➢ ابواب مضاعف:	۳۲۹
.۱۱۲	➢ ابواب مختلطات:	۳۳۳
.۱۱۳	➢ علامات ابواب:	۳۴۰

بسم الله الرحمن الرحيم

سریزه:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ حَمْدًا كَثِيْرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيْهِ وَمُبَارَكًا عَلَيْهِ كَمَا يُحِبُّ رَبُّنَا وَيَرْضٰى وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ خَيْرِ الْهُدٰى وَعَلٰى آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ نُجُوْمِ الْاِهْتِدٰى.

اما بعد:

یو طرف ته د علم الصرف او علم النحو اهمیت په علومو کي ډېر واضح وو، لکه: مشهوره مقوله ده: اَلصَّرْفُ اُمُّ الْعُلُوْمِ وَالنَّحْوُ اَبُوْهَا، يَقْوِيْ فِي الدِّرَايَاتِ دَارُوْهَا وَيَطْغٰى فِي الرِّوَايَاتِ عَارُوْهَا.

ترجمه: علم الصرف د ټولو علومو مور ده او علم النحو د ټولو علومو پلار دئ، چي کم څوک د صرفو او نحوي د علم سره واقف وي، هغه ته په علومو عقلیه وو کي ښه قوت او استعداد حاصل وي، او چي کم څوک د صرفو او د نحوي د علم څخه عاري یعني ناواقف وي. هغه په علومو نقلیه وو کي ګمراه کیږي او منزلِ مقصود ته ځان نه سي رسولای.

او بل طرف ته زموږ د علاقې طالب علمان یقینًا هم د دغه علومو د اهمیت په اندازه یې د حاصلولو کوشش کوي، لیکن د کوشش په طریقه کي یو څه کوتاهي وه، هغه دا چي طالب علمانو به خپل ټول سعی او کوشش د نحوي او صرفو د کتابو د عبارت، حاشیې او نقطې په حل کولو صرف کاوئ.

لیکن په عربي عباراتو کي د اجراء کولو به یې څه خاص اهتمام نه کاوئ، نو د هغه نتیجه به دا وه چي طالب العلم خو به په عبارت، حاشیه او نقطه ښه پوهیدئ. لیکن په عربي عباراتو کي به د اجراء نه کولو په وجه د عربي ترکیب او د صیغو د اجراء سره نابلده وو.

بنده په خپل درسي دوران کي په عامو طالبانو کي دا کوتاهي ډېر زیاته محسوسوله.

د دې کوتاهۍ د لیري کولو دپاره بنده د خپل کمزوري وسع او طاقت او کمزوري استعداد په موافقت باندې به هر کال د رخصتۍ په دوران کي د خپل استاد امام الصرف و النحو حضرت مولانا نصرالله خان صاحب (زاد مجده) په طرز او طریقه باندي یو کال ارشاد الصرف او بل کال نحومیر د دورې په شکل و طالب علمانو ته درساوئ.

او په هغه کي به یې د نحوي تراکیب او د علم الصرف د صیغو اجراء په عربي عباراتو کي د کولو خاص اهتمام کاوئ، او په څلوېښت یا پنځه څلوېښت سبقه به پای ته رسېدئ.

په هغه کي به د مختلفو علاقو مبتدي او منتهي طلبانو په کثرت سره شرکت کوئ. چي کله په طالب علمانو کي د هغه فائده ډېر زیاته محسوسه سوه، نو بنده و هغه ته تسلسل ورکړئ.

د دورې په دوران کي به بعضو طالبانو په مختلفو شکلو د هغه تقريرونه ليکل او نورو طالب علمانو به د هغه فوټو استيټونه لاس ته رسول.
په آخر کي طالبانو دا تمنی ډېر ښکاره کوله او ما ته به يې ويل چي کاشکي پر دې تقريرو باندي تا نظر کړې واى!
د طالبانو دغه تمنی بنده د خپلي بيمارۍ په خاطر نه سوه پوره کولاى، په آخر کي په حيث د مجبورۍ دې کار ته تيار سوم.
او د معاونت ذمه داري د بنده کشر ورور ذکي، فاضل او مدرس حافظ مولوي مفتي کليم الله پر غاړه واخيسته، نو ده د بنده د يو شاګرد (چي د ملا احسان الله په نامه باندي وو) د ارشاد الصرف ليکلي تقرير و مخته کښېښوئ او پر هغه يې کار شروع کړئ.
د ارشاد الصرف د ټولو قوانينو مختصري خلاصې او د ټولو بابو صرف ضغير او حسب ضرورت د بعض بابو صرف کبير او د هر سبق سره يو څه حل سوي صيغې يې کښېښولې.
او يقيناً يې هم د هغه سره بهترينه او د فوائدو ډکه حاشيه اضافه کړه او بنده به يې نګراني کوله.
په آخر کي دا وايم چي څه مستقل تصنيف خو نه دئ، صرف د استاذانو د ارشاد الصرف د وينا يو طريقه ليکل سوې ده، ليکن انشاء الله فائده به يې د ارشاد الصرف و معلمينو او متعلمينو ته چي د پښتو ژبي سره تعلق لري ډېره زياته وي.
الله تعالی دي دا کوشش د ټولو معاونت کوونکو چي هر قسم يې د دې کتاب په برابرولو کي معاونت کړی وي د نجات ذريعه وګرځوي! آمين يا رب العالمين

اطيع الله عفي عنه بن حاجي ملا عبد العزيز (رحمه)

كَتَبْتُ هٰذِهٖ عِدَّةَ السَّطْرِ فِيْ حَرَمِ الْمَسْجِدِ النَّبَوِيِّ عَلٰى صَاحِبِهَا أَلْفُ أَلْفِ صَلَوَاتٍ وَسَلَامٍ عَقِيْبَ صَلٰوةِ الْجُمُعَةِ.

تاريخ: يوم الجمعه (۷) محرم الحرام ۱۴۳۶هـ

مطابق: ۲۰۱۴/۱۰/۳۱

عرض مرتب:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَكَفٰى وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى.

احقر العباد بنده ناچيز د هر څه څخه مخکي د الله تعالى شکر ادا کوي. چي الله تعالى محض په خپل فضل او کرم سره بغيرد د څه استحقاقه او د خپل محبوب شيخ حضرت صوفي شاه فيروز عبدالله ميمن صاحب دامت برکاتهم د خصوصي دعاګانو په برکت سره د "بيان الصرف" چي تقرير د ارشادالصرف دئ په کتابي شکل کي يې تکميل و کړئ.

چونکه د بنده د مشر ورور استاد محترم حضرت مولانا اطيع الله صاحب دامت برکاتهم تقريبًا د تيرو شلو کلو څخه د صرف او نحو د دورې يو ترتيب روان دئ، چي په هغه کي هر کال د مختلفو علاقو څخه راغلي تشنګان علم په ډېر کثير تعداد سره شموليت کوي او خپله نحوي او صرفي تشنګي پوره کوي. او بنده هم بطور معاون په دغه دورو کي شموليت کوي، او دغه مسوده د حضرت موصوف دامت برکاتهم د شل کاله تجربې د إفاداتو څخه تيار سوی يو تقرير دئ، چي اوس ستاسو په مخکي په يو کتابي شکل کي موجود دئ.

د دغه تقرير په کتابي شکل کي د تيارولو څو وجهي دي، چي په هغو کي يوه داده چي حضرت موصوف دامت برکاتهم د ارشادالصرف د طويل تدريس او تجربې وروسته دا محسوس کړه چي په پښتو ژبه کي يو داسي جامع او مختصر تقرير وليکل سي چي د هغه څخه عام طالبان فائده واخلي او خصوصا ابتدائي مدرسين په خپل درس کي د ارشادالصرف.

او بل دا چي د عامو طالبانو بالخصوص د دورې د شرکاؤ پر ډېر اصرار باندي چي د حضرت موصوف دامت برکاتهم څخه به يې کاوئ، چي دغه تقرير دي د فوټو کاپي څخه په يو کتابي شکل کي نقل سي او ترتيب دي ورکول سي.

نو د حضرت موصوف دامت برکاتهم په امر او حکم باندي بنده د خپل کم علمی او تهي دستی د اعتراف او د تدريسي او نورو مصروفياتو باوجود صرف د الله ﷻ د نوم مبارک په ويلو سره د حضرت موصوف دامت برکاتهم په نګرانی او سرپرستی کي و دغه تقرير ته په ترتيب ورکولو کي شروع وکړه چي الله ﷻ محض په خپل فضل او کرم سره پايه تکميل ته ورسوئ.

وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَزِيْزٍ

کليم الله ولد حاجي ملا عبدالعزيز (مدرس)

د تقریر پر خصوصیاتو باندي اجمالا یو ځو لیکي:

الحمد لله په دې تقرير کي د هري درجې ذهن لرونکي طالب العلم يعني که مبتدي وي، که متوسط وي او که منتهي وي د استعداد پوره خيال ساتل سوی دئ، هغه لکه:

۱. د قوانينو تشريح د حکمو، شرطو، اتفاقي او احترازي مثالو په شکل کي په ډېر آسانه او ساده انداز باندي.
۲. او د ټولو بابو د صرف صغيرو خاص بيا د مشکلو بابو د صرف کبير وضاحت په اعراب يعني په زور، زېر او پېښ سره په واضحه توګه چي د بابو په يادولو کي د يو ښه معاون او مددګار حيثيت لري.
۳. دا غه رنګه د باب د مشکلو صيغو اعلال په پښتو ژبه کي په اسانه ډول باندي.
۴. د صرفو د مختلفو کتابو څخه پر دې تقرير باندي بطور استفاده يو مختصره حاشيه ليکل سوې ده، چي په بعضو ځايو کي يې د متن د مخفي الفاظو تشريح کړې ده او په بعضو ځايو کي يې مزيده صرفي تشنګي پوره کړې ده، چي هر طالب العلم د خپل صرفي استعداد مطابق بطور تفريح فائده ځني اخيستلای سي.
۵. بقول حضرت موصوف رحمه الله و دې کتاب ته مو د صرف بهائي تر حده پوري د سبقانو او د اولي او دوهمي خبري په شکل ترتيب ور کړی دئ. دا زموږ د استاد حضرت مولانا نصر الله خان رحمه الله د سبق ويلو طريقه وه چي تر يو حده د هغه د ويني خصوصيت پکښي پاته سي.
۶. د سبقانو د ويلو ترتيب کچيري په دوره کي وي، نو شمار يې د څلوېښتو څخه بيا تر پنځه څلوېښتو پوري دئ، او که چيري دوره نه وي، نو بيا د طالب العلم د استعداد مطابق بايد وويل سي.
۷. او يو خصوصيت چي هغه د دې تقرير د امتيازاتو څخه هم دئ پنسبت د نورو بعضو شرحو هغه دا چي د حل شده صيغو اجراء د قوانينو په رڼا کي چي ابتدائي مدرسين بطور خاص فائده ځني کولای سي.

۸. په نوي ایډیشن کي د تمرین اضافه هم سوې ده چي هغه د طالب العلم د ذهن د تېزی د پاره لیکل سوي صیغې دي چي طالب العلم یې په خپله د هغه اصل را وباسي او قانون پکښي جاري کړي او دا د طالب العلم د استعداد زیاتولو دپاره یو ښه معاون بلل کیږي. او د هر قانون سره د یوې فائدې چي هغه د حضرت مولانا عبید الله خضداري د افاداتو څخه دي اضافه سوې ده چي د قانون په جاري کولو کي و طالب العلم ته یو واضحه لاره روښانه کوي.

بنده ناچیز هم چونکه د نیکۍ په کار کي د شمولیت او د قاعده "الامر فوق الادب" په تقاضا سره د دې تقریر په ترتیب او تزئین کي حصه اخیستې ده.

حتی الوسع په دې تقریر کي د غلطیو د تصحیح کوشش سوی دئ. بیا هم که چیري د بشري کمزوري د تقاضا پر بنیاد باندي د بنده څخه د دې کتاب په ترتیب او تزئین کي یو غلطي سوې وي.

نو بنده اولاً د الله تعالی څخه او ثانیاً د ټولو مسلمانو څخه د معافی طلبګار دئ.

او د محترمو ناظرینو پر اطلاع باندي به انشاء الله تعالی په آئنده چاپ کي د هغه غلطی اصلاح کیږي.

او په آخر کي د بنده د ټولو مسلمانو خصوصاً د ناظرینو حضراتو څخه غوښتنه او خواست دا دئ چي بنده او د بنده محبوب شیخ رحمه الله او د بنده والدین، استاذان، شاګردان او تر قیامت پوري راتلونکي ذریات په خپلو خصوصي دعاګانو کي یاد وساتي.

او الله تعالی دي و دې تقریر ته په هر اعتبار سره د قبولیت شرف ور نصیب کړي چي د الله جل جلاله د رضا سبب وګرځي. آمین.

بنده ناچیز:

کلیم الله بن ملا عبد العزیز (مرحوم)

مدرس جامعه اسلامیه (علامه ټاؤن) بائی پاس روډ چمن ۱۲/۱/۲۰۱۵

بسم الله الرحمن الرحيم

اَلْحَمْدُ(١) لِلّٰهِ رَبِّ(٢) الْعٰلَمِيْنَ وَالْعَاقِبَةُ(٣) لِلْمُتَّقِيْنَ(٤) وَالصَّلٰوةُ(٥) وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ(٦) وَاَصْحَابِهٖ اَجْمَعِيْنَ.

اول سبق

په دې سبق کې څلور خبرې دي:

اوله خبره:

چې هر طالب العلم په يو علم د علومو کښې شروع کوي د هغه د پاره د اوو (٧) شيانو پېژندل ضروري دي.

١. مقام او مرتبه د هغه علم.
٢. تعريف د هغه علم.

---

(١) الحمد: د "حمد يحمد حمدا" مصدر دی. د باب څخه د علم يعلم. د الحمدلله معنى (كل حمد من الازل الى الابد من اي حامد من الخالق او من المخلوق مختص لله تعالى). (تنوير)

(٢) رب: مصدر دی يا د باب څخه د نصر ينصر يعنى ﴿ربّ يربّ ربّا﴾ او يا د تفعيل د باب څخه يعني ﴿ربّب يربّب تربيبا﴾ يا ناقص يايي دی د ضرب يضرب د باب څخه يعني ﴿ربى يربى﴾. علامه جامي په مختار الصحاح کې ليکلي دي چې دا درې سره بابونه مترادف دي. (نوادر الاصول)

يا د اسم فاعل صيغه ده، "رابّ" الف د تخفيف په وجه حذف سوی دی. يا د صفت مشبه صيغه ده، "ربّ" بر وزن "فعل" او "فعل" بر وزن "صعب" په اصل کې "ربب" وه، بيا د ادغام په وجه باندي ﴿ربّ﴾ جوړ سوي دی. (تنوير)

(٣) العاقبة: د مصدر صيغه ده، د باب څخه د نصر ينصر د ضرب يضرب. او مصدر کله کله د فاعل فعيل مفعول پر وزن باندي هم راځي، لکه: كاذبة، حريق او مفتون. (تنوير)

(٤) متقين: د اسم فاعل د جمع صيغه ده د متقي، د باب افتعال څخه ده. (تنوير)

(٥) الصلوة: مصدر دی د باب تفعيل څخه يا اسم مصدر دی د تصليه. د دواړو په منځ کې فرق دا دی چې مصدر پر معنى حدثي دلالت کوي او اشتقاق ځني کيږي. لکه تسبيحا چې سبّح ځني مشتق سوی دی. او اسم مصدر پر معنى حدثي دلالت کوي، خو اشتقاق نه ځني کيږي. لکه: سبحان اسم مصدر دی او په معنى د مصدر سره دی، ځکه سبحان په معنى د تسبيح دی.

"صلوة" په اصل کې "صلوة" وو، واو متحرک ما قبل يې مفتوح ؤ. د "قال باع" والا په قانون سره "واو" په "الف" بدل سو. او صاحب فصول اکبري يو قاعده ليکلې ده چې "صلوة، زكوة، مشكوة" او "ربو" ددې څلورو په آخر کې "واو" ليکل کيږي. او "الف" د "واو" پر سر ليکل کيږي، او دغه کلمات په تفخيم سره ويل کيږي. او د اضافت په وخت کې "واو" حذف کيږي، لکه په ﴿انّ صلاتي﴾ کې. (تنوير)

(٦) آله: د "آل" اصل يا خو "اول" ؤ "واو" متحرک ما قبل يې مفتوح د "قال باع" په قانون سره "واو" په "الف" سره بدل سو او "آل" ځني جوړ سو. او يا د "آل" اصل "اهل" ؤ. "هاء" د قرب المخرج په وجه باندي په همزه بدل سوه. بيا د "امن يمن" په قانون سره همزه په "الف" سره بدل سو "آل" سو. (تنوير)

۳. غرض د هغه علم. ۴. موضوع د هغه علم.
۵. واضع د هغه علم. ٦. مصنف د كتاب.
۷. وجه د تسميه د كتاب.

دوهمه خبره:

سوال: كه څوک سوال وكړي چي د طالب العلم دپاره د دې اوو (۷) شيانو پيژندل ولي ضروري دي؟

جواب: د مقام او مرتبې پيژندل ځكه ضروري دي چي دد، علم مقام او مرتبه و طالب ته معلومه سي، بيا به پر دې علم حاصلولو دده شوق راسي.(۱)

د تعريف پيژندل ځكه ضروري دي چي طلب د مجهول مطلق را نه سي. او طلب د مجهول مطلق باطل او عبث دئ.

د غرض پيژندل ځكه ضروري دي چي د طالب سعي او كوشش عبث نه سي.

د موضوع پيژندل ځكه ضروري دي چي تميز د علومو په تميز د موضوعاتو سره راځي.(۲)

د واضع پيژندل ځكه ضروري دي چي د واضع د پيژندلو څخه د واضع مرتبه معلوميږي بيا پر دې علم باندي د طالب شوق راځي.(۳)

د مصنف پيژندل ځكه ضروري دي چي د مصنف د پيژندلو څخه د مصنف مرتبه معلوميږي، چي كله د مصنف مرتبه معلومه سي، نو بيا هم پر كتاب باندي د طالب العلم شوق پيدا كيږي.

---

(۱) لكه څنگه چي يو طالب و يو مدرسې ته د ورتلو څخه مخكي د هغي مدرسې ادرس او پته و ځان ته معلوموي، د دې دپاره چي دَى طالب او تلاښ كونكى د يو نا معلومي او مجهولي مدرسې نه سي. (الصرف العزيز)

(۲) او بل دا چي طالب خپل مقصود يعني سبق ويل، علم دين حاصلول او الله تعالى راضي كول د غير مقصود څخه جلا كړي. (الصرف العزيز)

(۳) او داغه رنگه چي د واضع د مرتبې د پيژندلو په وجه باندي د طالب زړه مطمئن سي. و د علم صرفو په زده كولو كي خپل كوشش او طاقت صرف كړي. (الصرف العزيز)

وجه د تسميه پيژندل ځکه ضروري دي چي علم پر دوه قسمه دئ يو علم اجمالي او بل علم تفصيلي. علم اجمالي اکثره وخت د کتاب په نامه کي پټ وي او علم تفصيلي د کتاب د ويلو څخه وروسته حاصليږي. او تفصيل بعد الاجمال اوقع في الذهن وي.

دريمه خبره:

(مقام) د علم صرفو په منزله د مور د مقام دئ. لکه څنګه چي بغير د مور د بچيان پيدا کېداى نه سي؛ داغه رنګه د علم صرفو د ويلو څخه بغير نور علوم د طالب العلم په دماغ کي نه سي راتلاى. او ددې خبري تائيد د عربو دا مقوله کوي چي ﴿الصَّرْفُ أُمُّ الْعُلُومِ وَالنَّحْوُ أَبُوهَا﴾.(۱)

تعريف د علم صرف، داغه رنګه موضوع د علم صرف او داغه رنګه غرض د علم الصرف داخاص دئ په علم الصرف پوري. او قانون دا دئ چي تعريف د خاص او مقيد موقوف دئ پر تعريف د عام او مطلق باندي. اول به عام او مطلق تعريف او مطلق موضوع او مطلق غرض پيژنو، بيا به تعريف د علم صرفو. موضوع د علم صرفو او غرض د علم صرفو پيژندل کيږي.

اوس مطلق تعريف په لغت کي ﴿مَا يُعَرَّفُ بِهِ الشَّيْءُ﴾ ته وايي چي په ده سره شی پيژندل کيږي او په اصطلاح کښي ﴿مَا يَتَمَيَّزُ بِهِ الشَّيْءُ عَنْ جَمِيعِ مَا عَدَاهُ﴾ چي په ده سره شی د جميع ماعدا څخه جلا کيږي.

(موضوع) په لغت کي (نهاده شده) ته وايي او په اصطلاح کي ﴿مَا يُبْحَثُ فِي الْعِلْمِ عَنْ عَوَارِضِهِ الذَّاتِيَّةِ﴾ چي په يو علم کي د هغه شي د عوارض ذاتيه څخه بحث کيږي.

(غرض) په لغت کي مطلوب او نښاني ته وايي او په اصطلاح کي ﴿مَا يَكُونُ بَاعِثًا عَلَى الْفِعْلِ﴾ چي پر يو فعل باندي باعث کونکی وي.

څلورمه خبره:

د مطلق تعريف. غرض او موضوع پيژندلو وروسته اوس د علم الصرف خاص تعريف دادئ:

---

(۱) د مقدمه د علم صرفو متعلق د شعارهم په بعضو کتابو کي ليکلي دي:

﴿[illegible]﴾

﴿[illegible]﴾

﴿[illegible]﴾

﴿الصرف علم باصول يعرف بها احوال الكلم الثلث من حيث اصل وبناء ورد وبدل﴾ (۱). علم الصرف يو علم دئ پر يو څو قاعدو باندي چي د هغه په ذريعه سره د درو کلمو (اسم، فعل، حرف) د آخر احوال پېژندل کيږي په اعتبار د اصل وبناء د رد او بدل.

(موضوع) د علم صرف دا دد: ﴿كلمات لغة العرب من حيث بناء واشتقاق واعلال وتعليل ورد وبدل﴾. (۲)

(غرض) د علم الصرف دا دئ: ﴿صيانة الذهن عن الخطاء في الصيغة﴾ (۳). ذهن (ژبه) د خطاء لفظي څخه ساتل.

(واضع) د علم صرفو: د محقق قول مطابق حضرت معاذ بن مسلم هروي (۴) رحمة الله عليه دئ،

---

(۱) صرف په لغت کي په معناګانو سره راځي:

۱. ګرځول او اړول.
۲. ويلي کول.
۳. په شا کېدل.
۴. [illegible]
۵. د سرو او سپينو بدلول (ترخه).
۶. ګردش زمانه.
۷. واقعه او حادثه.

او د علم صرفو مختلف نومونه دي:

۱. علم الصرف.
۲. علم التصريف.
۳. علم الميزان.
۴. علم الصيغه.
۵. علم الاشتقاق. (املاء الصرف)

په بعض کتابو کي د علم صرفو تعريف په دي الفاظو باندي هم ذکر سوی دئ:

۱. ﴿الصرف علم يبحث عن احوال المفردات من حيث هيئتها﴾ (فصول عشري)
۲. ﴿تحويل الاصل الواحد الى امثلة مختلفة لمعان مقصودة﴾ (رحماني)
۳. ﴿الصرف علم باصول يعرف بها احوال ابنية الكلم التي ليست باعراب وبناء﴾. (الصرف العزيز)

(۲) په بعضو کتابو کي موضوع په دي الفاظو باندي هم ذکر سوی دد:
﴿مفردات كلام العرب من حيث الاصالة والفرعية والحوادث﴾.

(۳) غرض د علم الصرف په بعض کتابو کي په دا الفاظو سره هم ذکر سوی دئ:
﴿تحصيل ملكة يعرف بها الاختصاص عن [illegible]﴾.

(۴) [illegible] لکه څنګه چي يو شاعر ويلي دي: [illegible] (الصرف العزيز)

که څه هم د بعض حضراتو په نزد باندي حضرت علي ﷺ دئ(۱).
(مصنف) ددې کتاب د محقق قول مطابق حضرت مولانا خدای بخش رحمة الله عليه دئ.
(وجه د تسميې) ددې کتاب داده چي ارشاد مصدر دئ د باب څخه د افعال، مصدر کله مبنی للفاعل وي او کله مبنی للمفعول وي، دلته مبنی للفاعل دئ. نو ارشادالصرف معنٰی مُرشدُالصَرف يعني لاربنونکی د صرفو.
سوال: دا نور کتابونه د علم صرفو لکه صرف مير، زرادي، زنجاني، مراح الارواح او شافيه دا خو هم لاربنونکي دي و صرفو ته و دې هر يوه ته بايد د ارشاد نوم ورکول سي؟
جواب: علم صرف عبارت د درو شيانو څخه دئ: اعلالات، ابواب او قوانين، په دې کتاب کښي دا درې سره موجود دي، نو دا کتاب جامع سو؛ ځکه يې د ارشادالصرف نوم ورکړئ.
او هغه نور کتابونه په بعضو کي خالص اعلالات وي، لکه صرف بهائي او صرف مير. په بعضو کي خالص ابواب وي، لکه ميزان الصرف. او په بعضو کي خاص قوانين وي، لکه: په زرادي، زنجاني، مراح او شافيه کي. نو دا کتابونه نه سوه جامع؛ ځکه دوی ته د ارشاد نوم ورنه کړل سو.
يا دوهمه وجه داده چي ارشادالصرف و انسان ته د علم الصرف لاربنوونه کوي، لکه څنګه چي مرشد انسان ته د الله تعالی د قرب لاربنوونه کوي د هغه په لاربنوونه انسان په خپل مرام او مقصد کښي کامياب ګرځي. داغه رنګه د ارشادالصرف په ښوونه انسان په صرفو کښي کامياب ګرځي.

---

(۱) د حضرت هروي [illegible] څخه مخکي د نحوي او صرفو مسائل په مخلوط شکل باندي وو [illegible] علامه هروي په جينه [illegible] کي د صرفو مسائل [illegible] جلا کړل [illegible] مستقل فن په شکل يې ترتيب ورکړ [illegible] وفات ۱۹۰ هجري [illegible]
حضرت مفتي [illegible] صاحب ليکي دي چي [illegible] مسئله [illegible] ليکي دي چي [illegible] دغو [illegible] ته [illegible] دغو [illegible] علي دي.
۱ حضرت [illegible]
۲ [illegible] تصنيف دی.
۳ [illegible] تصنيف دی [illegible]

دوهم سبق:

په نن سبق کي چند اصطلاحات پیژندل ضروري دي:

۱. لغت:(۱) لغت په لغت کي ﴿اَلنُّطْقُ وَالتَّعْبِيْرُ﴾ نطق او تعبير ته وايي يعني خبري کول. او په اصطلاح کي ﴿مَايُعَبِّرُبِهٖ كُلُّ قَوْمٍ عَنْ اَغْرَاضِهِمْ﴾ چي هر قوم د خپلو اغراضو تعبير په کوي.

۲. اصطلاح: اصطلاح په لغت کي جمع کولو ته وايي لکه عرب چي وايي: ﴿اِصْطَلَحَ النِّسَاءُ﴾ يعني ﴿جَمَعَ النِّسَاءُ﴾ او اصطلاح په اصطلاح کي ﴿اِتِّفَاقُ قَوْمٍ مَخْصُوْصٍ عَلٰى اَمْرٍ مَخْصُوْصٍ﴾ د يو خاص قوم اتفاق پر يو خاص شي باندي.

۳. صيغه:(۲) صيغه په لغت کي زر ويلول او په خپل غالب کي اچولو ته وايي او په اصطلاح کي ﴿هَيْئَةٌ حَاصِلَةٌ مِنْ تَرْتِيْبِ حُرُوْفٍ وَحَرَكَاتٍ وَسَكَنَاتٍ﴾ صيغه يو شکل دئ چي د حروفو، حرکاتو، او سکناتو، د يو ځای کولو څخه حاصليږي.

---

(۱) لغت په اصل کي "لَغَوٌ" وو، بيا "واو" په "الف" سره بدل سو، "الف" د التقاء ساکنين په وجه و غورځېدئ، او په عوض کي کي يې په آخر کي "تا" را وړه نو "لُغَةٌ" سو.

بعضو علماء کرامو يې تعريف داسي کړی دئ: هِيَ اَلْفَاظٌ غَيْرُ مَعْرُوْفَةِ الْمَعَانِيْ.

واضع د لغت اولاً الله رب العزت دئ، لکه څنګه چي الله ﷻ فرمايي: ﴿وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا﴾، او بيا په دې کي زياتوب او کمبوت تغير او تبديل په هره زمانه کي او په هر ملک کي د انسان د طرفه وسو.

او په ټولو لغتو کي احسن او اشرف لغت عربي لغت دئ؛ ځکه حديث مبارک دئ:

اَحِبُّوا الْعَرَبَ لِثَلَاثٍ: لِاَنِّيْ عَرَبِيٌّ، وَالْقُرْآنَ عَرَبِيٌّ، وَلِسَانَ اَهْلِ الْجَنَّةِ عَرَبِيٌّ.

او الله ﷻ فرمايي: بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِيْنٍ

او د انسان اول لغت هم عربي دئ؛ ځکه د آدم ﷺ لغت په جنت کي عربي وو. (املاء الصرف)

(۲) صيغه په اصل کي "صِوْغَةٌ" وو، بيا "واو" ماقبل يې مکسور په "يا" سره بدل سو، "صِيْغَةٌ" سو.

او بعضي علماء کرامو د صيغې تعريف په دې الفاظو باندي کړی دئ: ﴿هَيْئَةٌ عَارِضَةٌ لِمَادَّةِ الْكَلِمَةِ﴾ يعني دا يو شکل دئ، چي د کلمې و مادې يعني و اصل حروف ته عارض کيږي.

بعضي علماء وايي: ﴿هِيَ هَيْئَةٌ حَاصِلَةٌ لِلْكَلِمَةِ بِاِعْتِبَارِ تَقْدِيْمِ الْحُرُوْفِ وَتَاْخِيْرِهَا وَحَرَكَاتِهَا وَسَكَنَاتِهَا﴾. (الصرف العزيز)

۴. منصرف او غير منصرف:(۱) منصرف هغه ته وايي:
چي حركات ثلثه(۲) مع التنوين پر ده راتلاى سي، لكه: "زَيْدٌ" او غير منصرف و هغه ته وايي چي پر ده كسره او تنوين نه سي راتلاى، لكه: "عُمَرُ".

۵. معرب او مبني:(۳) معرب هغه ته وايي چي آخر يې په اختلاف د عواملو مختلف كيږي، لكه: جَاءَنِيْ زَيْدٌ او مبني هغه دئ چي آخر يې په اختلاف د عواملو نه مختلف كيږي، لكه: "هٰؤُلَاءِ".

۶. تنوين: تنوين په لغت كي نون دادن ته ويل كيږي او په اصطلاح كي ﴿نُوْنٌ سَاكِنَةٌ تَتْبَعُ حَرَكَةَ آخِرِ الْكَلِمَةِ لَا لِتَاكِيْدِ الْفِعْلِ﴾ يعني تنوين هغه نون ساكن دئ چي په آخر د كلمې كي راځي او د

---

(۱) د منصرف تعريف: منصرف هغه اسم دئ، چي په ده كي يو سبب د اسبابو د منع صرفي څخه نه وي، لكه "جَاءَنِيْ زَيْدٌ، رَاَيْتُ زَيْدًا، مَرَرْتُ بِزَيْدٍ". او حكم يې په متن كي ذكر سوى دئ.
د غير منصرف تعريف: غير منصرف هغه اسم دئ، چي دوه سببه يا يو سبب قائم مقام د دوو سببو د اسبابو څخه د منع صرفي په كې موجود وي. لكه "جَاءَنِيْ عُمَرُ، وَرَاَيْتُ عُمَرَ، وَمَرَرْتُ بِعُمَرَ"، او حكم يې په متن كي ذكر سوى دئ. (تنوير)
اسباب د منع صرفي نه (۹) دي: ﴿عَدْلٌ وَ وَصْفٌ وَتَانِيْثٌ وَ مَعْرِفَةٌ وَ عُجْمَةٌ ثُمَّ جَمْعٌ ثُمَّ تَرْكِيْبٌ وَ نُوْنٌ زَائِدَةٌ مِنْ قَبْلِهَا اَلِفٌ وَ وَزْنُ فِعْلٍ وَ هٰذَا الْقَوْلُ تَقْرِيْبٌ﴾. (كافيه)
(۲) زور، زېر او پېښ ته حركت ويل كيږي. حركت پر دوه قسمه دئ:
۱. حركت لازمي.
۲. حركت عارضي.
حركت لازمي هغه دئ چي په اصل وضع كي موجود وي. او حركت عارضي هغه دئ چي د يو عارض په وجه ور كول سوى وي.
سكون هم پر دوه قسمه دئ:
۱. لازمي.
۲. عارضي.

د حركت دوهم تقسيم

په دوهم تقسيم حركت پر دوه قسمه دئ:
۱. حركت اعرابي.
۲. حركت بنايي.
حركت اعرابي هغه دئ چي پر معرب باندي راځي و دې ته رفع، نصب، جر او جزم ويل كيږي. او حركت بنايي هغه دئ چي د مبني په آخر كي راځي و ده ته ضم، فتح او كسر ويل كيږي. او د دوى مشترک نوم ضمه، فتحه او كسره ده.
او صرفي حضراتو حركت عارضي سكون شمار كړى دئ او سكون عارضي يې حركت شمار كړى دئ.
(۳) د معرب تعريف: ﴿هُوَ اِسْمٌ رُكِّبَ مَعَ عَامِلِهٖ وَلَا يُشْبِهُ مَبْنِيَّ الْاَصْلِ﴾. حكم يې په متن كي موجود دئ.
د مبني تعريف: ﴿مَا نَاسَبَ مَبْنِيَّ الْاَصْلِ اَوْ وَقَعَ غَيْرَ مُرَكَّبٍ﴾. حكم يې په متن كي موجود دئ. (كافيه)

تاكيد د فعل دپاره نه وي. او په تلفظ كي نون ويل كيږي لېكن په كتابت كي نون نه ليكل كيږي(۱).

څلورډوله حروف پيژندل ضروري دي:

۱. حروف جاره:(۲) حروف جاره اوولس (۱۷) دي:

بَا، وتَا، وكَاف، ولَامْ، ووَاوْ، ومُنْذُ، ومُذْ، خَلَا ... رُبَّ، حَاشَا، مِنْ، عَدَا، فِيْ، عَنْ، عَلٰى، حَتّٰى، اِلٰى

---

(۱) نون پر دوه قسمه دئ:

۱. نون اصلي.
۲. نون زائده.

نون اصلي هغه دئ چي د فا، عين او لام په مقابله كي راسي، لكه نَصَرَ او مَنَعَ. او نون زائده هغه دئ چي د فا، عين او لام په مقابله كي نه وي لكه اِنْصَرَفَ او اِحْرَنْجَمَ.

يا نون زائده پر پنځه قسمه دئ:

۱. نون علامة: دا هغه نون دئ چي د يو باب علامه وي، لكه اِنْفِعَال او اِفْعِنْلَال.
۲. نون اعرابي: دا هغه نون دئ چي په معرب كي وي او د ضمه اعرابي عوض وي، لكه يَضْرِبَانِ او يَضْرِبُوْنَ.
۳. نون بنايي: دا هغه نون دئ چي د چا په عوض كي نه وي او د جمع مؤنث په آخر كي راسي، لكه يَضْرِبْنَ.
۴. نون تنوين: دا نون په تلفظ كي ويل كيږي او په كتابت كي نه ليكل كيږي، بلكي دوه زوره، دوه زېره او دوه پېښه ليكل كيږي، لكه: ضَارِبًا، ضَارِبٍ، ضَارِبٌ چي په اصل كي ضَارِبَنْ، ضَارِبِنْ، ضَارِبُنْ وه.
۵. نون تاكيد: دا هغه نون دئ چي د فعل د تاكيد دپاره را وړل كيږي، كله ثقيله وي، لكه: اِضْرِبَنَّ او كله خفيفه وي، لكه: اِضْرِبَنْ.

(۲) د حروف جاره تعريف: مَاوُضِعَ لِاِفْضَاءِ الْفِعْلِ اَوْ شِبْهِهِ اِلٰى مَدْخُوْلِهٖ.

حروف جاره غير مشهوره:

۱. كَيْ. كَيْ يو ناصبه او بل جاره دئ، جاره پر درو شيانو باندي داخليږي:
   اول: پر "مَا" استفهاميه.
   دوهم: پر "مَا" مصدريه.
   دريم: پر "اَنْ" مصدريه.
۲. "لَاتَ" په لفظ "حِيْنَ" او په "كم" زمانيه كي عمل كوي.
۳. "لَوْلَا" جاره په ضمير كي عمل كوي.
۴. "لَعَلَّ" په لغت د بني عقيل كي.
۵. "مَتٰى" بمعنى "مِنْ" په لغت د هزيل كي. (شرير)

۲. حروف نداء:(۱) حروف ندا پنځه (۵) دي: يا، وأيا، وهيا، وأي، وهمزهٔ مفتوحه

۳. حروف جوازم:(۲) حروف جوازم پنځه (۵) دي: إن، ولم، ولمّا، ولام امر، ولاء نهي

۴. حروف نواصب:(۳) حروف نواصب څلور (۴) دي: أن، ولن، وكي، وإذن.

دريم سبق:

بدان (۴) اسعدك الله تعالی فی الدارین که کلمات لغت عرب بر سه قسم است: اسم است و فعل است و حرف است، اسم چون رَجُلٌ و فَرَسٌ و فعل چون ضَرَبَ، دَحْرَجَ و حرف چون مِنْ وإلی.

---

(۱) ندا په يو مخصوص حرف سره څوک را بلل. پر کم شي چي دا حرف داخل وي، هغه ته منادیٰ ويل کيږي. او منادیٰ تقريبًا پر شپږ (٦) قسمه باندي راځي:

۱. منادیٰ مضاف.
۲. منادیٰ شبه مضاف.
۳. نکره غير معين.
۴. مفرد معرفه.
۵. مستغاث باللام.
٦. مستغاث بالالف. (تنوير)

(۲) "إنْ" د شرط دپاره راځي او دوو فعلو ته جزم ورکوي، لکه: إنْ تَضرِبْ أضرِبْ.
"لَمْ" او "لمّا" پر فعل مضارع داخليږي او په معنی د ماضي منفي سره يې ګرځوي. او د "لمّا" په مدخول کي توقع وي په خلاف د "لَمْ". "لام" امر مبني بر کسره وي، لکه: لِيَضرِبْ. "لاء" نهي لکه: لَا تُشرِكْ بِاللهِ.
(۳) "أنْ" ناصبه مصدريه حرف استقبال ماضي، مضارع او امر دري سره په تاويل د مصدر ګرځوي.
"لَنْ" حرف ناصب استقبال د تاکيد د نفي دپاره راځي، لکه: لَنْ يَضرِبَ.
"كَيْ" دپاره د سببيت راځي، لکه: أسلمتُ كَيْ أدخُلَ الجَنّةَ.
"إذَنْ" حرف جواب د جواب په وخت کي پر فعل مضارع داخليږي. لکه: يو څوک وايي: أنا آتِيكَ غدًا، ته په جواب کي ورته وايې: إذَنْ أُكرِمَكَ. (تنوير)
(۴) بدان د امر صيغه ده. مصدر يې دانستن په معنی د پيژندلو سره راځي، ماضي يې دانست او مضارع يې داند راځي. او دا ده په شروع کي باء د تحسين کلام دپاره راوړل کيږي.

يو څو نور ضروري فوائد:

د جمع، اسم جمع او جنس تر منځ فرق:

جمع: جمع هغه ده چي پر ما فوق الاثنين يې اطلاق کيږي او د دې دپاره واحد هم وي او و دې ته ضمير د واحد نه سي راجع کيدلای، لکه: مُسلِمُونَ او رِجَالٌ.
اسم جمع: اسم جمع هغه ده چي پر ما فوق الاثنين يې اطلاق کيږي لیکن د دې دپاره واحد نه وي. او د ضمير واحد مرجع جوړېدلای سي، لکه: قَومٌ او رَهطٌ.
جنس: جنس هغه دئ چي پر قليل او کثير دواړو يې اطلاق کيږي او د ضمير واحد دپاره مرجع جوړېدلای سي، لکه: دَارٌ او كِتَابٌ.

ترجمه: پوه سه الله تعالی دي تا نیک بخته کړي، په دواړو جهانو کي، چي کلمات د ژبي د عربو پر درې قسمه دي: اسم، فعل، حرف. اسم لکه: رَجُلٌ (سړی) او فَرَسٌ (آس) او فعل لکه: ضَرَبَ او دَحْرَجَ او حرف لکه: مِنْ او اِلیٰ.

په نن سبقه کي پنځه خبري دي:

اوله خبره:

پر مصنف رحمة الله علیه باندي سوال واردېږي چي په دې کتاب کي خوستا غرض او مقصد بیان د قواعد صرفیه ؤ دئ او تا شروع په "بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ" سره وکړه. او شروع ستا په "بِسْمِ اللهِ" سره اشتغال بما لایعني دئ. او اشتغال بما لایعني دا عبث کار دئ وَكُلُّ عَبَثٍ حَرَامٌ!

جواب: د یو شي د راوړلو دپاره چي یوه نکته او علت وي هغه عبث نه بلل کېږي، نو د "بِسْمِ اللهِ" د راوړلو د پاره د یوې نکتې پر ځای درې نکات او علل سته:

۱. متابعت د قران کریم دئ.

د اسم فاعل او فاعل تر منځ فرق:

د اسم فاعل او فاعل تر منځ څو فرقونه دي:

۱. اسم فاعل همېشه مشتق وي لکه "ضَارِبٌ" او فاعل همېشه مشتق نه وي، کله مشتق وي، لکه: سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَّاقِعٍ، کله مصدر وي، لکه: اِذَاجَاءَ نَصْرُاللهِ او کله جامد وي، لکه: جَاءَ زَيْدٌ.

۲. اسم فاعل پر ذات مبهم او فاعل پر ذات معین باندي دلالت کوي.

۳. اسم فاعل همېشه ذات مع الوصف وي لکه "ضَارِبٌ" او فاعل همېشه مشتق نه وي، کله مشتق وي، لکه: سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَّاقِعٍ، کله مصدر وي، لکه: اِذَاجَاءَ نَصْرُاللهِ او کله جامد وي، لکه: جَاءَ زَيْدٌ. نو د فاعل او اسم فاعل تر منځ عموم او خصوص من وجه دئ: هم به فاعل وي او هم به اسم فاعل وي، لکه: سَأَلَ سَائِلٌ. فاعل به وي او اسم فاعل به نه وي، لکه: جَاءَ زَيْدٌ، اسم فاعل به وي او فاعل به نه وي، لکه: زَيْدٌ ضَارِبٌ.

د اسم فاعل او صفت مشبه تر منځ فرق:

اسم فاعل پر معنايي حدوثي دلالت کوي او صفت مشبه پر معنايي ثبوتي او دوامي دلالت کوي.

د اسم مبالغي او اسم تفضيل تر منځ فرق:

په اسم مبالغه کي د زیاتوب معنٰی بذاته او بنفسه وي، لکه غَفَّارٌ او په اسم تفضیل کي د زیاتوب معنٰی نسبت و غیر ته وي، لکه زَيْدٌ اَفْضَلُ مِنْ عَمْرٍو.

۲. امتثال په حديث مشهور سره دئ چي پيغمبر ﷺ فرمايي: ﴿كُلُّ أَمْرٍ ذِيْ بَالٍ لَمْ يُبْدَأْ فِيْهِ بِبِسْمِ اللهِ فَهُوَ أَبْتَرُ﴾ (مرقاة المفاتيح).

يعني هر هغه د نېکۍ کار چي د الله جل جلاله په نامه سره نه سي شروع هغه بې برکته وي.

۳. متابعت د سلفو صالحينو دئ.(۱)

سوال: دغه درې وجهې لکه څنګه چي د "بسم الله" د راوړلو دپاره دي داغه رنګه د "حمد" دپاره هم دي، نو "حمد" دي ولې نه راوړئ؟

جواب: د "حمد" ويلو څخه غرض او مقصد زموږ اظهار د صفات کماليه ؤ د الله جل جلاله دئ او اظهار د صفات کماليه ؤ د الله تعالی جل جلاله په "بسم الله الرحمن الرحيم" کښي راغلی دئ، لهذا "حمد" د "بسم الله" په ضمن کي وويل سو.(۲)

دوهمه خبره:

سوال: معترض اعتراض کوي چي مصنف "بدان" د څه غرض دپاره راوړی دئ؟

جواب: مصنف رحمة الله عليه "بدان" د طالب د اګاهی او بيدارۍ دپاره راوړی دئ.(۳)

سوال: "بدان" يې وويلئ ولي يې "اِعْلَمْ" نه ويلئ؟

جواب: کتاب چونکه فارسي دئ، نو مناسب "بدان" ؤ. ځکه مصنف رحمة الله عليه "بدان" راوړئ او "اِعْلَمْ" يې نه راوړئ.(۴)

---

(۱) او بل دا چي مشرکينو به کله يو کار شروع کاوئ، نو د خپلو معبودانو باطله څخه به يې د امداد طلب کوئ، ويل به يې: ﴿بِسْمِ اللَّاتِ وَالْعُزَّى﴾. نو مؤمنانو ته حکم وسو، چي تاسي کله يو کار شروع کاوئ، نو د خدای معبود حقيقي څخه د امداد طلب کوئ او د ده په نامه سره شروع کاوئ. (الفوائد الصرفيه)

(۲) او داغه رنګه د دواړو څخه مقصود ذکر خداوندي دئ. چونکه هغه د "بسم الله" په ويلو سره حاصل سو، ليکن د "بسم الله" په باره کي په بل حديث کي زيات تاکيد راغلی دئ. لکه نبي کريم ﷺ فرمايي: ﴿أَلَا مَنْ كَتَبَ مِنْكُمْ كِتَابًا فَلْيَكْتُبْ فِيْ أَوَّلِهِ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ﴾ (ملاء نصرف)

(۳) د مصنفينو رحمهم الله دا عادت حسنه دئ. چي د طالبانو د متوجه کولو دپاره په عربي کتابو کي "اِعْلَمْ" او په فارسي کتابو کي "بدان" راوړي. (ملاء نصرف)

(۴) او بل دا چي طالب في الحال فارسيات ويلې وي. نو د "اعلم" په راوړلو سره پرېشانه نه سي، نو ځکه د ده د خوشحاله کولو دپاره يې "بدان" راوړئ. (الفوائد الصرفيه)

سوال: چي کله کتاب فارسي دئ، نو ولي يې د "بدان" پر ځای "ببين" او "بشنو" نه راوړئ؟

جواب: "ببين" تعلق تر سترګو پورې لري او "بشنو" تعلق د غوږو پورې لري او "بدان" تعلق د زړه او ذهن پورې لري، نو مناسب "بدان" وُ؛ ځکه بحث د علم دئ او علم په ذهن او زړه کښې حاصلېږي.(۱)

درېمه خبره:

سوال: معترض اعتراض کوي چي کتاب فارسي دئ، نو "دعا" دي ولي په عربي ژبه راوړې ده، هغه به دي هم په فارسي سره راوړله؟

جواب: عربي دعا ژر قبلېږي(۲)، په دليل سره دد ې قول د پيغمبر ﷺ: ﴿اَلدُّعَاءُ بِاللِّسَانِ الْعَرَبِيَّةِ اَسْرَعُ لِلْاِجَابَةِ﴾.

ترجمه: دعا په عربي ژبه سره ژر قبلېدونکې ده.

سوال: دعا د حال او يا د استقبال دپاره کېږي او پر حال او استقبال چي دلالت کوي هغه صيغه د مضارع ده او "اَسْعَدَ" صيغه د ماضي ده پر تېره سوې زمانه دلالت کوي؟

جواب: په اتو (۸) ځايو کي ماضی په معنٰی د مضارع سره راځي د هغو ځايو څخه يو ځای د دعاء دئ(۳).

---

(۱) مصنف طالبانو ته دا تنبيه ور کړه، چي علم الصرف تر ويلو او اورېدلو پورې مه محدوده کوئ! بلکي په زړه کي ځای ور کړئ! او ياد يې کړئ! که څه هم د "بشناس" او "باورکن" تعلق هم د زړه سره دئ، ليکن بدان مختصر دئ، ﴿خَيْرُ الْكَلَامِ مَا قَلَّ وَ دَلَّ﴾.(الانوار الاشرفيه)

(۲) د الله تعالی کلام هم عربي دئ، او د نبي کريم ﷺ ژبه هم عربي ده او د جنتيانو ژبه هم عربي وي، لکه په يو حديث شريف کي راځي، ﴿اَحِبُّوا الْعَرَبَ لِثَلَاثٍ لِاَنِّيْ عَرَبِيٌّ وَالْقُرْآنَ عَرَبِيٌّ وَلِسَانَ اَهْلِ الْجَنَّةِ عَرَبِيٌّ﴾ (ـــ رک: د حاکم علی الصحيحين. صفحه ۹۷، جلد ۴)

(۳) هغه اته ځايونه په لاندې ډول دي:

۱. ماضي چي کله د اسم موصول څخه وروسته راسي، نو په معنٰی د مضارع سره کېږي.
۲. ماضي چي کله د شرط څخه وروسته راسي.
۳. ماضي چي کله جزاء واقع سي.
۴. ماضي چي کله د لفظ "حَيْثُ" څخه وروسته راسي.
۵. ماضي چي کله د لفظ "كُلَّمَا" څخه وروسته راسي.

څلورمه خبره:

سوال: معترض اعتراض کوي چې د کلمات سره دې د لغت "عرب" قید ولې ولګاوۀ او حال دا چې د هرې ژبې کلمات پر درې قسمه دي: اسم، فعل او حرف؟

جواب: یو قید احترازي دۀ او یو قید بنا بر مقصود دۀ، دا قید احترازي نه دۀ، بلکې دا قید بناء بر مقصود دۀ یعني زموږ مقصود په دې ځای کې معرفت د عربي کلماتو دۀ.(¹)

سوال: دا کلمات دې ولې حصر کړي دي په دغو درو کښې چې اسم، فعل او حرف دۀ؟

جواب: وجه د حصر یې داده چې دا کلمه به خالي نه وي یا به دلالت پر خپله معنٰی بلا ضم د کلمې اخرٰی کوي او یا به یې نه کوي، که یې نه کاوۀ هغه حرف دۀ، که یې کاوۀ بیا به خالي نه وي یا به اقتران د احد ازمنهٔ ثلاثهٔ پورې لري او یا به یې نه لري، که یې نه درلودۀ هغه اسم دۀ او که یې درلودۀ هغه فعل دۀ.(²)

سوال: پر مصنف رحمة الله علیه دا اعتراض واردیږي چې د نحوېینو تعلق د مسند او مسندالیه سره وي، اسم مسند او مسندالیه دواړه راتلای سي، نو دوی اسم مخکې کوي. او د صرفیینو تعلق د اعلالاتو او اشتقاقاتو سره دۀ، اعلالات او اشتقاقات په فعل کې ډېر راځي، نو هغه بیا فعل مخکې کوي، مصنف رحمة الله علیه خو د صرفو کتاب شروع کاوۀ، نو ده ولې اسم مخکې کړی دۀ؟

---

٦. ماضي چې کله د ندا او منادٰی څخه وروسته د جواب ندا په شروع کې راسي.

٧. کله چې د ماضي عطف پر مضارع راسي.

٨. ماضي چې کله د دعاء په مقام کې راسي.

(¹) **اعتراض:** د کلماتو پر ځای یې د کلمې لفظ ولې و نه وایه؟

جواب: کچیرې د کلمې لفظ ویلي وای، نو بیا دا شک پیدا کېدۀ چې د عربي یو خاص کلمه ده چې پر درې قسمه ده حالانکې یو خاص کلمه نه ده مراد، بلکې عامه کلمه مراد ده. (الفوائد الصرفیه)

اعتراض: د کلمات پر ځای یې الفاظ ولې نه دي ویلي؟

جواب: الفاظ جمع د لفظ ده. لفظ پر دوه قسمه دۀ: اول: مستعمل. دوهم: مهمل. کچیرې د کلماتو پر ځای الفاظ ویلي وای، نو بیا دا شبه پیدا کېده چې د لفظ مستعمل غوندې لفظ مهمل هم پر درې قسمه دۀ. حالانکه داسې نه ده. (الانوار الاثرنیه)

(²) بله وجه د حصر یې داده: چې دا کلمه به خالي نه وي یا به دلالت پر ذات کوي هغه اسم دۀ، یا به دلالت پر وصف کوي هغه فعل دۀ، یا به رابطه بین الذات والوصف وي هغه حرف دۀ.

جواب: په دې ځای کې د مصنف رحمة الله عليه څخه مسامحه(۱) سوې ده.

پنځمه خبره:

اسم(۲) په لغت کې علو او بلندی ته وايي او په اصطلاح کې دا هغه کلمه ده چې دلالت کوي پر خپله معنٰی بلا ضم د کلمې اخرٰی او اقتران نه لري په احد ازمنة ثلاثة پوري.

علامات د اسم دوويشت (۲۲) دي:

۱. الف لام دئ، لکه: اَلْحَمْدُ(۳).

۲. حروف جاره دي، لکه: بِرَبِّ النَّاسِ.

۳. ميم غالباً دئ، لکه: مَضْرُوْبٌ.

۴. د يو شخص يا يو ځای نوم يعني علميت، لکه: بَصْرَة او عُمَر.

۵. تنوين(۴) دئ، لکه: غُلَامٌ.

۶. حروف ندا دي، لکه: يَاعَبْدَالله.

---

(۱) مسامحه معنٰی چشم پوشي يعني پر يو کار سترګې پټول.

(۲) "اِسْمٌ" مشتق دئ د "سِمُوٌّ" يا "وِسْمٌ" څخه على اختلاف المذهبين.

(۳) په لام تعريف کې درې مذهبونه دي:

۱. د امام خليل په نزد باندي د الف او لام دواړو مجموعه د تعريف دپاره راځي.

۲. د سبويه په نزد باندي صرف "لام" د تعريف دپاره راځي او "همزه" د ابتداء بالسکون څخه د ځان ساتني دپاره راځي. د جمهورو په نزد دغه مذهب راجح دئ.

۳. د مبرد په نزد باندي حرف تعريف صرف "همزه" دئ. او د همزه تعريف او همزه استفهام په منځ کې د فرق اکولو دپاره لام را وړل سوی دئ.

(۴) د تنوين څلور قسمه د اسم خاصه ده، او تنوين ترنم عام دئ.

ځکه تنوين تمکن د منصرف او غير منصرف د فرق دپاره راځي، انصراف او عدم انصراف د اسم خاصه ده.

تنوين تنکير د نکره او معرفه د فرق دپاره راځي، او تعريف او تنکير په اسم پوري خاص دي.

تنوين عوض د مضاف اليه عوض دئ او اضافت د اسم علامه ده.

تنوين تقابل د جمع مذکر سالم د نون په مقابله کې راځي، هغه نون په اسم پوري خاص وي، نو دی هم په اسم پوري خاص سو. (کاشفه)

۷. تصغير[1] دئ، لکه: رُجَيْلٌ.

۸. ياءِ نسبتي[2] ده. لکه: جُرْجَانِيٌّ.

۹. الف مقصوره[3] دئ، لکه: حُبْلٰى.

۱۰. الف ممدوده[4] دئ، لکه: حَمْرَآءُ.

۱۱. تاء متحرکه مدورة ده، لکه: ضَارِبَةٌ.

۱۲. جمع اقصی[5] ده، لکه: مَصَابِيْحُ.

۱۳. مضاف[6] دئ، لکه: غُلَامُ رَجُلٍ.

---

(۱) تصغير د څلورو شيانو دپاره راځي:

۱. د عظمت دپاره، لکه: د "قُرَيْشٌ" څخه "قُرَيْشٌ" ويل.

۲. د حقارت دپاره، لکه: د "رَجُلٌ" څخه "رُجَيْلٌ" ويل.

۳. د شفقت دپاره، لکه: د "اِبْنٌ" څخه "بُنَيَّ" ويل.

۴. د قلت دپاره، لکه: د "ضَارِبٌ" څخه "ضُوَيْرِبٌ" ويل.

د تصغير پنځه وزنونه دي:

۱. "فُعَيْلٌ" لکه: "رُجَيْلٌ".

۲. "فُعَيْعِلٌ" لکه: "مُضَيْرِبٌ".

۳. "فُعَيْعِيْلٌ" لکه: "قُرَيْطِيْسٌ".

۴. "فُعَيْلَانٌ" لکه: "مُكَيْرَانٌ".

۵. "فُعَيْلِلٌ" لکه: "سُفَيْرِجِلٌ". په خماسي اسماوو کي تصغير په حذف د حرف خامس هم ويل کيږي، لکه د سَفَرْجَلٌ تصغير سُفَيْرِجٌ هم ويل کيږي، په حذف د حرف خامس.

(۲) "يا" نسبت د مصدر او جامد په آخر کي په زا ورلو سره مصدر او جامد د مشتق په معنی سره اوړي. مصدر لکه: "قِيَامِيٌّ"، جامد لکه "تِبْنِيٌّ". (تنوير)

(۳) چي د ده وروسته همزه نه وي، لکه: "حُبْلٰى".

(۴) چي د ده وروسته همزه وي، لکه: "حَمْرَآءُ".

(۵) د جمعي اقصی علامه دا ده، چي اول دوه حروف يې مفتوح، دريم ځاي الف وي، تر الف وروسته کچيري يو حرف وي، هغه به مُشَدَّد وي، لکه: "دَوَابٌّ". او که دوه حرفه وي، اول به مکسور او دوهم به په طبق د عامل وي، لکه: "مَسَاجِدُ". او که دري حرفه وي، اول به مکسور، دوهم به ساکن او دريم به په طبق د عامل وي، لکه: "مَصَابِيْحُ".

(۶) بعضي علماء وايي: مطلق اضافت يعني مضاف او مضاف اليه د اسم علامه ده. او بعضي علماء وايي: صرف مضاف د اسم علامه ده. او د نحومير مصنف رحمة الله عليه د غه قول ته ترجيح ور کړې ده. (تنوير)

۱۴. موصوف([1]) دئ، لکه: جَاءَ رَجُلٌ عَالِمٌ.

۱۵. مسند الیه دئ، لکه: زَيْدٌ قَائِمٌ.

۱۶. تثنیه([2]) ده، لکه: رَجُلَانِ.

۱۷. جمع ده، لکه: رِجَالٌ.

۱۸. تنوین مقدره([3]) دئ، لکه: اَضْرَبُ.

۱۹. حروف مشبهة بالفعل دي، لکه: إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ.

۲۰. کسره ده، لکه: غُلَامٍ.

۲۱. "مَا" و "لَا" المشبهتین بلیس، لکه: مَا زَيْدٌ قَائِماً.

۲۲. "لَا" التي لنفي الجنس دئ، لکه: لَا رَجُلَ فِي الدَّارِ.

فعل په لغت کي حدث او کار ته وايي او په اصطلاح کي دا يو کلمه ده چي دلالت کوي پر خپله معنٰی بلاضم د کلمې اخرٰی او اقتران لري په احد ازمنة ثلاثة پوري.

او د فعل شل (۲۰) علامې دي:

۱: حروف اتین دي، لکه: يَضْرِبُ تَضْرِبُ اَضْرِبُ نَضْرِبُ. ۲: قَدْ([4]) دئ، لکه: قَدْ اَفْلَحَ.

([1]) صفت په موصوف کي تخصیص یا تعریف فائده کوي. صفت پر پنځه قسمه دئ:

۱. صفت کاشفه، لکه: هُدًى لِلْمُتَّقِينَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ.

۲. صفت مخصصه، لکه: وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ.

۳. صفت مادحه، لکه: بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ.

۴. صفت ذامه، لکه: اَعُوْذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ.

۵. صفت مؤکدة، لکه: نَفْخَةٌ وَّاحِدَةٌ.

([2]) په تثنیه او جمع کي فاعل تثنیه کیږي، نه فعل؛ ځکه "الف" د تثنیې او "واو" د جمعې ضمائر دي او ضمیر اسم دئ.

([3]) پر "اَضْرَبُ" باندي تنوین نه سي راتلای ځکه چي "اَضْرَبُ" غیر منصرف دئ، د وزن فعل او وصفیت په وجه. او پر غیر منصرف باندي تنوین نه سي راتلای، نو ځکه تنوین مقدر دئ. (از مرتب عفي عنه)

([4]) "قَدْ" د څو معناوو دپاره راځي:

۱. "قَدْ" ماضي و حال ته را نږدې کوي، کله چي د ده مدخول ماضي وي، لکه: "قَدْ كَانَ".

۲. د تقلیل دپاره راځي کله چي د ده مدخول مضارع وي، لکه: قَدْ تَمْتَمُوْنَ.

۳. د تحقیق دپاره راځي. خواه که یې مدخول ماضي وي او که مضارع وي، لکه: "قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ".

۳: سين(۱) دئ(۲)، لکه: سَيَعْلَمُوْنَ. ۴: سَوْفَ دئ(۳)، لکه: سَوْفَ تَعْلَمُوْنَ.

۵: حروف نواصب دي، لکه: لَنْ تَضْرِبَ. ٦: امر دئ، لکه: اِضْرِبْ.

۷: نهي دي، لکه: لَاتَضْرِبْ. ۸: حروف جوازم دي، لکه: لَمْ تَضْرِبْ.

۹: نون ثقيله دئ، لکه: اِضْرِبَنَّ. ۱۰: نون خفيفه دئ، لکه: اِضْرِبَنْ.

۱۱: مبني پر فتحه دئ، لکه: ضَرَبَ او دَحْرَجَ. ۱۲: الف ضميري دئ، لکه: ضَرَبَا.

۱۳: واو ضميري دئ، لکه: ضَرَبُوْا. ۱۴: نون ضميري دئ، لکه: ضَرَبْنَ.

۱۵: تاء ساکنه مطوله ده، لکه: ضَرَبَتْ. ۱٦: تاء متحرکه مطوله ده، لکه: ضَرَبْتَ.

۱۷: تُمَا ضمير دئ، لکه: ضَرَبْتُمَا. ۱۸: تُمْ ضمير دئ، لکه: ضَرَبْتُمْ.

۱۹: تُنَّ ضمير دئ، لکه: ضَرَبْتُنَّ. ۲۰: نَا ضمير دئ، لکه: ضَرَبْنَا.

حرف په لغت کي طرف ته وايي او په اصطلاح کي هغه کلمه ده چي دلالت نه کوي پر خپله معنٰی بلاضم د کلمي اخرٰی،

او د حرف علامه(۴) دا ده چي په ده کي د اسم او فعل علامه نه وي.

(۱) "سِيْن" پر شپږ (٦) قسمه دئ:

۱. "سِيْن" طلب، لکه: "أَسْتَغْفِرُ اللهَ".
۲. "سِيْن" تحقيق، لکه: "سَأَطْلُبُ".
۳. "سِيْن" تحويل، لکه: "إِسْتَحْجَرَ الطِّيْنُ خَزَفًا".
۴. "سِيْن" استقبال، لکه: "سَأَتْرُكُ مَنْزِلِيْ".
۵. هغه "سِيْن" چي د يو شي په يو صفت سره په متصف کېدو باندي دلالت کوي، لکه "إِسْتَعْظَمْتُ". دا پنځه قسمه "سِيْن" په فعل پوري خاص دئ.
٦. "سِيْن" سکته، لکه "مَرَرْتُ بِكِسْ" دا د اسم خاصه ده. (تنوير)

(۲) "سِيْن" د استقبال قريب دپاره راځي.

(۳) "سَوْفَ" د استقبال بعيد دپاره راځي. (حاشيه جامع الدروس العربيه ج۱، صفحه ۱۰)

(۴) در حرف بر گز نه باشد ای عزيز... از علامات اسم و فعل هيچ چيز. (الصرف العزيز)

څلورم سبق:

واسم بر سه قسم است ثلاثی و رباعی و خماسی، ثلاثی سه حرفی را گویند چون زید و رباعی چهار حرفی را گویند چون جعفر و خماسی پنج حرفی را گویند چون سفرجل.

ترجمه: اسم پر درې قسمه دئ: ثلاثي، رباعي او خماسي. ثلاثي درې حرفي ته ويل کيږي، لکه: زَيْدٌ. رباعي څلور حرفي ته ويل کيږي، لکه: جَعْفَرٌ. خماسي پنځه حرفي ته ويل کيږي، لکه: سَفَرْجَلٌ.

په نن سبقه کي درې خبري دي:

اوله خبره:

اسم[1] جامد متمکن په اِعتبار د تعداد د حروفو اصليهؤ پر درې قسمه دئ:

۱. ثلاثي.[2]

۲. رباعي.

۳. خماسي.

ثلاثي منسوب بسوی ثَلَاثَةٌ يعني د رو حروفو والا، لکه: زَيْدٌ.

رباعی منسوب بسوی اَرْبَعَةٌ يعني څلورو حروفو والا، لکه: جَعْفَرٌ[3].

---

(1) اسم پر دوه قسمه دئ: اسم متمکن او اسم غير متمکن يعني معرب او مبني.

فعل هم پر دوه قسمه دئ: فعل متصرف او فعل غير متصرف.

صرفي حضرات صرف د اسم جامد متمکن او د فعل متصرف څخه بحث کوي. نو ځکه دا تقسيم د اسم جامد متمکن دئ، نه د مطلق اسم.

(2) د ثلاثي، رباعي او خماسي په آخر کي "يا" د نسبت ده. او دا د (والا) معنی ور کوي.

او کم عدد چي د "مَفْعَلٌ" يا "فُعَالٌ" پر وزن راسي په هغه کي د تکرار معنی موجوده وي. يعني د "ثُلَاثٌ" معنی درې درې، د "رُبَاعٌ" معنی څلور څلور او د "خُمَاسٌ" معنی پنځه پنځه. ليکن دلته مراد معنی لغوي نه ده، بلکي معنی اصطلاحي مراد ده. (الفوائد الصرفيه)

(3) جعفر په څلورو (۴) معناوو راځي:

۱. د سړي نوم دئ.

۲. خټکي.

۳. خر.

۴. نهر يا حوض.

خماسي منسوب بسوى خمسة يعني پنځو حروفو والا، لکه: سَفَرجَلٌ(۱).

فائده:

دا تقسيم د اسم جامد(۲) دئ، اسم مصدر او اسم مشتق په دې تقسيم کي د فعل تابع دي.

سوال: اسم جامد لکه څنګه چي ثلاثي، رباعي او خماسي راځي داغه رنګه احادي هم راځي لکه کاف خطابي، ثنائي هم راځي لکه "مَنْ" و "مَا" هغه دي ولي نه کړه ذکر؟

جواب: دا تقسيم د اسم جامد متمکن (يعني معرب) دئ، کاف خطابي او "مَنْ" و "مَا" دا اسماء غير متمکن دي، فَلَايَرِدُ مَا وَرَدَ.

سوال: اسم جامد دي تقسيم کړی دئ و ثلاثي، رباعي او خماسي ته و سداسي (يعني شپږو حرفو والا) ته دي ولي تقسيم نه کړئ؟

جواب: دا د دوو وجهو څخه:

۱. سُداسي کلمه ثقالت على اللسان (پر ژبه درندوالی) راولي...

دغه څلور معناوي يو شاعر په عربي شعر کي داسي را جمع کړي دي:

رَأَيْتُ جَعْفَراً عَلَى جَعْفَرٍ فِي جَعْفَرٍ يَأْكُلُ جَعْفَراً

ترجمه: ما يو سړی پر خره سپور په نهر (حوض) کي وليدئ خټکی يې خوړئ. (الفوائد الصرفيه)

جعفر امد بمعناى چهار... جوى (نهر) خربوزه نام مرد و حمار

بعضي حضراتو د جعفر شپږ معناوي بيان کړي دي، لکه په دې شعر کي چي شاعر را جمع کړي دي:

شش معانى جعفر آمد تا توانى ياد دار... مرد كارد (چاقو) كشتى و خربوزه جوى (نهر) هم حمار. (الصرف العزيز)

(۱) سفرجل د يوې ميوې نوم دئ چي په اردو کي "بهي" ورته وايي او د ژړ کډو په شان دئ.

(۲) اسم متمکن و معرب ته او اسم غير متمکن و مبني ته وايي.

اسم مشتق صرف متمکن راځي؛ ځکه هغه صرف معرب استعماليږي.

اسم جامد کله متمکن وي او کله غير متمکن وي؛ ځکه اسم جامد بعض معرب او بعض مبني دئ.

اسم جامد غير متمکن مبني دئ، ﴿لَاشَانَ لِلتَّصْرِيْفِ فِيْهِ﴾.

او اسم جامد غير متمکن کله کله پر يوه حرف وي، لکه: تاء د ضمير. کله کله پر دوه حرفه وي، لکه: "مَنْ" او "مِنْ"، کله کله پر درې حرفه وي، لکه: "كَيْفَ" او "إِذَا" او کله کله تر دې زيات وي، لکه: "مَهْمَا" او "كَيْفَ"... (جامع الدروس العربية)

۲. التباس راځي چې دا يوه کلمه سُداسيه ده يعني شپږو حرفو والا، که دوې کلمې ثلاثي ثلاثي يعني د درو درو حروفو والا دي.

و فعل بر دو قسم است: ثلاثی و رباعی، ثلاثی چون ضرب و رباعی چون دحرج.

ترجمه: او فعل پر دوه قسمه دئ: ثلاثي او رباعي. ثلاثي لکه: ضَرَبَ او رباعي لکه: دَحْرَجَ.

دوهمه خبره:

افعال متصرفه(۱) په اعتبار د تعداد د حروفو اصليهٔ پر دوه قسمه دي: ثلاثي او رباعي.

اسم مشتق او اسم مصدر هم پر دوه قسمه دي: ثلاثي او رباعي:

فعل ثلاثي(۲) لکه: ضَرَبَ او فعل رباعي لکه: دَحْرَجَ.

او اسم مصدر ثلاثي لکه: ضَرْباً او اسم مصدر رباعي لکه: دَحْرَجَةً.

او اسم مشتق ثلاثي لکه: ضَارِبٌ او اسم مشتق رباعي لکه: مُدَحْرِجٌ

سوال: اسم دي و خماسي ته تقسيم کړئ فعل دي ولې و خماسي ته تقسيم نه کړئ؟

جواب: په فعل پورې کله کله ضمير بارز د فاعل متصل کيږي هغه د شدت اتصال د وجهې د داغه کلمې يو جزء بلل کيږي بيا کلمه سُداسيه ګرځي او په هغه کې دوه نقصانونه راځي: يو ثقالت على اللسان(۳) دئ. دوهم التباس راځي چې دا يوه کلمه سُداسيه ده که دوې کلمې ثلاثي ثلاثي دي، نو ځکه مو فعل و خماسي ته نه کړی تقسيم.

سوال: اسم دي و درو اقسامو ته تقسيم کړئ، فعل دي و دوو اقسامو ته تقسيم کړئ او حرف دي ولې نه کړئ تقسيم؟

---

(۱) د فعل متصرف تعريف: ﴿مَايَجْرِيْ فِيْهِ التَّصْرِيْفُ وَالنَّقْلُ اِلَى الْمُضَارِعِ وَاِسْمِ الْفَاعِلِ وَالْمَفْعُوْلِ وَغَيْرِ ذٰلِكَ﴾ لکه "ضَرَبَ يَضْرِبُ" و غيره. (هداية الصرف)

(۲) کمه کلمه چې تر درې حرفه کمه وي، په هغې کې تصريف او ګردان نه راځي، مګر په هغه صورت کې چې په اصل کې ثلاثي وي، بيا وروسته په هغې کې تغير په حذف سره راغلى وي، لکه: "عِ کَلَامِيْ" "قِ نَفْسَکَ" "قُلْ" او "بِعْ" دا ټوله په اصل کې ثلاثي دي، او صيغې د امر دي د وَعٰى يَعِيْ، وَقٰى يَقِيْ، قَالَ يَقُوْلُ، بَاعَ يَبِيْعُ څخه. او داغه رنګه يَدٌ او دَمٌ په اصل يَدَيٌ او دَمَوٌ وو. (جامع الدروس العربيه، ج ۱ صفحه ۱۵۵)

(۳) په فعل کې ثقل در ثقل لازميږي يعني ثقل لفظي او معنوي دواړه لازميږي. ځکه خماسي د لفظ په اعتبار سره ثقيل دئ او فعل د معنى په لحاظ سره؛ ځکه په فعل کې حدث يعني معنى مصدري، نسبت الى الفاعل او نسبت الى الزمان موجود وي. (الصرف العزيز)

جواب: حرف غير متصرف([1]) دئ زموږ بحث په متصرفاتو کي دئ.

بدانکه میزان در کلام عرب فا و عین و لام است.

ترجمه: پوه شه چي ميزان په كلام د عربو كي فا، عين او لام دئ.

دريمه خبره:

ميزان([2]) په لغت كي ترازو ته وايي او په اصطلاح كي و هغو حروفو ته وايي چي په هغو سره حروف اصليه او حروف زوائد جلا كيږي.

اول سوال: غرض او مقصد د مصنف رحمه الله د ميزان راوړلو څخه څه دئ؟

جواب: دپاره د امتياز كولو د حروف اصليه ؤ د حروف زوائدو څخه، نه پيژندل ځكه پيژندل ددوى وروسته په خپلو تعريفو سره راځي.

دوهم سوال: د ميزان سره د كلام عرب قيد ولي ذكر سو؟

جواب: دا قيد احترازي نه دئ، بلكه دا قيد مقصودي دئ يعني بناء بر مقصود دئ چي زموږ دلته د عربي ميزان مقصود دئ.

دريم سوال: د ميزان دپاره دي دغه دري حروف فا، عين او لام ولي خاص كړه؟

جواب: حروف هجاء په اعتبار د غتو مخارجو سره پر دري قسمه دي:

۱. حروف شفوي.

۲. حروف وسطي.

([1]) حروف دري قسمه دي:

۱. هغه دي چي په اسم پوري خاص وي، لكه: حروف جاره او حروف مشبه بالفعل.

۲. هغه حروف دي چي په فعل پوري خاص وي. لكه: حروف ناصبه او حروف جوازم.

۳. هغه حروف دي چي مشترک وي په منځ د اسماء او افعالو كي، لكه: حروف عطف، حروف الاستفهام، "مَنْ" او "مُنْذُ". (جامع الدروس العربيه، جلد ۱ صفحه ۱۰)

([2]) لكه څنګه چي د دنيا هر شی تلل كيږي د هغه دپاره خپل ترازو وي. داغه رنګه صرفيانو هم د عربي كلماتو دپاره يو ميزان مقرر كړی دئ. چي هغه فا، عين او لام دئ. او كله چي د دنيا يو شی تلل كيږي، نو ميزان لاندي او موزون لوړ وي، داغه رنګه چي كمه كلمه وزن كيږي. هغه به لوړه وي او چيري كمه كلمه باندي وزن كيږي هغه به لاندي وي، اولي ته موزون او دوهم ته ميزان وايي. او ميزان به د موزون په مقدار وي، موزون كچيري غټ وي. نو ميزان به هم غټ وي او كه موزون درميانه وي. نو ميزان به هم درميانه وي او كه موزون كوچنی وي، نو ميزان به هم كوچنی وي. يعني مراد ثلاثي، رباعي او خماسي دي. (الفوائد الصرفيه)

۳. حروف حلقي.

نو د شفوي حروفو څخه مو "فا"، د حلقي حروفو څخه مو "عين" او د وسطي حروفو څخه مو "لام" را واخيستئ.

څلورم سوال: شفوي حروف خو ډير وه د شفوي(۱) ؤ څخه دي ولي خاص "فا" را واخيستل، د حلقي ؤ څخه دي ولي خاص "عين" را واخيستئ او د وسطي ؤ څخه دي ولي خاص "لام" را واخيستئ. او بيا دي دا خاص ترتيب(۲) ولي ورکړئ چي اول فا، دوهم عين او دريم لام دئ، د دې عکس دي ولي نه کاوئ؟

جواب: زموږ د ميزان څخه غرض او مقصد داسي ميزان ؤ چي هغه به اعم الافعال وي چي د دنيا هر فعل ته به شامل وي او داسي ميزان په نورو حروفو سره او په بل ترتيب سره نه راتلی، چي ما کله دا حروف را واخيستل او دا ترتيب مي ورکړئ، نو د دې څخه فعل جوړ سو او فعل کار ته وايي، نو هر کار ته شامل سو، په دې وجه په ميزان کي عموم راغلی.

پنځم سوال: مصنف رحمة الله عليه ميزان ولي په ثلاثي کي راوړئ په رباعي يا خماسي کي يې ولي نه راوړئ؟

جواب: که يې په رباعي کي راوړی وای، نو چي ثلاثي يې جوړولای يو حرف به يې کمه ولای، که يې په خماسي کي راوړی وای، نو چي ثلاثي يې جوړولای دوه حرفه به يې کمه

---

(۱) **اعتراض:** که يې چيري د شفوي حروفو څخه "م" را اخيستی وای، نو کلمه د "عَمَلٌ" به جوړه سوې وای او د "عَمَلٌ" معنی هم کار کول دي، نو دا کلمه خو هم پر هر شي باندي صادقيږي؟

جواب: "عَمَلٌ" چونکه د مخلوق و کار ته ويل کيږي، نه د خالق و کار ته لکه څنګه چي په قرآن کريم کي راځي: "فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ" لېکن: عَمَّالٌ لِمَا يُرِيدُ نه دئ استعمال سوی چونکه د "عَمَلٌ" معنی په هم دې اعتبار سره خاصه سوه، نو ځکه يې "فَعَلٌ" ميزان مقرر کړئ چي د خالق او مخلوق دواړو و افعالو ته شامل سي. (الفوائد الصرفيه)

(۲) د فا عين او لام په ترتيب ورکولو کي ټول شپږ صورتونه جوړيږي. په دې کي د دې څلورو معنی خاص ده: اول: فَلَعَ (پټاوېدل)، دوهم: عَلَفَ (ويو حيوان ته دانه ورکول)، دريم: لَعَفَ (سره ټول کېښتل)، څلورم: لَفَعَ (د يو شي سرپټول).

او د يوه معنی نه راځي، بلکه هغه مهمل دئ يعني عَفَلٌ.

نو صرف د يوه صورت معنی عامه راځي يعني فَعَلٌ (کار کول). او ميزان هم عام په کار دئ، چي هر شی پکښې وتلل سي، نو ځکه دا خاص ترتيب ور کول سو. (الانوار الاشرفيه)

ولاى، اوس چي يې په ثلاثي کي راوړی دئ، نو رباعي ته چي ورځي يو حرف به زياتوي او خماسي ته چي ورځي، نو دوه حرفه به زياتوي او زيادت اولى دئ تر نقصان كَمَا هُوَ بَيِّنٌ عَلَى الْمُتَأَمِّلِ.

پنځم سبق:

حروف بر دو قسم است حروف اصلی و حروف زائده، حروف اصلی آنست که در مقابله فا و عین و لام بود چون ضرب بر وزن فعل، حروف زائده آنست که در مقابله این حروف نبود چون اکرم بر وزن افعل.

ترجمه: حروف پر دوه قسمه دي: حروف اصلي او حروف زائده. حروف اصلي هغه دي چي په مقابله کي د فا، عين او لام وي، لکه: ضَرَبَ پر وزن د فَعَلَ. او حروف زائده هغه دي چي په مقابله کي د فا، عين او لام نه وي، لکه: اَکْرَمَ پر وزن د اَفْعَلَ.

په نن سبقه کي درې خبري دي:

اوله خبره:

حروف(۱) پر دوه قسمه دي:

۱. حروف اصلي.

۲. حروف زوائد.

د حروف اصلي ۇ دپاره يو تعريف دئ او يو يې حکم دي. د حروف زوائدو دپاره هم يو تعريف دئ او يو يې حکم دئ، خو مصنف رحمه الله مسامحةً د تعريف پر ځاى حکمونه ذکر کړي دي.

---

(۱) **اعتراض:** د تېر سوي بحث څخه دا ثابته سوه چي حروف مبني دي، د هغو څخه بحث نه کيږي او اوس يې د حروفو په بحث شروع وکړه؟

جواب: حروف په اعتبار د وضع پر دوه قسمه دي: حروف مباني او حروف معاني.

وجه د حصر يې دا ده چي دا حروف به خالي نه وي: يا به وضع سوي وي د معنى دپاره او يا به وضع سوي وي د غرض ترکيبي دپاره، که چيري د معنى دپاره وضع سوي وي هغو ته حروف معاني وايي او که چيري د غرض ترکيبي دپاره وضع سوي وي هغه ته حروف مباني وايي، لکه حروف هجا چي په نزد د خليل نحوي نه ويشت (۲۹) او په نزد د سبويه (۲۸) دي، ځکه ده د الف او همزه مخرج يو شمار کړی دئ. په تېر سوي بحث کي مراد حروف معاني وه، لېکن دغه تقسيم د حروف مباني دئ "فلامنافاة". (هداية الصرف).

د حروف اصليه(۱) ؤ تعريف:

د حروف اصليه ؤ تعريف دا دئ چي د باب په ټولو گردانو كي وجود لري، مثال يې لكه: "ض، ر، ب" دا حروف اصليه دئ، د "ضَرَبَ، يَضْرِبُ" د باب د ماضي څخه بيا تر فعل تعجب پوري په ټولو صيغو كي وجود لري.(۲)

د حروف اصليه ؤ حكم:

د حروف اصليه ؤ حكم دا دئ چي د وزن را ايستلو په وخت كي به په مقابله كي د فا، عين او لام كلمه وي، مثال يې لكه: "ضَرَبَ" پر وزن د "فَعَلَ".

---

(۱) حروف مباني پر دوه قسمه دي:

۱. حروف اصلي.
۲. حروف زوائد.

حروف اصلی كه در جميع متصرفات كلمه يافته شود. په ثلاثي كي يې تعبير په فا، عين او يوه لام سره، په رباعي كي يې تعبير په فا، عين او دوه لامه سره او په خماسي كي يې تعبير په فا، عين او دري لامه سره دئ. (خلاصة الصرف)

(۲) **اول اعتراض**: دغه د حروف اصليه ؤ تعريف د دخول غير څخه مانع نه دئ؛ ځكه دغه تعريف د صَرَفَ پر راء د اِجْتَنَبَ پر تاء او د اِسْتَخْرَجَ پر سين او تاء صادقيږي؛ ځكه دغه حروف هم د باب په ټولو گردانو كي وجود لري، حالانكه دا حروف زائد دي، اصلي نه دي؟

جواب: د گردان په ټولو صيغو كي د حروف اصليه ؤ د وجود څخه مراد د يو خاص باب صيغې نه دي، بلكي د ټولو بابو صيغې مراد دي، خواه هغه بابونه مجرد وي او كه مزيد، او دغه مذكوره حروف زوائد د مجردو د بابو د گردانو په صيغو كي وجود نه لري؛ ځكه د "صَرَفَ" مجرد "صَرَفَ" د "اِجْتَنَبَ" مجرد "جَنَبَ" او د "اِسْتَخْرَجَ" مجرد "خَرَجَ" دئ. (نوادر الاصول)

دوهم اعتراض: دغه تعريف اوس هم مانع نه دئ؛ ځكه په دې كي د باب افتعال او استفعال هغه تاء او سين داخليږي چي په هغه كي خاصيت د ابتداء دئ. او د ابتداء يو صورت دا دئ چي د هغه مجرد بالكل مستعمل نه وي، نو په دې صورت كي تاء او سين په حروف اصليه ؤ كي داخليږي؟

جواب: د حروف اصليه ؤ په تعريف كي چي دا ويل سوي وه، چي ټول بابونه مراد دئ، خواه كه مجرد وي، او كه مزيد نو په دې كي دا تعميم دئ چي مجرد يې مستعمل وي او كه نه وي مستعمل، ليكن كچيري يې موږ استعمال كړو نو په هغه كي به دا حروف وجود نه لري. (درس ارشاد الصرف)

دريم اعتراض: دغه تعريف د حروف اصليه ؤ جامع هم نه دئ خپلو ټولو افرادو ته؛ ځكه د دې تعريف څخه د وَعَدَ يَعِدُ واو چي حرف اصلي دئ خارجيږي؛ ځكه د گردان په ټولو صيغو كي وجود نه لري يعني په "يَعِدُ" و غيره كي؟

جواب: دا تعريف جامع دئ؛ ځكه په تعريف كي په ټولو صيغو كي د وجود څخه مراد خواه قبل الاعلال وي او كه بعد الاعلال وي، دلته كه بعد الاعلال نسته قبل الاعلال موجود دئ. يعني په اصل كي يَوْعِدُ وو. (نوادر الاصول)

د حروف زوائدو تعريف:

د حروف زوائدو تعريف(۱) دادئ چي د باب په بعضو صيغو کي به وجود لري او په بعضو کي به يې نه لري، لکه "يا" د "يَضْرِبُ" په مضارع کي وجود لري او په نورو گردانو لکه په ماضي، او اسم فاعل و غيره کي وجود نه لري.

د حروف زوائدو حکم:

د حروف زوائدو حکم دادئ چي د وزن را ايستلو په وخت کي به په مقابله د فا، عين او لام کلمه کي نه وي، بلکه لکه څنگه او پر کم محل چي په موزون کي پروت دئ په وزن کي به هم هغه رنگه او پر هغه محل وي، لکه: "ضَارِبٌ" بر وزن "فَاعِلٌ".

دوهمه خبره:

په حروف زوائدو کي دوه تقسيمه دي:

د اول تقسيم په اعتبار سره بيا حروف زوائد پر دوه قسمه دي:

۱. هغه حرف زائد چي په ماقبل کي حرفِ اصلي د دهٔ د جنسه څخه وي.

---

(۱) حروف زوائد كه در جميع متصرفات كلمه يافته نه شود.

قاعده: دا حرف زائد به د درو حالو څخه خالي نه وي: يا به مکرر راغلی وي، يا به مکرر نه وي راغلی، کچيري مکرر نه وو راغلی يا به خالي نه وي، يا به مبدل وي د تاء د باب افتعال څخه يا به مبدل نه وي، کچيري مبدل وو د تاء څخه د باب افتعال، نو بيا د هغه زائد څخه تعبير په وزن کي په تاء سره کيږي، لکه: اِضْطَرَبَ بر وزن د اِفْتَعَلَ. او کچيري دا حرف زائد مکرر وو، بيا به خالي نه وي، يا به مکرر وي قصداً او يا به مکرر وي اتفاقاً، کچيري مکرر وو اتفاقاً بيا به په وزن کي خاص په هغه حرف زائد سره تعبير کيږي، لکه: سَعْنَانٌ بر وزن فَعْلَانٌ چي نون ثاني دئ؛ ځکه کچيري دا زائد اتفاقاً نه سي بلکي زائد قصداً سي، نو بيا به په وزن کي د ده تعبير د دهٔ د ماقبل د هم جنس غوندي حرف سره کيږي يعني په لام سره، لکه: سَعْنَانٌ بر وزن فَعْلَالٌ حالانکه پر دې وزن باندي په کلام د عربو کي اسم جامد مستعمل نه دئ. او کچيري دا حرف زائد مکرر راغلی وو قصداً بيا په وزن کي د ده تعبير د دهٔ د هم جنس حرف غوندي حرف سره کيږي، لکه: جَلْبَبَ بروزن فَعْلَلَ يعني په لام ثاني سره نه پر وزن د فَعْلَبَ؛ ځکه دا ملحق دئ په فَعْلَلَ پوري.

لطيفه: سيد هزاروي چي کله د باچا مجلس ته راغلی نو عبد الحکيم سيالکوټي هم هلته په مجلس کي موجود وو، نو عبد الحکيم سيالکوټي د باچا په اشاره باندي پر سيد هزاروي باندي اعتراض و کړئ او و يې ويل: "وَمِنْ ثَمَّ كَانَ جَلْبَبَ فَعْلَلًا لَا فَعْلَبًا" د دې عبارت مطلب څه دئ؟ سيد هزاروي لا جواب سو، بيا وروسته يې پر دې عبارت باندي يو شرح و ليکل او عبد الحکيم سيالکوټي ته يې ور وبېژل. عبد الحکيم سيالکوټي وويل: اَلْآنَ وَقَدْ سَكَتَ. (هداية الصرف و حاشية على الشافية)

۲. هغه حرف زائد دي چي په ماقبل کي حرف اصلي دده د جنسه څخه نه وي.

اول: هغه حرف زائد چي په ماقبل کي حرف اصلي دده د جنس څخه وي، نو د دې دپاره يو حکم دئ او يو يې د وزن را ايستلو طريقه ده.

حکم يې دادئ چي دغه حرف زائد د نه ويشت (۲۹) حروفِ هجاء څخه هر يو راتلای سي.

د وزن(۱) په را ايستلو کي دَی د ماقبل د هم جنس تابع وي. يعني دده ماقبل حرف اصلي په مقابل کي چي په وزن کي کم حرف راتلئ دده په مقابل کي به هم هغه حرف راځي، يعني که د ماقبل حرف په مقابل کي "عين" راتلئ، نو دده په مقابل کي به هم "عين" راځي، لکه: "اِخْدَوْدَبَ" بر وزن "اِفْعَوْعَلَ" او "اِعْثَوْثَلَ" بر وزن "اِفْعَوْعَلَ". او که د ماقبل حرف صحيح په مقابله کي "لام" راتلئ، نو د ده په مقابله کي به هم "لام" راځي، لکه: "شَمْلَلَ" بر وزن "فَعْلَلَ" او "جَلْبَبَ" بر وزن "فَعْلَلَ".

دوهم: او هغه حرف زائد چي په ماقبل کي حرف اصلي د ده د جنس څخه نه وي د دې دپاره هم يو حکم دئ او يو يې د وزن را ايستلو طريقه ده.

حکم يې دادئ چي دغه حرف زائد به خامخا د "سَئَلْتُمُوْنِيْهَا" د حروفو څخه وي، د عامو حروف هجاء څخه هر حرف نه سي راتلای.

---

(۱) هر اسمِ متمکن په اصل وضع کي يا مبني وي پر درو حروفو باندي، لکه: "حَجَرٌ" يا پر څلور حرفه باندي، لکه: "جَعْفَرٌ" يا پر پنځه حرفه باندي، لکه: "سَفَرْجَلٌ". کم چي تر دې زيات سي هغه مزيد فيه دئ، لکه: "خَنْدَرِيْسٌ". او کم چي تر دې حروفو کم سي هغه محذوف منه دئ، لکه: اَبٌ، يَدٌ او دَمٌ چي په اصل کي اَبَوٌ، يَدَوٌ او دَمَوٌ وو.

د هر اسم متکن دپاره خپل ميزان دئ چي په هغه سره دی وزن کيږي. نو کم وخت چي ته د اسم د وزن کولو اراده وکړې، نو ته به د فَعَلَ حروف راوړې چي د هغه اسم سره په حرکاتو او سکناتو کي برابر وي، نو وزن د فَرَسٌ فَعَلٌ راځي. نو که چيري د ترازو څخه تر درې حروفو اصلي يو حرف اصلي زيات سو، نو بيا به لام مکرر کيږي، لکه: دِرْهَمٌ پر وزن د فِعْلَلٌ. او که چيري تر درې حروف اصلي دوه حروف اصلي زيات سوه، نو بيا به لام دوه واره مکرر کيږي، لکه: سَفَرْجَلٌ پر وزن د فَعَلَّلٌ.

او که چيري په اسم کي زياتوب وو، نو په وزن کي به يې هم زياتوب راځي، لکه: ضَارِبٌ پر وزن د فَاعِلٌ، مَضْرُوْبٌ پر وزن د مَفْعُوْلٌ، مِفْتَاحٌ پر وزن د مِفْعَالٌ، اِنْطِلَاقٌ پر وزن د اِنْفِعَالٌ، اِسْتِغْفَارٌ پر وزن د اِسْتِفْعَالٌ.

مگر که چيري دغه حرف زائد د اسم د حروفو اصلي د جنسه څخه وو، نو بيا به په ميزان کي دغه د ده مماثل حرف مکرر راځي، لکه په مُعَظَّمٌ کي "ظ" پر وزن د مُفَعَّلٌ بتکرار العين، مُغْدَوْدِقٌ پر وزن د مُفْعَوْعِلٌ بتکرار عين، اِسْوِدَادٌ پر وزن د اِفْعِلَالٌ بتکرار اللام. په دې صورتو کي حرف زائد بنفسه نه سي زياتېدلای. يعني په مُعَظَّمٌ کي مُفَظَّلٌ ويل، په مُغْدَوْدِقٌ کي مُفْعَوْدِلٌ ويل او په اِسْوِدَادٌ کي اِفْعِدَادٌ ويل غلط دي. (جامع الدروس العربية جلد ۲ صفحه ۷)

او د وزن را ایستلو طریقه یې داده چې دغه زائد حرف په موزون کې په کم شکل او پر کم ځای پروت وي په وزن کې به هم په داغه شکل او پر داغه ځای راځي، لکه: "ضارِبٌ" بر وزن "فاعِلٌ".

دریمه څېره:

حروف زوائد په اعتبار د دوهم تقسیم سره پر درې قسمه دي:

١. زوائد برای اشتقاق.
٢. زوائد برای نقل باب.
٣. زوائد برای الحاق.

اول: زوائد برای اشتقاق و دې ته وایي چې په مشتق منه کې نه وي زائد، لکه: "ضَرَبَ" او په مشتق کې زائد وي، لکه: "يَضرِبُ" چې د اشتقاق په وخت کې "يا" پکښې زائده سوې ده.

دوهم: زوائد برای نقل باب و دې ته وایي چې په منقول عنه کې نه وي زائد، لکه: "كَرُمَ" په منقول کې زائد وي، لکه: "اَكرَمَ" چې د نقل په وخت کې "همزه" پکښې زائد سوی دئ.

دریم: زوائد برای الحاق و دې ته وایي چې د یوې صیغه د بلې صیغې سره د هم وزن کولو په وجه یو حرف پکښې زائد سي، نو په مُلحَق بِهِ کې به نه وي زائد، لکه: "دَحرَجَ" په مُلحَق کې زائد سي، لکه په "جَلبَبَ" کې چې په وخت د الحاق کې "با" زائده سوې ده.

شپږم سبق:

په نن سبقه کي څلور خبري دي:

اوله خبره:

د حروف زوائدو پېژندل:

۱. د زوائد براى اشتقاق(۱) د پېژندلو طريقه داده چي د باب صيغه واحد مذکر غائب فعل ماضي معلوم په د داغه باب د دا نورو صيغو سره وګورئ(۲) په دا نورو صيغوکي که کم حروف زائد وو او په واحده مذکره صيغه کي نه وو، نو و دي حروفو

(۱) اشتقاق په لغت کي ﴿اَخْذُ شِقِّ الشَّيْءِ اَیْ نِصْفِهِ﴾ يعني د يو شي نيمايي حصه راخيستل. او د دې څخه ﴿اِشْتِقَاقُ الْكَلِمَةِ مِنَ الْكَلِمَةِ اَیْ اَخْذُهَا﴾ او په اصطلاح کي اخيستل د يوې کلمې د بلي کلمې څخه په دې شرط چي د دوی په منځ کي به مناسبت وي لفظاً او معنیً په ترتيب کي د حروفو او سره د مغايرت په صيغه کي، لکه: "اُكْتُبْ" د "تَكْتُبُ" څخه او "كَتَبَ" د "كِتَابَةٌ" څخه. او دغه تعريف د اشتقاق صغير دئ چي مبحوث عنه دئ په علم صرفو کي.

اشتقاق پر درې قسمه دئ:

۱. اشتقاق صغير.
۲. اشتقاق کبير.
۳. اشتقاق اکبر.

اشتقاق صغير دې ته وايي چي د دوو کلمو په منځ کي مناسبت وي لفظاً او معنیً او په ترتيب د حروفو کي، لکه: يَضْرِبُ د ضَرَبَ څخه.

اشتقاق کبير دې ته وايي چي د دوو لفظو په منځ کي مناسبت وي لفظاً او معنیً نه په ترتيب د حرفو کي، لکه: "جَذَبَ" او "جَبَذَ".

او اشتقاق اکبر دې ته وايي چي د دوو کلمو په منځ کي مناسبت وي په مخارجو د حروفو کي، لکه: "نَهَقَ" او "نَعَقَ".

نو اصل په اشتقاق کي مصدر دئ چي د ده څخه ټول افعال او د دوی مشابه اسم زمان، اسم مکان، اسم آله و غيره ايستل سوي دي.

او مراد د مصدر څخه مصدر غير ميمي دئ؛ ځکه مصدر ميمي د فعل مضارع څخه اخيستل سوی دئ. (الجامع الدروس العربية جلد ۱ صفحه ۱۵۶)

(۲) په زائد براى اشتقاق کي په يوه باب کي دننه د يوې صيغې د بلي صيغې سره نسبت اخيستل کيږي، لکه د ماضي د اولي صيغې "ضَرَبَ" نسبت د نورو صيغو يعني د تثنيو او جمعو يعني "ضَرَبَا" او "ضَرَبُوْا" سره اخيستل کيږي. يا د يوه ګردان د اولي صيغې نسبت "ضَرَبَ" د نورو ګردانو يعني د فعل مضارع، اسم فاعل و غيره يعني "يَضْرِبُ، ضَارِبٌ" سره اخيستل کيږي او بيا د زائد براى اشتقاق حکم پر کيږي. (از مرتب عفی عنه)

ته زوائد برای اشتقاق وايي، مثال يې لکه: "ضَرَبَ" او "يَضْرِبُ" يا "ضَارِبٌ" چي په "ضَرَبَ" کي "يا" او "الف" نسته او په "ضَارِبٌ" او "يَضْرِبُ" کي سته، نو دا زوائد برای اشتقاق دي؛ ځکه د اشتقاق په وخت کي زائد سوي دي.

۲. د زوائد برای نقل باب د پېژندلو طريقه دا ده چي د منقول عنه (چي د ده ځخه را نقل سوی وي) د باب صيغه واحد مذکر غائب فعل ماضي معلوم به د منقول (چي دی د بل ځخه را نقل سوی وي) د باب د صيغه واحد مذکر غائب فعل ماضي معلوم سره وګوري(۱)، که د منقول د باب په صيغه واحد مذکر غائب فعل ماضي معلوم کي کم حرف زائد ؤ و دي ته زائد برای نقل باب وايي، مثال يې لکه: "كَرُمَ" او "أَكْرَمَ" چي په "كَرُمَ" کي زائد نسته او په "أَكْرَمَ" کي زائد همزه راغلی دئ، دا زائد نقل باب دئ؛ ځکه چي "همزه" د باب نقل کېدلو په وخت کي زائد سوی دئ.

۳. د زائد برای الحاق(۲) د پېژندلو دپاره څه خاصه طريقه نسته، بلکي هغه پر سماع د عربو موقوف دئ.

---

(۱) په زائد برای نقل باب کي په يوه باب کي د ته نسبت نه اخيستل کيږي، همدا رنګه د يوه باب د ماضي د اولي صيغې نسبت د بل باب د نورو صيغو او نورو ګردانو سره هم نه اخيستل کيږي، بلکه د بل باب د ماضي د اولي صيغې سره اخيستل کيږي، لکه د "كَرُمَ" نسبت د "أَكْرَمَ" سره، نه د "أَكْرَمَا، يُكْرِمُ او مُكْرِمٌ" سره (از مرتب عفی عنه)

(۲) الحاق: يوه کلمه د بلې کلمې هم وزن جوړول د يو حرف په زياتولو سره.

هغه ثلاثي مزيد فيه چي په هغه کي يو حرف زائد سوی وي د هغه اوزان ملحق دي په دَحْرَجَ پوري:

۱. شَمْلَلَ، چي په اصل کي شَمَلَ وو، بيا د دَحْرَجَ سره د ملحق کېدلو دپاره لام ثاني په کي زيات سو. د شَمْلَلَ معنی: د يو کار دپاره تياري کول.

۲. جَهْوَرَ پر وزن د فَعْوَلَ، معنی: (آواز پورته کول) دا په اصل کي جَهَرَ وو.

۳. حَوْقَلَ پر وزن د فَوْعَلَ، معنی: (ستړی کېدل) دا په اصل کي حَقَلَ وو.

۴. [illegible] پر وزن د فَعْيَلَ، معنی: (ضعف او کمزوري کول) دا په اصل کي [illegible] وو.

۵. بَيْطَرَ پر وزن د فَيْعَلَ، معنی: (نګهباني کول) دا په اصل کي بَطَرَ وو.

۶. [illegible] پر وزن د فَعْنَلَ، معنی: (خيري کول) دا په اصل کي [illegible] وو.

۷. سَلْقَى پر وزن د فَعْلَى، معنی: (پر شا راغورځول) دا په اصل کي سَلَقَ وو.

دغه ټول وزنونه ملحق دي په دَحْرَجَ پوري؛ ځکه د دوی مصدرونه په وزن کي متحد دي د دَحْرَجَ د مصدر سره. د فَعْلَلَ مصدر فَعْلَلَةً راځي، او د فَعْوَلَ مصدر فَعْوَلَةً راځي، او د فَوْعَلَ مصدر فَوْعَلَةً راځي. همدا رنګه د نورو افعالو مصدرونه.

او د الحاق دا شرط هم په افعالو کي دا دئ چي اتحاد د مصدرونو د ملحق او ملحق به وي، لکه په دغو افعالو کي.

دوهمه خبره:

صرفيان زوائد براى اشتقاق او زوائد براى نقل باب د غرضِ معنوي دپاره زياتوي؛ ځکه د "ضَرَبَ" څخه چي "يَضرِبُ" جوړ سي، نو معنٰى يې بدليږي او د "كَرُمَ" څخه چي "أكرَمَ" جوړ سي، نو معنٰى يې بدليږي. او زوائد براى الحاق د غرضِ لفظي دپاره زياتوي، لکه کله چي يوه صيغه د بلي صيغې سره په لفظ کي ملحقه کړځوي، نو يو حرف په کي زيات وي، مثال يې لکه: "جَلبَ" چي ملحق د "دَحرَجَ" کرځوي، نو "باء" ثانيه پکښي زياته وي.

دريمه خبره:

صرفيان و زائدِ براى نقل باب او زائد براى الحاق ته اعتبار ورکوي او په دوى سره صيغه مزيده بولي او زائد براى اشتقاق ته اعتبار نه ورکوي، نو ځکه په دوى سره صيغه مزيده نه بولي.

څلورمه خبره:

بعضې صرفيان د حروف زوائدو يو بل تقسيم هم کوي، هغه وايي چي حروف زوائد پر درې قسمه دي:

۱. زوائد براى اشتقاق دي، چي تعريف يې مخکي تير سو "فَلَاتُعِيْدُه".

او الحاق د کلمه په شروع کي نه راځي، بلکي الحاق همېشه په منځ کي راځي، لکه نون په تَنَتَرَ کي. او يا په آخر کي راځي، لکه هغه الف چي بدل د يا څخه راغلى دئ په سَلقىٰ کي. نو دغه وجه ده چي تَمَنطَقَ، تَمَسکَنَ، تَمَندَلَ، تَمَذهَبَ، تَمَشيَخَ و غيره په تَدَحرَجَ پوري ملحق نه دي؛ ځکه ميم په دوى کي زائد نه دئ په منځ د کلمې کي؛ ځکه دغه افعال مبني دي پر دغه وزن باندي، نو دوى د تَدَحرَجَ پر وزن باندي دي اصالةً نه الحاقاً.

او زيادت براى الحاق کله کله فعل د يوې معنى څخه و بلي معنى ته اړوي، لېکن بيا هم د اولي معنى څه نا څه رائحه او بوى پکښي وي، لکه حَوقَلَ په معنى د عجز، ضعف، خوب، عيب، ستړيا او لاس پر ددو نيول، دا ټولي معناوي و ضعف ته راجع دي. او دا د حَقلُ الفَرَس څخه اخيستل سوى دئ، کله چي د آس په نس کي د خاورو د خوړلو په وجه درد پيدا سي، نو دى هم کمزورى ضعيف او عيبناک سي.

او بل د الحاق د علاماتو څخه يوه دا ده چي کمه کلمه ملحق وي د بلي کلمې سره په وزن کي، نو په هغه کي ادغام او اعلال نه جاري کيږي، که څه هم مستحق يې وي؛ ځکه بيا وزن فوت کيږي، لکه: "شَملَلَ" او "اِقعَنسَسَ" دا مستحق دي د ادغام؛ ځکه په دوى کي حرفين متجانسين متجاورين راغلي دي. او داغه رنګه جَهوَرَ مستحق دئ د اعلال، يعني واو په الف سره اوړل. لېکن بيا وزن خرابيږي. (جامع الدروس العربية اج١٦٦ص)

۲. زوائد غلبه دي، چي په غالبه او اکثره اوقاتو کي زائد وي، لکه په "عقبة" کي "تاء" په "سقلن" کی "الف" او "نون" مزيدتان.

۳. زوائد عدم نظير دي، زوائد عدم نظير و دې ته وايي چي که چيري د يوې کلمې ټوله حروف اصلي و بولو بيا دا وزن په کلام د عربو کي نه موجوديږي، لکه: "قرنفل" او س که دد ې کلمې ټوله حروف اصلي و بولو، نو بيا پر وزن د "فعلل" راځي او "فعلل" وزن په خماسي مستعملو اوزانو کي وجود نه لري، نو موږ مجبور يو چي يو حرف به زائد بولو، چي هغه نون دئ، نو بيا يې وزن "فعنلل" راځي او "فعنلل" وزن په رباعي اوزانو کي وجود لري.

اووم سبق:

و حرف اصلی در ثلاثی سه است: فا و عین و یک لام چون ضرب بر وزن فعل، و حرف اصلی در رباعی چهار است: فا و عین و دو لام چون دحرج بر وزن فعلل، و حرف اصلی در خماسی پنج است: فا و عین و سه لام چون جحمرش بر وزن فعللل.

ترجمه: حروف اصلي په ثلاثي کي درې دي: فا، عين او يو لام، لکه: ضَرَبَ پر وزن د فَعَلَ. او حروف اصلي په رباعي کي څلور دي: فا، عين او دوه لامه، لکه: دَحْرَجَ پر وزن د فَعْلَلَ. او حروف اصلي په خماسي کي پنځه دي: فا، عين او درې لامه، لکه: جَحْمَرِشٌ پر وزن د فَعْلَلِلٌ.

په دې سبق کي شپږ خبري دي:

اوله خبره:

حروف اصلي په ثلاثي کي درې دي: فا، عين او يو لام، يعني د وزن د جوړيدو په وخت کي به تر فا، عين او لام بل حرف زائد نه وي لکه: "ضَرَبَ" بروزن "فَعَلَ".

حروف اصلي په رباعي کي څلور دي: فا، عين او دوه لامه، يعني چي د وزن د جوړيدو په وخت کي به تر فا، عين او دوه لامه بل حرف زائد نه وي لکه: "دَحْرَجَ" بروزن "فَعْلَلَ".

حروف اصلي په خماسي کي پنځه دي: فا، عين او درې لامه، يعني چي د وزن د جوړيدلو په وخت کي به تر فا، عين او درې لامه بل حرف زائد نه وي لکه: "جَحْمَرِشٌ" بروزن "فَعْلَلِلٌ".

فائده:

د دې څخه ماسوا يعني د فاء، عين او يو لام يا دوه لامه يا درې لامه څخه ماسوا نور حروف زوائد بلل کيږي او چې زائد په کلمه کې راتلای سي هغه حروف يوولس (۱۱) دي.

لطيفه:

شاگرد از استاد پرسيد که کدام حروف زائده آيند؟ استاد در جواب گفت "سَئَلْتُمُونِيهَا". شاگرد خاموش شد که شايد استاد ناراض شده است. پس دوم بار گفت: يا استاد! حروف زائد کدام کدام آيند؟ استاد در جواب گفت "اَلْيَوْمَ تَنْسَاهَا". شاگرد خاموش شد. بعد سوم روز گفت: کدام کدام آيند؟ استاد در جواب گفت "هَوِيْتُ السَّمَانَا".

پس شاگرد معلوم کرد که حروف زائده يازده اند که در جمله "اَلْيَوْمَ تَنْسَاهَا" بودند.

د وزن معلومولو طريقه:

عرب وزن په خپل طبيعت او سليقه سره معلوموي او اعاجمو ته وزن په مزاوله او تجربه سره معلوميږي(۱).

---

(۱) **اعتراض**: په موزون کې چې تغير راسي په قلب يا په ابدال يا په حذف يا په ادغام سره، نو بيا په وزن کې هم تغير راځي او که نه؟

جواب: دا کلمه به خالي نه وي: يا به تغير پکښې راغلی وي يا به نه وي پکښې راغلی. که چيرې نه وو پکښې راغلی، نو په وزن کې به هم تغير نه راځي، لکه: "ضَرَبَ" پر وزن د "فَعَلَ". او که چيرې تغير پکښې راغلی وو. بيا به خالي نه وي: يا به په ابدال، يا به په ادغام، يا به په حذف او يا به په قلب سره راغلی وي،

که چيرې تغير په ابدال سره راغلی وو په هغه کې دوه مذهبه دي: اول: عند الجمهور نه بدليږي، لکه: قَالَ پر وزن د فَعَلَ. دوهم: عند البعض بدليږي، لکه: قَالَ پر وزن د فَالَ.

او که چيرې تغير په ادغام سره راغلی وو بيا به خالي نه وي: يا به په يوه کلمه کې راغلی وي او يا به په دوو کې راغلی وي. که چيرې په دوو کلمو کې راغلی وو، نو "لَايُدْغَمُ فِي الْوَزْنِ" لکه: اِضْرِبْ بَكْرًا پر وزن د اِفْعِلْ فَعْلًا. او که چيرې په يوه کلمه کې راغلی وو بيا به خالي نه وي: يا به اصليين وي، يا به زائدتين وي او يا به يو اصلي او بل زائد وي. که چيرې دواړه اصليين وه، "لَايُدْغَمُ فِي الْوَزْنِ" لکه: مَدَّ پر وزن د فَعَلَ. او که زائدتين وه، "يُدْغَمُ فِي الْوَزْنِ" لکه: اِجْلَوَّذَ پر وزن د اِفْعَوَّلَ. او که چيرې يو اصلي او بل زائد وو، بيا به دا زائد خالي نه وي: يا به علامه وي او يا به علامه نه وي، که علامه وه، "يُدْغَمُ فِي الْوَزْنِ" لکه: اِحْمَرَّ پر وزن د اِفْعَلَّ او که علامه نه وه "لَايُدْغَمُ".

او که چيرې تغير بالحذف يا بالقلب راغلی وو، بيا به خالي نه وي: يا به يې قصد د بيان د وزن اصلي کړی وي يا به يې نه وي کړی، که يې چيرې نه وو کړی، نو بيا په وزن کې هم حذف او هم قلب کولای سي. مثال يې لکه: قَاضٍ پر وزن د فَاعٍ. او که يې چيرې قصد د بيان د وزن اصلي کړی وو، نو بيا "لَايُحْذَفُ وَلَايُقْلَبُ فِي الْوَزْنِ" لکه: قَاضٍ پر وزن د فَاعِلٌ. (خلاصة الصرف)

فائده:

د دې څخه ماسوا يعني د فاء، عين او يو لام يا دوه لامه يا درې لامه څخه ماسوا نور حروف زوائد بلل کيږي او چې زائد په کلمه کې راتلای سي هغه حروف يوولس (۱۱) دي.

لطيفه:

شاگرد از استاد پرسيد که کدام حروف زائده آيند؟ استاد در جواب گفت "سَئَل۔تُمُونِيهَا". شاگرد خاموش شد که شايد استاد ناراض شده است. پس دوم بار گفت: يا استاد! حروف زائد کدام کدام آيند؟ استاد در جواب گفت "اَلْيَومَ تَنْسَاهَا". شاگرد خاموش شد. بعد سوم روز گفت: کدام کدام آيند؟ استاد در جواب گفت "هَوِيْتُ السِّمَانَا".

پس شاگرد معلوم کرد که حروف زائده يازده اند که در جمله "اَلْيَومَ تَنْسَاهَا" بوند.

د وزن معلوملو طريقه:

عرب وزن په خپل طبيعت او سليقه سره معلوموي او اعاجمو ته وزن په مزاوله او تجربه سره معلوميږي(۱).

---

(۱) **اعتراض:** په موزون کې چې تغير راسي په قلب يا په ابدال يا په حذف يا په ادغام سره، نو بيا په وزن کې هم تغير راځي او که نه؟

جواب: دا کلمه به خالي نه وي: يا به تغير پکښې راغلی وي يا به نه وي پکښې راغلی، که چيرې نه وو پکښې راغلی، نو په وزن کې به هم تغير نه راځي، لکه: "ضَرَبَ" پر وزن د "فَعَلَ". او که چيرې تغير پکښې راغلی وو، بيا به خالي نه وي: يا به په ابدال، يا به په ادغام، يا به په حذف او يا به په قلب سره راغلی وي.

که چيرې تغير په ابدال سره راغلی وو په هغه کې دوه مذهبه دي: اول: عندالجمهور نه بدليږي، لکه: قَالَ پر وزن د فَعَلَ. دوهم: عندالبعض بدليږي، لکه: قَالَ پر وزن د فَالَ.

او که چيرې تغير په ادغام سره راغلی وو بيا به خالي نه وي: يا به په يوه کلمه کې راغلی وي او يا به په دوو کې راغلی وي. که چيرې په دوو کلمو کې راغلی وو، نو "لَايُدْغَمُ فِي الْوَزْنِ" لکه: اِضْرِبْ بَكْرًا پر وزن د اِفْعِلْ فَعْلًا. او که چيرې په يوه کلمه کې راغلی وو بيا به خالي نه وي: يا به اصليين وي، يا به زائدتين وي او يا به يو اصلي او بل زائد وي. که چيرې دواړه اصليين وو، "لَايُدْغَمُ فِي الْوَزْنِ" لکه: مَدَّ پر وزن د فَعَلَ. او که زائدتين وو، "يُدْغَمُ فِي الْوَزْنِ" لکه: اِخْنَوَّزَ پر وزن د اِفْعَوَّلَ. او که چيرې يو اصلي او بل زائد وو، بيا به دا زائد خالي نه وي: يا به علامه وي او يا به علامه نه وي، که علامه وه، "يُدْغَمُ فِي الْوَزْنِ" لکه: اِحْمَرَّ پر وزن د اِفْعَلَّ او که علامه نه وه "لَايُدْغَمُ".

او که چيرې تغير بالحذف يا بالقلب راغلی وو، بيا به خالي نه وي: يا به يې قصد د بيان د وزن اصلي کړی وي يا به يې نه وي کړی، که يې چيرې نه وو کړی، نو بيا په وزن کې هم حذف او هم قلب کولای سي. مثال يې لکه: قَاضٍ پر وزن د فَاعٍ. او که يې چيرې قصد د بيان د وزن اصلي کړی وو، نو بيا "لَايُحْذَفُ وَلَايُقْلَبُ فِي الْوَزْنِ" لکه: قَاضٍ پر وزن د فَاعِلٌ. (خلاصة الصرف)

سوال: دا تکرار ولې په لام کلمه کې راغلی؟

جواب: لام د کلمې په آخر کې دئ او آخر د کلمې محل د تغير او زيادت دئ، نو ځکه مو تکرار په لام کې راوستی.

دوهمه خبره:

وثلاثي بر دو قسم است: ثلاثي مجرد وثلاثي مزيد فيه، ثلاثي مجرد آنست كه بر سه حرف اصلي او چيز زياده نبود چون ضرب بر وزن فعل، و ثلاثي مزيد فيه آنست كه بر سه حرف اصلي او چيز زياده بود چون اكرم بر وزن افعل.

ترجمه: ثلاثي پر دوه قسمه دئ:

۱. ثلاثي مجرد.(۱)

۲. ثلاثي مزيد فيه.

ثلاثي مجرد هغه دئ چې پر فا، عين او يوه لام يې بل حرف زائد نه وي، لکه: "ضَرَبَ" پر وزن د "فَعَلَ".

او ثلاثي مزيد فيه وهغه ته وايي چې پر فا، عين او يوه لام يې بل حرف زائد وي، لکه: "اَكْرَمَ" پر وزن د "اَفْعَلَ".

رباعي هم پر دوه قسمه دئ:

---

(۱) اوزان د هغو اسمو چې هغه ثلاثي مجرد دي کله کله اسم استعماليږي او کله کله صفت استعماليږي د دواړو دپاره يې مستعمل اوزان لس (۱۰) دي:

۱. فَعْلٌ چې اسم وي، لکه: شَمْسٌ او چې صفت وي لکه: سَهْلٌ.
۲. فَعَلٌ اسم يې لکه: فَرَسٌ او صفت يې لکه: بَطَلٌ.
۳. فَعِلٌ اسم يې لکه: كَبِدٌ او صفت يې لکه: حَذِرٌ.
۴. فَعُلٌ اسم يې لکه: رَجُلٌ او صفت يې لکه: يَقُظٌ.
۵. فِعْلٌ اسم يې لکه: عِدْلٌ او صفت يې لکه: نِكْسٌ (كمزوری سری).
۶. فِعَلٌ اسم يې لکه: عِنَبٌ او صفت يې لکه: مِأَيه اصل کې مِائَةٌ.
۷. فِعِلٌ اسم يې لکه: إِبِلٌ او صفت يې لکه: إِبِدٌ اَيْ اَتَانٌ إِبِدٌ (زيږيدونکې اوښه).
۸. فُعْلٌ اسم يې لکه: قُفْلٌ او صفت يې لکه: حُلْوٌ.
۹. فُعَلٌ اسم يې لکه: صُرَدٌ او صفت يې لکه: حُطَمٌ (ظالم چوپان).
۱۰. فُعُلٌ اسم يې لکه: عُنُقٌ او صفت يې لکه: جُنُبٌ. (جامع الدروس العربية جلد ۲ صفحه ۷)

۱. رباعي مجرد.(۱)

۲. رباعي مزيد فيه.

رباعي مجرد و هغه ته وايي چې پر فا، عين او دوه لامه باندي يې بل حرف زائد نه وي، لکه: "دَحْرَجَ" پر وزن د "فَعْلَلَ".

او رباعي مزيد فيه و هغه ته وايي چې پر فا، عين او دوه لامه باندي يې يو بل حرف زائد وي، لکه: "تَدَحْرَجَ" پر وزن د "تَفَعْلَلَ".

خماسي هم پر دوه قسمه دئ:

۱. خماسي مجرد.(۲)

۲. خماسي مزيد فيه.

خماسي مجرد هغه ته وايي چې پر فا، عين او درې لامه باندي يې بل حرف زائد نه وي، لکه: "جَحْمَرِشٌ" پر وزن د "فَعْلَلِلٌ".

او خماسي مزيد فيه و هغه ته وايي چې پر فا، عين او درې لامه باندي يې يو حرف زائد وي، لکه: "خَنْدَرِيْسٌ" پر وزن د "فَعْلَلِيْلٌ".

---

(۱) اوزان د هغه اسم چې هغه رباعي مجرد وي کله اسم استعماليږي او کله صفت استعماليږي د دوا رو مستعمل اوزان شپږ دي:

۱. فَعْلَلٌ اسم يې لکه: جَعْفَرٌ او صفت يې لکه: شَهْرَبٌ (شيخ كبير).

۲. فِعْلِلٌ اسم يې لکه: زِبْرِجٌ او صفت يې لکه: خِرْمِلٌ (توره شپه).

۳. فِعْلَلٌ اسم يې لکه: دِرْهَمٌ او صفت يې لکه: هِبْلَعٌ (غټې گولې والا).

۴. فُعْلُلٌ اسم يې لکه: بُرْثُنٌ او صفت يې لکه: جُرْشُعٌ (غټ اوښان).

۵. فِعَلٌّ اسم يې لکه: فِطَحْلٌ (د خلکو څخه مخکي زمانه) او صفت يې لکه: سِبَطْرٌ (تېره غشى).

۶. فُعْلَلٌ اسم يې لکه: جُخْدَبٌ (نر ملخ) او صفت يې لکه: جُرْشَعٌ.

(۲) اوزان د خماسي مجرد څلور دي کله کله اسم استعماليږي او کله کله صفت استعماليږي:

۱. فَعَلَّلٌ اسم يې لکه: سَفَرْجَلٌ او صفت يې لکه: شَمَرْدَلٌ (مضبوطه اوښ).

۲. فَعْلَلِلٌ دا وزن صرف صفت استعماليږي اسم نه سي استعمالېداى. لکه: جَحْمَرِشٌ (بوډۍ ښځه).

۳. فُعَلِّلٌ اسم يې لکه: خُزَعْبِلٌ (باطل) او صفت يې لکه: قُذَعْمِلٌ (پنډ اوښ).

۴. فِعْلَلٌّ اسم يې لکه: زِنْجَفْرٌ (هغه معدن چې د هغه څخه سره سياهي جوړېږي) او صفت يې لکه: جِرْدَحْلٌ (پنډ اوښ). (جامع الدروس العربية جلد ۲ صفحه ۸)

فائده:

د "خَنْدَرِيْسٌ" وزن د اکثرو صرفيانو په نزد باندي په خماسي مزيد بحرفٍ کي داخل دئ؛ ځکه داغه حضرات د "خَنْدَرِيْسٌ" "نون" اصلي بولي، صرف "يا" زائده بولي. دوی پر خپل موقف باندي دا دليل پېشوي چي کم وخت يو حرف مُتَرَدِّد سي په مابين د اصل او زائد کي، نو اصل دا دئ چي هغه حرف به اصلي وي.

او بعض حضرات وايي چي د "خَنْدَرِيْسٌ" وزن په رباعي مزيد بحرفين کي داخل دئ، او په ذي وزن کي "نون" او "ياء" دواړه زائد دي، هغه دليل دا وايي چي کم وخت يو لفظ په مابين د دوو وزنو کي مُتَرَدِّد سي يو وزن د حرف د اصالت تقاضا کوي او بل وزن د حرف د زيادت تقاضا کوي او د دوی په بناگانو کي يو شی هم د دي دواړو شيانو څخه موجود نه وي، نو بيا د هغه وزن حمل پر زيادت د حرف باندي اولیٰ دئ، ليکن صحيح او معتمد اول مذهب دئ.

ان شئت التفصيل فارجع الى حاشيه ابن جماعه ومناهج الكافيه وجاربردى على الشافيه.

دريمه خبره:

فائدة جليلة:

د مطلق فعل ثلاثي (که مجرد[1] وي او که مزيد وي) دار او مدار پر صيغه واحد مذکر غائب غائب فعل ماضي دئ، که په دغه صيغه کي تر درو حروف اصليه وُ يو حرف زائد نه وُ، نو دا

---

(۱) حروف زوائد لس دي، د هر يو د پېژندلو خپله طريقه ده.

۱. "الف" که چيري د درو حروف اصليه سره راغلی، نو بيا دَی زائد دئ، لکه په كَاتِبٌ شَاعِرٌ کي. او کچيري تر دوو حروف اصليه څخه وروسته راغلی، نو بيا دَی اصلي دئ زائد نه دئ، دا په مفرد کي، ورنه په جمع کي تر دوو حروف اصليه وروسته هم زائد کېدلای سي، لکه په مَسَاجِدَ کي.

۲. "واو" او "يا" که چيري د دوی سره دري حروف اصليه راغله بيا دوی زائد دي، لکه: په صَيْرَفٌ، بَيْطَرٌ، جَوْهَرٌ، عَجُوْزٌ کي. او که چيري دوی ثنائي او مکرر راغلي وه بيا دوی اصلي دي لکه په يَؤْيُؤٌ او وَعْوَعَةٌ کي. او داغه رنګه که چيري دوی د دوو حروف اصليه سره راغلل، لکه: بَيْتٌ، لَوْنٌ او سَيْفٌ کي، بيا اصلي دي.

۳. "همزه" او "ميم" که چيري تر درو حروف اصليه وو څخه مخکي راغلل، نو بيا دوی زائد دي، لکه: په أَخْرَجَ، أَكْرَمَ، مُحْسِنٌ او مُكْرِمٌ کي. او که چيري دوی تر دوه حروف اصليه څخه مخکي يا تر درو څخه د زياتو حروف اصليه څخه مخکي راغلل، نو بيا دوی اصلي دي، لکه: په إِبِلٌ، مَهْدٌ او إِصْطَبْلٌ کي.

داغه رنګه که چيري همزه د کلام په آخر کي راغلئ او د ده څخه مخکي الف وو او تر الف مخکي دري يا تر درو زيات حروف اصليه وه، نو بيا دا زائد دئ، لکه: خَضْرَاءُ، زَرْقَاءُ او عَاشُوْرَاءُ کي.

ټوله باب ثلاثي مجرد بلل کيږي، لکه: "ضَرَبَ" که په دا غه کلمه کي تر درو حروف اصليه ؤ يو حرف زائد ؤ، بيا دا ټوله باب ثلاثي مزيد فيه بلل کيږي لکه: "اَکْرَمَ".

د فعل رباعي دار او مدار هم پر صيغه واحد مذکر غائب فعل ماضي دئ، که په دغه صيغه کي تر څلورو حروف اصليه ؤ يعني تر فا، عين او دوه لامه زائد حرف نه ؤ، نو دا ټوله باب د رباعي مجرد بلل کيږي لکه: "دَحْرَجَ" پر وزن د "فَعْلَلَ" او که په دا غه صيغه کي تر څلورو حروفو اصليه ؤ يو حرف زائد ؤ، نو بيا دا ټوله باب رباعي مزيد فيه بلل کيږي، لکه: "تَدَحْرَجَ" پر وزن د "تَفَعْلَلَ".

په اسم جامد کي مجرد او مزيد د وزن څخه معلوميږي، يعني په ثلاثي کي که تر فا، عين او يوه لام حرف نه ؤ زائد، نو مجرد دئ او که زائد ؤ، نو مزيد دئ. وقس عليه الرباعي والخماسي.

او که تر الف مخکي يو حرف اصلي يا دوه حروف اصليه وه، نو بيا همزه اصلي ذئ، لکه: په مَاءٌ، دَاءٌ او مَرَاءٌ کي.

۴. "نون" که چيري دی د کلمې په آخر کي راغلئ او د ده څخه مخکي الف وو او تر الف مخکي درې يا تر درې زيات حروف اصليه وه، نو بيا دَی زائد دئ لکه: په عُثْمَان، عِمْرَان کښي، ليکن د دې څخه هغه الف مستثنی دئ چي د هغه څخه مخکي حرف مشدد راغلي وي، لکه: حَسَّانٌ، رَمَّانٌ، غَسَّانٌ و غيره کي، نو "نون" په دې کي اصلي دئ.

او که چيري تر الف مخکي دوه حروف اصليه وه بيا نون اصلي دئ، لکه: په زَمَانٌ او مَكَانٌ کي.

او که چيري نون ساکن په منځ د څلورو حروف اصلي وو کي واقع سو، نو بيا دَی زائد دئ، لکه په غَضَنْفَرٌ او عَقَنْقَلٌ کي.

۵. "تاء" تاء په پنځو ځايو کي زائده راځي:

اول: چي د تانيث دپاره وي، لکه: فَاضِلَةٌ.

دوهم: چي د مضارعت دپاره وي، لکه: تَحْفَظُ.

دريم: چي د سين سره ملګرې وي، لکه: اِسْتَغْفَرَ.

څلورم: چي د مطاوعت دپاره وي او فعل مطاوع پر وزن د "فَعَّلَ" وي، لکه: عَلَّمْتُهٗ فَتَعَلَّمَ.

پنځم: چي د مطاوعت دپاره وي او فعل مطاوع پر وزن د "فَعْلَلَ" وي، لکه: دَحْرَجْتُهٗ فَتَدَحْرَجَ.

۶. "سين" سين په استفعال او د هغه په فروعاتو کي زياتيږي، لکه: اِسْتَغْفَرَ، مُسْتَغْفِرٌ وغيره.

۷. "هاء" هاء په حالت د وقف کي زائده بلل کيږي او تفصيل يې په لاندي دول دئ:

اول: کله چي وقف پر "مَا" استفهاميه مجروره باندي وي، لکه: لِمَهْ.

دوهم: کله چي وقف پر فعل امر باندي وي او هغه داسي امر وي چي آخر يې محذوف وي، لکه: رَهْ بمعنی اُنْظُرْ فعل ماضي يې "رَئٰى" ده.

دريم: کله چي وقف پر مضارع وي او آخر يې د جزم په وجه محذوف وي، لکه: لَمْ تَرَهْ.

۸. "لام" لام په اسماء اشارات کي زائد بلل کيږي، لکه: ذٰلِكَ، هُنَالِكَ وغيره. (الصرف الکافي صفحه ۳۴)

څلورمه خبره:

د فعل ټوله حروف چي سره جمع کړې که اصلي وي که زوائد، نو کلمه تر شپږو (٦) پوري رسيږي، تر شپږو حروفو نه سي بالا کېداى. و تاء تانيث او علامې ته د تثنيې او جمع اعتبار نسته، نو ځکه سوال په "إِسْتَخْرَجَتْ، إِسْتَخْرَجَا او إِسْتَخْرَجُوْا" سره نه واردېږي، چي ددې حروف خو تر شپږو زيات دي سره ددې چي دا کلمه فعل ده؛ ځکه دا زوائد يا علامه د تانيث او يا علامه د تثنيې او جمع ده.

د اسم ټوله حروف چي سره جمع کړې (که اصلي وي که زوائد)، نو کلمه تر اوو (٧) پوري رسيږي، تر اووه حرفه نه سي بالا کېداى. تاء تانيث، الف تانيث، ياء نسبت، ياء تصغير، علامې د تثنيې او علامې د جمع ته اعتبار نسته.
نو اعتراض په "مُسْتَخْرِجَانِ" او "مُسْتَخْرِجَاتٌ" سره نه واردېږي؛ ځکه چي دلته حروف زوائد علامې د تثنيې او جمع دي.

پنځمه خبره:

په فعل ثلاثي کي کله يو حرف(١) زائد وي لکه: "أَكْرَمَ" پر وزن د "أَفْعَلَ"، کله دوه حرفه(٢) زائد وي لکه: "تَضَارَبَ" پر وزن د "تَفَاعَلَ" او کله درې حرفه(٣) زائد وي لکه: "إِسْتَخْرَجَ" پر وزن د "إِسْتَفْعَلَ".

---

(١) په فعل ثلاثي کي چي کله يو حرف زائد وي د هغه دپاره درې وزنونه دي:
١. أَفْعَلَ، لکه: أَكْرَمَ، أَحْسَنَ، أَشْرَفَ، أَتْقَنَ.
٢. فَاعَلَ، لکه: ضَارَبَ، قَاتَلَ، شَارَكَ، صَالَحَ.
٣. فَعَّلَ، لکه: صَرَّفَ، عَظَّمَ، قَدَّمَ، هَذَّبَ.
(٢) کله چي دوه حروف زائد وي د هغه دپاره پنځه وزنونه دي:
١. إِنْفَعَلَ، لکه: إِنْصَرَفَ، إِنْطَلَقَ.
٢. إِفْتَعَلَ، لکه: إِكْتَسَبَ، إِجْتَمَعَ.
٣. إِفْعَلَّ، لکه: إِحْمَرَّ، إِبْيَضَّ.
٤. تَفَعَّلَ، لکه: تَصَرَّفَ، تَكَبَّرَ.
٥. تَفَاعَلَ، لکه: تَضَارَبَ، تَبَارَكَ.
(٣) کله چي درې حروف زائد وي د هغه دپاره څلور اوزان دي:

او په فعل رباعي کي کله يو حرف زائد(۱) وي لکه: "تَدَحْرَجَ" پر وزن د "تَفَعْلَلَ" او کله دوه حرفه(۲) زائد وي لکه: "اِحْرَنْجَمَ" پر وزن د "اِفْعَنْلَلَ".

په اسم جامد ثلاثي کي کله يو حرف زائد وي، لکه: "حِمَارٌ"(خر) پر وزن د "فِعَالٌ"، کله دوه حرفه زائد وي، لکه: "سُلْطَانٌ" (بادشاه يا علامه) پر وزن د "فُعْلَانٌ" او کله درې حرفه زائد وي، لکه: "قَلَنْسُوَةٌ" (خولی) پر وزن د "فَعَنْلُوَةٌ".

په اسم جامد رباعي کي کله يو حرف زائد وي، لکه: "صَنْدُوْقٌ" پر وزن د "فَعْلُوْلٌ"، کله دوه حرفه زائد وي، لکه: "عَنْكَبُوْتٌ" پر وزن د "فَعْلَلُوْتٌ" او کله درې حرفه زائد وي، لکه: "عَبُوْثَرَانٌ" پر وزن د "فَعُوْلَلَانٌ".

په اسم جامد خماسي کي کله يو حرف زائد وي، لکه: "خَنْدَرِيْسٌ" پر وزن د "فَعْلَلِيْلٌ" او کله دوه حرفه زائد وي، لکه: "اِصْطَفْلِيْنَةٌ" پر وزن د "فِعْلَلِيْلَةٌ" معنٰی گازره (زردکه).

شپږمه خبره:

فائده مفيده:

د اسم جامد ثلاثي مجرد په اوزانو کې عقلي احتمالات دوولس (۱۲) ته رسيږي، هغه دارنگه چي د "فاء" دپاره درې حالته دي: ضمه، فتحه او کسره، سکون د "فاء" ناجائز دئ؛ ځکه چي په "فاء" سره ابتداء کيږي او ابتداء په ساکن سره محاله ده، د "عين" دپاره څلور حالته دي: ضمه، فتحه، کسره او سکون، ليکن د لام کلمې حالات غير معتبر دي؛ ځکه چي هغه په طبق د عامل چليږي، نو د "فاء" کلمې درې حالته چي د "عين" کلمې په څلورو

---

۱. اِسْتَفْعَلَ، لکه: اِسْتَخْرَجَ، اِسْتَغْفَرَ.
۲. اِفْعَوْعَلَ، لکه: اِحْدَوْدَبَ، اِغْدَوْدَنَ.
۳. اِفْعَوَّلَ، لکه: اِجْلَوَّذَ، اِعْلَوَّطَ.
۴. اِفْعَالَّ، لکه: اِحْمَارَّ، اِشْهَابَّ.

(۱) او په فعل رباعي کي چي کله يو حرف زيات وي د هغه دپاره صرف دغه يو وزن دئ يعني "تَدَحْرَجَ".

(۲) کله چي دوه حرفه زائد وي د هغه دپاره دوه وزنونه دي:
۱. اِفْعَلَلَّ، لکه: اِقْشَعَرَّ.
۲. اِفْعَنْلَلَ، لکه: اِحْرَنْجَمَ. (الصرف الکافي)

حالتو کي ضرب کړل سي دوولس (۱۲) کيږي.(۱) او مستعمل اوزان د اسم جامد ثلاثيَ مجرد لس (۱۰) دي.
ليکن چي کله پر "فاء" ضمه راسي او پر "عين" کسره وي لکه: فُعِلٌ(۲) او داغه رنګه چي پر "فاء" کسره او پر عين ضمه وي لکه: "فِعُلٌ"(۳) دغه دوه اوزان د ثقل د وجهي متروک دي.
مستعمل اوزان يې دا دي:-

۱. فَعْلٌ لکه: فَلْسٌ، معنٰی: (پيسه).

۲. فَعَلٌ لکه: فَرَسٌ، معنٰی: (آس).

---

(۱) تفصيل يې په دې دول دئ: که چيري اول حرف مفتوح وو، نو د ده سره دوهم حرف مفتوح، مضموم، مکسور او ساکن څلور سره راتلای سي، نو په دې کي څلور وزنونه راځي:
۱. فَعَلٌ لکه: فَرَسٌ، نَهَرٌ.
۲. فَعُلٌ لکه: عَضُدٌ.
۳. فَعِلٌ لکه: کَبِدٌ.
۴. فَعْلٌ لکه: صَخْرٌ.
که چيري اول حرف مضموم وو، نو ده سره دوهم حرف مفتوح، مضموم، مکسور او ساکن څلور سره راتلای سي، نو په دې کي هم څلور وزنونه راځي:
۱. فُعَلٌ لکه: صُرَدٌ.
۲. فُعُلٌ لکه: عُنُقٌ.
۳. فُعِلٌ لکه: دُئِلٌ.
۴. فُعْلٌ لکه: قُفْلٌ.
که چيري اول حرف مکسور وي، نو د ده سره دوهم حرف مفتوح، مضموم، مکسور او ساکن څلور سره راتلای سي، نو په دې کي هم څلور وزنونه راځي:
۱. فِعَلٌ لکه: عِنَبٌ.
۲. فِعُلٌ لکه: حِبُکٌ.
۳. فِعِلٌ لکه: اِبِلٌ.
۴. فِعْلٌ لکه: عِلْمٌ. (الصرف الکافي).

(۲) چي پر "فا" ضمه راسي او پر عين کسره راسي لکه: دُئِلٌ بر وزن فُعِلٌ دا نوم د قبيلې دئ د بني کنانه. او دا وزن په اسم کي قلت استعماله دئ؛ ځکه عربو دا قصد کړی دئ چي دا وزن به خاص وي په فعل مبني للمجهول پوري يعني په عُلِمَ ضُرِبَ پوري. (الصرف الکافي)

(۳) چي پر "فا" کسره وي او پر عين ضمه وي لکه: حِبُکٌ بر وزن فِعُلٌ او دا وزن مهمل دئ، ليکن په حقيقت کي دا مثال ثابت نه دئ؛ ځکه په قرآن کريم کي وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْحُبُکِ په ضمه د "حا" او د "با" سره راځي. (الصرف الکافي)

۳. فَعِلٌ، لكه: كَتِفٌ، معنٰى : (اوږه).

۴. فَعُلٌ، لكه: عَضُدٌ، معنٰى : (بازو).

۵. فِعْلٌ، لكه: حِبْرٌ، معنٰى : (عالم).

٦. فِعَلٌ، لكه: عِنَبٌ، معنٰى : (انګور).

۷. فِعِلٌ، لكه: اِبِلٌ، معنٰى : (اوښ).

۸. فُعْلٌ، لكه: قُفْلٌ، معنٰى : (قلف).

۹. فُعَلٌ، لكه: صُرَدٌ، معنٰى : (چوغكه).

۱۰. فُعُلٌ، لكه: عُنُقٌ، معنٰى : "غاړه" (گردن).

د اسم جامد ثلاثي مزيد فيه اوزان تر ضبط نه لاندي كيږي، يوازي امام سبويه رحمه الله دري سوه (۳۰۰) شمار كړي دي.

د اسم جامد رباعي مجرد اوزان عقلاً اته څلوېښت (۴۸) ته رسيږي؛ ځكه د "فاء" دري حالته چي ضرب كړل سي د "عين" په څلورو حالتو كي، نو دوولس ځني جوړيږي او دوولس چي د اول "لام" په څلورو حالتو كي ضرب سي، نو اته څلوېښت به سي، د آخر "لام" حالت غير معتبر دئ؛ ځكه چي هغه په طبق د عامل چليږي.

او مستعمل اوزان يې شپږ(۱) دي:

۱. فَعْلَلٌ، لكه: جَعْفَرٌ، (د سړي نوم دئ).

۲. فِعْلِلٌ، لكه: زِبْرِجٌ، (د ښائسته سامان نوم دئ).

۳. فُعْلُلٌ، لكه: بُرْثُنٌ، "مِنَ السِّبَاعِ والطَّيْرِ بِمَنزلة الاصَابِع مِنَ الانسَان" معنٰى : (چمبه).

(۱) د اسم جامد رباعي مجرد مستعمل اوزان بعض مؤلفين لكه ايمن امين عبد الغني مؤلف الصرف الكافي او الشيخ مصطفٰى الغلايني مؤلف جامع الدروس العربية شپږ بيان كړي دي. او د شپږم مثال يې د اسم دا جُخْدَبٌ (مذكر ملخ) او د صفت دا جُرْشَعٌ (غټ اوښ يا آس) وركړى دئ، ليكن جامع الدروس العربية والا دا تبصره پر كړې ده چي هر هغه اسم يا صفت چي پر دغه شپږم وزن يعني د فُعْلَلٌ پر وزن راسي، نو دا جائز ده چي پر وزن ثالث يعني د فُعْلُلٌ پر وزن باندي راسي. نو ځكه جمهورو علماوو دغه شپږم وزن د دريم وزن فرع شمار كړى دئ. (جامع الدروس العربية ج۲ صفحه۸)

۴. فِعَلَلٌ، لکه: دِرَهَمٌ، (د سپينو زرو سيکه ده).

۵. فِعَلَلٌ، لکه: قِمَطرٌ، (صندوق).

٦. فُعَلَلٌ، لکه: جُخَدَبٌ، (ملخ).

د اسم جامد(¹) رباعي مزيد فيه اوزان د کثرت په وجه صرفيانو په ضبط کي نه دي را وستلي.
د اسم جامد خماسي مجرد اوزان عقلا يو سل او دو نوي (۱۹۲) ته رسيږي، هغه دا رنګه چي د رباعي مجردو اته څلويښت (۴۸) احتمالات ضرب سي د لام ثاني په څلورو حالتو کي نو يو سل او دو نوي (۱۹۲) کيږي.
او مستعمل اوزان يې څلور دي:

۱. فَعَلَّلٌ لکه: سَفَرجَلٌ، معنٰی بويي (بيهي).

۲. فَعَلِّلٌ لکه: قَنَعِّلٌ، معنٰی: (قوي اوښ).

۳. فَعلَلِلٌ لکه: جَحمَرِشٌ، معنٰی: (بده ښځه).

۴. فِعلَلٌّ لکه: قِرطَعبٌ، معنٰی: (لږ شی).

د اسم جامد خماسي مزيد فيه مستعمل اوزان پنځه دي:

۱. فَعَلَّولٌ لکه: عَضرَفُوطٌ، معنٰی: (شرمښکی).

۲. فَعَلِّيلٌ لکه: خَنَدَغِيلٌ، معنٰی: (باطل شی).

۳. فِعَلَّولٌ لکه: قِرطَبُوسٌ، معنٰی: (غټ اوښ).

۴. فَعَلَّلَی لکه: قَبَعثَری، معنٰی: (د دنګر اوښ بچی).

۵. فَعَلِّيلٌ لکه: خَنَدَرِيسٌ، معنٰی: (زاړه شراب).(²)

(¹) په اسم جامد رباعي مزيد فيه کي کله يو حرف زيات وي او کله دوه حروف زيات وي او کلمه دري حروف زيات وي. او اوزان يې لاتعد ولاتحصی. (المنتخ الکبير في التصريف)

(²) اسم جامد خماسي مزيد فيه چي کله پر وزن د فَعَلِّيلٌ راسي، نو کله اسم وي لکه: خَنَدَرِيسٌ او کله کله صفت وي لکه: دَرَدَبِيسٌ معنی سپين زمری چي د هرم وخت ته رسيدلی وي.
او کله چي د فَعَلَّولٌ پر وزن راسي، نو په هغه وخت کي دی صرف اسم مستعمليږي لکه: يَستَعُورٌ معنی (درخته).

صيغې:

موزون	وزن	سه اقسام	علامه	شش اقسام	هفت اقسام	ماده	صیغه
سَحَابٌ	فَعَالٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مزید	صحیح	س ح ب	اسم جامد
خِنْزِيْرٌ	فِعْلِيْلٌ	اسم	تنوین	رباعی مزید	صحیح	خ ن ز ر	اسم جامد
قِرْطَاسٌ	فِعْلَالٌ	اسم	تنوین	رباعی مزید	صحیح	ق ر ط س	اسم جامد
قَلَمٌ	فَعَلٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مجرد	صحیح	ق ل م	اسم جامد
حَبَّةٌ	فَعْلَةٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مزید	مضاعف ثلاثی	ح ب ب	اسم جامد
خِزَانَةٌ	فِعَالَةٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مزید	صحیح	خ ز ن	اسم جامد
خَوْفٌ	فَعْلٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مجرد	اجوف واوی	خ و ف	اسم جامد
نَهَارٌ	فَعَالٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مزید	صحیح	ن ہ ر	اسم جامد
بَطْنٌ	فَعْلٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مجرد	صحیح	ب ط ن	اسم جامد
لُؤْلُؤٌ	فُعْلُلٌ	اسم	تنوین	رباعی مجرد	مضاعف رباعی ومهموز	ل ء ل ء	اسم جامد
عَنْدَلِيْبٌ	فَعْلَلِيْلٌ	اسم	تنوین	خماسی مزید	صحیح	ع ن د ل ب	اسم جامد
قِرْبَاسٌ	فِعْلَالٌ	اسم	تنوین	رباعی مزید	صحیح	ق ر ب س	اسم جامد
اَلْجِدَارُ	اَلْفِعَالُ	اسم	الف لام	ثلاثی مزید	صحیح	ج د ر	اسم جامد
ضِفْدَعٌ	فِعْلَلٌ	اسم	تنوین	رباعی مجرد	صحیح	ض ف د ع	اسم جامد
رِشَاءٌ	فِعَالٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مزید	مهموز اللام	ر ش ء	اسم جامد
مِلَّةٌ	فِعْلَةٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مزید	مضاعف ثلاثی	م ل ل	اسم جامد
رَفْرَفٌ	فَعْلَلٌ	اسم	تنوین	رباعی مجرد	مضاعف رباعی	ر ف ر ف	اسم جامد
بَعُوْضَةٌ	فَعُوْلَةٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مزید	صحیح	ب ع ض	اسم جامد
شَبَابٌ	فَعَالٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مزید	مضاعف ثلاثی	ش ب ب	اسم جامد
مَكَّةٌ	فَعْلَةٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مزید	مضاعف ثلاثی	م ك ك	اسم جامد
فِرْدَوْسٌ	فِعْلَوْلٌ	اسم	تنوین	رباعی مزید	صحیح	ف ر د س	اسم جامد
عَقْرَبٌ	فَعْلَلٌ	اسم	تنوین	رباعی مجرد	صحیح	ع ق ر ب	اسم جامد

او کله چي دی د فِعْلَلُوْلٌ پر وزن راسي، نو بیا دی صرف صفت استعمالیږي، مګر ډیر کم لکه: قِرْطَبُوْسٌ.
او کله چي دی د فَعْلَلَی پر وزن باندي راسي، نو بیا دی صرف صفت استعمالیږي، مګر ډیر کم لکه: قَبَعْثَرَی.
او کله چي د فَعَلْبَلٌ پر وزن راسي، نو کله اسم استعمالیږي لکه: خَزَعْبِلٌ او کله کله صفت استعمالیږي لکه: قَذَعْمِلٌ معنی شیخ کبیر. (الممتع الکبیر في التصریف صفحه ۱۱۳)

التمرين:

زَوْرَقٌ، تُفَّاحَةٌ، شُمُوْسٌ، زِنْكٌ، أَقْلَامٌ، صَرْصَرٌ، إِنْكِلْتَرَا، إِسْكَنْدَرِيَّةٌ، مَنَادِيْلُ، الْأُسْكُوْفَةُ، سَلَاطِيْنُ، كِبْرِيْتٌ، جُنَّةٌ، سَلَاسِلُ، زَنَابِيْلُ، مِهَارٌ، جَوَاهِرُ، مَمْلَكَةٌ، كَلَالِيْبُ، صَنَوْبَرٌ.

اتم سبق:

بدانکه جمله اقسام اسم و فعل و حرف از هفت قسم بیرون نیست:

بیت:

صحیح است ومثال است و مضاعف ... لفیف و ناقص و مهموز و اجوف

صحیح آنست که در مقابله "فا، عین، لام" کلمه اسم یا فعل حرف علت و همزه و تضعیف نبود، چون ضَرْبٌ و ضَرَبَ بر وزن فَعْلٌ و فَعَلَ، و حروف علت سه است. واو، الف، یا، چون جمع کنند "وای" شود، مهموز آنست که در وی همزه مقابله فا یا عین یا لام بود، وآن بر سه قسم است: مهموز الفاء، مهموز العین، مهموز اللام، مهموز الفاء آنست که در مقابله فا کلمه اسم یا فعل همزه بود چون اَمْرٌ و اَمَرَ بر وزن فَعْلٌ و فَعَلَ، و مهموز العین آنست که در مقابله عین کلمه او همزه بود چون سَأْلٌ و سَأَلَ بر وزن فَعْلٌ و فَعَلَ، و مهموز اللام آنست که در مقابله لام کلمه او همزه بود چون قَرْءٌ و قَرَأَ بر وزن فَعْلٌ و فَعَلَ، و مضاعف آنست که دو حرف اصلی او از یک جنس بود و مضاعف بر دو قسم است. مضاعف ثلاثی و مضاعف رباعی مضاعف ثلاثی آنست که در مقابله عین و لام اسم یا فعل دو حرف از یک جنس بود چون مَدٌّ و مَدَّ بر وزن فَعْلٌ و فَعَلَ که در اصل مَدْدٌ و مَدَدَ بود، و مضاعف رباعی آنست که در مقابله فا و لام اول و عین و لام ثانی اسم یا فعل دو حرف از یک جنس بود چون زَلْزَلَ و زِلْزَالًا بر وزن فَعْلَلَ و فِعْلَالًا

ترجمه: پوه سه! چې ټول اقسام د اسم، فعل او حرف د اوو (۷) قسمو څخه د باندې نه دي:
صحيح دئ، مثال دئ، مضاعف، لفيف، ناقص، مهموز او اجوف.

صحيح هغه كلمه ده چې په مقابله كې د "فا" كلمې د ده د اسم يا د فعل حرف علت، همزه او تضعيف نه وي. لكه: ضَرْبٌ او ضَرَبَ بر وزن فَعْلٌ او فَعَلَ.

حروف علت درې دي: "واو" "الف" "يا،" كله چې يې سره جمع كړې "واى" ترې جوړيږي.

مهموز هغه كلمه ده چې په ده كې همزه په مقابله كې د "فا" يا "عين" يا "لام" كلمه وي. او مهموز پر درې قسمه دئ: مهموز الفاء، مهموز العين او مهموز اللام.

مهموز الفاء هغه دئ چي په مقابله کي د "فاء" کلمې د ده د اسم يا د فعل همزه راغلې وي، لکه: اَمْرٌ او اَمَرَ بر وزن فَعْلٌ او فَعَلَ.

او مهموز العين هغه دئ چي په مقابله کي د عين کلمې د ده همزه راغلې وي، لکه: سَئْلٌ او سَئَلَ بر وزن فَعْلٌ او فَعَلَ.

او مهموز اللام هغه دئ چي په مقابله کي د لام کلمې د ده همزه راغلې وي، لکه: قَرْءٌ او قَرَءَ بر وزن فَعْلٌ او فَعَلَ.

او مضاعف هغه دئ چي دوه حرف اصلي د ده د يوه جنس څخه وي. او مضاعف پر دوه قسمه دئ: مضاعف ثلاثي او مضاعف رباعي.

مضاعف ثلاثي هغه دئ چي په مقابله کي د عين او لام د اسم يا فعل دوه حروف د يوه جنس څخه راغلي وي، لکه: مَدٌّ او مَدَّ بر وزن فَعْلٌ او فَعَلَ.

او مضاعف رباعي هغه دئ چي په مقابله کي د فا او لام اول او عين و لام ثاني د ده د اسم يا د فعل دوه جروف د يوه جنس څخه راغلي وي، لکه: زَلْزَلَ او زِلْزَالًا بر وزن فَعْلَلَ او فِعْلَالًا.

په نن سبقه کي څلور خبري دي:

اوله خبره:

اسماء متمکنه او افعال متصرفه په اعتبار د اقسامو د حروفو پر اووه قسمه دي(١):

(١)صحيح، (٢)مثال، (٣)مضاعف، (۴)لفيف، (۵)ناقص، (٦)مهموز، (٧)اجوف.

---

(١) حروف په اعتبار د صحت او علت سره پر درې قسمه دي:

١. حروف علت.
٢. حروف صحيح.
٣. ملحق د حرف علت (يعني همزه او تضعيف).

وجه د حصر يې په لاندي ډول ده:
دا کلمه به خالي نه وي يا به د دې حروف اصلي حرف علت او ملحق بحرف العلة راغلي وي يا به نه وي راغلي، که نه وه راغلي هغه ته صحيح وايي او که راغلي وه بيا به يا حرف علت راغلي وي يا به ملحق بحرف العلة راغلي وي، که حرف علت راغلي وه بيا به يا يو حرف علت راغلى وي يا به دوه حرف علته راغلي وي، که دوه حرف علته راغلي وه هغه ته لفيف وايي او که يو حرف علت راغلى وو بيا به خالي نه وي يا به پر "فاء" کلمه وي هغه ته مثال وايي، يا به پر "عين" کلمه وي هغه ته اجوف وايي او يا به پر

سوال: پر مصنف رحمة الله عليه يو سوال کيږي چي په دې تقسيم کي به تا يا د اصولو لحاظ کړی وای چي هغه څلور دي: (۱) صحيح، (۲)مهموز، (۳)مضاعف (۴)معتل، او يا به دې د فروعو لحاظ کړی وای چي هغه لس (۱۰) دي: (۱)مهموزالفاء، (۲)مهموزالعين، (۳)مهموزاللام، (۴)مضاعف ثلاثي، (۵)مضاعف رباعي، (٦)مثال، (۷)اجوف، (۸)ناقص، (۹)لفيف مقرون، (۱۰)لفيف مفروق، نو تا د اصولو لحاظ هم نه دئ کړی؛ ځکه چي هغه دي پوره نه دي ذکر کړي، معتل در څخه پاته سوی دئ. او د فروعو لحاظ دي هم نه دئ کړی؛ ځکه چي هغه دي هم مکمل نه دي ذکرکړي، مهموزالفاء، مهموزالعين، مهموزاللام، مضاعف ثلاثي، مضاعف رباعي، لفيف مقرون او لفيف مفروق دغه اوه فروع دي نه دي ذکر کړي؟

جواب: په دې تقسيم() کي زه نه د اصولو لحاظ کوم او نه د فروعو، بلکه د هغه چا لحاظ کوم چي هغه په کلام د عربو کي کثيرالاستعمال وي او کثيرالاستعمال دغه درې اصول او دغه څلور فروع وه، نو مي ځکه دغه درې اصول او دغه څلور فروع ذکر کړه.

"لام" کلمه وي هغه ته ناقص وايي. او که ملحق بحرف العلة راغلی وي يا به خالي نه وي يا به همزه راغلې وي هغه ته مهموز وايي. يا به تضعيف راغلی وي هغه ته مضاعف وايي.

فائده:

همزه او تضعيف ته ملحق بحرف العلة ځکه وايي چي دوی مشابه دي د حرف علت سره په تغير او تبديل کي يعني لکه څنګه چي په حرف علت سره په کلمه کي تغير او تبديل راځي دغه رنګه په دوی سره هم په کلمه کي تغير او تبديل راځي.

په دې وجه چي همزه او تضعيف کله کله په حرف علت سره بدليږي لکه، په "ايضا" او "تمنيت" کي (چي په اصل کي "ايضاء" "تمنيت" وو).

() **دوهم جواب**: دغه مصنف رحمة الله عليه د مير لامو د... لار اختيار کړې ده، هغه په دې شکل چي په هفت اقسامو کي د صرفيانو ... اقوال مختلف دي:

د علامه ابن حاجب په نزد په ... اسم و فعل د حروفو د صحت او سقم په اعتبار سره تول په دوه (۲) قسمه دي:

۱. صحيح.
۲. معتل

په صحيح کي مهموز و مضاعف او په معتل کي مثال، اجوف، ناقص او لفيف داخل دي.

و ... صيغه د مصنف ... د ... او علامه ... په نزد ... اسم و فعل د حروفو د صحت او سقم په اعتبار سره توله پر ... قسمه دي:

۱. صحيح
۲. مهموز.

دوهمه خبره:

صحيح په لغت کي تندرست ته وايي او په اصطلاح کي و هغه کلمې ته وايي چي پر فا، عين او لام يې حرف علت نه وي.

الفرق بين الصحيح والسالم:(۱)

د صحيح تعريف تير سو او سالم و هغه کلمې ته وايي چي پر فا، عين او لام يې حرف علت، همزه او تضعيف نه وي. اومصنف رحمة الله عليه د صحيح دپاره تعريف د سالم ذکرکړی دئ مسامحةً.

اَلصَّحِيْحُ عَلٰى قِسْمَيْنِ عِنْدَ النَّحْوِيِّيْنَ وَالصَّرْفِيِّيْنَ(۲):

عندالنحويين صحيح و هغه کلمې ته وايي چي پر لام کلمه يې حرف علت نه وي. عندالصرفين يې تعريف تېر سو "فَلَاتُعِيْدُهٗ".

---

۳. معتل.
۴. مضاعف.

او د اصولو په اعتبار سره هم پر داغه څلور قسمه دئ او د فروع په اعتبار سره لس (۱۰) قسمه جوړيږي:

۱. مهموز الفاء.	۲. مهموز العين.
۳. مهموز اللام.	۴. مثال.
۵. اجوف.	٦. ناقص.
۷. مضاعف ثلاثي.	۸. مضاعف رباعي.
۹. لفيف مقرون.	۱۰. لفيف مفروق.

او مصنف د کتاب الصرف صحيح هم په کي شامل کړئ دئ، نو ټوله يې يوولس قسمه جوړ کړي دي.
نو د ارشاد الصرف مصنف د مراح الارواح او د نوزو صرفيونو په شان باندې درميانه لار اختيار کړې ده؛ ځکه خير الامور اوسطها.(معارف الصرف)

(۱) د صحيح او سالم په منځ کي د بعضو صرفيانو په نزد نسبت د مساوات دئ او د بعضو په نزد نسبت د عموم او خصوص مطلق دئ: صحيح اعم مطلق دئ او سالم اخص مطلق دئ. ماده د اجتماع يې لکه په "ضَرَبَ" کي او ماده د افتراق د صحيح د جانبه لکه په "مَدَّ" او "اَمَرَ" کي.

(۲) د صحيح نحوي او صحيح صرفي په منځ کي نسبت د عموم او خصوص مطلق دئ: صحيح صرفي اعم مطلق دئ او صحيح نحوي اخص مطلق دئ. ماده د اجتماع يې لکه په "بَكَرَ" کي او ماده د افتراق د صحيح نحوي د جانبه څخه لکه په "زَيْدٌ" کي.(هداية الصرف)

د صحيح وجه د تسميې داده چې صحيح ته په دې وجه صحيح وايي چې دی خالي وي د حرف علت څخه.

حروف علت درې دي: واو، الف، یا.

د الف او همزه تر منځ فرق:(١)

د الف او همزه فرق داد ئ چې الف هميشه ساکن وي بيله سختۍ د ژبې او بېله جټکې ويل کيږي او پر الف حرکات ثلاثه مع التنوين نه سي راتلای. او پر همزه باندې حرکات ثلاثه مع التنوين راتلای سي او په سختۍ سره د ژبې ويل کيږي.

دريمه څپرکۍ:

مهموز(٢) په لغت کې کوزه پشت ته وايي او په اصطلاح کې هغه ته وايي چې په هغه کې همزه راغلې وي.

او مهموز پر درې قسمه دئ:

١. مهموز الفاء چې پر "فا" کلمه يې همزه راغلې وي، لکه: اَمَرَ او اَمَرَ.

---

(١) دغه د همزه او الف اصطلاح په نزد د متاخرين علماوو ده او په نزد د سيبويه او د متقدمينو علماء کرامو د همزه او الف دواړو څخه تعبير صرف په الف سره کيږي، نو ځکه امام سيبويه حروف هجاء (٢٨) اته ويشت شمار کړي دي؛ ځکه د ده په نزد باندې د همزه او الف مخرج يو دئ. (معجم النحو والصرف)

د همزه او الف تر منځ بل فرق: همزه په اول، آخر او وسط په دريو سرو ځايو کې واقع کيږي او الف صرف په وسط او آخر کې راځي؛ ځکه دی ساکن وي او ابتداء په ساکن سره محاله ده.

همزه چې په اول د کلمې کې واقع سي نو بيا دی پر شپږ (٦) قسمه راځي:

١. همزة الاصل.
٢. همزة التخيير غرنفي لکه: همزه د متکلم.
٣. همزة الاستفهام.
٤. همزة النداء.
٥. همزة الوصل.
٦. همزة القطع. (جامع الدروس العربية ج٢)

(٢) او مهموز په لغت کې همزه دا ده شده ته هم ويل کيږي، نو بيا د لغوي او اصطلاحي معنی په منځ کې نسبت د عموم او خصوص مطلق دئ: مهموز لغوي اعم مطلق دئ او مهموز اصطلاحي اخص مطلق دئ. ماده د اجتماع يې لکه په اَمَرَ کې او ماده د افتراق يې د مهموز لغوي د طرفه څخه لکه په اکرَمَ کې؛ ځکه دا مهموز لغوي دئ، نه اصطلاحي. (هداية الصرف)

۲. مهموز العين چې پر "عين" كلمه يې همزه راغلې وي لكه: سَئِمَ و سَئَلَ.

۳. مهموز اللام هغه دئ چې پر لام كلمه يې همزه راغلې وي، قَرَءَ و قَرَءَ.

د مهموز وجه د تسميې داده چې په ده كې همزه يو قسم كوږوالى را وستلى دئ.

څلورمه خبره:

مضاعف[1] په لغت كې دو چندې ته وايي او په اصطلاح كې مضاعف و هغه كلمې ته ويل كيږي چې دوه حرف اصلي دده د يوه جنسه څخه وي. او مضاعف پر دوه قسمه دئ:

۱. مضاعف ثلاثي.

۲. مضاعف رباعي.

مضاعف ثلاثي هغه كلمه ده چې پر عين او لام يې دوه حرفه د يوه جنسه راغلي وي، لكه: "مَدَّ" و "مُدَّ" په اصل كې "مَدَدَ" او "مُدِدَ" وو.

مضاعف رباعي هغه كلمه ده چې پر فا او لام اول او عين او لام ثاني يې دوه حرفه د يوه جنسه راغلي وي، لكه: "زَلْزَلَ" او "زِلْزَالًا"

د مضاعف وجه د تسميې:

مضاعف ته په دې وجه مضاعف وايي چې مضاعف په لغت كې دو چندې ته وايي، نو په ده كې هم دوه حرف د يوه جنس څخه راغلي دي يعني يو حرف دو چنده دئ.

سوال: د مضاعف ثلاثي تعريف مصنف رحمة الله عليه دا كړى دئ چې عين او لام كلمه يې د يوه جنس څخه وي لكه: "مَدَّ" او د مضاعف رباعي تعريف يې دا كړى دئ چې فاء او لام اول، عين او لام ثاني يې د يوه جنس څخه وي لكه: "زَلْزَلَ" نو "دَدَنَ" او "قَلَقَ" دا مضاعف ثلاثي دئ او دا د كتاب تعريف نه پر صادقيږي، داغه رنګه "يَنْزُرُ" مضاعف رباعي دئ او د كتاب تعريف نه پر صادقيږي؟

---

(1) د مضاعف لغوي او اصطلاحي په منځ كې هم نسبت د عموم او خصوص مطلق دئ: مضاعف لغوي اعم مطلق دئ او مضاعف اصطلاحي اخص مطلق دئ. ماده د اجتماع يې لكه په مَدَّ كې او ماده د افتراق يې لكه په خَبَبَ او دَدَنَ كې: ځكه دا مضاعف لغوي دئ، نه اصطلاحي. (خلاصة الصرف).

جواب، دا په کتاب کي چي کوم تعريفونه ذکر سوي دئ که د مضاعف ثلاثي دئ او که د مضاعف رباعي دئ دا اکثري تعريفونه دي، کُلي تعريف د مضاعف ثلاثي دا دئ چي مطلقا په کلمه ثلاثيه کي دوه حرف اصلي د يوه جنس څخه وي او کُلي تعريف د مضاعف رباعي دا دئ چي مطلقا په کلمه رباعيه کي دوه حرف اصلي د يوه جنس څخه وي. فَلَايَرِدُمَاوَرَدَ(۱).

---

(۱) په هفت اقسامو کي د اشياء سته يعني:

۱. تعليل.
۲. ابدال.
۳. اسکان.
۴. حذف.
۵. ادغام.
۶. تخفيف.

جاري کېدل به څنګه وي؟

اول د اشياء سته تعريفونه:

۱. تعليل: يعني په کلمه کي د خفت پيدا کولو دپاره په حرف علت کي تبديلي کول، لکه: د "قَوَلَ" څخه "قَالَ" ويل.

۲. ابدال: يعني د يوه حرف علت پر ځای باندي بل حرف علت راوړل، بيا ابدال پر دوه قسمه دئ:

اول: بدل د حرف اصلي څخه، لکه: د "قَوَلَ" څخه "قَالَ" ويل. (د حرف اصلي څخه مراد چي په مقابله کي د "فا" و "عين" او "لام" کلمي وي)

دوهم: بدل د حرف زائد څخه، لکه: د "ضَارَبَ" څخه "ضُوْرِبَ" ويل.

۳. اسکان: يعني د يو حرف څخه حرکت غورځول، دا هم پر دوه قسمه دئ:

اول: اسکان په حذف د حرکت سره، لکه: د "يَدْعُوُ" څخه "يَدْعُوْ" ويل.

دوهم: اسکان په نقل د حرکت سره د ساکن و طرف ته، لکه: د "يَقْوُلُ" څخه "يَقُوْلُ" يا د متحرک و طرف ته، لکه: د "قُوِلَ" څخه "قِيْلَ" ويل.

۴. حذف، يعني حرف مکرر غورځول، دا هم پر دوه قسمه دئ:

اول: حرف زائد حذف کول، لکه: د "يُأَكْرِمُ" څخه "يُكْرِمُ" ويل.

دوهم: حرف اصلي حذف کول، لکه: د "يَوْعِدُ" څخه "يَعِدُ" ويل.

او کله کله دوه حرفه حذف کېږي، لکه: د "وَلْ يَقِيْ" څخه امر "قِ" ويل.

۵. ادغام: يعني د دوو حرفو څخه يو مشدد حرف جوړول، دا هم پر دوه قسمه دئ:

اول: ادغام المتجانسين، لکه: مَدَّ، فَرَّ، غَزَّ"

دوهم: ادغام المتقاربين، لکه: د "وَعَدْتُّ" څخه "وَعَتُّ" ويل.

۶. تخفيف: يعني په کلمه کي سپک والی را وستل، د دې دري صورتونه دي:

اول: تخفيف په ابدال سره.

دوهم: تخفيف په حذف د حرف سره.

دريم: تخفيف په نقل د حرکت سره.

د دې ټولو مثالونه مخکي تېر سوه.

صيغې:

موزون	وزن	سه اقسام	علامه	شش اقسام	هفت اقسام	ماده	صیغه
غِلَافٌ	فِعَالٌ	اسم	تنوین	ثلاثي مزید	صحیح	غ ل ف	اسم جامد
سَيْفٌ	فَعْلٌ	اسم	تنوین	ثلاثي مجرد	اجوف يائي	س ي ف	اسم جامد
بَابٌ	فَعَلٌ	اسم	تنوین	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	ب و ب	اسم جامد
بِئْرٌ	فِعْلٌ	اسم	تنوین	ثلاثي مجرد	اجوف يائي	ب ي ر	اسم جامد
بُؤْسٌ	فُعْلٌ	اسم	تنوین	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	ب و س	اسم جامد
ضُرْبٌ	فُعْلٌ	اسم	تنوین	ثلاثي مجرد	صحیح	ض ر ب	جمع مذکر مکسر اسم فرش
وَيْلٌ	فَعْلٌ	اسم	تنوین	ثلاثي مجرد	لفیف مقرون	و ي ل	اسم جامد

فائده:

اول: په صحیح کي حقیقتاً اسکان جاري کیږي، لکه: د "ضَرَبَنَ" ځخه "ضَرَبْنَ" ویل.

او ظاهراً دري شیان پکښي جاري کیږي:

۱. ابدال، لکه: د "اِخْتَصَمَ" ځخه "اِخَصَّمَ" ویل.

۲. ادغام، لکه: د "اِخَصَّمَ" ځخه "خَصَّمَ" ویل.

۳. حذف، لکه: د "يُأَكْرِمُ" ځخه "يُكْرِمُ" ویل.

دوهم: مهموز چونکه ثقیل دئ، نو ځکه په ده کي یوازي تخفیف په مذکوره دري صورتو سره جاري کیږي:

۱. تخفیف بالابدال، لکه: د "أَأْمَنَ" ځخه "آمَنَ" ویل.

۲. تخفیف بنقل حرکت، لکه: د "يَسْئَلُ" ځخه "يَسَلُ" ویل.

۳. تخفیف بالحذف، لکه: "يُأَكْرِمُ" ځخه "يُكْرِمُ" ویل.

دریم مضاعف: په مضاعف کي دري شیان راځي:

۱. ادغام، لکه "مَدَّ".

۲. ابدال، لکه: "أَمْلَيْتُ" چي په اصل کي "أَمْلَلْتُ" وو او "دِيْنَارٌ" چي په اصل کي "دِنَّارٌ" وو.

۳. حذف، لکه: "قَرْنَ، ظَلْتُمْ" په اصل کي "اِقْرَرْنَ، ظَلَلْتُمْ" وو.

څلورم: مثال، پنځم: اجوف، شپږم: ناقص، اووم: لفیف په دې څلورو اقسامو کي صرف (یواځي) تعلیل په لاندي صورتو سره واقع کیږي:

۱. ابدال.

۲. اسکان.

۳. حذف.

مثالونه یې مخکي تېر سوه.

موزون	وزن	سہ اقسام	علامہ	شش اقسام	ہفت اقسام	مادہ	صیغہ
اَلْغَيْبُ	اَلْفَعْلُ	اسم	الف لام	ثلاثی مجرد	اجوف یائی	غ ی ب	اسم جامد
وَرْمٌ	فَعْلٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مجرد	مثال واوی	ورم	اسم جامد
يَضْرِبُوْنَ	يَفْعِلُوْنَ	فعل	حروف اتین	ثلاثی مجرد	صحیح	ض ر ب	جمع مذکر غائبین فعل مضارع معلوم
مَنَعَةٌ	فَعَلَةٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مجرد	صحیح	م ن ع	جمع مذکر مکسر اسم فاعل
لَنْ يَضْرِبُوْا	لَنْ يَفْعِلُوْا	فعل	حروف نواصب	ثلاثی مجرد	صحیح	ض ر ب	جمع مذکر غائبین فعل نفی معلوم
مُبَخْبِخٌ	مُفَعْلِلٌ	اسم	تنوین	رباعی مجرد	مضاعف رباعی	ب خ ب خ	واحد مذکر اسم فاعل
اَلْحَمْدُ	اَلْفَعْلُ	اسم	تنوین	ثلاثی مجرد	صحیح	ح م د	اسم مصدر
مَوَانِعُ	فَوَاعِلُ	اسم	جمع	ثلاثی مجرد	صحیح	م ن ع	جمع مونث مکسر اسم فاعل
اِدَامٌ	فِعَالٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مزید	مہموز الفاء	ء د م	اسم جامد
خُبْزٌ	فُعْلٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مجرد	صحیح	خ ب ز	اسم جامد
بَقَرَةٌ	فَعَلَةٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مزید	صحیح	ب ق ر	اسم جامد
لِحْيَةٌ	فِعْلَةٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مزید	ناقص یائی	ل ح ی	اسم جامد
غُرَابٌ	فُعَالٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مزید	صحیح	غ ر ب	اسم جامد
اَسَدٌ	فَعَلٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مجرد	مہموز الفاء	ء س د	اسم جامد

التمرین:

ظِلٌّ، وِسَادَةٌ، نَحْلٌ، صِرَاطٌ، اِنْسٌ، زَقُّوْمٌ، سَوْدَانِيَّةٌ، مِقْنَاطِيْسٌ، طَاغُوْتٌ، قَنَادِيْلُ، مَنْجَنِيْقٌ، اَلدِّمَقْرَاطُ، سَلْسَبِيْلٌ، سَبَلَاتٌ، اَفْوَاجٌ، رُمَّانٌ، اَنْوَارٌ، بُلْبُلٌ، زَمْزَمٌ، نَعَامَةٌ، قَمْطَرِيْرٌ۔

نهم سبق:

و مثال آنست کہ در مقابلہ فا کلمہ اسم یا فعل حرف علت بود چون "وَعْدٌ" و "وَعَدَ" بر وزن "فَعْلٌ" و "فَعَلَ"، و اجوف آنست کہ در مقابلہ عین کلمہ اسم یا فعل حرف علت بود چون "قَوْلٌ" و "قَالَ" بر وزن "فَعْلٌ" و "فَعَلَ"، و ناقص آنست کہ در مقابلہ لام کلمہ اسم یا فعل حرف علت بود چون "رَمْیٌ" و "رَمٰی" بر وزن "فَعْلٌ" و "فَعَلَ"، و لفیف آنست کہ دو حرف اصلی او حرف علت باشد، و لفیف بر دو قسم است: لفیف مقرون و لفیف مفروق، لفیف مقرون آنست کہ در مقابلہ عین و لام کلمہ اسم یا فعل حرف علت بود چون "طَیٌّ" و

"طَوىٰ" بر وزن "فَعْلٌ" و "فَعَلَ" و لفیف مفروق آنست که در مقابله فاء و لام کلمه اسم یا فعل حرف علت بود چون "وَشْيٌ" و "وَشَىٰ" بروزن "فَعْلٌ" و "فَعَلَ".

ترجمه: مثال هغه کلمه ده چې په مقابله د فاء کلمې کې د اسم یا فعل حرف علت راغلی وي، لکه: وَعْدٌ ووَعَدَ بروزن فَعْلٌ وفَعَلَ.

اجوف هغه کلمه ده چې په مقابله کې د عین کلمې د اسم یا فعل حرف علت راغلی وي، لکه: قَوْلٌ وقَالَ بروزن فَعْلٌ وفَعَلَ.

ناقص هغه کلمه ده چې په مقابله کې د لام کلمې د اسم یا فعل حرف علت راغلی وي، لکه: رَمْيٌ ورَمَىٰ بروزن فَعْلٌ وفَعَلَ.

لفیف هغه کلمه ده چې دوه حرف اصلي یې حرف علت وي. لفیف پر دوه قسمه دئ:

۱. لفیف مقرون.

۲. لفیف مفروق.

لفیف مقرون هغه کلمه ده چې په مقابله د عین او لام کلمه کې د اسم یا فعل حرف علت راغلی وي، لکه: طَيٌّ وطَوىٰ بروزن فَعْلٌ وفَعَلَ.

او لفیف مفروق هغه کلمه ده چې په مقابله کې د فاء او لام کلمه یې حرف علت راغلی وي، لکه: وَشْيٌ ووَشَىٰ بروزن فَعْلٌ وفَعَلَ.

په نن سبقه کې درې خبرې دي:

اوله خبره:

مثال په لغت کې هم مثل ته وایي او په اصطلاح کې مثال هغه کلمه ده چې پر فاء کلمه یې حرف علت راغلی وي.

او مثال پر دوه قسمه دئ:

۱. واوي، چې پر فاء کلمه یې واو راغلی وي، لکه: "وَعَدَ".

۲. یایي، چې پر فاء کلمه یې یاء راغلې وي، لکه: "يَسَرَ".

د مثال وجه د تسميې داده چي د قلت اعلالاتو(۱) په وجه مثال هم مثل د صحيح دئ.
سوال: مثال واوي او يايي راتلای سي، نو مثال الفي ولي نه سي راتلای؟
جواب: مثال الفي ځکه نه سي راتلای چي الف همېشه ساکن وي، او ابتداء په ساکن سره محاله ده.

دوهمه خبره:

اجوف په لغت کي نس ختلي ته وايي او په اصطلاح کي اجوف هغه کلمه ده چي پر عين کلمه يې حرف علت راغلی وي.

او اجوف پر دوه قسمه دئ:

۱. اجوف واويء چي پر عين کلمه يې واو راغلی وي، لکه: "قَوَلَ" وو "قَالَ".
۲. اجوف يايي، چي پر عين کلمه يې ياء راغلې وي، لکه: "بَيَعَ" او "بَاعَ".

د اجوف(۲) وجه د تسميې داده: اجوف ته اجوف ځکه وايي چي اجوف په لغت کي نس ختلي ته وايي، نو د ده مابين هم خالي دئ د حرف صحيح څخه، نو داسي دئ لکه نس چي يې ختلی وي.

---

(۱) پر شافيه د ابن جماعة په حاشيه کي ليکلي دي، چي لِمُمَاثَلَةِ الصَّحِيحِ فِي الصُّورَةِ يعني دی هم شکل او هم مثل د صحيح دئ. يعني د ده ماضي د صحيح د ماضي هم مثل او هم شکل ده، لکه څنګه چي د صحيح پر ماضي باندي قانون نه جاري کيږي داغه رنګه د مثال پر ماضي باندي هم قانون نه جاري کيږي يعني کله چي ته وايې وَعَدَ يَعِدُ نو دلته واو او ياء په منزله د حرف صحيح سره وي په تحمل او اثبات د حرکت کي او په ترک د اعلال کي. (حاشية ابن جماعة على الشافية)
او په (مراح الارواح) کي ليکلي دي چي د مثال ماضي هم مثل د صحيح د ماضي ده يعني وَعَدَ وَعَدَا وَعَدُوا هم مثل د ضَرَبَ ضَرَبَا ضَرَبُوا دئ.
او دوهمه وجه يې دا بيان کړې ده چي أَمْرَهُ مِثْلُ أَمْرِ الأَجْوَفِ يعني د ده امر هم په مثال د اجوف د امر دئ، لکه: "عِدْ" هم مثل د "بِعْ" دئ.
او داغه رنګه د زَانَ يَزِينُ امر هم "زِنْ" دئ. (مراح الارواح)
(۲) د اجوف درې نومونه دي:

۱. معتل العين.
۲. ذو ثلاثه.
۳. اجوف.

معتل العين ځکه ورته ويل کيږي چي د ده د عين کلمې په مقابله کي حرف علت وي.
او ذو ثلاثه ځکه ورته ويل کيږي چي د ذو ثلاثه معنی ده: خاوند د درو، نو د ده د مجرد د ماضي په واحد متکلم صيغه کي هم درې حروف وي. لکه: په قُلْتُ کي. او متکلم په کلام کي اصل وي: ځکه د کلام بنا د متکلم څخه کيږي.

ناقص په لغت کي (دُم بريده) يعني لکۍ پرې سوي ته وايي او په اصطلاح کي ناقص هغه کلمه ده چي پر لام کلمه يې حرف علت راغلی وي.

ناقص پر دوه قسمه دئ:

۱. ناقص واوي، چي پر لام کلمه يې واو راغلی وي، لکه: "دَعَوَ".

۲. ناقص يايي، چي پر لام کلمه يې يا راغلې وي، لکه: "رَمَيَ".

د ناقص(۱) وجه د تسميې داده: ناقص ته ناقص ځکه وايي چي ناقص خو په لغت کي لکۍ پرې سوي ته وايي، نو دا ده آخر هم خالي دئ د حرف صحيح څخه.

سوال: اجوف او ناقص واوي او يايي راتلای سي، نو الفي ولي نه سي راتلای؟

جواب: صاحب د دستورالمبتدي دا قاعده ليکلې ده چي اجوف او ناقص الفي نه سي راتلای، که راغلي وه، نو هغه الف به بدل د "واو" او يا د "يا" څخه وي.

دريمه خبره:

لَفيف په لغت کي پيچلو ته وايي او په اصطلاح کي لفيف هغه کلمه ده چي دوه حرف اصلي د ده حروف علت وي.

او اجوف ځکه ورته وايي يا خو په هغه وجه چي په متن کي ذکر سوې ده، يا په دې وجه چي د اجوف اصطلاحي عين کلمه د حرف علت کېدو په وجه باندي په بعض ځايو کي حذف کيږي، لکه: قُلْتُ، بِعْتُ او لَمْ يَقُلْ او لَمْ يَبِعْ کي. (الصرف العزيز و حاشية ابن جماعة على الشافية)

(۱) د ناقص هم درې نومونه دي:

۱. معتل اللام.

۲. ذو اربعة.

۳. ناقص.

معتل اللام ځکه ورته وايي چي پر لام کلمه يې حرف علت دئ.

او ذو اربعة ځکه ورته وايي چي د ذو اربعة معنی ده: خاوند د څلورو، نو د ده د مجردو د ماضي په واحد متکلم کي هم څلور حروف دي، لکه: په دَعَوْتُ، رَمَيْتُ کي.

که څه هم د اجوف څخه علاوه د ثلاثي مجردو د ټولو بابو په ماضي کي د واحد متکلم په صيغه کي څلور حروف وي، ليکن په وجه تسميه کي قياس شرط نه دئ. يعني د يوه قسم نوم و بل قسم ته د قياس په ذريعه نه ور کول کيږي.

او ناقص يا خو په هغه وجه ورته وايي چي کمه په متن کي ذکر سوې ده. يا په دې وجه چي د ناقص معنی ده: نقصان والا، نو د ناقص اصطلاحي په آخر کي هم نقصان وي؛ ځکه په بعضي ځايو کي حرکت غورځي. لکه: په يَدْعُوْ، يَرْمِيْ کي او په بعضي ځايو کي حرف غورځي، لکه: په لَمْ يَدْعُ، لَمْ يَرْمِ کي. (الصرف العزيز حاشية ابن جماعة على الشافية)

لفيف پر دوه قسمه دئ:

١. مقرون.

٢. مفروق.

لفيف مقرون هغه كلمه ده چي پر عين او لام يې دوه حرف علت وي، لكه: "طَيٌّ"

لفيف مفروق هغه كلمه ده چي پر فا او لام يې دوه حرف علت وي، لكه: "وَقْيٌ"

د لفيف(١) وجه د تسميې(٢) دا ده چي لفيف خو په لغت كي پېچلو ته وايي، نو په ده كي هم حروف علت ډير دئ كلمه پكښي را پېچل سوې ده.

سوال: "يَوْمٌ" او "وَيْلٌ"(٣) بالاتفاق لفيف مقرون دي او ستا دغه تعريف نه دئ پر صادق؛ ځكه پر عين او لام نه، بلكه پر فاء او عين يې دوه حرف علته راغلي دي؟

جواب: دا په كتاب كي چي كم تعريف د لفيف مقرون ذكر دئ دا اكثري دئ، كلي نه دئ. كلي تعريف يې دا دئ چي مطلقا دوه حرف علت يو ځاى متصل په يوه كلمه كي راسي، بيا عام تر دې كه پر فا او عين وي او كه پر عين او لام وي، نو دا لفيف مقرون بلل كيږي.

---

(١) د لفيف معنى دا هم ذكر سوې ده چي د مختلفو قبيلو خلک سره راجمع سوى وي، يا جمع عظيم ته وايي چي مختلفو انسانانو كډون په كي كړى وي او په هغه كي شريف او رذيل، مطيع او عاصي، قوي او ضعيف ټوله موجود وي. الله تعالى په قرآن كريم كي فرمايي: (وَجِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا) اى: مُجْتَمِعِيْنَ مُخْتَلِطِيْنَ. (الصرف الكافي)

(٢) لفيف ته يا خو په دې وجه لفيف وايي چي لفيف په معنى د مجتمع سره وي او په لفيف اصطلاحي كي هم دوه حرف علت سره را جمع سوي دي، يا لفيف په معنى د پېچل سوي سره دئ او د لفيف اصطلاحي په لفيف مفروق كي هم حرف صحيح د دوو حرف علتو په منځ كي پېچل سوى دئ.

او لفيف مقرون يې حمل كړى دئ پر لفيف مفروق باندي. او د حمل معنى ده: (اَلْحَمْلُ تَشْرِيْكُ لَفْظٍ بِلَفْظٍ آخَرَ فِيْ حُكْمٍ مِنَ الْاَحْكَامِ بَعْدَ وِجْدَانِ الْمُنَاسَبَةِ بَيْنَهُمَا) او د دوى په منځ كي هم مناسبت موجود دئ په وجود د دوه حرف علت كي.

او لفيف مفروق ته ځكه مفروق وايي چي مفروق د فرق څخه دئ او فرق جلا والي ته وايي، نو په ده كي هم دوه حرف علته جلا جلا دي؛ ځكه د دوى په منځ حرف صحيح فارق دئ.

او لفيف مقرون ته ځكه مقرون وايي چي مقرون د قرن څخه دئ او قرن يو ځاى والي ته وايي، نو په ده كي هم دوه حرف علته يو ځاى دي. (الصرف العزيز)

(٣) دغه لفيف په فعل كي نه سي راتلاى صرف په اسم كي وجود لري؛ ځكه دوى هم ثقيل دئ او فعل هم ثقيل دئ. (الصرف الكافي) شرح الشافية

او داغه رنګه بعض لفيف مقرون داسي هم دئ چي فا، عين او لام درې سره يې حرف علت راغلي وي، لكه په وَيْتُ وَاوْ او يَيَّتُ يَاءْ كي، ليكن دا قليل او نادر دي النادر كالمعدوم، والمعدوم ليس بشيئ. (شرح الشافيه الصرف العزيز)

صيغ:

موزون	وزن	سہ اقسام	علامت	شش اقسام	ہفت اقسام	مادہ	صیغہ
فَوْكَزَهٗ	فَفَعَلَهٗ	فعل	مبنی بر فتح	ثلاثی مجرد	مثال واوی	و ک ز	جمع مذکر غائب فعل ماضی معلوم
اِبْرِيْقٌ	فِعْلِيْلٌ	اسم	تنوین	رباعی مزید	مہموز الفاء	ء ب ر ق	اسم جامد
خَدٌّ	فَعْلٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مجرد	مضاعف ثلاثی	خ د د	اسم جامد
مَخْزُوْمُوْنَ	مَفْعُوْلُوْنَ	اسم	میم فاعلیا	ثلاثی مجرد	صحیح	خ ز م	جمع مذکر اسم مفعول
ذُبَابٌ	فُعَالٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مزید	مضاعف ثلاثی	ذ ب ب	اسم جامد
مَنْصُوْبَاتٌ	مَفْعُوْلَاتٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مجرد	صحیح	ن ص ب	جمع مونث سالم اسم مفعول
حِجَارَةٌ	فِعَالَةٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مزید	صحیح	ح ج ر	اسم جامد
لَاتُكَذِّبُوْا	لَاتَفْعِلُوْا	فعل	لائے ناہیہ	ثلاثی مجرد	صحیح	ک ذ ب	جمع مذکر مخاطبین فعل نہی معلوم
ثَلَاثَةٌ	فَعَالَةٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مزید	مضاعف ثلاثی	ث ل ث	اسم جامد
اِضْرِبْنَ	اِفْعِلْنَ	فعل	امر	ثلاثی مجرد	صحیح	ض ر ب	جمع مونث مخاطبات فعل امر حاضر معلوم
عَيْنٌ	فَعْلٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مجرد	اجوف یائی	ع ی ن	اسم جامد
اَذُنٌ	فُعُلٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مجرد	مہموز الفاء	ء ذ ن	اسم جامد
اَوْرَدَانِ	اَفْعَلَانِ	اسم	تثنیہ	ثلاثی مجرد	مثال واوی	و ر د	تثنیہ مذکر اسم تفضیل
نَوَاهِيَ	فَوَاعِلَ	اسم	جمع	ثلاثی مجرد	ناقص یائی	ن ہ ی	جمع مونث مکسر اسم فاعل
جَرَادَةٌ	فَعَالَةٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مزید	صحیح	ج ر د	اسم جامد
اِقْذِفُوْا	اِفْعِلُوْا	فعل	امر	ثلاثی مجرد	صحیح	ق ذ ف	جمع مذکر مخاطبین فعل امر حاضر معلوم
مِرْوَحَةٌ	مِفْعَلَةٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مجرد	اجوف واوی	ر و ح	واحد اسم آلہ وسطی
اَوَيْتُ	فَعَلْتُ	فعل	تاء متحرکہ مطلقہ	ثلاثی مجرد	لفیف مقرون، مہموز الفاء	ء و ی	واحد متکلم فعل ماضی معلوم
تَمْرَةٌ	فَعْلَةٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مزید	صحیح	ت م ر	اسم جامد
كَانِكُوْنَ	فَاعِلُوْنَ	اسم	جمع	ثلاثی مجرد	مضاعف	ک ن ک	جمع مذکر سالم اسم فاعل
نَصَرَةٌ	فَعَلَةٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مجرد	صحیح	ن ص ر	جمع مذکر مکسر اسم فاعل

التمرين:

حَلِيْبٌ، مَلْعُوْنَةٌ، اِنْ يَّسْبِقُوْنَا، بِلَالٌ، قُدُوْرٌ، ثَوْرٌ، اِقْذِفْ، فَمَنْ يَنْصُرُنِيْ، مَوْجِلٌ، تَرَائِبُ، يَآقِ، سِوَادَةٌ، قُرُوْنٌ، اَلَّا تَعْبُدُوْا، وَارْكَعُوْا، فَاطِرَ السَّمٰوٰتِ، وَارْحَمْنَا، اِنْ لَّبِثْتُمْ، رَبِّ ارْجِعُوْا، فَفَتَحْ۔

لسم سبق:

باز اسم بر دو قسم است: اسم جامد و اسم مصدر، اسم جامد آنست که از وی چیز اشتقاق کرده نشود چون رجل و فرس. و اسم مصدر آنست که از وی چیز اشتقاق کرده شود و در آخر معنی فارسی آن دال و نون یا تا و نون باشد چون "اَلضَّرْبُ" زدن "وَالْقَتْلُ" کشتن.

ترجمه: بيا اسم پر دوه قسمه دئ: اسم جامد او اسم مصدر. اسم جامد هغه کلمه ده چي د دې څخه يو شی نه سي جوړېدلای، لکه: رَجُلٌ او فَرَسٌ او اسم مصدر هغه کلمه ده چي د دې څخه يو شی جوړېدلای سي او د فارسي معنی په آخر کي يې "دال" او "نون" يا "تا" او "نون" وي، لکه: اَلضَّرْبُ (وهل) وَالْقَتْلُ (وژل).

بدانکه عرب از هر مصدر دوازده چیز اشتقاق میکند: ماضی، مضارع، اسم فاعل، اسم مفعول، جحد، نفی، امر، نہی، اسم زمان، اسم مکان، اسم اله، اسم تفضیل.

ترجمه: پوه سه چي عرب د هر مصدر څخه دوولس (۱۲) شيان جوړوي: ماضي، مضارع، اسم فاعل، اسم مفعول، جحد، نفي، امر، نهي، اسم زمان، اسم مکان، اسم آله او اسم تفضيل.

ماضی زمانه گذشته را گویند، مضارع زمانه آئنده را گویند، اسم فاعل نام کار کننده را گویند، اسم مفعول نام کار کرده شده را گویند، جحد انکار ماضی را گویند، نفی انکار مستقبل را گویند، امر فرمودن کاری، نہی باز داشتن از کاری، اسم زمان نام وقت کردن کار، اسم مکان نام جای کردن کاری، اسم اله نام آنچه کار به وی کند، اسم تفضیل نام بهتر کار کننده را گویند.

ترجمه: ماضي تېري سوي زمانې ته ويل کيږي. مضارع را تلونکي زمانې ته ويل کيږي. اسم فاعل نوم د کارکونکي دئ. اسم مفعول نوم د کار کړل سوي دئ. جحد انکار د ماضي ته وايي. نفي انکار د مستقبل ته وايي. امر فرمايل د کار. نهي منع کول د يو کار څخه. اسم زمان نوم د وخت د يو کار دئ. اسم مکان نوم د کار کولو د ځای دئ. اسم آله هغه ده چي په هغه سره يو کار کيږي. اسم تفضيل نوم د يو ښه کار کونکي دئ.

په دې سبق کې څلور خبرې دي:

اوله خبره:

اوله خبره داده چې اسماء متمکنه په اعتبار د اشتقاق او غیر اشتقاق سره په دې کې درې مذهبه دي:

۱. اول مذهب والا وايي چې اسم پر دوه قسمه دئ: اسم جامد او اسم مصدر. او دوی اسم مشتق تابع د فعل بولي.
۲. دوهم مذهب والا وايي چې اسم پر دوه قسمه دئ: اسم جامد او اسم مشتق. او دوی بیا اسم مصدر تابع د اسم مشتق بولي.
۳. دریم مذهب والا وايي چې اسم پر درې قسمه دئ: اسم جامد، اسم مصدر او اسم مشتق.

د دوی درو په مابین کې لفظي او معنوي فرق:

"اسم جامد" نه مشتق منه راتلای سي او نه مشتق، یعني نه دده څخه څوک مشتق کیږي او نه دی د چا څخه مشتق کیږي، لکه: "رَجُلٌ" او "فَرَسٌ".

"اسم مشتق"(۱) هم مشتق منه راتلای سي او هم مشتق، یعني هم دی د یل چا څخه مشتق کیږي او هم دده څخه بل څوک مشتق کیږي، لکه: "ضَارِبٌ".

"اسم مصدر"(۲) مشتق منه راتلای سي مګر مشتق نه سي راتلای، یعني دده څخه بل څوک مشتق کیږي لیکن دی د بل چا څخه نه مشتق کیږي، لکه: "ضَرْبًا".

---

(۱) اسم مشتق چې د فعل څخه ماخوذ وي لس قسمه دئ: اسم فاعل، اسم مفعول، صفت مشبه، مبالغة اسم الفاعل، اسم التفضيل، اسم الزمان، اسم المكان، مصدر میمي، د ثلاثي مجرد څخه علاوه د افعالو مصادر، اسم الآلة. (جامع الدروس العربية)

(۲) مصدر څو قسمه راځي:

۱. "مصدر التاكيد" چې د فعل څخه وروسته د فعل د مضمون د تاکيد دپاره راځي، لکه: ضَرَبْتُ اللِّصَّ ضَرْبًا.
۲. "مصدر النوع" او مصدر هيئت هم ور ته ویل کیږي، دی د فعل د نوع او د صفت د بیان دپاره راځي، لکه: وَقَفْتُ وَقْفَةً اَیْ: وُقُوفًا مَوْصُوفًا بِصِفَةٍ.
۳. "مصدر المرّة" او دده ته مصدر عدد هم ویل کیږي، دی د فعل د عدد د بیان دپاره راځي، لکه: وَقَفْتُ وَقْفَةً وَ وَقْفَتَيْنِ وَ وَقَفَاتٍ.

معنوي فرق يې دا دئ:

اسم جامد(۱) صرف پر ذات دلالت كوي، لكه: "رَجُلٌ".

اسم مصدر صرف پر وصف دلالت كوي، لكه: "ضَرْبًا".

اسم مشتق پر ذات مع الوصف دلالت كوي، لكه: "ضَارِبٌ".

دوهمه خبره:

عرب د هر مصدر څخه دوولس شيان جوړوي:

۱. ماضي.(۲)

---

۴. "مَصْدَرٌ صِنَاعِيٌّ" هغه اسم چې د هغه په آخر پورې ياء د نسبت ملحق وي او مترادف د تاء وي دپاره د دلالت كولو پر هغه صفت چې هغه په ده كې وي، جوامد، لكه: اَلْإِنْسَانِيَّةُ، اَلْحَيَوَانِيَّةُ، اَلْحَجَرِيَّةُ، مشتقات، لكه: اَلْفَاعِلِيَّةُ، اَلْقَابِلِيَّةُ، اَلْمَحْرُوبِيَّةُ.

۵. اِسْمُ الْمَصْدَرِ: د ده او د مصدر فرق د كتاب په شروع كې تېر سوى دئ. انظر هناک: ا صفحه ۵ حاشيه

۶. اَلْمَصْدَرُ الْمِيْمِيْ: چې په اول سر كې يې ميم زائده راغلى وي، لكه: مَنْصَرٌ، مَعْلَمٌ په معنى د نصرت او علم سره.
د محققين علماء كرامو په نزد باندې مصدر ميمي مصدر نه دئ، بلكه اسم په معنى د مصدر سره راغلى دئ.
او مصدر ميمي د مصادر قياسيه وو څخه د ده وزن د ثلاثي مجردو څخه مَفْعَلٌ راځي، لكه: مَقْتَلٌ مَنْصَرٌ، ليكن د مثال واوي محذوف الفاء څخه مَفْعِلٌ راځي، لكه: مَوْعِدٌ. او د لفيف مفروق څخه مَفْعَلٌ راځي، لكه: مَوْقًى.
كله كله مصدر ميمي د ثلاثي مجردو څخه د مَفْعِلٌ پر وزن باندې بناء وي شاذاً، لكه: مَكْبِرٌ مَسِيرٌ.
او كله كله د مَفْعَلَةٌ پر وزن باندې بناء وي، لكه مَفْسَدَةٌ و غيره.
او د ده بناء د مَفْعِلَةٌ او مَفْعُلَةٌ پر وزن باندې هم شاذ ده.
او د غير ثلاثي مجرد څخه د اسم مفعول پر وزن باندې غالباً راځي.(جامع الدروس العربية)

(۱) او فعل هم جامد راځي. فعل جامد هغه دئ چې د افعالو د يوه صورت سره لازم وي او بلي صيغې ته نه منتقل كيږي.
فعل جامد پر دو قسمه دئ:
۱. چې د ماضي د صورت سره لازم وي، لكه: عَسَى، لَيْسَ، تَبَارَكَ، نِعْمَ، بِئْسَ، حَبَّذَا، سَاءَ.
۲. چې د امر د صورت سره لازم وي، لكه: هَبْ په سكون د باء سره په معنى د "ظُنَّ" سره او تَعَلَّمْ په معنى د إِعْلَمْ سره. (الصرف الكافي).

(۲) فعل ماضي د دلالت معنوي په اعتبار سره پر شپږ قسمه دئ:
۱. ماضي مطلق: ماضي مطلق هغه ده چې دلالت پر معنى مصدري كوي خو د قَدْ، كَانَ، لَعَلَّمَا، لَيْتَمَا څخه خالي وي، لكه: ضَرَبَ.
۲. ماضي قريب: ماضي قريبه هغه ده چې دلالت كوي پر وجود د معنى مصدري په زمانه گذشته قريبه كې او "قَدْ" پر داخل سوى وي، لكه: قَدْ ضَرَبَ.

٢. مضارع.(١)
٣. اسم فاعل.(٢)
٤. اسم مفعول.(٣)
٥. جحد.(٤)

---

٣. ماضي بعيد: ماضي بعيده هغه ده چي دلالت كوي پر وجود د معنى مصدري په زمانه گذشته بعيده كي او "كَانَ" پر داخل سوى وي، لكه: كَانَ ضَرَبَ.
٤. ماضي استمراري: ماضي استمراري هغه ده چي دلالت كوي پر وجود د معنى مصدري په زمانه گذشته پر طريقه د دوام او استمرار او "كَانَ" پر مضارع داخل سوى وي، لكه: كَانَ يَضْرِبُ.
٥. ماضي احتمالي: ماضي احتمالي هغه ده چي دلالت كوي پر وجود د معنى مصدري په زمانه گذشته كي احتمالاً يعني په طريقه د احتمال سره او "لَعَلَّمَا" پر داخل سوى وي، لكه: لَعَلَّمَا ضَرَبَ.
٦. ماضي تمنائي: ماضي تمنائي هغه ده چي دلالت كوي پر وجود د معنى مصدري په زمانه گذشته كي په طريقه د تمنا سره او "لَيْتَمَا" پر داخل سوى وي، لكه: لَيْتَمَا ضَرَبَ.(معارف الصرف)

(١) مضارع په لغت كي مشابه ته وايي. او دا هم مشابه ده د اسم سره په مختلفو وجوهاتو سره:
١. په حركاتو، سكناتو او په تعداد د حروفو كي، لكه: يَضْرِبُ د ضَارِبٌ سره.
٢. په دخول د لام تاكيد كي عند البصريين، لكه: "لَيَخْرُجُ" د "لَزَيْدٌ" سره:
٣. په ابهام كي لكه اسم يعني "رَجُلٌ" چي قبل دخول الف لام مبهم دئ، داغه رنگه فعل مضارع د قرائنو څخه د خلا په وخت كي د حال او استقبال په معنى كي مبهمه ده. او د سين او سوف د دخول څخه وروسته يې په استقبال كي تعين راځي، لكه: سَيَضْرِبُ، سَوْفَ يَضْرِبُ. او د لام ابتداء د دخول څخه وروسته يې په حال كي تعين راځي، لكه: لَيَأْكُلُ.
٤. او فعل مضارع د اسم فاعل په شان د صفت په ځاى كي هم استعماليږي، لكه: مَرَرْتُ بِرَجُلٍ ضَارِبٍ په شان مَرَرْتُ بِرَجُلٍ يَضْرِبُ هم ويل كيږي. (زنجاني)

او د مضارع په صيغو كي كله د حال ترجمه وي او كله د استقبال، لكه: يَفْعَلُ الآنَ او يَفْعَلُ غداً عند الجمهور.
فعل مضارع په حال او استقبال دواړو كي مشتركه ده.
عند البعض په حال كي حقيقت او په استقبال كي مجاز ده؛ ځكه د قرائنو څخه د خلا په وخت كي په حال كي راجح ده.
عند البعض مضارع په استقبال كي حقيقت او په حال كي مجاز ده؛ ځكه د حال په وجود كي اختلاف دئ، حكماء د حال د وجود قائله نه دي. (معارف الصرف)

(٢) اسم فاعل او اسم مفعول پر غائب، مخاطب او متكلم باندي دلالت نه كوي؛ ځكه صيغه د صفت پر ذات مبهم دلالت كوي، او غائب و غيره پر ذات معين دلالت كوي.
نو كله چي د اسم فاعل او اسم مفعول څخه د دې معنى ادا كول مقصود وي، نو د دوى څخه مخكي په ابتداء كي يو ضمير لګول كيږي، لكه: هُوَ ضَارِبٌ، أَنْتَ ضَارِبٌ، أَنَا ضَارِبٌ. (معارف الصرف)

(٣) كله كله د أَفْعَلَ او د فَعِيْلٌ وزن هم د اسم مفعول په معنى كي استعماليږي، لكه: قَتِيْلٌ او ذَبِيْحٌ په معنى د مَقْتُوْلٌ او مَذْبُوْحٌ سره راځي او أَشْهَرَ او أَعْذَرَ په معنى د مَشْهُوْرٌ او مَعْذُوْرٌ سره راځي. (معارف الصرف)

(٤) په جحد كي حروف جوازم راځي او په جوازمو كي "لَمْ" په فعل مضارع كي دوه عمله كوي:

٦. نفي.(١)

٧. امر.(٢)

٨. نهي.(٣)

٩. اسم زمان.(٤)

١٠. اسم مکان.(٥)

---

١. لفظي.

٢. معنوي.

لفظي عمل په پنځو صيغو يعني په مفرداتو او جمع متکلم کي وآخر ته جزم ورکوي، او په اوو (٧) صيغو يعني په تثنيو او جمعو او په واحده مؤنثه مخاطبه کي نون اعرابي غورځوي، او په دوو صيغو يعني په جمع مؤنث مخاطب او غائبه کي هيڅ عمل نه کوي؛ ځکه هغه مبني دي.

او معنوي عمل يې دا دئ چي فعل مضارع د حال او استقبال څخه باسي د ماضي منفي په معنی يې ګرځوي. (معارف الصرف)

(١) په فعل مضارع کي نفي په "مَا" او "لَا" دواړو سره راځي، ليکن د "لا" په ذريعه سره نفي عامي وي يعني د حال او استقبال دواړو نفي راځي، او په "مَا" سره صرف د حال نفي راځي.

او د قسم په ځای کي "لَا" زائده راځي، لکه: لَا اُقْسِمُ. (معارف الصرف)

(٢) دلته دري شيان دي: امر، دعا او التماس. امر طلب د اعلی دئ د ادنی څخه لکه: "اَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ"، دعا طلب د ادنی دئ د اعلی څخه لکه: "اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِيْ" او التماس طلب د مساوي دئ د مساوي څخه لکه: زيد و عمرو ته وايي "اَعْطِنِي الْقَلَمَ". (از مرتب عفی عنه)

(٣) په نهي کي "لَا" ناهيه راځي، فرق په منځ کي د "لَا" ناهيه او "لَا" نافية کي دا دئ:

"لَا" نافيه صرف په معنی کي عمل کوي، يعني مثبت په معنی د منفي سره اړوي او په لفظ کي هيڅ عمل نه کوي.

او "لَا" ناهيه په معنی کي د عمل سره سره په لفظ کي هم عمل کوي، يعني په پنځو صيغو کي جزم کوي، او په اوو (٧) صيغو کي نون اعرابي غورځوي، او په دوو صيغو کي هيڅ عمل نه کوي.

او بل فرق يې دا دئ چي په نفي کي اخبار وي يعني خبر ورکول د حال يا استقبال څخه او په نهي کي انشاء وي، مثلاً چي زه ووايم: لَا يَضْرِبُ يعني زه دا خبر ورکوم چي فلانی سړی به اوس يا وروسته وهل نه کوي او چي داسي ووايم: لَا تَضْرِبْ يعني ته وهل مه کوه! داسي معنا يې نه ده چي زه اوس تا ته خبر درکوم چي ته اوس يا وروسته وهل نه کوې. (معارف الصرف)

(٤) اسم زمان هغه دئ چي د فعل څخه ماخوذ وي د پاره د دلالت کولو پر حدوث د زمان. لکه: "وَافِنِيْ مَطْلَعَ الشَّمْسِ اَيْ: وَقْتَ طُلُوْعِهَا.

او د اسم زمان وزن د ثلاثي مجرد و څخه مَفْعِلٌ او مَفْعَلٌ راځي. (جامع الدروس العربيه)

(٥) اسم مکان د فعل څخه ماخوذ وي؛ د پاره د دلالت کولو پر تعلق د حدوث د فعل د مکان سره، لکه: حَتّٰى اِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ اَيْ: مَكَانَ غُرُوْبِهَا.

کله کله پر اسم مکان تاء تانيث داخليږي، لکه: مَقْبَرَةٌ، مَشْرَقَةٌ، مَدْرَجَةٌ و غير ذلک؛

او کم چي په ضمه د عين سره راغلي دي، هغه شاذ دي.

مصدر ميمي، اسم مفعول اسم زمان او اسم مکان چي فوق الثلاثي المجرد وي، هغه په وزن کي سره شريک وي، ليکن فرق يې په قرينه سره کيږي، لکه چي ته وايې:

۱۱. اسم آله.(۱)

۱۲. اسم تفضيل.(۲)

سوال: عرب د هر مصدر څخه ولي دا دوولس شيان جوړوي؟

جواب: د دوی مختلفي معاني په کار کيږي او مصدر يواځي پر مختلفو معانيو په آن واحده کي دلالت نه سي کولای، نو د دې ضرورت پوره کولو دپاره دوی دوولس الفاظ جوړوي چي هر لفظ پر خپله معنٰی دلالت وکړي.

سوال: فعل تعجب يې ولي نه دي ذکر کړی؟

جواب: فعل تعجب غير متصرف دئ، د قلت تصرف د وجهي داسي دئ لکه معدوم "وَالْمَعْدُوْمُ لَيْسَ بِشَيْئٍ".

اسم زمان: جِئْتُکَ مُنْصَرَفَ الْعَصْرِ معنی وقت اِنْصِرَافِهِ.

اسم مکان: اَنْتَظِرُکَ فِيْ مُرْتَقَى الْجَبَلِ اى: فِي الْمَكَانِ الَّذِيْ يُرْتَقٰى فِيْهِ اِلَيْهِ.

اسم مفعول: هٰذَا الْاَمْرُ مُنْتَظَرٌ يعنى: اَنَّ النَّاسَ يَنْتَظِرُوْنَهُ.

مصدر ميمي: اَعْتَقِدُ مُعْتَقَدَ السَّلَفِ. معتقد مصدر ميمي دئ په معنی د اعتقاد سره. (جامع الدروس العربيه)

(۱) اسم آله هغه اسم دئ چي هغه غالباً اخيستل کيږي د فعل ثلاثي مجرد متعدي څخه چي دلالت وکړي پر هغه اداة باندي چي په هغه سره فعل اجراء کيږي، لکه: مِبْرَدٌ او مِنْشَارٌ (آره).

کله کله د غير ثلاثي مجرد څخه راسي، لکه: مِطْلَاقٌ اِسْمٌ لِمَا يُعَلَّقُ بِهِ الشَّيْئُ مِنْ عَلَّقَ كَالْمِيْضَاةِ "مَنْ تَوَضَّأَ".

او کله کله د ثلاثي مجرد لازمي څخه وي، لکه: مِصْعَدٌ او مِعْرَاجٌ (ځينه).

او کله کله د اسماء جوامدو څخه وي، لکه: مِقْلَمَةٌ (وِعَاءُ الْاَقْلَامِ) مِمْلَحَةٌ وغير ذلک.

مهشوره اوزان يې درې دي: مِفْعَلٌ، مِفْعَلَةٌ، مِفْعَالٌ.

کله کله شاذاً پر بل وزن باندي راسئ، لکه: مُكْحُلَةٌ او مُدْهُنٌ.

کله کله اسم آله اسم جامد راسي، ليکن پر دغه اوزانو باندي نه وي، لکه: قَدُوْمٌ، سِكِّيْنٌ، جَرَسٌ او جَعَالَةٌ. (جامع الدروس العربيه)

(۲) اسم تفضيل دا يو صفت دئ چي اخيستل کيږي د فعل څخه دپاره د دلالت کولو پر دوو شيانو باندي چي هغه شريک وي په يو صفت کي، د يوه زياتوب پر هغه بل باندي ښکاره کوي.

او کله کله تفضيل په منځ د دوو شيانو کي په صفتين مختلفين کي وي.

او کله کله اسم تفضيل د معنی تفضيلي څخه خالي استعماليږي، لکه: اَكْرَمْتُ الْقَوْمَ اَكْبَرَهُمْ وَاَصْغَرَهُمْ، تُرِيْدُ صَغِيْرَهُمْ وَكَبِيْرَهُمْ.

او د اسم تفضيل دپاره صرف يو وزن دئ، د مذکر دپاره اَفْعَلُ او د مؤنث دپاره فُعْلٰى، ليکن په درو کلماتو کي د کثرت الاستعمال په همزه حذف کيږي، لکه: خَيْرٌ، شَرٌّ او حُبٌّ. (جامع الدروس العربية)

باب اول صرف صغير ثلاثی مجرد صحيح از باب فَعَلَ يَفْعِلُ چون اَلضَّرْبُ (زدن):

ضَرَبَ يَضْرِبُ ضَرْباً فَهُوَ ضَارِبٌ وضُرِبَ يُضْرَبُ ضَرْباً فَذَاکَ مَضْرُوْبٌ لَمْ يَضْرِبْ لَمْ يُضْرَبْ لَايَضْرِبُ لَايُضْرَبُ لَن يَضْرِبَ لَن يُضْرَبَ اَلْاَمْرُ مِنْهُ: اِضْرِبْ لِتُضْرَبْ لِيَضْرِبْ لِيُضْرَبْ وَالنَّهْيُ عَنْهُ: لَاتَضْرِبْ لَاتُضْرَبْ لَايَضْرِبْ لَايُضْرَبْ اَلظَّرْفُ مِنْهُ: مَضْرِبٌ وَالْآلَةُ مِنْهُ: مِضْرَبٌ مِضْرَبَةٌ مِضْرَابٌ وَاَفْعَلُ التَّفْضِيْلِ الْمُذَكَّرُ مِنْهُ: اَضْرَبُ وَالْمُؤَنَّثُ مِنْهُ: ضُرْبٰى وَفِعْلُ التَّعَجُّبِ مِنْهُ: مَااَضْرَبَهٗ وَاَضْرِبْ بِهٖ وضَرُبَ يَاضَرُبَتْ.

دريمه خبره:

(باب) په لغت کي دروازي ته وايي او په اصطلاح کي دا يو طائفه د الفاظو ده چي په خپل مابين کي مناسبت(١) سره لري.

په مزيدو کي بابونه خپل ترتيب لري چي اول به افعال دوهم به تفعيل وي... په مجردو کي هغه باب مخکي کيږي چي کثيرالاستعمال وي، نو ځوک(٢) د "ضَرَبَ" باب کثير الاستعمال بولي او هغه مخکي کوي او ځوک د "نَصَرَ" باب کثيرالاستعمال بولي او هغه مخکي کوي.

(صرف) په لغت کي گردان او تغير ته ويل کيږی او په اصطلاح کي ﴿تَحْوِيْلُ الْاَصْلِ الْوَاحِدِ اِلٰى اَمْثِلَةٍ مُخْتَلِفَةٍ لِمَعَانٍ مَقْصُوْدَةٍ لَاتَحْصُلُ اِلَّابِهَا﴾.

يو صرف صغير دئ او بل صرف کبير دئ: صرف صغير و هغه گردان ته وايي چي صرف د باب نمونه پکښي ذکر وي يعني يوه معلومه صيغه وي او يوه مجهوله.

صرف کبير و هغه گردان ته وايي چي ټولي معلومي صيغي پکښي ذکر سوي وي او يا ټولي مجهولي صيغي پکښي ذکر سوي وي.

(١) لکه څنگه چي په دنيا کي يوه خاصه ټولي په خپل منځ کي تعلق سره لري پر هغه باندي د خاندان او قوم اطلاق کيږي داغه رنگه په علم صرفو کي هغه کلمات چي د يو ماخذ څخه مشتق وي او په خپل منځ کي لفظي او معنوي مناسبت سره لري پر هغه باندي د باب اطلاق کول کيږي. او د نورمحمد مدقق رحمة الله عليه په نزد باندي کم مباحث چي د گردان سره تعلق لري و هغه ته باب ويل کيږي؛ ځکه دا مباحث د گردان د پاره په منزله د مدخل او دروازي دئ.

(٢) ليکن دلته يوه بله نکته دا ده چي مطلقا په مجردو کي کثير الاستعمال باب نه دئ مراد، بلکي د هفت اقسامو په اعتبار سره. يعني په صحيح کي چي کم باب کثير الاستعمال وي هغه باب مخکي کيږي، داغه رنگه په مهموز، مثال، اجوف، ناقص، لفيف وغيره کي. (معارف الصرف)

مجهوله خبره:

سوال: معترض وايي چي تا ويل چي په صرف صغير کي يوه معلومه صيغه ذکر کيږي او يوه مجهوله، نو مصدر دي ولي دوه واره ذکر کړی دئ؟

جواب: مصدر هم پر دوه قسمه دئ:

١. مصدر معلوم، معنٰی: (وهل کول).

٢. مصدر مجهول، معنٰی: (وهل کېدل).

سوال: په صرف صغير کي د دغه الفاظ فَهُوَ،(١) فَذَاکَ،مِنْهُ، د څه غرض دپاره ذکر کيږي؟

جواب: د ربطِ معنوي دپاره.(٢)

سوال: د اسم فاعل سره دي "فَهُوَ" د اسم مفعول سره دي "فَذَاکَ" ولي ذکر کړي دي عکس به دي کوئ؟

جواب: د هُوَ(٣) ضمير قريب ته راجع کيږي، نو فاعل هم و فعل ته قريب دئ تر مفعول؛ ځکه فعل اول د فاعل څخه صادريږي بيا پر مفعول واقع کيږي او په "فَذَاکَ" سره اشاره و لرِ بعيد(٤) ته کيږي، نو مفعول هم ليري او بعيد دئ د فعل څخه تر فاعل.

سوال: د اسم ظرف او اسم آله سره دي مذکر او مونث ولي نه کړه ذکر؟

جواب: ظرف او اسم آله منزه دي د تذکير او تانيث څخه.

---

(١) په "فَهُوَ" کي فاء د تعقيب دپاره ده يا د جزاء دپاره ده، تقدير يې داسي راوځي: اِذَاکَانَ کَذٰلِکَ فَهُوَضَارِبٌ.

(٢) په فيوض عثماني شرح د فصول اکبري کي يې ربط معنوي په دې شکل قائم کړی دئ: چي ګويا يو خبر وز کونکی دا خبر ور کوي چي په پخوا زمانه کي يې يو سړی وهلی وو او اوس يا پس د دې څخه به يې ووهي او دا سړی ضَارِبٌ يعني وهونکی دئ. داغه رنګه د آخر ګرادن پوري ربط ور کولای سې. (معارف الصرف)

(٣) مطلقا "هُوَ" ذ اسم فاعل سره او د فَذَاکَ د اسم مفعول سره د ذکر کولو وجه دا ده چي اسم فاعل او اسم مفعول د اسم اقسام دي او اسم مستحق د اعراب دي، نو د دوی څخه مخکي مبتداء راوړل سوه او و دوی ته د خبر مرفوع والا اعراب ور کول سو. (معارف الصرف)

(٤) **اعتراض:** ذَاکَ اسم اشاره د متوسط دپاره راځي او ته وايي د بعيد دپاره راځي؟
جواب: "ذَاکَ" نسبتو "ذَا" ته د اشاره بعيد دپاره دئ، ور نه "ذَا" د قريب دپاره "ذَاکَ" د متوسط دپاره او "ذٰلِکَ" د بعيد دپاره راځي. (معارف الصرف)

صیغ:

موزون	وزن	سہ اقسام	علامت	شش اقسام	ہفت اقسام	مادہ	صیغہ
مَجَالِسُ	مَفَاعِلُ	اسم	جمع	ثلاثی مجرد	صحیح	ج ل س	جمع مکسر اسم ظرف
بَعِيْرٌ	فَعِيْلٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مزید	صحیح	ب ع ر	اسم جامد
مَخَارِجُ	مَفَاعِلُ	اسم	جمع	ثلاثی مجرد	صحیح	خ ر ج	جمع مکسر اسم ظرف
وُشِيْتُنَّ	فُعِلْتُنَّ	فعل	تُنَّ	ثلاثی مجرد	لفیف مفروق	و ش ی	جمع مؤنث مخاطبات فعل ماضی مجہول
سِلْسِلَةٌ	فِعْلِلَةٌ	اسم	تنوین	رباعی مزید	مضاعف رباعی	س ل س ل	اسم جامد
مَوَانِعُ	فَوَاعِلُ	اسم	جمع	ثلاثی مجرد	صحیح	م ن ع	جمع مؤنث مکسر اسم فاعل
سُنْبُلَةٌ	فُعْلُلَةٌ	اسم	تنوین	رباعی مزید	صحیح	س ن ب ل	اسم جامد
وَاهِيَةٌ	فَاعِلَةٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مجرد	لفیف مفروق	و ہ ی	واحد مؤنث اسم فاعل
حَنْظَلٌ	فَعْلَلٌ	اسم	تنوین	رباعی مجرد	صحیح	ح ن ظ ل	اسم جامد
مَخَارِيْجُ	مَفَاعِيْلُ	اسم	جمع	ثلاثی مجرد	صحیح	خ ر ج	جمع مکسر اسم آلہ وسطی
قَنْطَرَةٌ	فَعْلَلَةٌ	اسم	تنوین	رباعی مزید	صحیح	ق ن ط ر	اسم جامد
قَسَسْتُمْ	فَعَلْتُمْ	فعل	تم	ثلاثی مجرد	مضاعف ثلاثی	ق س س	جمع مذکر مخاطبین فعل ماضی معلوم
كِيْسَةٌ	فِعْلَةٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مزید	اجوف یائی	ک ی س	اسم جامد
اَلْمَغْرِبُ	اَلْمَفْعِلُ	اسم	الف لام	ثلاثی مجرد	صحیح	غ ر ب	واحد اسم ظرف
خُفَّاشٌ	فُعَّالٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مزید	صحیح	خ ف ش	اسم جامد
مَشْرِقٌ	مَفْعِلٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مجرد	صحیح	ش ر ق	واحد اسم ظرف
جِبْهَةٌ	فِعْلَةٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مزید	صحیح	ج ب ہ	اسم جامد
تَحْسَبَانِ	تَفْعَلَانِ	فعل	حرف اثنین	ثلاثی مجرد	صحیح	ح س ب	تثنیہ مؤنث غائبتین فعل مضارع معلوم
تَحْسَبَانِ	تَفْعَلَانِ	فعل	حرف اثنین	ثلاثی مجرد	صحیح	ح س ب	تثنیہ مذکر مخاطبین فعل مضارع معلوم
تَحْسَبَانِ	تَفْعَلَانِ	فعل	حرف اثنین	ثلاثی مجرد	صحیح	ح س ب	تثنیہ مؤنث مخاطبتین فعل مضارع معلوم
لِسَانٌ	فِعَالٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مزید	صحیح	ل س ن	اسم جامد
نَخْلَةٌ	فَعْلَةٌ	اسم	تنوین	ثلاثی مزید	صحیح	ن خ ل	اسم جامد

التمرين:

لَا يَشْكُرُوْنَ، فَجَعَلْتُمْ، لَا اَسْئَلُكُمْ، فَعَقَرُوْهَا، عَلَّمَنِيْ، وَجَدُوْا، فَبَدَءَ، حَافِظِيْنَ، اَشُدُّ، لِيَجْزِيَ، اِنْ تَكْفُرُوْا، فَاجْعَلْ، لَايَسْمَعُوْا، شَدِيْدٌ، لَايَسْتَرُ، يَذْرَئُكُمْ، يَجْئَرُوْنَ، اِدْفَعْ، وَلَاتَاْخُذْكُمْ، يَعِظُكُمْ.

يوولسم سبق:

په نن سبقه کي څلور خبري دي:

اوله خبره:

د قانون څخه مخکي د پنځو فوائدو پېژندل ضروري دي:

اوله فائده:

قانون غير عربي(١) لفظ دئ په لغت کي مِسطرالکتاب(٢) ته يعني هغه آلې ته وايي چي د کتاب ليکي په سېده کيږي، لکه خط کش او (پوته). او په اصطلاح کي ﴿قَاعِدَةٌ كُلِّيَّةٌ مُنْطَبِقَةٌ عَلٰى جَمِيْعِ جُزْئِيَّاتِ مَوْضُوْعِهَا﴾ يعني دا يو قاعده کليه ده چي مشتمله وي پر ټولو جزئياتو د خپلي موضوع، لکه: ﴿كُلُّ فَاعِلٍ مَرْفُوْعٌ﴾.

مناسبت په مابين کي د معنی لغوي او اصطلاحي دادئ: لکه څنګه چي په خط کش (پوته) سره د کتاب ليکي د کوږوالي څخه محفوظي کيږي داغه رنګه د قانون او قاعدې په وجه طالب د جزئياتو او الفاظو د غلطۍ څخه محفوظ کيږي.

دوهمه فائده:

د قانون اتفاقي مثال د قانون نوم وي.

(١) بعض حضرات وايي: قانون د عبراني ژبي لفظ دئ، بعض وايي: د سرياني ژبي لفظ دئ، بعض وايي: ديوناني ژبي لفظ دئ او بعض وايي: د عربي ژبي لفظ دئ، ليکن صحيح دا ده چي د يوناني ژبي لفظ دئ. (الفوائد الصرفيه)

(٢) يو څو الفاظ داسي دي چي د قانون د لغوي معنی په اعتبار سره مختلف دي. ليکن د اصطلاحي معنی په اعتبار سره ديو رنګه دي. هغه لکه: لفظ د ضابطه، قاعده، اصل، ميزان، کليه او عقد. (تسهيل الارشاد حواله معارف الصرف)

دريمه فائده:

د قانون دپاره دوه قسمه حکمونه[1] راځي:

اول: وجوبي.

دوهم: جوازي.

وجوبي هغه حکم دئ چي په يوه طريقه سره عمل په کيږي.

او جوازي هغه حکم دئ چي په مختلفو طريقو سره عمل په کيږي.

څلورمه فائده:

د قانون دپاره دوه قسمه شرطونه راځي:

اول: وجودي.

دوهم: عدمي.

وجودي هغه شرط ته ويل کيږي چي په وجود ددئ شرط سره قانون جاري کيږي.

او عدمي هغه شرط دئ چي په عدم ددئ شرط سره قانون جاري کيږي.

وجودي پر دوه قسمه دئ:

اول: وجودي کامل.

دوهم: وجودي ناقص.

وجودي کامل هغه شرط دئ چي په وجود د دا يوه شرط سره قانون جاري کيږي.

وجودي ناقص هغه شرط دئ چي په وجود د دا يوه شرط سره قانون نه جاري کيږي، بلکي وجود د نورو شرطو هم غواړي.

عدمي هم پر دوه قسمه دئ:

اول. عدمي کامل.

دوهم: عدمي ناقص.

---

(1) حکم په معنی د فيصلې سره راځي؛ ځکه د ده په ذريعه سره د قانون د وجوب او د جواز فيصله کيږي، يعني بعض قوانين جوازي دي چي د هغه جاري کول جائز دي ضروري نه دي او بعض وجوبي دي چي د هغه جاري کول ضروري دي. (معارف الصرف)

عدمي كامل هغه شرط دئ چي په عدم د دا يوه شرط سره قانون جاري كيږي.
عدمي ناقص هغه شرط دئ چي په عدم د دا يوه شرط سره قانون نه جاري كيږي، بلكي عدم د نورو شرطو هم غواړي.

پنځمه فائده:

(۱) د قانون دپاره دوه مثالونه راځي:
اول: اتفاقي.
دوهم: احترازي.
اتفاقي هغه مثال دئ چي د قانون شرطونه پكښي موجود وي، نو ځكه قانون پكښي جاري كيږي.
احترازي هغه مثال دئ چي د قانون شرطونه نه وي پكښې موجود، نو ځكه قانون نه پكښي جاري كيږي.

---

(۱) موږ په دې كتاب كي په قانون باندي د سر خلاصېدو دپاره او په آسانه طريقه د يادولو دپاره اولاً د قانون نوم اېږدو چي د نورو توانينو ځخه را جلا سي، بيا دا قانون په اوو (۷) درجو كي بيانوو:

۱. **اوله درجه**: په اوله درجه كي قانون د فارسي عبارت، معنى او مطلب سره په مختصرو الفاظو كي بيانوو او هغه عنوان ته د "قانون خلاصه" نوم وركوو.
۲. **دوهمه درجه**: په دوهمه درجه كي په قانون كي بعضي خبري داسي وي چي هغه ډيري ضروري وي بغير د هغه ځخه د قانون حكم نه جاري كيږي، نو هغه په تفصيل سره بيانوو، وهغه عنوان ته د "قانون تفصيل" نوم وركوو.
۳. **دريمه درجه**: او پر دريمه درجه كي بعضي مثالونه د وضاحت دپاره ور كوو چي په هغه كي د قانون يو يا دوه يا ټول شرطونه موجود نه وي، نو د قانون حكم نه سي جاري كېدلای، و هغه عنوان ته د "قانون د احترازي مثال" نوم ور كوو.
۴. **څلورمه درجه**: پر څلورم نمبر باندي داسي مثالونه ور كوو چي په هغه كي د قانون ټول شرطونه موجود وي او قانون په كي جاري كيږي، نو و هغه عنوان ته د قانون د "اتفاقي مثال" نوم ور كوو.
۵. **پنځمه درجه**: پر پنځم نمبر باندي د قانون د جاري كېدلو دپاره يو فائده ور كوو چي و هغه ته د "قانون جاري كولو طريقه او مقامونه" نوم وركوو.
۶. **شپږمه درجه**: پر شپږم نمبر باندي د حل شده اجراء دپاره يو څو صيغې ور كوو چي و هغه ته د "جملې" نوم ور كوو.
۷. **اوومه درجه**: پر اووم نمبر باندي د زيات تمرين دپاره يو څو غير حل شده صيغې ور كوو چي و هغه ته د "التمرين" نوم وركوو. (از مرتب عفي عنه)

(۱) قانون:

اجتماع دو علامت تانيث در فعل مطلقا ممنوع است و در اسم وقتی که از يک جنس باشد.(۱)

دقانون خلاصه:

اجتماع د دوو علامو د تانيث په فعل کي مطلقامنع ده، د مطلقا مطلب دادئ چي دغه دوې علامې د تانيث خواه د يوه جنس ښخه وي او که د جلا جلا جنسو ښخه وي.
دوې علامې د تانيث د يوه جنس ښخه چي په فعل کي جمع سوي وي د هغه مثال په کلام د عربو کي نسته او چي د جلا جلا جنسو ښخه په فعل کي جمع سوي وي د هغه مثال لکه: "ضَرَبْتَنَ" خو دا هم بيرته "ضَرَبْنَ" کيږي، تاء غورځي.
او په اسم کي که چيري د يوه جنس ښخه وي، نو بيا يې اجتماع منع ده، لکه: "ضَارِبَتٌ" دا په اصل کي "ضَارِبَتَتٌ" وو. دلته دوې علامې د تانيث يعني دوې "تاګاني" د يوه جنس ښخه جمع سوي دي، نو يوه "تا" يې حذف کړه. ليکن که چيري د جلا جلا جنسو ښخه وي بيا يې اجتماع نه ده منع، لکه: "ضُرْبَىٰ" دا صيغه واحده موئثه اسم تفضيل ده. کله چي يې د جمع صيغه ور ښخه جوړول، نو الف مقصوره يې په "يا" سره بدل کړئ، نو "ضُرْبَيَاتٌ" سو او بيا يې

---

(۱) د صرفيانو په نزد باندي علامې د تانيث اته (۸) دي. څلور په فعل او څلور په اسم کي دي.
په فعل کي د تانيث علامې په لاندي ډول دي:
۱. تاء ساکنه، لکه: ضَرَبَتْ.
۲. نون مفتوحه، لکه: ضَرَبْنَ.
۳. تاء متحرکه مکسوره، لکه: ضَرَبْتِ.
۴. ياء ساکنه، لکه: تَضْرِبِيْنَ.
او په اسم کي د تانيث علامې په لاندي ډول دي:
۱. الف مقصوره، لکه: حُبْلیٰ (حامله ښځه)
۲. الف ممدوده زائده، لکه: حَمْرَاءُ (سره ښځه)
۳. تاء متحرکه، لکه: ضَارِبَةٌ.
۴. تاء مقدره، لکه: أَرْض د په اصل کي أَرْضَة وه)

فائده:
د الف مقصوره او الف ممدوده فرق دا دئ چي د الف ممدوده نه وروسته همزه راځي او د الف مقصوره نه وروسته همزه نه راځي.

په آخر کي "الف" او "تا" را وړل. نو "ضَرَبَتْ" سو. نو په دې مثال کي "تا" او هغه "يا" چي د الف مقصوره ځخه تبديل شده ده د جلا جلا جنس ځخه دي او اجتماع يې جائز ده.

د قانون تفصيل:

ددې قانون نوم د "ضَرَبَنَ" والا قانون دئ.

ددې قانون دپاره يو حکم دئ. چي په فعل کي يې جاري کوې يو شرط يې دئ او چي په اسم کي يې جاري کوې بيا يې دوه شرطونه دي.

حکم يې دادئ چي د دوو علامو د تانيث ځخه يوه حذف کول واجب دي.

په فعل کي يې شرط دا دئ:

۱. اول شرط يې دادئ چي دوې علامې د تانيث به پکښي موجودي وي. احترازي مثال يې لکه: "ضَرَبَتْ".

اتفاقي مثال: د "ضَرَبَتْنَ" ځخه "ضَرَبَنَ" ويل واجب دي.

او په اسم کي يې شرطونه دا دي:

۱. اول شرط يې دا دئ چي دوې علامې د تانيث به پکښي موجودي وي. احترازي مثال يې لکه: "ضَارِبَةٌ".

۲. دوهم شرط يې دادئ چي دواړې به د يوه جنس ځخه وي. احترازی مثال يې لکه: "ضَرَبَاتٌ" دلته "يا" بدل د الف مقصوره تانيثي ځخه ده او د تاء د جنس ځخه نه ده.

اتفاقي مثال: د "ضَارِبَتَاتٌ" ځخه "ضَارِبَاتٌ" ويل واجب دي.(۱)

---

(۱) **اعتراض:** په "اِثْنَتَاعَشَرَة" کي دوې علامې د تانيث دي، جنس يې هم يو دئ او حکماً هم يوه کلمه ده، نو قانون ولي نه دئ پکښي پکښي جاري سوی؟

جواب: "اِثْنَتَا" په اصل کي "اِثْنَيَا" وو، "تاء" په حقيقت کي "ياء" ده، ليکن په عارضي طور باندي "تاء" جوړه سوې ده او د عارضي شي ځه اعتبار نسته.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون په افعالو کي صرف د فعل ماضي معلوم او مجهولي د جمع مؤنث غائبات پر صيغو باندي جاري کيږي لکه: د "ضَرَبْتُنَّ" او "ضُرِبْتُنَّ" ځنځه "ضَرَبْنَ" او "ضُرِبْنَ" ذيل.
او په اسماء کي د اسم فاعل او اسم مفعول او صفت مشبه د جمع مؤنث سالم پر صيغو باندي جاري کيږي هغه خواه که ثلاثي مجرد وي او که مزيد وي رباعي مجرد وي او که مزيد وي لکه: "ضَارِبَاتٌ، مَضْرُوبَاتٌ، مُكْرِمَاتٌ، مُدَحْرِجَاتٌ، مُتَدَحْرِجَاتٌ" او په اسماء جوامد کي په دي شرط جاري کيږي چي په هغه کي "الف" او "تا" زائد وي او په مفرد کي يې "تا" هم موجوده وي لکه: "شَجَرَاتٌ" د "شَجَرَةٌ" ځنځه په اصل کي "شَجَرَتَاتٌ" وه.
او د ثلاثي مزيد فيه د اسم ظرف د جمع صيغه که څه هم په "الف" او "تا" سره راځي لکه: "مُكْرَمَاتٌ" لېکن هلته دا قانون نه جاري کيږي او داغه رنګه د ثلاثي مجردو کمه صيغه چي د "فُعَيْلَةٌ" پر وزن راځي لکه: "ضُرَيْبَاتٌ" په هغه کي هم داغه قانون هيڅ کله نه جاري کيږي.

(۲) قانون:

اجتماع اربع حرکات متواليات در يک کلمه و حکم وی ممنوع است (۱)

د قانون خلاصه:

د څلورو حرکتو پرله پسې په يوه کلمه کي جمع کېدل منع دي، خواه حقيقةً يوه کلمه وي يا حکماً، په دواړو کي منع دي.

(۱) حقيقتًا يوه کلمه هغه ده چي واضع خاص د يوې معنى دپاره وضع کړې وي، لکه: "دَحْرَجَ".
او حکماً يوه کلمه هغه ده چي په حقيقت کي دوې کلمې وي او واضع دواړي د جلا جلا معناګانو دپاره وضع کړي وي، لېکن د دوی دواړو په منځ کي دومره شديد اتصال وي چي يو د هغې بلي ځنځه هيڅکله هم نه سي جلا کېدای، لکه: "ضَرَبْنَ". دا په اصل کي د "ضَرَبَ" فعل او "نونِ" فاعل ځنځه مرکب دئ. نو دلته د فعل او فاعل په منځ کي دومره شديد اتصال دئ چي يو د هغه بل ځنځه نه سي جلا کېدلای.

د قانون تفصيل:

ددې قانون نوم د "ضَرَبْنَ" دوهم قانون دئ. ددې قانون دپاره يو حکم دئ او درې يې شرطونه دئ.

حکم يې دا دئ چي د يوه حرکت حذف کول واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چي څلور حرکات به وي، احترازي مثال يې لکه: "ضَرَبَ" دلته درې حرکات دي.

۲. دوهم شرط يې دا دئ چي دا څلور حرکات به پر له پسې وي يعني په منځ کي به يې حرف ساکن نه وي، احترازي مثال يې لکه: "تَدَحْرَجَ" دلته "حَا" ساکنه ده.

۳. دريم شرط يې دا دئ چي دا څلور حرکات به په يوه کلمه کي وي هغه بيا عام تر دې که حقيقتاً يوه کلمه وي که حکماً. احترازي مثال يې لکه: "ضَرَبَكَ"، دا نه حقيقتاً يوه کلمه ده او نه حکماً يوه کلمه ده(۱).

اتفاقي مثال چي حقيقتاً يوه کلمه وي د "دَحْرَجَ" څخه "دَحْرَجَ" ويل واجب دئ.
چي حکماً يوه کلمه وي د "ضَرَبَنَ" څخه "ضَرَبْنَ" ويل واجب دي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون د فعل ماضي معلومي او مجهولي د اولو پنځو صيغو څخه علاوه په باقي نه (۹) صيغو کي جاري کيږي يعني د "ضَرَبْنَ" څخه بيا تر "ضَرِبْنَا" پوري او په ثلاثي مجردو کي د اسماء مشتقاتو څخه علاوه د فعل مضارع څخه بيا تر آخري پوري په ټولو صيغو کي جاري کيږي لېکن د اسم ظرف او اسم آله صُغرٰی او وُسطٰی صرف په دوو (۲) صيغو کي او د اسم تفضيل صرف په درو (۳) صيغو کي دا قانون جاري کيږي او په مزيداتو کي صرف د باب تفعلل او افعال، او فعلله پر ټوله باب باندي جاري کيږي خواه اسم وي او که فعل وي او د فعل څخه وروسته چي کله هم ضمير متصل راسي نو د هغه ماقبل ساکن کول د دغه قانون نوم دئ لکه: د "ضَرَبْنَ" او "دَحْرَجَ" څخه "ضَرَبْنَ"

(۱) دا ځکه يوه کلمه نه ده چي دا "کَ" مفعول دئ د "ضَرَبَ" دپاره، نو د مفعول او د فعل په منځ کي شدت اتصال نسته؛ ځکه کله کله مفعول مخکي کېداى هم سي، لکه: "اِيَّاكَ نَعْبُدُ".

"دَحْرَجَ" ويل او په جوا هدو كي چي كله څلور حركات راسي نو هلته هم دغه قانون جاري كيږي لكه: د "جَعْفَرٌ" څخه "جَعْفَرْ" ويل.

صيغې:

موزون	وزن	سه اقسام	علامه	شش اقسام	هفت اقسام	قانون	اصل	صيغه
وَضَمْنَ	فَعَلْنَ	فعل	مبني بر فتح	ثلاثي مجرد	مثال واوي	ضربين ١، ٢	وَضَمْتَنْ	جمع مؤنث غائبات فعل ماضي معلوم
سَائِلَاتٌ	فَاعِلَاتٌ	اسم	تنوين	ثلاثي مجرد	مهموز اللام	ضربين ١	سَائِلَتٌ	جمع مؤنث سالم اسم فاعل
زَلْزَلَ	فَعْلَلَ	فعل	مبني بر فتح	رباعي مجرد	مضاعف رباعي	ضربين ٩	زَلْزَلَ	واحد مذكر فعل ماضي معلوم
دَحْرَجْنَ	فَعْلَلْنَ	فعل	مبني بر فتح	رباعي مجرد	صحيح	ضربين ١، ٢	دَحْرَجْتَنْ	جمع مؤنث غائبات فعل ماضي معلوم
عَالِمَاتٌ	فَاعِلَاتٌ	اسم	تنوين	ثلاثي مجرد	صحيح	ضربين (١)	عَالِمَتٌ	جمع مؤنث سالم اسم فاعل
مَمْنُونَاتٌ	مَفْعُولَاتٌ	اسم	تنوين	ثلاثي مجرد	مضاعف ثلاثي	ضربين ١	مَمْنُونَتَاتٌ	جمع مؤنث سالم اسم مفعول
وَزَنَّ	فَعَلْنَ	فعل	مبني بر فتح	ثلاثي مجرد	لفيف مفروق	ضربين ١، ٢	وَزَيْتَنْ	جمع مؤنث غائبات فعل ماضي معلوم
لَاتَحْسِبْ	لَاتَفْعِلْ	فعل	حروف اتين	ثلاثي مجرد	صحيح	ضربين (٢)	لَاتَحْسِبُ	واحده مؤنثه غائبه فعل نهي معلوم
مَنَعْنَ	فَعَلْنَ	فعل	نون مفتوحه	ثلاثي مجرد	صحيح	ضربين ١، ٢	مَنَعْتَنْ	جمع مؤنث غائبات فعل ماضي معلوم
اِنْصَدْنَ	اِنْفَعَلْنَ	فعل	مبني بر فتح	ثلاثي مزيد	صحيح	ضربين ١، ٢	اِنْصَدَتْنَ	جمع مؤنث غائبات فعل ماضي معلوم
جَلَلْنَ	فَعَلْنَ	فعل	مبني بر فتح	ثلاثي مجرد	مضاعف ثلاثي	ضربين ١، ٢	جَلَلْتَنْ	جمع مؤنث غائبات فعل ماضي معلوم
نَاصِرَاتٌ	فَاعِلَاتٌ	اسم	تنوين	ثلاثي مجرد	صحيح	ضربين (١)	نَاصِرَتٌ	جمع مؤنث سالم اسم فاعل
جَعَلْتُمْ	فَعَلْتُمْ	فعل	تم	ثلاثي مجرد	صحيح	ضربهم وانتم	جَعَلْتُمُوا	جمع مذكر مخاطبين فعل ماضي معلوم
كَوْكَبٌ	فَوْعَلٌ	اسم	تنوين	ثلاثي مزيد	مضاعف ثلاثي	ضربين (٢)	كَوْكَبٌ	اسم جامد
سَمِعْنَ	فَعِلْنَ	فعل	مبني بر فتح	ثلاثي مجرد	صحيح	ضربين ١، ٢	سَمِعْتَنْ	جمع مؤنث غائبات فعل ماضي معلوم
دَعَوْنَ	فَعَلْنَ	فعل	مبني بر فتح	ثلاثي مجرد	ناقص واوي	ضربين ١، ٢	دَعَوْتَنْ	جمع مؤنث غائبات فعل ماضي معلوم
وُجِيْنَ	فُعِلْنَ	فعل	مبني بر فتح	ثلاثي مجرد	لفيف مفروق	ضربين ١، ٢	وُجِيْتَنْ	جمع مؤنث غائبات فعل ماضي معلوم
عُلَمَاءُ	فُعَلَاءُ	اسم	جمع	ثلاثي مجرد	صحيح	+	+	جمع مذكر مكسر اسم فاعل
كُفْرَانٌ	فُعْلَانٌ	اسم	تنوين	ثلاثي مجرد	صحيح	+	+	اسم مصدر
يَفْرِقُوْنَ	يَفْعِلُوْنَ	فعل	حروف اتين	ثلاثي مجرد	صحيح	ضربين (٣)	يَفْرِقُوْنَ	جمع مذكر غائبين فعل مضارع معلوم
مَسْجِدٌ	مَفْعِلٌ	اسم	تنوين	ثلاثي مجرد	صحيح	اسم ظرف	مَسْجِدٌ	اسم ظرف

التمرين:

وَقَصَنَ، رَاضِيَاتٌ، يَضْرِبُ، مَقْبَرَةٌ، صَرْصَرٌ، جَمِيْلَاتٌ، سَلْسَلْنَ، يَجْلُوْنَ، صَفْصَفٌ، نَلْزِمُ، مُقَرْطَقَاتٌ، اَوْجَبْنَ، يَوْسِرْنَ، يُخْلِقُوْنَ، تَبْعَثُ، اَيْسَرْنَ، جَالِسَاتٌ، جَرَيْنَ، يَجْلِسُ، اِسْتَكْبَرْنَا.

(۳) قانون:

هر واوی که واقع شود در آخر اسم غیر متمکن ما قبلش مضموم آن واو را حذف کنند وجوبا، مگر واو هُوَ.(¹)

د قانون خلاصه:

هر واو چي د اسم غير متمكن په آخر كي واقع سي او د ده ما قبل مضموم وي، نو هغه "واو" حذف كول واجب دي، مگر نه "واو" د "هُوَ".

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم د "ضَرَبْتُمُو لَنْتُمُ" وَالا قانون دئ.
د دې قانون د پاره يو حكم دئ او شپږ يې شرطونه دي.
حكم يې دا دئ چي "واو" حذف كول او ماقبل د "واو" ساكن كول واجب دي.

١. اول شرط يې دا دئ چي "واو" به وي، احترازي مثال: "حَيٌّ، مئٌ" دلته "واو" نسته.
٢. دوهم شرط يې دا دئ چي په آخر كي به وي، احترازي مثال: "اَنْزَلْتُمُوهُ".
٣. دريم شرط يې دا دئ چي په آخر د اسم كي به وي، احترازي مثال: "يَدْعُوَا".
۴. څلورم شرط يې دا دئ چي په آخر د اسم غير متمكن كي به وي، احترازي مثال: "دَلْوٌ".
۵. پنځم شرط يې دا دئ چي د "واو" ماقبل به مضموم وي، احترازي مثال: "ضَرَبَتُو، رَمَوْ".
٦. شپږم شرط يې دا دئ چي كلمه به تر قدرِ صالح نه وي كمه، احترازي مثال: "هُوَ".
اتفاقي مثال: د "ضَرَبْتُمُوا" او "اَنْتُمُوا" څخه "ضَرَبْتُمْ" او "اَنْتُمْ" ويل واجب دي.

(¹) دغه قانون په ضمائرو او د ماضي معلوم او مجهول په جمع مذكر مخاطب صيغو كي جاري كيږي.
اسم متمكن (يعني معرب) هغه دئ چي د عامل عمل قبول كړي. لكه: "جَاءَنِيْ زَيْدٌ، وَرَأَيْتُ زَيْدًا وَمَرَرْتُ بِزَيْدٍ".
اسم غير متمكن (يعني مبنى) هغه دئ چي د عامل عمل نه قبلوي. لكه: "جَاءَنِيْ هٰؤُلَاءِ، رَأَيْتُ هٰؤُلَاءِ، وَمَرَرْتُ بِهٰؤُلَاءِ".
په "فَكَرِهْتُمُوهُ" او "اَنْزَلْتُمُوهُ" كي د قانون د شرطو د موجود والي په صورت كي هم قانون نه دئ جاري سوى هغه ځكه چي په دغو كلمو كي "واو" حقيقة په آخر كي نه دئ. بلكه د ده څخه وروسته د "ه" ضمير دئ.

فائده:

بعض حضرات وايي: چي د ماضي مجهولي اوله صيغه د فعل ماضي معلومي څخه جوړ ده او هغه نوري صيغې ټولې د دا غه صيغې څخه جوړيږي.

او بعض حضرات وايي: چي د فعل ماضي مجهولي مفردي صيغې د فعل ماضي معلومي څخه جوړيږي او هغه نوري صيغې بيا د دا غه خپلو مفرداتو څخه جوړيږي.

او بعض حضرات وايي: چي د فعل ماضي مجهولي ټولي صيغې د فعل ماضي معلومي څخه جوړيږي. والمضارع المجهول على هذا القياس فتأمل.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف په اسم غير متمكن كي جاري كيږي او همېشه په هغه ضمير كي جاري كيږي چي پر جمع مذكر باندي دلالت كوي خواه كه هغه ضمير مرفوع متصل وي او كه غير متصل وي لكه: "اَنْتُمْ" خواه كه منصوب متصل وي لكه: "ضَرَبْتُكُمْ" او كه منفصل وي لكه: "اِيَّاكُمْ" خواه كه مجرور بالجاروي لكه: "عَلَيْكُمْ" او كه مجرور بالاضافت وي لكه: "غُلَامُكُمْ" او دا قانون د اسم معرب په صيغو كي هيڅكله نه جاري كيږي.

(۴) قانون:

در هر ماضي مجهول حروف متحرکه را حرکت ضمه و ماقبل آخر را حرکت کسره میدهند و باقی بر حال خود میدارند وجوبا.[۱]

---

(۱) په كلام د عربو كي ټول دوه ويشت (۲۲) بابونه استعماليږي:
شپږ (۶) د ثلاثي مجردو.
دوولس (۱۲) د ثلاثي مزيد فيه دي.
يو (۱) د رباعي مجرد دئ.
دري (۳) د رباعي مزيد فيه دي.
او دا قانون صرف د لسو بابو پر ماضي مجهول باندي جاري كيږي په هغه كي شپږ د ثلاثي مجرد او يو د رباعي مجرد او باب انفعال، تفعيل، او مفاعله شامل وي.
او د ماضي مجهولي د باقي بابو دپاره مصنف رحمه الله د ثلاثي مزيد فيه په قوانينو كي دوه قانونه بيان كړي دي: د درو بابو دپاره يو قانون او د نهو بابو دپاره بل قانون. (تسهيل الارشاد)

د قانون خلاصه:

په هره ماضي مجهوله کي حروف متحرکهٔ ته حرکت د ضمې ورکول او ماقبل آخر ته حرکت د کسرې ورکول او باقي پر خپل حال پرېښول واجب دي.

د قانون تفصيل:

ددې قانون نوم د "ماضي مجهول" والا قانون دئ.

ددې قانون د پاره يو حکم دئ او يو يې شرط دئ.

حکم يې دادئ چي حروف متحرکهٔ ته حرکت د ضمې ورکول او ماقبل آخر ته حرکت د کسرې ورکول واجب دي.

۱. اول شرط يې دادئ چي د ماضي مجهولي د جوړېدو اراده به دي کړې وي. احترازي مثال: "ضَرَبَ" چي کله دَی نه وي کړې.
اتفاقي مثال: د "ضَرَبَ" څخه "ضُرِبَ" ويل واجب دي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون د ماضي مجهولي پر ټولو صيغو باندي جاري کيږي خواه که خودي پر فا کلمه باندي ضمه وي لکه: "ذُكِرَ" او که د "فا" کلمې څخه پر مخکني حرف باندي ضمه وي لکه: "اُكْرِمَ" او که د "فا" کلمې څخه پر وروسته والا حرف باندي ضمه وي لکه: "وُلْكُتِبَ" په دې ټولو صورتو کي د ماضي مجهولي والا قانون جاري کيږي خواه مجرد وي او که مزيد وي ثلاثي وي او که رباعي وي.

(۵) قانون:

در هر مضارع مجهول حرف اول را ضمه وما قبل آخر را فتحه ميدهند وجوبا، بشرطيکه در مضارع معلوم ضمه و فتحه نباشد، و باقي صيغها را بر معلوم قياس بايد کرد.

د قانون خلاصه:

د هري مضارع مجهولي د جوړولو په وخت کي حرف اول ته حرکت د ضمې او ماقبل آخر ته حرکت د فتحې ورکول واجب دئ، په دې شرط چي په مضارع معلوم کي به د دې ځخه مخکي ضمه او فتحه نه وي راغلې. او باقي صيغې پر مضارع معلوم باندي قياسول په کار دي.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم دئ "مضارع مجهولي" والا قانون.

د دې قانون د پاره يو حکم دئ او يو يې شرط دئ.

حکم يې دا دئ چي حرف اول ته ضمه او ماقبل آخر ته فتحه ورکول واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چي د مضارع مجهولي د جوړېدو اراده به دي کړې وي، احترازي مثال: "يَضْرِبُ" چي کله دي اراده نه وي کړې.

اتفاقي مثال: د يَضْرِبُ ځخه يُضْرَبُ ويل واجب دي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

د ماضي مجهولي ځخه علاوه باقي په ټولو افعالو مجهولو کي دغه قانون جاري کيږي خواه که مجرد وي او که مزيد وي خواه که جحد وي او که نفي، امر وي او که نهي وي پر ټولو باندي جاري کيږي.

(٦)قانون:

هر اسم فاعل ثلاثی مجرد غالباً بر وزن فاعل می آید و از غیر ثلاثی مجرد بر وزن فعل مضارع معلوم آن باب می آید، میم مضمومه بجای حرف اتین کسره دادن ما قبل آخر اگر نه باشد و تنوین تمکن در آخرش در آورند وجوباً.(۱)

(۱) په قانون کي يې د غالب لفظ ځکه ذکر کړی دئ چي د ثلاثي مجرد د بعضو بابو اسم فاعل د "فاعِلٌ" پر وزن نه راځي، بلکه د صفت مشبه پر وزن راځي، لکه د شَرُفَ يَشْرُفُ او د خَبُثَ يَخْبُثُ د بابو ځخه اسم فاعل نه راځي. بلکه صفت مشبه راځي يعني "شَرِيفٌ" او "خَبِيثٌ" راځي.

د قانون خلاصه:

د ثلاثي مجردو د هر باب اسم فاعل غالبا پر وزن د "فَاعِلٌ" راځي او د ثلاثي مجردو څخه ماسوا هر اسم فاعل د هغه باب د مضارع معلومي پر وزن راځي ليکن د لږ تغير سره، هغه تغير دادئ چي پر ځای د حروف اتين ميم مضمومه او ماقبل آخر ته حرکت د کسرې ورکول که چيري ددې څخه مخکي کسره موجوده نه وه او تنوين تمکن علامه د اسم په آخر کي راوړل واجب دي.

د قانون تفصيل:

ددې قانون نوم دئ د "اسم فاعل" والا قانون:

ددې قانون دپاره دوه حکمه دئ او د هر حکم دپاره يو يو شرط دئ.

۱. اول حکم يې دادئ چي اسم فاعل پر وزن د "فَاعِلٌ" ويل واجب دي.
شرط يې دادئ چي باب به د ثلاثي مجردو وي، احترازي مثال: يُكْرِمُ.
اتفاقي مثال: د يَضْرِبُ څخه ضَارِبٌ ويل واجب دي.

۲. دوهم حکم يې دادئ چي اسم فاعل د داغه باب د فعل مضارع معلومي پر وزن ويل واجب دي، خو ميم مضمومه به پر ځای د حرف اتين راوړل کيږي او ماقبل آخر ته به کسره ورکول کيږي که د مضارع ماقبل آخر کسره نه درلودل(۱) او په آخر کي به تنوين تمکن راوړل کيږي.
شرط يې دادئ چي باب به د ثلاثي مجردو څخه نه وي، احترازي مثال يې لکه: يَضْرِبُ
اتفاقي مثال: د يُكْرِمُ څخه مُكْرِمٌ ويل واجب دي.

ار کله کله اسم فاعل د غير "فَاعِلٌ" پر وزن باندي څکه راځي چي هلته د مبالغې معنی مقصود وي. لکه: د [illegible] د باب څخه صفت مشبه نه راځي، بلکه اسم فاعل د مبالغې دپاره راځي. يعني "عَلِيْمٌ" ځکه دا باب متعدي دئ او صفت مشبه د لازمي د باب څخه راځي.

(۱)چي د مضارع ماقبل آخر کسره نه لري هغه درې بابونه دي:

اول: تَفَعُّل.

دوهم: تَفَاعُل.

دريم: تَفَعْلُل.

د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:

دغه قانون صرف د اسم فاعل پر شپږو قیاسي صیغو باندې جاري کیږي پر سماعي صیغو باندې نه جاري کیږي.

صیغې:

موزون	وزن	سه اقسام	شش اقسام	هفت اقسام	صیغه	تعلیل	اصل	نظیر
خاجِیٌ	فَاعِلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	ناقص یائي	واحد مذکر اسم فاعل	اسم فاعل	خَاجِيٌ	ضَارِبٌ
یَمُدُّونَ	یَفْعَلُونَ	فعل	ثلاثي مجرد	صحیح	جمع مذکر غائبین فعل مضارع	مضارع مجهول	یَمْدُدُونَ	یُضْرَبُونَ
وُقِیتَا	فُعِلْتَا	فعل	ثلاثي مجرد	لفیف مفروق	تثنیه مذکر مخاطبین فعل ماضي	ماضي مجهول	وُقِیتُمَا	ضُرِبْتُمَا
مَنْصُونَاتٌ	مَفْعُولَاتٌ	اسم	ثلاثي مجرد	صحیح	جمع مؤنث سالم اسم مفعول	ضرورت شعري	مَنْصُونَاتٌ	مَضْرُوبَاتٌ
آتَنْتُمْ	فَعَلْتُمْ	فعل	ثلاثي مجرد	مهموز فاء	جمع مذکر مخاطبین ماضي معلوم	ضربتم اتم	آتَنْتُمُو	ضَرَبْتُمْ
کُنْتُمْ	فَعَلْتُمْ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع مذکر مخاطبین ماضي معلوم	ضربتم اتم	کَوَنْتُمُو	ضَرَبْتُمْ
یُوْنَنُ	یُفْعَلُ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	واحد مذکر فعل مضارع مجهول	مضارع مجهول	یُوْنَنُ	یُضْرَبُ
هَزَمْتُمْ	فَعَلْتُمْ	فعل	ثلاثي مجرد	صحیح	جمع مذکر مخاطبین فعل ماضي	ضربتم اتم ضربتموهم	هَزَمْتُمُوا	ضَرَبْتُمْ
مَخْفُوظٌ	مَفْعُولٌ	اسم	ثلاثي مجرد	صحیح	واحد مذکر اسم مفعول	اسم مفعول	مَخْفُوظٌ	مَضْرُوبٌ
شَامِتَاتٌ	فَاعِلَاتٌ	اسم	ثلاثي مجرد	صحیح	جمع مؤنث سالم اسم فاعل	ضرورت شعري	شَامِتَاتٌ	ضَارِبَاتٌ
سَاکِنُونَ	فَاعِلُونَ	اسم	ثلاثي مجرد	صحیح	جمع مذکر سالم اسم فاعل	اسم فاعل	×	ضَارِبُونَ
صَارِمٌ	فَاعِلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	صحیح	واحد مذکر اسم فاعل	اسم فاعل	صَارِمٌ	ضَارِبٌ
مَظْلُومٌ	مَفْعُولٌ	اسم	ثلاثي مجرد	صحیح	واحد مذکر اسم مفعول	اسم مفعول	یُظْلَمُ	مَضْرُوبٌ
عَالِمُوا مِصْرَ	فَاعِلُونَ	اسم	ثلاثي مجرد	صحیح	جمع مذکر سالم اسم فاعل	نون تثنیه جمع	عَالِمُونَ	ضَارِبُونَ
یُحْسَبُ	یُفْعَلُ	فعل	ثلاثي مجرد	صحیح	واحد مذکر غائب فعل مضارع	مضارع مجهول، ضربن وهم	یَحْسِبُ	یُضْرَبُ
یُفْرَحُونَ	یُفْعَلُونَ	فعل	ثلاثي مجرد	صحیح	جمع مذکر غائبین فعل مضارع	مضارع مجهول ضربن وهم	یَفْرَحُونَ	یُضْرَبُونَ
وَالِمَةٌ	فَاعِلَةٌ	اسم	ثلاثي مجرد	مثال واوي	واحد مؤنث اسم فاعل	اسم فاعل	وَالِمَةٌ	ضَارِبَةٌ
مِنْ مَارِجٍ	مِنْ فَاعِلٍ	اسم	ثلاثي مجرد	صحیح	واحد مذکر اسم فاعل	اسم فاعل بے علون	یَمْرِجُ	ضَارِبٌ
مَلْعُونٌ	مَفْعُولٌ	اسم	ثلاثي مجرد	صحیح	واحد مذکر اسم مفعول	اسم مفعول	یُلْعَنُ	مَضْرُوبٌ
آتٍ	فَاعِلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	کلاه	واحد مذکر اسم فاعل	اسم فاعل	آتِيٌ	ضَارِبٌ
لُوِمْتُمْ	فُعِلْتُمْ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع مذکر مخاطبین ماضي مجهول	ضربتم اتم	لُوِمْتُمُو	ضُرِبْتُمْ

التمرين:

لِنْ لِّئِنْتُمْ، يَكِيْتُمَا، فَيْئَنْكُمْ، صَيْدَنَ، جَاهِلٌ، مُنْقَلِبٌ، مُجْرِمَاتٌ، اِلَيْكُمْ، جُبِلَ، مُلْحِدُوْنَ، مُيْمِنَ، جُبِلْتَ، مُذْبَلِيْنَ، قُلُوْبُهُمْ، اُعْلِنْتُمْ، يَمْنُتُمْ، مُمْلِيَّانِ، خُذِيْ، لَتُوَفَّنَّتُمْ، صُوْحِبْنَ، تُحَاسَبْنَ، لَاُوْتَيَنَّ، يَتَزَنْدَقُ، يُبْصِرُوْنَهُمْ، يُشْرَبُ.

(۷)قانون:

هر مده زائده که واقع شود در مفرد مکبّر بدوم جای وقت بنا کردن جمع اقصی و تصغیر آن را بواو مفتوحه بدل کنند وجوباً.

د قانون خلاصه:

هر مده زائده چي په مفرد مکبر کي پر دوهم ځای واقع سي، نو د جمع اقصی او تصغیر جوړولو په وخت کي هغه مده زائده په "واو" مفتوحه سره بدلول واجب دي.

د قانون تفصیل:

ددې قانون نوم دئ "مده زائده" والا قانون.
ددې قانون د ویلو څخه مخکي د څو فائدو پېژندل ضروري دي:

اوله فائده:

حروف علت ته صرفیان درې نومان ورکوي:

۱. علت تام ورته وايي، چي مطلق حرف علت راسي په هره طریقه چي وي.
۲. مده ورته وايي، په هغه وخت کي چي دوی ساکن وي د ماقبل حرف حرکت د دوی د جنس څخه وي، لکه: اُوْتِيَا.
۳. لین ورته وايي، په هغه وخت کي چي دوی ساکن وي د ماقبل حرف حرکت د دوی د جنس څخه نه وي، لکه: خَوْفٌ او صَيْفٌ.

دوهمه فائده:

جمع منتهی الجموع و هغې جمع ته وايي چې په جمعيت کې انتها ته رسېدلې وي (په يوه وار وي لکه: مَسَاجِدُ او که په دوه واره وي لکه: "أَكَالِبُ" چې جمع د "أَكْلُبُ" ده، "أَكْلُبُ" جمع د "كَلْبٌ" ده، بل وار نه جمع کېږي.

او د جمع منتهی الجموع پنځه نومان دي:

۱. جمع اقصی.
۲. جمع منتهی الجموع.
۳. جمع الجموع.
۴. جمع غير منصرف.
۵. جمع مؤنثه مکسره د فاعل.

د جمع منتهی الجموع د جوړولو طريقه:

د جمع منتهی الجموع جوړولو طريقه داده چې اول او ثاني حرف به يې مفتوح وي، دريم ځای به الف د جمع وي او د الف د جمع وروسته کله يو حرف وي، کله دوه حرفه وي او کله درې حرفه وي، کچيرې يو حرف وُ هغه به مشدد وي په طبق د عامل سره به چليږي، لکه: "دَوَابُّ"، که دوه حرفه وه، نو اول به مکسور وي او دوهم به په طبق د عامل سره چليږي لکه: "مَسَاجِدُ" او که درې حرفه وه، نو اول به مکسور وي، دوهم به ساکن وي او دريم به په طبق د عامل سره چليږي لکه: "مَفَاتِيحُ".

د جمع اقصی د پاره په کلام عربي کې زيات مستعملېدونکي اوزان پنځه دي:([1])

([1]) د جمع اقصی اوزان نه (۹) دي:

۱. ضَرَائِبُ بر وزن فَعَائِلُ. ۲. أَوَامِرُ بر وزن فَوَاعِلُ. ۳. أَرَاهِطُ بر وزن أَفَاعِلُ.
۴. أَنَاعِيمُ بر وزن أَفَاعِيلُ. ۵. مَخَابِسُ بر وزن مَفَاعِلُ. ٦. مَطَالِيبُ بر وزن مَفَاعِيلُ.
۷. تَبَعُ بر وزن فَعَالُ. ۸. دَوَالِيبُ بر وزن فَوَاعِيلُ. ۹. أَقَاوِيلُ بر وزن فَعَالِيلُ.

او کله کله د جمع اقصی په آخر کې "تا" راځي. لکه: مَلَائِكَة. (شرح) او کله کله د الف څخه وروسته د تخفيف د کولو په وجه "يا" په "الف" سره بدليږي. لکه: د "دَعَاوِي" څخه "دَعَاوَى" ويل. (رضی)

۱. مَفَاعِلُ، لکه: مَحَاسِنُ.

۲. مَفَاعِيْلُ، لکه: مَيَادِيْنُ.

۳. أَفَاعِلُ، لکه: أَرَاهِطُ.

۴. أَفَاعِيْلُ، لکه: أَبَاطِيْلُ.

۵. فَوَاعِلُ، لکه: أَوَامِرُ.

دریمه فائده:

تصغير و دې ته وايي چي کله په يو اسمِ مکبر کي څه تغير راولې د يو غرض دپاره، هغه غرض کله کله قلت وي، لکه: د "ضَارِبٌ" څخه "ضُوَيْرِبٌ" ويل، کله کله حقارت وي، لکه: د "رَجُلٌ" څخه "رُجَيْلٌ" ويل، کله کله شفقت وي، لکه: د "إِبْنٌ" څخه "بُنَيٌّ" ويل او کله کله عظمت وي، لکه: د "قُرَيْشٌ" څخه "قُرَيْشٌ" ويل.

د تصغير جوړولو طريقه:

د تصغير جوړولو طريقه داده چي اول حرف به يې مضموم وي، دوهم حرف به يې مفتوح وي، دريم ځای به "يا" د تصغير وي او د "يا" د تصغير وروسته کله يو حرف وي، کله دوه حرفه وي او کله درې حرفه وي، نو کچيري يو حرف وُ هغه به په طبق د عامل سره چليږي، لکه: "رُجَيْلٌ"، که دوه حرفه وه، نو اول به مکسور وي او دوهم به په طبق سره د عامل چليږي، لکه: "ضُوَيْرِبٌ" او که درې حرفه وه: نو اول به مکسور وي، دوهم به مفتوح وي او دريم به په طبق د عامل سره چليږي، لکه: "ضُوَيْرِبَةٌ".

د قانون تفصيل:

ددې قانون دپاره يو حکم دئ او شپږ يې شرطونه دي.

حکم يې دادئ چي مده زائده به "واو" مفتوحه سره بدلوله کيږي.

۱. اول شرط يې دادئ چي مده به وي، احترازي مثال: خوف او سيف.

۲. دوهم شرط يې دا دئ چي زائده به وي، احترازي مثال: بَابٌ، بِئرٌ او بُوسٌ.

۳. دريم شرط يې دا دئ چي په مفرد كي به وي احترازي مثال "ضَارِبَانِ، ضَارِبُونَ".

۴. څلورم شرط يې دا دئ چي په مكبر كي به وي احترازي مثال لكه: "ضَارِبٌ، ضُوَيرِبٌ".

۵. څلورم شرط يې دا دئ چي په دوهم ځاى كي به راغلى وي، احترازي مثال: "ضَرِبٌ".

٦. پنځم شرط يې دا دئ چي اراده د جمع اقصى او تصغير د جوړولو به دي كړې وي، احترازي مثال: "ضَارِبٌ" او "ضَارِبَةٌ" چي اراده دي نه وي كړې.

د "الف" اتفاقي مثال: د "ضَارِبٌ" او "ضَارِبَةٌ" څخه "ضَوَارِبُ" او "ضُوَيرِبٌ او ضُوَيرِبَةٌ" ويل واجب دي.

د "يا" مثال: د "ضِيَرَابٌ" څخه "ضَوَارِبُ" او "ضُوَيرِبٌ" ويل واجب دي.

د "واو" مثال: د "عَوَمَارٌ" څخه "عَوَامِرُ" او "عُوَيمِرٌ" ويل واجب دي.

سوال: "الف" او "يا" خو به په "واو" سره بدل سي "واو" څنګه په "واو" سره بدليږي، دا خو ابدال د شي دي په خپل نفس سره او ابدال د شي په خپل نفس سره باطل دئ؟

جواب: ابدال پر دوه قسمه دي يو ابدال د يو ه ذات دئ په بل ذات سره لكه د "ضَارِبَةٌ" "الف" د "ضِيَرَابٌ" "يا" په "واو" مفتوحه سره او دوهم ابدال د يوه صفت دئ په بل صفت سره، لكه د "عَوَمَارٌ" د "واو" د سكون صفت په "عَوَامِرُ" كي په حركت سره بدل سوى دئ. "فَلَاتَرِدُ مَاوَرَدَ".

د قانون جاري كولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف په اسماء كي جاري كيږي په افعالو كي نه جاري كيږي او په اسماء مشتقاتو كي صرف د ثلاثي مجردو د اسم فاعل پر دري صيغو باندي همېشه جاري كيږي لكه: "ضَوَارِبُ، ضُوَيرِبٌ، ضُوَيرِبَةٌ" او په اسماء جوامدو كي په دې شرط جاري كيږي چي مده زائده به په مفرد كي پر دوهم ځاى باندي وي لكه: د "عَوَمَارٌ" څخه "عَوَامِيرُ، عُوَيمِيرٌ" ويل، او په اسماء جوامدو كي د دري حرفي اسم تصغير د "فُعَيلٌ" پر وزن راځي لكه: "رُجَيلٌ" او د څلور حرفي اسم تصغير د "فُعَيلِلٌ" پروزن راځي لكه: "جُعَيفِرٌ".

(٨)قانون:

بر اسم مفعول از ثلاثی مجرد بر وزن مفعول می آید و از غیر ثلاثی مجرد بر وزن فعل مضارع مجهول آن باب می آید بآوردن میم مضموم بجای حرف اتین و تنوین تمکن در آخرش در آرند.

د قانون خلاصه:

د ثلاثي مجرد هر اسم مفعول د "مَفْعُوْلٌ" پر وزن راځي، لکه: د ضَرَبَ يَضْرِبُ د باب څخه "مَضْرُوْبٌ"، د نَصَرَ يَنْصُرُ د باب څخه "مَنْصُوْرٌ"، د عَلِمَ يَعْلَمُ د باب څخه "مَعْلُوْمٌ"، د مَنَعَ يَمْنَعُ د باب څخه "مَمْنُوْعٌ" او د حَسِبَ يَحْسِبُ د باب څخه "مَحْسُوْبٌ" ويل.

مگر د شَرُفَ يَشْرُفُ د باب څخه اسم مفعول نه راځي؛ ځکه هغه لازمي باب دئ، که چيرې متعدي سي بيا راتلای سي.

او د غيرثلاثي مجردو څخه اسم مفعول د هغه باب د فعل مضارع مجهول پر وزن راځي، ليکن د لږ تغير سره، هغه داچي د ميم مضمومه پر ځای حروف اتين راوړل او تنوين تمکن علامه د اسم په آخر کي راوړل، لکه: د "يُكْرَمُ" څخه "مُكْرَمٌ" او د "يُدَحْرَجُ" څخه "مُدَحْرَجٌ" او د يَتَدَحْرَجُ څخه "مُتَدَحْرَجٌ" ويل.

د قانون تفصيل:

ددې قانون نوم د "اسم مفعول" والا قانون دئ.

ددې قانون دپاره دوه حکمه دي او د هر حکم دپاره يو يو شرط دئ.

1. اول حکم يې دادئ چي اسم مفعول پر وزن د "مَفْعُوْلٌ" ويل واجب دئ.
   او شرط يې دادئ چي باب به د ثلاثي مجرد وي، احترازي مثال: يُكْرَمُ.
   اتفاقي مثال: د يَضْرِبُ څخه "مَضْرُوْبٌ" ويل واجب دي.
2. دوهم حکم يې دادئ چي اسم مفعول د داغه باب د فعل مضارع مجهول پر وزن راځي وجوباً او ميم مضمومه به پر ځای د حرف اتين راوړل کيږي او په آخر کي به تنوين راوړل کيږي.

او شرط يې دا دئ چې باب به د ثلاثي مجردو نه وي[1]، احترازي مثال: يُضْرَبُ.
اتفاقي مثال: د يُكْرَمُ څخه "مُكْرَمٌ" ويل واجب دي.

د قانون جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف د اسم مفعول پر شپږو قياسي صيغو پاندي جاري کيږي پر سماعي باندي نه جاري کيږي.

(۹) قانون:

هر نون تنوين وقت دخول الف لام و اضافت حذف کرده شود و نون تثنيه و جمع در وقت اضافت حذف کرده شود وجوبا. (۲)

د قانون خلاصه:

هر نون تنوين په وخت د دخول د الف لام او اضافت کي حذف کيږي او نون تثنيه او جمع صرف په اضافت کي حذف کيږي وجوباً.

د قانون تفصيل:

ددې قانون نوم "نون تنوين، نون تثنيه او نون جمع" والا قانون دئ.
ددې قانون دپاره يو حکم دئ او په نون تنوين کي چې جاري کيږي دوه شرطونه يې دي، او په نون تثنيه او نون جمع کي چې جاري کيږي يو شرط يې دئ، خو شرطونه يې ټول کامل دي.
حکم يې دا دئ چې نون تنوين او نون تثنيه او نون جمع حذف کول واجب دئ.

---

[1] په دې شرط سره د ثلاثي مجردو څخه ماسوا ټول بابونه داخل سوه: که ثلاثي مزيد فيه دي. که رباعي مجرد دي او که رباعي مزيد فيه دي.

[2] نون تنوين او نون تثنيه او جمع د اضافت په وجه او د الف لام تعريف د داخلولو په وجه څکه غورځول کيږي چې تنوين علامه د نکارت (نکره) ده او اضافت او الف لام علامه د معرفت ده. نو اجتماع د ضدينو لازميږي. او دغه رنګه د مضاف او مضاف اليه په مينځ کي شديد اتصال دئ: نو څکه په تثنيه او جمع کي نون د سيغه غورځي چې اتصال باقي پاته سي. (صرف بهائي)

د نون تنوين شرطونه:

۱. اول شرط يې دادئ چې په کمه کلمه کې نون تنوين راغلی وي الف لام به پر داخل سوی وي، احترازي مثال: خَنَدٌ.
اتفاقي مثال: اَلخَنَدَ.

۲. دوهم شرط يې په نون تنوين کې دادئ چې په کمه کلمه کې نون تنوين راغلی وي اضافت به يې و بلې کلمې ته سوی وي احترازي مثال: غُلَامٌ.
اتفاقي مثال: غُلَامُ زَيْدٍ.

د نون تثنيه او جمع شرط:

په نون تثنيه او نون جمع کې يې شرط دادئ چې په کمه کلمه کې نون تثنيه او نون جمع راغلی وي د هغه کلمه اضافت به و بلې کلمې ته سوی وي، احترازي مثال: ضَارِبَانِ ضَارِبُوْنَ.
اتفاقي مثال: ضَارِبَا زَيْدٍ، ضَارِبُوْ زَيْدٍ، مُسْلِمُوْا مِصْرٍ.

د قانون جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف په اسماء کې جاري کيږي په افعالو کې نه جاري کيږي.

صيغې:

موزون	وزن	سه اقسام	شش اقسام	هفت اقسام	صيغه	قانون	اصل	نظير
قَوَارِيرَ	فَوَاعِلَ	اسم	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع منتهى الجموع	دغه قانون	قَارِرٌ	ضَوَارِبَ
كَرُمْتُمْ	فَعُلْتُمْ	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	جمع مذكر حاضر ماضي	ضم شم انتم	كَرُمْتُمُوا	شَرُفْتُمْ
مُوَيْنَةٌ	فُوَيْعِلَةٌ	اسم	ثلاثي مجرد	صحيح	واحد مصغر اسم فاعل	دغه قانون	مَائِنَةٌ	ضُوَيْرِبَةٌ
اَوَاجِلَ	فَوَاعِلَ	اسم	ثلاثي مجرد	مثال واوي	جمع منتهى الجموع	دغه قانون	وَاجِلٌ	ضَوَارِبَ
شَوَاهِدَ	فَوَاعِلَ	اسم	ثلاثي مجرد	صحيح	جمع منتهى الجموع	دغه قانون	شَاهِدٌ	ضَوَارِبَ
سَاكِنُوا الْمَسْجِدِ	فَاعِلُوْنَ	اسم	ثلاثي مجرد	صحيح	جمع مذكر سالم اسم فاعل	نون تثنيه و جمع اسم فاعل	سَاكِنُوْنَ	نَاصِرُوْنَ
قُوَيْرٌ	فُوَيْعِلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	واحد مصغر اسم فاعل	دغه قانون	قَائِرٌ	ضُوَيْرِبٌ
مَوَائِرَ	فَوَاعِلَ	اسم	ثلاثي مجرد	صحيح	جمع منتهى الجموع	دغه قانون	مَائِرٌ	ضَوَارِبَ
مَضْمُوْمَةٌ	مَفْعُوْلَةٌ	اسم	ثلاثي مجرد	مضاعف ثلاثي	واحده مؤنث اسم مفعول	اسم مفعول	يُضَمُّ	مَنْصُوْرَةٌ

موزون	وزن	سه اقسام	شش اقسام	هفت اقسام	صيغه	تعليل	اصل	نظير
مَعْلُوْمَاتٌ	اَلْمَفْعُوْلَاتُ	اسم	ثلاثي مجرد	صحيح	واحد مذكر اسم مفعول	نون تنوين حذف، جمع، اسم مفعول، ضرب ۱۰	مَعْلُوْمَاتٌ	مَضْرُوْبَاتٌ
ضَارِبُوْاهَا	فَاعِلُوْنَ	اسم	ثلاثي مجرد	صحيح	جمع مذكر سالم اسم فاعل	اسم فاعل نون تنوين، حذف، جمع	ضَارِبُوْنَ	ضَارِبُوْنَ
مَعْلُوْمٌ	مَفْعُوْلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	صحيح	واحد مذكر اسم مفعول	اسم مفعول	يَعْلَمُ	مَضْرُوْبٌ
رِجَالٌ	فِعَالٌ	اسم	ثلاثي مجرد	صحيح	اسم جمع	•	•	•
اَلْوَاقِعَةُ	اَلْفَاعِلَةُ	اسم	ثلاثي مجرد	مثال واوي	واحد مؤنث اسم فاعل	اسم فاعل، نون تنوين، حذف، جمع	وَاقِعَةٌ	ضَارِبَةٌ
قُوَيْصِرٌ	فُوَيْعِلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	صحيح	واحد مصغر اسم فاعل	مصغر	قَاصِرٌ	ضُوَيْرِبٌ
مُكَوْكَبٌ	مُفَعْلَلٌ	اسم	رباعي مجرد	مضاعف	واحد مذكر اسم مفعول	اسم مفعول	يُكَوْكِبُ	مُدَحْرَجٌ
تُتْرَكُوْنَ	تُفْعَلُوْنَ	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	جمع مذكر حاضر فعل مضارع مجهول	ضرب ۱۰، اسم، فعل مضارع مجهول	تُتْرَكُوْنَ	تُضْرَبُوْنَ
شَبْعْنَ	فَعِلْنَ	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	جمع مؤنث غائب فعل ماضي معلوم	ضرب ۱۳	شَبِعْنَ	ضَرَبْنَ
اَلضَّالُّ	فَاعِلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	مضاعف	واحد مذكر اسم فاعل	اسم فاعل، نون تنوين حذف، جمع	ضَالِلٌ	ضَارِبٌ
وَالِدَيْهِ	فَاعِلَانِ	اسم	ثلاثي مجرد	مثال واوي	تثنيه مذكر اسم فاعل	نون تنوين حذف، جمع	وَالِدَانِ	ضَارِبَانِ
زَبِيْبَتِيْ	فَعِيْلَةٌ	اسم	ثلاثي مجرد	مضاعف	واحد مؤنث صفت مشبه	نون تنوين حذف، جمع	زَبِيْبَةٌ	شَرِيْفَةٌ
سَمَكٌ	فَعَلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	صحيح	اسم جمع	•	•	•
اِنْسَانٌ	فِعْلَانٌ	اسم	ثلاثي مزيد	مهموز الفاء	اسم جمع	•	•	•
اَعْلَتَانِ	اَفْعَلَانِ	اسم	ثلاثي مجرد	صحيح	تثنيه مذكر اسم تفضيل	ضرب ۱۰، اسم	اَعْلَتَانِ	•

التمرين:

قَوَارِيرًا، مُكَوْكَبَاتٌ، دَارُ الْعُلُوْمِ، دُوَيْجِرٌ، مَاتَشْتَهُمْ، كَانِكَاكُنْ، مُتَصَرِّفُهُمْ، عَبْدُاللهِ، مُوَاقِعُوْهَا، اَلْمَوْجُوْدَاتُ، صَوَافٌ، قُوَيْصِرَةٌ، اَوَاجِلُ، مَفْرُوْقُوْمَهُمْ، مَطْحُوْنَاهُمَا، اَيْهُمْ، مُتَجَلْجِلُوْهُمْ، قُلُوْبُهُمْ، زَوَايِيْ، ضُوَيْرِبٌ۔

(۱۰) قانون:

ہر نون تنوین کہ ماقبلش مفتوح باشد آن را بالف بدل کردن کثیر است و ساقط کردن قلیل است در حالت وقف و اگر ماقبلش مفتوح نہ باشد آن را بہ حرف علت بدل کردن قلیل است و ساقط کردن کثیر است در حالت وقف.

د قانون خلاصه:

هر نون تنوين چي ماقبل يې مفتوح وي په حالت د وقف كي په الف سره بدلول كثير دي او غورځول يې قليل دي، لكه: د "خَبِيْثًا" څخه "خَبِيْثَا" ويل كثير دي او "خَبِيْث" ويل قليل دي.

او که چيري يې ماقبل مضموم يا مکسور وي، نو بيا په حالت د وقف کې په حرف علت سره بدلول قليل دي او غورځول يې کثير دي، لکه: د "غَزَوُا اِلٰی حِیْنٍ" څخه "غَزَوُوْ اِلٰی حِیْنِیْ" ويل قليل دي او "غَزَوْا اِلٰی حِیْنْ" ويل کثير دئ.(۱)

د قانون تفصيل:

ددې قانون نوم د "نون تنوين" والا قانون دئ.

ددې قانون دپاره دوه حکمه دي او د هر حکم دپاره يې درې درې شرطونه دي.

اول حکم: اول حکم يې دادئ چي نون تنوين په الف سره بدلول کثير دي او ساقط کول يې قليل دي.

۱. اول شرط يې دادئ چي نون تنوين به وي، احترازي مثال: ضَارِبَانِ ضَارِبُوْنَ.

۲. دوهم شرط يې دادئ چي ماقبل به يې مفتوح وي، احترازي مثال: عَلِيْمٌ حَکِيْمٌ.

۳. دريم شرط يې دادئ چي په حالت د وقف کې به وي، احترازي مثال: عَلِيْمًا الَّذِیْ حَکِيْمًا الَّذِیْ.

اتفاقي مثال: د عَلِيْمًا حَکِيْمًا څخه عَلِيْمَا حَکِيْمَا ويل کثير دئ عَلِيْمْ حَکِيْمْ ويل قليل دئ.

دوهم حکم: دوهم حکم يې دادئ چي نون تنوين په حرف علت سره بدلول قليل دي او ساقط کول يې کثير دي.

۱. اول شرط يې دادئ چي نون تنوين به وي، احترازي مثال: ضَارِبَانِ ضَارِبُوْنَ.

۲. دوهم شرط يې دادئ چي ماقبل به يې مفتوح نه وي، احترازي مثال: عَلِيْمًا حَکِيْمًا.

۳. دريم شرط يې دادئ چي په حالت د وقف کې به وي، احترازي مثال: عَلِيْمٌ الَّذِیْ حَکِيْمٌ الَّذِیْ.

اتفاقي مثال: د "غَزَوُا اِلٰی حِیْنٍ" څخه "غَزَوُوْ اِلٰی حِیْنِیْ" ويل قليل دي "غَزَوْا اِلٰی حِیْنْ" ويل کثير دي.

---

(۱) او که چيري د کلمې په آخر کې "تاء" تانيث خالص اسميه زائده وي، نو په حالت د وقف کې دغه "تاء" په "هاء" سره بدلول واجب دي، لکه: د "رَحْمَةٌ" او "مَيِّتَةٌ" څخه "رَحْمَهْ" او "مَيِّتَهْ" ويل واجب دي (صرف بهترال)

(۱۱)قانون:

هر نون خفيفه را موافق حرکت ماقبل بحرف علت بدل می کنند جوازاً در حالت وقف.

د قانون خلاصه:

هر نون خفيفه په حالت د وقف كي په موافق د حركت د ماقبل په حرف علت سره بدلول جائز دي.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم "نون خفيفه" والا قانون دئ.
د دې قانون دپاره يو حكم او يو يې شرط دئ.
حكم يې دا دئ چي نون خفيفه د ماقبل حرف د حركت موافق په حرف علت سره بدلول جائز دي.
شرط يې دا دئ چي په حالت د وقف كي به وي، احترازي مثال: اِضْرِبَنْ بَكْرًا.
اتفاقي مثال: د اِضْرِبَنْ ځنځه اِضْرِبَا، د اِضْرِبُنْ ځنځه اِضْرِبُوْا او د اِضْرِبِنْ ځنځه اِضْرِبِيْ ويل جائز دي.

د قانون د جاري كولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون په افعالو كي جاري كيږي په اسماء كي نه جاري كيږي او په افعالو كي هم صرف د نون خفيفه په صيغو كي جاري كيږي او نون خفيفه د تنوين په شكل كي ليكل جائز دي لكه په قرآن مجيد كي: "لَنَسْفَعًا" ليكل سوى دئ.

(۱۲)قانون:

هر نون اعرابی وقت دخول جوازم و نواصب و لحوق نون ثقیله و خفیفه و بنا کردن امر حاضر معلوم حذف کرده شود وجوباً.(۱)

---

(۱) كچيري حروف زائده په شروع كي راسي و هغه ته دخول ويل كيږي او كه په آخر كي راسي، نو لحوق ورته ويل كيږي.
او كم نون چي د مضارع په آخر كي د ضمې په عوض كي راسي هغه ته نون اعرابي ويل كيږي.
او نون ثقيله هغه نون دئ چي د مضارع، امر او نهي په آخر كي د تاكيد دپاره راځي، لكه: لَيَضْرِبَنَّ، اِضْرِبَنَّ، لَايَضْرِبَنَّ.
او نون خفيفه هغه نون ساكن دئ چي هغه هم په آخر كي د تاكيد دپاره راځي، لكه: لَيَضْرِبَنْ، اِضْرِبَنْ، لَايَضْرِبَنْ.

دقانون خلاصه:

هر نون اعرابي د حروف جوازم او نواصب د داخلېدو په وخت کي او د نون ثقيله او خفيفه د لاحق کېدلو په وخت کي او د امر حاضر د جوړولو په وخت کي حذف کيږي وجوباً.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم "نون اعرابي" والا قانون دئ.

د دې قانون د پاره يو حکم دئ او پنځه يې شرطونه دي. او هر شرط يې کامل دئ.

حکم يې دادئ چي نون اعرابي حذف کول واجب دي.

۱. اول شرط يې دادئ چي په کمه کلمه کي نون اعرابي راغلى وي پر هغه کلمه به حروف جوازم داخل سوي وي، احترازي مثال: يَضْرِبَانِ يَضْرِبُوْن.

اتفاقي مثال: لَمْ يَضْرِبَا لَمْ يَضْرِبُوْا.

۲. دوهم شرط يې دادئ چي په کمه کلمه کي نون اعرابي راغلي وي پر هغه کلمه به حروف نواصب داخل سوي وي، احترازي مثال: يَضْرِبَانِ يَضْرِبُوْن.

اتفاقي مثال: لَنْ يَضْرِبَا لَنْ يَضْرِبُوْا.

۳. دريم شرط يې دادئ چي په کمه کلمه کي نون اعرابي راغلى وي نون ثقيله به ور پسي ملحق سوي وي، احترازي مثال: يَضْرِبَانِ يَضْرِبُوْن.

اتفاقي مثال: لَيَضْرِبَانِّ لَيَضْرِبُنَّ.

۴. څلورم شرط يې دادئ چي په کمه کلمه کي نون اعرابي راغلى وي په هغه کلمه پسي به نون خفيفه ملحق سوى وي، احترازي مثال: يَضْرِبُوْنَ.

اتفاقي مثال: لَيَضْرِبَنْ.

۵. پنځم شرط يې دادئ چي په کمه کلمه کي نون اعرابي راغلى وي اراده د جوړېدو د امر حاضر معلوم به دي کړې وي، احترازي مثال: تَضْرِبَانِ تَضْرِبُوْن.

او د نون اعرابي د غورځولو وجه دا ده چي نون اعرابي په معرب کي راځي او پر ده باندي لعراب ويل کيږي. نو ځکه د نون ثقيله او خفيفه د لاحق کېدلو او د امر حاضر د جوړولو په وخت کي نون اعرابي حذف کيږي.

اتفاقي مثال: إِضْرِبَا،اِضْرِبُوْا.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف په افعالو کې جاري کيږي او په افعالو کې په فعل ماضي کې بالکل نه جاري کيږي او په فعل مضارع کې صرف په هغه صيغو کې جاري کيږي چې د هغه په آخر کې نون اعرابي وي او که چيرې د نون خفيفه ماقبل مضموم يا مکسور وي نو په هغه کې د مخکې څخه لا قانون جاري سوی وي.

(۱۳)قانون:

هر نون ساكن و تنوين را در حروف يرملون ادغام ميكنند وجوباً و متحرك را جوازاً، در حروف يمون بغنه و در لر بغير غنه.(۱)

د قانون خلاصه:

هر نون ساکن او تنوين په حروف "يَرْمَلُوْنَ" کې مدغم کول واجب دي او نون متحرک په حروف "يَرْمَلُوْنَ" کې مدغم کول جائز دي، ليکن په حروف "يَمُوْنَ" کې په غنه سره او په "لَرْ" کې بغير غنه.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم حروف "يَرْمَلُوْنَ" والا قانون دئ.

د دې قانون د پاره دوه حکمه دي او د هر حکم د پاره دوه دوه شرطه دي.

---

(۱) د نون ساکن او نون تنوين په مينځ کې يو څه فرقونه سته او هغه په لاندې ډول دي:

۱. نون ساکن د کلمې په آخر او وسط دواړو کې راتلای سي، خو نون تنوين صرف په آخر کې راځي.
۲. نون ساکن په اسم، فعل او حرف درو سرو کې راتلای سي او نون تنوين صرف د اسم خاصه ده.
۳. نون ساکن هم ويل کيږي او هم ليکل کيږي او نون تنوين صرف په ليکلو کې راځي، نه په ويلو کې.
۴. نون ساکن د فعل تاکيد د پاره راځي لکه نون خفيفه او نون تنوين د تاکيد د پاره نه راځي.
۵. د التقاء ساکنين د رفع کولو د پاره نون تنوين ته همېشه کسره ورکول کيږي او نون ساکن ته کسره او فتحه دواړه ورکول کيږي، لکه: مِنَ اللهِ، اِنِ ارْتَبْتُمْ.
۶. د وقف په حالت کې د نون ساکن سکون باقي پاته کيږي او نون تنوين غورځي، يا په الف سره بدليږي.

اول حکم: اول حکم يې دادئ چي نون ساکن او تنوين په جنس د حروف يرملون بدلول هم واجب دي او جنس په جنس کي مدغم کول هم واجب دي.

۱. اول شرط يې دادئ چي د نون ساکن او تنوين څخه وروسته به يو حرف د حروف "يَرْمَلُوْنَ" څخه راغلی وي، احترازي مثال: مِنْ شَرٍّ، زَيْنَبُ شَاهِدٌ

۲. دوهم شرط يې دادئ چي په جلا جلا کلمه کي به وي، احترازي مثال: دُنْيَا. قِنْوَانٌ. صِنْوَانٌ. بُنْيَانٌ.

اتفاقي مثال: د لَنْ يَضْرِبَ څخه لَنْ يَضْرِبَ او د نَافِعٍ يَخْرُجُ څخه نَافِعٍ يَّخْرُجُ ويل واجب دي.

دوهم حکم: دوهم حکم يې دادئ چي نون متحرک په جنس د حروف يرملون بدلول جائز دي او بيا جنس په جنس کي مدغم کول واجب دي.

۱. اول شرط يې دادئ چي د نون متحرک وروسته به يو حرف د حروف يرملون څخه راغلی وي. احترازي مثال: لِلَّذِيْنَ جَاهَدُوْا.

۲. دوهم شرط يې دادئ چي په جلا جلا کلمه کي به وي. احترازي مثال: نَرَّ فَنِيَ.

اتفاقي مثال: د إِنَّ الَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ څخه إِنَّ الَّذِيْلَّا يَرْجُوْنَ ويل هم جائز دي او پر خپل حال پرېښول هم جائز دي.([1])

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون په اسماؤ او افعالو په دواړو کي جاري کيږي او کله کله په دوو حرونو کي هم جاري کيږي لکه: "عَنَّا" په اصل "عَنْنَا" وو او د هر باب څخه د نفي مؤکد بلن گردان په پنځو صيغو کي دا

([1]) او نور پوره مثالونه يې په لاندي ډول دي:

۱. د آمَنَ يَزِيْدُ څخه آمَيَّزِيْدُ.
۲. د آمَنَ زَيْدٌ څخه آمَزَّيْدٌ.
۳. د آمَنَ مُحَمَّدٌ څخه آمَمُّحَمَّدٌ.
۴. د آمَنَ نَبِيْهٌ څخه آمَنَّبِيْهٌ.
۵. د آمَنَ وَلِيْدٌ څخه آمَوَّلِيْدٌ.
۶. د آمَنَ نِعْمَةٌ څخه آمَنِّعْمَةٌ ويل جائز دي.

قانون جاري كيږي. او د يرملون قانون چي كله په يو صيغه كي جاري سي نو د هغه شكل بدل سي لكه: "اَلْيَسْتَمْ، اَلْحَمْدُ، وَ الْاَشْعَرِيْ" په اصل كي "اِنْ لَا" وو.

صيغي:

موزون	وزن	سه اقسام	شش اقسام	هفت اقسام	صيغه	قانون	اصل	نظير
أَنْ يُّوَاصِلْنَ	يُفَاعِلْنَ	فعل	ثلاثي مزيد	مثال واوي	جمع مؤنث غائبات فعل مضارع	يرملون	يُوَاصِلْنَ	يُضَارِبْنَ
مَنْ يَّطَّلِمْ	يَفْتَعِلْ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذكر غائب فعل مضارع	يرملون	يَطْتَلِمْ	يَصْرِفْ
لَنْ تَشْرُفُوْا	لَنْ تَفْعُلُوْا	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	جمع مذكر حاضرين فعل مضارع	نون اعرابي	تَشْرُفُوْنَ	لَنْ تَشْرُفُوْا
بُكِيْتُمَا	فُعِلْتُمَا	فعل	ثلاثي مجرد	ناقص يائي	تثنيه مذكر حاضرين ماضي مجهول	ضربين دوهم، ماضي مجهول	بُكِيْتُمَا	ضُرِبْتُمَا
لَتَايَمَلَنَّا	لَتَايَفْعَلَانِّ	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	تثنيه غائب فعل مضارع	نون اعرابي	يَمْلَانِ	لَتَايَمَلَنَّا
فَاذْكُرُوْنِيْ	فَافْعُلُوْنِيْ	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	جمع مذكر حاضرين فعل امر حاضر	نون اعرابي، ضربين دوهم، همزه وصلي، تعليل	تَذْكُرُوْنَ	فَانْصُرُوْنِيْ
اُذْكُرُكُمْ	اَفْعُلُكُمْ	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	واحد متكلم فعل مضارع معلوم	ضربين دوهم ضمير متصل	اَذْكُرُكُمُوْ	اَنْصُرُ
عَوَالِمُ	فَوَاعِلُ	اسم	ثلاثي مجرد	صحيح	جمع مؤنث مكسر اسم فاعل	مده زائده	عَالِمَةٌ	ضَوَارِبُ
اِخْشَيِيْ	اِفْعَلِيْ	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	واحد مؤنث امر حاضر	نون اعرابي	تَخْشَيِيْنَ	اِخْشَيِيْ
اَلْقَادِحُ	اَلْفَاعِلُ	اسم	ثلاثي مجرد	صحيح	واحد مذكر اسم فاعل	اسم فاعل، نون تنوين، تثنيه جمع	قَادِحٌ	ضَارِبٌ
ضَارِبُنْ	فَاعِلْ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	امر حاضر	نون خفيفه	ضَارِبَنْ	ضَارِبَنْ
وَالسَّابِحَاتِ	وَالْفَاعِلَاتِ	اسم	ثلاثي مجرد	صحيح	جمع مؤنث سالم اسم فاعل	ضربين (۱)، تنوين، تثنيه جمع	سَابِحَاتٌ	ضَارِبَاتٌ
كُوْزَةٌ	فُعْلَةٌ	اسم	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	واحد اسم جامد	ضربين دوهم	كُوْزَةٌ	+
لَوْمُوْ	فَعْلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	اجوف	اسم جامد	نون تنوين	لَوْمٌ	+
لِيَضْرِبَانِّ	لِيَفْعِلَانِّ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	تثنيه مذكر غائبين امر غائب مؤكد	نون اعرابي، ضربين دوهم	يَضْرِبَانِ	لِيَضْرِبَانِّ
وَالِدُوْهُمْ	فَاعِلُوْنَ	اسم	ثلاثي مجرد	مثال واوي	جمع مذكر سالم اسم فاعل	نون تنوين تثنيه جمع، اسم فاعل	وَالِدُوْنَ	ضَارِبُوْنَ
اِنْصَرِفَا	اِنْفَعِلَنْ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذكر امر حاضر معلوم	نون خفيفه	اِنْصَرِفَنْ	اِنْصَرِفَنْ
اِنْصَرِفَا	اِنْفَعِلَا	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذكر امر حاضر معلوم	په اصل خپل	اِنْصَرِفَا	اِنْصَرِفَا
اِضْرِبَا	اِفْعِلَا	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	تثنيه مذكر حاضرين فعل امر	ضربين دوهم، نون اعرابي	تَضْرِبَانِ	اِضْرِبَا
اِضْرِبَا	اِفْعِلَا	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	تثنيه مؤنث حاضرتين فعل امر	ضربين دوهم نون اعرابي	تَضْرِبَانِ	اِضْرِبَا
اِضْرِبَا	اِفْعِلَنْ	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	واحد مذكر حاضر بانون تاكيد خفيفه فعل امر حاضر	ضربين دوهم، نون خفيفه	اِضْرِبَنْ	اِضْرِبَا

التمرين:

تَرْمِيْنَ، بِنْتُ هِنْدٍ، مَنْثُوْرًا، لَنْ يَجْعَلُوْا، اَنْخَلُوا، فَتَرَبَّصُوْا، تَشْرَبَانِ، يَوْمَئِذٍ، مَرْصُوْصٌ، جَاءَتَا، اِهْبِطُوْا، لَنْ يَسْبِقُوْنَا، لَكِنْ يَظْلِمُوْا، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوْا، اِنْحَنَا، لَنْ يَتَّقُوْا، وَمَنْثُوْرَةٌ، لَاتَعْلَمُوْا، اِمْحُوْا، شَجَرَةٌ.

(۱۴) قانون:

هر نون ساكن و تنوين كه واقع شود قبل باء مطلقاً آن را بميم بدل مى كنند وجوباً قبل از حرف حلقى ظاهر خوانده مى شوند وجوباً و قبل از الف نمى آيند و در باقى حروف اخفا كرده آيد.(۱)

د قانون خلاصه:

هر نون ساكن او تنوين چي د باء مطلق څخه مخكي واقع سي هغه په ميم سره بدلول واجب دي، او د حروف حلقي څخه مخكي ظاهر (ښكاره) ويل واجب دي او نون ساكن او تنوين د الف څخه مخكي نه راځي او د باقي حروف څخه مخكي اخفاء كول دي.

د قانون تفصيل:

ددې قانون نوم "حروف اخفاء" والا قانون دئ.

ددې قانون دپاره درې حكمه دي او د هر حكم دپاره يو يو شرط.

اول حكم: اول حكم يې دادئ چي نون ساكن او تنوين په "ميم" سره بدلول واجب دي.

او شرط يې دادئ چي د نون ساكن او تنوين څخه وروسته به حرف "باء" راغلي وي، احترازي مثال: مِنْ شَرِّ، زَيْدٌ شَاهِدٌ.

اتفاقي مثال: د مِنْ بَعْدِ، يَنْبَغِي، اِيَّكَ بَيِّنَكَ څخه مِنْ بَعْدِ، يَنْبَغِي اِيَّكَ بَيِّنَكَ ويل واجب دي.

دوهم حكم: دوهم حكم يې دادئ چي نون ساكن او تنوين ظاهر ويل واجب دي.

او شرط يې دادئ چي د نون ساكن او تنوين څخه وروسته به يو حرف د حروف حلقي څخه راغلى وي، احترازي مثال: مِنْ شَرِّ، زَيْدٌ شَاهِدٌ.

اتفاقي مثال: مِنْ خَوْفٍ مِنْ اَحَدٍ.

---

(۱) په قانون كي د باء مطلق مطلب دادئ چي "با" ور سره په يوه كلمه كي وي، لكه "يَنْبَغِي" او يا په دوو كلمو كي وي، لكه: مِنْ بَعْدِ.

دريم حكم: دريم حكم يې دا دئ چې په نون ساكن او تنوين كې اخفاء كول واجب دي.
او شرط يې دا دئ چې د نون ساكن او تنوين څخه وروسته به يو حرف د حروف اخفاؤ څخه راغلي وي، احترازي مثال: مِنْ اَحَدٍ، مِنْ خَوْفٍ.
اتفاقي مثال: مِنْ شَرٍّ، زَيْدٌ شَاهِدٌ.

د قانون د جاري كولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون په اسماؤو او افعالو په دواړو كې جاري كيږي.

(١٥) قانون:

بر امر حاضر معلوم را از فعل مضارع مخاطب معلوم باين طور بنا مى كنند كه اگر بعد از حذف كردن حرف مضارعت ما بعدش ساكن ماند همزه وصلى مضموم در اولش در آوردند وجوباً بشرطيكه مضارع نيز مضموم العين باشد وگر نه مكسوره و اگر ما بعدش متحرك ماند امر همون شد بوقف آخر. (١)

د قانون خلاصه:

امر حاضر معلوم د فعل مضارع مخاطب معلوم څخه په دې طريقه جوړيږي: چې د علامت د مضارعت حذف كولو څخه وروسته و "فا" كلمې ته كتل كيږي چې هغه ساكنه ده او كه متحركه، كچيري "فا" كلمه ساكنه وي، نو بيا و "عين" كلمې ته كتل كيږي، كچيري "عين" كلمه مضموم وي، نو په شروع كې همزه وصليه مضمومه راوړل كيږي، لكه: د "تَنْصُرُ" څخه "اُنْصُرْ" ويل. او كه "عين" كلمه مضمومه نه وي، نو بيا په شروع كې همزه وصليه مكسوره راوړل واجب دي، خواه كه د مضارع "عين" كلمه مفتوحه وي او كه مكسوره په دې دواړو صورتونو كې په آخر كې وقف كول دئ، لكه: د "تَضْرِبُ" څخه "اِضْرِبْ" او د "تَعْلَمُ" څخه

---

(١) په امر حاضر معلوم كې چونكه د فعل مضارع صيغې وي، نو ځكه دَى هميشه د مضارع مخاطب د صيغو څخه جوړيږي او د بناء طريقه يې داده: كه چيري تعليل وجوبي وو، نو امر د موجوده صورت څخه جوړيږي. لكه: د تَعِدُ څخه عِدْ ويل، او كه چيري تعليل خلاف قانون يا په جوازي قانون سره وو، نو بيا د تعليل څخه مخكې چې كم صورت وي د هغه څخه جوړيږي، لكه: د تَكْرِمُ د اصل تُأَكْرِمُ څخه امر جوړيږي، يعني اَكْرِمْ او د "تَاْجَرُ يَجَرُ" د اصل يعنى "تَوْجَلُ" څخه امر جوړيږي "اِوْجَلْ" بيا وروسته "اِيْجَلْ" ويل كيږي.

"اِقْتُلْ" ويل. او كه چيري "فا" كلمه متحركه وي، نو په آخر كي صرف په وقف كولو سره د امر صيغه جوړېږي، لكه: د "تَصُرِفُ" څخه "صُرِفْ" او د "تَتَمَرَجُ" څخه "تَمَرَجْ" ويل.

د قانون تفصيل:

ددې قانون نوم د "امر حاضر" والا قانون دئ.

ددې قانون دپاره درې حكمه دي. د اولو دوو حكمو دپاره دوه دوه شرطه دي او د دريم حكم دپاره يو شرط دئ.

اول حكم: اول حكم يې دادئ چي همزه وصليه مضمومه په اول سر كي راوړل واجب دي.

۱. اول شرط يې دادئ چي د حرف مضارعت وروسته حرف به ساكن وي، احترازي مثال: تَصَرَّفُ.

۲. دوهم شرط يې دادئ چي مضارع به مضموم العين وي، احترازي مثال: تَضْرِبُ.

اتفاقي مثال: د تَنْصُرُ څخه اُنْصُرْ د تَنْزِلُ څخه اُنْزُلْ ويل واجب دي.

دوهم حكم: دوهم حكم يې دادئ چي همزه وصليه مكسوره په اول سر كي راوړل واجب دي.

۱. اول شرط يې دادئ چي د حرف مضارعت وروسته حرف به ساكن وي، احترازي مثال: تَصَرَّفُ.

۲. دوهم شرط يې دادئ چي مضارع به مضموم العين نه وي، احترازي مثال: تَنْصُرُ، تَنْزِلُ.

اتفاقي مثال: د تَضْرِبُ څخه اِضْرِبْ د تَعْلَمُ څخه اِعْلَمْ ويل واجب دي.

دريم حكم: دريم حكم يې دادئ چي په آخر كي وقف كول واجب دي.

۱. اول شرط يې دادئ چي د حرف مضارعت څخه وروسته حرف به متحرك وي، احترازي مثال: تَضْرِبُ.

اتفاقي مثال: د تَصُرِفُ څخه صُرِفْ ويل واجب دي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف په انفعالو کي د امر حاضر معلوم پر صيغو باندي جاري کيږي د امر حاضر معلوم پنځلس صيغې دي پر شپږو صيغو باندي اصلي طور باندي او په باقي نه (۹) صيغو کي تبعي طور باندي جاري کيږي يعني د نون ثقيله و خفيفه په صيغو کي.

(۱٦) قانون:

چون نون تاکید ثقیله بنون ضمیری متصل شود الف فاصله میان ایشان در آورند وجوباً.

خلاصه: چي کله نون تاکيد ثقيله د نون ضميري سره متصل سي، نو په مابين کي يې فصل په الف سره راوړل واجب دئ.

د قانون تفصيل:

ددې قانون نوم "الف فاصله" والا قانون دئ.

ددې قانون د پاره يو حکم دئ او يو يې شرط دئ.

حکم يې دا دئ چي الف فاصله راوړل واجب دي.

شرط يې دا دئ چي نون ثقيله به د نون ضميري سره متصل سوی وي، احترازي مثال: يَکُوْنَنَّ(۱).

اتفاقي مثال: د اِضْرِبْنَنَّ څخه اِضْرِبْنَانِّ ويل واجب دي.

صيغې:

موزون	وزن	سه اقسام	شش اقسام	هفت اقسام	صیغه	قانون	اصل	نظیر
رَاوِی	فَاعِلٌ	اسم	ثلاثی مجرد	لفیف مقرون	واحد مذکر اسم فاعل	اسم فاعل	رَاوِیٌ	ضَارِبٌ
جَفْنَةٌ	فَعْلَةٌ	اسم	ثلاثی مزید	صحیح	اسم جامد	ضربین دوم	جَفْنَةٌ	+
اَنْتُمْ	فَعَلْتُمْ	فعل	ثلاثی مجرد	مهموز الفاء	جمع مذکر مخاطبین فعل ماضی	حروف اخفاء، اضربتم انتم، ضربین دوم	اَنْتُمُوْ	ضَرَبْتُمْ
دِرَاعٌ	فِعَالٌ	اسم	ثلاثی مزید	صحیح	اسم جامد	-	+	+
یَوْزَنُوْنَ	یَفْعَلُوْنَ	فعل	ثلاثی مجرد	مثال واوی	جمع مذکر غائبین فعل مضارع مجهول	ضربین دوم، مضارع مجهول	یُوْزَنُوْنَ	یُضْرَبُوْنَ

(۱) په يَکُوْنَنَّ کي اول نون ضميري نه دئ، بلکه اصلي د کلمې نون دئ او د لام کلمې په مقابله کي دئ.

موزون	وزن	سہ اقسام	شش اقسام	ہفت اقسام	صیغہ	قانون	اصل	نظیر
اِبْتَهِرْ	اِفْتَعِلْ	فعل	ثلاثی مزید	مہموز العین	واحد مذکر امر حاضر	امر حاضر	تَبْتَهِرُ	اِكْتَسِبْ
مُوَيْنَةٌ	فُوَيْعِلَةٌ	اسم	ثلاثی مجرد	صحیح	واحد مؤنث مصغر اسم فاعل	[illegible]	مَائِنَةٌ	ضُوَيْرِبَةٌ
تَرَبُّبٌ	فَعَلَّلٌ	اسم	رباعی مجرد	مضاعف رباعی	اسم جامد	[illegible]	تَرَبُّبٌ	*
شَوَاهِدُ	فَوَاعِلُ	اسم	ثلاثی مجرد	صحیح	جمع مؤنث اسم فاعل	[illegible]	شَاهِدَةٌ	ضَوَارِبُ
اِضْلِلْنَانِّ	اِفْعِلْنَانِّ	فعل	ثلاثی مجرد	مضاعف	جمع مؤنث امر حاضر معلوم	[illegible]	اِضْلِلْنَ	اِضْرِبْنَانِّ
قُوَيْلَةٌ	فُوَيْعِلَةٌ	اسم	ثلاثی مجرد	اجوف واوی	واحد مؤنث مصغر اسم فاعل	[illegible]	قَائِلَةٌ	ضُوَيْرِبَةٌ
دَحْرِجْ	فَعْلِلْ	فعل	رباعی مجرد	صحیح	امر حاضر معلوم	امر حاضر	تُدَحْرِجُ	دَحْرِجْ
جَمْعُوْ	فَعْلٌ	فعل	ثلاثی مجرد	صحیح	اسم مصدر	[illegible]	جَمْعٌ	*
جَمَعُوْا	فَعَلُوْا	اسم	ثلاثی مجرد	صحیح	جمع مذکر غائب فعل ماضی		*	ضَرَبُوْا
تَشَرَّفْ	تَفَعَّلْ	فعل	ثلاثی مجرد	صحیح	واحد مذکر امر حاضر معلوم	امر حاضر	تَتَشَرَّفُ	تَشَرَّفْ
اِخْشَيِنْ	اِفْعِلِنْ	فعل	ثلاثی مجرد	صحیح	واحد مؤنث مخاطب امر حاضر	[illegible]	تَخْشَيِنَّ	اِضْرِبِنْ
وَالِعْ	فَاعِلْ	فعل	ثلاثی مزید	مثال واوی	امر حاضر معلوم	امر حاضر	تُوَالِعُ	ضَارِبْ
اِخْشَيِنْ	اِفْعِلِنْ	فعل	ثلاثی مجرد	صحیح	واحد مؤنث مخاطب امر حاضر بانون تاکید خفیفہ	نون خفیفہ	اِخْشَيِنْ	اِضْرِبِنْ
لِنْ وَهَبْنَ	لِنْ فَعَلْنَ	فعل	ثلاثی مجرد	مثال واوی	جمع مؤنث غائبات فعل ماضی	[illegible]	لِنْ وَهَبْنَ	لِنْ ضَرَبْنَ
لِتَشْهَدْ	لِتَفْعَلْ	فعل	ثلاثی مجرد	صحیح	امر حاضر معلوم	امر حاضر	تَشْهَدُ	اِعْلَمْ
خَبِثْنَانِ	فَعِلْنَانِ	فعل	ثلاثی مزید	مضاعف	جمع مؤنث غائب امر حاضر	[illegible]	خَبِثْنَ	ضَرَفْنَانِ
لِنْ نَبِيْنَا	لِنْ فَعِلْنَا	فعل	ثلاثی مجرد	ناقص یائی	جمع متکلم فعل ماضی معلوم	[illegible]	لِنْ نَبِيْنَا	لِنْ عَلِمْنَا
شُدَدْ	فُعَلْ	فعل	ثلاثی مجرد	مضاعف	واحد مذکر امر حاضر معلوم	امر حاضر	تَشْدُدُ	ضَرِّفْ

التمرین:

تَدْرَوْا، لَنْ يَنْقَضُوْا، اَنْ اَنْذِرْ، اَغْلِقْتُمْ، دَنَوْ، اِنْقَضُوْ، اِمْضِيَا، اِنْجَلِي، آمِنْتُمْ، لَايَبْرَنَانِّ، عَشَكُوْنَا، جَاعِلُوْهُمْ، اَتْلُ، اِذْلَايَشْعُرُوْنَ، لَا تَخَانِ، حَوَيْتُ، اَنْ تَشَاجَا، كَيْ يَرْحَمَا، اَلْمُشْتَرِيْ، فَمَنْ يَنْصُرُوْنِيْ.

(۱۷) قانون:

ظرف يَفْعِلُ و مثال مطلقًا بر وزن مَفْعِلٌ می آید و از غیر یَفْعِلُ و ناقص و لفیف و مضاعف بر وزن مَفْعَلٌ می آید وجوبًا و ماسوا ایشان

شاذ اند و از غیر ثلاثی مجرد بر وزن اسم مفعول آن باب می آید وجوباً. (۱)

د قانون خلاصه:

د اسم ظرف د جوړلو په وخت کې به اول نظر د کلمې پر هفت اقسامو وي چې په مثال، صحيح، مهموز، اجوف، ناقص، لفيف او مضاعف کې کلمه کم قسم ده،
که چيرې کلمه په هفت اقسامو کي مثال وه، نو ظرف يې تل وخت مکسورالعين راځي، لکه: د وَعَدَ يَعِدُ څخه مَوْعِدٌ د يَسَرَ يَيسِرُ څخه مَيْسِرٌ. او که په هفت اقسامو کي کلمه ناقص، لفيف يا مضاعف وه نو بيا يې تل وخت ظرف مفتوح العين راځي ناقص لکه: دَعَا يَدْعُو څخه مَدْعًا چې په اصل کې مَدْعَوٌ. د لفيف څخه لکه: د وَقَىٰ يَقِيْ څخه مَوْقًا چې په اصل کي مَوْقَيٌ او د مضاعف څخه لکه: د مَدَّ يَمُدُّ څخه مَمَدٌّ.

---

(۱) شاذ پر دوه قسمه دئ:

1. مقبول.
2. مردود.

مقبول بيا پر دوه قسمه دي:

1. احسن.
2. حسن.

احسن: هغه دئ چې د قانون مخالف او د استعمال موافق وي، لکه: د سَجَدَ يَسْجُدُ څخه مَسْجِدٌ ويل.
حسن: هغه دئ چې د قانون موافق او د استعمال مخالف وي، لکه: د سَجَدَ يَسْجُدُ څخه مَسْجَدٌ ويل.
شاذ قبيح او مردود هغه دئ چې د دواړو مخالف وي، لکه: د سَجَدَ يَسْجُدُ څخه مَسْجُدٌ ويل.
يو څو الفاظ شاذ دي او د شاذ احسن په حکم کي داخل دي، لکه: "مَنسِكٌ، مَجْزِرٌ، مَنبِتٌ، مَطْلِعٌ، مَشْرِقٌ، مَغْرِبٌ، مَرْفِقٌ، مَسْجِدٌ، مَفْرِقٌ" و غيره. البته رضي د سبويه څخه نقل کړی دئ چې د "مَسْجِدٌ" و غيره رنګه اسماء په حيثيت د اعلام سره جوامد دي، مشتقات نه دئ. نو ځکه په دې کي يو لا هم شاذ نه دئ.
ډير ځله د ظرف په آخر کي تاء زائده زياتيږي، لکه "مَكْتَبَةٌ" او "مَدْرَسَةٌ".
او چې په کم شي کي د کثرت والا معنى موجوده وي. نو د هغه ظرف د مَفْعَلَةٌ پر وزن راځي، لکه "مَقْبَرَةٌ" چيرې چې ډير قبرونه وي، يا لکه "مَأْسَدَةٌ" چيرې چې ډېر زمريان وي.
د ثلاثي مجرد څخه مصدر ميمي د "مَفْعَلٌ" پر وزن راځي، لکه: "مَنْظَرٌ، مَضْرَبٌ". او د مثال واوي څخه د "مَفْعِلٌ" پر وزن راځي خواه که مضارع مکسورالعين وي يا مفتوح العين، لکه: "مَوْرِدٌ، مَوْعِدٌ" او د ثلاثي مجرد څخه علاوه د نورو بابو څخه د فعل مضارع مجهول پر وزن راځي (با ميم مضمومه بجای حرف اتين) لکه: "مُخْذَرٌ، مُضْطَبَرٌ، مُزْدَحَمٌ".

او که په هفت اقسامو کي کلمه صحيح، مهموز او يا اجوف وه ييا يې د مضارع عين کلمې ته کتل کيږي که د مضارع عين کلمه مکسوره وه، نو ظرف يې تول وخت مکسور العين راځي، د صحيح مثال لکه: د ضَرَبَ يَضْرِبُ څخه مَضْرِبُ، د اجوف مثال لکه: د طَاحَ يَطِيحُ څخه مَطِيحُ او د مهموز مثال لکه: د أَرَزَ يَأْرِزُ څخه "مَأْرِزُ" ويل.

او که د مضارع عين کلمه مکسوره نه وه، ييا يې ظرف مفتوح العين راځي خواه مضارع مفتوح العين او که مضموم العين وي، د صحيح مثال لکه: د نَصَرَ يَنْصُرُ څخه مَنْصَرُ، د اجوف مثال لکه: د قَالَ يَقُولُ څخه مَقَالُ چي په اصل کي مَقْوَلُ دئ او د مهموز مثال لکه: سَأَلَ يَسْأَلُ څخه مَسْأَلُ ويل.

د قانون تفصيل:

ددې قانون نوم "اسم ظرف" والا قانون دئ.

ددې قانون دپاره درې حکمونه دي او د اولو دوو حکمو دپاره دوه دوه شرطونه دئ او د دريم حکم دپاره يو شرط دئ او هر شرط کامل دئ.

اول حکم: اول حکم يې دا دئ چي اسم ظرف پر وزن د "مَفْعِلٌ" ويل واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چي باب به په هفت اقسامو کي صحيح، مهموز، اجوف وي او مضارع به يې مکسور العين وي، احترازي مثال: نَصَرَ يَنْصُرُ.

اتفاقي مثال: د صحيح دا د ضَرَبَ يَضْرِبُ څخه مَضْرِبُ، د مهموز دا: د أَرَزَ يَأْرِزُ څخه مَأْرِزُ، د اجوف دا: د طَاحَ يَطِيحُ څخه مَطِيحُ ويل واجب دي.

۲. دوهم شرط يې دا دئ چي په هفت اقسامو کي به مثال مطلقاً وي. احترازي مثال نَصَرَ يَنْصُرُ.

اتفاقي مثال: د وَعَدَ يَعِدُ څخه مَوْعِدُ ويل واجب دي.

دوهم حکم: دوهم حکم يې دا دئ چي اسم ظرف پر وزن د "مَفْعَلُ" ويل واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چي باب به په هفت اقسامو کي صحيح، مهموز، اجوف وي او مضارع به يې مضموم العين وي، احترازي مثال: ضَرَبَ يَضْرِبُ.

اتفاقي مثال: د صحيح دا: د نَصَرَ يَنْصُرُ څخه مَنْصَرُ، د مهموز دا: د أَمَرَ يَأْمُرُ څخه مَأْمَرُ او د اجوف دا: د قَالَ يَقُولُ څخه مَقَالُ ويل واجب دي.

۲. دوهم شرط يې دادئ چي په هفت اقسامو کي به ناقص، لفيف يا مضاعف وي مطلقًا، احترازي مثال: ضَرَبَ يَضْرِبُ.

اتفاقي مثال: د ناقص دا: د دَعَا يَدْعُوْ څخه مَدْعَى، د لفيف دا: د "وَقٰى يَقِيْ" څخه "مَوْقٰى" او د مضاعف د "مَدَّ يَمُدُّ" څخه "مَمَدّ".

دريم حکم: دريم حکم يې دادئ چي اسم ظرف پر وزن د اسم مفعول د داغه باب ويل واجب دي.

۱. اول شرط يې دادئ چي باب به ثلاثي مجرد نه وي، احترازي مثال: ضَرَبَ يَضْرِبُ.

اتفاقي مثال: د اَكْرَمَ يُكْرِمُ څخه مُكْرَمٌ ويل واجب دي.

د ارشاد الصرف د مصنف رحمة الله عليه د عبارت څخه دا معلوميږي چي د مضاعف د بابو ظرف همېشه مفتوح العين راځي لېکن صاحب د معارف الصرف د مضاعف بابو ظرف د اجوف، صحيح او مهموز په مثل بللی دئ چي په هغو کي اعتبار د مضارع و عين کلمې ته دئ يعني د عين کلمې د کسرې په وخت کي ظرف مسکور العين راځي لکه: د فَرَّ، يَفِرُّ څخه مَفِرّ ويل. او د فتحې په وخت کي ظرف مفتوح العين راځي لکه: د عَضَّ، يَعَضُّ څخه مَعَضّ ويل او د مَدَّ يَمُدُّ څخه مَمَدّ ويل. يعني د اجوف، مهموز، صحيح په شان باندي د بابو د ګردانو څخه د معارف الصرف خبره راجح معلوميږي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف په اسم ظرف کي جاري کيږي په ثلاثي مجردو کي صرف د اسم ظرف په دوو اولو صيغو کي جاري کيږي او په ثلاثي مزيد کي د ظرف په ډرو سره صيغو کي جاري کيږي.

(۱۸) قانون:

ہر الف کہ حرکت ما قبلش مخالفش شود آن را بوفق حرکت ما قبل بحرف علت بدل کنند وجوبًا.

د قانون خلاصه:

هر الف چي دده د ماقبل حرکت دده مخالف سي، نو دغه الف ذ ماقبل د حرکت موافق په حرف علت سره بدلول واجب دي.

د قانون تفصيل:

ددې قانون نوم "ضَوَرِبُ مَضَارِيبُ" والا قانون دئ.

ددې قانون دپاره يو حکم دئ او يو يې شرط دئ.

حکم يې دادئ چي الف په موافق د حرکت د ماقبل په حرف علت سره بدلول واجب دي.

شرط يې دادئ چي د الف د ماقبل حرف حرکت به د الف څخه مخالف سوی وي، احترازي مثال: قَالَ بَاعَ.

اتفاقي مثال: د ضَارَبَ څخه ضُوْرِبَ د مِضْرَابٌ څخه مَضَارِيبُ ويل واجب دي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون په اسماؤ او افعالو دواړو کي جاري کيږي په اسماؤ کي په اسم جامد او د اسم آله کبرٰی په آخرو دوو صيغو کي جاري کيږي د اسم جامد مثال لکه: د "مِصْبَاحٌ" او "تِمْثَالٌ"، څخه "مَصَابِيحُ" او "تَمَاثِيلُ" ويل او د اسم آله کبرٰی مثال لکه: د "مِضْرَابٌ" څخه "مَضَارِيبُ، مُضَيْرِيبٌ" ويل او په افعالو کي صرف د ثلاثي مزيد فيه د درې بابو پر ماضي مجهوله باندي جاري کيږي هغه درې بابونه، مُفَاعلَه، تَفَاعُل، افعيلال، او د افعيلال پر مصدر باندي هم جاري کيږي د دې ځايو څخه علاوه بل ځای نه جاري کيږي.

صيغې:

موزون	وزن	سه اقسام	شش اقسام	هفت اقسام	صيغه	قانون	اصل	نظير
جَنْهُوْرٌ	فَنْعُوْلٌ	اسم	رباعي مزيد	صحيح	اسم جامد	+	+	+
وَزِنَّ	فَعِلْنَ	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي، و مهموز اللام	جمع مؤنث غائبات فعل ماضي معلوم	ضرب يضرب	وَزِنْنَ	عَلِمْنَ
زُنْبُوْرٌ	فَنْعُوْلٌ	اسم	رباعي مزيد	صحيح	اسم جامد	حروف اخذ	زَنْبُوْرٌ	+
حَاجِي	فَاعِلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	ناقص يائي	واحد مذكر اسم فاعل	اسم فاعل	حَاجِيٌ	نَاصِرٌ
صُنْدُوْقٌ	فُعْلُوْلٌ	اسم	رباعي مزيد	صحيح	اسم جامد	حروف اخذ	+	+

موزون	وزن	سه اقسام	شش اقسام	هفت اقسام	صيغه	قانون	اصل	نظير
مَنْشُوْنَكٌ	مَفْعُوْلَاتٌ	اسم	ثلاثي مجرد	مضاعف ثلاثي	جمع مؤنث سالم اسم مفعول	ضربن ۱	مَنْشُوْنَاتٌ	مَضْرُوْبَكٌ
خَشَبَةٌ	فَعَلَةٌ	اسم	ثلاثي مزيد	صحيح	اسم جامد	+	+	+
وُعِيْنَ	فُعِلْنَ	فعل	ثلاثي مجرد	لفيف مفروق	جمع مؤنث غائبات فعل ماضي مجهول	ضربن ۲	وُعِيْنَ	ضُرِبْنَ
زِنْدِيقٌ	فِعْلِيلٌ	اسم	رباعي مزيد	صحيح	اسم جامد	حروف اخفاء	+	+
رَاشِدَانِ	فَاعِلَانِ	اسم	ثلاثي مجرد	صحيح	تثنيه مذكر اسم فاعل	نون تنوين، تثنيه وجمع اسم فاعل	رَاشِدَانِ	نَاصِرَانِ
يَاقُوْتٌ	فَاعُوْلٌ	اسم	ثلاثي مزيد	مثال يائي	اسم جامد	+	+	+
اَلضَّالُّ	اَلْفَاعِلُ	اسم	ثلاثي مجرد	مضاعف ثلاثي	واحد مذكر اسم فاعل	اسم فاعل، نون تنوين د تثنيه وجمع	ضَالِلٌ	ضَارِبٌ
مِلْحٌ	فِعْلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	صحيح	اسم جامد	+	+	+
لُجَاجٌ	فُعَالٌ	اسم	ثلاثي مزيد	مهموز الفاء	اسم جامد	+	+	+
جِرَابٌ	فِعَالٌ	اسم	ثلاثي مزيد	صحيح	اسم جامد	+	+	+
قُرْآنٌ	فُعْلَانٌ	اسم	ثلاثي مزيد	مهموز الفاء	اسم جامد	نون تنوين، تثنيه وجمع	قُرْآنٌ	+
شُوَيْمِنٌ	فُوَيْعِلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	صحيح	واحد مذكر مصغر اسم فاعل	مصغر ثلاثه	شَامِنٌ	ضُوَيْرِبٌ
مِيْلٌ	فِعْلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	اجوف يائي	اسم جامد	+	+	+
خُفٌّ	فُعْلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	مضاعف ثلاثي	اسم جامد	+	خُفْفٌ	+
مَيْنِعٌ	مَفْعِلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	مثال يائي	واحد اسم ظرف	اسم ظرف، ضربن دوهم	يَيْنِعُ	مَضْرِبٌ
فِلْفِلٌ	فِعْلِلٌ	اسم	رباعي مجرد	مضاعف رباعي	اسم جامد	ضربن دوهم	فِلْفِلٌ	+
مَعْسَرٌ	مَفْعَلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	صحيح	واحد اسم ظرف	اسم ظرف، ضربن دوهم	يَعْسَرُ	مَنْصَرٌ

التمرين:

اَلْمَطْبَخُ، مَدْهَامَّانِ، مُذَبْذَبِيْنَ، سَلَاطِيْنَ، مُشْتَمِلَاتٍ، اُوْجِبْتُمْ، دَوَاوِيْنَ، لُوْمِنْتُمْ، اَبْوَرِكَ، دُوْوِلَتْ، صُوْحِبْنَ، رَوَابِيْ، نُوَيْعِدُوْ، مَغْرُوْزًا، مِمْزِيْدِيْ، مَنْصَرٌ، مَجْنًا، اَلْيَا، تُوْقِلْتُمْ، وُوْدِمْتُنَّ، مَمْدُوْدَاكَ.

د اجراء او مشتق بابونه:

باب	ماضي مجهول	مضارع مجهول	اسم فاعل	اسم مفعول	امر حاضر	اسم ظرف
لَوَمَ يَلْوِمُ	لُوِمَ	يُلْوَمُ	لَاوِمٌ	مَلْوُوْمٌ	اِلْوِمْ	مَلْوِمٌ
مَنَعَ يَمْنَعُ	مُنِعَ	يُمْنَعُ	مَانِعٌ	مَمْنُوْعٌ	اِمْنَعْ	مَمْنَعٌ
خَبَّ يَخِبُّ	خُبَّ	يُخَبُّ	خَابٌّ	مَخْبُوْبٌ	اِخْبِبْ	مَخَبٌّ
جَعَلَ يَجْعَلُ	جُعِلَ	يُجْعَلُ	جَاعِلٌ	مَجْعُوْلٌ	اِجْعَلْ	مَجْعَلٌ
صَمَدَ يَصْمُدُ	صُمِدَ	يُصْمَدُ	صَامِدٌ	مَصْمُوْدٌ	اُصْمُدْ	مَصْمَدٌ

كَلِمَ يَكْلِمُ	كَلِمَ	يَكْلِمُ	كَالِمٌ	مَكْلُوْمٌ	اِكْلِمْ	مَكْلِمٌ
سَجَدَ يَسْجُدُ	سَجَدَ	يَسْجُدُ	سَاجِدٌ	مَسْجُوْدٌ	لِتَسْجُدْ	مَسْجَدٌ

(۱۹) قانون:

ہر الف مقصورہ سیوم جای بدل از واو یا اصلی کہ امالہ کردہ نہ شود وقت بنا کردن تثنیہ و جمع مؤنث سالم آن را بواو مفتوحہ بدل کنند وجوباً و غیرش را بیا و ممدودہ اصلی را ثابت دارند و تانیثی را بواو بدل کنند وجوباً و در غیر ایشان ہر دو وجہ خواندن جائز است(۱)

---

(۱) اولاً الف پر دوه قسمه دئ:

۱. الف لازمي.
۲. الف عارضي.

"الف عارضي" هغه دئ چي د يو جوازي قانون په وجه سره د يو بل حرف څخه بدل سوی وي، لکه: د ضَارِبَنْ څخه بقانون نون خفيفه ضَارِبَا ويل.

"الف لازمي" هغه دئ چي د يو جوازي قانون په وجه سره نه وي بدل سوی، بلکه پر خپل اصل پاته وي.

ثانياً يا الف پر دوه قسمه دئ:

۱. اصلي.
۲. زائد.

"اصلي" هغه دئ چي د فاء، عين او لام په مقابله کي وي، يا هغه الف چي په يو حرف سره نه وي بدل سوی.

"زائد" چي د فاء، عين او لام کلمه په مقابله کي نه وي، يا په يو حرف سره بدل سوی وي.

د امالې تعريف:

اماله د قراؤ په اصطلاح کي و الف ته د "يا" بوی ورکول چي نه مکمل "الف" وي او نه مکمله "يا" ادا سي، بلکه چي د دواړو په مېنځ کي وي. او فتحه د ماقبل د کسرې و طرفته مائل کول چي نه مکمل فتحه وي او نه مکمله کسره وي، لکه: د "كِتَابٌ" څخه "كِتِيْبٌ" او د "جِنَابٌ" څخه "جِنِيْبٌ" ويل.

او اماله په شپږو کلمو کي کېږي کله چي دا کلمې د يو چا نوم وي په هغه کي درې اسمونه دي:

۱. مَتٰى.
۲. أَنّٰى.
۳. ذَا.

او درې حروف دي:

۱. لَا.
۲. بَلٰى.
۳. يَا.

د قانون خلاصه:

(۱) هر الف مقصوره چي دريم ځاى بدل د واو څخه وي يا هغه الف مقصوره چي اصلي وي او په ده كي اماله نه سي كېداى، نو د تثنيه او جمع مونث سالم د صيغې د جوړولو په وخت كي هغه په واو مفتوحه سره بدلول واجب دي. لكه: د إِلَى څخه إِلَوَانِ إِلَوَاتٌ او د عَصَا څخه عَصَوَانِ عَصَوَاتٌ ويل.

كه چيري هغه الف مقصوره دده دوو قسمو څخه علاوه وي يعني نه هغه پر دريم ځاى بانذې د واو څخه بدل راغلى وې او نه هغه داسي اصلي وي چي په هغه كي اماله نه سي كېداى، نو بيا هغه الف په "يا" مفتوحه سره بدلول واجب دي، لكه: د "مَتَى" څخه "مَتَيَانِ مَتَيَاتٌ" او د "أَرْطَى" څخه "أَرْطَيَانِ أَرْطَيَاتٌ".

الف ممدوده اصلي د تثنيه او جمع مونث سالم د صيغې جوړولو په وخت كي ثابت پاته كيږي او په هيڅ ډول نه بدليږي، لكه: د "قُرَّاءٌ" څخه "قُرَّاءَانِ قُرَّاءَاتٌ" ويل.

او الف ممدوده تانيثي د تثنيه او جمع مونث سالم د صيغې جوړولو په وخت كي په واو مفتوحه سره بدلول واجب دي، لكه: د "حَمْرَاءُ" څخه حَمْرَاوَانِ او حَمْرَاوَاتٌ ويل.

ددې څخه علاوه د الف ممدوده په نورو قسمو كي الف ممدوده په خپل حال پاته كول هم جائز دي او په واو سره بدلول يې هم جائز دي، لكه: د "رِدَاءٌ" څخه "رِدَاءَانِ" او "رِدَاءَاتٌ" او "رِدَاوَانِ رِدَاوَاتٌ" دواړه قسمه ويل جائز دي.

د قانون تفصيل:

ددې قانون نوم "الف مقصوره او الف ممدوده(۱)" والا قانون دئ.

---

(۱) الف چي د اسم په آخر كي راځي هغه پر دوه قسمه دئ:

۱. الف مقصوره.

۲. الف ممدوده.

په ټوله عربي كلام كي الف مقصوره نه (۹) قسمه دئ:

۱. الف مقصوره اصلي چي په هغه كي اماله نه سي كېداى، لكه: إِلَى.

۲. الف مقصوره اصلي چي په هغه كي اماله كېداى سي، لكه: مَتَى.

۳. الف مقصوره غير اصلي چي د واو څخه تبديل شده وي. لكه: عَصَا په اصل كي عَصَوٌ وو.

ددې قانون دپاره پنځه حکمه دي: دوه په الف مقصوره کي دي او درې په الف ممدوده کي دي.

د اول حکم په شرطو کي دوه جماعت دي او د هر جماعت دپاره دوه دوه شرطونه دي او په هغو نورو څلورو حکمو کي د هر حکم دپاره يو يو شرط دئ.

اول حکم: اول حکم يې دادئ چي الف مقصوره په وقت د تثنيې او جمع کي په واو مفتوحه سره بدلول واجب دي.

د اول جماعت شرطونه:

۱. د اول جماعت اول شرط دادئ چي دريم ځای به وي، احترازي مثال: ضَرْبَىٰ مُصْطَفَىٰ.

۲. دوهم شرط يې دادئ چي بدل به د واو څخه وي، احترازي مثال: رَمَىٰ.
اتفاقي مثال: د عَصَىٰ څخه عَصَوَانِ او عَصَوَاتٌ ويل واجب دي.

د دوهم جماعت شرطونه:

۱. د دوهم جماعت اول شرط دادئ چي اصلي به وي، احترازي مثال: عَصَىٰ.

---

۴. الف مقصوره غير اصلي چي د "يا" څخه تبديل شده وي، لکه: رَمَىٰ چي په اصل کي "رَمَيَ" وُ.
۵. الف مقصوره غير اصلي زائده چي دپاره د تانيث وي، لکه: حُبْلَىٰ ضَرْبَىٰ.
۶. الف مقصوره غير اصلي زائده چي دپاره د الحاق وي يعنى د يوه کلمه د بلې کلمې سره د هم مثل کولو دپاره زيات سوی وي، لکه: أَرْطَىٰ.
۷. الف مقصوره چي دد غه مخکني قسمو څخه علاوه وي او پر څلورم ځای باندي وي، لکه: مُوْسَىٰ او حُبْلَىٰ.
۸. الف مقصوره چي دد غه مخکني قسمو څخه علاوه وي او پر پنځم ځای باندي وي، لکه: مُصْطَفَىٰ.
۹. الف مقصوره چي دد غه مخکني قسمو څخه علاوه وي او پر شپږم ځای باندي وي، لکه: مُسْتَدْعَىٰ.

د الف ممدوده پنځه قسمونه دي:
۱. الف ممدوده چي اصلي وي د هيچا څخه تبديل شده نه وي، لکه "قُرَّاءٌ".
۲. الف ممدوده زائده چي د تانيث دپاره زيات سوی وي. لکه: حَمْرَاءُ کله چي مونث وي.
۳. الف ممدوده چي د "واو" څخه تبديل شده وي. لکه: کِسَاءٌ په اصل کي "کِسَاوٌ" وو.
۴. الف ممدوده چي د "يا" څخه تبديل شده وي، لکه: بِنَاءٌ په اصل کي "بِنَايٌ" وو.
۵. الف ممدوده زائده چي د الحاق دپاره وي. لکه: عِلْبَاءٌ په اصل کي "عِلْبٌ" وو. (معارف الصرف)

۲. دوهم شرط يې دا دئ چي اماله به نه پکښې کيږي، احترازي مثال: بَلیٰ.
اتفاقي مثال: د اِلیٰ څخه اِلَوَانِ اِلَوَاتُ ويل واجب دي.

دوهم حکم: دوهم حکم يې دادئ چي الف مقصوره په وقت د تثنيه او جمع کي په ياء مفتوحه سره بدلول واجب دي.

۱. اول شرط يې دادئ چي د مخکي حکم يو شرط به هم نه وي، احترازي مثال: عَلیٰ، اِلیٰ.
اتفاقي مثال: د "ضَرْبیٰ" څخه "ضَرْبَيَانِ ضَرْبَيَاتُ" ويل واجب دي.

دريم حکم: دريم حکم دادئ چي الف ممدوده په وقت د تثنيې او جمع کي پر خپل حال ثابت پرېښتول واجب دي.

۱. اول شرط يې دادئ چي اصلي به وي، احترازي مثال: حَمْرَاءُ.
اتفاقي مثال: د قُرَّاءُ څخه قُرَّآنِ قُرَّاآتُ ويل واجب دي.

څلورم حکم: څلورم حکم يې دادئ چي الف ممدوده په وقت د تثنيې او جمع کي په واو مفتوحه سره بدلول واجب دي.

۱. اول شرط يې دادئ چي تانيثي به وي، احترازي مثال: قُرَّاءُ.
اتفاقي مثال: د حَمْرَاءُ څخه حَمْرَاوَانِ حَمْرَاوَاتُ ويل واجب دي.

پنځم حکم: پنځم حکم يې دادئ چي الف ممدوده په وقت د تثنيې او جمع کي پر خپل حال پرېښول هم جائز دي او په واو مفتوحه سره بدلول هم جائز دي.

۱. اول شرط يې دادئ چي نه به اصلي وي او نه به تانيثي وي، احترازي مثال: قُرَّاءُ حَمْرَاءُ.
اتفاقي مثال: د عِلْبَاءُ څخه عِلْبَاوَانِ عِلْبَاوَاتُ ويل هم جائز دي او پر خپل حال پرېښول يې هم جائز دي يعني "عِلْبَاءَانِ عِلْبَاءَاتُ".

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف په اسمو کي جاري کيږي چي په کم ځای کي د "ی" يا "همزه" يا د "واو" څخه وروسته "الف" و "نون" يا "الف" و "تا" راسي يا "ی" ما قبل مفتوح او نون مکسوره وي نو په

هغه ځای کي دا قانون جاري کيږي باقي صرف په دوو صيغو يعني په "ضَرَبَتَانِ" او "ضَرَبَاتٌ" کي جاري کيږي او په اسم جامد کي اکثره جاري کيږي.

باب دوهم صرف صغير ثلاثي مجرد صحيح از باب فَعَلَ يَفْعُلُ چون اَلنَّصْرُ (مدد کول)،

علامه: ددې باب په ماضي کي عين کلمه مفتوح او په مضارع کي عين کلمه مضمومه وي.

نَصَرَ يَنْصُرُ نَصْراً فَهُوَ نَاصِرٌ و نُصِرَ يُنْصَرُ نَصْراً فَذَاکَ مَنْصُوْرٌ لَمْ يَنْصُرْ لَمْ يُنْصَرْ لَايَنْصُرُ لَايُنْصَرُ لَنْ يَنْصُرَ لَنْ يُنْصَرَ اَلْاَمْرُ مِنْهُ اُنْصُرْ لِتُنْصَرْ لِيَنْصُرْ لِيُنْصَرْ وَالنَّهْيُ عَنْهُ لَاتَنْصُرْ لَاتُنْصَرْ لَايَنْصُرْ لَايُنْصَرْ اَلظَّرْفُ مِنْهُ مَنْصَرٌ مَنْصَرَانِ مَنَاصِرُ مُنَيْصِرٌ وَالْاٰلَةُ مِنْهُ مِنْصَرٌ مِنْصَرَانِ مَنَاصِرُ مُنَيْصِرٌ مِنْصَرَةٌ مِنْصَرَتَانِ مَنَاصِرُ وَ مُنَيْصِرَةٌ مِنْصَارٌ مِنْصَارَانِ مَنَاصِيْرُ و مُنَيْصِيْرٌ (او په نزد د بعض اهل فن) و مُنَيْصِيْرَةٌ و اَفْعَلُ التَّفْضِيْلِ اَلْمُذَكَّرُ مِنْهُ اَنْصَرُ اَنْصَرَانِ اَنْصَرُوْنَ اَنَاصِرُ و اُنَيْصِرُ وَالْمُؤَنَّثُ مِنْهُ نُصْرٰى نُصْرَيَانِ نُصْرَيَاتٌ نُصَرٌ نُصَيْرٰى و فعل التعجب منه: مَااَنْصَرَهُ وَاَنْصِرْ بِهٖ، ونَصُرَ يانَصُرَتْ.

فائده:

دا باب بعينه د اول باب رنګه دئ، صرف او صرف فرق يې دادئ چي ددې باب فعل مضارع معلومه يَنْصُرُ په ضمه د عين کلمې او امر يې اُنْصُرْ په ضمه د عين کلمې او ظرف يې مَنْصَرٌ په فتحه د عين کلمې سره راځي.

مصادر:

اَلطَّلَبُ (طلبول)، اَلْقَتْلُ (وژل)، اَلدُّخُوْلُ (داخلېدل)، اَلْخُرُوْجُ (وتل). ددې ټولو ګردان د نَصَرَ يَنْصُرُ رنګه دئ.

باب سوم صرف صغير ثلاثي مجرد صحيح از باب فَعِلَ يَفْعَلُ چون اَلْعِلْمُ (پوه کېدل):

علامه: په دې باب کي ماضي مکسور العين او مضارع مفتوح العين وي.

عَلِمَ يَعْلَمُ عِلْماً فَهُوَ عَالِمٌ و عُلِمَ يُعْلَمُ عِلْماً فَذَاکَ مَعْلُوْمٌ لَمْ يَعْلَمْ لَمْ يُعْلَمْ لَايَعْلَمُ لَايُعْلَمُ لَنْ يَعْلَمَ لَنْ يُعْلَمَ اَلْاَمْرُ مِنْهُ اِعْلَمْ لِتُعْلَمْ لِيَعْلَمْ لِيُعْلَمْ وَالنَّهْيُ عَنْهُ لَاتَعْلَمْ لَاتُعْلَمْ لَايَعْلَمْ لَايُعْلَمْ الظرف منه مَعْلَمٌ مَعْلَمَانِ مَعَالِمُ و مُعَيْلِمٌ وَالْاٰلَةُ مِنْهُ مِعْلَمٌ مِعْلَمَانِ مَعَالِمُ و مُعَيْلِمٌ مِعْلَمَةٌ مِعْلَمَتَانِ مَعَالِمُ و مُعَيْلِمَةٌ مِعْلَامٌ مِعْلَامَانِ مَعَالِيْمُ و مُعَيْلِيْمٌ و

مُعَلِّمَةٌ وَاَفْعَلُ التَّفْضِيْلِ اَلْمُذَكَّرُ مِنْهُ اَعْلَمُ اَعْلَمَانِ اَعْلَمُوْنَ اَعَالِمُ وَاَعَيْلِمُ وَالْمُؤَنَّثُ مِنْهُ عُلْمٰى عُلْمَيَانِ عُلْمَيَاتٌ عُلَمٌ وعُلَيْمٰى وَفِعْلُ التَّعَجُّبِ مِنْهُ مَا اَعْلَمَهُ وَاَعْلِمْ بِهٖ وعَلُمَ يَا عَلُمَتْ.

مصادر:

اَلْحِفْظُ (حفاظت کول)، اَلشَّهَادَةُ (شاهدي ورکول)، اَلْفَهْمُ (پوهېدل).

(۲۰) قانون:

هر کلمه حلقي العين که بر وزن فَعِلَ باشد سوای اصل در آن سه وجه خواندن جائز اند چنانچه در شَهِدَ شَهْدَ شِهْدَ شِهِدَ و در فَخِذٌ فَخْذٌ فِخْذٌ فِخِذٌ خواندن جائز است. و اگر حلقي العين نباشد در فعل سوای اصل يک وجه و در اسم سوای اصل دو وجه خواندن جائز اند چنانچه در عَلِمَ عَلْمَ و در كَتِفٌ كَتْفٌ كِتْفٌ جائز است و در وزن فَعِلٌ فَعْلٌ فِعِلٌ فِعْلٌ فُعُلٌ فُعْلٌ فَعُلٌ فَعْلٌ خواندن جائز است. (۱)

د قانون خلاصه:

هره کلمه چې حلقي العين وي او پر وزن د فَعِلَ وي، نو د اصلي وزن څخه ماسوا په هغه کې درې وجهې ويل جائز دي، لکه: د شَهِدَ څخه شَهْدَ شِهْدَ شِهِدَ. او د فَخِذٌ څخه فَخْذٌ فِخْذٌ فِخِذٌ ويل هم جائز دي.

او که چېرې هغه کلمه حلقي العين نه وي، نو په فعل کې د اصل څخه ماسوا يوه وجه او په اسم کې دوې وجهې ويل جائز دي، لکه: د عَلِمَ څخه عَلْمَ او د كَتِفٌ څخه كَتْفٌ كِتْفٌ ويل هم جائز دي.

---

(۱) په دې قانون کې د فَعِلَ څخه مراد وزن نه دی، بلکه د فَعِلَ صورت او شکل مراد دی.

او د فَعِلَ د صورت حقيقي او حکمي فرق دا دی چې فَعِلَ حقيقي هغه کلمه ده چې د هغه درې حرفه وي او د فَعِلَ پر وزن وي، لکه: شَهِدَ فَخِذٌ.

او فَعِلَ حکمي هغه کلمه ده چې د بعض حروف د ابتداء يا انتهاء د اعتبار کولو په وجه سره د فَعِلَ شکل حاصل سي، خواه که دغه صورت او شکل د کلمې په شروع کې يا په آخر کې يا په دوو کلمو کې حاصل سي، نو د هغه ساکن ويل جائز دي. د ابتداء او دا نه رنګه د دوو کلمو مثال لکه: د وَهِيَ څخه وَهْيَ ويل او د انتهاء مثال لکه: د يَنْتَهِرُ څخه يَنْتَهْرُ او د مُنْتَهِرٌ څخه مُنْتَهْرٌ ويل جائز دي.

او پر لام امر چې کله "وَاو"، "فَا" يا "ثُمَّ" داخل سي، نو هلته هم د فَعِلَ شکل او صورت جوړېږي، نو ځکه لام امر ساکن کېږي، لکه: وَلْيَحْكُمْ، فَلْيَنْظُرْ، ثُمَّ لْيَحْكُمْ.

او که چیري هغه کلمه د فَعِلَ صورت او شکل وي، نو په هغه کي بغير د اصل څخه يو ه بله وجه جائز ده، لکه: د وَعِيَ څخه وَعْيَ ویل.
او په دغو څلورو وزنو کي د اصلي وزن څخه علاوه يوه وجه ويل جائز دي يعني د فَعَلَ څخه فَعْلَ او د فِعِلَ څخه فِعْلَ او د فُعُلَ څخه فُعْلَ ويل او د فَعُلَ څخه فَعْلَ ويل جائز دي.

د قانون تفصيل:

ددې قانون نوم "حلقي العين" والا قانون دئ.
ددې قانون دپاره درې حکمه دي. د اولو دوو حکمو دپاره دوه دوه شرطونه دي او د دريم حکم دپاره يو شرط دئ.
اول حکم: اول حکم يې دادئ چي په اسم او فعل کي سوا د اصلي وزن څخه درې وجهي ويل جائز دي.

۱. اول شرط يې دادئ چي کلمه به حلقي العين وي، احترازي مثال: عَلِمَ.
۲. دوهم شرط يې دادئ چي پر وزن د فَعِلَ به وي، احترازي مثال: سَئَلَ.
اتفاقي مثال: د شَهِدَ څخه شَهْدَ شِهَدَ شِهْدَ ويل جائز دي او د فَخِذٌ څخه فَخْذٌ فِخَذٌ فِخْذٌ ويل جائز دي.

دوهم حکم: دوهم حکم يې دادئ چي په فعل کي سوا د اصلي وزن څخه يوه وجه ويل جائز دد او په اسم کي سوا د اصلي وزن څخه دوې وجهي ويل جائز دي.

۱. اول شرط يې دادئ چي کلمه به حلقي العين نه وي، احترازي مثال: شَهِدَ.
۲. دوهم شرط يې دادئ چي پر وزن د فَعِلَ به وي، احترازي مثال: ضَرَبَ.
اتفاقي مثال: د عَلِمَ څخه عَلْمَ او د کَتِفٌ څخه کَتْفٌ کِتْفٌ ويل جائز دي.

دريم حکم: دريم حکم يې دادئ چي په اسم کي سوا د اصلي وزن څخه يوه بله وجه ويل جائز دد.

۱. شرط يې دادئ چي د دې څلورو اوزانو څخه به يو وزن وي، احترازي مثال: کَتِفٌ.

اتفاقي مثال: د عَضُدٌ څخه عَضْدٌ ويل جائز دي، د اِبِلٌ څخه اِبْلٌ ويل جائز دي، د "عُنُقٌ" څخه "عُنْقٌ" ويل جائز دي او د "قُفُلٌ" څخه "قُفْلٌ" ويل جائز دي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون په اسماؤ او افعالو په دواړو کي جاري کيږي او د کلمې په شروع او آخر او په مينځ په هر ځای کي دا قانون جاري کيږي چي په کم ځای کي د "فَعِ" يا "فِعِ" يا "فَعُ" يا "فُعُ" وزن پيدا سي نو هلته دغه قانون جاري کيږي او د مزيدفيه په باب يعني باب افتعال او انفعال کي اکثره جاري کيږي او کله چي د امر په شروع "لام" "فا" "واو" راوړل سي نو هلته وجوبا دا قانون جاري کيږي.

صيغي:

موزون	وزن	سه اقسام	شش اقسام	هفت اقسام	صيغه	قانون	اصل	نظير	باب
مُوسٰى	فُعْلٰى	اسم	ثلاثي مزيد	اجوف واوي	اسم جامد	+	+	+	٠
نَعَمْتُ	فَعِلْتُ	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	واحد مؤنث غائب ماضي	طلق العين	نَعِمَتْ	عَلِمَتْ	مخل بها
اِبْهَامٌ	اِفْعَالٌ	اسم	ثلاثي مزيد	صحيح	اسم مصدر	+	+	+	مخل
خِنْصَرٌ	فِعْلَلٌ	اسم	رباعي مجرد	صحيح	اسم جامد	ضرب ده وهم	خِنْصَرٌ	+	٠
مَثَاقِيلُ	مَفَاعِيلُ	اسم	ثلاثي مجرد	صحيح	جمع مكسر اسم آله كبرى	ضروب مضاريب	مِثْقَالٌ	مَضَارِيبُ	مخل بها
مَنْ لَدُنَ	فَعَلَ	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	واحد مذكر غائب فعل ماضي معلوم	ي ملون	مَنْ لَدُنَ	ضَرَبَ	مخل بها
مِسْكِيْنٌ	فِعْلِيْلٌ	اسم	رباعي مزيد	صحيح	اسم جامد	+	+	+	٠
خَرِيْقَةٌ	فَعِيْلَةٌ	اسم	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مؤنث صفت مشبه	+	+	شَرِيْفَةٌ	مخل بها
حِطَّةٌ	فِعْلَةٌ	اسم	ثلاثي مزيد	مضاعف ثلاثي	اسم جامد	+	+	حِطْطَةٌ	٠
مُشَيْرِيْفٌ	مُفَيْعِيْلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	صحيح	واحد مصغر اسم آله	+	+	مُضَيْرِيْبٌ	مخل بها
اِشْهَدْ	اِفْعَلْ	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	واحد مذكر مخاطب امر حاضر	امر حاضر، ضرب ده وهم	تَشْهَدُ	اِعْلَمْ	مخل بها
شَتَاءٌ	فَعَالٌ	اسم	ثلاثي مزيد	مهموز اللام	اسم جامد	+	+	+	٠
ضَرُبَ	فَعُلَ	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	واحد مذكر غائب فعل تعجب	+	+	+	مخل بها
حُفَّاظٌ	فُعَّالٌ	اسم	ثلاثي مجرد	صحيح	جمع مذكر مكسر اسم فاعل	+	+	+	مخل بها
غَدَاءٌ	فَعَالٌ	اسم	ثلاثي مزيد	مهموز اللام	اسم جامد	+	+	+	٠
حَوَائِرُ	فَوَاعِلُ	اسم	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع مؤنث مكسر اسم فاعل	صدر لقاعده او شرائف	حَائِرَةٌ	ضَوَارِبُ	مخل بها
نِعَالٌ	فِعَالٌ	اسم	ثلاثي مزيد	صحيح	اسم جامد	+	+	+	٠
زَفْزَفٌ	فَعْلَلٌ	اسم	رباعي مجرد	مضاعف رباعي	اسم جامد	ضرب ده وهم	+	زَفْزَفٌ	٠

موزون	وزن	سہ اقسام	شش اقسام	ہفت اقسام	صیغہ	تعلیل	اصل	نظیر	باب
رَمَيَا	فُعِلَا	فعل	ثلاثی مجرد	ناقص یائی	بحث اثبات فعل ماضی مجہول	[illegible]	رَمِيَتَا	ضُرِبَتَا	[illegible]
حَسِبَ	فَعِلَ	فعل	ثلاثی مجرد	صحیح	واحد مذکر غائب فعل ماضی معلوم	[illegible]	حسب	عَلِمَ	[illegible]

التمرين:

مَغْزَاوَاكُمْ، وَدُدُوْ، لَنَتَمَلْمَلَنْ، زَلُفَيَانِ، بَصَرْيَاكُمْ، وَفَلَنَتَجَاوَرَنَانِ، لَمْ وَارِثَاكُمْ، فَفَرِحَ، خَضْرَاوَاتُنْ، جَلْجَيَاتُ، فَيَتَنَلْمَا، لَمْ يَتَعَدَّيَا، اِنْ قَتَلُوْا.
وَكُسَاوَاتُنْ، رَغْبَ، فَالْيَمْدُدْ، لَيَسُوْا، خِرْشَاوَانِ، خَفْيَاتُنْ، عَلقَا.

(۲۱) قانون:

ہر باب کہ ماضی او مکسور العین و مضارع او مفتوح العین یا در اول ماضی او ہمزہ وصلی یا تاء زائدہ مطردہ باشد در مضارع معلوم او غیر اہل حجاز حرف اتین را بغیر یاء حرکت کسرہ می دہند جوازاً و در مضارع معلوم ابی یأبی یاء را نیز. ۱)

د قانون خلاصه:

هر باب چي د هغه ماضي مکسورالعین او مضارع مفتوح العين وي، يا د هغه د ماضي په شروع کي همزه وصلي يا تاء زائده مطرده وي، نو د هغه په مضارع معلوم کي سوا د اهل حجاز څخه و حروف اتين ته ماسوا د "يا" څخه حرکت د کسرې ورکول جائز دي. او د أبى يأبى په مضارع معلوم کي و "يا" ته هم خلاف قانون حرکت د کسرې ورکول کيږي.

د قانون تفصيل:

ددې قانون نوم "تِعلَمُ، اِعلَمُ، نِعلَمُ" والا قانون دئ.

(¹) تاء زائده مطرده هغه تاء ده چي د مجرد د باب څخه د مزيد د جوړولو په وخت کي قياساً د ابتداء څخه يا د باب تر آخره پوري زائده راوړل کيږي. هغه ټوله درې بابونه دي چي تاء زائده مطرده پکښي موجود ده:
۱. تنفعل.
۲. تفاعل.
۳. تفعلل.
او په أبى يأبى کي يې و "يا" ته خلاف قانون حرکت د کسرې ولي ورکړی دی؟ دا ځکه چي ددې باب بناء خلاف قانون وه. نو د فَعَلَ يَفعَلُ د پاره حلقي العين يا حلقي اللام کېدل ضروري دي او دلته دا شرط نشته. نو چي کله دا باب خلاف قانون وو، نو دلته يې هم خلاف قانون و "يا" ته حرکت د کسرې ورکړی دئ.

ددې قانون دپاره يو حکم دئ او درې يې شرطونه دي. او هر شرط يې کامل دئ.
حکم يې دادئ چې و حروف اتين ته په مضارع معلومه کې بغير د "يا" حرکت د کسرې ورکول جائز دي.

۱. اول شرط يې دادئ چې ماضي به يې مکسورالعين وي او مضارع به يې مفتوح العين وي، احترازي مثال: ضَرَبَ يَضْرِبُ.
اتفاقي مثال: د تَعْلَمُ أَعْلَمُ نَعْلَمُ څخه تِعْلَمُ إِعْلَمُ نِعْلَمُ ويل جائز دي.

۲. دوهم شرط يې دادئ چې په اول د ماضي کې به يې همزه وصلي وي، احترازي مثال: أُكْرِمَ.
اتفاقي مثال: د تَكْتَسِبُ أَكْتَسِبُ نَكْتَسِبُ څخه تِكْتَسِبُ إِكْتَسِبُ نِكْتَسِبُ ويل جائز دي.

۳. دريم شرط يې دادئ چې په اول د ماضي کې به يې تاء زائده مطرده وي، احترازي مثال: أَكْرَمَ.
اتفاقي مثال: د تَتَصَرَّفُ أَتَصَرَّفُ نَتَصَرَّفُ څخه تِتَصَرَّفُ إِتَصَرَّفُ نِتَصَرَّفُ ويل جائز دي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف په معلوم افعالو کې جاري کېږي ماسوا د ماضي معلوم او د ماضي مجهولې څخه نو چې په کم ځای کې پر حروف اتين باندي کسره راغلې وي نو هلته به دا قانون جاري سوی وي، په ثلاثي مجردو کې چې کم باب پر وزن د "عَلِمَ يَعْلَمُ" راسي نو هلته به دا قانون جاري کېږي او په ثلاثي مزيد کې د باب افعال، تفعيل، مفاعله او په رباعي مجرد کې د باب فعلله څخه ماسوا باقي د ټولو بابو پر مضارع معلوم باندي دا قانون جاري کېدای سي.

باب چهارم ثلاثي مجرد صحيح از باب فَعَلَ يَفْعَلُ، چون: اَلْمَنْعُ (منع کول):

ددې باب دوې علامې دي:

۱. اوله علامه يې دا ده چې په ماضي او مضارع کې يې عين کلمه مفتوح وي.
۲. دوهمه علامه يې دا ده چې پر عين يا لام کلمه د حروف حلقي يو حرف وي.

مَنَعَ يَمْنَعُ مَنْعًا فَهُوَ مَانِعٌ وَ مُنِعَ يُمْنَعُ مَنْعًا فَذَاكَ مَمْنُوعٌ لَمْ يَمْنَعْ لَمْ يُمْنَعْ لَايَمْنَعُ لَايُمْنَعُ لَنْ يَمْنَعَ لَنْ يُمْنَعَ اَلْاَمْرُ مِنْهُ اِمْنَعْ لِتُمْنَعْ لِيَمْنَعْ لِيُمْنَعْ وَالنَّهْيُ عَنْهُ لَاتَمْنَعْ لَاتُمْنَعْ لَايَمْنَعْ لَايُمْنَعْ اَلظَّرْفُ مِنْهُ مَمْنَعٌ مَمْنَعَانِ مَمَانِعُ وَ مُمَيْنِعٌ وَالْاٰلَةُ مِنْهُ مِمْنَعٌ مِمْنَعَانِ مَمَانِعُ وَمُمَيْنِعٌ مِمْنَعَةٌ مِمْنَعَتَانِ مَمَانِعُ وَ مُمَيْنِعَةٌ مِمْنَاعٌ مِمْنَاعَانِ مَمَانِيْعُ مُمَيْنِيْعٌ (او په نزد د بعض اهل فن) مُمَيْنِيْعَةٌ وَ اَفْعَلُ التَّفْضِيْلِ الْمُذَكَّرُ مِنْهُ اَمْنَعُ اَمْنَعَانِ اَمْنَعُوْنَ اَمَانِعُ وَ اُمَيْنِعُ وَالْمُؤَنَّثُ مِنْهُ مُنْعٰى مُنْعَيَانِ مُنْعَيَاتٌ مُنَعٌ وَمُنَيْعٰى وَفِعْلُ التَّعَجُّبِ مِنْهُ مَااَمْنَعَهُ وَاَمْنِعْ بِهٖ وَمَنُعَ يَامَنُعَتْ.

مصادر:

اَلصَّبْغُ (رنګېدل)، اَلسَّلْخُ (پوست کښل)، اَلْجَبْلُ (کول یا جوړول). اَلْفَتْحُ (خلاصول).

باب پنجم ثلاثي مجرد صحيح از باب فَعِلَ يَفْعِلُ چون اَلْحِسَابُ وَالْحُسْبَانُ (گمان کول)؛

علامه: ددې باب په ماضي او مضارع دواړو کې پر عين کلمه باندې کسره وي.

حَسِبَ يَحْسِبُ حِسَابًا وَحُسْبَانًا فهو حَسِيْبٌ وَ حُسِبَ يُحْسَبُ حِسَابًا وَحُسْبَانًا فذاک مَحْسُوْبٌ لَمْ يَحْسِبْ لَمْ يُحْسَبْ لَايَحْسِبُ لَايُحْسَبُ لَنْ يَحْسِبَ لَنْ يُحْسَبَ الامر منه اِحْسِبْ لِتُحْسَبْ لِيَحْسِبْ لِيُحْسَبْ والنهى عنه لَاتَحْسِبْ لَاتُحْسَبْ لَايَحْسِبْ لَايُحْسَبْ الظرف منه مَحْسِبٌ مَحْسِبَانِ مَحَاسِبُ وَمُحَيْسِبٌ والالة منه مِحْسَبٌ مِحْسَبَانِ مَحَاسِبُ وَمُحَيْسِبٌ وَمِحْسَبَةٌ مِحْسَبَتَانِ مَحَاسِبُ وَمُحَيْسِبَةٌ مِحْسَابٌ مِحْسَابَانِ مَحَاسِيْبُ مُحَيْسِيْبٌ وَ مُحَيْسِيْبَةٌ (په نزد د بعض اهل فن) وافعل التفضيل المذكر منه اَحْسَبُ اَحْسَبَانِ اَحْسَبُوْنَ اَحَاسِبُ و اُحَيْسِبُ والمؤنث منه حُسْبٰى حُسْبَيَانِ حُسْبَيَاتٌ حُسَبٌ وَحُسَيْبٰى وفعل التعجب منه مَااَحْسَبَهُ وَاَحْسِبْ بِهٖ، و حَسُبَ، ياحَسُبَتْ.

مصادر:

اَلنَّعَمُ: په ارامه زندګي تېرول، اَلنُّعُوْمَةُ: نازک کېدل.

باب ششم ثلاثي مجرد صحيح از باب فَعُلَ يَفْعُلُ چون اَلشَّرَفُ (بزرگ شدن):

علامه: په دې باب کې د ماضي او مضارع دواړو عين کلمه مضمومه وي.

شَرُفَ يَشْرُفُ شَرَفًا فهو شَرِيْفٌ لَمْ يَشْرُفْ لايَشْرُفُ لَنْ يَشْرُفَ الامر منه: اُشْرُفْ لِيَشْرُفْ والنهى عنه: لاتَشْرُفْ لايَشْرُفْ الظرف منه: مَشْرَفٌ مَشْرَفَانِ مَشَارِفُ وَ مُشَيْرِفٌ والالة منه:(١) مِشْرَفٌ مِشْرَفَانِ مَشَارِفُ وَ مُشَيْرِفٌ مِشْرَفَةٌ مِشْرَفَتَانِ مَشَارِفُ وَمُشَيْرِفَةٌ مِشْرَافٌ مِشْرَافَانِ مَشَارِيْفُ مُشَيْرِيْفٌ وَمُشَيْرِيْفَةٌ (په نزد د بعض اهل فن) و افعل التفضيل المذكر منه اَشْرَفُ اَشْرَفَانِ اَشْرَفُوْنَ اَشَارِفُ وَ اُشَيْرِفٌ والمونث منه شُرْفٰى شُرْفَيَانِ شُرْفَيَاتٌ شُرَفٌ وَشُرَيْفٰى وفعل التعجب منه مَااَشْرَفَهٗ وَاَشْرِفْ بِهٖ، وشَرُفَ، يا شَرُفَتْ.

مصادر:

اَلْكَرَامَةُ: بزرګ کېدل، اَلْقُرْبُ: نزدې کېدل، اَلْبُعْدُ: لیري کېدل، اَلْكَرَمُ: بزرګ کېدل.

(۲۲) قانون:

هر حرف علت که واقع شود بعد از الف مفاعل آن را به همزه بدل کنند وجوباً زائده را مطلقاً و اصلی را بشرط تقدم حرف علت بر الف مفاعل. (٢)

د قانون خلاصه:

هر حرف علت چې د الف مفاعل څخه وروسته واقع سي هغه به د دوو حالتو څخه خالي نه وي یا به زائده وي یا به اصلي وي، که چیري زائده وي، نو هغه مطلقاً په همزه سره بدلول واجب دي.

د مطلقا مطلب دادئ خواه که د الف مفاعل څخه مخکې بل حرف علت وي یا نه وي.

او اصلي په دې شرط په همزه سره بدلیږي چې کله د الف مفاعل څخه مخکې بل حرف علت وي.

---

(١) د اسم آلې صیغې خو د ا باب نه نري، خو د طالبانو د اسانۍ د پاره لیکل سوې دي.

(٢) د الف مفاعل مطلب دادی چې د جمع اقصی د جوړولو په وخت کي پر دریم ځای چې کم الف د جمع راوړل کیږي د هغه دوهم نوم الف د مفاعل دئ.

د قانون تفصيل:

ددې قانون نوم "شَرَائِفُ" والا قانون دئ.

ددې قانون دپاره يو حکم دئ او په حرف علت زائد(۱) کي يې يو شرط دئ او په اصلي کي يې دوه شرطه دي.

حکم يې دادئ چي حرف علت په همزه سره بدلول واجب دي.

په زائد کي يې شرط دادئ:

۱. د الف د مفاعل وروسته به وي، احترازي مثال: اَقَاوِلُ.

اتفاقي مثال: د شَرَايِفُ څخه شَرَائِفُ ويل واجب دي.(۲)

په اصلي کي يې شرطونه دا دي:

۱. شرط يې دادئ چي د الف مفاعل وروسته به وي، احترازي مثال: اَقَاوِلُ.

۲. شرط يې دادئ چي د الف د مفاعل مخکي به هم حرف علت وي، احترازي مثال: مَقَاوِلُ.

اتفاقي مثال: د قَوَاوِلُ بَايِعُ څخه قَوَائِلُ بَائِعُ ويل واجب دي.

فائده:

وزن پر درې قسمه دئ:

۱. صرفي.

۲. صوري.

۳. عروضي.

(۱) د زائد څخه مراد چي په موزون کي زائد وي په وزن صرفي سره نه په وزن صوري سره ځکه دغه زائد په وزن صوري يعني په "مَفَاعِلُ" کي دئ د عين کلمې په مقابله کي دئ او په وزن صوري کي د اصلي او زائد لحاظ نه وئ.

(۲) شَرَائِفُ پر وزن د مَفَاعِلُ ده په وزن صوري سره، نه په وزن صرفي سره.

وزن صرفي و هغه وزن ته وايي چي لحاظ د تعداد د حروفو د حركاتو او د سكناتو د اصلي او د زوائدو پكښي سوى وي، مثال لكه: شَرَائِفُ بر وزن فَعَائِلُ(۱).
وزن صوري و هغه ته وايي چي لحاظ د تعداد د حروفو، د حركاتو او سكناتو پكښي سوى وي، ليكن د اصلي او زوائدو لحاظ نه وي پكښي سوى مثال لكه: شَرَائِفُ بر وزن مَفَاعِلُ(۲).
وزن عروضي و هغه ته وايي چي د تعداد د حروفو د ساكن او متحرك لحاظ پكښي سوى وي، ليكن د متعينو حركاتو او د اصلي او زوائدو لحاظ نه وي پكښي سوى، مثال: شَرِيْفٌ بر وزن فَعُوْلٌ(۳).

د قانون د جاري كولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف په اسمو كي جاري كيږي چي په كم ځاى كي د الف علامه د جمع اقصى څخه وروسته همزه راسي نو په دې پوه سه چي ذلته دغه قانون جاري سوى دئ لكه: "شَرَائِفُ" وغيره لېكن شرط دا دئ چي د دغه صيغې به وزن صوري "مَفَاعِلُ" وي نه وزن صرفي "فَعَائِلُ" ورنه بيا دا قانون نه جاري كيږي او په ثلاثي مجردو كي د اجوف واوي او لفيف مقرون د اسم فاعل پر جمع مؤنث مكسر باندي جاري كيږي لكه: "قَوَائِلُ" او كه چيري باب د مهموز الفاء او اجوف واوي وو يعني مختلط وو نو د هغه باب د اسم تفضيل پر جمع مذكر مكسره باندي هم دغه قانون جاري كيږي او پر اسم جامد باندي اكثره جاري كيږي او په اسماء مشتقاتو كي د صفت مشبه پر جمع مؤنث مكسره باندي هم جاري كيږي.

(۱) يعني حروف اصلي پر اصلي برابر وي، زائد پر زائد برابر وي، سكون پر سكون برابر وي، ضمه پر ضمه او كسره پر كسره برابره وي.
(۲) يعني حركات يې تول سره برابر وي: سكون پر سكون، فتحه پر فتحه، ضمه پر ضمه او كسره پر كسره برابره وي. صرف اصلي يې پر اصلي نه وي او زوائد پر زوائدو نه وي، بلكه زائد پر اصلي او اصلي پر زائد وي.
(۳) يعني صرف يې حركت پر حركت او سكون يې پر سكون برابر وي، نور يې دا لحاظ نه وي چي اصل پر اصل برابر دئ يا نه، زائد پر زائد برابر دئ يا نه، فتحه پر فتحه برابره ده يا نه، كسره پر كسره برابره ده يا نه، ضمه پر ضمه برابره ده يا نه. (از مرتب عفي عنه)

صیغ:

موزون	وزن	سہ اقسام	شش اقسام	ہفت اقسام	صیغہ	قانون	اصل	نظیر	باب
فَلْيَعْبُدُوْا	فَلْيَفْعَلُوْا	فعل	ثلاثی مجرد	صحیح	جمع مذکر غائبین فعل امر غائب	حلقی العین، نون اعرابی، ضربن ۲	لِيَعْبُدُوْا	لِيَنْصُرُوْا	ثلاثی مجرد
مَزَادِعُ	فَعَالِلُ	اسم	رباعی مزید	صحیح	اسم جامد	+	+	+	+
نَعَمَ	فَعِلَ	فعل	ثلاثی مجرد	صحیح	واحد مذکر غائب فعل ماضی	حلقی العین	نَعِمَ	شَهِدَ ۱	ثلاثی مجرد
بَمَّةٌ	فَعْلَةٌ	اسم	ثلاثی مزید	صحیح	اسم جامد	+	+	+	+
ضَرْبٌ	فَعْلٌ	اسم	ثلاثی مجرد	صحیح	اسم مصدر	نون تنوین	ضَرْبٌ	+	ثلاثی مجرد
عَلِمُوْا	فَعِلُوْا	فعل	ثلاثی مجرد	صحیح	جمع مذکر غائبین فعل ماضی	حلقی العین	عَلِمُوْا	شَهِدُوْا	ثلاثی مجرد
يَشْكُرُوْنَ	يَفْعُلُوْنَ	فعل	ثلاثی مجرد	صحیح	جمع مذکر غائبین فعل مضارع	ضربن دوہم	يَشْكُرُوْنَ	يَنْصُرُوْنَ	ثلاثی مجرد
لُوْمَا	اِفْعَلَا	فعل	ثلاثی مجرد	اجوف واوی	تثنیہ مذکر مخاطبین فعل امر حاضر	نون اعرابی، ضربن دوہم	تَلُوْمَانِ	اِمْنَعَا	ثلاثی مجرد
اَنْ يَخِفَ	اَنْ يَفْعِلَ	فعل	ثلاثی مجرد	صحیح	واحد مذکر غائب فعل مضارع	یرملون، ضربن دوہم	اَنْ يَخْفِفَ	اَنْ يَضْرِبَ	ثلاثی مجرد
مَنْصُوْرٌ	مَفْعُوْلٌ	اسم	ثلاثی مجرد	صحیح	واحد مذکر اسم مفعول	اسم مفعول	يَنْصُرُ	مَضْرُوْبٌ	ثلاثی مجرد
اِنْ قَمَتْ	فَعَلَتْ	فعل	ثلاثی مجرد	صحیح	واحدہ مؤنثہ غائبہ فعل ماضی	یرملون	اِنْ نَقَمَتْ	اِنْ مَنَعَتْ	ثلاثی مجرد
مَحَسٌّ	مَفْعَلٌ	اسم	ثلاثی مجرد	صحیح	واحد اسم ظرف	اسم ظرف، ضربن دوہم	يَحْسُّ	مَنْصَرٌ	ثلاثی مجرد
مَبَاحِثُ	مَفَاعِلُ	اسم	ثلاثی مجرد	صحیح	جمع مکسر اسم ظرف	+	+	مَضَارِبُ	ثلاثی مجرد
مَبَاحِثُ	مَفَاعِلُ	اسم	ثلاثی مجرد	صحیح	جمع مکسر اسم آلہ صغری	+	+	مَنَاصِرُ	ثلاثی مجرد
مَبَاحِثُ	مَفَاعِلُ	اسم	ثلاثی مجرد	صحیح	جمع مکسر اسم آلہ وسطی	+	+	مَعَالِمُ	ثلاثی مجرد
تَيْتَ	فَعَلْتَ	فعل	ثلاثی مجرد	مہموز الفاء و ناقص یائی	واحد مذکر مخاطب فعل ماضی	ضربن دوہم	اَتَيْتَ	ضَرَبْتَ	ثلاثی مجرد
اَكَلْتُنَّ	فَعَلْتُنَّ	فعل	ثلاثی مجرد	مہموز الفاء	جمع مؤنث مخاطبات فعل ماضی	ضربن دوہم	+	ضَرَبْتُنَّ	ثلاثی مجرد
لِتَمَا	اِفْعَلَا	فعل	ثلاثی مجرد	مضاعف ثلاثی	تثنیہ مذکر مخاطبین فعل امر حاضر	نون اعرابی	اِنْتَمَا	اِمْنَعَا	ثلاثی مجرد
وَرِمُوْا	فَعِلُوْا	فعل	ثلاثی مجرد	مثال واوی	جمع مذکر غائبین فعل ماضی	حلقی العین	وَرِمُوْا	عَلِمُوْا	ثلاثی مجرد
نَسَمَ	فَعِلَ	فعل	ثلاثی مجرد	صحیح	واحد مذکر غائب فعل ماضی	حلقی العین	نَسِمَ	عَلِمَ	ثلاثی مجرد
تِنْسِمُ	تَفْعِلُ	فعل	ثلاثی مجرد	صحیح	واحد مذکر مخاطب فعل مضارع	تعلم اعلم نعلم، ضربن دوہم	تَنْسَمُ	تَعْلَمُ	ثلاثی مجرد

التمرين:

تختلم، وليتزلزل، يتشدق، وربائبكم، اوانس، فكبتا، لاانوقنا، بوايق، عبارآكما، تزوقلتم، لموخدون، انصرفا(من حي). المعقوش، لن ينمحوا، نما، اصحا، يكتكب، خلايق، تتورتتم، مبازيج.

د ثلاثي مزيدو بابونه او قانونان:

باب اول صرف صغير ثلاثي مزيدفيه صحيح از باب إفعال چون الإكرام (عزت كول):

أَكْرَمَ يُكْرِمُ إِكْرَامًا فهو مُكْرِمٌ وأُكْرِمَ يُكْرَمُ إِكْرَامًا فذاك مُكْرَمٌ لَمْ يُكْرِمْ لَمْ يُكْرَمْ لا يُكْرِمُ لا يُكْرَمُ لَن يُكْرِمَ لَنْ يُكْرَمَ الامر منه: أَكْرِمْ لِتُكْرَمْ لِيُكْرِمْ لِيُكْرَمْ والنهي عنه: لاتُكْرِمْ لاتُكْرَمْ لايُكْرِمْ لايُكْرَمْ الظرف منه: مُكْرَمٌ مُكْرَمَانِ مُكْرَمَاتٌ.

د افعال درباب بعضي مصادر:

اَلإِسْلَامُ: مسلمانيدل، اَلإِذْهَابُ: په يو شي باندي تګ کول يعني ورل، اَلإِعْلَانُ: ښکاره کول، اَلإِخْرَاجُ: ايستل، اَلإِطْعَامُ: خوراک ورکول.

صرف كبير باب إفعال:

فعل ماضي معلوم:

أَكْرَمَ أَكْرَمَا أَكْرَمُوْا أَكْرَمَتْ أَكْرَمَتَا أَكْرَمْنَ أَكْرَمْتَ أَكْرَمْتُمَا أَكْرَمْتُمْ أَكْرَمْتِ أَكْرَمْتُمَا أَكْرَمْتُنَّ أَكْرَمْتُ أَكْرَمْنَا.

فعل ماضي مجهول:

أُكْرِمَ أُكْرِمَا أُكْرِمُوْا أُكْرِمَتْ أُكْرِمَتَا أُكْرِمْنَ أُكْرِمْتَ أُكْرِمْتُمَا أُكْرِمْتُمْ أُكْرِمْتِ أُكْرِمْتُمَا أُكْرِمْتُنَّ أُكْرِمْتُ أُكْرِمْنَا.

فعل مضارع معلوم:

يُكْرِمُ يُكْرِمَانِ يُكْرِمُوْنَ تُكْرِمُ تُكْرِمَانِ يُكْرِمْنَ تُكْرِمُ تُكْرِمَانِ تُكْرِمُوْنَ تُكْرِمِيْنَ تُكْرِمَانِ تُكْرِمْنَ أُكْرِمُ نُكْرِمُ.

فعل مضارع مجهول:

يُكْرَمُ يُكْرَمَانِ يُكْرَمُوْنَ تُكْرَمُ تُكْرَمَانِ يُكْرَمْنَ تُكْرَمُ تُكْرَمَانِ تُكْرَمُوْنَ تُكْرَمِيْنَ تُكْرَمَانِ تُكْرَمْنَ أُكْرَمُ نُكْرَمُ.

فعل نفي تاكيد به "لَنْ" ناصبه معلوم:

لَنْ يُكْرِمَ لَنْ يُكْرِمَا لَنْ يُكْرِمُوْا لَنْ تُكْرِمَ لَنْ تُكْرِمَا لَنْ يُكْرِمْنَ لَنْ تُكْرِمَ لَنْ تُكْرِمَا لَنْ تُكْرِمُوْا لَنْ تُكْرِمِيْ لَنْ تُكْرِمَا لَنْ تُكْرِمْنَ لَنْ اُكْرِمَ لَنْ نُكْرِمَ.

فعل نفي تاكيد به "لَنْ" ناصبه مجهول:

لَنْ يُكْرَمَ لَنْ يُكْرَمَا لَنْ يُكْرَمُوْا لَنْ تُكْرَمَ لَنْ تُكْرَمَا لَنْ يُكْرَمْنَ لَنْ تُكْرَمَ لَنْ تُكْرَمَا لَنْ تُكْرَمُوْا لَنْ تُكْرَمِيْ لَنْ تُكْرَمَا لَنْ تُكْرَمْنَ لَنْ اُكْرَمَ لَنْ نُكْرَمَ.

فعل نفي جحد به "لَمْ" معلوم:

لَمْ يُكْرِمْ لَمْ يُكْرِمَا لَمْ يُكْرِمُوْا لَمْ تُكْرِمْ لَمْ تُكْرِمَا لَمْ يُكْرِمْنَ لَمْ تُكْرِمْ لَمْ تُكْرِمَا لَمْ تُكْرِمُوْا لَمْ تُكْرِمِيْ لَمْ تُكْرِمَا لَمْ تُكْرِمْنَ لَمْ اُكْرِمْ لَمْ نُكْرِمْ.

فعل نفي جحد به "لَمْ" مجهول:

لَمْ يُكْرَمْ لَمْ يُكْرَمَا لَمْ يُكْرَمُوْا لَمْ تُكْرَمْ لَمْ تُكْرَمَا لَمْ يُكْرَمْنَ لَمْ تُكْرَمْ لَمْ تُكْرَمَا لَمْ تُكْرَمُوْا لَمْ تُكْرَمِيْ لَمْ تُكْرَمَا لَمْ تُكْرَمْنَ لَمْ اُكْرَمْ لَمْ نُكْرَمْ.

فعل مستقبل با لام تاكيد با نون تاكيد ثقيله معلوم:

لَيُكْرِمَنَّ لَيُكْرِمَانِّ لَيُكْرِمُنَّ لَتُكْرِمَنَّ لَتُكْرِمَانِّ لَيُكْرِمْنَانِّ لَتُكْرِمَنَّ لَتُكْرِمَانِّ لَتُكْرِمُنَّ لَتُكْرِمِنَّ لَتُكْرِمَانِّ لَتُكْرِمْنَانِّ لَاُكْرِمَنَّ لَنُكْرِمَنَّ.

فعل مستقبل با لام تاكيد با نون تاكيد ثقيله مجهول:

لَيُكْرَمَنَّ لَيُكْرَمَانِّ لَيُكْرَمُنَّ لَتُكْرَمَنَّ لَتُكْرَمَانِّ لَيُكْرَمْنَانِّ لَتُكْرَمَنَّ لَتُكْرَمَانِّ لَتُكْرَمُنَّ لَتُكْرَمِنَّ لَتُكْرَمَانِّ لَتُكْرَمْنَانِّ لَاُكْرَمَنَّ لَنُكْرَمَنَّ.

فعل مستقبل با لام تاكيد با نون تاكيد خفيفه معلوم:

لَيُكْرِمَنْ لَيُكْرِمُنْ لَتُكْرِمَنْ لَتُكْرِمَنْ لَتُكْرِمُنْ لَتُكْرِمِنْ لَاُكْرِمَنْ لَنُكْرِمَنْ.

فعل مستقبل با لام تاكيد با نون تاكيد خفيفه مجهول:

لَيُكْرَمَنْ لَيُكْرَمُنْ لَتُكْرَمَنْ لَتُكْرَمَنْ لَتُكْرَمُنْ لَتُكْرَمِنْ لَاُكْرَمَنْ لَنُكْرَمَنْ.

فعل امر حاضر معلوم:

اَكْرِمْ اَكْرِمَا اَكْرِمُوْا اَكْرِمِيْ اَكْرِمَا اَكْرِمْنَ.

فعل امر حاضر مجهول:

لِتُكْرَمْ لِتُكْرَمَا لِتُكْرَمُوْا لِتُكْرَمِيْ لِتُكْرَمَا لِتُكْرَمْنَ.

فعل امر غائب معلوم:

لِيُكْرِمْ لِيُكْرِمَا لِيُكْرِمُوْا لِتُكْرِمْ لِتُكْرِمَا لِيُكْرِمْنَ لِأُكْرِمْ لِنُكْرِمْ.

فعل امر غائب مجهول:

لِيُكْرَمْ لِيُكْرَمَا لِيُكْرَمُوْا لِتُكْرَمْ لِتُكْرَمَا لِيُكْرَمْنَ لِأُكْرَمْ لِنُكْرَمْ.

فعل امر حاضر معلوم با نون ثقیله:

أَكْرِمَنَّ أَكْرِمَانِّ أَكْرِمُنَّ أَكْرِمِنَّ أَكْرِمَانِّ أَكْرِمْنَانِّ.

فعل امر حاضر مجهول با نون ثقیله:

لِتُكْرَمَنَّ لِتُكْرَمَانِّ لِتُكْرَمُنَّ لِتُكْرَمِنَّ لِتُكْرَمَانِّ لِتُكْرَمْنَانِّ.

فعل امر غائب معلوم با نون ثقیله:

لِيُكْرِمَنَّ لِيُكْرِمَانِّ لِيُكْرِمُنَّ لِتُكْرِمَنَّ لِتُكْرِمَانِّ لِيُكْرِمْنَانِّ لِأُكْرِمَنَّ لِنُكْرِمَنَّ.

فعل امر غائب مجهول با نون ثقیله:

لِيُكْرَمَنَّ لِيُكْرَمَانِّ لِيُكْرَمُنَّ لِتُكْرَمَنَّ لِتُكْرَمَانِّ لِيُكْرَمْنَانِّ لِأُكْرَمَنَّ لِنُكْرَمَنَّ.

فعل امر حاضر معلوم با نون خفیفه:

أَكْرِمَنْ أَكْرِمُنْ أَكْرِمِنْ.

فعل امر حاضر مجهول با نون خفیفه:

لِتُكْرَمَنْ لِتُكْرَمُنْ لِتُكْرَمِنْ.

فعل امر غائب معلوم با نون خفیفه:

لِيُكْرِمَنْ لِيُكْرِمُنْ لِتُكْرِمَنْ لِأُكْرِمَنْ لِنُكْرِمَنْ.

فعل امر غائب مجهول با نون خفیفه:

لِيُكْرَمَنْ لِيُكْرَمُنْ لِتُكْرَمَنْ لِأُكْرَمَنْ لِنُكْرَمَنْ.

فعل نهي حاضر معلوم:

لَاتُكْرِمْ لَاتُكْرِمَا لَاتُكْرِمُوْا لَاتُكْرِمِيْ لَاتُكْرِمَا لَاتُكْرِمْنَ.

فعل نهي حاضر مجهول:

لَاتُکْرَمْ لَاتُکْرَمَا لَاتُکْرَمُوْا لَاتُکْرَمِیْ لَاتُکْرَمَا لَاتُکْرَمْنَ۔

فعل نهي غائب معلوم:

لَایُکْرِمْ لَایُکْرِمَا لَایُکْرِمُوْا لَاتُکْرِمْ لَاتُکْرِمَا لَایُکْرِمْنَ لَاأُکْرِمْ لَانُکْرِمْ۔

فعل نهي غائب مجهول:

لَایُکْرَمْ لَایُکْرَمَا لَایُکْرَمُوْا لَاتُکْرَمْ لَاتُکْرَمَا لَایُکْرَمْنَ لَاأُکْرَمْ لَانُکْرَمْ۔

فعل نهي حاضر معلوم با نون ثقیله:

لَاتُکْرِمَنَّ لَاتُکْرِمَانِّ لَاتُکْرِمُنَّ لَاتُکْرِمِنَّ لَاتُکْرِمَانِّ لَاتُکْرِمْنَانِّ۔

فعل نهي حاضر مجهول با نون ثقیله:

لَاتُکْرَمَنَّ لَاتُکْرَمَانِّ لَاتُکْرَمُنَّ لَاتُکْرَمِنَّ لَاتُکْرَمَانِّ لَاتُکْرَمْنَانِّ۔

فعل نهي غائب معلوم با نون ثقیله:

لَایُکْرِمَنَّ لَایُکْرِمَانِّ لَایُکْرِمُنَّ لَاتُکْرِمَنَّ لَاتُکْرِمَانِّ لَایُکْرِمْنَانِّ لَاأُکْرِمَنَّ لَانُکْرِمَنَّ۔

فعل نهي غائب مجهول با نون ثقیله:

لَایُکْرَمَنَّ لَایُکْرَمَانِّ لَایُکْرَمُنَّ لَاتُکْرَمَنَّ لَاتُکْرَمَانِّ لَایُکْرَمْنَانِّ لَاأُکْرَمَنَّ لَانُکْرَمَنَّ۔

فعل نهي حاضر معلوم با نون خفیفه:

لَاتُکْرِمَنْ لَاتُکْرِمُنْ لَاتُکْرِمِنْ۔

فعل نهي حاضر مجهول با نون خفیفه:

لَاتُکْرَمَنْ لَاتُکْرَمُنْ لَاتُکْرَمِنْ۔

فعل نهي غائب معلوم با نون خفیفه:

لَایُکْرِمَنْ لَایُکْرِمُنْ لَاتُکْرِمَنْ لَاأُکْرِمَنْ لَانُکْرِمَنْ۔

فعل نهي غائب مجهول با نون خفیفه:

لَایُکْرَمَنْ لَایُکْرَمُنْ لَاتُکْرَمَنْ لَاأُکْرَمَنْ لَانُکْرَمَنْ۔

بحث اسم ظرف:

مُکْرَمٌ مُکْرَمَانِ مُکْرَمَاتٌ۔

د ثلاثي مزيدو قانونان:

(۲۳) قانون:

هر همزه زائده که واقع شد در اول کلمه وصلی باشد یا قطعی حکم وصلی آن که در درج کلام و بمتحرک شدن مابعد بیفتد و حکم قطعی عکس این است. همزه قطعی هشت قسم است: همزه باب افعال و واحد متکلم و اسم تفضیل و جمع و اعلام و بنا و فعل تعجب و استفهام وماسواء ایشان وصلی است. (۱)

د قانون خلاصه:

ددې قانون دوې حصې دي: اوله حصه د هر "همزه زائده" څخه بيا تر "همزه قطعي هشت قسم است" پوري ده. او دوهمه حصه د "همزه قطعي هشت قسم است" څخه بيا تر آخره پوري ده.

د اولې حصې خلاصه:

هر همزه زائده چي کله په شروع کي راسي هغه به وصلي وي يا به قطعي وي، د همزه وصلی حکم دادئ چي دَی د کلام په مينځ کي او د مابعد د متحرک کېدلو په وجه باندي غورځي او د قطعي حکم دده خلاف دئ، يعني دَی د کلام په مينځ کي او دده د مابعد د متحرک کېدلو په وجه باندي نه غورځي.

د دوهمې حصې خلاصه:

همزه قطعي پر اته قسمه دئ:

---

(۱) همزه وصلي د ضرورت لفظي دپاره راوړل کيږي او د ضرورت څخه وروسته په قرائت کي حذف کيږي. او همزه وصلي د اصل په اعتبار سره مبني بر کسره وی، لکه: اِضرِبْ او کله کله د کثرت استعمال په وجه باندی د ثقل څخه د بچاوېدو دپاره مفتوح وي، لکه: "اَلحَمدُ" او کله کله د عين کلمې په مناسبت مضموم وي، لکه: "اُنصُرْ".

او همزه قطعي د ضرورت معنوي دپاره راوړل کيږي او نه غورځول کيږي، لکه: د باب افعال همزه د تعديه دپاره او د اسم تفضيل همزه د زيادت معنی دپاره او د جمع همزه د جمعيت د معنی دپاره راځي.

او کم همزه چي اصلي وي هغه نه وصلي راځي او نه قطعي، لکه: أَمَرَ.

او د لفظ "اَللّٰه" همزه په حقيقت کي وصلي دئ، ليکن کله چي پر ده باندي همزه د ندا داخل سي، نو بيا دَی قطعي جوړيږي.

او د "بِسْمِ اللّٰه" همزه وصلي دئ، د کثرت کتابت او قرأت په وجه باندي پهدوارو صورتو کي حذف سوی دئ، ليکن په کم ځای کي چي کتابةً ضرورت وي هلته باقي پاته کيږي لکه په "اِقرَأ بِاسْمِ رَبِّکَ" کي؛ ځکه دلته کثرت استعمال نسته.

۱. د باب افعال همزه، لکه: اَکْرَمَ.

۲. د واحد متکلم همزه، لکه: اَضْرِبُ.

۳. د اسم تفضيل همزه، لکه: اَضْرَبُ.

۴. د جمع مکسر همزه، لکه: اَضْرَابٌ.

۵. د اعلامو همزه، يعني چي د يو چا په نامه کي وي، لکه: "اِبْرَاهِيْمُ، اِسْمَاعِيْلُ، اِسْحَاقُ،

۶. د بنا همزه، يعني هغه کلمه مبني وي، لکه: "اَنْتَ، اِنَّ" و غيره.

۷. د فعل تعجب همزه، لکه: مَا اَضْرَبَهٗ.

۸. د استفهام همزه، لکه: ءَاَنْذَرْتَهُمْ.

۹. نهم قسم مصنف نه دئ بيان کړی، هغه د ندا همزه دئ، لکه: اَعَبْدَاللهِ.

د قانون تفصيل:

ددې قانون نوم "همزه وصلي او قطعي" والا قانون دئ.

ددې قانون دپاره دوه حکمه دي، د اول حکم دپاره دوه شرطونه دي او دواړه کامل دي او د دوهم حکم دپاره يو شرط دئ.

اول حکم يې دا دئ چي همزه وصلي حذف کوّل واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چي په درج د کلام کي به راغلې وی، احترازي مثال: اِضْرِبْ.
اتفاقي مثال: فَاضْرِبْ.

۲. دوهم شرط يې دا دئ چي مابعد به يې متحرک سوی وي، احترازي مثال: اِضْرِبْ.
اتفاقي مثال: د يَنْصُرُ څخه نْصُرْ ويل واجب دي.

دوهم حکم: دوهم حکم يې دا دئ چي همزه قطعي پر خپل حال ثابت پرېښول واجب دي.

۱. شرط يې دا دئ چي قطعي به وي، احترازي مثال: فَاضْرِبْ.
اتفاقي مثال: فَاَکْرِمْ.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون په اسماؤو او افعالو په دوارو کي جاري کيږي د دې قانون د جاري کولو د پاره کله په شروع کي "واو" "فاء" "کاف" يا "لام" راوړل کيږي چي په کم ځای کي د همزه وصلي مابعد متحرک سي يا په درج د کلام کي راسي نو هلته دا قانون جاري کيږي.

(۲۴) قانون:

هر باب که ماضی او چهار حرفی باشد در مضارع معلوم او حرف اتین را حرکت ضمه می دهند وجوباً.[(۱)]

د قانون خلاصه:

هر هغه باب چي ماضي يې څلور حرفه وي، نو دده په مضارع معلومه کي حروف اتين ته حرکت د ضمې ورکول واجب دي.

د قانون تفصيل:

ددې قانون نوم د "يُكرِمُ يُصَرِّفُ" والا قانون دی.

ددې قانون د پاره يو حکم دئ او يو يې شرط دئ.

حکم يې دادئ چي و حروف اتين ؤ ته په فعل مضارع معلومه کي حرکت د ضمې ور کول واجب دي.

شرط يې دادئ چي ماضي به يې څلور حرفه وی يعني څلورو حروفو والا به وي، احترازي مثال: اِكتَسَبَ.

اتفاقي مثال: د اَكرَمَ څخه يُكرِمُ ويل واجب دي او د صَرَّفَ څخه يُصَرِّفُ ويل واجب دي.

[(۱)] چي ماضي يې چهار حرفي وي هغه څلور بابونه دي: افعال، تفعيل، مفاعلة. فعللة. د ثلاثي مجردو سره د التباس څخه د بچاو په وجه باندي يې د دوی و حروف اتين ته حرکت د ضمې ورکړئ، ليکن مفاعلة او فعللة يې پر افعال باندي حمل کړي دي؛ ځکه په دوی کي د مجردو سره التباس نه راځي او د حمل دار او مدار پر سماع باندي موقوف دئ؛ کله "خَمَّرَ تُكَبِّرُ عَزَ تَكَبَّرَ" وي او کله ددې عکس وي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون په ثلاثي مجردو کي هيڅکله نه جاري کيږي او په ثلاثي مزيد فيه کي صرف په باب افعال، تفعيل، مفاعله، او په رباعي مجردو کي په باب فعلله کي جاري کيږي چي کله په مضارع معلوم کي پر حروف اتين باندي ضمه او پر ماقبل آخر باندي کسره وي.لېکن کله چي په يو کلمه کي د اعلم تعلم نعلم والا قانون جاري سي نو بيا دغه قانون نسبي جاري کېداى ځکه دوى ضدين دي او په امر حاضر معلوم کي هم دغه قانون نه جاري کيږي ځکه هلته حروف اتين حذف کيږي او په کم ځاى کي چي دغه قانون جاري سي نو هلته د يکرم يتصرف والا قانون ضرور جاري کيږي.

باب دوم صرف صغير ثلاثي مزيدفيه صحيح از باب تفعيل چون اَلتَّصْرِيْفُ

(گرځيدل راگرځيدل)

صَرَّفَ يُصَرِّفُ تَصْرِيْفًا فهو مُصَرِّفٌ وَ صُرِّفَ يُصَرَّفُ تَصْرِيْفًا فذاک مُصَرَّفٌ لَمْ يُصَرِّفْ لَمْ يُصَرَّفْ لايُصَرِّفُ لايُصَرَّفُ لَنْ يُصَرِّفَ لَنْ يُصَرَّفَ الامر منه صَرِّفْ لِتُصَرَّفْ لِيُصَرِّفْ لِيُصَرَّفْ والنهى عنه لاتُصَرِّفْ لاتُصَرَّفْ لايُصَرِّفْ لايُصَرَّفْ الظرف منه مُصَرَّفٌ مُصَرَّفَانِ مُصَرَّفَاتٌ.

مصادر:

اَلتَّكْذِيْبُ: دروغجن بلل، اَلتَّقْدِيْمُ: مخته کول، اَلتَّعْجِيْلُ: تلوار کول، اَلتَّسْكِيْنُ: ځاى ورکول، اَلتَّعْظِيْمُ: عزت کول، اَلتَّبْلِيْغُ: رسول.

باب سوم صرف صغير ثلاثي مزيدفيه صحيح از باب مُفَاعَلَة چون اَلْمُضَارَبَةُ

(يو د بله سره وهل)

ضَارَبَ يُضَارِبُ مُضَارَبَةً فهو مُضَارِبٌ وَ ضُوْرِبَ يُضَارَبُ مُضَارَبَةً فذاک مُضَارَبٌ لَمْ يُضَارِبْ لَمْ يُضَارَبْ لايُضَارِبُ لايُضَارَبُ لَنْ يُضَارِبَ لَنْ يُضَارَبَ الامر منه ضَارِبْ لِتُضَارَبْ لِيُضَارِبْ لِيُضَارَبْ والنهى عنه لاتُضَارِبْ لاتُضَارَبْ لايُضَارِبْ لايُضَارَبْ الظرف منه مُضَارَبٌ مُضَارَبَانِ مُضَارَبَاتٌ.

فائده: ددي باب مصدر کله کله د فِعَال او فِيْعَال پر وزن هم راځي، لکه: "جِهَادٌ" او "جِيْهَالٌ".

مصادر:

اَلْمُخَادَعَةُ وَالْخِدَاعُ: دهوکه کول، اَلْمُعَاقَبَةُ وَالْعِقَابُ: عذاب ورکول، اَلْمُلَازَمَةُ: يو د بل سره لازم کېدل.

باب چهارم صرف صغير ثلاثي مزيدفيه صحيح از باب تفعل چون اَلتَّصَرُّفُ

(تصرف کول)

علامه: ددې باب په ماضي کې پنځه حروف وي؛ درې اصلي او دوه زائد، يعني په شروع کې يې "تا" او عين کلمه مکرره وي.

تَصَرَّفَ يَتَصَرَّفُ تَصَرُّفًا فهو مُتَصَرِّفٌ وَتُصُرِّفَ يُتَصَرَّفُ تَصَرُّفًا فذاک مُتَصَرَّفٌ لَمْ يَتَصَرَّفْ لَمْ يُتَصَرَّفْ لايَتَصَرَّفُ لايُتَصَرَّفُ لَنْ يَتَصَرَّفَ لَنْ يُتَصَرَّفَ الامر منه: تَصَرَّفْ لِتَتَصَرَّفْ لِيَتَصَرَّفْ لِيُتَصَرَّفْ والنهى عنه لاتَتَصَرَّفْ لاتُتَصَرَّفْ لايَتَصَرَّفْ لايُتَصَرَّفْ الظرف منه مُتَصَرَّفٌ مُتَصَرَّفَانِ مُتَصَرَّفَاتٌ

مصادر:

اَلتَّقَبُّلُ: قبلول، اَلتَّبَسُّمُ: خندل، اَلتَّفَكُّهُ: مېوه خوړل، اَلتَّثَبُّتُ: ځنډ کول، اَلتَّعَجُّلُ: تلوار کول.

فائده: د دې باب مصدر اکثره وخت د تَفَعُّل پر وزن راځي، خو کله کله د تِفِعَّال پر وزن هم راځي، لکه تَمَلَّقَ يَتَمَلَّقُ تَمَلُّقًا و تِمِلَّاقًا.

(۲۵) قانون:

هر باب که در اول ماضی او تاء زائده مطرده باشد در مضارع معلوم او ماقبل آخر را بر حال می دارند وجوبًا و اگر تاء زائده مطرده نباشد بکسره می دهند وجوبًا. (۱)

د قانون خلاصه:

هر هغه باب چې د ماضي په شروع کې يې تاء زائده مطرده وي، نو دده په مضارع معلوم کې ماقبل آخر پر خپل حال پرېښول واجب دي. او که چيرې تاء زائده مطرده نه وي، نو بيا حرکت د کسرې ورکول کيږي، بغير د ثلاثي مجرد د بابو څخه.

---

(۱) دغه قانون د ثلاثي مجرد په بابو کې نه استعماليږي؛ ځکه هغه سماعي دي او اوزان يې مقرر نه دي، يعني عربو چې په کم ځای کې کسره ورکړې وي، نو هلته به کسره سماعاً ويل کيږي. دغه قانون صرف په قياسي بابو کې (يعني په ثلاثي مزيدفيه، رباعي مجرد او رباعي مزيدفيه) کې استعماليږي؛ ځکه د هغو بابونه مقرر دي، مثلاً د افعال باب خاص د افعال پر وزن باندې راځي او د افتعال باب خاص د افتعال پر وزن باندې راځي.

د قانون تفصيل:

ددې قانون نوم د "يُكْرِمُ يَتَصَرَّفُ" والا قانون دئ.

ددې قانون دپاره دوه حکمه دي او د هر حکم دپاره يو يو شرط دئ.

اول حکم: اول حکم يې دادئ چې په فعل مضارع معلوم کې ماقبل آخر پر خپل حال پرېښول واجب دي (يعني چې په ماضي کې پر کم حال وي.

۱. شرط يې دادئ چې په اول د ماضي کې به يې تاء زائده مطرده وي، احترازي مثال: اَكْرَمَ.

اتفاقي مثال: د تَصَرَّفَ څخه يَتَصَرَّفُ ويل واجب دي.

دوهم حکم: دوهم حکم يې ذادئ چې د فعل مضارع معلوم ماقبل آخر ته حرکت د کسرې ورکول واجب دي.

۱. شرط يې دادئ چې په اول د ماضي کې به يې تاء زائده مطرده نه وي، احترازي مثال: تَصَرَّفَ.

اتفاقي مثال: د اَكْرَمَ څخه يُكْرِمُ ويل واجب دي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون هم صرف په افعالو کې جاري کيږي د ثلاثي مجرد څخه علاوه باقي په ټولو بابو کې جاري کيږي د ماضي معلوم څخه ماسوا په ټولو معلوم افعالو کې جاري کيږي په مجهول افعالو کې نه جاري کيږي اول حکم يې صرف په درې بابو يعني تفعلل، تفاعل، تفعل کې جاري کيږي او دوهم حکم يې په باقي ټولو بابو کې جاري کيږي.

(۲۶) قانون:

هر تاء مضارعت که داخل شود بر تاء تفعّل يا تفاعل يا تفعلل در مضارع معلوم او حذف يکي جائز است. (۱)

---

(۱) د دوو تاء زائده ؤ د کلام په شروع کې د يو ځاى کېدلو په وجه ثقل پيدا کيږي، نوځکه يوه تاء حذف کيږي. او په مضارع مجهوله کې د تاء د حذف کولو په وجه د باب تفعل التباس د بابِ تفعيل سره او د باب تفاعل التباس د باب مفاعله سره او د باب تفعلل التباس د باب فعللة سره راځي، نوځکه په مجهوله کې حذف جائز نه دئ. د بصريينو او سبويه په نزد سره دوهمه تاء حذف

د قانون خلاصه:

هره تاء د مضارعت چي پر تاء د تَفَعُّلْ يا تَفَاعُلْ يا تَفَعْلُلْ باندي داخله سي، نو د هغه په مضارع معلومه کي يوه تاء حذف کول جائز دي.

د قانون تفصيل:

ددې قانون نوم "تَصَرَّفُ تَقَارَبُ او تَدَحْرَجُ" والا قانون دئ.
ددې قانون دپاره يو جوازي حکم دئ او يو يې شرط دئ.
حکم يې دادئ چي د دوو تاګانو څخه يوه تاء حذف کول جائز دي.
شرط يې دادئ چي تاء د مضارعت به پر تاء د "تَفَعُّلْ" يا د "تَفَاعُلْ" يا د "تَفَعْلُلْ" داخله سوی وي، احترازي مثال: تَتْرُکُ.
اتفاقي مثال: د تَتَصَرَّفُ تَتَقَارَبُ تَتَدَحْرَجُ څخه تَصَرَّفُ تَقَارَبُ تَدَحْرَجُ ويل جائز دي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف په افعالو کي جاري کيږي او د ثلاثي مزيد فيه په دوو بابو يعني تفعل، تفاعل او د رباعي مجرد و په يوه باب يعني د تفعلل په افعال معلومه کي جاري کيږي او د دغه بابو په ماضي معلوم ومجهول او په امر حاضر معلوم او په مضارع مجهول کي نه جاري کيږي ځکه په مضارع مجهوله کي بيا التباس راځي "فَتَأَمَّلْ".

باب پنجم صرف صغير ثلاثي مزيدفيه صحيح از باب تفاعل چون التَّقَارُبُ

(په خپل مينځ کي يو د بل سره وهل):

علامه: د دې باب ماضي پنځه حرفه وي: درې اصلي او دوه زائد يعني په سر کي "تا" او په دريم ځای کي الف زائد وي.

کول پکار دي "لان الاول علامة والثانية لاتحذف" او د کوفيينو او ابن هشام په نزد باندي اونه تاء حذف کول پکار دي؛ ځکه دوهمه تـ.د مضارعت ده ورکوي او د باب علامه هم ده. نو د باب رعايت ساتل اولی او اهم دي.

تَضَارَبَ يَتَضَارَبُ تَضَارُبًا فَهُوَ مُتَضَارِبٌ وَتُضُورِبَ يُتَضَارَبُ تَضَارُبًا فذاک مُتَضَارَبٌ لَمْ يَتَضَارَبْ لَمْ يُتَضَارَبْ لَايَتَضَارَبُ لَايُتَضَارَبُ لَنْ يَتَضَارَبَ لَنْ يُتَضَارَبَ الامر منه: تَضَارَبْ لِتَتَضَارَبْ لِيَتَضَارَبْ لِيُتَضَارَبْ والنهي عنه لَاتَتَضَارَبْ لَاتُتَضَارَبْ لَايَتَضَارَبْ لَايُتَضَارَبْ الظرف منه مُتَضَارَبٌ مُتَضَارَبَانِ مُتَضَارَبَاتٌ.

د دې باب بعضې مصادر:

اَلتَّقَابُلُ: سره مخامخ کېدل، اَلتَّفَاخُرُ: يو پر بل فخر کول، اَلتَّعَارُفُ: يو بل پېژندل، اَلتَّخَافُتُ: په خپل مابين کې پټه خبره سره کول.

فائده: اوس د همزه وصلي والا بابونه شروع کیږي.

باب ششم صرف صغير ثلاثي مزيدفيه صحيح از باب اِفْتِعَال چون اَلْاِكْتِسَابُ

(کسب کول):

علامه: د دې باب ماضي پنځه حرفه وي: درې اصلي او دوه زائد يعني په شروع کې همزه وصلي او په دريم ځاي کې "تا" زائده وي.

اِكْتَسَبَ يَكْتَسِبُ اِكْتِسَابًا فهو مُكْتَسِبٌ وَاُكْتُسِبَ يُكْتَسَبُ اِكْتِسَابًا فذاک مُكْتَسَبٌ لَمْ يَكْتَسِبْ لَمْ يُكْتَسَبْ لَايَكْتَسِبُ لَايُكْتَسَبُ لَنْ يَكْتَسِبَ لَنْ يُكْتَسَبَ الامر منه اِكْتَسِبْ لِتُكْتَسَبْ لِيَكْتَسِبْ لِيُكْتَسَبْ والنهي عنه لَاتَكْتَسِبْ لَاتُكْتَسَبْ لَايَكْتَسِبْ لَايُكْتَسَبْ الظرف منه مُكْتَسَبٌ مُكْتَسَبَانِ مُكْتَسَبَاتٌ.

فائده: دا باب لازمي او متعدي دواړه راځي.

د دې باب ځني مصادر:

اَلْاِجْتِنَابُ: پرهېز کول، اَلْاِفْتِتَاضُ: ښکار کول، اَلْاِعْتِزَالُ: يو اړخې کېدل، اَلْاِحْتِمَالُ: پورته کول، اَلْاِسْتِمَاعُ: اورېدل، اَلْاِقْتِرَابُ: نژدې کېدل، اَلْاِلْتِمَاسُ: لټول.

(۲۷) قانون:

هر واو و يا غير بدل از همزه که واقع شود مقابله فاکلمه باب افتعال يا تفعّل يا تفاعل آن را تاء کرده در تاء ادغام ميکنند وجوباً بر اکثر لغت اهل حجاز در افتعال و بر بعض لغت اهل حجاز در تفعّل و تفاعل مگر اتخذ يتخذ شاذ است. (۱)

---

(۱) قوله "اِتَّخَذَ يَتَّخِذُ" شاذ است، يعني "اِتَّخَذَ يَتَّخِذُ" خلاف قانون او موافق استعمال شاذ دي. او د "اِتَّخَذَ يَتَّخِذُ" د اصل په باره کې درې قولونه دي:

د قانون خلاصه:

هر واو او یا چې بدل د همزه څخه نه وي کله چې د باب اِفتِعَال یا تَفَاعُل یا تَفَعُّل د فا کلمه په مقابله کې راسي، نو دغه "واو" او "یا" په "تا" سره بدلول او "تا" په "تا" کې مدغ کول واجب دي، لیکن په باب "اِفتِعَال" کې د اکثر اهل حجاز په نزد باندې او په باب "تَفَعُّل" او "تَفَاعُل" کې د بعض اهل حجاز په نزد باندې. مګر اِتَّخَذَ یَتَّخِذُ شاذ دی.

د قانون تفصیل:

د دې قانون نوم "اِتَّقَدَ یَتَّقِدُ" والا قانون دی.

د دې قانون د پاره یو حکم دی او دوه یې شرطونه دي.

حکم یې دا دی چې "واو" او "یا" په "تا" بدلول او "تا" په "تا" کې مدغم کول په باب د افتعال کې واجب او فصیح دي او په باب د تَفَعُّل او تَفَاعُل کې جائز او غیر فصیح دي.

۱. اول شرط یې دا دی چې دغه "واو" او "یا" به بدل د همزه څخه نه وي، احترازي مثال: اِیتَمَرَ اُوتُمِرَ چې په اصل کې اِئْتَمَرَ اُئْتُمِرَ دي.

۲. دوهم شرط یې دا دی چې دغه "واو" او "یا" به په مقابله د "فا" کلمه د باب "اِفتِعَال" یا د "تَفَعُّل" یا د "تَفَاعُل" وي، احترازي مثال: "وَعَدَ یَوعِدُ".

اتفاقي مثال: د اِوتَقَدَ یَوتَقِدُ څخه اِتَّقَدَ یَتَّقِدُ ویل واجب دي. او د اِیتَسَرَ یَیتَسِرُ څخه اِتَّسَرَ یَتَّسِرُ ویل واجب دي. د باب تفعل مثال د تَوَحَّدَ یَتَوَحَّدُ څخه اِتَّحَدَ یَتَّحِدُ ویل جائز دي. د باب تفاعل د تَوَاعَدَ یَتَوَاعَدُ څخه اِتَّاعَدَ یَتَّاعَدُ ویل جائز دي.

---

۱. علامه جوهري فرمايي: چې د "اِتَّخَذَ" اصل "أَخَذَ" دی.

۲. علامه عنايت احمد په علم الصيغه کې ليکلي دي چې زما استاذ مرحوم به د دې د شاذوالي د رفع کولو په باره کې ويله چې د "اِتَّخَذَ" "تا" اصلي ده او د دې ثلاثي مجرد تَخَذَ يَتْخَذُ مستعمليږي او د ده ثلاثي مجرد أَخَذَ يَأْخُذُ نه دی. لکه څرنګه چې بعضو علماء کرامو فرمايلي دي. او دا غه رنګه "تَخَذَ" د "أَخَذَ" په معنی کېدل د تفسير بيضاوي څخه بالکل واضح ده (اِنْ شِئْتَ فَانْظُرْ هُنَاکَ) نو "اِتَّخَذَ" په مثال د "اِتَّبَعَ" سره دی او د "اِتَّبَعَ" ثلاثي مجرد "تَبِعَ" راځي او په "تَبِعَ" کې "تا" اصلي ده زائده نه ده.

۳. متأخرين فرمايي: چې د "اِتَّخَذَ" اصل "وَخَذَ" دی.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون په اسماؤو او افعالو دواړو کي جاري کيږي او صرف د ثلاثي مزيد فيه په دري بابو کي جاري کيږي په دې شرط چي په هفت اقسامو کي به باب د مثال واوي يا د لفيفِ مفروق وي که چيري د باب افتعال صيغه وه نو اول حکم جاري کيږي او که چيري د باب تفعل يا د تفاعل صيغه وه نو دوهم حکم جاري کيږي.

(۲۸)قانون:

اگر يکی از سين و شين واقع شود مقابله فاکلمه باب افتعال تاء وی را جنس فاکلمه کرده جوازاً جنس را در جنس ادغام می کنند وجوبا. (۱)

د قانون خلاصه:

که چيري د "سين" او "شين" څخه يو حرف د باب افتعال د "فا" کلمه په مقابله کي راسي، نو ددغه باب "تا" په جنس د "فا" کلمه سره بدلول جائز دي او جنس په جنس کي مدغم کول واجب دي.

د قانون تفصيل:

ددې قانون نوم "اِسَّمَعَ اِشَّبَهَ" والا قانون دئ.

ددې قانون دپاره يو حکم دئ او يو يې شرط دئ.

حکم يې دادئ چي "تا" د باب افتعال په جنس د "فاء" کلمه سره بدلول جائز دي او جنس په جنس کي مدغم کول واجب دي.

شرط يې دادئ چي پر "فاء" کلمه د باب افتعال به "سين" يا "شين" راغلی وي، احترازي مثال: سَمِعَ شَبِهَ.

اتفاقي مثال: د اِسْتَمَعَ اِشْتَبَهَ څخه اِسَّمَعَ اِشَّبَهَ ويل جائز دي.

---

(۱) په دغه ادغام کي دوه شاذه دئ:

۱. د حرف صفير ادغام په غير صفير کي نه کيږي او دلته سوی دئ.

۲. ادغام د اول حرف په دوهم کي کيږي او دلته بر عکس دئ. "لِاَنْ لَاتَفُوْتَ فَضِيلَةُ الصَّفِيرِ". (رضي شرح الشافيه)

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون په اسماؤ او افعالو دواړو کي جاري کيږي او په ټولو بابو کي صرف په باب افتعال کي د ماضي څخه بيا تر اسم ظرف پوري چي په کم ځای کي سين يا شين مشدد وي او په مقابله د "فا" کلمه باب افتعال کي وي نو هلته دا قانون جاري کيږي.

صيغې:

موزون	وزن	سه اقسام	شش اقسام	هفت اقسام	صيغه	قانون	اصل	نظير	باب
لَاتَلْجِمَا	لَاتَفْعِلَا	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	تثنيه مؤنث غائبتين فعل نهي	نون اعرابي	تَلْجِمَانِ	لَاتَضْرِبَا	ثلاثي مجرد
لَاتَلْجِمَا	لَاتَفْعِلَا	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	تثنيه مذكر مخاطبين فعل نهي	نون اعرابي	تَلْجِمَانِ	لَاتَضْرِبَا	ثلاثي مجرد
لَاتَلْجِمَا	لَاتَفْعِلَا	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	تثنيه مؤنث مخاطبتين فعل نهي	نون اعرابي	تَلْجِمَانِ	لَاتَضْرِبَا	ثلاثي مجرد
لَاتَلْجِمَا	لَاتَفْعِلَنْ	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	واحد مؤنث غائبه فعل نهي	نون خفيفه	لَاتَلْجِمَنْ	لَاتَضْرِبَا	ثلاثي مجرد
لَاتَلْجِمَا	لَاتَفْعِلَنْ	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	واحد مذكر مخاطب فعل نهي	نون خفيفه	لَاتَلْجِمَنْ	لَاتَضْرِبَا	ثلاثي مجرد
فَانْصَبْ	فَافْعَلْ	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	واحد مذكر مخاطب امر حاضر	امر حاضر، همزه وصلي، تعين	تَنْصَبُ	تَمْنَعُ	ثلاثي مجرد
لَاَوْحَيْنَا	لَاَفْعَلْنَا	فعل	ثلاثي مزيد	لفيف مفروق	جمع متكلم فعل ماضي معلوم	همزه وصلي، تعليل	اَوْحَيْنَا	اَكْرَمْنَا	افعال
لَاتَرْكَضُوا	لَاتَفْعَلُوْا	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	جمع مذكر مخاطبين فعل نهي	نون اعرابي	تَرْكَضُوْنَ	لَاتَنْصُرُوْا	ثلاثي مجرد
فَاَكْرِمْ	فَاَفْعِلْ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذكر غائب فعل ماضي	همزه وصلي، تعليل (۲) حكم	فَاَكْرَمَ	اَجْمَعَ	افعال
فَاَوْرَدُوْنَ	فَاَفْعَلُوْنَ	اسم	ثلاثي مجرد	مثال واوي	جمع مذكر سالم اسم تفضيل	همزه وصلي، تعليل (۲) حكم	اَوْرَدُوْنَ	اَضْرَبُوْنَ	ثلاثي مجرد
تَكَبْ	اِفْعِلْ	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	واحد مذكر مخاطب امر حاضر	امر حاضر، همزه وصلي، تعليل (۱) حكم	تَكَبْ	اِضْرِبْ	ثلاثي مجرد
فَاذْكُرُوْنِيْ	اُفْعُلُوْا	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	جمع مذكر مخاطبين امر حاضر	نون اعرابي، همزه وصلي، تعليل (۱) حكم	تَذْكُرُوْنَ	اُنْصُرُوْا	ثلاثي مجرد
حَفِظْنَ	فَعِلْنَ	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	جمع مؤنث غائبات فعل ماضي	ضربن الو ۲	حَفِظْنَ	عَلِمْنَ	ثلاثي مجرد
اِتَّقُوْا	اِفْعَلُوْا	فعل	ثلاثي مجرد	مهموز الفاء	جمع مذكر مخاطبين فعل امر حاضر معلوم	نون اعرابي	تَتَّقُوْنَ	اِعْلَمُوْا	ثلاثي مجرد
قَوَائِعَ	فَوَاعِلَ	اسم	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع مؤنث مكسر اسم فاعل	مده زائده، شرائف	قَاوِعَةٌ	ضَوَارِبُ	ثلاثي مجرد
حَادَثَا	فَاعَلَا	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	تثنيه مذكر غائبين فعل ماضي	+	+	ضَارَبَا	مفاعله
تُكْرِمُوْنَنِيْ	تُفْعِلُوْنَ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	جمع مذكر مخاطبين فعل مضارع	يكرم يعرف يتصرف	+	+	افعال
فَارْهَبُوْنِ	اِفْعَلُوْا	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	جمع مذكر مخاطبين فعل امر حاضر معلوم	همزه وصلي، تعليل (۱) حكم، نون اعرابي	تَرْهَبُوْنَ	اِعْلَمُوْا	ثلاثي مجرد

التمرين:

كَنِيْشِ، وَاتَّصَبَا، يَتَّزِلَانِ، لَاتَتَجَنَّبْ، لَمْ تَتَقَبَا، اِتَّالَمَا، فَتَشَرَنَانِ، فَتَّ فَتَّ، فَتَّبِهَا، لَتْ جَنَّ، مُتَنَدَّوْ، فَتَصَرَّفْتَانِ، وَأَعْتَزَلْتُمُوْهُمْ، لَنْ يَتَّقِفُوْا، لَايَتَّخِفُوْا، يَتَّسَهَّرُ، تِتَّجِلُ، يَتَّرَاضَى، تَمَلَّمَلُ، تَشَاجَبَانِ. لَمْ تَمَارَضْ، مُتَّشَرَّوْ، اِتَّالَمَا، اِتَّالَمَا، اِتَّمَلُوْا، لَتْ حَدٌّ، وَاتَّرَاسُوْ، مُتَنَدَّوْ، لَتَلَكَّ، زَتَلَامُوْ.

(۲۹)قانون:

اگر یکی از صاد، ضاد، طا، ظا واقع شود مقابله "فا" کلمه باب افتعال تاء وی را "طا" کنند وجوباً پس اگر مقابله "فا" کلمه "طا" است ادغام واجب است و اگر "ظا" است اظهار یک طرفه و ادغام دو طرفه یعنی "ظا" را "طا" کردن و عکس او جائز است. و اگر صاد یا ضاد باشد اظهار و ادغام یک طرفه یعنی "طا" را صاد و ضاد کردن جائز است و نه عکس او.

دقانون خلاصه:

که چیري د صاد، ضاد، طا او ظا څخه یو حرف د باب افتعال د "فا" کلمې په مقابله کي راسي، نو ددغه باب "تا" په "طا" بدلول واجب دي. او کچیري د باب افتعال د "فا" کلمې په مقابله کي "طا" وي، نو ادغام واجب دئ. او کچیري "ظا" وي، نو اظهار او ادغام دو طرفه یعني "طا" په "ظا" سره بدلول او ددې عکس کول هم جائز دي. او کچیري صاد یا ضاد وي، نو اظهار او ادغام یک طرفه یعني طاء په صاد او ضاد سره بدلول جائز دي او ددې عکس نه دئ جائز.

دقانون تفصیل:

ددې قانون نوم "اِطَّلَمَ اِظَّلَمَ" والا قانون دئ.

ددې قانون دپاره څلور حکمه دئ او د هر حکم دپاره یو یو شرط دئ.

اول حکم: اول حکم یې دادئ چي "تا" د باب افتعال په "طا" سره بدلول واجب دي.

شرط یې دادئ چي پر "فا" کلمه د باب افتعال به صاد یا ضاد یا طا یا ظا راغلي وي.

احترازي مثال: صَلَمَ، ظَلَمَ، صَبَرَ، ضَرَبَ.

اتفاقي مثال: د اِصْتَلَمَ اِظْتَلَمَ اِصْتَبَرَ اِضْتَرَبَ څخه اِطَّلَمَ اِظْطَلَمَ اِصْطَبَرَ اِضْطَرَبَ ویل واجب دي.

دوهم حکم: دوهم حکم یې دادئ چي "طا" په "طا" کي مدغمول واجب دي.

شرط يې دادئ چي پر "فا" کلمه د باب افتعال به "طا" وي، احترازي مثال: طَلَمَ.
اتفاقي مثال: د اِطْتَلَمَ ځخه اِطَّلَمَ ويل واجب دي.
دريم حکم: دريم حکم يې دادئ چي اظهار يک طرفه او ادغام دو طرفه جائز دئ.
شرط يې دادئ چي پر "فا" کلمه د باب افتعال به "ظا" راغلي وی، احترازي مثال: ظَلَمَ.
اتفاقي مثال: د اِظْتَلَمَ ځخه اِظَّلَمَ ويل جائز هم دي او "اِطَّلَمَ" ويل هم جائز دي. او د "اِظْطَلَمَ" په اظهار سره ويل هم جائز دي.
څلورم حکم: څلورم حکم يې دادئ چي اظهار او ادغام يک طرفه جائز دئ.
شرط يې دادئ چي پر "فا" کلمه د باب افتعال به "صاد" يا "ضاد" راغلي وي، احترازي مثال: صَبَرَ ضَرَبَ.
اتفاقي مثال: د اِصْتَبَرَ اِضْتَرَبَ ځخه اِصَّبَرَ اِضَّرَبَ ويل هم جائز دي. او "اِصْطَبَرَ، اِضْطَرَبَ" په اظهار سره ويل هم جائز دي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف د باب افتعال د ماضي ځخه بيا تر اسم ظرف پوري پر ټولو صيغو باندي جاري کيږي د دې ځخه علاوه بل ځای نه جاري کيږي او اکثريت يې اول او دوهم حکم جاري کيږي.

(۳۰)قانون:

اگر يکی از دال، ذال وزا واقع شود مقابله "فا" کلمه باب افتعال تاء وی را دال کرده وجوباً در دال ادغام ميکنند وجوباً و ذال مثل ظا وزا مثل صاد وضاد است. (۱)

---

(۱) "صاد" او "ضاد" په "طا" سره بدلول او داغه رنګه "زا" په "دال" سره بدلول ځکه ناجائز دي چي "صا"د او "زا" د حروف صفير ځخه دي که چيري بدل سي، نو د صفيريت معدوم والی لازميږي. او په حرف "ضاد" کي استطالت دئ که چيري بدل سي، نو بيا د استطالت عدم لازميږي او دا دواړه باطل دي.
او "تا" په دال سره بدلول ځکه واجب دي چي "تا" حرف مهموسه دئ او دال، ذال او زا د حروف مجهوره ځخه دي، نو د دوی په مابين کي منافات وو، مګر د "تا" او دال مخرج يو دئ. نو ځکه اولاً "تا" په دال سره بدليږي او بيا وروسته ذکر سوی تفصيل پکښي کيږي؛ ځکه دال، ذال او زا په صفت د جهر کي سره متحد دي. (منامع الکافيه)

د قانون خلاصه:

کچیري د دال، ذال یا زا څخه یو حرف د باب افتعال د "فا" کلمې په مقابله کي راسي، نو د باب افتعال "تا" په دال سره بدلول واجب دي او دال په دال کي مدغم کول واجب دي. او ذال په مثال د "ظا" سره دئ یعني اظهار او ادغام دو طرفه. او "زا" په مثال د صاد او ضاد سره دئ یعني اظهار او ادغام یک طرفه (په کي جائز دئ).

د قانون تفصیل:

ددې قانون نوم "اِدَّکَرَ اِذَّکَرَ" والا قانون دئ.

ددې قانون دپاره څلور حکمه دي او د هر حکم دپاره یو یو شرط دئ.

اول حکم: اول حکم یې دا دئ چي "تا" د باب افتعال په دال سره بدلول واجب دي.

شرط یې دا دئ چي پر "فا" کلمه د باب افتعال به دال یا ذال یا زاء راغلي وي، احترازي مثال: دَکَرَ ذَکَرَ زَجَرَ.

اتفاقي مثال د اِدْتَکَرَ اِذْتَکَرَ اِزْتَجَرَ څخه اِدْدَکَرَ اِذْدَکَرَ اِزْدَجَرَ ویل واجب دي.

دوهم حکم: دوهم حکم یې دا دئ چي ادغام واجب دئ.

شرط یې دا دئ چي پر "فا" کلمه د باب افتعال به دال راغلی وي، احترازي مثال: دَکَرَ.

اتفاقي مثال: د اِدْدَکَرَ څخه اِدَّکَرَ ویل واجب دي.

دریم حکم: دریم حکم یې دا دئ چي اظهار یک طرفه او ادغام دو طرفه جائز دئ.

شرط یې دا دئ چي پر "فا" کلمه د باب افتعال به ذال وي، احترازي مثال: ذَکَرَ.

اتفاقي مثال: د اِذْدَکَرَ څخه اِذَّکَرَ ویل هم جائز دي او اِدَّکَرَ ویل هم جائز دي. او "اِذْدَکَرَ" په اظهار سره ویل هم جائز دئ.

څلورم حکم: څلورم حکم یې دا دئ چي اظهار او ادغام یک طرفه جائز دئ.

شرط یې دا دئ چي پر "فا" کلمه د باب افتعال به "زا" راغلې وي. احتراري مثال: زَجَرَ.

اتفاقي مثال: د اِزْدَجَرَ څخه اِزَّجَرَ ویل هم جائز دي. او "اِزْدَجَرَ" په اظهار سره ویل هم جائز دئ.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون هم صرف د باب افتعال پر ټولو صيغو باندي جاري کيږي بل ځای نه جاري کيږي.

صيغې:

موزون	وزن	سه اقسام	شش اقسام	هفت اقسام	صيغه	قانون	اصل	نظير	باب
قَلِبِمِيْ	فَاعِلِنْ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحده مؤنث مخاطبه امر مؤكد	نون خفيفه، امر حاضر	قَلِبِمِنْ	ضَارِبِنْ	مفاعلة
قَلِبِمِيْ	فَاعِلِيْ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحده مؤنث مخاطبه امر	امر حاضر، نون اعرابي	تُقَالِبِمِيْنَ	ضَارِبِيْ	مفاعلة
قَلِبِمِيْ	فَاعِلٍ	اسم	ثلاثي مجرد	صحيح	واحد مذكر اسم فاعل	نون تنوين، اسم فاعل	قَالِبِمٍ	ضَارِبٌ	ثلاثي مجرد
اِنَّمَا	اِفْعَلَا	فعل	ثلاثي مجرد	مضاعف ثلاثي	تثنيه مذكر مخاطبين امر	نون اعرابي، بے ملون	تَنْمَانِ	اِمْنَعَا	ثلاثي مجرد
اِنَّمَا	اِفْعَلَا	فعل	ثلاثي مجرد	مضاعف ثلاثي	تثنيه مؤنث مخاطبتين امر	نون اعرابي، بے ملون	تَنْمَانِ	اِمْنَعَا	ثلاثي مجرد
اِنَّمَا	اِفْعَلَنْ	فعل	ثلاثي مجرد	مضاعف ثلاثي	واحد مذكر مخاطب امر	نون خفيفه، امر حاضر، بے ملون	اِنْمَنْ	اِمْنَعَنْ	ثلاثي مجرد
لَاكْتُبُ	اَفْتَعِلُ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد متكلم مضارع	حلق العين، همزه وصلي وقطعي (۱) حكم	اَكْتَتِبُ	اَجْتَمِعُ	افتعال
اِرْحَمُ	اَفْعَلُ	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	واحد متكلم مضارع	اعلم تعلم نعلم	اَرْحَمُ	اَعْلَمُ	ثلاثي مجرد
ضَارِبِيْكَ	فَاعِلِيْنَ	اسم	ثلاثي مجرد	صحيح	جمع مذكر سالم اسم فاعل	نون تنوين تثنيه جمع، اسم فاعل	ضَارِبِيْنَ	ضَارِبِيْنَ	ثلاثي مجرد
مُصْبِحِيْ	مُفْعِلٍ	اسم	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذكر اسم فاعل	نون تنوين، اسم فاعل	مُصْبِحٍ	مُكْرِمٌ	افعال
وَارِدَيْهِ	فَاعِلَيْنِ	اسم	ثلاثي مجرد	مثال واوي	تثنيه مذكر اسم فاعل	نون تنوين تثنيه جمع، اسم فاعل	وَارِدَيْنِ	ضَارِبَيْنِ	ثلاثي مجرد
وَاعْبُدُوْنِ	اُفْعُلُوْا	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	جمع مذكر مخاطبين امر حاضر	همزه وصلي (۱) حكم، نون اعرابي	تَعْبُدُوْنَ	اُنْصُرُوْا	ثلاثي مجرد
حَابُّوْا	فَاعِلُوْا	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	جمع مذكر مخاطبين امر حاضر	نون اعرابي	تُحَابِبُوْنَ	ضَارِبُوْا	مفاعلة
وَلْيَتَلَطَّفْ	لِيَتَفَعَّلْ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذكر غائب امر غائب	حلق العين، امر حاضر	وَلْيَتَلَطَّفْ	لِيَتَكَرَّمْ	تفعل
ضَارِبُوْا	فَاعِلُوْا	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	جمع مذكر مخاطبين امر حاضر	نون اعرابي	تُضَارِبُوْنَ	ضَارِبُوْا	مفاعلة
اِسْتَمِعُوْا	اِفْتَعِلُوْا	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	جمع مذكر مخاطبين امر حاضر	نون اعرابي	تَسْتَمِعُوْنَ	اِجْتَمِعُوْا	افتعال
يُمَالِلُوْنَ	يُفَاعِلُوْنَ	فعل	ثلاثي مزيد	مضاعف ثلاثي	جمع مذكر غائبين مضارع معلوم	يكرم يصرف، يتصرف	يُمَالِلُوْنَ	يُضَارِبُوْنَ	مفاعلة
تُعَلِّمِيْنَ	تُفَعِّلِيْنَ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحده مؤنث مخاطبه مضارع	يكرم يصرف، يتصرف	تُعَلِّمِيْنَ	تُكَرِّمِيْنَ	تفعيل
يَتَوَكَّلُ	يَتَفَعَّلُ	فعل	ثلاثي مزيد	مثال واوي	واحد مذكر غائب مضارع	يكرم يتصرف	+	يَتَصَرَّفُ	تفعل
تَكْتَتِبُ	تَفْتَعِلُ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذكر مخاطب مضارع	حلق العين، اعلم تعلم، يكرم يتصرف	تَكْتَتِبُ	تَجْتَمِعُ	افتعال

التمرين:

فضيا، وضيف، اصلاحي، لدّرك، ودّرانو، ادّراش، وذّرس، اطّفحا، اصّفحا، اطّفحا، اطّفحا، اطّفاحا، فدّخلا، فبيّتن، لاتجرون، يصّرخون، فضّاحو، لمرتضن، مصّيدا، وانبّاعا.

(۳۱) قانون:

اگر ثاء واقع شود مقابله "فا" كلمه افتعال اظهار يک طرفه و ادغام دو طرفه جائز است مگر "تا" را "ثا" كردن اولى است. (۱)

د قانون خلاصه:

کچيري "ثا" د باب افتعال د "فا" کلمې په مقابله کې راسي، نو اظهار يک طرفه او ادغام دوطرفه جائز دي، مگر "تا" په "ثا" سره بدلول اولى دي.

د قانون تفصيل:

ددې قانون نوم "اِثَّبَتَ اِتَّبَتَ" والا قانون دئ.

ددې قانون دپاره يو حکم دئ او يو يې شرط دئ.

حکم يې دادئ چې اظهار يک طرفه او ادغام دوطرفه جائز دي.

شرط يې دادئ چې پر "فا" کلمه د باب افتعال به "ثا" راغلې وي، احترازي مثال: ثَبَتَ.

اتفاقي مثال: د اِثْتَبَتَ څخه اِثَّبَتَ ويل هم جائز دي او اِتَّبَتَ ويل هم جائز دي او "اِثْتَبَتَ" په اظهار سره ويل هم جائز دي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون هم صرف په باب افتعال کې جاري کيږي چې کله هم "ثا" په مقابله کې د "فا" کلمې باب افتعال کې راسي نو هلته ضرور دغه قانون جاري کيږي.

---

(۱) د علامه ابن حاجب په نزد باندي د "تا" ادغام په "ثا" کې او د "ثا" ادغام په "تا" کې په دواړو صورتو کې واجب دئ. (شافيه)

او د جمهورو په نزد باندي اظهار هم جائز دئ، مگر د امام سيبويه په نزد باندي ادغام احسن دئ؛ ځکه "تا" او "ثا" سره قريب المخرج دي. (رضي شرح الشافيه)

(۳۲)قانون:

اگر یکی از ده حروف مذکوره بالا واقع شود مقابله عین کلمه باب افتعال تاء وی را جنس عین کلمه کرده جوازاً ادغام میکنند وجوباً و اگر "تا" واقع شود ادغام جائز است واگر یکی از حروف مذکوره واقع شود مقابله "فا" کلمه باب تفعل یا تفاعل تاء آنها را جنس فا کلمه کرده جوازاً ادغام میکنند وجوباً و اگر "تا" باشد ادغام جائز است. (۱)

---

(۱) دادغام دوه صورتونه دي:

۱. اول صورت: د اول حرف حرکت نقل کول او ماقبل ته ورکول او بیا ادغام کول، لکه: "اِکْتَسَبَ" د باب افتعال "تا" يې په سین سره بدله کړه "اِکْسَسَبَ" سو، بیا يې د متجانسین څخه د اول حرف حرکت نقل کړئ ماقبل کاف ته يې ورکړئ او سین يې په سین کي مدغم کړئ، نو اِكَسَّبَ سو، بیا همزه وصلي د مابعد د متحرک کېدلو په وجه سره وغورځېده، نو كَسَّبَ سو.

۲. دوهم صورت: د اول حرف حرکت حذف کول او بیا ادغام کول، لکه: په اِکْسَسَبَ کي يې د اول سین حرکت حذف کړئ، نو دوه ساکنین لکه کاف او سین سره جمع سوه او د ﴿اَلسَّاكِنُ اِذَا حُرِّكَ حُرِّكَ بِالْكَسْرِ﴾ په قاعده سره يې اول ساکن ته حرکت د کسرې ورکړئ او همزه وصلي وغورځېدئ، نو كِسَّبَ سو.

او په دې قانون کي دواړه صورتونه جائز دي.

د بعض حضراتو په نزد باندی همزه وصلي په دواړو صورتو کي بر قراره ساتل جائز دي؛ ځکه دده د مابعد حرکت عارضي دئ ﴿وَالْعَارِضُ لَايُعْتَبَرُ﴾ نو ځکه دده مابعد ساکن دئ په حقیقت کي.

او د جمهورو په نزد باندي ناجائز دي؛ ځکه دده مابعد متحرک دئ او د ده د مابعد په حرکت عارضي سره عارضي طور متحرک کېدل هم کافي دي.

بهرحال په ماضي معلوم کي پنځه وجه ویل جائز دي: ① اِكَسَّبَ ② كَسَّبَ ③ كِسَّبَ ④ اِكَسَّبَ ⑤ اِكِسَّبَ.

او په ماضي مجهوله کي هم پنځه وجهي ویل جائز دي: ① اُكُسِّبَ ② كُسِّبَ ③ كِسِّبَ ④ اُكُسِّبَ ⑤ اُكِسِّبَ.

او په مضارع معلومه کي درې وجهي ویل جائز دي: ① يَكَسِّبُ ② يَكِسِّبُ ③ يَكْسِّبُ.

او په مضارع مجهوله کي هم درې وجهي ویل جائز دي: ① يُكَسَّبُ ② يُكَسَّبُ ③ يُكِسَّبُ.

او مصدر په پنځو طریقو سره ویل جائز دي: ① اِكِسَّابًا ② كَسَّابًا ③ كِسَّابًا ④ اِكَسَّابًا ⑤ اِكِسَّابًا.

او اسم فاعل په څلورو طریقو سره ویل جائز دي: ① مُكَسِّبٌ ② مُكَسِّبٌ ③ مُكِسِّبٌ ④ مُكُسِّبٌ، یعني سین د میم تابع کول مضموم ویل هم جائز دی؛ ځکه په اسم فاعل او اسم مفعول کي "عین" کلمه ته حرکت د ضمې ورکول جائز دي.

او اسم مفعول هم په څلورو طریقو سره ویل جائز دي: ① مُكَسَّبٌ، ② مُكَسَّبٌ، ③ مُكِسَّبٌ، ④ مُكُسَّبٌ.

او امر حاضر په پنځو طریقو سره ویل جائز دي.

او د بعضو په نزد باندي دغه قانون د افتعال په ماضي کي جاري کول جائز نه دئ: ځکه بیا د افتعال د ماضي او د تفعیل د ماضي التباس سره راځي. لکه: د كَسَّبَ د صَرَّفَ سره. او د متجانسین په قانون کي د ادغام د پاره دا شرط دئ چي التباس به نه راځي، لیکن دا قول ضعیف دئ: ځکه دا التباس په مضارع سره ختمیږي.

د قانون خلاصه:

کچیري د دا لسو (۱۰) حروفو مذکوره وو یعني (سین. شین، صاد، ضاد. طا، ظا، دال، ذال، زا، ثا) څخه یو حرف د باب افتعال د عین کلمې په مقابله کي واقع سي، نو "تا" په جنس د عین کلمې سره بدلول جائز دي او ادغام کول واجب دي. او کچیري "تا" د عین کلمې په مقابله کي واقع سي، نو ادغام کول جائز دي. او کچیري د دا لسو ذکر سوو حروفو څخه یو حرف د باب تفعل یا تفاعل د "فا" کلمې په مقابله کي واقع سي، نو "تا" د "فا" کلمې په جنس سره بدلول جائز دي او ادغام کول واجب دي. او کچیري د "فا" کلمې په مقابله کي "تا" وي، نو ادغام جائز دئ.

د قانون تفصیل:

د دې قانون نوم "خَصَّمَ كَظَّمَ" والا قانون دئ:

د دې قانون د پاره څلور حکمه دي او د هر حکم د پاره یو یو شرط دئ.

اول حکم: اول حکم یې دا دئ چي "تا" د باب افتعال په جنس د عین کلمې سره ګرځول جائز دي او جنس په جنس کي مدغم کول واجب دي.

شرط یې دا دئ چي پر "فاء" کلمې د باب افتعال به د دا لسو حروفو څخه (لکه: سین، شین، صاد، ضاد، طا، ظا، دال، ذال، زاء، ثا) یو حرف راغلی وي، احترازي مثال: خَصَّمَ كَظَّمَ.

اتفاقي مثال: اِخْتَصَمَ اِكْتَظَمَ څخه اِخْصَّمَ اِكْظَّمَ ویل جائز دئ او خَصَّمَ كَظَّمَ ویل واجب دي.

دوهم حکم: دوهم حکم یې دا دئ چي "تا" په "تا" کي مدغم کول جائز دي.

شرط یې دا دئ چي پر عین کلمې د باب افتعال به "تا" راغلې وي، احترازي مثال: قَتَّلَ.

اتفاقي مثال: د اِقْتَتَلَ څخه قَتَّلَ ویل جائز دي.

دریم حکم: دریم حکم یې دا دئ چي "تا" د باب تفعل او تفاعل په جنس د "فا" کلمې سره بدلول جائز دي او جنس په جنس کي مدغم کول واجب دي.

شرط یې دا دئ چي پر "فاء" کلمې د باب تفعل او تفاعل به د دا لسو حروفو څخه چي مخکي تېر سوه یو حرف راغلی وي، احترازي مثال: طَهَّرَ طَاهَرَ.

اتفاقي مثال: د تَطَهَّرَ تَطَاهَرَ څخه طَّهَّرَ طَّاهَرَ ویل جائز دي او اِطَّهَّرَ اِطَّاهَرَ ویل واجب دي.

څلورم حکم: څلورم حکم يې دا دئ چي "تا" په "تا" کي مدغم کول جائز دي.

شرط يې دا دئ چي پر "فا" کلمه د باب تفعل او تفاعل به "تا" راغلې وي، احترازي مثال: تَرَكَ.

اتفاقي مثال: د تَتَرَّكَ تَتَارَكَ څخه اِتَّرَّكَ اِتَّارَكَ ويل جائز دي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون په باب افتعال، تفاعل، تفعل، پوري خاص دئ په اسم او فعل دواړو کي جوازي طور جاري کيږي چيکله هم د دې قانو د څلورم حکم مقابله د "اتقد يتقد" والا قانون سره راسي نو بيا ترجيح د "اتقد يتقد" والا قانون ته ور کول کيږي.

باب هفتم صرف صغير ثلاثي مزيدفيه صحيح از باب انفعال چون اَلْاِنْصِرَافُ

(ګرځېدل):

علامه: ددې باب په ماضي کي پنځه حروف وي: درې اصلي او دوه زائده، يعني په شروع کي همزه وصلي او په دوهم ځای کي نون وي دا دواړه حروف زائده دي.

اِنْصَرَفَ يَنْصَرِفُ اِنْصِرَافًا فَهُوَ مُنْصَرِفٌ وَانْصُرِفَ يُنْصَرَفُ اِنْصِرَافًا فذاک مُنْصَرَفٌ لَمْ يَنْصَرِفْ لَمْ يُنْصَرَفْ لايَنْصَرِفُ لايُنْصَرَفُ لَنْ يَنْصَرِفَ لَنْ يُنْصَرَفَ الامر منه اِنْصَرِفْ لِتُنْصَرَفْ لِيَنْصَرِفْ لِيُنْصَرَفْ والنهى عنه لاتَنْصَرِفْ لاتُنْصَرَفْ لايَنْصَرِفْ لايُنْصَرَفْ الظرف منه مُنْصَرَفٌ مُنْصَرَفَانِ مُنْصَرَفَاتٌ.

فائده: دا باب لازمي دئ. ددې مجهول او اسم مفعول مستعمل نه دئ، ليکن د طالبانو د اسانۍ دپاره په صرف صغير کي ليکل سوی دئ.

مصادر:

اَلْاِنْقِلابُ: بدلېدل، اَلْاِنْشِعَابُ: ښاخ پر ښاخ کېدل، اَلْاِنْخِفَاضُ: سپک کېدل.

باب هشتم صرف صغير ثلاثي مزيدفيه صحيح از باب استفعال چون اَلْاِسْتِخْرَاجُ (ايستل):

علامه: ددې باب په ماضي کي شپږ حروف وي: درې اصلي او درې زائد. په شروع کي همزه وصلي وي، دوهم ځای سين وي او دريم ځای "تا" وي.

اِسْتَخْرَجَ يَسْتَخْرِجُ اِسْتِخْرَاجًا فهو مُسْتَخْرِجٌ و اُسْتُخْرِجَ يُسْتَخْرَجُ اِسْتِخْرَاجًا فذاک مُسْتَخْرَجٌ لَمْ يَسْتَخْرِجْ لَمْ يُسْتَخْرَجْ لايَسْتَخْرِجُ لايُسْتَخْرَجُ لَنْ يَسْتَخْرِجَ لَنْ يُسْتَخْرَجَ الامرمنه اِسْتَخْرِجْ لِتُسْتَخْرَجْ لِيَسْتَخْرِجْ لِيُسْتَخْرَجْ والنهي عنه لاتَسْتَخْرِجْ لاتُسْتَخْرَجْ لايَسْتَخْرِجْ لايُسْتَخْرَجْ الظرف منه مُسْتَخْرَجٌ مُسْتَخْرَجَانِ مُسْتَخْرَجَاتٌ.

مصادر:

اَلْاِسْتِغْفَارُ: بخښه غوښتل، اَلْاِسْتِمْتَاعُ: نفعه پورته کول.

باب نهم صرف صغير ثلاثي مزيدفيه صحيح از باب افعلال چون الاحمرار (سرخ کېدل):

علامه: ددې باب په ماضي کي پنځه حروف دي: درې اصلي دي او دوه زائد، په شروع کي همزه وصلي او لام کلمه مشدد (مکرر) وي.

اِحْمَرَّ يَحْمَرُّ اِحْمِرَارًا فهو مُحْمَرٌّ واُحْمُرَّ يُحْمَرُّ اِحْمِرَارًا فذاک مُحْمَرٌّ لَمْ يَحْمَرَّ لَمْ يَحْمَرِّ لَمْ يَحْمَرْ لَمْ يُحْمَرْ لَمْ يُحْمَرَّ لَمْ يُحْمَرِّ لَمْ يُحْمَرْ لايَحْمَرُّ لايُحْمَرُّ لَنْ يَحْمَرَّ لَنْ يُحْمَرَّ الامرمنه اِحْمَرَّ اِحْمَرِّ اِحْمَرْ لِتُحْمَرْ لِتُحْمَرَّ لِتُحْمَرِّ لِتُحْمَرْ لِيَحْمَرَّ لِيَحْمَرِّ لِيَحْمَرْ لِيُحْمَرَّ لِيُحْمَرِّ لِيُحْمَرْ والنهي عنه لاتَحْمَرَّ لاتَحْمَرِّ لاتَحْمَرْ لاتُحْمَرَّ لاتُحْمَرِّ لاتُحْمَرْ لايَحْمَرَّ لايَحْمَرِّ لايَحْمَرْ لايُحْمَرَّ لايُحْمَرِّ لايُحْمَرْ الظرف منه مُحْمَرٌّ مُحْمَرَّانِ مُحْمَرَّاتٌ.

مصادر:

اَلْاِخْضِرَارُ: زرغون کېدل، اَلْاِصْفِرَارُ: ژړېدل، اَلْاِبْيِضَاضُ: سپين کېدل.

صرف کبير فعل ماضي معلوم:

اِحْمَرَّ اِحْمَرَّا اِحْمَرُّوا اِحْمَرَّتْ اِحْمَرَّتَا اِحْمَرَرْنَ اِحْمَرَرْتَ اِحْمَرَرْتُمَا اِحْمَرَرْتُمْ اِحْمَرَرْتِ اِحْمَرَرْتُمَا اِحْمَرَرْتُنَّ اِحْمَرَرْتُ اِحْمَرَرْنَا.

صرف كبير فعل مضارع معلوم:

يَحْمَرُّ يَحْمَرَّانِ يَحْمَرُّوْنَ تَحْمَرُّ تَحْمَرَّانِ يَحْمَرِرْنَ تَحْمَرُّ تَحْمَرَّانِ تَحْمَرُّوْنَ تَحْمَرِّيْنَ تَحْمَرَّانِ تَحْمَرِرْنَ اَحْمَرُّ نَحْمَرُّ.

فعل نفي تاكيد به لن ناصبه معلوم:

لَنْ يَّحْمَرَّ لَنْ يَّحْمَرَّا لَنْ يَّحْمَرُّوْا لَنْ تَحْمَرَّ لَنْ تَحْمَرَّا لَنْ يَّحْمَرِرْنَ لَنْ تَحْمَرَّ لَنْ تَحْمَرَّا لَنْ تَحْمَرُّوْا لَنْ تَحْمَرِّيْ لَنْ تَحْمَرَّا لَنْ تَحْمَرِرْنَ لَنْ اَحْمَرَّ لَنْ نَّحْمَرَّ

فعل نفي جحد به لم معلوم:

لَمْ يَحْمَرَّ لَمْ يَحْمَرِّ لَمْ يَحْمَرِرْ لَمْ يَحْمَرَّا لَمْ يَحْمَرُّوْا لَمْ تَحْمَرَّ لَمْ تَحْمَرِّ لَمْ تَحْمَرِرْ لَمْ تَحْمَرَّا لَمْ يَحْمَرِرْنَ لَمْ تَحْمَرَّ لَمْ تَحْمَرِّ لَمْ تَحْمَرِرْ لَمْ تَحْمَرَّا لَمْ تَحْمَرُّوْا لَمْ تَحْمَرِّيْ لَمْ تَحْمَرَّا لَمْ تَحْمَرِرْنَ لَمْ اَحْمَرَّ لَمْ اَحْمَرِّ لَمْ اَحْمَرِرْ لَمْ نَحْمَرَّ لَمْ نَحْمَرِّ لَمْ نَحْمَرِرْ.

فعل مستقبل بالام تاكيد بانون تاكيد ثقيله معلوم:

لَيَحْمَرَّنَّ لَيَحْمَرَّانِّ لَيَحْمَرُّنَّ لَتَحْمَرَّنَّ لَتَحْمَرَّانِّ لَيَحْمَرِرْنَانِّ لَتَحْمَرَّنَّ لَتَحْمَرَّانِّ لَتَحْمَرُّنَّ لَتَحْمَرِّنَّ لَتَحْمَرَّانِّ لَتَحْمَرِرْنَانِّ لَاَحْمَرَّنَّ لَنَحْمَرَّنَّ.

فعل مستقبل بالام تاكيد بانون تاكيد خفيفه معلوم:

لَيَحْمَرَّنْ لَيَحْمَرُّنْ لَتَحْمَرَّنْ لَتَحْمَرُّنْ لَتَحْمَرِّنْ لَاَحْمَرَّنْ لَنَحْمَرَّنْ.

فعل امر حاضر معلوم:

اِحْمَرَّ اِحْمَرِّ اِحْمَرِرْ اِحْمَرَّا اِحْمَرُّوْا اِحْمَرِّيْ اِحْمَرَّا اِحْمَرِرْنَ.

فعل امر غائب معلوم:

لِيَحْمَرَّ لِيَحْمَرِّ لِيَحْمَرِرْ لِيَحْمَرَّا لِيَحْمَرُّوْا لِتَحْمَرَّ لِتَحْمَرِّ لِتَحْمَرِرْ لِتَحْمَرَّا لِيَحْمَرِرْنَ لِاَحْمَرَّ لِاَحْمَرِّ لِاَحْمَرِرْ لِنَحْمَرَّ لِنَحْمَرِّ لِنَحْمَرِرْ.

فعل امر حاضر معلوم بانون تاكيد ثقيله:

اِحْمَرَّنَّ اِحْمَرَّانِّ اِحْمَرُّنَّ اِحْمَرِّنَّ اِحْمَرَّانِّ اِحْمَرِرْنَانِّ.

فعل امر غائب معلوم بانون تاكيد ثقيله:

لِيَحْمَرَّنَّ لِيَحْمَرَّانِّ لِيَحْمَرُّنَّ لِتَحْمَرَّنَّ لِتَحْمَرَّانِّ لِيَحْمَرِرْنَانِّ لِاَحْمَرَّنَّ لِنَحْمَرَّنَّ.

فعل امر حاضر معلوم بانون خفيفه :

اِحْمَرَّنْ اِحْمَرُّنْ اِحْمَرِّنْ.

فعل امر غائب معلوم بانون خفيفه :

لِيَحْمَرَّنْ لِيَحْمَرُّنْ لِتَحْمَرَّنْ لِاَحْمَرَّنْ لِنَحْمَرَّنْ.

فعل نهي حاضر معلوم :

لَاتَحْمَرَّ لَاتَحْمَرِّ لَاتَحْمَرِرْ لَاتَحْمَرَّا لَاتَحْمَرُّوْا لَاتَحْمَرِّيْ لَاتَحْمَرَّا لَاتَحْمَرِرْنَ.

فعل نهي غائب معلوم :

لَايَحْمَرَّ لَايَحْمَرِّ لَايَحْمَرِرْ لَايَحْمَرَّا لَايَحْمَرُّوْا لَاتَحْمَرَّ لَاتَحْمَرِّ لَاتَحْمَرِرْ لَاتَحْمَرَّا لَايَحْمَرِرْنَ لَااَحْمَرَّ لَااَحْمَرِّ لَااَحْمَرِرْ لَانَحْمَرَّ لَانَحْمَرِّ لَانَحْمَرِرْ.

فعل نهي حاضر معلوم بانون تاكيد ثقيله :

لَاتَحْمَرَّنَّ لَاتَحْمَرَّانِّ لَاتَحْمَرُّنَّ لَاتَحْمَرِّنَّ لَاتَحْمَرَّانِّ لَاتَحْمَرِرْنَانِّ.

فعل نهي غائب معلوم بانون تاكيد ثقيله :

لَايَحْمَرَّنَّ لَايَحْمَرَّانِّ لَايَحْمَرُّنَّ لَاتَحْمَرَّنَّ لَاتَحْمَرَّانِّ لَايَحْمَرِرْنَانِّ لَااَحْمَرَّنَّ لَانَحْمَرَّنَّ

فعل نهي حاضر معلوم بانون خفيفه :

لَاتَحْمَرَّنْ لَاتَحْمَرُّنْ لَاتَحْمَرِّنْ.

فعل نهي غائب معلوم بانون خفيفه :

لَايَحْمَرَّنْ لَايَحْمَرُّنْ لَاتَحْمَرَّنْ لَااَحْمَرَّنْ لَانَحْمَرَّنْ.

بحث اسم ظرف

مُحْمَرٌّ مُحْمَرَّانِ مُحْمَرَّاتٌ.

صيغي :

موزون	وزن	سہ اقسام	شش اقسام	ہفت اقسام	صیغہ	[illegible]	اصل	[illegible]	[illegible]
مُتَقَوَّلٌ	مُتَفَعَّلٌ	اسم	ثلاثی مزید	اجوف واوی	واحد مذکر اسم مفعول	اسم مفعول	يَتَقَوَّلُ	مُتَقَوَّلٌ	[illegible]
مُتَقَوِّلٌ	مُتَفَعِّلٌ	اسم	ثلاثی مزید	اجوف واوی	واحد مذکر اسم فاعل	اسم فاعل	يَتَقَوَّلُ	مُتَقَوِّلٌ	[illegible]

موزون	وزن	اسم/فعل	ثلاثی/رباعی	ہفت اقسام	صیغہ	قانون	اصل	نظیر	باب
يَذَّكَّرُ	يَتَفَعَّلُ	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	واحد مذکر غائب مضارع	[illegible]	يَتَذَكَّرُ	يَتَصَرَّفُ	تفعل
لَايَتَنَامَيَانِ	لَايَتَفَاعَلَانِ	فعل	ثلاثی مزید	ناقص یائی	تثنیہ مذکر غائب فعل نفی	[illegible]	+	لَايَتَضَارَبَانِ	تفاعل
إِصْطَلَقَ	اِفْتَعَلَ	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	واحد متکلم مضارع	[illegible]	اَصْتَلِقُ	اَجْتَمِعُ	افتعال
تُمُوْزِدَ	تُفُوْعِلَ	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	واحد مذکر غائب ماضی مجہول	ماضی مجہول، ضورب ضاریب	تَمَازَدَ	تُضُوْرِبَ	تفاعل
وَرَى	فَعِلَ	فعل	ثلاثی مجرد	لفیف مفروق	واحد مذکر غائب ماضی معلوم	[illegible]	وَرِيَ	عَلِمَ	ثلاثی مجرد
مُتَصَرِّفٌ	مُتَفَعَّلٌ	اسم	ثلاثی مزید	صحیح	واحد مذکر اسم مفعول	اسم مفعول	يَتَصَرَّفُ	مُتَكَرَّمٌ	تفعل
مَوَاعِيْدُ	مَفَاعِيْلُ	اسم	ثلاثی مجرد	مثال واوی	جمع مکسر اسم آلہ کبری	ضورب مضاریب	مِيْعَادٌ	مَضَارِيْبُ	ثلاثی مجرد
وَثِقُوْا	فَعِلُوْا	فعل	ثلاثی مجرد	مثال واوی	جمع مذکر غائبین فعل ماضی	[illegible]	وَثِقُوْا	عَمِلُوْا	ثلاثی مجرد
يَشَّقَّقُ	يَتَفَعَّلُ	فعل	ثلاثی مزید	مضاعف ثلاثی	واحد مذکر غائب مضارع	[illegible]	يَتَشَقَّقُ	يَتَذَكَّرُ	تفعل
اُكْفُفُوْا	اِفْعِلُوْا	فعل	ثلاثی مجرد	مضاعف ثلاثی	جمع مذکر مخاطبین امر حاضر	[illegible]	تَكْفِفُوْنَ	اِضْرِبُوْا	ثلاثی مجرد
مَأْلُوْفٌ	مَفْعُوْلٌ	اسم	ثلاثی مجرد	مہموز الفاء	واحد مذکر اسم مفعول	اسم مفعول	يَأْلَفُ	مَضْرُوْبٌ	ثلاثی مجرد
[illegible]	تَفْتَعِلُ	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	واحد مذکر مخاطب مضارع	[illegible]	تَتْتَغِمُرُ	تَكْتَسِبُ	افتعال
[illegible]	اِفْعَلْ	فعل	[illegible]	مہموز العین	واحد مذکر مخاطب امر حاضر	امر حاضر	تَبْأَسُ	اِعْلَمْ	ثلاثی مجرد
يُوْسِرَ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	واحد مذکر غائب ماضی مجہول	ماضی مجہول، ضورب مضاریب	يَاسَرَ	ضُوْرِبَ	مفاعلہ
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	تَسَامَعَ	تَضَارَبَ	تفاعل
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	صحیح	[illegible]	نون تنوین	حِفَاظٌ	ضُرَّابٌ	ثلاثی مجرد
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	+	+	يَنْصُرَانِ	ثلاثی مجرد
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	يَتَّمِنُ	يَجْتَمِعُ	افتعال

التمرين:

[illegible] لَاتَتْرَعُ، [illegible]، مُنْدِقُوْ، [illegible]

(۳۳) قانون:

اگر یکی از یازده حروف مذکوره و "را" و نون بعد از لام(۱) تعریف واقع شود لام را جنس ایشان کرده وجوباً ادغام می کنند وجوباً و اگر یکی از ایشان بعد از لام ساکن غیر تعریف واقع شود لام را جنس ایشان کرده جوازاً ادغام می کنند وجوباً سوای "را" (۲) چرا که درین جا واجب است.

د قانون خلاصه:

که چیري دا یوولس ذکر سوي حروف او د "ر" او "نون" څخه یو حرف تر لام تعریف وروسته راسي، نو لام په جنس د دغو حروفو سره اړول واجب دي او جنس په جنس کي مدغم کول هم واجب دي. او که چیري د دغو حروفو څخه یو حرف تر لام ساکن غیر تعریف وروسته راسي،

(۱) د لام څخه ماسوا نور ټول حروف هجا اته ویشت (۲۸) دي: دیارلس (۱۳) حروف شمسي او پنځلس (۱۵) حروف قمري دي.

حروف شمسي یو شاعر په شعر کي داسي را جمع کړي دي:

تا وثا و دال و ذال و نون زا را هم تو آر... سین و شین صاد و ضاد و طا و ظا و را هم شمار

او حروف قمري هم یو شاعر په شعر کي په لاندي ډول را جمع کړي دي:

الف و با جیم و حا و خا و میم واو... عین و غین و فا و قاف و کاف و با خوانی همزه یا

او لام ساکن پر دوه قسمه دئ:

۱. تعریفي.
۲. غیر تعریفي.

د دوی تر منځ څو فرقونه دي:

۱. لام تعریفي شی متعین کوي او کلمه معرفه جوړیږي، لکه: اَلرَّجُلُ. بخلاف لام غیر تعریفي لکه بَلْ او هَلْ.
۲. لام تعریفي د کلمې په شروع کي راځي، لکه: اَلْحَمْدُ. او لام ساکن غیر تعریفي د کلمې په آخر کي راځي، لکه: قُلْ.
۳. د لام تعریفي په سر او شروع کي همزه وي او د لام غیر تعریفي په شروع کي همزه نه وي.

(۲) او دا قول د مصنف چي وایي: سوای را چرا که... د دې جملې مطلب دا دئ چي د لام ساکن غیر تعریفي څخه وروسته د حروف شمسي څخه که "ر" راسي، نو لام په جنس د "ر" سره اړول هم واجب دي او ادغام کول هم واجب دي، لکه: قُلْ رَّبِّ زِدْنِيْ عِلْمًا. لیکن په ﴿كَلَّا بَلْ رَانَ﴾ کي د "لام" او "ر" په منځ کي سکته کیږي چي هغه فرض ده او دا حکم وجوبي دئ او فرض پر واجب باندي مقدم وي، نو ځکه هلته ادغام نه دئ سوی.

د حروف شمسي او قمري وجه تسمیه:

لکه څنګه چي د لمر په راختلو سره ستوري پټیږي دا غه رنګه د حروف شمسي په راتګ سره لام تعریف پټیږي.
او لکه څنګه چي د سپوږمۍ په راختلو سره ستوري نه پټیږي دا غه رنګه د حروف قمري په راتګ سره هم لام تعریف نه پټیږي.

نو لام په جنس د دغو حروفو سره ادغام کول جائز دي او ادغام کول واجب دي، مگر ماسوا د "ر" څخه ځکه چي هلته ادغام کول واجب دي.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم حروف "شمسي او قمري" والا قانون دئ.
د دې قانون دپاره دوه حکمه دي او د هر حکم دپاره يو يو شرط دئ.
اول حکم: اول حکم يې دا دئ چي لام ساکن تعريفي په جنس د حروف شمسي سره بدلول هم واجب دي او جنس په جنس کي مدغم کول هم واجب دي.
شرط يې دا دئ چي د لام تعريف وروسته به د دې ديارلس حروفو (س، ش، ص، ض، ط، ظ، د، ذ، ز، ت، ث، ر، ن) څخه يو حرف راغلی وي، احترازي مثال: "اَلْحَمْدُ".
اتفاقي مثال: د اَلْرَحْمٰنُ څخه اَرْرَحْمٰنُ ويل واجب دي او د اَرْرَحْمٰنُ څخه اَلرَّحْمٰنُ ويل هم واجب دي. او لام به کتابةً ليکل کيږي؛ ځکه چي علامه د تعريف ده.
دوهم حکم: دوهم حکم يې دا دئ چي لام ساکن غير تعريفي په جنس د حروف شمسي سره بدلول جائز دي او جنس په جنس کي مدغم کول واجب دي.
شرط يې دا دئ چي د ديارلس حروف مذکوره څخه به يو حرف د لام ساکن غير تعريفي وروسته راغلی وي، احترازي مثال: بَلْ قَمَتْ.
اتفاقي مثال: د بَلْ سَؤَلَتْ څخه بَسْسَؤَلَتْ ويل جائز دي او د بَسْسَؤَلَتْ څخه بَسَّؤَلَتْ ويل واجب دي.

(۳۴)قانون:

ہر مضارع مشدد الآخر وقت دخول جوازم و بنا کردن امر حاضر معروف در آن سه وجه خواندن جائز است بشرط که مضارع مضموم العين نباشد واگر باشد در آن چهار وجه خواندن جائز است. (۱)

---

(۱) د مشدد الآخر باب پر مضارع د حروف جوازم د داخليدو په وخت کي يعني په فعل جحد کي خواه که معلوم وي او که مجهول او مضارع مفتوح العين وي يا مکسور العين وي په دې ټولو حالاتو کي په پنځو صيغو (يعني واحد مذکر غائب، واحد مؤنثه غائبه، واحد مذکر مخاطب، واحد متکلم، جمع متکلم) کي درې وجه ويل جائز دي.

د قانون خلاصه:

هر هغه باب چي د مضارع آخر يې مشدد وي د حروف جوازم د داخلېدو او د امر او نهي د جوړولو په وخت كي په ده كي درې وجهي ويل جائز دي. په دې شرط چي د مضارع عين كلمه به مضمومه نه وي. كه مضمومه وي بيا په ده كي څلور وجه ويل جائز دي.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم "لَمْ يَحْمَرَّ لَمْ يَحْمَرَّ" والا قانون دئ.

د دې قانون دپاره دوه حكمه دي او د هر حكم دپاره درې درې شرطونه دي.

اول حكم: اول حكم يې دا دئ چي په فعل مضارع كي درې وجهي ويل جائز دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چي مضارع به مشدد الآخر وي، احترازي مثال: لَمْ يَضْرِبْ.

۲. دوهم شرط دا دئ چي اراده د جوړولو د امر حاضر به دي كړې وي، يا به حروف جوازم پر داخل سوي وي، احترازي مثال: يَحْمَرُّ تَحْمَرُّ.

۳. دريم شرط دا دئ چي فعل مضارع به مضموم العين نه وي، احترازي مثال: يَمُدُّ تَمُدُّ.

اتفاقي مثال: د يَحْمَرُّ څخه لَمْ يَحْمَرَّ لَمْ يَحْمَرِّ لَمْ يَحْمَرِرْ ويل جائز دي او د تَحْمَرُّ څخه اِحْمَرَّ اِحْمَرِّ اِحْمَرِرْ ويل جائز دي.

دوهم حكم: دوهم حكم يې دا دئ چي په فعل مضارع كي څلور وجه ويل جائز دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چي فعل مضارع به مشدد الآخر وي، احترازي مثال: لَمْ يَضْرِبْ.

۲. دوهم شرط يې دا دئ چي اراده د جوړولو د امر حاضر به دي كړې وي، يا به حروف جوازم پر داخل سوي وي، احترازي مثال: يَمُدُّ تَمُدُّ.

۳. دريم شرط يې دا دئ چي مضارع به مضموم العين وي، احترازي مثال: يَحْمَرُّ تَحْمَرُّ.

او په امر حاضر معلوم او مجهول كي صرف په صيغه واحد مذكر كي درې وجه ويل جائز دي. او د امر غائب په څلورو صيغو (يعني واحد مذكر غائب، واحده مؤنثه غائبه. واحد متكلم. جمع متكلم) كي. او د فعل نهي حاضر معلوم او مجهول صرف په صيغه واحد مذكر حاضر كي درې وجه ويل جائز دي.

او د نهي غائب په څلورو صيغو كي. لكه د امر غائب درې وجه ويل جائز دي.

او د كمو بابو چي د مضارع آخري حرف مشدد مضموم العين وي د دغو بابو په دغه ذكر سوو صيغو كي څلور وجه ويل جائز دي.

اتفاقي مثال: د يَمُدُّ څخه لَمْ يَمُدَّ لَمْ يَمُدِّ لَمْ يَمُدُّ لَمْ يَمْدُدْ ويل جائز دي او د تَمُدُّ څخه مُدَّ مُدِّ مُدُّ اُمْدُدْ ويل جائز دي.

باب دهم صرف صغير ثلاثي مزيد فيه از باب اِفْعِيْلَال چون اَلْاِحْمِيْرَارُ

(ډېر سور کېدل):

علامه: د دې باب په ماضي کي شپږ حروف وي: درې اصلي او درې زائد، په سر کي همزه زائده وي او د عين او لام ثاني په در ميان کي الف او لام مشدد (مکرر) وي.

اِحْمَارَّ يَحْمَارُّ اِحْمِيْرَارًا فَهُوَ مُحْمَارٌّ وَاُحْمُوْرَّ يُحْمَارُّ اِحْمِيْرَارًا فَذَاکَ مُحْمَارٌّ لَمْ يَحْمَارَّ لَمْ يَحْمَارِّ لَمْ يَحْمَارِرْ لَمْ يُحْمَارَّ لَمْ يُحْمَارِّ لَمْ يُحْمَارَرْ لَايَحْمَارُّ لَايُحْمَارُّ لَنْ يَحْمَارَّ لَنْ يُحْمَارَّ الامر منه: اِحْمَارَّ اِحْمَارِّ اِحْمَارِرْ لِتُحْمَارَّ لِتُحْمَارِّ لِتُحْمَارَرْ لِيَحْمَارَّ لِيَحْمَارِّ لِيَحْمَارِرْ لِيُحْمَارَّ لِيُحْمَارِّ لِيُحْمَارَرْ والنهى عنه: لَاتَحْمَارَّ لَاتَحْمَارِّ لَاتَحْمَارِرْ لَاتُحْمَارَّ لَاتُحْمَارِّ لَاتُحْمَارَرْ لَايَحْمَارَّ لَايَحْمَارِّ لَايَحْمَارِرْ لَايُحْمَارَّ لَايُحْمَارِّ لَايُحْمَارَرْ الظرف منه: مُحْمَارٌّ مُحْمَارَّانِ مُحْمَارَّاتٌ.

مصادر:

اَلْاِدْهِيْمَامُ: سخت تور پدل. اَلْاِنْسِيْرَارُ: غنم رنگ کېدل. اَلْاِكْمِيْتَاتُ: سور او تور کېدل. اَلْاِصْحِيْرَارُ: وابنه وچېدل.

باب يازدهم صرف صغير ثلاثي مزيد فيه صحيح از باب اِفْعِوَّالٌ چون: اَلْاِجْلِوَّاذُ

(د آسانو ځغلول)

علامه: د دې باب ماضي شپږ حرفيزه وي: درې اصلي او درې زائد. په شروع کي همزه وصلي او څلورم ځاى "واو" مکرر (مشدد) وي.

اِجْلَوَّذَ يَجْلَوِّذُ اِجْلِوَّاذًا فهو مُجْلَوِّذٌ واُجْلُوِّذَ يُجْلَوَّذُ اِجْلِوَّاذًا فذاک مُجْلَوَّذٌ لَمْ يَجْلَوِّذْ لَمْ يُجْلَوَّذْ لَايَجْلَوِّذُ لَايُجْلَوَّذُ لَنْ يَجْلَوِّذَ لَنْ يُجْلَوَّذَ الامر منه اِجْلَوِّذْ، لِتُجْلَوَّذْ لِيَجْلَوِّذْ لِيُجْلَوَّذْ والنهى عنه لَاتَجْلَوِّذْ لَاتُجْلَوَّذْ لَايَجْلَوِّذْ لَايُجْلَوَّذْ، الظرف منه مُجْلَوَّذٌ، مُجْلَوَّذَانِ، مُجْلَوَّذَاتٌ.

دا باب ډېر وخت لازمي راځي، او متعدي يې ډېر کم استعماليږي، او په قرآن مجيد کې هيڅ کله نه استعماليږي.

مصادر:

اَلْاِخْرِوَّاطُ: لکړه غور ځول. اَلْاِعْلِوَّاطُ د اوښ په غاړه کې غاړکۍ اچول.

باب دوازدهم صرف صغير ثلاثي مزيد فيه صحيح از باب اِفْعِيْعَال چون

اَلْاِحْدِيْدَابُ: **(ډېر پر ملا کړوپېدل)**

علامه: د دې باب په ماضي کې شپږ حروف وي درې اصلي او درې زائد يعني په شروع کې همزه وصلي او ځلرم ځای واو او عين مکرر سي.

اِحْدَوْدَبَ، يَحْدَوْدِبُ، اِحْدِيْدَابًا، فهو مُحْدَوْدِبٌ. واُحْدُوْدِبَ، يُحْدَوْدَبُ، اِحْدِيْدَابًا، فذاک مُحْدَوْدَبٌ، لَمْ يَحْدَوْدِبْ، لَمْ يُحْدَوْدَبْ، لَايَحْدَوْدِبُ، لَايُحْدَوْدَبُ، لَنْ يَحْدَوْدِبَ، لَنْ يُحْدَوْدَبَ، الامر منه اِحْدَوْدِبْ، لِتُحْدَوْدَبْ، لِيَحْدَوْدِبْ، لِيُحْدَوْدَبْ، والنهي عنه لَاتَحْدَوْدِبْ، لَاتُحْدَوْدَبْ، لَايَحْدَوْدِبْ، لَايُحْدَوْدَبْ، الظرف منه مُحْدَوْدَبٌ، مُحْدَوْدَبَانِ، مُحْدَوْدَبَاتٌ. دا باب هم لازمي دئ.

مصادر:

اَلْاِخْرِيْرَاقُ: جامې څيرېدل. اَلْاِخْتِيْلَاقُ: جامې زړېدل.

باب اول صرف صغير رباعي مجرد صحيح از باب فَعْلَلَةٌ چون: اَلدَّحْرَجَةُ

(ډېره رغړول. يې لاري کېدل)

علامه: د دې باب په ماضي کې څلور حروف اصلي وي دا غه رنګه د رباعي مجرد صرف يو باب دئ هغه هم لازمي او متعدي دواړه استعماليږي.

دَحْرَجَ، يُدَحْرِجُ، دَحْرَجَةً، ودِحْرَاجًا، فهو مُدَحْرِجٌ، ودُحْرِجَ، يُدَحْرَجُ، دَحْرَجَةً، دِحْرَاجًا، فذاک مُدَحْرَجٌ، لَمْ يُدَحْرِجْ، لَمْ يُدَحْرَجْ، لَايُدَحْرِجُ، لَايُدَحْرَجُ، لَنْ يُدَحْرِجَ، لَنْ يُدَحْرَجَ، الامر منه دَحْرِجْ، لِتُدَحْرَجْ، لِيُدَحْرِجْ،

يُدَحْرَجْ. والنهي عنه لَاتُدَحْرِجْ، لَاتُدَحْرَجْ، لَايُدَحْرِجْ، لَايُدَحْرَجْ، الظرف منه مُدَحْرَجٌ، مُدَحْرَجَانِ، مُدَحْرَجَاتٌ.

صرف كبير فعل ماضي معلوم رباعي مجرد:

دَحْرَجَ دَحْرَجَا، دَحْرَجُوْا، دَحْرَجَتْ الخ.

ماضي مجهول:

دُحْرِجَ، دُحْرِجَا، دُحْرِجُوْا، دُحْرِجَتْ الخ.

مضارع معلوم:

يُدَحْرِجُ، يُدَحْرِجَانِ، يُدَحْرِجُوْنَ الخ.

مضارع مجهول:

يُدَحْرَجُ، يُدَحْرَجَانِ، يُدَحْرَجُوْنَ، الخ.

اسم فاعل:

مُدَحْرِجٌ، مُدَحْرِجَانِ، مُدَحْرِجُوْنَ الخ.

اسم مفعول:

مُدَحْرَجٌ، مُدَحْرَجَانِ، مُدَحْرَجُوْنَ، مُدَحْرَجَةٌ الخ.

مصادر:

اَلْقَنْطَرَةُ: پل تړل. اَلْعَسْكَرَةُ: لښکر تیارول. اَلْبَعْثَرَةُ: را پارول. د دې باب مصادر د فِعْلَالٌ او فَعْلَلٌ پر وزن هم راځي، لكه: زِلْزَالٌ، (ښوريدل) قَهْقَرى (پر شا تلل).

باب اول صرف صغير رباعي مزيد فيه صحيح از باب تَفَعْلَلَ چون: اَلتَّدَحْرُجُ (دېره رغړول):

علامه: د دې باب په ماضي كي پنځه حروف وي څلور صحيح يو زائد، يعني په شروع كي "تا" زائد وي.

تَدَحْرَجَ، يَتَدَحْرَجُ، تَدَحْرُجاً. فَهُوَ مُتَدَحْرِجٌ. وَتُدُحْرِجَ، يُتَدَحْرَجُ، تَدَحْرُجاً. فذاك مُتَدَحْرَجٌ، لَمْ يَتَدَحْرَجْ، لَمْ يُتَدَحْرَجْ، لَايَتَدَحْرَجُ، لَايُتَدَحْرَجُ، لَنْ يَتَدَحْرَجَ، لَنْ يُتَدَحْرَجَ. الامر منه تَدَحْرَجْ، لِتَتَدَحْرَجْ، لِيَتَدَحْرَجْ،

لِيَتَدَحْرَجْ، والنهي عنه لَاتَتَدَحْرَجْ، لَاتُتَدَحْرَجْ، لَايَتَدَحْرَجْ، لَايُتَدَحْرَجْ، الظرف منه مُتَدَحْرَجٌ، مُتَدَحْرَجَانِ، مُتَدَحْرَجَاتٌ.

صرف كبير فعل ماضي معلوم از باب تَفَعْلُلْ:

تَدَحْرَجَ، تَدَحْرَجَا، تَدَحْرَجُوْاالخ.

ماضي مجهول:

تُدُحْرِجَ، تُدُحْرِجَا، تُدُحْرِجُوْاالخ.

مضارع معلوم:

يَتَدَحْرَجُ، يَتَدَحْرَجَانِ، يَتَدَحْرَجُوْنَ الخ.

مضارع مجهول:

يُتَدَحْرَجُ، يُتَدَحْرَجَانِ، يُتَدَحْرَجُوْنَ الخ.

اسم فاعل:

مُتَدَحْرِجٌ، مُتَدَحْرِجَانِ، مُتَدَحْرِجُوْنَ الخ.

اسم مفعول:

مُتَدَحْرَجٌ، مُتَدَحْرَجَانِ، مُتَدَحْرَجُوْنَ الخ.

نفي جحد معلوم:

لَمْ يَتَدَحْرَجْ، لَمْ يَتَدَحْرَجَا، لَمْ يَتَدَحْرَجُوْاالخ.

مجهول:

لَمْ يُتَدَحْرَجْ، لَمْ يُتَدَحْرَجَا، لَمْ يُتَدَحْرَجُوْاالخ.

نفي معلوم:

لَايَتَدَحْرَجُ الخ.

مصادر:

تَسَرْبُلٌ: جامې اغوستل. اَلتَّزَنْدُقُ: زنديق كېدل. اَلتَّبَرْقُعُ: چادري اغوستل.

باب دوم صرف صغير رباعي مزيد فيه از باب اِفْعِنْلَال چون: اَلْاِحْرِنْجَامُ

(پر اوبو د اوښانو را جمع کېدل)

علامه: د دې باب په ماضي کي شپږ حروف وي، څلور اصلي او دوه زائد يعني په شروع کي همزه وصلي، او څلرم ځاى نون. دا باب لازمي دئ.

اِحْرَنْجَمَ، يَحْرَنْجِمُ، اِحْرِنْجَامًا، فهو مُحْرَنْجِمٌ، و اُحْرُنْجِمَ، يُحْرَنْجَمُ، اِحْرِنْجَامًا، فذاک مُحْرَنْجَمٌ، لَمْ يَحْرَنْجِمْ، لَمْ يُحْرَنْجَمْ، لَايَحْرَنْجِمُ، لَا يُحْرَنْجَمُ، لَنْ يَحْرَنْجِمَ، لَنْ يُحْرَنْجَمَ الامر منه: اِحْرَنْجِمْ، لِتُحْرَنْجَمْ، لِيَحْرَنْجِمْ، لِيُحْرَنْجَمْ، والنهي عنه: لَاتَحْرَنْجِمْ، لَاتُحْرَنْجَمْ، لَايَحْرَنْجِمْ، لَايُحْرَنْجَمْ، الظرف منه: مُحْرَنْجَمٌ، مُحْرَنْجَمَانِ، مُحْرَنْجَمَاتٌ.

صرف كبير فعل ماضي معلوم از باب اِفْعِنْلَالٌ:

اِحْرَنْجَمَ، اِحْرَنْجَمَا، اِحْرَنْجَمُوْا، اِحْرَنْجَمَتْ، اِحْرَنْجَمَتَا، اِحْرَنْجَمْنَ الخ.

ماضي مجهول:

اُحْرُنْجِمَ، اُحْرُنْجِمَا، اُحْرُنْجِمُوْا الخ.

مضارع معلوم:

يَحْرَنْجِمُ، يَحْرَنْجِمَانِ، يَحْرَنْجِمُوْنَ الخ.

مضارع مجهول:

يُحْرَنْجَمُ، يُحْرَنْجَمَانِ، يُحْرَنْجَمُوْنَ الخ.

اسم فاعل:

مُحْرَنْجِمٌ، مُحْرَنْجِمَانِ الخ.

اسم مفعول:

مُحْرَنْجَمٌ، مُحْرَنْجَمَانِ، مُحْرَنْجَمُوْنَ الخ.

نفي جحد:

لَمْ يَحْرَنْجِمْ، لَمْ يَحْرَنْجِمَا الخ.

نفي جحد مجهول:

لَمْ يُحْرَنْجَمْ، لَمْ يُحْرَنْجَمَا الخ.

مصادر:

اَلْاِبْرِنْشَاقُ: (خوشحاله کېدل) اَلْاِبْلِنْدَاحُ: (فراخ کېدل).

باب سوم صرف صغير رباعي مزيدفيه صحيح از باب اِفْعِلَّالٌ چون: اَلْاِقْشِعْرَارُ (وربښتان جګ درېدل):

علامه: د دې باب په ماضي کي شپږ حروف وي څلور اصلي دوه زائد يعني په شروع کي همزه وصلي او دوهمه لام کلمه مکرره مشدده. او دا باب لازمي دئ.

اِقْشَعَرَّ، يَقْشَعِرُّ، اِقْشِعْرَارًا، فهو مُقْشَعِرٌّ، و اُقْشُعِرَّ، يُقْشَعَرُّ، اِقْشِعْرَارًا، فذاک مُقْشَعَرٌّ، لَمْ يَقْشَعِرَّ، لَمْ يَقْشَعِرِّ، لَمْ يَقْشَعْرِرْ، لَمْ يُقْشَعَرَّ، لَمْ يُقْشَعَرِّ، لَمْ يُقْشَعْرَرْ، لَا يَقْشَعِرُّ، لَا يُقْشَعَرُّ، لَنْ يَقْشَعِرَّ، لَنْ يُقْشَعَرَّ، الامر منه: اِقْشَعِرَّ، اِقْشَعِرِّ، اِقْشَعْرِرْ، لِتُقْشَعَرَّ، لِتُقْشَعَرِّ، لِتُقْشَعْرَرْ، لِيَقْشَعِرَّ، لِيَقْشَعِرِّ، لِيَقْشَعْرِرْ، لِيُقْشَعَرَّ، لِيُقْشَعَرِّ، لِيُقْشَعْرَرْ، والنهى عنه: لَا تَقْشَعِرَّ، لَاتَقْشَعِرِّ، لَاتَقْشَعْرِرْ، لَاتُقْشَعَرَّ، لَاتُقْشَعَرِّ، لَاتُقْشَعْرَرْ، لَايَقْشَعِرَّ، لَايَقْشَعِرِّ، لَايَقْشَعْرِرْ، لَايُقْشَعَرَّ، لَايُقْشَعَرِّ، لَايُقْشَعْرَرْ، الظرف منه: مُقْشَعَرٌّ، مُقْشَعَرَّانِ الخ.

مصادر:

اَلْاِقْمِطْرَارُ: (سخت ناراضه کېدل). اَلْاِشْمِئْزَازُ: (پرېشانه کېدل).

صرف كبير: فعل ماضي معلوم:

اِقْشَعَرَّ، اِقْشَعَرَّا، اِقْشَعَرُّوْا، اِقْشَعَرَّتْ، اِقْشَعَرَّتَا، اِقْشَعْرَرْنَ، اِقْشَعْرَرْتَ، اِقْشَعْرَرْتُمَا، اِقْشَعْرَرْتُمْ، اِقْشَعْرَرْتِ، اِقْشَعْرَرْتُمَا، اِقْشَعْرَرْتُنَّ، اِقْشَعْرَرْتُ، اِقْشَعْرَرْنَا.

فعل مضارع معلوم:

يَقْشَعِرُّ، يَقْشَعِرَّانِ، يَقْشَعِرُّوْنَ، تَقْشَعِرُّ، تَقْشَعِرَّانِ، يَقْشَعْرِرْنَ، تَقْشَعِرُّ، تَقْشَعِرَّانِ، تَقْشَعِرُّوْنَ، تَقْشَعِرِّيْنَ، تَقْشَعِرَّانِ، تَقْشَعْرِرْنَ، اَقْشَعِرُّ، نَقْشَعِرُّ.

فعل نفي تاكيد بلن ناصبه معلوم:

لَنْ يَقْشَعِرَّ، لَنْ يَقْشَعِرَّا، لَنْ يَقْشَعِرُّوْا، لَنْ تَقْشَعِرَّ، لَنْ تَقْشَعِرَّا، لَنْ يَقْشَعْرِرْنَ، لَنْ تَقْشَعِرَّ، لَنْ تَقْشَعِرَّا، لَنْ تَقْشَعِرُّوْا، لَنْ تَقْشَعِرِّيْ، لَنْ تَقْشَعِرَّا، لَنْ تَقْشَعْرِرْنَ، لَنْ اَقْشَعِرَّ، لَنْ نَقْشَعِرَّ.

فعل نفي جحد بلم معلوم:

لَمْ يَقْشَعِرَّ، لَمْ يَقْشَعِرِّ، لَمْ يَقْشَعْرِرْ، لَمْ يَقْشَعِرَّا، لَمْ يَقْشَعِرُّوْا، لَمْ تَقْشَعِرَّ، لَمْ تَقْشَعِرِّ، لَمْ تَقْشَعْرِرْ، لَمْ تَقْشَعِرَّا، لَمْ يَقْشَعْرِرْنَ، لَمْ تَقْشَعِرَّ، لَمْ تَقْشَعِرِّ، لَمْ تَقْشَعْرِرْ، لَمْ تَقْشَعِرَّا، لَمْ تَقْشَعِرُّوْا، لَمْ تَقْشَعِرِّيْ، لَمْ تَقْشَعِرَّا، لَمْ تَقْشَعْرِرْنَ، لَمْ اَقْشَعِرَّ، لَمْ اَقْشَعِرِّ، لَمْ اَقْشَعْرِرْ، لَمْ نَقْشَعِرَّ، لَمْ نَقْشَعِرِّ، لَمْ نَقْشَعْرِرْ.

فعل مستقبل با لام تاكيد بانون ثقيله معلوم:

لَيَقْشَعِرَّنَّ، لَيَقْشَعِرَّانِّ، لَيَقْشَعِرُّنَّ، لَتَقْشَعِرَّنَّ، لَتَقْشَعِرَّانِّ، لَيَقْشَعْرِرْنَانِّ، لَتَقْشَعِرَّنَّ، لَتَقْشَعِرَّانِّ، لَتَقْشَعِرُّنَّ، لَتَقْشَعِرِنَّ، لَتَقْشَعِرَّانِّ، لَتَقْشَعْرِرْنَانِّ، لَاَقْشَعِرَّنَّ، لَنَقْشَعِرَّنَّ.

فعل مستقبل بالام تاكيد بانون خفيفه معلوم:

لَيَقْشَعِرَّنْ، لَيَقْشَعِرُّنْ، لَتَقْشَعِرَّنْ، لَتَقْشَعِرَّنْ، لَتَقْشَعِرُّنْ، لَتَقْشَعِرِنْ، لَاَقْشَعِرَّنْ، لَنَقْشَعِرَّنْ.

فعل امر حاضر معلوم:

اِقْشَعِرَّ، اِقْشَعِرِّ، اِقْشَعْرِرْ، اِقْشَعِرَّا، اِقْشَعِرُّوْا، اِقْشَعِرِّيْ، اِقْشَعِرَّا، اِقْشَعْرِرْنَ.

فعل امر غائب معلوم:

لِيَقْشَعِرَّ، لِيَقْشَعِرِّ، لِيَقْشَعْرِرْ، لِيَقْشَعِرَّا، لِيَقْشَعِرُّوْا، لِتَقْشَعِرَّ، لِتَقْشَعِرِّ، لِتَقْشَعْرِرْ، لِتَقْشَعِرَّا، لِيَقْشَعْرِرْنَ، لِاَقْشَعِرَّ، لِاَقْشَعِرِّ، لِاَقْشَعْرِرْ، لِنَقْشَعِرَّ، لِنَقْشَعِرِّ، لِنَقْشَعْرِرْ.

فعل امر حاضر معلوم بانون تاكيد ثقيله:

اِقْشَعِرَّنَّ، اِقْشَعِرَّانِّ، اِقْشَعِرُّنَّ، اِقْشَعِرِنَّ، اِقْشَعِرَّانِّ، اِقْشَعْرِرْنَانِّ.

فعل امر غائب معلوم بانون تاكيد ثقيله:

لِيَقْشَعِرَّنَّ، لِيَقْشَعِرَّانِّ، لِيَقْشَعِرُّنَّ، لِتَقْشَعِرَّنَّ، لِتَقْشَعِرَّانِّ، لِيَقْشَعْرِرْنَانِّ، لِاَقْشَعِرَّنَّ، لِنَقْشَعِرَّنَّ.

فعل امر حاضر معلوم بانون تاكيد خفيفه:

اِقْشَعِرَنْ، اِقْشَعِرُنْ، اِقْشَعِرِنْ.

فعل امر غائب معلوم بانون تاكيد خفيفه :

لِيَقْشَعِرَنْ، لِيَقْشَعِرُنْ، لِتَقْشَعِرَنْ، لِاَقْشَعِرَنْ، لِنَقْشَعِرَنْ.

فعل نهي حاضر معلوم :

لَاتَقْشَعِرَّ، لَاتَقْشَعِرِّ، لَاتَقْشَعْرِرْ، لَاتَقْشَعِرَّا، لَاتَقْشَعِرُّوْا، لَاتَقْشَعِرِّيْ، لَاتَقْشَعِرَّا، لَاتَقْشَعْرِرْنَ.

فعل نهي غائب معلوم :

لَا يَقْشَعِرَّ، لَايَقْشَعِرِّ، لَايَقْشَعْرِرْ، لَايَقْشَعِرَّا، لَايَقْشَعِرُّوْا، لَاتَقْشَعِرَّ، لَاتَقْشَعِرِّ، لَا تَقْشَعْرِرْ، لَاتَقْشَعِرَّا، لَايَقْشَعْرِرْنَ، لَااَقْشَعِرَّ، لَااَقْشَعِرِّ، لَااَقْشَعْرِرْ، لَانَقْشَعِرَّ، لَانَقْشَعِرِّ، لَانَقْشَعْرِرْ.

فعل نهي حاضر معلوم بانون تاكيد ثقيله :

لَاتَقْشَعِرَّنَّ، لَاتَقْشَعِرَّانِّ، لَاتَقْشَعِرُّنَّ، لَاتَقْشَعِرِّنَّ، لَاتَقْشَعِرَّانِّ، لَاتَقْشَعْرِرْنَانِّ.

فعل نهي غائب معلوم بانون تاكيد ثقيله :

لَايَقْشَعِرَّنَّ، لَايَقْشَعِرَّانِّ، لَايَقْشَعِرُّنَّ، لَاتَقْشَعِرَّنَّ، لَاتَقْشَعِرَّانِّ، لَايَقْشَعْرِرْنَانِّ، لَااَقْشَعِرَّنَّ، لَانَقْشَعِرَّنَّ.

فعل نهي حاضر معلوم بانون تاكيد خفيفه :

لَاتَقْشَعِرَّنْ، لَاتَقْشَعِرُّنْ، لَاتَقْشَعِرِّنْ.

فعل نهي غائب معلوم بانون تاكيد خفيفه :

لَايَقْشَعِرَّنْ، لَايَقْشَعِرُّنْ، لَاتَقْشَعِرَّنْ، لَااَقْشَعِرَّنْ، لَانَقْشَعِرَّنْ.

بحث اسم ظرف :

مُقْشَعَرٌّ، مُقْشَعَرَّانِ، مُقْشَعَرَّاتٌ.

صيغي :

موزون	وزن	سه اقسام	شش اقسام	هفت اقسام	صیغه	قوانین	اصل	نظیر	باب
تَمَاجَنَانِ	تَفَاعَلَانِ	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	[illegible]	[illegible]	تَمَاجَنَانِ	تَضَارَبَانِ	[illegible]
يَتَمَاجَنَانِ	تَفَاعَلَانِ	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	[illegible]	[illegible]	يَتَمَاجَنَانِ	[illegible]	[illegible]
تَزَلْجَنْ	تَفَعْلَنْ	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	[illegible]	[illegible]	تَزَلْجَنْ	تَصَرَّفْ	[illegible]
يُرْنُوسُ	يَفْعَلِنُ	فعل	رباعی مجرد	[illegible]	[illegible]	[illegible]	-	يُدَحْرِجُ	[illegible]

موزون	وزن	سہ اقسام	شش اقسام	ہفت اقسام	صیغہ	تعلیل	اصل	نظیر	باب
اِغْلِلَا	اِفْعِلَا	فعل	ثلاثی مجرد	صحیح	تثنیہ مذکر مخاطبین امر حاضر	نون اعرابی	تَغْلِلَانِ	اِضْرِبَا	ثلاثی مجرد
تَجَلْبَبْ	تَفَعْلَلْ	فعل	رباعی مزید	صحیح	واحد مذکر مخاطب امر حاضر	امر حاضر	تَتَجَلْبَبُ	تَدَحْرَجْ	تفعلل
يَشَّمِعُوْنَ	يَفْتَعِلُوْنَ	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	جمع مذکر غائبین مضارع	اسمع اشبہ	يَشْتَمِعُوْنَ	يَكْتَسِبُوْنَ	افتعال
اِسَّنِدْ	اِفْتَعِلْ	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	واحد مذکر مخاطب امر حاضر	اسمع اشبہ، امر	اِسْتَنِدْ	اِجْتَمِعْ	افتعال
مُسَّبَرٌ	مُفْتَعَلٌ	اسم	ثلاثی مزید	صحیح	واحد مذکر اسم مفعول	اسمع اشبہ، اسم مفعول	مُسْتَبَرٌ	مُكْتَسَبٌ	افتعال
اُنْصُرِيْ	اُفْعُلِيْ	فعل	ثلاثی مجرد	صحیح	واحد مؤنث مخاطبہ امر حاضر	نون اعرابی، امر حاضر	تَنْصُرِيْنَ	اُنْصُرِيْ	ثلاثی مجرد
اَلتَّضَارُبُ	تَفَاعُلٌ	اسم	ثلاثی مزید	صحیح	اسم مصدر	نون تنوین تثنیہ جمع حروف شمسی قمری	تَضَارُبٌ	تَضَارُبٌ	تفاعل
تَزْجُرَانِ	تَفْعُلَانِ	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	تثنیہ مذکر مخاطبین مضارع معلوم	تصرف تضارب تہ عرن	تَزْجُرَانِ	تَصَرَّفَانِ	تفعل
مُخْذَوْدِبٌ	مُفْعَوْعِلٌ	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	واحد مذکر اسم فاعل	اسم فاعل	يَخْذَوْدِبُ	مُعْشَوْشِبٌ	افعیعال
يَذَّكَّرُوْنَ	يَفْتَعِلُوْنَ	اسم	ثلاثی مزید	صحیح	جمع مذکر غائبین مضارع	مذکر اذکر	يَذْتَكِرُوْنَ	يَجْتَمِعُوْنَ	افتعال
قَابِلُوْا	فَاعِلُوْا	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	جمع مذکر مخاطبین امر حاضر	نون اعرابی	تُقَابِلُوْنَ	ضَارِبُوْا	مفاعلہ
مُثَّبِتٌ	مُفْتَعِلٌ	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	واحد مذکر اسم فاعل	اثبت اثبت، اسم فاعل	مُثْتَبِتٌ	مُكْتَسِبٌ	افتعال
اِبْلَنْجِجَا	اِفْعَنْلِلَا	فعل	رباعی مزید	صحیح	تثنیہ مذکر مخاطبین امر حاضر	حروف اخفاء، نون اعرابی	تَبْلَنْجِجَانِ	اِحْرَنْجِمَا	افعنلال
اِثَّقِلْ	اِفْتَعِلْ	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	واحد مذکر مخاطب امر حاضر	اثبت اثبت	اِثْتَقِلْ	اِكْتَسِبْ	افتعال
اِثَّقَّلَ	تَفَعَّلَ	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	واحد مذکر غائب فعل ماضی معلوم	قسم تکلم، امر	تَثَقَّلَ	تَصَرَّفَ	تفعل
اِثَّاقَلَ	تَفَاعَلَ	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	واحد مذکر غائب فعل ماضی معلوم	قسم تکلم	تَثَاقَلَ	تَضَارَبَ	تفاعل
اُخْنُقْ	اُفْعُلْ	فعل	ثلاثی مجرد	صحیح	واحد مذکر امر حاضر معلوم	امر حاضر	تَخْنُقُ	اُنْصُرْ	ثلاثی مجرد
اِشْبَعْ	اِفْعَلْ	فعل	ثلاثی مجرد	صحیح	واحد مذکر مخاطب امر حاضر	امر حاضر	تَشْبَعُ	اِعْلَمْ	ثلاثی مجرد
اَخْرِجُوْا	اَفْعِلُوْا	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	جمع مذکر مخاطبین امر حاضر	نون اعرابی	تُخْرِجُوْنَ	اَكْرِمُوْا	افعال
لَايَخْبِيَا	لَايَفْعِلَا	فعل	ثلاثی مجرد	صحیح	تثنیہ مذکر غائبین فعل نہی غائب	نون اعرابی	يَخْبِيَانِ	لَايَضْرِبَا	ثلاثی مجرد
لَايَخْبِيَا	لَايَفْعِلَنْ	فعل	ثلاثی مجرد	صحیح	واحد مذکر غائب فعل نہی غائب بانون تاکید خفیفہ	نون خفیفہ	لَايَخْبِيَنْ	لَايَضْرِبَنْ	ثلاثی مجرد

التمرين:

قَبِّ، فَقَدَا، مُثَّرِجٌ، وُدِّكَارٌ، فَسَمِّنْ، يَنْطَلِغُ، لَمْ يَمُتْ، لَاتَقُوْطٌ، لَمْ اشْمَانِ، جِدْ، يَشَّارَقُ، فَالثَّالِيَاتُ، اَلطَّائِمُوْنَ، فَاْتِحِيْ، لَاتَضْمَنِ، وَاَضْرِبْتُمْ، لَخْتَقْتُمْ، لَايَطْلُبَانِ، مُسْتَمَاكٌ، حَظِّيْ.

د بابونو علامې:

۱. اول باب إِفْعَال، لکه اَلْإِكْرَامُ: و بل ته عزت ور كول.

د دې باب علامه دا ده چې د ماضي، امر حاضر او مصدر په شروع کې یې همزه قطعي وي او په فعل مضارع کې به یې حروف اتین مضموم وي.

۲. دوهم باب تَفْعِيْل، لکه اَلتَّصْرِيْفُ: را گرځېدل.

د دې باب علامه داده چې عين كلمه يې همېشه مشدده وي (ماسوا د مصدر څخه) او په مضارع کې یې حروف اتین مضموم وي.

۳. دريم باب مُفَاعَلَةٌ، لکه اَلْمُضَارَبَةُ: يعني يو د بله سره وهل.

د دې باب علامه داده چې د "فا" او "عين" كلمې په مابين كې يې په ټوله باب کي الف زائد وي (ماسوا د ماضي مجهول څخه) او په مضارع کې یې حروف اتین مضموم وي.

۴. څلورم باب تَفَعُّل، لکه اَلتَّصَرُّفُ: تصرف كول.

د دې باب علامه داده چې د "فاء" كلمې څخه مخكې يې په ټوله باب کي "تا" زائده وي، او عين كلمه يې همېشه مشدده وي. او مضارع یې مفتوح العين وي (ماسوا د اسم فاعل او ماضي مجهول څخه).

۵. پنځم باب تَفَاعُل، لکه اَلتَّضَارُبُ: يو د بله سره وهل.

د دې باب علامه دا ده چې د "فا" كلمې څخه مخكې يې په ټوله باب کي "تا" زائده وي. او د "فا" او "عين" كلمې په مابين کې یې الف زائد وي (ماسوا د ماضي مجهول څخه). او مضارع یې مفتوح العين وي.

۶. شپږم باب اِفْتِعَال، لکه اَلْاِكْتِسَابُ: په كوشش حاصول.

د دې باب علامه دا ده چې په ماضي او امر حاضر کې یې همزه وصلي وي او د "فا" او "عين" كلمې په مابين کې یې په ټوله باب کي "تا" زائده وي.

۷. اووم باب اِنْفِعَال، لکه اَلْاِنْصِرَافُ: را گرځېدل.

د دې باب علامه داده چې په ماضي او امر حضر کې یې همزه وصلي وي او د "ف" كلمې څخه مخكې يې همېشه "نون" زائد وي.

۸. اتم باب اِسْتِفْعَال، لکه اَلْاِسْتِخْرَاج: د وتلو طلب او کوشش کول.

د دې باب علامه دا ده چې په ماضي او امر حاضر کې يې همزه وصلي وي او د "فا" کلمې څخه مخکې يې همېشه "سين" او "تا" زائده وي.

۹. نهم باب اِفْعِلَال، لکه اَلْاِحْمِرَار: په سره رنګ کېدل.

د دې باب علامه دا ده چې په ماضي او امر حاضر کې يې همزه وصلي وي او "لام" کلمه يې په ټوله باب کې مکرره وي.

۱۰. لسم باب اِفْعِيلَال، لکه اَلْاِحْمِيرَار: زيات په سره رنګ کېدل.

د دې باب علامه دا ده چې په ماضي او امر حاضر کې يې همزه وصلي وي او د عين او لام کلمې په مابين کې يې الف زائد وي (ماسوا د مصدر او ماضي مجهول څخه) او لام کلمه يې همېشه مکرره يعني مشدده وي (ماسوا د امر، نهي او جحد څخه)؛ ځکه په هغو کې درې درې وجهې ويل جائز دي.

۱۱. يوولسم باب اِفْعِوَّال، لکه اِجْلِوَّاذٌ: د مبالغې دپاره دئ يعني تېز ځغستل.

د دې باب علامه دا ده چې په ماضي او امر حاضر کې يې همزه وصلي وي او تر "عين" کلمې وروسته يې په ټوله باب کې "واو" مشدد وي.

۱۲. دوولسم باب اِفْعِيعَال، لکه اِحْدِيدَاب: د مبالغې دپاره دئ يعني پر ملا ډېر کوږ کېدل.

د دې باب علامه دا ده چې په ماضي او امر حاضر کې يې همزه وصلي وي او "عين" کلمه يې مکرره وي. او تر "عين" کلمې وروسته يې "واو" وي (ماسوا د مصدر څخه).

د رباعي مجرد و باب:

۱. اول باب فَعْلَلَةٌ، لکه دَحْرَجَةٌ: ډبره لغړول.

د دې باب مصدر فَعْلَلَةٌ راځي. او کله کله پر وزن د فِعْلَالٌ راځي، لکه: زِلْزَالٌ.

او کله کله د فَعْلَلَى پر وزن راځي، لکه: قَهْقَرَى.

د دې باب علامه دا ده چې په مضارع کې يې حروف اتين مضموم وي.

درباعي مزيدو بابونه:

۱. اول باب تَفَعْلُلٌ، لکه اَلتَّدَحْرُجُ: د بره لغړول.

د دې باب علامه دا ده چې د "فا" کلمې څخه مخکې یې په ټولو باب کې "تا" زائده مطرده وي.

۲. دوهم باب اِفْعِنْلَالٌ، لکه اَلْاِحْرِنْجَامُ: د اوښانو پر او بو جمع کېدل.

د دې باب علامه دا ده چې په ماضي او امر حاضر کې یې همزه وصلي وي او تر "عين" کلمې وروسته یې د باب په ټولو صيغو کې "نون" زائد وي.

۳. دریم باب اِفْعِلَّالٌ، لکه اَلْاِقْشِعْرَارُ: د بدن وریښتان درېدل.

د دې باب علامه دا ده چې په ماضي او امر حاضر کې یې همزه وصلي وي او دوهم حرف زائد یې د لام کلمې د جنس څخه وي، لکه په اِقْشَعَرَّ کې چې دوهمه "راء" زائده ده.

گردانونه:

باب	ماضي معلوم	مضارع معلوم	ماضي مجهول	مضارع مجهول	اسم فاعل	اسم مفعول	امر حاضر	اسم ظرف
تَصْرِيْفٌ	صَرَّفَ	يُصَرِّفُ	صُرِّفَ	يُصَرَّفُ	مُصَرِّفٌ	مُصَرَّفٌ	صَرِّفْ	مُصَرَّفٌ
تَلْوِيْمٌ	لَوَّمَ	يُلَوِّمُ	لُوِّمَ	يُلَوَّمُ	مُلَوِّمٌ	مُلَوَّمٌ	لَوِّمْ	مُلَوَّمٌ
مُضَارَبَةٌ	ضَارَبَ	يُضَارِبُ	ضُوْرِبَ	يُضَارَبُ	مُضَارِبٌ	مُضَارَبٌ	ضَارِبْ	مُضَارَبٌ
مُتَاكَحَةٌ	نَاكَحَ	يُنَاكِحُ	نُوْكِحَ	يُنَاكَحُ	مُنَاكِحٌ	مُنَاكَحٌ	نَاكِحْ	مُنَاكَحٌ
تَصَرُّفٌ	تَصَرَّفَ	يَتَصَرَّفُ	تُصُرِّفَ	يُتَصَرَّفُ	مُتَصَرِّفٌ	مُتَصَرَّفٌ	تَصَرَّفْ	مُتَصَرَّفٌ
تَجَمُّلٌ	تَجَمَّلَ	يَتَجَمَّلُ	تُجُمِّلَ	يُتَجَمَّلُ	مُتَجَمِّلٌ	مُتَجَمَّلٌ	تَجَمَّلْ	مُتَجَمَّلٌ
تَضَارُبٌ	تَضَارَبَ	يَتَضَارَبُ	تُضُوْرِبَ	يُتَضَارَبُ	مُتَضَارِبٌ	مُتَضَارَبٌ	تَضَارَبْ	مُتَضَارَبٌ
تَعَادُلٌ	تَعَادَلَ	يَتَعَادَلُ	تُعُوْدِلَ	يُتَعَادَلُ	مُتَعَادِلٌ	مُتَعَادَلٌ	تَعَادَلْ	مُتَعَادَلٌ

(۳۵)قانون:

هر واو كه واقع شود مقابله فاء كلمه مصدر كه بر وزن فِعْلٌ باشد بشرطيكه مضارع معلومش نيز معلل باشد كسرواش را نقل كرده بمابعد واو آن را حذف كرده عوضش تاء متحركه درآخرش در آورده مثليكه "اِقَامَةٌ" وآن اين است. (۱)

د قانون خلاصه:

هر واو چي د مصدر د "فاء"كلمې په مقابله كي راسي او مصدر هم د "فِعْلٌ" پر وزن وي، په دې شرط چي په مضارع معلوم كي هم اعلال سوى وي، نو د هغه "واو" حركت نقل كول او مابعد ته وركول او ،،واو،، حذف كول د ده په عوض كي په آخر كي "تا" متحرك را وړل واجب دي د "اِقَامَةٌ" والا په قانون سره. او د "اِقَامَةٌ" والا قانون دا دئ (يعني وروسته را روان دئ):

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم دئ د "عِدَةٌ" والا قانون.

د دې قانون لپاره يو حكم دئ او څلور يې شرطونه دي.

حكم يې دا دئ چي د "واو" حركت يعني كسره نقل كول او مابعد ته وركول، "واو" حذف كول او د حذف شده حرف په عوض كي "تا" متحركه په آخر كي راوړل واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چي واو به پر فاء كلمه راغلئ وي، احترازي مثال: "قَوْلٌ".

۲. دوهم شرط يې دا دئ چي په مصدر كي به وي، احترازي مثال: "وِزْرٌ وِتْرٌ" دا مصدرونه نه دي، بلكي جوامد دي.

۳. دريم شرط يې دا دئ چي مصدر به پر وزن د "فِعْلٌ" وي، احترازي مثال: وَصْلٌ وِصَالٌ.

---

(۱) په هفت اقسامو كي چي كم تغير په معتل كي كيږي هغه ته اعلال يا تعليل ويل كيږي. او چي په مهموز كي كيږي نو هغه تخفيف ويل كيږي، او چي په مضاعف كي كيږي هغه ته ادغام ويل كيږي. (علم الصرف)

(۲) د دغه قانون د مثال په هغو مصادرو كي جاري كيږي چي د مفرٌيا مفئُپر وزن باندي وي.

(۳) كه چيري مضارع محذوف الفاء مفتوح العين وي، نو په مصدر كي د مضارع د موافقت په وجه عين كلمه كله مفتوح وي، لكه "سعة" او كله فتحه او كسره وي لكه: سعة يسعة. او كله كسره وي لكه: يهب هبة. (شافيه)

۴. څلورم شرط یې دا دئ چي د دغه باب په مضارع معلومه کي به هم اعلال سوی وي، احترازي مثال: "وِجَلٌ"، د دې باب مضارع معلومه "يَوجَلُ" ده، اعلال نه دئ پکښي سوی. اتفاقي مثال: د "وِعْدٌ" څخه "عِدَةٌ" ویل واجب دي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف د ثلاثي مجرد په مصادرو کي جاري کيږي په دې شرط چي باب به مثال واوي وي یا به لفيف وي او د دې قانون سره د "اقامة استقامة" والا قانون خامخا جاري کيږي او کله کله د "واو" د حذف کېدلو څخه وروسته پر مابعد والا حرف باندي فتحه ویل کيږي لکه: د "وِسْعٌ" څخه "سَعَةٌ" ویل او د دې قانون سره اکثريت د حلقي العين والا قانون هم جاري کيږي.

(۳٦) قانون:

درمصدر ہر حرفی کہ بجز التقاء تونی بیفتد، عوضش تاء متحرکہ درآخرش درآرند وجوباً مگر "لُغَةٌ" و "مِائَةٌ" شاذ اند. (۱)

(۱) قوله: لُغَةٌ او مِائَةٌ شاذ اند: لُغَةٌ او مِائَةٌ په اصل کي لُغَوٌ او مِئَىٌ وه په قانون د قال باع سره "واو" او "يا" متحرک ماقبل یې مفتوح په الف سره بدل سو، بيا التقاء ساکنين راغله په منځ کي د "الف" او نون تنوين؛ ځکه نون تنوين په اصل کي نون ساکن دئ او په دوی کي اول ساکن مده وو هغه یې حذف کړئ او د ده په عوض کي یې په آخر کي تا. متحرکه راوړه، نو لُغَةٌ مِائَةٌ سو. ليکن په لُغَةٌ او مِائَةٌ کي د قانون دوهم شرط نسته، بيا یې هم په آخر کي "تا" را وړې ده، د هغه جواب مصنف رحمه الله ورکړی دئ چي دا شاذ دي يعني موافق استعمال خلاف قانون و دي ته شاذ احسن ويل کيږي.

په "إِقَامَ الصَّلٰوةِ" کي که څه هم عوض چي "تا" ده او معوض چي "واو" دي دواړه حذف سوي دي او د دواړو حذف ناجائز دي. ليکن قائم مقام موجود دئ چي هغه ضمه ده؛ ځکه "واو" د دوو ضمو څخه جوړ دئ، "فَلَايَرِدُ مَاوَرَدَ".

په وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ (بقره) کي که څه هم اجتماع د عوض او معوض دواړو راغلې ده او دا اجتماع نا طله ده، ليکن اول خو د (وِجْهَةٌ) مصدر والی مُسَلَّم نه دئ، بيا که چيري ذی مصدر و منل سي. نو د ده مضارع "يَوْجَهُ" راځي او هغه "يَعِدُ" نه ده (اعلال نه دئ په کي سوی) او د قانون شرط مفقود دئ؛ ځکه قانون نه جاري کيږي. (نفزک)

"إِقَامَةٌ" په اصل کي "إِقْوَامٌ" وه، د "يَقَالَ يَبَاعَ" والا په قانون سره "إِقَامٌ" سو، دوه ساکنين جمع سوه، امام سيبويه رحمه الله او خليل رحمه الله دوهم الف حذف کوي؛ ځکه هغه زائد دئ "وَالزَّائِدُ اَحَقُّ بِالْحَذْفِ" او امام اخفش رحمه الله اول حذف کوي؛ ځکه دوهم علامه ده "وَالْعَلَامَةُ لَاتُحْذَفُ".

د قانون خلاصه:

په کم مصدر کي چي يو حرف د التقاء تنويني څخه علاوه په يو بله وجه وغورځي، نو د ده په عوض کي په آخر کي "تا" متحرکه را وړل واجب دي، مګر "لُغَةٌ او مِائَةٌ" شاذ دي.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم دئ "اِقَامَةٌ اِسْتِقَامَةٌ" والا قانون.

د دې قانون دپاره يو حکم دئ او دوه يې شرطونه دي.

حکم يې دا دئ چي د حذف شده حرف په عوض کي "تاء" متحرکه په آخر کي راوړل واجب دي.

١. اول شرط يې دا دئ چي حذف سوی حرف به په مصدر کي وي، احترازي مثال: "يَعِدُ" دا مصدر نه دئ.

٢. دوهم شرط يې دا دئ چي د التقاء تنويني د وجهي څخه به نه وي حذف سوی يعني ثاني ساکن به نون تنوين نه وي، احترازي مثال: "هُدًى".

اتفاقي مثال: د اِقْوَامٌ اِسْتِقْوَامٌ څخه "اِقَامَةٌ اِسْتِقَامَةٌ" ويل واجب دي.

فائده:

د "هُدًى" اصل "هُدَىٌ" وو، بيا د "قَالَ بَاعَ" په قانون سره "ياء" په الف بدله سوه "هُدَانٌ" سو، بيا د التقاء ساکنين قانون ورته متوجه سو، اول ساکن چي الف دئ هغه مده وو هغه يې حذف کړئ، هُدًى سو.

فائده:

د "اِقَامَةٌ" اصل "اِقْوَامٌ" وو، بيا د "يَقَالُ يَبَاعُ" په قانون سره "اِقَامٌ" سو، بيا د التقاء ساکنين قانون ورته متوجه سو اول ساکن مده وو هغه حذف سو، او ثاني ساکن نون تنوين نه وو، نو د حذف شده حرف په عوض کي يې "تاء" متحرکه را وړل نو "اِقَامَةٌ" سو.

او "اِسْتِقَامَةٌ" هم پر دغه قياس کړه!

فائده:

د اضافت په وخت كي د دغي "تاء" حذف كول جائز دي، لكه: "إِقَامَ الصَّلٰوةِ" او "عِدَ الْأَمْرِ" چي په اصل "إِقَامَةُ" او "عِدَةُ" وه.

د قانون د جاري كولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف په اسماؤ كي جاري كيږي او په ثلاثي مجردو كي چي په كم ځای كي د "عِدَةٌ" والا قانون جاري سي نو هلته د "إِقَامَةٌ إِسْتِقَامَةٌ" والا قانون ضرور جاري كيږي او د ثلاثي مجرد څخه علاوه د باب افعال او استفعال په مصادرو كي هم جاري كيږي په دې شرط چي په هفت اقسامو كي په باب د اجوف وي او كله كله د باب تفعيل په مصدر كي هم جاري كيږي لكه: "تَنْجِيَةٌ" په اصل كي "تَنْجِيْيٌ" دوهم "جيم" خلاف القياس په "يا" سره بدل سو او بيا "يا" خلاف القياس حذف سوه د دې په عوض كي په آخر كي "تا" راوړل سوه او دغه قانون كله كله په جوامدو كي خلاف قانون شاذًا هم جاري كيږي لكه: "لُغَةٌ".

(۳۷) قانون:

هر واو ساكن مظهر غير واقع مقابله فاء كلمه باب افتعال ما قبلش مكسور ان واو را بيا بدل كنند وجوبًا بشرطيكه باعث تحريكش موجود نباشد. (۱).

د قانون خلاصه:

هر واو ساكن مظهر چي د باب افتعال د ،،فا،، كلمې په مقابله كي نه وي راغلی او د ده ماقبل مكسور وي، نو هغه "واو" په ،،يا،، سره بدلول واجب دي، په دې شرط چي د حركت وركولو يو سبب به يې موجود نه وي.

---

(۱) كه څه هم د "إِتَّقَدَ" او د ده د هم مثل لفظ د پاره دوه وجوبي قانونان دي: اول: مِيثاقٌ والا، دوهم: إِتَّقَدَ يَتَّقِدُ والا. ليكن هلته صرف د إِتَّقَدَ يَتَّقِدُ والا قانون جاري كيږي او د مِيثاقٌ والا قانون نه جاري كيږي. د هغه وجه دا ده چي يو خو "واو" او "تا" سره قريب المخرج دي، نو د دوی ادغام به نسبت د "يا" او د "تا" تر ادغام اولى دی. او بل كه چيري اول د مِيثاقٌ والا قانون جاري سي، نو بيا د إِتَّقَدَ يَتَّقِدُ والا قانون جاري كول تكثّر بلا ضرورت دی.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم دئ د "مِیْعَادٌ مِیْزَانٌ" والا قانون.

د دې قانون د پاره یو حکم دئ او پنځه یې شرطونه دي.

حکم یې دا دئ چي "واو" په "یاء" سره بدلول واجب دئ.

۱. اول شرط یې دا دئ چي "واو" به ساکن وي، احترازي مثال: "عِوَضٌ".
۲. دوهم شرط یې دا دئ چي ساکن مظهر به وي، احترازي مثال: "اِجْلِوَّاذٌ".
۳. دریم شرط یې دا دئ چي پر "فا" کلمه د باب افتعال به نه وي، احترازي مثال: "اِوْتَقَدَ".
۴. څلورم شرط یې دا دئ چي ما قبل به یې مکسور وي، احترازي مثال: "قَوْلٌ مُوْجِبٌ".
۵. پنځم شرط یې دا دئ چي باعث د حرکت به یې نه وي موجود، احترازي مثال: "اِوَزَّةٌ" په اصل کي "اِوْزَزَةٌ" وو. دلته یې باعث د حرکت سته چي راتلل د دوو (زاګانو) دي: ځکه یو به خامخا په بلي کي مدغموي چي کله یې مدغموي، نو واو ته به حرکت ورکوي، که حرکت ور نه کړئ، نو بیا اجتماع او التقاء د ساکنینو راځي په میان: (واو) او (زاء) کي.

اتفاقي مثال: د "مِوْعَادٌ مِوْزَانٌ" څخه "مِیْعَادٌ مِیْزَانٌ" ویل واجب دي.

د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:

دغه قانون په اسماؤ او افعالو دواړو کي جاري کیږي چي په کم ځای کي واو ساکن ما قبل مکسور وي نو هلته دغه قانون جاري کیږي که څه هم هغه لفظ اسم جامد وي لیکن یو څو ځایونه خاص دي چي په هغه کي همېشه دا قانون جاري کیږي هغه د ثلاثي مجرد د اسم مفعول دري صیغې دي:

۱. جمع مکسر مشترک لکه: "مَضَارِبُ".
۲. واحد مذکر مصغر لکه: "مُضَيْرِبٌ".
۳. واحد مؤنث مصغر لکه: مُضَيْرِبَةٌ".

خواه که په هفت اقسامو کي هر باب وي او که چیري په هفت اقسامو کي باب مثال واوي یا لفیف مفروق وي نو هلته بیا د هغه باب د اسم آلة په اولو دوو صیغو کي خو حتماً دغه قانون جاري کیږي.

(۳۸) قانون:

هر دال ساكن كه مابعدش تاء متحرك غير تاء افتعال باشد، آن را تا كرده در تا ادغام مى كنند وجوبا. (۱)

د قانون خلاصه:

هر دال ساکن مطلقا (د مطلقا مطلب دا دئ که په یوه کلمه کي وي او که په دوو کلمو کي وي) چي د ده څخه وروسته "تا" متحرکه وي په دې شرط چي "تا" د افتعال به نه وي، نو دغه دال په "تا" سره اړول او "تا" په "تا" کي مدغمول واجب دي.

د قانون تفصیل:

د دې قانون نوم "وَعَتُّ" والا قانون دئ.

د دې قانون د پاره زموږ د استاذ په طبق یو حکم دئ درې یې شرطونه دي.

حکم یې دا دئ چي دال په تاء سره بدلول او تاء په تاء کي مدغمول واجب دي.

۱. اول شرط یې دا دئ چي دال به ساکن وي، احترازي مثال: "وَعَدَ".

۲. دوهم شرط یې دا دئ چي دال به پر فاء کلمې د باب افتعال نه وي، احترازي مثال: "اِدَّتَعَمَ".

۳. دریم شرط یې دا دئ چي د دال ساکن وروسته به تاء متحرکه وي، احترازي مثال: "وَعَدْنَ".

اتفاقي مثال: د "وَعَدْتَ" څخه "وَعَتَّ" ویل واجب دي.

(۱) د قانون دوهمه حصه په صرف بهتر ال او نورو کتابو د صرفو کي داسي ذکر سوې ده: (و عکس این است) د دې عکس دا دئ. دئ یعني که چیرې د دال څخه مخکي "تا" وي، نو "تا" په دال سره اړول او دال په دال کي مدغمول واجب دي. په کومو ځای کي چي "تا" او دال مشدد وي یعني "تا" د افتعال نه وي نو هلته دا قانون جاري کیږي. که چیرې متقاربین په یوه کلمه کي وي او د ادغام څخه وروسته د یوې کلمې د بلې کلمه سره التباس راتلی نو بیا هلته ادغام منع دئ لکه: پر وَطُدٌ (مضبوطون) او وَتْدٌ (میخ تیک وهل) کي که چیرې "ط" "تا" په دال کي مدغم سي نو د دوی د وَدٌّ (دوستي) سره ګډ خي نو بیا دا نه معلومیږي چي د وَدٌّ "دال" اصلي دئ یا د "ط" او د "ت" څخه بدل سوی دئ.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف په فعل کي جاري کيږي کله چي په فعل کي د لام کلمه په مقابله کي "دال" راسي نو بيا په ماضي معلوم او مجهوله کي په اوو اوو صيغو کي جاري کيږي يعني د واحد مذکر مخاطب څخه بيا تر جمع متکلم پوري داغه رنګه که چيري د ماضي يا مضارع په شروع کي "تا" راغلي وه او پر هغه باندي "قَدْ" داخل سي نو بيا هلته ضرور دغه قانون جاري کيږي لکه: "قَدْتُبَيَّنَ، قَدْ تَضرِبُ".

صيغي:

موزون	وزن	[illegible]	شش اقسام	هفت اقسام	صيغه	قانون	اصل	نظير	باب
يَـا	فَعِلَا	فعل	ثلاثي مجرد	مثال يائي، مهموز عين	تثنيه مذکر غائبين ماضي	-	×	خَلِمَا	ثلاثي مجرد
اِنْقَطِعْ	اِنْفَعِلْ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذکر مخاطب امر حاضر	حروف اتين امر حاضر	تَنْقَطِعُ	اِنْصَرِفْ	انفعال
مُخَشْخِشٌ	مُفَعْلِلٌ	اسم	رباعي مجرد	مضاعف رباعي	واحد مذکر اسم فاعل	اسم فاعل	يُخَشْخِشُ	مُدَحْرِجٌ	رباعي مجرد
بَدِّلُوهُ	فَعِّلُوا	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	جمع مذکر مخاطبين امر حاضر	نون اعرابي	تُبَدِّلُونَ	صَرِّفُوا	تفعيل
بَبْدَلُوهُ	اِفْتَعِلُوا	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	جمع مذکر مخاطبين امر حاضر	نون اعرابي، همزه وصل	تَبْتَدِلُونَ	اِجْتَمِعُوا	افتعال
اِضَّاجَعَ	تَفَاعَلَ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذکر غائب ماضي	همزه وصل	تَضَاجَعَ	تَضَارَبَ	تفاعل
مُصْطَلِقٌ	مُفْتَعِلٌ	اسم	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذکر اسم فاعل	اسم فاعل حلقي العين، اظهار علم	مُصْتَلِقٌ	مُکْتَسِبٌ	افتعال
اِنْجَجَا	اِنْفَعِلَا	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	تثنيه مذکر مخاطبين امر حاضر	نون اعرابي، حروف اتين	تَنْجَجَانِ	اِنْصَرِفَا	انفعال
لِيَسْتَغِثْ	لِيَسْتَفْعِلْ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذکر غائب امر غائب	-	×	لِيَسْتَخْرِجْ	استفعال
مُتَسَهَّلٌ	مُتَفَعَّلٌ	اسم	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذکر اسم مفعول	اسم مفعول	يَتَسَهَّلُ	مُتَکَرَّمٌ	تفعّل
جَمِّلْنَانِّ	فَعِّلْنَانِّ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	جمع مؤنث مخاطبات امر حاضر	الف فاصله	جَمِّلْنَ	صَرِّفْنَانِّ	تفعيل
اَنْفِقُوا	اَفْعِلُوا	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	جمع مذکر مخاطبين امر حاضر	نون اعرابي، حروف اتين	تُنْفِقُونَ	اَکْرِمُوا	افعال
اِبْتَزَّا	اِفْتَعِلَا	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	تثنيه مذکر مخاطبين امر حاضر	نون اعرابي	تَبْتَزَّانِ	اِجْتَمِعَا	افتعال
بَسْمِلُوا	فَعْلِلُوا	فعل	رباعي مجرد	صحيح	جمع مذکر مخاطبين امر حاضر	نون اعرابي	تُبَسْمِلُونَ	دَحْرِجُوا	رباعي مجرد
وَالِجْ	فَاعِلْ	فعل	ثلاثي مزيد	مثال واوي	واحد مذکر مخاطب امر حاضر	امر حاضر	تُوَالِجُ	ضَارِبْ	مفاعله
مُحَمَّنٌ	مُفَعَّلٌ	اسم	ثلاثي مزيد	مضاعف ثلاثي	واحد مذکر اسم مفعول	اسم مفعول	تُحَمِّنُ	مُصَرَّفٌ	تفعيل
وَلِتُکْمِلُوا	لِتُفْعِلُوا	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	جمع مذکر مخاطبين مضارع	نون اعرابي	تُکْمِلُونَ	لِتُکْرِمُوا	افعال
جَاهِسْنَانِّ	فَاعِلْنَانِّ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	جمع مؤنث مخاطبات امر حاضر	الف فاصله	جَاهِسْنَ	ضَارِبْنَانِّ	مفاعله

مُخْرِجٌ	اَلْمُفْعِلُ	اسم	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذكر اسم فاعل	نون تنوين، تثنيه وجمع اسم فاعل	يُخْرِجُ	مُكْرِمٌ	افعال
اِئْتَنْ	اِفْتَعَلْ	فعل	ثلاثي مجرد	مضاعف ثلاثي مهموز الفاء	واحد مذكر مخاطب امر حاضر بانون ثقيله	امر حاضر	تَنَأْ	اِمْتَعَلْ	ثلاثي مجرد
تَنْخَرِجْنَانِّ	تَفْعَلِلْنَانِّ	فعل	رباعي مزيد	صحيح	جمع مؤنث غائبات امر حاضر	الف فاصل	تَتَخَرْجَنْ	تَتَخَرْجَنَانِّ	تفعلل
لَنْ يُوَرِبَا	لَنْ يَفْعِلَا	فعل	ثلاثي مزيد	مثال واوي	تثنيه مذكر غائبين نفي معلوم مؤكد بلن ناصب	به سقوط نون اعرابي	يُوَرِبَانِ	لَنْ يَنْصَرِفَا	انفعال
مُتَخَفَّانِ	مُتَفَعْلَانِ	اسم	ثلاثي مزيد	مضاعف ثلاثي	تثنيه مذكر اسم مفعول	.	×	مُتَكَرَّمَانِ	تفعل
اُنْزُوِيَ	اُنْفُعِلَ	فعل	ثلاثي مزيد	لفيف مقرون	واحد مذكر ماضي مجهول	ماضي مجهول / حروف اخفاء	اِنْزَوَى	اُنْصُرِفَ	انفعال

التمرين:

طِلْفَةٌ، وَصْفَتَا، مِنْزِدَتَكَ، فَعَدْتُمْ عَلَى حِدَةٍ، اِشَاعَةٌ، اِسْتِمَاعَتُهَا، اِقَاضِيْ، وَسْتِفَالْتُمْ، مِيْزَاتٌ، صِيْغَةٌ، عِدْتُمْ، لُوْجِتُ، فَتْمَدْتُ، تَمَهْ قِدْتُ، لَتْ رِتْ، نَتْمَتْ، قُلْتُ، اَتْ اَتْ، وَتْ جِدْتُ، لَتَقَتَا، لَقِرَةٌ، لِعَدَتِي، لَتَيَقَاعَتَا، مِيْجَامُوْ، مِيْصَلُوْ.

(۳۹) قانون:

هر واو مضموم یا مکسور که واقع شود در اول کلمه و مابعدش دیگر واو متحرک نباشد یا مضموم بحرکت لازمی که مقابله عین کلمه همزه میشود جوازاً بشرطیکه در مضارع معلوم نباشد. (۱)

(۱) که چیري د "واوُ" متحرک څخه وروسته "واو" ساکن راسي، نو دغه واو متحرک هم په همزه سره بدلول جائز دي، لکه: دُوَوْرِيْ څخه اُوْرِيْ ویل؛ څکه په قانون کي نفي د واو متحرک راغلي ده نه د "واو" ساکن.
په یو څو الفاظو کي د شاذ په طور باندي د قانون د شرطو د نه موجودېدلو باوجود قانون جاري سوی دئ، یعني واو مفتوح په همزه سره بدل سوی دئ، لکه: اَحَدٌ، اَنَاةٌ، اَسْمَاءُ پر وزن د فَعْلَاءُ په اصل کي وَحَدٌ، وَنَاةٌ، وَسْمَاءُ وه.
او واو مضموم او مکسور په تاء سره بدلیږي، لکه: تِجَاهٌ، تُكْلَانٌ او تُرَاثٌ دا په اصل کي وِجَاهٌ، وُكْلَانٌ او وُرَاثٌ وه.
د سبویه په نزد باندي اَسْمَاءُ په اصل کي وَسْمَاءُ دئ پر وزن د فَعْلَاءُ. دا د وَسَامَةٌ څخه دئ بمعنی "حُسْنُ الْوَجْهِ".
او د مبرد په نزد باندي د اَسْمَاءُ وزن اَفْعَالٌ دئ او مفرد یې اِسْمٌ دئ او دَی غیر منصرف دئ د علمیت او د تانیث معنوي په وجه باندي، لیکن راجح مذهب د سبویه دئ؛ څکه تسمیه بالصفات دا اکثر ده تر تسمیه بالمجموع. (جاربردي)
که څه هم د دې قاعدې انتقاض په لفظ د "اُوَلٌ" سره راځي؛ څکه د "اُوَلٌ" اصل "وُوَلٌ" وو، دلته واو په همزه سره بدلول واجب دي، لیکن دا خو یا شاذ دي (فوائد حقیقیه دستور المبتدي) یا دا محمول علی الجمع دئ، لکه څنګه چي د ده په جمع "اُوَلٌ" کي واو په همزه سره بدلول واجب دي، نو دلته هم د حمل الواحد علی الجمع په قاعده سره واو په همزه سره بدل سوی دئ وجوباً. (کما في جاربردي و شرح شافیه)

د قانون خلاصه:

هر "واو" مضموم يا مكسور چي د كلمې په شروع كي راسي او د دغه وروسته بل "واو" متحرك نه وي. يا واو مضموم او مخفف وي او حركت يې هم لازمي وي او د عين كلمې په مقابله كي راسي. نو دغه واو په همزه سره بدلول جائز دي، په دې شرط چي په مضارع معلوم كي به نه وي.

د قانون تفصيل:

ددې قانون نوم "أعدإشاخ" والا قانون دئ.

د دې قانون دپاره يو حكم دئ او دوه جماعته يې د شرطونو دي: د اول جماعت دپاره درې شرطونه دي او د دوهم جماعت دپاره دوه شرطونه دي.

حكم يې دا دئ چي واو په همزه سره بدلول جائز دي.

د اول جماعت شرائط:

۱. اول شرط يې دا دئ چي واو به مضموم يا مكسور وي، احترازي مثال: "وَعَدَ".

۲. دوهم شرط يې دا دئ چي په اول د كلمې كي به وي، احترازي مثال: "قَوِلَ".

۳. دريم شرط يې دا دئ چي د دغه واو وروسته به بل واو متحرك نه وي، احترازي مثال: "وُوَيعِدُ".

اتفاقي مثال: د "وَعِدَ، وِشَاحٌ او وُوْعِدَ څخه أَعِدَ، إِشَاحٌ او أُوْعِدَ" ويل جائز دي.

د دوهم جماعت شرائط:

۱. اول شرط يې دا دئ چي واو به مضموم وي، احترازي مثال: "وَعَدَقَوِلَ".

۲. دوهم شرط يې دا دئ چي پر عين كلمه به وي، احترازي مثال: يَدْعُوَنَّ.

اتفاقي مثال: د "قَوُلَ أَدوُرٌ" څخه "قَؤُلَ أَدْؤُرٌ" ويل جائز دي.

د قانون د جاري كولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون په اسماؤو او افعالو دواړو كي جاري كيږي او په فعل كي اكثره د ماضي مجهولي په صيغه كي جاري كيږي په دې شرط چي په هفت اقسامو كي به باب مثال واوي وي يا به لفيف وي

لکه: د "وَعد" څخه "اَعِدْ" ويل او که چيرې باب اجوف واوي وي نو بيا د فعل تعجب په آخره صيغه کي هم جاري کيږي لکه: د "قول" څخه "قُوْل" ويل او په اسم کي اکثر د اسم فاعل او صفت مشبه د جمع مذکر مکسر په صيغه کي جاري کيږي په دې شرط چي باب به مثال واوي يا لفيف وي.

(۴۰) قانون:

هر باب مثال واوي بر وزن مَنَعَ يَمْنَعُ يا که ماضي او نيافته شده باشد يا مضارع معلومش بر وزن يَفْعِلُ باشد، در مضارع معلوم او فاکلمه را حذف کنند وجوبًا، واز باب فَعِلَ يَفْعَلُ ودر دو باب وَسِعَ يَسَعُ وَطِئَ يَطَئُ نيز. (۱)

د قانون خلاصه:

د مثال واوي هر هغه باب چي د "مَنَعَ يَمنَعُ" پر وزن وي، يا د هغه ماضي قليل الاستعمال وي، او يا يې مضارع معلوم د يَفعِلُ پر وزن وي، نو د دغه باب په مضارع معلوم کښې "فاء" کلمه حذف کول واجب دئ. او د "فَعِلَ يَفعَلُ" پر وزن باندي په دوو بابو يعني "وَسِعَ يَسَعُ او وَطِئَ يَطَئُ" کي واو سِمَاعًا حذف سوی دئ.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم دئ د "يَعِدُ يَضَعُ" والا قانون.

د دې قانون دپاره يو حکم دئ او درې جماعته يې د شرطونو دي: د هر جماعت دپاره دوه دوه شرطونه دي.

حکم يې دا دئ چي په مضارع معلومه کي د "فا" کلمې حذف کول واجب دي.

(۱) د مثال واوي هر هغه باب چي په مضارع معلوم کي يې "فا" کلمه حذف سوې وي. نو هلته دا قانون جاري کيږي.

فائده: د "فَعِلَ يَفعَلُ" په دوو بابو يعني په "وَسِعَ يَسَعُ" او "وَطِئَ يَطَئُ" کي واو سماعا حذف سوی دئ.

په "وَعَدَ" "وَضَعَ" او د دوی په هم مثال الفاظو کي دوه وجوبي قانونات يعني ميعاد او يَعِدُ يَضَعُ والا قانونات جاري کيږي. ليکن دلته صرف يَعِدُ والا قانون جاري کيږي او د ميعاد والا قانون نه جاري کيږي. د هغه وجه دا ده چي ميعاد مقتضي د ابدال دي او يَعِدُ مقتضي د حذف دئ. او قاعده دا ده چي په کوم ځای کي د ابدال او د حذف تقابل سره راسي. نو هلته ترجيح و حذف ته وي؛ ځکه د ابدال او حذف وغيره څخه مقصود تخفيف وي او دا ښکاره خبره ده چي په حذف کي تخفيف د ابدال په نسبت زيات وي.

د اول جماعت شرائط:

١. اول شرط يې دا دئ چي باب به مثال واوي وي احترازي مثال: "يَسَرَ".

٢. دوهم شرط يې دا دئ چي پر وزن به د "مَنَعَ يَمنَعُ" به وي، احترازي مثال: "وَسَمَ يَوسَمُ".

اتفاقي مثال: د "وَضَعَ يَوضَعُ" څخه "يَضَعُ" ويل واجب دي.

د دوهم جماعت شرائط:

١. اول شرط يې دا دئ چي باب به مثال واوي وي، احترازي مثال: "يَسَرَ".

٢. دوهم شرط يې دا دئ چي ماضي به يې قليل الاستعماله وي يعني كمه (لږ) به استعماليږي، احترازي مثال: "وَسَمَ يَوسَمُ" د دې باب ماضي ډېره استعماليږي.

اتفاقي مثال: د "يَوذَعُ يَوذَرُ" څخه "يَدَعُ يَذَرُ" ويل واجب دي.

د دريم جماعت شرائط:

١. اول شرط يې دا دئ چي باب به مثال واوي وي، احترازي مثال: "يَسَرَ".

٢. دوهم شرط يې دا دئ چي مضارع معلومه به يې پر وزن د يَفعِلُ وي، احترازي مثال: "وَسَمَ يَوسَمُ".

اتفاقي مثال: د "يَوعِدُ يَورِمُ" څخه "يَعِدُ يَرِمُ" ويل واجب دئ.

د قانون د جاري كولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف د ثلاثي مجرد د ماضي معلوم څخه علاوه نورو په ټولو افعالو كي جاري كيږي او په اسمو كي او په فعل مجهول او په مزيداتو كي دغه قانون نه جاري كيږي او د دې قانون د جاري كېدلو دپاره شرط دا دئ چي باب به مثال واوي يا به لفيف وي او د دې قانون سره اكثريت د حلقي الغين والا قانون هم جاري كيږي.

(۴۱) قانون:

دوواو متحرک که جمع شوند در اول کلمه واو اولی را به همزه بدل کنند وجوبا. (۱)

د قانون خلاصه:

دوه "واو" متحرک چي د کلمې په شروع کي سره جمع سي، نو اوّل واو په همزه سره بدلول واجب دئ.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم "اَوَاعِدُ اُوَيْعِدُ" والا قانون دئ.

د دې قانون د پاره زموږ د استاذ په طبق يو حکم دئ دوه يې شرطونه دي.

حکم يې دا دئ چي اول واو په همزه سره بدلول واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چي دوه واوه متحرکان به يو ځای سره راغلي وي، احترازي مثال: "وَوْرِيَ".

۲. دوهم شرط يې دا دئ چي په اول د کلمې کي به راغلي وي، احترازي مثال: قَوِوَ.

اتفاقي مثال: د "وَوَاعِدُ وُوَيْعِدُ" څخه "اَوَاعِدُ اُوَيْعِدُ" ويل واجب دي.

---

(۱) دغه قانون هغه وخت جاري کيږي چي کله دوه "واوه" په يوه کلمه کي سره جمع سي. او که چيري په دوو کلمو کي سره جمع سول بيا دغه قانون نه جاري کيږي، لکه: په وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوٗدَ کي.

فائده:

په لفظ د "اَوَّل" کي مشهوره درې اقوال دي:

۱. اول قول: "اَوَّلُ" د "وَئِلَ" څخه دئ. اصل يې اَوْئَلُ وو.

۲. دوهم قول: "اَوَّلُ" د "ءَوَّلُ" څخه دئ، ددې اصل اَءْوَلُ وو. په دواړو صورتو کي يې همزه په واو سره بدل سو او واو په واو کي مدغم سو، نو "اَوَّلُ" سو. ليکن دا دواړه مذهبونه ضعيف دي.

۳. دريم قول: اصل او صحيح مذهب دا دئ چي "اَوَّلُ" د "وَوَّلُ" څخه دئ، په شروع کي يې همزه زائده راوړل سوه او "واو" په "واو" کي مدغم سو، نو "اَوَّلُ" سو.

ددې قول د صحت دليل دا دئ چي د ده مؤنث "اُوْلیٰ" او جمع يې "اَوَائِلُ" راځي، چي په اصل کي "وُوْلیٰ" او "وَوَائِلُ" وه. (والتفصيل في شروح الشافيه و في الفوائد الحقيقية)

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

د دغه قانون په اسماؤو او افعالو دواړو کي جاري کيږي او په اسماؤو کي د ثلاثي مجردو د اسم فعل په آخري درو صيغو کي جاري کيږي يعني په جمع مؤنث مکسره. واحد مذکر مصغر او واحد مؤنثه مصغره کي او د دې قانون سره اکثريت د حلقي العين والا قانون هم جاري کيږي.

(۴۲)قانون:

هر باب مثال واوی از باب فَعِلَ يَفْعَلُ که غير محذوف الفاء باشد در مضارع معلوم او سوای اصل سه وجه خواندن جائز اند چنانچه در يَوْجَلُ، يَاجَلُ، يَيْجَلُ، يِيجَلُ خواندن جائز است.

د قانون خلاصه:

د مثال واوي هر هغه باب چي د عَلِمَ يَعْلَمُ پر وزن وي او "فا" کلمه يې حذف سوې نه وي، نو د هغه باب په مضارع معلوم کي د اصل څخه ماسوا درې وجهي ويل جائز دي. لکه د يَوْجَلُ څخه "يَاجَلُ، يَيْجَلُ، يِيجَلُ" ويل جائز دي.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم دئ د "يَوْجَلُ يَاجَلُ يَيْجَلُ يِيجَلُ" والا قانون.
د دې قانون د پاره يو حکم دئ او درې يې شرطونه دي.
حکم يې دا دئ چي په مضارع معلومه کي سوا د وزن اصلي څخه درې وجهي ويل جائز دي.

1. اول شرط يې دا دئ چي باب به مثال واوي وي. احترازي مثال: "يَسَرَ".
2. دوهم شرط يې دا دئ چي پر وزن به د "عَلِمَ يَعْلَمُ" وي، احترازي مثال: "وَسُمَ يَوْسُمُ".
3. دريم شرط يې دا دئ چي محذوف الفاء به نه وي، احترازي مثال: "وَسِعَ يَسَعُ".

اتفاقي مثال: د "وَجِلَ يَوْجَلُ" څخه "يَاجَلُ يَيْجَلُ يِيجَلُ" ويل جائز دي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف د ثلاثي مجرد و په معلوم افعالو کي جاري کيږي په دې شرط چې په هفت اقسامو کي په باب مثال واوي يا لفيف مفروق وي لېکن په ماضي معلوم او امر حاضر معلوم او په اسماؤو او افعالو مجهولو او په مزيداتو کي دغه قانون نه جاري کيږي.

صيغې:

موزون	وزن	مقابل	شش اقسام	هفت اقسام	صيغه	قانون	اصل	نظير	باب
زَنْتْ	فَعَلْتَ	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	واحد مذكر مخاطب ماضي معلوم	وعدت	زَنَدْتَ	وَعَدْتَ	ثلاثي مجرد
فَلِيَمُنَّ	فَفَاعِلْهُنَّ	فعل	ثلاثي مزيد	اجوف يائي	واحد مذكر مخاطب امر حاضر	امر حاضر	تَبَايَعْ	ضَارِبْ	مفاعله
لِلْمُطَفِّفِيْنَ	مُفَعِّلِيْنَ	اسم	ثلاثي مزيد	مضاعف ثلاثي	جمع مذكر سالم اسم فاعل	اسم فاعل	يُطَفِّفُوْنَ	مُصَرِّفِيْنَ	تفعيل
اِزْلَعِبَّا	اِفْعَلِلَّا	فعل	رباعي مزيد	صحيح	تثنيه مذكر مخاطبين امر حاضر	نون اعرابي	تَزْلَعِبَّانِ	اِقْشَعِرَّا	افعلال
اِزْلَعِبَّا	اِفْعَلِلَّا	فعل	رباعي مزيد	صحيح	تثنيه مؤنث مخاطبتين امر حاضر	نون اعرابي	تَزْلَعِبَّانِ	اِقْشَعِرَّا	افعلال
اِزْلَعِبَّا	اِفْعَلِلَّنْ	فعل	رباعي مزيد	صحيح	واحد مذكر مخاطب امر حاضر بانون خفيفه	امر حاضر / نون خفيفه	اِزْلَعِبَّنْ	اِقْشَعِرَّنْ	افعلال
سِعَةٌ	فِعَلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	مثال واوي	اسم مصدر	اقامه، عدة	وِسْعٌ	عِدَةٌ	ثلاثي مجرد
اِمَارَةٌ	اِفْعَالٌ	اسم	ثلاثي مزيد	اجوف واوي	اسم مصدر	اقامه استقامه	اِمْوَارٌ	اِقَامَةٌ	افعال
عَلَا	اِفْعَلَنْ	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي	واحد مذكر مخاطب امر حاضر بانون خفيفه	نون خفيفه	اِوْعَلَنْ	ضَعَا	ثلاثي مجرد
عَلَا	اِفْعَلَا	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي	تثنيه مذكر مخاطبين امر حاضر	نون اعرابي	اِوْعَلَا	ضَعَا	ثلاثي مجرد
عَلَا	اِفْعَلَا	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي	تثنيه مؤنث مخاطبتين امر حاضر	نون اعرابي	اِوْعَلَا	ضَعَا	ثلاثي مجرد
اِسْتِخَارَتُو	اِسْتِفْعَالٌ	اسم	ثلاثي مزيد	اجوف يائي	اسم مصدر	نون تنوين / اقامه استقامه	اِسْتِخْيَارٌ	اِسْتِقَامَةٌ	استفعال
اِيْزَادُ	اِفْعَالٌ	اسم	ثلاثي مزيد	مثال واوي	اسم مصدر	ميعاد او ميزان	اِوْزَادٌ	اِكْرَامٌ	افعال
لَوُجِدْتَ	فُعِلْتَ	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي	واحد مذكر مخاطب ماضي مجهول	وعدت	وُجِدْتَ	وُعِدْتَ	ثلاثي مجرد
اَلْاِسْتِجَابَةُ	اَلْاِسْتِفْعَالُ	اسم	ثلاثي مزيد	اجوف واوي	اسم مصدر	نون تنوين تثنيه جمع / اقامه استقامه	اِسْتِجْوَابٌ	اِسْتِقَامَةٌ	استفعال
زِنْ	اِفْعِلْ	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي	واحد مذكر مخاطب امر حاضر	امر	اِوْزِنْ	ضَعْ	ثلاثي مجرد
لَنْ تَجِدَ	لَنْ تَفْعِلَ	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي	واحد مذكر مخاطب فعل نفي	يعد / حرف اخفا	لَنْ تَوْجِدَ	لَنْ تَعِدَ	ثلاثي مجرد
يَصِفُوْنَ	يَفْعِلُوْنَ	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي	جمع مذكر غائبين مضارع معلوم	يعد	يَوْصِفُوْنَ	يَعِدُوْنَ	ثلاثي مجرد
صُنَّ	فُعَلَ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	واحد مذكر غائب فعل تعجب	امر اقول	صَوُنَ	قُلَ	ثلاثي مجرد
اُجِدَ	فُعِلَ	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي	واحد مذكر غائب ماضي مجهول	ماضي مجهول امر اقول	وُجِدَ	اُعِدَ	ثلاثي مجرد
قَدَّرَ	فَعَّلَ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذكر غائب ماضي معلوم		×	صَرَّفَ	تفعيل
قَدَرَ	اِفْتَعَلَ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذكر غائب ماضي معلوم	[illegible]	اِقْتَدَرَ	اِجْتَمَعَ	افتعال

التمرين:

اُجِدَ، اُقُوْرِوَ، فُنِيَ، وَقَعْنَ. كَيْ اَرْدَدَ، تِعِدَانِ، سَنَسِمَهُ، ذَرْنِيْ. اُوَارِمُ، اُوَيْرِمَةٌ، فَنُوَيْفِمُوْ، وَاَوَاعِضَ، لَاتَاَلْ، لِيَاجَلَنَانِ، لَايَيْسَاكَ، تَبْلُغُ، لَاتَاجِجِيْ، لَنَقَائَوْ، اُوْلَا، اُرْثِنْ، لَمْ يَتَّسَا، لَمْ اَنْدَ، اَلتُّوَيْبَرُ، وَءُوَيْنَجُوْ، لَنْ يَاْتَمُوْا.

(۴۳)قانون:

هر یاء ساکن مظهر غیر واقع مقابله فاء کلمه باب افتعال ماقبلش مضموم آن را بواو بدل کنند وجوبًا بشرطیکه در جمع افعل وفعلاء صفتی وفعلی صفتی نه باشد واسم مفعول ثلاثی مجرد اجوف یائي نباشد اگر باشد ضمه ماقبلش را بکسره بدل کنند وجوبًا. (۱)

د قانون خلاصه:

هر یاء ساکنه مظهره چي د باب افتعال د "فا" کلمې په مقابله کې نه وي او د دې "یا" ماقبل مضموم وي، نو د غه "یا" په "واو" سره بدلول واجب دي، خو په دې شرط چي د غه "یا" به د اَفعَلُ او "فُعَلَاءُ" صفتي په جمع او په "فُعلیٰ" صفتي او په اسم مفعول ثلاثي مجرد اجوف یایي کي به نه وي. او که چیري وه، نو بیا د دې د ماقبل ضمه په کسره بدلول واجب دي.

د قانون تفصیل:

د دې قانون نوم دې د "یُوسِرُ" والا قانون.

فائده:

کم اسم چي د "اَفعَلُ" پر وزن باندي وي هغه پر درې قسمه دئ:

۱. اسمي.
۲. تفضیلي.
۳. صفتي.

---

(۱) د فُعلیٰ اسمي او د فُعلیٰ صفتي په منځ کي د فرق ظاهرولو د پاره په فُعلیٰ اسمي کي "یا" په "واو" سره بدله سوې ده نه په فُعلیٰ صفتي کي او عکس یې ځکه نه دئ کړی چي فُعلیٰ صفتي د فعل په شان په معنی کي ثقیل دئ او "واو" هم د "یا" څخه ثقیل دئ، نو که چیري یې په فُعلیٰ صفتي کي "یا" په "واو" سره بدله کړې وای، نو ثقل معنوي او لفظي دواړه لازمېدئ او دا ناجائز دي. (صرف بهتر از صفحه ۷۷)

اول: "أَفْعَلُ" اسمي و هغه ته وايي چي د "أَفْعَلُ" پر وزن باندي وي او د يو چا دپاره نوم وي، لکه: "أَحْمَدُ" دا نوم دئ او د افعل پر وزن دئ.

دوهم: "أَفْعَلُ" تفضيلي و هغه ته وايي چي د أفعل پر وزن وي د زيادت او ډېرښت معنٰى پکي معتبره سوی وي، لکه: "أَضرَبُ" معنٰى ډېر وهونکی سړی. په دې کي صفتي او اسمي معنٰى نه ده معتبره سوې.

دريم: "أَفْعَلُ" صفتي و هغه اسم ته وايي چي د أَفْعَلُ پر وزن باندي وي او صفتي معنٰى پکي معتبره سوی وي، لکه: "أَحْمَرُ" معنٰى هغه ذات چي په ده کي سوروالی وي، په دې کي اسمي او تفضيلي معنٰى نه ده معتبره سوې.

د فُعْلیٰ وزن هم پر درې قسمه دئ:

۱. اسمي.

۲. تفضيلي.

۳. صفتي.

اول: "فُعْلیٰ" اسمي و هغه ته وايي چي د فُعْلیٰ پر وزن وي او د يو شي دپاره نوم وي. لکه: "طُوْبیٰ" دا د يو درختي نوم دئ.

دوهم: "فُعْلیٰ" تفضيلي و هغه ته وايي چي د فُعْلیٰ پر وزن وي صرف د زيادت او ډېرښت پر معنٰى دلالت کوي، لکه: "ضُرْبیٰ" معنٰى ډېره وهونکې ښځه.

دريم: "فُعْلیٰ" صفتي و هغه ته وايي چي د فُعْلیٰ پر وزن وي او صرف پر صفتي معنٰى دلالت کوي، لکه: "حُبْلیٰ" معنٰى په ناز او نخرو تلونکې ښځه.

د فَعْلَاءُ وزن پر دوه قسمه دئ:

۱. اسمي.

۲. صفتي.

اول: "فَعْلَاءُ" اسمي و هغه ته ويل کيږي چي پر وزن د فَعْلَاءُ وي او د يو شي دپاره نوم وي، لکه: "صَحْرَاءُ" نام باديه، "دَرْدَاءُ" نام صحابي.

دوهم: "فَعْلَاءُ" صفتي و هغه ته وايي چي د فَعْلَاءُ پر وزن باندي وي او صفتي معنٰى پکي معتبره کړل سوې وي، لکه: "بَيْضَاءُ" معنٰى سپينه ښځه.

د دې قانون دپاره دوه حکمه دي. د اول حکم دپاره اووه شرطونه دي او د دوهم حکم دپاره درې جماعتونه د شرطو دي او د هر جماعت دپاره پنځه پنځه شرطونه دي.

اول حکم: اول حکم يې دا دئ چې "يا" په "واو" سره بدلول واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چې يا به ساکنه وي، احترازي مثال: "يَسَرَ".
۲. دوهم شرط يې دا دئ چې يا به مظهره وي، احترازي مثال: "يَيَّ".
۳. دريم شرط يې دا دئ چې دغه "يا" به په مقابله د "فا" کلمې د باب افتعال کې نه وي، احترازي مثال: "اِيْتَسَرَ".
۴. څلورم شرط يې دا دئ چې ما قبل د دغه "يا" به مضموم وي، احترازي مثال: "يَيَّ".
۵. پنځم شرط يې دا دئ چې په جمع د اَفعَل صفتي او فَعلاء صفتي کې به نه وي، احترازي مثال: "بِيْضٌ" دا د "اَبْيَضُ" مذکر او "بَيْضَاءُ" مونث مشترکه جمع ده.
۶. شپږم شرط يې دا دئ چې په فُعلى صفتي کې به نه وي، احترازي مثال: "خِيْكَى".
۷. اووم شرط يې دا دئ چې اسم مفعول ثلاثي مجرد اجوف يايي به نه وي، احترازي مثال: "مَبِيْعٌ".

اتفاقي مثال: د "يُيْسِرُ" څخه "يُوْسِرُ" ويل واجب دي.

دوهم حکم: دوهم حکم يې دا دئ چې د ياء د ماقبل حرف ضمه په کسره بدلول واجب دي.

د اول جماعت شرائط:

۱. اول شرط يې دا دئ چې ياء به ساکنه وي، احترازي مثال: "يَسَرَ".
۲. دوهم شرط يې دا دئ چې مظهره به وي، احترازي مثال: "يَيَّ".
۳. دريم شرط يې دا دئ چې په مقابله د "فا" کلمې د باب افتعال کې به نه وي، احترازي مثال: "اِيْتَسَرَ".
۴. څلورم شرط يې دا دئ چې ما قبل به يې مضموم وي، احترازي مثال: "يَيَّ".
۵. پنځم شرط يې دا دئ چې په جمع د اَفعَل صفتي او فَعلاء صفتي کې به وي، احترازي مثال: "يُيْسَرُ".

اتفاقي مثال: د "بُيْضٌ" څخه "بِيْضٌ" ويل واجب دي.

د دوهم جماعت شرائط:

۱. اول شرط يې دا دئ چي "ياء" به ساکنه وي. احترازي مثال: "يَسَرَ".
۲. دوهم شرط يې دا دئ چي مظهره به وي، احترازي مثال: "بِيَّ".
۳. دريم شرط يې دا دئ چي په مقابله د "فا" کلمې د باب افتعال کي به نه وي، احترازي مثال: "اِتَّسَرَ".
۴. څلورم شرط يې دا دئ چي ما قبل به يې مضموم وي. احترازي مثال: "بُيِّعَ".
۵. پنځم شرط يې دا دئ چي په فُعْلیٰ صفتي کي به وي. احترازي مثال: "يُسْرىٰ".
اتفاقي مثال: د "خِيْكیٰ" څخه "خِيْكیٰ" ويل واجب دئ.

د دريم جماعت شرائط:

۱. اول شرط يې دا دئ چي "ياء" به ساکنه وي. احترازي مثال: "يَسَرَ".
۲. دوهم شرط يې دا دئ چي مظهره به وي. احترازي مثال: "بِيَّ".
۳. دريم شرط يې دا دئ چي په مقابله د "فا" کلمې د باب افتعال کي به نه وي. احترازي مثال: "اِتَّسَرَ".
۴. څلورم شرط يې دا دئ چي ما قبل به يې مضموم وي. احترازي مثال: "بُيِّعَ".
۵. پنځم شرط يې دا دئ چي د اسم مفعول ثلاثي مجرد اجوف يايي به وي. احترازي مثال: "يُسْرٌ".
اتفاقي مثال: د "مَبْيُوْعٌ" څخه "مَبِيْعٌ" ويل واجب دي.

فائده:

"مَبِيْعٌ" په اصل کي "مَبْيُوْعٌ" وو، بيا د "يَقُوْلُ يَبِيْعُ" په قانون سره د "ياء" حرکت د "ب" ته ور کول سو "مَبُيْوْعٌ" سو. بيا د دغه پورتني قانون په دوهم حکم سره د "ياء" د ما قبل ضمه په کسره بدله سوه "مَبِيْوْعٌ" سو. بيا د "ياء" او "واو" التقاء ساکنين علیٰ غير حده سره راغله اول ساکن مده وو. هغه حذف سو د التقاء ساکنين په قانون سره "مَبِيْعٌ" سو. بيا د "بِيْعٌ" په قانون سره "مَبِيْعٌ" سو.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون په اسماؤو او افعالو دواړو کي جاري کيږي د دې قانون اول حکم اکثريت په فعلو کي جاري کيږي خاص کر په مضارع مجهوله کي په دې شرط چي په هفت اقسامو کي به باب مثال يايي وي او په ناقص يايي کي چي کله د يقول يبيع والا قانون جاري سي نو بيا هلته اکثره دغه يوسر والا قانون هم جاري کيږي او د دوهم حکم اول جماعت د "أفعَلُ، فُعلَاءُ" صفتي په جمع کي جاري کيږي په دې شرط چي هغه جمع به د "فُعلٌ" پر وزن وي. او اجوف يايي به وي دوهم جماعت په "فُعلَىٰ" صفتي او تفضيلي کي جاري کيږي په دې شرط چي باب به اجوف يايي يا لفيف مقرون وي نو بيا د اسم تفضيل مؤنث په درې صيغو کي قانون جاري کيږي. او دريم جماعت د ثلاثي مجرد د اجوف يايي يا لفيف مقرون د اسم مفعول پر شپږو قياسي صيغو باندي جاري کيږي.

صيغې:

موزون	وزن	سه اقسام	شش اقسام	هفت اقسام	صیغه	قانون	اصل	نظیر	باب
جاهدُوا	فَاعِلُوا	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	جمع مذکر مخاطبين امر حاضر	نون اعرابي	تُجَاهِدُونَ	ضَارِبُوا	مفاعلة
قَاعَدْتَ	فَاعَلْتَ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذکر مخاطب ماضي معلوم	وحدت	قَاعَدْتَ	ضَارَبْتَ	مفاعلة
تُونَتُونَ	تَفْعَلُونَ	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي	جمع مذکر مخاطبين مضارع	مضارع مجهول	تُونَتُونَ	تَضْرِبُونَ	ثلاثي مجرد
كِتَابٌ	اِفْتِعَالٌ	اسم	ثلاثي مزيد	صحيح	اسم مصدر	ضم کلمه همزه وصل	اِكْتِتَابٌ	اِجْتِمَاعٌ	افتعال
وَلَاتَطِئُوا	وَلَاتَفْعِلُوا	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي	جمع مذکر مخاطبين نهي	نون اعرابي، يعد	تَوطِئُونَ	وَلَاتَعِدُوا	ثلاثي مجرد
عِزْنَانِ	اِفْعِلْنَانِ	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي	جمع مؤنث مخاطبات امر حاضر	الف وصل	اِوْعِزْنَانِ	عِدْنَانِ	ثلاثي مجرد
يَاحَمُونَ	يَفْعَلُونَ	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي	جمع مذکر غائبين مضارع معلوم	ياجل وجل يجل	يَوحَمُونَ	يَاجَلُونَ	ثلاثي مجرد
لَن يَارْكَوا	لَن يَفْعَلُوا	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي	جمع مذکر غائبين فعل نفي مؤکد	يطون، ياجل، نون اعرابي	يَوْرَكُونَ	لَن يَلْجَلُوا	ثلاثي مجرد
أوزِعْنِي	أفْعِلْنِي	فعل	ثلاثي مزيد	مثال واوي	واحد مذکر مخاطب امر حاضر	نون اعرابي امر حاضر	تُوْزِعُ	أكْرِمْ	افعال
أوَازِعُ	فَوَاعِلُ	اسم	ثلاثي مجرد	مثال واوي	جمع مؤنث مکسر اسم فاعل	[illegible]	وَوَازِعُ	أوَاعِدُ	ثلاثي مجرد
قِدَةٌ	فِعلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	مثال واوي	اسم مصدر	عدة	وِقْدٌ	عِدَةٌ	ثلاثي مجرد
مِيزَرٌ	مِفْعَلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	مثال واوي	واحد اسم آلة صغرى	ميعاد ميزان	مِوزَرٌ	مِيعَدٌ	ثلاثي مجرد
إخَالَةٌ	إفْعَالٌ	اسم	ثلاثي مزيد	اجوف واوي	اسم مصدر	اقامه استقامه	إخْوَالٌ	إقَامَةٌ	افعال
لَايَتَادَمُونَ	لَايَتَفَاعَلُونَ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	جمع مذکر غائبين فعل نفي	[illegible]	×	لَايَتَضَارَبُونَ	تفاعل
بِنَةٌ	فِعَةٌ	اسم	ثلاثي مجرد	مثال واوي	اسم مصدر	عدة	وِسْنٌ	عِدَةٌ	ثلاثي مجرد
وَلْوَنُوا	فَعْلَلُوا	فعل	رباعي مجرد	لفيف مفروق، صاعد	جمع مذکر غائبين ماضي معلوم	.	×	دَحْرَجُوا	فعللة
تَمَكْنَسَ	تَفَعْلَلَ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذکر غائب مضارع معلوم	[illegible]	تَمَكَيَسَ	تَصَرَّفَ	تفعل

بيرثوا	فعللوا	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]		تدحرجوا	[illegible]
تجيرطلا	لن يفعللا	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	يتبرطلانِ	لن يتدحرجا	[illegible]
جطا	افعلا	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	اوعطا	عنا	[illegible]
بقة	فعلّ	اسم	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	وثق	عدة	[illegible]

التمرين:

لم يرثموا، أنتوين، لم يتونس، لم نناجه، لاتاجمى، موتعوّ، معيثو، لن يثوبا، ميدون، اوبرمتو، ولدوا، ضانا، اقورو، منيطاكما، ميتنان، يتنان، طبيات، يوبرن، لاتانل، إنسو.

باب اول صرف صغير ثلاثي مجرد مثال واوي بر وزن فعَل يفعِل چون الوَعدُ والعِدَةُ والمِيعادُ (وعده كول):

علامه: د دې باب په ماضي کې عين کلمه مفتوحه وي او په مضارع کې عين کلمه مكسوره وي.

وَعَدَ، يَعِدُ، وَعْدًا وَ عِدَةً وَ مِيعَادًا فهو وَاعِدٌ، وَ وُعِدَ، يُوْعَدُ، وَعْدًا وَ عِدَةً وَ مِيعَادًا، فذاک مَوعُودٌ، لَمْ يَعِدْ، لَمْ يُوْعَدْ، لَا يَعِدُ، لَا يُوْعَدُ، لَنْ يَعِدَ، لَنْ يُوْعَدَ، الامر منه: عِدْ، لِتُوْعَدْ، لِيَعِدْ، لِيُوْعَدْ، والنهى عنه: لَاتَعِدْ، لَا تُوْعَدْ، لَايَعِدْ، لَايُوْعَدْ، الظرف منه: مَوْعِدٌ، مَوْعِدَانِ، مَوَاعِدُ وَ مُوَيْعِدٌ والالة: مِيْعَدٌ، مِيْعَدَانِ، مَوَاعِدُ، وَ مُوَيْعِدٌ، وَ مِيْعَدَةٌ، مِيْعَدَتَانِ، مَوَاعِدُ، وَ مُوَيْعِدَةٌ، مِيْعَادٌ، مِيْعَادَانِ، مَوَاعِيْدُ، وَ مُوَيْعِيْدٌ، افعل التفضيل المذكر منه: اَوْعَدُ، اَوْعَدَانِ، اَوْعَدُوْنَ، اَوَاعِدُ، وَاُوَيْعِدٌ. والمؤنث منه: وُعْدٰى، وُعْدَيَانِ، وُعْدَيَاتٌ، وُعَدٌ وُعَيْدٰى: و افعل التعجب منه: مَااَوْعَدَهٗ وَاَوْعِدْ بِهٖ: وَوَعُدَ، وَعُدَتْ.

صرف كبير فعل ماضي معلوم:

وَعَدَ، وَعَدَا، وَعَدُوْا، وَعَدَتْ، وَعَدَتَا، وَعَدْنَ، وَعَدْتَ، وَعَدْتُمَا، وَعَدْتُمْ، وَعَدْتِ، وَعَدْتُمَا، وَ عَدْتُنَّ، وَعَدْتُ وَعَدْنَا.

صرف كبير فعل ماضي مجهول:

وُعِدَ، وُعِدَا، وُعِدُوْا، وُعِدَتْ، وُعِدَتَا، وُعِدْنَ، وُعِدْتَ، وُعِدْتُمَا، وُعِدْتُمْ، وُعِدْتِ، وُعِدْتُمَا، وُعِدْتُنَّ، وُعِدْتُ، وُعِدْنَا.

صرف كبير فعل مضارع معلوم:

يَعِدُ، يَعِدَانِ، يَعِدُوْنَ، تَعِدُ، تَعِدَانِ، يَعِدْنَ، تَعِدُ، تَعِدَانِ، تَعِدُوْنَ، تَعِدِيْنَ، تَعِدَانِ، تَعِدْنَ، اَعِدُ، نَعِدُ.

صرف کبیر فعل مضارع مجهول:

يُوْعَدُ، يُوْعَدَانِ، يُوْعَدُوْنَ، تُوْعَدُ، تُوْعَدَانِ، يُوْعَدْنَ، تُوْعَدُ، تُوْعَدَانِ، تُوْعَدُوْنَ، تُوْعَدِيْنَ، تُوْعَدَانِ، تُوْعَدْنَ، اُوْعَدُ، نُوْعَدُ.

صرف کبیر اسم فاعل:

وَاعِدٌ، وَاعِدَانِ، وَاعِدُوْنَ، وَاعِدَةٌ، وَاعِدَتَانِ، وَاعِدَاتٌ.

صرف کبیر اسم مفعول:

مَوْعُوْدٌ، مَوْعُوْدَانِ، مَوْعُوْدُوْنَ، مَوْعُوْدَةٌ، مَوْعُوْدَتَانِ، مَوْعُوْدَاتٌ.

صرف کبیر فعل جحد معلوم:

لَمْ يَعِدْ، لَمْ يَعِدَا، لَمْ يَعِدُوْا، لَمْ تَعِدْ، لَمْ تَعِدَا، لَمْ يَعِدْنَ، لَمْ تَعِدْ، لَمْ تَعِدَا، لَمْ تَعِدُوْا، لَمْ تَعِدِيْ، لَمْ تَعِدَا، لَمْ تَعِدْنَ، لَمْ اَعِدْ، لَمْ نَعِدْ.

صرف کبیر فعل جحد مجهول:

لَمْ يُوْعَدْ، لَمْ يُوْعَدَا، لَمْ يُوْعَدُوْا، لَمْ تُوْعَدْ، لَمْ تُوْعَدَا، لَمْ يُوْعَدْنَ، لَمْ تُوْعَدْ، لَمْ تُوْعَدَا، لَمْ تُوْعَدُوْا، لَمْ تُوْعَدِيْ، لَمْ تُوْعَدَا، لَمْ تُوْعَدْنَ، لَمْ اُوْعَدْ، لَمْ نُوْعَدْ.

صرف کبیر فعل نفي معلوم:

لَايَعِدُ، لَايَعِدَانِ، لَايَعِدُوْنَ، لَاتَعِدُ، لَاتَعِدَانِ، لَايَعِدْنَ، لَاتَعِدُ، لَاتَعِدَانِ، لَاتَعِدُوْنَ، لَاتَعِدِيْنَ، لَاتَعِدَانِ، لَاتَعِدْنَ، لَااَعِدُ، لَانَعِدُ.

صرف کبیر فعل نفي مجهول:

لَايُوْعَدُ، لَايُوْعَدَانِ، لَايُوْعَدُوْنَ، لَاتُوْعَدُ، لَاتُوْعَدَانِ، لَايُوْعَدْنَ، لَاتُوْعَدُ، لَاتُوْعَدَانِ، لَاتُوْعَدُوْنَ، لَاتُوْعَدِيْنَ، لَاتُوْعَدَانِ، لَاتُوْعَدْنَ، لَااُوْعَدُ، لَانُوْعَد

صرف کبیر فعل نفي موکد بالن ناصبه:

لَنْ يَعِدَ، لَنْ يَعِدَا، لَنْ يَعِدُوْا، لَنْ تَعِدَ، لَنْ تَعِدَا، لَنْ يَعِدْنَ، لَنْ تَعِدَ، لَنْ تَعِدَا، لَنْ تَعِدُوْا، لَنْ تَعِدِيْ، لَنْ تَعِدَا، لَنْ تَعِدْنَ، لَنْ اَعِدَ، لَنْ نَعِدَ.

لَنْ يُوْعَدَ، لَنْ يُوْعَدَا، لَنْ يُوْعَدُوْا، لَنْ تُوْعَدَ، لَنْ تُوْعَدَا، لَنْ يُوْعَدْنَ، لَنْ تُوْعَدَ، لَنْ تُوْعَدَا، لَنْ تُوْعَدُوْا، لَنْ تُوْعَدِيْ، لَنْ تُوْعَدَا، لَنْ تُوْعَدْنَ، لَنْ اُوْعَدَ، لَنْ نُوْعَدَ.

صرف کبیر امر حاضر معلوم بي لام:

عِدْ، عِدَا، عِدُوْا، عِدِیْ، عِدَا، عِدْنَ.

فعل امر حاضر معلوم بانون تاکید ثقیله:

عِدَنَّ، عِدَانِّ، عِدُنَّ، عِدِنَّ، عِدَانِّ، عِدْنَانِّ.

فعل امر حاضر معلوم بانون تاکید خفیفه:

عِدَنْ، عِدُنْ، عِدِنْ.

صرف کبیر امر حاضر مجهول بالام:

لِتُوْعَدْ، لِتُوْعَدَا، لِتُوْعَدُوْا، لِتُوْعَدِیْ، لِتُوْعَدَا، لِتُوْعَدْنَ.

فعل امر حاضر مجهول بانون تاکید ثقیله:

لِتُوْعَدَنَّ، لِتُوْعَدَانِّ، لِتُوْعَدُنَّ، لِتُوْعَدِنَّ، لِتُوْعَدَانِّ، لِتُوْعَدْنَانِّ.

فعل امر حاضر مجهول بانون تاکید خفیفه:

لِتُوْعَدَنْ، لِتُوْعَدُنْ، لِتُوْعَدِنْ.

صرف کبیر امر غائب معلوم بالام:

لِيَعِدْ، لِيَعِدَا، لِيَعِدُوْا، لِتَعِدْ، لِتَعِدَا، لِيَعِدْنَ، لِاَعِدْ، لِنَعِدْ.

فعل امر غائب معلوم بانون تاکید ثقیله:

لِيَعِدَنَّ، لِيَعِدَانِّ، لِيَعِدُنَّ، لِتَعِدَنَّ، لِتَعِدَانِّ، لِيَعِدْنَانِّ، لِاَعِدَنَّ، لِنَعِدَنَّ.

فعل امر غائب معلوم بانون تاکید خفیفه:

لِيَعِدَنْ، لِيَعِدُنْ، لِتَعِدَنْ، لِاَعِدَنْ، لِنَعِدَنْ.

فعل امر غائب مجهول بالام:

لِيُوْعَدْ، لِيُوْعَدَا، لِيُوْعَدُوْا، لِتُوْعَدْ، لِتُوْعَدَا، لِيُوْعَدْنَ. لِاُوْعَدْ، لِنُوْعَدْ.

فعل امر غائب مجهول بانون تاکید ثقیله:

لِيُوْعَدَنَّ، لِيُوْعَدَانِّ، لِيُوْعَدُنَّ، لِتُوْعَدَنَّ، لِتُوْعَدَانِّ، لِيُوْعَدْنَانِّ، لِاُوْعَدَنَّ، لِنُوْعَدَنَّ.

فعل امر غائب مجهول بانون تاکید خفیفه:

لِيُوْعَدَنْ، لِيُوْعَدُنْ، لِتُوْعَدَنْ، لِاُوْعَدَنْ، لِنُوْعَدَنْ.

صرف کبیر فعل نهي حاضر معلوم:

لَاتَعِدْ، لَاتَعِدَا، لَاتَعِدُوْا، لَاتَعِدِيْ، لَاتَعِدَا، لَاتَعِدْنَ.

فعل نهي حاضر معلوم بانون تاکید ثقیله:

لَاتَعِدَنَّ، لَاتَعِدَانِّ، لَاتَعِدُنَّ، لَاتَعِدِنَّ، لَاتَعِدَانِّ، لَاتَعِدْنَانِّ.

فعل نهي حاضر معلوم بانون تاکید خفیفه:

لَاتَعِدَنْ، لَاتَعِدُنْ، لَاتَعِدِنْ.

صرف کبیر فعل نهي حاضر مجهول:

لَاتُوْعَدْ، لَاتُوْعَدَا، لَاتُوْعَدُوْا، لَاتُوْعَدِيْ، لَاتُوْعَدَا، لَاتُوْعَدْنَ.

فعل نهي حاضر مجهول بانون تاکید ثقیله:

لَاتُوْعَدَنَّ، لَاتُوْعَدَانِّ، لَاتُوْعَدُنَّ، لَاتُوْعَدِنَّ، لَاتُوْعَدَانِّ، لَاتُوْعَدْنَانِّ.

فعل نهي حاضر مجهول بانون تاکید خفیفه:

لَاتُوْعَدَنْ، لَاتُوْعَدُنْ، لَاتُوْعَدِنْ.

صرف کبیر فعل نهي غائب معلوم:

لَايَعِدْ، لَايَعِدَا، لَايَعِدُوْا، لَاتَعِدْ، لَاتَعِدَا، لَايَعِدْنَ، لَاأَعِدْ، لَانَعِدْ.

فعل نهي غائب معلوم بانون تاکید ثقیله:

لَايَعِدَنَّ، لَايَعِدَانِّ، لَايَعِدُنَّ، لَاتَعِدَنَّ، لَاتَعِدَانِّ، لَايَعِدْنَانِّ، لَاأَعِدَنَّ لَانَعِدَنَّ.

فعل نهي غائب معلوم بانون تاکید خفیفه:

لَايَعِدَنْ، لَايَعِدُنْ، لَاتَعِدَنْ، لَاأَعِدَنْ، لَانَعِدَنْ.

صرف کبیر اسم ظرف:

مَوْعِدٌ، مَوْعِدَانِ، مَوَاعِدُ، مُوَيْعِدٌ.

باب دوهم صرف صغير ثلاثي مجرد مثال واوي بر وزن فَعِلَ يَفْعَلُ چون اَلْوَجَلُ (ېرېدل):

علامه: د دې باب په ماضي کي عين کلمه مکسوره وي او په مضارع کي يې عين کلمه مفتوحه وي.

وَجِلَ، يَوْجَلُ، وَجْلًا، فهو وَاجِلٌ، و وُجِلَ، يُوْجَلُ، وَجْلًا، فذاک مَوْجُوْلٌ، لَمْ يَوْجَلْ، لَمْ يُوْجَلْ، لَايَوْجَلُ، لَايُوْجَلُ، لَنْ يَوْجَلَ، لَنْ يُوْجَلَ. الامر منه: اِيْجَلْ، لِتُوْجَلْ، لِيَوْجَلْ، لِيُوْجَلْ، والنهي عنه: لَاتَوْجَلْ، لَاتُوْجَلْ، لَايَوْجَلْ، لَايُوْجَلْ. الظرف منه: مَوْجِلٌ، مَوْجِلَانِ، مَوَاجِلُ، وَ مُوَيْجِلٌ. والالة منه: مِيْجَلٌ، مِيْجَلَانِ، مَوَاجِلُ، و مُوَيْجِلٌ، مِيْجَلَةٌ مِيْجَلَتَانِ، مَوَاجِلُ، و مُوَيْجِلَةٌ. مِيْجَالٌ. مِيْجَالَانِ، مَوَاجِيْلُ، وَ مُوَيْجِيْلٌ. و افعل التفضيل المذكر منه: اَوْجَلُ، اَوْجَلَانِ. اَوْجَلُوْنَ. اَوَاجِلُ. واُوَيْجِلٌ. والمونث منه: وُجْلٰى وُجْلَيَانِ، وُجْلَيَاتٌ، وُجَلٌ، ووُجَيْلٰى وفعل التعجب منه: مَااَوْجَلَهٗ واَوْجِلْ بِه الخ.

باب سوم صرف صغير ثلاثي مجرد مثال واوي بر وزن فَعَلَ يَفْعَلُ چون اَلْوَضْعُ: (ايښول)

علامه: د دې باب په ماضي او مضارع دواړو کي عين کلمه مفتوحه وي.

وَضَعَ، يَضَعُ، وَضْعًا، فهو وَاضِعٌ، و وُضِعَ، يُوْضَعُ، وَضْعًا، فذاک مَوْضُوْعٌ، لَمْ يَضَعْ، لَمْ يُوْضَعْ، لَايَضَعُ، لَايُوْضَعُ، لَنْ يَضَعَ، لن يُوْضَعَ، الامر منه: ضَعْ، لِتُوْضَعْ، لِيَضَعْ، لِيُوْضَعْ، والنهي عنه: لَاتَضَعْ، لَاتُوْضَعْ، لَايَضَعْ، لَايُوْضَعْ، الظرف منه: مَوْضِعٌ. مَوْضِعَانِ، مَوَاضِعُ. و مُوَيْضِعٌ. والالة منه: مِيْضَعٌ، مِيْضَعَانِ، مَوَاضِعُ، ومُوَيْضِعٌ، مِيْضَعَةٌ، مِيْضَعَتَانِ، مَوَاضِعُ، و مُوَيْضِعَةٌ، مِيْضَاعٌ. مِيْضَاعَانِ، مَوَاضِيْعُ، و مُوَيْضِيْعٌ، وافعل التفضيل المذكر منه: اَوْضَعُ، اَوْضَعَانِ، اَوْضَعُوْنَ. اَوَاضِعُ. و اُوَيْضِعٌ، والمؤنث منه: وُضْعٰى، وُضْعَيَانِ، وُضْعَيَاتٌ، وُضَعٌ، ووُضَيْعٰى، وفعل التعجب منه: مَااَوْضَعَهٗ الخ.

باب چهارم صرف صغير ثلاثي مجرد مثال واوي بر وزن فَعِلَ يَفْعِلُ چون اَلْوَرَمُ: (پړسېدل)

علامه: د دې باب په ماضي او مضارع دواړو کي عين کلمه مکسوره وي.

وَرِمَ، يَرِمُ، وَرَمًا، فهو وَارِمٌ. و وُرِمَ، يُوْرَمُ، وَرْمًا، فذاک مَوْرُوْمٌ، لَمْ يَرِمْ، لَمْ يُوْرَمْ، لَايَرِمُ، لَايُوْرَمُ، لَنْ يَرِمَ، لَنْ يُوْرَمَ، الامر منه: رِمْ، لِتُوْرَمْ، لِيَرِمْ، لِيُوْرَمْ، والنهى عنه: لَاتَرِمْ، لَاتُوْرَمْ، لَايَرِمْ، لَايُوْرَمْ، الظرف منه: مَوْرِمٌ، مَوْرِمَانِ، مَوَارِمُ، مُوَيْرِمٌ، والالة منه: مِيْرَمٌ، مِيْرَمَانِ، مَوَارِمُ، و مُوَيْرِمٌ، مِيْرَمَةٌ، مِيْرَمَتَانِ، مَوَارِمُ و مُوَيْرِمَةٌ، مِيْرَامٌ، مِيْرَامَانِ، مَوَارِيْمُ، و مُوَيْرِيْمٌ، وافعل التفضيل المذكر منه: اَوْرَمُ، اَوْرَمَانِ، اَوْرَمُوْنَ، اَوَارِمُ، وَ اُوَيْرِمٌ، والمؤنث منه: وُرْمٰى، وُرْمَيَانِ، وُرْمَيَاتٌ، وُرَمٌ و وُرَيْمٰى، و فعل التعجب منه: مَآاَوْرَمَهٗ، واَوْرِمْ بِهٖ.

باب پنځم صرف صغير ثلاثي مجرد مثال واوي بر وزن فَعُلَ يَفْعُلُ چون اَلْوَسْمُ وَالْوَسَامَةُ: (ښائسته كېدل):

علامه: د دې باب په ماضي او مضارع دواړو كي عين كلمه مضمومه وي.

وَسُمَ، يَوْسُمُ، وَسْمًا، فهو وَسِيْمٌ، لَمْ يَوْسُمْ، لَايَوْسُمُ، لَنْ يَوْسُمَ، الامر منه: اُوْسُمْ، لِيَوْسُمْ، والنهى عنه: لَاتَوْسُمْ، لَايَوْسُمْ، الظرف منه: مَوْسِمٌ، والالة منه: مِيْسَمٌ، مِيْسَمَةٌ، مِيْسَامٌ، وافعل التفضيل المذكر منه: اَوْسَمُ، وَالْمؤنث منه وُسْمٰى.

فائده:

دا باب مجهولي صيغې نه لري.

فائده:

مثال واوي او مثال يايي د نَصَرَ يَنْصُرُ د باب څخه نه سي را تلای. (تسهيل الارشاد ص ۸۲)

ابواب ثلاثي مزيد فيه مثال واوي:

باب اول صرف صغير ثلاثي مزيد فيه مثال واوي بر وزن اِفْعَالٌ چون اَلْاِيْجَابُ (واجب كول):

اَوْجَبَ، يُوْجِبُ، اِيْجَابًا، فهو مُوْجِبٌ و اُوْجِبَ، يُوْجَبُ، اِيْجَابًا، فذاک مُوْجَبٌ لَمْ يُوْجِبْ، لَمْ يُوْجَبْ، لَايُوْجِبُ، لَايُوْجَبُ، لَنْ يُّوْجِبَ، لَنْ يُّوْجَبَ، الامر منه: اَوْجِبْ، لِتُوْجَبْ، لِيُوْجِبْ، لِيُوْجَبْ، والنهى عنه: لَاتُوْجِبْ لَاتُوْجَبْ، لَايُوْجِبْ، لَايُوْجَبْ، الظرف منه: مُوْجَبٌ، مُوْجَبَانِ، مُوْجَبَاتٌ.

باب دوهم صرف صغير ثلاثي مزيدفيه مثال واوي بر وزن تَفْعِيْل چون اَلتَّوْحِيْدُ (د يو چا د يووالي قائله كېدل):

وَحَّدَ، يُوَحِّدُ، تَوْحِيْدًا، فهو مُوَحِّدٌ، و وُحِّدَ، يُوَحَّدُ، تَوْحِيْدًا، فذاک مُوَحَّدٌ، لَمْ يُوَحِّدْ، لَمْ يُوَحَّدْ، لَايُوَحِّدُ، لَايُوَحَّدُ، لَنْ يُّوَحِّدَ، لَنْ يُّوَحَّدَ، الامر منه: وَحِّدْ، لِتُوَحَّدْ، لِيُوَحِّدْ، لِيُوَحَّدْ، والنهى عنه: لَاتُوَحِّدْ، لَاتُوَحَّدْ، لَايُوَحِّدْ، لَايُوَحَّدْ، الظرف منه: مُوَحَّدٌ، مُوَحَّدَانِ، مُوَحَّدَاتٌ.

باب سوم صرف صغير ثلاثي مزيد فيه مثال واوي بر وزن مُفَاعَلَةٌ چون اَلْمُوَاظَبَةُ (همېشه توب كول):

وَاظَبَ، يُوَاظِبُ، مُوَاظَبَةً، فهو مُوَاظِبٌ و وُوْظِبَ، يُوَاظَبُ، مُوَاظَبَةً، فذاک مُوَاظَبٌ، لَمْ يُوَاظِبْ، لَمْ يُوَاظَبْ لَايُوَاظِبُ، لَايُوَاظَبُ، لَنْ يُّوَاظِبَ، لَنْ يُّوَاظَبَ، الامر منه: وَاظِبْ، لِتُوَاظَبْ، لِيُوَاظِبْ، لِيُوَاظَبْ، والنهى عنه: لَاتُوَاظِبْ، لَاتُوَاظَبْ، لَايُوَاظِبْ، لَايُوَاظَبْ، الظرف منه: مُوَاظَبٌ، مُوَاظَبَانِ مُوَاظَبَاتٌ.

باب څلورم صرف صغير ثلاثي مزيد فيه مثال واوي بر وزن تَفَعُّلٌ چون

اَلتَّوَحُّدُ: (يو کېدل):

تَوَحَّدَ، يَتَوَحَّدُ، تَوَحُّدًا، فهو مُتَوَحِّدٌ، وَتُوُحِّدَ، يُتَوَحَّدُ، تَوَحُّدًا، فذاک مُتَوَحَّدٌ، لَمْ يَتَوَحَّدْ، لَمْ يُتَوَحَّدْ، لَايَتَوَحَّدُ، لَايُتَوَحَّدُ، لَنْ يَتَوَحَّدَ، لن يُتَوَحَّدَ، الامر منه: تَوَحَّدْ، لِتَتَوَحَّدْ، لِيَتَوَحَّدْ، لِيُتَوَحَّدْ، والنهي عنه: لَاتَتَوَحَّدْ، لَاتُتَوَحَّدْ، لَايَتَوَحَّدْ، لَايُتَوَحَّدْ. الظرف منه: مُتَوَحَّدٌ، مُتَوَحَّدَانِ، مُتَوَحَّدَاتٌ.

باب پنځم صرف صغير ثلاثي مزيد فيه مثال واوي بر وزن تَفَاعُلٌ چون

اَلتَّوَارُثُ: (يو د بل ميراث پيدا کول):

تَوَارَثَ، يَتَوَارَثُ، تَوَارُثًا فهو مُتَوَارِثٌ، وَتُوُورِثَ، يُتَوَارَثُ تَوَارُثًا الخ.

باب شپږم صرف صغير ثلاثي مزيد فيه مثال واوي بر وزن اِفْتِعَالٌ چون اَلْاِتِّقَادُ:

(د اور روښانه کېدل):

اِتَّقَدَ، يَتَّقِدُ، اِتِّقَادًا، فهو مُتَّقِدٌ، وَاُتُّقِدَ، يُتَّقَدُ، اِتِّقَادًا، فذاک مُتَّقَدٌ، لَمْ يَتَّقِدْ، لَمْ يُتَّقَدْ، لَايَتَّقِدُ، لَايُتَّقَدُ، لَنْ يَتَّقِدَ، لَنْ يُتَّقَدَ، الامر منه: اِتَّقِدْ، الخ.

پر دې باب باندې د اِتَّخَذَ يَتَّخِذُ قانون جاري کېږي.

باب اووم صرف صغير ثلاثي مزيد فيه مثال واوي بر وزن اِسْتِفْعَالٌ چون

اَلْاِسْتِيجَابُ: (لائق کېدل):

اِسْتَوْجَبَ، يَسْتَوْجِبُ، اِسْتِيجَابًا، فهو مُسْتَوْجِبٌ، وَاُسْتُوْجِبَ، يُسْتَوْجَبُ، اِسْتِيجَابًا، فذاک مُسْتَوْجَبٌ، لَمْ يَسْتَوْجِبْ، لَمْ يُسْتَوْجَبْ، لَايَسْتَوْجِبُ، لَايُسْتَوْجَبُ، لَنْ يَسْتَوْجِبَ، لَنْ يُسْتَوْجَبَ، الامر منه: اِسْتَوْجِبْ، لِتُسْتَوْجَبْ، لِيَسْتَوْجِبْ، لِيُسْتَوْجَبْ، والنهي عنه: لَاتَسْتَوْجِبْ الخ.

فائده:

د اِنْوِجَبَ ښخه اِتَّاجَبَ ويل هم جائز دي، لکه ښنګه چي د قبيلي ابن حارث او ځينو نورو قبيلو په لغت کي "واو" ساکن کوم چي د فتحې ښخه وروسته وي، هغه په الف سره بدليږي. مخته به راسي انشاء الله.

باب هشتم صرف صغير ثلاثي مزيد فيه مثال واوي بر وزن اِنْفِعَالٌ چون

اَلْاِنْوِقَادُ: **(روښانه کېدل):**

اِنْوَقَدَ، يَنْوَقِدُ، اِنْوِقَادًا، فهو مُنْوَقِدٌ، واُنْوُقِدَ، يُنْوَقَدُ، اِنْوِقَادًا، فذاک مُنْوَقَدٌ. لَمْ يَنْوَقِدْ. لَمْ يُنْوَقَدْ، لَايَنْوَقِدُ. لَايُنْوَقَدُ، لَنْ يَنْوَقِدَ، لَنْ يُنْوَقَدَ الامر منه: اِنْوَقِدْ. لِتَنْوَقِدْ. لِيَنْوَقِدْ، لِيُنْوَقَدْ. والنهي عنه: لَاتَنْوَقِدْ، لَاتُنْوَقَدْ الخ.

ختم شدند ابواب مثال واوي

و شروع شد ابواب ثلاثي مجرد مثال يايي:

باب اول صرف صغير ثلاثي مجرد مثال يايي بر وزن فَعَلَ يَفْعِلُ چون اَلْيَسْرُ وَالْمَيْسِرَةُ:

(خمار کول):

علامه: ددې باب په ماضي کي عين کلمه مفتوحه وي او په مضارع کي يې عين کلمه مكسوره وي.

يَسَرَ، يَيْسِرُ، يَسْرًا، فهو يَاسِرٌ وَيُسِرَ، يُوْسَرُ، يَسْرًا، فذاک مَيْسُوْرٌ، لَمْ يَيْسِرْ. لَمْ يُوْسَرْ، لَايَيْسِرُ، لَايُوْسَرُ، لَنْ يَيْسِرَ، لَنْ يُوْسَرَ، الامر منه: اِيْسِرْ، لِتُوْسَرْ، لِيَيْسِرْ، لِيُوْسَرْ، والنهي عنه: لَاتَيْسِرْ، لَاتُوْسَرْ، لَايَيْسِرْ، لَايُوْسَرْ. و الظرف منه: مَيْسِرٌ، مَيْسِرَانِ، مَيَاسِرُ، وَمُيَيْسِرٌ، والالة منه: مِيْسَرٌ، مِيْسَرَانِ، مَيَاسِرُ، وَ مُيَيْسِرٌ، مِيْسَرَةٌ، مِيْسَرَتَانِ، مَيَاسِرُ، وَمُيَيْسِرَةٌ، مِيْسَارٌ، مِيْسَارَانِ، مَيَاسِيْرُ، مُيَيْسِيْرٌ، وافعل التفضيل المذكر منه: اَيْسَرُ، اَيْسَرَانِ، اَيْسَرُوْنَ، اَيَاسِرُ، وَاُيَيْسِرٌ، والمؤنث منه: يُسْرٰى، يُسْرَيَانِ، يُسْرَيَاتٌ، يُسَرٌ، وَيُسَيْرٰى، و فعل التعجب منه: مَاأَيْسَرَهُ الخ.

صرف کبير فعل ماضي معلوم:

يَسَرَ، يَسَرَا، يَسَرُوا، يَسَرَتْ، يَسَرَتَا، يَسَرْنَ، يَسَرْتَ، يَسَرْتُمَا، يَسَرْتُمْ، يَسَرْتِ، يَسَرْتُمَا، يَسَرْتُنَّ، يَسَرْتُ، يَسَرْنَا.

فعل ماضي مجهول:

يُسِرَ، يُسِرَا، يُسِرُوا، يُسِرَتْ، يُسِرَتَا، يُسِرْنَ، يُسِرْتَ، يُسِرْتُمَا، يُسِرْتُمْ، يُسِرْتِ، يُسِرْتُمَا، يُسِرْتُنَّ، يُسِرْتُ، يُسِرْنَا.

فعل مضارع معلوم:

يَيْسِرُ، يَيْسِرَانِ، يَيْسِرُوْنَ، تَيْسِرُ، تَيْسِرَانِ، يَيْسِرْنَ، تَيْسِرُ، تَيْسِرَانِ، تَيْسِرُوْنَ، تَيْسِرِيْنَ، تَيْسِرَانِ، تَيْسِرْنَ، أَيْسِرُ، نَيْسِرُ.

فعل مضارع مجهول:

يُوْسَرُ، يُوْسَرَانِ، يُوْسَرُوْنَ، تُوْسَرُ، تُوْسَرَانِ، يُوْسَرْنَ، تُوْسَرُ، تُوْسَرَانِ، تُوْسَرُوْنَ، تُوْسَرِيْنَ، تُوْسَرَانِ، تُوْسَرْنَ، أُوْسَرُ، نُوْسَرُ.

اسم فاعل:

يَاسِرٌ، يَاسِرَانِ، يَاسِرُوْنَ، يَاسِرَةٌ، يَاسِرَتَانِ، يَاسِرَاتٌ.

اسم مفعول:

مَيْسُوْرٌ، مَيْسُوْرَانِ، مَيْسُوْرُوْنَ، مَيْسُوْرَةٌ، مَيْسُوْرَتَانِ، مَيْسُوْرَاتٌ.

باب دوهم صرف صغير ثلاثي مجرد مثال يايي بر وزن فَعَلَ يَفْعَلُ چون يَنَعَ:

(ميوه پخېدل):

علامه: د دې باب په ماضي او مضارع دواړو کي عين کلمه مفتوحه وي.

يَنَعَ يَيْنَعُ يَنْعًا فهو يَانِعٌ، ويُنِعَ يُوْنَعُ يَنْعًا فذاك مَيْنُوْعٌ، لم يَيْنَعْ، لم يُوْنَعْ، لا يَيْنَعُ، لا يُوْنَعُ، لن يَيْنَعَ، لن يُوْنَعَ، الأمر منه: اِيْنَعْ، لِتُوْنَعْ، لِيَيْنَعْ، لِيُوْنَعْ، والنهي عنه: لا تَيْنَعْ، لا تُوْنَعْ، لا يَيْنَعْ، لا يُوْنَعْ، الظرف منه: مَيْنَعٌ، مَيْنَعَانِ، مَيَانِعُ، ومُيَيْنِعٌ، والآلة منه: مِيْنَعٌ، مِيْنَعَانِ، مَيَانِعُ، ومُيَيْنِعٌ، ومِيْنَعَةٌ، مِيْنَعَتَانِ، مَيَانِعُ، ومُيَيْنِعَةٌ، ومِيْنَاعٌ، مِيْنَاعَانِ، مَيَانِيْعُ، ومُيَيْنِيْعٌ، وأفعل التفضيل المذكر منه: أَيْنَعُ، أَيْنَعَانِ، أَيْنَعُوْنَ، وأَيَانِعُ، وأُيَيْنِعُ، والمؤنث منه: يُنْعَى، يُنْعَيَانِ، يُنْعَيَاتٌ، ويُنَعٌ، وأُيَيْنِعٌ، وفعل التعجب منه: ما أَيْنَعَهُ.

باب سوم صرف صغير ثلاثي مجرد مثال يايي بر وزن فَعِلَ يَفْعِلُ چون اَلْيُتْمُ:

(يتيم كېدل):

علامه: د دې باب په ماضي او مضارع دواړو کي عين کلمه مکسوره وي.

يَتِمَ، يَيْتِمُ، يُتْمًا، فهو يَتِيْمٌ، وَيُتِمَ، يُوْتَمُ، يُتْمًا، فذاک مَيْتُوْمٌ، لَمْ يَيْتِمْ، لَمْ يُوْتَمْ، لَايَيْتِمُ، لَايُوْتَمُ، لَنْ يَيْتِمَ، لَنْ يُوْتَمَ، الامر منه: اِيْتِمْ، لِتُوْتَمْ، لِيَيْتِمْ، لِيُوْتَمْ، والنهي عنه: لَاتَيْتِمْ، لَاتُوْتَمْ، لَايَيْتِمْ، لَايُوْتَمْ، والظرف منه: مَيْتِمٌ، مَيْتِمَانِ، مَيَاتِمُ، وَ مُيَيْتِمٌ، والالة منه: مِيْتَمٌ، مِيْتَمَانِ، مَيَاتِمُ، وَ مُيَيْتِمٌ، مِيْتَمَةٌ، مِيْتَمَتَانِ، مَيَاتِمُ، وَ مُيَيْتِمَةٌ، مِيْتَامٌ، مِيْتَامَانِ، مَيَايِيْمُ، وَ مُيَيْتِيْمٌ، وافعل التفضيل المذكر منه: اَيْتَمُ، اَيْتَمَانِ، اَيْتَمُوْنَ، اَيَاتِمُ، وَ اُيَيْتِمٌ، وَالمؤنث منه: يُتْمٰى، يُتْمَيَانِ، يُتْمَيَاتٌ، يُتَمٌ، وَيُتَيْمٰى، وفعل التعجب منه: مَااَيْتَمَهُ واَيْتِمْ بِهِ اِلَخ.

باب چهارم صرف صغير ثلاثي مجرد مثال يايي بر وزن فَعِلَ يَفْعَلُ چون اَلْيَبَسُ:

(وچېدل):

علامه: د دې باب په ماضي کي عين کلمه مکسوره وي او په مضارع کي يې عين کلمه مفتوحه وي.

يَبِسَ، يَيْبَسُ، يُبْسًا، فهو يَابِسٌ، و يُبِسَ، يُوْبَسُ، يُبْسًا، فذاک مَيْبُوْسٌ، لَمْ يَيْبَسْ، لَمْ يُوْبَسْ، لَايَيْبَسُ، لَايُوْبَسُ، لَنْ يَيْبَسَ، لَنْ يُوْبَسَ، الامر منه: اِيْبَسْ، لِتُوْبَسْ، لِيَيْبَسْ، لِيُوْبَسْ، والنهي عنه: لَاتَيْبَسْ، لَاتُوْبَسْ، لَايَيْبَسْ، لَايُوْبَسْ، والظرف منه: مَيْبَسٌ، مَيْبَسَانِ، مَيَابِسُ، وَمُيَيْبِسٌ، والالة منه: مِيْبَسٌ، مِيْبَسَانِ، مَيَابِسُ، وَ مُيَيْبِسٌ، مِيْبَسَةٌ، مِيْبَسَتَانِ، مَيَابِسُ، وَمُيَيْبِسَةٌ، مِيْبَاسٌ، مِيْبَاسَانِ، مَيَابِيْسُ، وَمُيَيْبِيْسٌ، وَمُيَيْبِيْسَةٌ، افعل التفضيل المذكر منه: اَيْبَسُ اَيْبَسَانِ اَيْبَسُوْنَ، اَيَابِسُ، وَاُيَيْبِسٌ، والمؤنث منه: يُبْسٰى، يُبْسَيَانِ، يُبْسَيَاتٌ، يُبَسٌ، وَيُبَيْسٰى، وفعل التعجب منه: مَااَيْبَسَهُ اِلَخ.

باب پنجم صرف صغير ثلاثي مجرد مثال يايي بر وزن فَعُلَ يَفْعُلُ چون اَلْيُسْرُ:

(آسانه کېدل):

علامه: د دې باب په ماضي او مضارع دواړو کي عين کلمه مضمومه وي.

يَسَرَ، يَيْسَرُ، يُسْرًا، فهو يَسِيْرٌ وَيُسِرَ، يُوْسَرُ، يُسْرًا، فذاک مَيْسُوْرٌ، لَمْ يَيْسَرْ، لَمْ يُوْسَرْ، لَايَيْسَرُ، لَايُوْسَرُ، لَنْ يَيْسَرَ، لَنْ يُوْسَرَ، الامر منه: اَوْسَرْ، لِتُوْسَرْ، لِيَيْسَرْ، لِيُوْسَرْ، والنهي عنه: لَاتَيْسَرْ، لَاتُوْسَرْ، لَايَيْسَرْ، لَايُوْسَرْ، و الظرف منه: مَيْسَرٌ، مَيْسَرَانِ، مَيَاسِرُ، وَمُيَيْسِرٌ، والالة منه: مِيْسَرٌ، مِيْسَرَانِ، مَيَاسِرُ، وَ مُيَيْسِرٌ، مِيْسَرَةٌ، مِيْسَرَتَانِ، مَيَاسِرُ، وَ مُيَيْسِرَةٌ، مِيْسَارٌ، مِيْسَارَانِ، مَيَاسِيْرُ، و مُيَيْسِيْرٌ، و افعل التفضيل المذكر منه: اَيْسَرُ، اَيْسَرَانِ، اَيْسَرُوْنَ، اَيَاسِرُ، وَاُيَيْسِرٌ، والمونث منه: يُسْرٰى، يُسْرَيَانِ، يُسْرَيَاتٌ، يُسَرٌ، وَيُسَيْرٰى اِلَخْ.

فائده:

کدخه هم د غه باب لازمي دئ، ليکن د مبتدئينو د سهولت دپاره يې مجهولي هم ذکر کړي دي.

ابواب ثلاثي مزيد فيه مثال يايي:

باب اول صرف صغير ثلاثي مزيد فيه مثال يايي بر وزن اِفْعَال چون اَلْاِيْسَارُ

(مالداره کېدل):

اَيْسَرَ، يُوْسِرُ، اِيْسَارًا، فهو مُوْسِرٌ، وَاُوْسِرَ، يُوْسَرُ، اِيْسَارًا، فذاک مُوْسَرٌ، لَمْ يُوْسِرْ، لَمْ يُوْسَرْ اِلَخْ.

فائده:

د مضارع په ټولو مشتقاتو کي يعني په نفي تاکيد په "لَنْ"، په نفي جحد په "لَمْ" سره، په لام تاکيد په نون ثقيله او خفيفه سره، په امر، نهي، اسم فاعل او اسم مفعول کي د ،،يُوْسَرُ،، والا قانون جاري کېږي.

باب دوم صرف صغير ثلاثي مزيد فيه مثال يايي بر وزن تَفَعُّل چون

اَلتَّيَسُّرُ (آسانه کېدل):

تَيَسَّرَ، يَتَيَسَّرُ، تَيَسُّرًا، فهو مُتَيَسِّرٌ، وَتُيُسِّرَ، يُتَيَسَّرُ، تَيَسُّرًا، فذاک مُتَيَسَّرٌ، لَمْ يَتَيَسَّرْ، لَمْ يُتَيَسَّرْ، لَايَتَيَسَّرُ، لَايُتَيَسَّرُ، لَنْ يَتَيَسَّرَ، لَنْ يُتَيَسَّرَ، الامر منه: تَيَسَّرْ، لِتُتَيَسَّرْ اِلَخْ.

باب سوم صرف صغير ثلاثي مزيد فيه مثال يايي بر وزن مُفَاعَلَة چون اَلْمُيَاسَرَة

(يو د بل سره آساني كول) :

يَاسَرَ، يُيَاسِرُ، مُيَاسَرَةً، فهو مُيَاسِرٌ، وَيُوسِرَ، يُيَاسَرُ، مُيَاسَرَةً فذاک مُيَاسَرٌ. لَمْ يُيَاسِرْ. لَمْ يُيَاسَرْ. لَايُيَاسِرُ، لَايُيَاسَرُ، لَنْ يُيَاسِرَ، لَنْ يُيَاسَرَ، الامر منه: يَاسِرْ، لِتُيَاسَرْ، لِيُيَاسِرْ، لِيُيَاسَرْ، والنهي عنه: لَاتُيَاسِرْ، لَاتُيَاسَرْ الخ.

باب چهارم صرف صغير ثلاثي مزيد فيه مثال يايي بر وزن تَفَعُّل چون اَلتَّيَسُّر

(آسانه كېدل) :

تَيَسَّرَ، يَتَيَسَّرُ، تَيَسُّرًا فهو مُتَيَسِّرٌ، وَ تُيُسِّرَ، يُتَيَسَّرُ، تَيَسُّرًا، فذاک مُتَيَسَّرٌ، لَمْ يَتَيَسَّرْ، لَمْ يُتَيَسَّرْ، لَايَتَيَسَّرُ، لَايُتَيَسَّرُ الخ.

باب پنجم صرف صغير ثلاثي مزيد فيه مثال يايي بر وزن تَفَاعُل چون اَلتَّيَامُن

(د راسته طرفه څخه شروع كول) :

تَيَامَنَ، يَتَيَامَنُ، تَيَامُنًا، فهو مُتَيَامِنٌ، وَ تُيُومِنَ، يُتَيَامَنُ، تَيَامُنًا، فذاک مُتَيَامَنٌ، لَمْ يَتَيَامَنْ، لَمْ يُتَيَامَنْ، لَايَتَيَامَنُ، لَايُتَيَامَنُ، لَنْ يَتَيَامَنَ، لَنْ يُتَيَامَنَ، الامر منه: تَيَامَنْ الخ.

باب ششم صرف صغير ثلاثي مزيد فيه مثال يايي بر وزن اِفْتِعَال چون

اَلْاِتِّسَارُ: (خمار كول) :

اِتَّسَرَ، يَتَّسِرُ، اِتِّسَارًا، فهو مُتَّسِرٌ، وَاُتُّسِرَ، يُتَّسَرُ، اِتِّسَارًا، فذاک مُتَّسَرٌ. لَمْ يَتَّسِرْ. لَمْ يُتَّسَرْ الخ.

باب هفتم صرف صغير ثلاثي مزيد فيه مثال يايي بر وزن اِسْتِفْعَال چون

اَلْاِسْتِيْسَارُ: (آسانه كېدل) :

اِسْتَيْسَرَ، يَسْتَيْسِرُ، اِسْتِيْسَارًا فهو مُسْتَيْسِرٌ الخ.

فائده:

د دې باب په ماضي مجهوله باندې د بِيْعَ والا قانون جاري کيږي. د دې څخه علاوه بل اعلال نه پکښې کيږي.

ختم شد مثال و شروع شد اجوف:

باب اول صرف صغير ثلاثي مجرد اجوف واوي بر وزن فَعَلَ يَفْعُلُ چون القَولُ وَالقِيلُ وَالقَالَةُ: (ويل):

علامه: په دې باب کې د ماضي معلوم عين کلمه مفتوح او په مضارع معلوم کې يې عين کلمه مضموم وي.

قَالَ، يَقُوْلُ، قَوْلًا، فهو قَائِلٌ، وَقِيْلَ، يُقَالُ، قَوْلًا، فذاکَ مَقُوْلٌ، لَمْ يَقُلْ، لَمْ يُقَلْ، لَا يَقُوْلُ، لَا يُقَالُ، لَنْ يَقُوْلَ، لَنْ يُقَالَ، الامر منه: قُلْ، لِتُقَلْ، لِيَقُلْ، لِيُقَلْ، والنهي عنه: لَا تَقُلْ، لَا تُقَلْ، لَا يَقُلْ، لَا يُقَلْ، الظرف منه: مَقَالٌ، مَقَالَانِ، مَقَاوِلُ، و مُقَيِّلٌ، والالة منه: مِقْوَلٌ، مِقْوَلَانِ، مَقَاوِلُ، و مُقَيِّلٌ، مِقْوَلَةٌ، مِقْوَلَتَانِ، مَقَاوِلُ، و مُقَيْلَةٌ، مِقْوَالٌ، مِقْوَالَانِ، مَقَاوِيْلُ، و مُقَيْيِلٌ، وافعل التفضيل المذكر منه: اَقْوَلُ، اَقْوَلَانِ، اَقْوَلُوْنَ، اَقَاوِلُ، و اُقَيِّلٌ، والمؤنث منه: قُوْلٰى، قُوْلَيَانِ، قُوْلَيَاتٌ، قُوَلٌ، وَقُوَيْلٰى، وفعل التعجب منه: مَا اَقْوَلَهٗ، وَاَقْوِلْ بِهٖ.

صرف کبير ماضي معلوم:

قَالَ، قَالَا، قَالُوْا، قَالَتْ، قَالَتَا، قُلْنَ، قُلْتَ، قُلْتُمَا، قُلْتُمْ، قُلْتِ، قُلْتُمَا، قُلْتُنَّ، قُلْتُ قُلْنَا.

فعل ماضي مجهول:

قِيْلَ، قِيْلَا، قِيْلُوْا، قِيْلَتْ، قِيْلَتَا، قُلْنَ، قُلْتَ، قُلْتُمَا، قُلْتُمْ، قُلْتِ، قُلْتُمَا، قُلْتُنَّ، قُلْتُ، قُلْنَا.

فعل مضارع معلوم:

يَقُوْلُ، يَقُوْلَانِ، يَقُوْلُوْنَ، تَقُوْلُ، تَقُوْلَانِ، يَقُلْنَ، تَقُوْلُ، تَقُوْلَانِ، تَقُوْلُوْنَ، تَقُوْلِيْنَ، تَقُوْلَانِ، تَقُلْنَ، اَقُوْلُ، نَقُوْلُ.

فعل مضارع مجهول:

يُقَالُ، يُقَالَانِ، يُقَالُوْنَ، تُقَالُ، تُقَالَانِ، يُقَلْنَ، تُقَالُ، تُقَالَانِ، تُقَالُوْنَ، تُقَالِيْنَ، تُقَالَانِ، تُقَلْنَ، اُقَالُ، نُقَالُ.

اسم فاعل:

قَائِلٌ، قَائِلَانِ، قَائِلُوْنَ، قَالَةٌ، قُوَّالٌ، قُوَّلٌ، قُوْلٌ، قُوَّلٌ، قُوْلَاءُ، قُوْلَانٌ، قِيَالٌ، قُوُوْلٌ، اَقْوَالٌ، قَائِلَةٌ، قَائِلَتَانِ، قَائِلَاتٌ، قَوَائِلُ، قُوَيْلٌ، وقُوَيْلَةٌ۔

اسم مفعول:

مَقُوْلٌ، مَقُوْلَانِ، مَقُوْلُوْنَ، مَقُوْلَةٌ، مَقُوْلَتَانِ، مَقُوْلَاتٌ، مَقَاوِيْلُ، مُقَيِّلٌ، مُقَيِّلَةٌ۔

فعل جحد معلوم:

لَمْ يَقُلْ، لَمْ يَقُوْلَا، لَمْ يَقُوْلُوْا، لَمْ تَقُلْ، لَمْ تَقُوْلَا، لَمْ يَقُلْنَ، لَمْ تَقُلْ، لَمْ تَقُوْلَا، لَمْ تَقُوْلُوْا، لَمْ تَقُوْلِي، لَمْ تَقُوْلَا، لَمْ تَقُلْنَ، لَمْ اَقُلْ، لَمْ نَقُلْ۔

فعل جحد مجهول:

لَمْ يُقَلْ، لَمْ يُقَالَا، لَمْ يُقَالُوْا، لَمْ تُقَلْ، لَمْ تُقَالَا، لَمْ يُقَلْنَ، لَمْ تُقَلْ، لَمْ تُقَالَا، لَمْ تُقَالُوْا، لَمْ تُقَالِي، لَمْ تُقَالَا، لَمْ تُقَلْنَ، لَمْ اُقَلْ، لَمْ نُقَلْ۔

فعل نفي معلوم:

لَا يَقُوْلُ، لَا يَقُوْلَانِ، لَا يَقُوْلُوْنَ، لَا تَقُوْلُ، لَا تَقُوْلَانِ، لَا يَقُلْنَ، لَا تَقُوْلُ، لَا تَقُوْلَانِ، لَا تَقُوْلُوْنَ، لَا تَقُوْلِيْنَ، لَا تَقُوْلَانِ، لَا تَقُلْنَ، لَا اَقُوْلُ، لَا نَقُوْلُ۔

فعل نفي مجهول:

لَا يُقَالُ، لَا يُقَالَانِ، لَا يُقَالُوْنَ، لَا تُقَالُ، لَا تُقَالَانِ، لَا يُقَلْنَ، لَا تُقَالُ، لَا تُقَالَانِ، لَا تُقَالُوْنَ لَا تُقَالِيْنَ، لَا تُقَالَانِ لَا تُقَلْنَ، لَا اُقَالُ، لَا نُقَالُ۔

فعل نفي مؤكد بلن ناصبه معلوم:

لَنْ يَقُوْلَ، لَنْ يَقُوْلَا، لَنْ يَقُوْلُوْا، لَنْ تَقُوْلَ، لَنْ تَقُوْلَا، لَنْ يَقُلْنَ، لَنْ تَقُوْلَ، لَنْ تَقُوْلَا، لَنْ تَقُوْلُوْا، لَنْ تَقُوْلِي، لَنْ تَقُوْلَا، لَنْ تَقُلْنَ، لَنْ اَقُوْلَ لَنْ نَقُوْلَ۔

فعل نفي مؤكد بلن ناصبه مجهول:

لَنْ يُقَالَ، لَنْ يُقَالَا، لَنْ يُقَالُوْا، لَنْ تُقَالَ، لَنْ تُقَالَا، لَنْ يُقَلْنَ، لَنْ تُقَالَ، لَنْ تُقَالَا، لَنْ تُقَالُوْا، لَنْ تُقَالِي، لَنْ تُقَالَا، لَنْ تُقَلْنَ، لَنْ اُقَالَ لَنْ نُقَالَ۔

فعل امر حاضر معلوم:

قُلْ، قُوْلَا، قُوْلُوْا، قُوْلِي، قُوْلَا، قُلْنَ۔

فائده:

د امر حاضر په صیغو کي د اعلاله څخه وروسته د فاء کلمې د متحرک کېدو په وجه سره، د همزه وصلي ضرورت نه پاتېږي، نو همزه وصلي حذف کیږي.

فعل امر حاضر مجهول:

لِتُقَلْ، لِتُقَالَا، لِتُقَالُوْا، لِتُقَالِي، لِتُقَالَا، لِتُقَلْنَ.

فعل امر غائب معلوم:

لِيَقُلْ، لِيَقُوْلَا، لِيَقُوْلُوْا، لِتَقُلْ، لِتَقُوْلَا، لِيَقُلْنَ، لِاَقُلْ، لِنَقُلْ.

فعل امر غائب مجهول:

لِيُقَلْ، لِيُقَالَا، لِيُقَالُوْا، لِتُقَلْ، لِتُقَالَا، لِيُقَلْنَ، لِاُقَلْ، لِنُقَلْ.

فعل نهي حاضر معلوم:

لَاتَقُلْ، لَاتَقُوْلَا، لَاتَقُوْلُوْا، لَاتَقُوْلِي، لَاتَقُوْلَا، لَاتَقُلْنَ.

فعل نهي حاضر مجهول:

لَاتُقَلْ، لَاتُقَالَا، لَاتُقَالُوْا، لَاتُقَالِي، لَاتُقَالَا، لَاتُقَلْنَ.

فعل نهي غائب معلوم:

لَايَقُلْ، لَايَقُوْلَا، لَايَقُوْلُوْا، لَاتَقُلْ، لَاتَقُوْلَا، لَايَقُلْنَ، لَااَقُلْ، لَانَقُلْ.

فعل نهي غائب مجهول:

لَايُقَلْ، لَايُقَالَا، لَايُقَالُوْا، لَاتُقَلْ، لَاتُقَالَا، لَايُقَلْنَ، لَااُقَلْ، لَانُقَلْ.

باقي د امر او نهي صیغې د نون تاکید ثقیله او خفیفه سره او داغه رنګه اسم ظرف، اسم آله، اسم تفضیل او نوري صیغې باید طالب په خپله حل کړي.

(۴۴) قانون:

هر واو ویا متحرک بحرکت لازمی (۱) که ماقبلش مفتوح باشد، از آن یک کلمه بالف مبدل شود وجوبا، بشرطیکه آن واو ویا مقابله فا کلمه و عین کلمه ناقص ودر حکم عین کلمه ناقص نباشد، ومابعدش مده زائده که لازم بود تحقق وسکون او وحرف تثنیه والف جمع مؤنث سالم ویائی نسبت ونون تاکید نه باشد وآن کلمه بر وزن فعلان وفعلی وبمعنی آن کلمه که در آن تعلیل نیست نباشد ومقابله عین کلمه ملحق ومقابله عین کلمه بدل از حرف صحیح ومقابله عین کلمه فعل تعجب نباشد.

---

(۱) حرکت پر دوه قسمه دئ:

۱. حرکت لازمي.
۲. حرکت عارضي.

حرکت لازمي هغه حرکت ته ویل کیږي چي هغه د کلمې څخه نه جلا کیږي، لکه: ضَرَبَ.
او حرکت عارضي هغه حرکت ته ویل کیږي چي هغه د کلمې څخه جلا کېدای سي.
یا حرکت عارضي پر دوه قسمه دئ:

۱. منقولي.
۲. غیر منقولي.

حرکت عارضي منقولي هغه دئ چي د بلي کلمې څخه را نقل سوی وي. لکه: يَبْيُعُ دا په اصل کي يَبْيِعُ وو، نو دلته د "یا" فتحه را نقل سوې ده.
او حرکت عارضي غیر منقولي هغه دئ چي عارضي وي، لیکن د یو چا څخه نه وي نقل سوی. لکه: پ ضَرَبْتَا کي د "تا" فتحه او په لَوِانْطَلَقْتَا کي د "واو" کسره. دا دواړه عارضي دي.
په بعضي کلماتو کي د قانون د شرائطو د موجودېدلو باوجود قانون نه دئ جاري سوی، لکه: په "قَوَدَ، غَيَبَ، رَوَحَ، حَوَلَ، خَوَكَةٌ او خَوَنَةٌ" کي؛ ځکه دا ټول شاذ دي.
او دا غه رنګه په ايَةٌ، رَايَةٌ او غَايَةٌ کي د عدمي شرائطو څخه دریم شرط (چي وايي: په مقابله کي به د عین کلمې د لفيف مقرون نه وي) مفقود دئ، بیا هم قانون جاري سوی دئ.
او دا غه رنګه په "وَارَانٌ، رَاوَانٌ، مَامَانٌ" او "حَاوَانٌ" کي نهم شرط (چي وايي: د "فعلانٌ" پر وزن به نه وي) مفقود دئ، بیا هم قانون په کي جاري سوی دئ.
او دا غه رنګه "اِيْتَاءَ" او "بِتَاعَ" په اصل کي "اِيْتَوَعَ" او "يَتَبِعَ" ودیوولسم شرط (چي وايي: واو او یا به د داسي کلمې هم معنی نه وي چي په هغې کي قانون نه وي جاري سوی) مفقود دئ؛ ځکه دوی د باب تفاعل په معنی کي دئ او په باب تفاعل کي قانون نه جاري کیږي، بیا هم په دوی کي قانون جاري سوی دئ.
ددې ټولو سوالو جواب دا دئ چي دا شاذ دي. (تیسیر المبتدي، مراح الارواح)
لَيْسَ په اصل کي لَيِسَ وو، د قانون د شرائطو د موجودېدلو باوجود قانون نه دئ په کي جاري سوی، وجه یې دا ده چي غیر متصرف دئ؛ ځکه د ماضي څخه ماسوا یې یو ګردان هم نه دئ مستعمل.
او دا غه رنګه لَيْسَ پر خپل معنی باندي بذات خود په دلالت کولو کي د حرف سره لفظا هم مشابه دئ او معنیً هم. لکه: لَيْسَ د لَيْتَ سره لفظ مشابه دئ او د مَا او لَا سره معنیً مشابه دئ؛ نو ځکه قانون نه دئ پکښي جاري سوی. (دستور المبتدي)
کم الف چي د واو څخه بدل راغلی وي او د لام کلمې په مقابله کي وي، نو هغه به په خپل اصلي شکل کي لیکل کیږي. لکه: د عَصَا څخه عصاً ویل.
او که چیري د "یا" څخه بدل راغلی وي او د لام کلمې په مقابله کي وي، نو هغه الف په خپل اصلي شکل نه لیکل کیږي. بلکي د "یا" په شکل لیکل کیږي. لکه: د رَمَىٰ څخه رمی ویل.

د قانون خلاصه:

هر "واو" او "يا" چي متحرک وي په حرکت لازمي سره او ماقبل يې مفتوح وي، او دغه "واو" او "يا" او د دوی ماقبل په يوه کلمه کي وي، نو "واو" او "يا" په "الف" بدلول واجب دي. په دې شرط چي "واو" او "يا" به د "فا" کلمې په مقابله کي نه وي او په ناقص کي به د عين کلمې په مقابله کي نه وي، يعني لفيف مقرون به نه وي. او حکمًا به په مقابله کي د عين کلمې د ناقص نه وي، او د واو او ياء وروسته به داسي مده زائده نه وي چي هغه دا نسي ساکن پر ځای پرېښول لازمي وي (ليکن کچيري د يو معنی دپاره مفيد وي، نو بيا قانون جاري کيږي). او د واو او يا څخه وروسته به حرف تثنيه الف، او الف د جمع موئنه سالم او ياء مشدد او ياء نسبت او نون تاکيد ثقيله او خفيفه نه وي. او دغه کلمه به پر وزن د فَعَلَانٌ يا فَعَلَى نه وي. او دا کلمه به د داسي کلمې هم معنی نه وي چي په هغه کي اعلال نه کيږي. او دغه واو او ياء به په مقابله د عين کلمې بدل د حرف صحيح څخه نه وي. او داغه رنګه به په مقابله کي د عين کلمې ملحق په رباعي پوري نه وي. او په مقابله د عين کلمې په فعل غير متصرف يعني په فعل تعجب کي به نه وي.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم د "قَالَ بَاعَ" والا قانون دئ.
د دې قانون دپاره يو حکم دئ او اتلس يې شرطونه دي. په دې شرطو کي څلور وجودي او هغه نور ټول عدمي دئ.
حکم يې دا دئ چي "واو" او "يا" په الف سره بدلول واجب دي.

وجودي شرائط:

١. اول شرط يې دا دئ چي "واو" او "يا" به متحرک وي، احترازي مثال: "قَوْلٌ بَيْعٌ".
٢. دوهم شرط يې دا دئ چي حرکت به يې لازمي وي، احترازي مثال: "لَوِاسْتَطَعْنَا" او "جَيْرٌ" چي په اصل کي "لَوْاسْتَطَعْنَا" او "جَيْئَلٌ" وو.
٣. دريم شرط يې دا دئ چي ما قبل به يې مفتوح وي. احترازي مثال: "قُوِلَ بِيْعَ".

۴. څلورم شرط يې دا دئ چې "واو" او "يا" او د دوی څخه مخکې مفتوح حرف دا ټول به په يوه کلمه کې وي، احترازي مثال: "قَوْعَدَ يَقُوْلُ".

عدمي شرائط:

۵. پنځم شرط يې دا دئ چې دغه "واو" او "يا" به په مقابله د "فا" کلمې کې نه وي، احترازي مثال: "تَوَعَّدَ تَيَسَّرَ".

٦. شپږم شرط يې دا دئ چې دغه "واو" او "يا" به په مقابله د عين کلمې د ناقص يعني (لفيف) کې نه وي راغلې، احترازي مثال: "قَوِىَ حَيِيَ".

فائده:

ولفيف مقرون ته يې مجازًا ناقص ويلی دي. نو مطلب دا سو چې "واو" او "يا" به د لفيف مقرون د عين کلمې په مقابله کې نه وي.

۷. اووم شرط يې دا دئ چې دغه "واو" او "يا" به په حکم کې د عين کلمې د ناقص کې نه وي، احترازي مثال: "اِرْعَوَى اِرْمَيَّ" دلته اول "واو" او اوله "يا" په حکم کې د عين کلمې د ناقص کې دي.

فائده:

په حکم کې د عين کلمې د ناقص مطلب دا دئ چې د ناقص لام کلمه به مکرره وي، پس اول حرف چونکې په وسط کې دئ په دې وجه دغه حرف د عين کلمې په منزله سو او دوهم حرف د مؤخر والي د وجهې څخه د لام کلمې په منزله سو، لکه "اِرْعَوَوَ"، اول واو که څه هم په حقيقت کې لام کلمه ده ليکن د لام د مکرر والي د وجهې څخه په وسط کې وبلل سو د عين کلمې په حکم کې سو، او س که چيري په عين کلمه کې اعلال وکړو، نو په دوو اصلي حروفو کې به دوه پرله پسې حقيقي تعليلونه لازم سي: ځکه د "اِرْعَوَوَ" دا دوهم "واو" خو په الف سرد بدليږي. د داغه قانون په تقاضا "اِرْعَوَا" ويل کيږي، کچيري اول "واو" هم په الف بدل سي نو دوه اعلاله سوه. په دوو اصلي حروفو کې. او دا جائز نه دي.

۸. اتم شرط يې دا دئ چې د دغه "واو" او "يا" وروسته به مده زائده نه وي، داسې مده چې ثابت پرېښول يې لازم وي، احترازي مثال "تَوَاثِيَاطُرُ".
۹. نهم شرط يې دادئ: چې د دغه "واو" او "يا" وروسته به حرف تثنيه نه وي، احترازي مثال: "عَصَوَانِ رَحَيَانِ".
۱۰. لسم شرط دا دئ: چې تر دغه "واو" او "ياء" وروسته به الف د جمع مؤنث سالم نه وي، احترازي مثال: "عَصَوَاتٌ رَحَيَاتٌ".
۱۱. يوولسم شرط يې دا دئ: چې د دغه "واو" او "يا" وروسته به "يا" د نسبت نه وي، احترازي مثال: "عَصَوِيٌّ رَحَوِيٌّ".
۱۲. دوولسم شرط يې دا دئ: چې د دغه "واو" او "يا" وروسته به نون تاكيد نه وي، احترازي مثال: "اِرْعَوَنَّ اِخْشَيَنَّ، اِرْعَوَنْ اِخْشَيَنْ".
۱۳. ديارلسم شرط يې دا دئ: چې دغه "واو" او "يا" به په داسې كلمه كې نه وي چې هغه پر وزن د "فَعَلَانٌ" وي، احترازي مثال: "جَوَلَانٌ حَيَوَانٌ".
۱۴. څوارلسم شرط يې دا دئ: چې دغه "واو" او "يا" به په داسې كلمه كې نه وي چې هغه پر وزن د "فَعَلٰى" وي، احترازي مثال: "صَوَرٰى حَيَدٰى".
۱۵. پنځلسم شرط يې دا دئ: چې دغه "واو" او "يا" به په داسې كلمه كې نه وي چې هغه هم معنٰى د داسې كلمې وي چې په هغه كې اعلال نه كيږي، احترازي مثال "عَوِرَ عَيِنَ".

فائده:

"عَوِرَ او عَيِنَ" په معنٰى د "اِعْوَرَّ او اِعْيَنَّ" دي، او په دغه "اِعْوَرَّ اِعْيَنَّ" كې اعلال نه كيږي: ځكه چې تر "واو" او "يا" مخكې كوم حروف دي هغه ساكن دي او دغه سكون يې مانع د اعلال دئ؛ ځكه بيا التقاء ساكنين راځي.
۱٦. شپاړسم شرط يې دا دئ: چې دغه "واو" او "يا" به په مقابله د عين كلمې د ملحق كې نه وي. احترازي مثال: "قَوَلْوَلٌ يَعَيَّعٌ".

فائده:

دا ملحق په "قَرْنُوسٌ" پوري دي.

۱۷. اووه لسم شرط يې دا دئ: چې دغه "واو" او "يا" به په مقابله د عين كلمې بدل د حرف صحيح څخه نه وي، احترازي مثال: "شَيَرٌ"، دا په اصل كې "شَجَرٌ" وو، "يا" بدله د "جيم" څخه ده.

۱۸. اتلسم شرط يې دا دئ: چې دغه "واو" او "يا" به په مقابله د عين كلمې د فعل غير متصرف كې نه وي، احترازي مثال: "قَوَلَ بَيَعَ".

اتفاقي مثال: د "قَوَلَ" او "بَيَعَ" څخه "قَالَ او بَاعَ" ويل واجب دي.

دا د فعل مثالونه سوه.

د اسم مثال يې دا دئ: د "بَوَبٌ نَيَبٌ" څخه "بَابٌ نَابٌ" ويل واجب دي.

د قانون د جاري كولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون په اسماؤ او افعالو دواړو كې جاري كيږي او د اجوف په صيغو په واحد، تثنيه، جمع ټولو كې جاري كيږي او د اجوف د مزيد په دوو باب، كې اكثريت دا قانون جاري كيږي يو په باب افعال كې او بل په باب افتعال كې د ماضي څخه بيا تر اسم ظرف پوري ماسوا د ماضي مجهولې څخه په باقي بابو كې نه جاري كيږي. او د مجرد د اجوف په باب كې صرف د ماضي معلوم په ټولو صيغو كې او د اسم فاعل په يوه صيغه يعني په "قَائِلٌ" په اصل كې "قَوَلٌ" وو كې جاري كيږي.

صيغې:

موزون	وزن	اقسام	شش اقسام	هفت اقسام	صيغه	قانون	اصل	نظير	باب
فَانْفَجَرَتْ	فَانْفَعَلَتْ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحده مؤنثه غائبه ماضي معلوم	همزه وصلي او حروف اخفاء	اِنْفَجَرَتْ	اِنْصَرَفَتْ	انفعال
مُطَّلِعٌ	مُفْتَعِلٌ	اسم	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذكر اسم فاعل	اطّلع اظّلم او اسم فاعل	مُطْتَلِعٌ	مُجْتَمِعٌ	افتعال
فَاصْطَبِرْ	فَافْتَعِلْ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذكر امر حاضر	امر، همزه وصلي، اظّلم	اِصْتَبِرْ	اِجْتَمِعْ	افتعال
اِيَّابَنْ	اِفْعَالَنْ	فعل	ثلاثي مزيد	اجوف يائي	واحد مذكر غائب امر حاضر	[illegible]	تَبَايَنْ	[illegible]	تفاعل
تَدَّعَمْ	تَتَفَعَّلْ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	[illegible]	[illegible]	تَتَدَعَّمْ	تَخَشَّعَ	تفعّل
اِصَّاحَبَ	تَفَاعَلَ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	[illegible]	[illegible]	تَصَاحَبَ	تَضَارَبَ	تفاعل
اِصَّخَبَ	تَفَعَّلَ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذكر غائب ماضي معلوم	[illegible]	تَصَخَّبَ	تَصَرَّفَ	تفعّل

موزون	وزن	اسم یا فعل	ثلاثی رباعی	هفت اقسام	صیغه	قانون	اصل	نظیر	باب
اَتْمَنْ يِشْنَ	اُفْعُنْلِلْنَ	فعل	رباعی مزید	ومضاعف صحیح	جمع مؤنث غائبات ماضی مجہول	-	×	اُحْرُنْجِمْنَ	افعنلال
تَسَلْسَلْنَ	تَفَعْلَلْنَ	فعل	رباعی مزید	مضاعف	جمع مؤنث مخاطبات مضارع	تصرف خطاب مدغم	تَتَسَلْسَلْنَ	تَتَدَحْرَجْنَ	تفعلل
خَشْخَشَ	فَعْلَلَ	فعل	رباعی مجرد	مضاعف	واحد مذکر غائب ماضی معلوم	ضربن ۲	خَشْخَشَ	دَحْرَجَ	فعللة
دُغْدِغَ	فُعْلِلَ	فعل	رباعی مجرد	مضاعف	واحد مذکر غائب ماضی مجہول	ماضی مجہول	دُغْدِغَ	دُحْرِجَ	فعللة
بَي ذَارَكَ	تَفَاعَلَ	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	واحد مذکر غائب ماضی معلوم	[illegible] ساکنین	تَدَارَكَ	تَضَارَبَ	تفاعل
كَانِكَاكَ	فَاعِلَانِ	اسم	ثلاثی مجرد	مضاعف	تثنیہ مذکر اسم فاعل	نون تنوین تثنیہ جمع	كَائِكَانِ	ضَارِبَانِ	[illegible]
اَنْجَزَ	اَفْعَلَ	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	واحد مذکر غائب ماضی	حروف اتصال	×	اَكْرَمَ	افعال
اَنْجَزَ	فَعْلَلَ	فعل	رباعی مجرد	مہموز الفاء	واحد مذکر غائب ماضی	حروف اتصال، ضربن ۲	آنْجَزَ	دَحْرَجَ	فعللة
فَاطَّلَعَ	اِفْتَعَلَ	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	واحد مذکر غائب ماضی	[illegible] ہمزہ وصلی	اِطْتَلَعَ	اِجْتَنَبَ	افتعال
زِمْ	اِفْعَلْ	فعل	ثلاثی مجرد	مثال واوی	واحد مذکر مخاطب امر حاضر	امر حاضر، ہمزہ وصلی	اِوْزَمْ	ضَعْ	[illegible]
زِمْ	اِفْعِلْ	فعل	ثلاثی مجرد	مثال واوی	واحد مذکر مخاطب امر حاضر	امر حاضر، ہمزہ وصلی	اِوْزِمْ	عِدْ	[illegible]
زَمْزِمْ	فَعْلِلْ	فعل	رباعی مجرد	مضاعف رباعی	واحد مذکر مخاطب امر حاضر	امر حاضر	تُزَمْزِمُ	دَحْرِجْ	فعللة
زَمْزَمَ	فَعْلَلَ	فعل	رباعی مجرد	مضاعف رباعی	واحد مذکر غائب ماضی معلوم	ضربن ۲	زَمْزَمَ	دَحْرَجَ	فعللة
لَمْ يَلِدْ	لَمْ يَفْعِلْ	فعل	ثلاثی مجرد	مثال واوی	واحد مذکر غائب فعل جحد	جحد	لَمْ يَوْلِدْ	لَمْ يَعِدْ	[illegible]
فَتَابَ	فَتَفَعَلَ	فعل	ثلاثی مجرد	اجوف واوی	واحد مذکر غائب ماضی معلوم	قال باب	تَوَبَ	قَالَ	[illegible]

التمرين :

اَمْذٰی، اَمْذٰی، اَمْذٰی، فَالتَّہَا، عَدٰی. یَعْلٰی، فَالتَّہَا، عَدٰی. یَعْلٰی. فُزْتُ. دِنْاھُمْ. وَاَنَااخْتَرْتُکَ، مُخْتَارٌ. مُخْتَارٌ. مُخْتَارٌ. مُخْتَارٌ.
مَاضَاهَاهَا، فَزَانَ، فَزْدَادُوْا. وَامْتَازُوْا، وَامْتَازُوْا. وَامْتَازُوْا. لَایَنْلٰی، مَنِ ارْتَضٰی، کَانَتْ.

(۴۵)قانون :

التقاء ساکنین بر دو قسم است علی حده و علی غیر حده: علی حده آن است که ساکن اول مده یا یائی تصغیر و ساکن ثانی مدغم در وحدت کلمه باشد، و ماسواء او علی غیر حده است. وحکم علی حده خواند ساکنین است مطلقًا وحکم علی غیر حده خواندن ساکنین است در حالت وقف ونه خواندن ساکنین در حالت غیر وقف، پس در حالت غیر وقف اگر ساکن اول مده یا نون خفیفه باشد حذف کرده می شود اتفاقًا سواء جاوز اجوف یعنی مصدر باب افعال واستفعال واسم مفعول چراکه درین جا اختلاف است: بعضی صرفیان اولی را حذف می کنند، او بعضی ثانی را.

واگر ساکن اول مده یا نون خفیفه نه باشد، حرکت داده شود ساکنی را که در آخر کلمه است، واگر در آخر نباشد، اول را کسره در تحریک ساکن اصل است، وغیر او به سبب عارضه. (١)

د قانون خلاصه:

التقاء ساكنين پر دوه قسمه ده:

١. على حده.

٢. على غير حده.

اول: التقاء ساكنين على حده هغه ده چي اول ساكن مده يا ياء تصغير او ثاني ساكن مدغم وي، او وحدت د كلمې وي (يعني كلمه به يوه وي). د دغه درو ځايو څخه علاوه التقاء ساكنين على غير حده ده.

---

(١) قوله: واگر ساکن الخ كه چيري التقاء ساكنين على غير حده وه په حالت د غير وقف كي او اول ساكن مده وو، نو په اتفاق سره د هغه غورځول واجب دي، ليكن د اجوف په بابو كي په درې ځايو كي اختلاف دئ د باب افعال مصدر او د باب استفعال مصدر او داجوف د ثلاثي مجرد په اسم مفعول كي: بعض صرفيان اول ساكن حذف كوي او بعض دوهم.

داجوف د باب افعال د مصدر مثال، لكه: إِقَامَةٌ په اصل كي إِقْوَامٌ وو بيا يې د "يَقَالُ يَبَاعُ" په قانون سره د واو حركت نقل كړئ او ماقبل قاف ته يې ور كړئ او واو يې په الف سره بدل كړئ او د واو په عوض كي يې "تا" په آخر كي را وړه، نو إِقَامَةٌ سو، بيا دوه ساكنان سره جمع سوه يو هغه الف چي د واو څخه بدل راغلى دئ او دوهم هغه الف چي د باب افعال علامت دئ، اوس امام اخفش رحمه الله ساكن اول حذف كوئ او دليل دا وايي: ﴿لِأَنَّ الثَّانِيَةَ عَلَامَةٌ وَالْعَلَامَةُ لَا تُحْذَفُ﴾ ځكه دوهم الف د باب علامت دئ او علامه نه حذف كيږي. امام سبويه رحمه الله ساكن ثاني حذف كوي دليل دا وايي: ﴿لِأَنَّهَا زَائِدَةٌ وَالزَّائِدَةُ أَحَقُّ بِالْحَذْفِ﴾ ځكه دوهم الف زائد دئ او زائد د حذف كولو زيات حقدار دئ.

د باب استفعال مثال لكه: إِسْتِقَامَةٌ د دې اعلال هم د إِقَامَةٌ په شان دئ.

د اسم مفعول مثال لكه: مَقُوْلٌ په اصل كي مَقْوُوْلٌ وو. په قانون د "يَقُوْلُ يَبِيْعُ" سره مَقُوْوْلٌ سو. بيا التقاء ساكنين په منځ د دوو واوو كي سره راغله، نو يو يې حذف كړئ حسب الاختلاف مَقُوْلٌ سو.

قوله: وغیر او به سبب عارضه يعني كه چيري د دغو څلورو صورتو څخه ماسوا التقاء ساكنين راغله، نو بيا به د موقع او محل په مناسبت سره حركت ور كول كيږي، لكه: مِنَ الشَّيْطَانِ په اصل كي مِنِ الشَّيْطَانِ وو، همزه وصلي د منځ څخه وغورځېدئ، نو دوه ساكنان نون او شين سره جمع سوه اول ساكن چي نون دئ هغه ته يې حركت د فتحې ور كړئ، ځكه ضمه او كسره دواړه پر نون باندي ثقيل وه، نو د دغه ثقل د عارض په وجه يې ساكن اول ته حركت د فتحې ور كړئ.

داغه رنگه دَعَوُا اللهَ په اصل كي دَعَوْا اللهَ وو. همزه وصلي د منځ څخه وغورځېدئ، نو دوه ساكنان چي واو او لام دي سره جمع سول، نو اول ساكن چي واو دئ هغه ته يې حركت د ضمې ور كړئ د دې د پاره چي پر جمعيت باندي دلالت وكړي. نو دلته هم حركت د ضمې د ور كولو د پاره عارض چي جمعيت دئ موجود دئ.

حکم د علی حده دا دئ چې ادا کول د ساکنینو مطلقًا دي (که په حالت د وقف کي وي او که نه وي).
او حکم د علی غیر حده دا دئ چې ویل د ساکنینو په حالت د وقف کي او نه ویل د ساکنینو په حالت د غیر وقف کي. پس په حالت د غیر وقف کي کچیري اول ساکن مده یا نون خفیفه وي په اتفاق سره حذف کیږي، ماسوا د درو ځایو څخه په اجوفو کي: اول د باب افعال مصدر، دوهم د باب استفعال مصدر او دریم اسم مفعول؛ ځکه چي په دې درو ځایو کي اختلاف دئ: بعضي صرفیان اول حذف کوي او بعضي صرفیان دوهم حذف کوي. کچیري اول ساکن مده یا نون خفیفه نه وو، نو حرکت ور کول کیږي هغه ساکن ته چي په آخر د کلمې کي وي، کچیري په آخر د کلمې کي نه وو، نو اول ساکن ته به کسره ور کول کیږي؛ ځکه و ساکن ته په حرکت ور کولو کي کسره اصله ده او د دې صورتو څخه علاوه و ساکن ته د یو عارضي سبب په وجه بل حرکت هم ور کول کېدلای سي.

د قانون تفصیل:

د دې قانون نوم دئ "التقاء ساکنین" والا قانون.

فائده:

التقاء د ساکنینو و دې ته وایي چي دوه ساکن حرفونه یو ځای سره راسي او د دوی په مینځ کي متحرک حرف نه وي.
بیا التقاء ساکین پر دوه قسمه ده:

۱. علی حده.
۲. علی غیر حده.

د علی حده د پاره دري شرطونه دي:

۱. اول شرط یې دا دئ چي اول ساکن به مده یا "یاء" د تصغیر وي.
۲. دوهم شرط یې دا دئ چي ثاني ساکن به مدغم وي.

۳. دریم شرط یې دا دئ چې وحدت د کلمې به وي، یعني دواړه به په یوه کلمه کې وي.
لکه "اِخْمَارَّ أَحْمُرَّ خُوَيْصَّةٌ".
لېکن که د دغه شرطو څخه یو مفقود وي یا دوه یا درې مفقود وي، نو هغه ته بیا التقاء ساکنین علی غیر حده ویل کیږي.
او د التقاء ساکنین علی غیر حده د پاره اوه صورتونه دي:
۱. اول صورت: صرف اول شرط نه وي، هغه نور ټوله وي، مثال: "يَخْشَيْنَّ".
۲. دوهم صورت: صرف دوهم شرط نه وي. هغه نور ټوله وي، مثال: "قَالَنْ".
۳. دریم صورت: صرف دریم شرط نه وي، هغه نور ټوله وي، مثال: "اِضْرِبُنَّ".
۴. څلورم صورت: اول او دوهم شرط نه وي. دریم شرط موجود وي مثال "مُدّْ".
۵. پنځم صورت: دوهم او دریم شرط نه وي، صرف اول شرط موجود وي. مثال "اِضْرِبُوا الْقَوْمَ".
٦. شپږم صورت: اول او دریم شرط نه وي، صرف دوهم شرط موجود وي. مثال "لَتَدْعُونَّ".
۷. اووم صورت: درې سره شرطونه به نه وي، مثال "قُرِ الْحُوْ".
ددې قانون د پاره پنځه حکمونه دي: یو حکم یې د علی حده د پاره دئ او پاته څلور حکمونه یې د علی غیر حده د پاره دي.
اول حکم: اول حکم یې دا دئ چې دواړه ساکنان ویل واجب دي مطلقًا یعني که حال د وقف وي او که د غیر وقف وي.
شرط یې دا دئ چې التقاء ساکنین به علی حده وي، احترازي مثال: قَالَنْ.
اتفاقي مثال: لکه "اِخْمَارَّ أَحْمُرَّ خُوَيْصَّةٌ".
دوهم حکم: دوهم حکم یې دا دئ چې دواړه ساکنان ویل واجب دي.
۱. اول شرط یې دا دئ چې التقاء الساکنین به علی غیر حده وي. احترازي مثال: "اِخْمَارَّ".
۲. دوهم شرط یې دا دئ چې حالت د وقف به وي. احترازي مثال: "يَخْشَنَّ" د لته حالت د وقف نه دئ.

اتفاقي مثال: "اَلْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ".

دريم حكم: دريم حكم يې دا دئ چې د ساكن اول حذف كول واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چې التقاء ساكنين به على غير حده وي، احترازي مثال: "اِخْتَارَ".

۲. دوهم شرط يې دا دئ چې حالت د وقف به نه وي، احترازي مثال: "اَلرَّحِيْمْ".

۳. دريم شرط يې دا دئ چې ساكن اول به مده يا نون خفيفه وي، احترازي مثال: "مُدَّ".

اتفاقي مثال: د "قَالَنْ څخه قَلْنَ د لَاتُهِيْنَنْ الْفَقِيْرَ" څخه لَاتُهِيْنَ الْفَقِيْرَ" ويل واجب دي.

څلورم حكم: څلورم حكم يې دا دئ چې كوم ساكن د كلمې په آخر كي وي و هغه ته حركت ور كول واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چې التقاء ساكنين به على غير حده وي، احترازي مثال: "اِخْتَارَ".

۲. دوهم شرط يې دا دئ چې حالت د وقف به نه وي، احترازي مثال: "اَلرَّحِيْمْ".

۳. دريم شرط يې دا دئ چې ساكن اول به مده يا نون خفيفه نه وي، احترازي مثال: "قُلْنَ لَاتُهِيْنَنْ الْفَقِيْرَ".

۴. څلورم شرط يې دا دئ چې يو ساكن به د كلمې په آخر كي وي، احترازي مثال: "يَخْصِّمُ".

اتفاقي مثال: د "قُلْ الْحَقَّ" څخه "قُلِ الْحَقَّ" ويل واجب دي.

پنځم حكم: پنځم حكم يې دا دئ چې ساكن اول ته حركت د كسرې ور كول واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چې التقاء ساكنين به على غير حده وي، احترازي مثال: "اِخْتَارَ".

۲. دوهم شرط يې دا دئ چې حالت د وقف به نه وي، احترازي مثال: "اَلرَّحِيْمْ".

۳. دريم شرط يې دا دئ چې ساكن اول به مده يا نون خفيفه نه وي، احترازي مثال: "قُلْنَ لَاتُهِيْنَنْ الْفَقِيْرَ".

۴. څلورم شرط يې دا دئ چې هيڅ ساكن به د كلمې په آخر كي نه وي، احترازي مثال: "قُلْ الْحَقَّ". اتفاقي مثال: يَخِصِّمُ. په اصل كي يَخْتَصِمُ وو، د خَصَّمَ كَطَّرَ په قانون سره يَخْتَصِمُ سو، د ادغام په صورت كي "خا" او اول "صاد" ساكن سول، نو اول ساكن يعني "خاء" ته يې حركت د كسرې په دې قانون سره ور كړئ، نو يَخِصِّمُ سو.

فائده:

و ساکن ته په حرکت ور کولو کې کسره اصله ده. که چیرې یو ځای فتحه یا ضمه ور کول سوي وي هغه د یو عارض د وجهې ور کول سوې ده.

د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:

دغه قانون په اسم او فعل دواړو کې جاري کیږي خواه که مجرد وي او که مزید وي په ټولو کې جاري کیږي د دې قانون دریم حکم اکثره استعمالیږي یعني اول ساکن مده حذف کیږي نور حکمونه یې هم استعمالیږي او څلورم حکم یې هم اکثریت استعمالیږي یعني اول ساکن ته حرکت د کسرې ور کول کیږي.

صیغې:

موزون	وزن	سه اقسام	شش اقسام	هفت اقسام	صیغه	قانون	اصل	نظر	باب
فَوَكَرَةَ	فَفْعَلَةَ	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي	واحد مذكر غائب ماضي معلوم	.	×	ضَرَبَ	ثلاثي
لَتَلْتَ	اِفْتَعَلْتَ	فعل	ثلاثي مزيد	مثال واوي	واحد مذكر مخاطب ماضي معلوم	همزه وصلي تعليل/اتقد يتقد/وعدت	اِوْتَلَدْتَ	اِجْتَمَعْتَ	افتعال
مَتَلْتَ	اِفْتَعَلْتَ	فعل	ثلاثي مزيد	مثال واوي	واحد مذكر مخاطب ماضي معلوم	همزه وصلي/اتقد/وعدت	مااِوْتَلَدْتَ	اِجْتَمَعْتَ	افتعال
بِتَلْتَ	اِفْتَعَلْتَ	فعل	ثلاثي مزيد	مثال مهموز العين	واحد مذكر مخاطب ماضي معلوم	اتقد/وعدت	اِوْتَأَدْتَ	اِجْتَمَعْتَ	افتعال
وُتُجِتُّ	اُفْتُعِلْتَ	فعل	ثلاثي مزيد	مثال واوي	واحد مذكر مخاطب ماضي مجهول	همزه وصلي/اتقد يتقد/وعدت	اُوْتُجِنْتَ	اُكْتُسِبْتَ	افتعال
نَتِمُهُ	نَفْعِلُهُ	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي	جمع متكلم مضارع معلوم	يعد	نَوْتِمُهُ	نَعِدُهُ	ثلاثي مجرد
لِنْ	اِفْعِلْ	فعل	ثلاثي مجرد	مثال مهموز	واحد مذكر مخاطب امر حاضر	امر حاضر، همزه وصلي	اِؤْلِنْ	رِمْ	ثلاثي مجرد
كِنْ	اِفْعِلْ	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي	واحد مذكر مخاطب امر حاضر	امر حاضر، همزه وصلي	اِوْكِنْ	رِمْ	ثلاثي مجرد
يُونَغُ	يُفْعَلُ	فعل	ثلاثي مجرد	مثال يائي	واحد مذكر غائب مضارع مجهول	مضارع مجهول يوعد	يُيْنَغُ	يُضْرَبُ	ثلاثي مجرد
مُؤْتَمَانِ	مُفْتَعَلَانِ	فعل	ثلاثي مزيد	اجوف مهموز	تثنيه مذكر اسم مفعول	اسم مفعول	مُوْتَمَانِ	مُصَرَّفَانِ	تفعيل
اِيْتَمَا	اِفْعَلَا	فعل	ثلاثي مجرد	مثال يائي مهموز	تثنيه مذكر مخاطبين امر حاضر	نون اعرابي	تَيْتَمَانِ	تَعْلَمَانِ	ثلاثي مجرد
مَنُوا	اِفْعَلُوا	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي	جمع مذكر مخاطبين امر حاضر	نون اعرابي	اِوْمَنُوا	ضَعُوا	ثلاثي مجرد
وَاثِيَاكَ	فَاعِلَانِ	اسم	ثلاثي مجرد	لفيف مفروق	تثنيه مذكر اسم فاعل	نون تثنيه/اضافت	وَاثِيَانِ	ضَارِبَانِ	ثلاثي مجرد
وَاثِيَاكَ	فَاعِلَا	فعل	ثلاثي مزيد	لفيف مفروق	تثنيه مذكر مخاطبين امر حاضر	نون اعرابي	تُوَاثِيَانِ	ضَارِبَا	مفاعله
وَاثِيَاكَ	فَاعِلَا	فعل	ثلاثي مزيد	لفيف مفروق	تثنيه مؤنث مخاطبتين امر حاضر	نون اعرابي	تُوَاثِيَانِ	ضَارِبَا	مفاعله
لَنْ يَتَمَا	لَنْ يَفْعَلَا	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي	تثنيه مذكر غائبين فعل نفي	نون اعرابي بعوض ناصب	يَوْتَمَانِ	لَنْ يَعْلَمَا	ثلاثي مجرد
لَنْ يَزِكَا	لَنْ يَفْعِلَا	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي	تثنيه مذكر غائبين فعل نفي	نون اعرابي بعوض ناصب	يَوْزِكَانِ	لَنْ يَضْرِبَا	ثلاثي مجرد
يَتَغَمَّانِ	يَتَفَعَّلَانِ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	تثنيه مذكر غائبين مضارع	حسب كلام	يَتَغَمَّمَانِ	يَتَصَرَّفَانِ	تفعل

لم يزهق	لم ينفطل	قل	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	يزفص	لم يخشو	[illegible]
متزقرق	متفطل	اسم	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	يترقرق	متدخرج	فعل

التمرين:

مثوى، ألقى الشيطان، حجت، فرت، عفى الله، خبت، من المسخرين، أدخل الشرح، يتادون، ذكروا الله، في النار، عن السبيل، أن اعبدوا، لاتخشوا الناس، اتقوا، لاتخف، ازعوا، لاتبغوا، ولوا، محذون.

(۴٦)قانون:

هر واو غير مكسور كه درماضي معلوم ثلاثي مجرد اجوف الف شده بيفتد فاكلمه را حركت ضمه مي دهند وجوبا. (۱)

د قانون خلاصه:

هر واو غير مكسور چي د اجوف ثلاثي مجرد په ماضي معلوم كي په الف سره بدل سوى وي او يا غورځېدلى وي، نو د دغه په بدله كي و فاء كلمې ته حركت د ضمې وركول واجب دي.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم دئ د "قُلْنَ طُلْنَ" والا قانون.

د دې قانون د پاره يو حكم دئ او پنځه يې شرطونه دي.

حكم يې دا دئ چي په ماضي كي و "فا" كلمې ته حركت د ضمې وركول واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چي واو به غير مكسور وي، احترازي مثال: "خِفْنَ".

---

(۱) قُلْنَ ماضي معلوم په اصل كي قَوَلْنَ وو. او قُلْنَ ماضي مجهول په اصل كي قُوِلْنَ وو. په قانون د قِيلَ حقيقي او حكمي سره يې د واو حركت نقل كړئ او ماقبل ته يې وركړئ. او د ماقبل د حركت غورځولو څخه وروسته يې يا د مِيقاتٌ په قانون سره واو ساكن په "يا" سره بدل كړئ. قِيلْنَ سو. بيا التقاء ساكنين راغله په منځ د واو او لام كي. اول ساكن مده وو هغه يې حذف كړئ. نو قِلْنَ سو. يا يې د قُلْنَ طُلْنَ په قانون سره د واو محذوفه په بدل كي و "ق" ته حركت د ضمې وركړئ، نو قُلْنَ سو.

قُلْ امر حاضر معلوم په اصل كي اُقْوُلْ وو. په قانون د يَقُولُ بِيعُ سره يې د واو حركت نقل كړئ او ماقبل "ق" ته يې وركړئ (بعد از سلب [illegible]). نو په شروع كي همزه وصلي ته ضرورت نه سو پاته، نو قُوْلْ سو. بيا التقاء ساكنين راغله په منځ د "واو" او "لام" كي. اول ساكن مده وو هغه يې حذف كړئ. نو قُلْ سو.

۲. دوهم شرط یې دا دئ چي په ماضي معلوم کي به وي، احترازي مثال: "یَقُوْلُ" دا مضارع ده.

۳. دریم شرط یې دا دئ چي باب به د ثلاثي مجرد وي، احترازي مثال: "اَقْوَمْنَ" دا ثلاثي مزید فیه دئ.

۴. څلورم شرط یې دا دئ چي په اجوف کي به وي، احترازي مثال: "دَعَتْ" په اصل کي "دَعَوَتْ" وو.

۵. پنځم شرط یې دا دئ چي کوم واو په الف بدل سوی دئ هغه الف به حذف سوی وي، احترازي مثال: "قَالَ" په اصل کي "قَوَلَ" وو، دلته چي کوم واو په الف بدل سوی دئ هغه الف نه دئ ساقط سوی.

اتفاقي مثال: د "قُلْنَ طَلْنَ" څخه "قُلْنَ طُلْنَ" ویل واجب دي.

قُلْنَ او طُلْنَ په اصل کي قَوَلْنَ او طَوَلْنَ وه، د "قَالَ" او "بَاعَ" په قانون سره "قَالْنَ" او "طَالْنَ" سوه، بیا د التقاء ساکنین په قانون سره "قَلْنَ طَلْنَ" سوه، بیا په همدغه قانون سره "قُلْنَ طُلْنَ" سوه.

د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:

دغه قانون صرف په افعالو کي جاري کیږي او په افعالو کي هم صرف په ثلاثي مجرد کي د اجوف واوي د څلورو بابو څخه صرف د دوو بابو یعني د "فَعَلَ یَفْعُلُ" او "فَعُلَ یَفْعُلُ" په ماضي معلوم کي په نه (۹) صیغو کي جاري کیږي یعني د "ضَرَبْنَ" څخه بیا تر "ضَرَبْنَا" پوري او په مزیدو کي نه جاري کیږي د دې قانون څخه مخکي اکثر د "قَالَ بَاعَ" او التقائي ساکنین والا قانون جاري کیږي.

(۴۷) قانون:

واو مکسور و یای مطلق که در ماضی معلوم ثلاثی مجرد اجوف الف شده بیفتد فاکلمه را حرکت کسره مید هند وجوبا. (۱)

(۱) د دې قانون اتفاقي مثالونه:

۱. د "واو" مثال: جُدْ په اصل کي جوِدْ وو.

۲. د "یا" مفتوح مثال: هِبْ په اصل کي هیَبْ وو.

۳. د یا مکسور مثال: نِلْ په اصل کي نیِلْ وو.

د قانون خلاصه:

هر واو مکسور او یاء مطلقًا (خوا که مکسوره وي، که مضمومه وي او که مفتوحه وي) چې د اجوف ثلاثي مجرد په ماضي معلومه کې په الف سره بدل سوي وي او بیا الف غورځېدلی وي. نو د داسې واو او یاء په بدله کې فاء کلمې ته حرکت د کسرې ورکول واجب دي.

د قانون تفصیل:

د دې قانون نوم دئ د "خِفْنَ يَخَفْنَ" والا قانون.

د دې قانون د پاره یو حکم دئ او پنځه یې شرطونه دي.

حکم یې دا دئ چې په ماضي معلوم کې "فا" کلمې ته حرکت د کسرې ورکول واجب دي

۱. اول شرط یې دا دئ چې واو به مکسور وي او یاء به مطلقا وي، احترازي مثال: "قَوَّلْنَ صَوَّنَّ".

۲. دوهم شرط یې دا دئ چې په ماضي معلوم کې به وي، احترازي مثال: "يَخَفْنَ".

۳. دریم شرط یې دا دئ چې باب به د ثلاثي مجرد وي، احترازي مثال: "أَطَلْنَ" چې په اصل کې "أَطْيَلْنَ" وو.

۴. څلورم شرط یې دا دئ چې په اجوف کې به وي، احترازيَ مثال: رَمَتْ په اصل کې "رَمَيَتْ" وو.

۵. پنځم شرط یې دا دئ چې کوم "واو" او "یا" چې په الف سره بدل سوي دي، هغه الف به حذف سوی وي. احترازي مثال: خَافَ يَخَافُ دلته نه دئ حذف سوی.

اتفاقي مثال: د "خَفْنَ يَخَفْنَ" څخه "خِفْنَ يَخَفْنَ" ویل واجب دي.

د یاء مفتوح اتفاقي مثال: "بِعْنَ" دئ. د یاء مکسور اتفاقي مثال: "طِبْنَ" دئ. د یاء مضموم اتفاقي مثال: "هِبْنَ" دئ.

---

۴. د یاء مضموم مثال: ... په اصل کې ... وو.

په قانون کې د مکسور العین قید ... دئ: خو ... کسره د ماضي پر عین کښېنه وي. ... د مضارع پر عین کله وي. لکه: ...

... په اصل کې ... وو، ... باب ... (... الاصول)

لکه "طِخْنَ" په اصل کي "طَخِنَ" وو، بِغْنَ په اصل "يَغْنَ" وو، "طِبْنَ" په اصل کي "طَبِنَ" وو، "هِنْنَ" په اصل کي "هَيِنَ" وو.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف په افعالو کي جاري کيږي او په افعالو کي هم صرف په ثلاثي مجرد کي د اجوف واوي د ځلورو بابو څخه صرف د دوو باب. يعني "فَعِلَ يَفْعَلُ" لکه: "خَوِفَ يَخْوَفُ" او "فَعَلَ يَفْعِلُ" لکه: "طَيَحَ يَطْيِحُ" په ماضي معلوم کي په نه (۹) صيغو کي جاري کيږي يعني د "ضَرَبْنَ" څخه بيا تر "ضَرَبْنَا" پوري که چيري ماضي مکسوره وه نو فبها ورنه بيا که چيري مضارع مکسور العين وه بيا هم دغه قانون جاري کيږي خواه که پر ماضي باندي هر حرکت وي او په مزيدو کي دا قانون نه جاري کيږي او د ده څخه مخکي اکثره د "قال باع" او التقائي ساکنين والا قانون جاري کيږي.

صيغي:

موزون	وزن	سه اقسام	شش اقسام	هفت اقسام	صيغه	قانون	اصل	نظير	باب
فَأْتَمَتْ	فَافْتَعَلَتْ	فعل	ثلاثي مزيد	مثال واوي	واحده مؤنثه غائبه ماضي معلوم	همزه وصلي تحتي / اتقريتقد / واحدت	فَاوْتَعَدَتْ	فَاكْتَسَبَتْ	افتعال
ايقِنَا	أَفْعِلَا	فعل	ثلاثي مزيد	مثال يائي	تثنيه مذكر مخاطبين امر حاضر	نون اعرابي	تُوْقِنَانِ	أَكْرِمَا	افعال
نَابَتْ	فَعَلَتْ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	واحده مؤنثه غائبه ماضي معلوم	قال باع	نَوَبَتْ	قَالَتْ	ثلاثي مجرد
يُهْدَى	يُفْعَلُ	فعل	ثلاثي مجرد	ناقص يائي	واحد مذكر غائب مضارع مجهول	مضارع مجهول / قال باع	يُهْدَيُ	يُضْرَبُ	ثلاثي مجرد
لن جالا	اِنْفَعَلَا	فعل	ثلاثي مزيد	اجوف واوي	تثنيه مذكر غائبين ماضي معلوم	همزه وصلي تحتي / قال باع / حروف اخذو نون اعرابي	لانجولا	اِنْصَرَفَا	انفعال
مَلُوا	فَعَلُوا	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف يائي	جمع مذكر غائبين ماضي معلوم	قال باع	مَيَلُوا	ضَرَبُوا	ثلاثي مجرد
وامتاروا	اِفْتَعِلُوا	فعل	ثلاثي مزيد	اجوف يائي	جمع مذكر مخاطبين امر حاضر	همزه وصلي تحتي / نون اعرابي / قال باع	اِمْتَيِرُوا	اِجْتَمِعُوا	افتعال
نَاعُوا	فَعَلُوا	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع مذكر غائبين ماضي معلوم	قال باع	نَوَعُوا	ضَرَبُوا	ثلاثي مجرد
اِتَّقَى	اِفْتَعَلَ	فعل	ثلاثي مزيد	لفيف مفروق	واحد مذكر غائب ماضي معلوم	اتقريتقد / قال باع	اِوْتَقَيَ	اِكْتَسَبَ	افتعال
كَاعُوا	فَعَلُوا	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع مذكر غائبين ماضي معلوم	قال باع	كَوَعُوا	ضَرَبُوا	ثلاثي مجرد
هَرْوَلَا	فَعْلَلَا	فعل	رباعي مجرد	اجوف واوي	تثنيه مذكر غائبين ماضي معلوم	.	×	دَحْرَجَا	رباعي مجرد
خَانُوا	فَعَلُوا	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع مذكر غائبين ماضي معلوم	قال باع	خَوَنُوا	ضَرَبُوا	ثلاثي مجرد
يُخْتَارُونَ	يُفْتَعَلُونَ	فعل	ثلاثي مزيد	اجوف يائي	جمع مذكر غائبين مضارع مجهول	قال باع	يُخْتَيَرُونَ	يُكْتَسَبُونَ	افتعال
لن يُيَاسِرُوا	لن يُفَاعِلُوا	فعل	ثلاثي مزيد	مثال يائي	جمع مذكر غائبين فعل نفي	نون اعرابي	يُيَاسِرُونَ	يُضَارِبُونَ	مفاعله
فَخَافُوا	فَفَعِلُوا	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع مذكر غائبين ماضي معلوم	قال باع	فَخَوِفُوا	فَضَرَبُوا	ثلاثي مجرد
وَقَى	فَعَلَ	فعل	ثلاثي مجرد	لفيف مفروق	واحد مذكر غائب ماضي معلوم	قال باع	وَقَيَ	ضَرَبَ	ثلاثي مجرد

يُوْتِ	يُفْعَلُ	ناقص	ثلاثي مجرد	لفيف مقرون	واحد مذكر غائب مضارع مجهول	قال باب از مضارع مجهول	يُوْتَى	يُضْرَبُ	مرفوع
وَلْهَوْ	فَعَلَ	ناقص	ثلاثي مزيد	لفيف مقرون	واحد مذكر غائب ماضي معلوم	قال باب	وَلَّى	صَرَّفَ	تحليل
أَنْ يَخْشَوْا	أَنْ يَفْعَلَا	ناقص	ثلاثي مزيد	اجوف واوي	تثنيه مذكر غائب مضارع معروف	ضم كلمه پر طول، نون مرفي	يَصُوْفَا	يَصْرِفَا	نصب
فَرَأَوْا	فَافْتَعَلُوا	ناقص	ثلاثي مزيد	اجوف يائي	جمع مذكر غائب ماضي معلوم	دو كراز كو قال باب، همزه وصل	ازْتَيَنُوا	اِجْتَمَعُوا	قعل

التمرين:

خُذَنَ، نِئْنَا، مِتْ، صُمْتَ، ثِقْتَ، رِتْ، لَتْ، طِنْ، قَدْكَنْ، تَقْنَاهُ، عَدْتُمْ، بِرْنَ، دَتْ، زِدْنَاهُمْ، دُمْتَ، اِنْ كِنِّي، عَنْتَ، صِنْتُ، لِنْتُمْ، جِنْتُ.

(۴۸)قانون:

هر واو و ياء مضموم يا مكسور متوسط يا در حكم متوسط كه در اصل سلامت نماند و باشد و در ناقص ثلاثي مجرد مطلقاً در فعل متصرف باشد يا در متعلقات وى بجز فعل حقيقي يا حكمي از اجوف و تفعلين از ناقص حركت آن واو، و يا نقل كرده بما قبل مى دهند وجوباً، بشر طيكه آن واو و يا بدل از همزه و ضمه وكسره آنها منقول از همزه و ما قبل آنها مفتوح والف نباشد و در فعل از اجوف نقل حركت وحذف واشمام، و در تفعلين از ناقص(۱) نقل حركت واثبات وى جائز است.(۲)

---

(۱) د تَفْعَلِيْنَ د ناقص څخه مراد د تَفْعَلِيْنَ وزن دي. نه د تَفْعَلِيْنَ صيغه.
د نقل حركت لغت افصح دئ او د حذف حركت لغت ضعيف دئ.
(۲) متوسط پر دوه قسمه دئ:
۱. حقيقي.
۲. حكمي.
حقيقي هغه دئ چي واو او يا د عين كلمي په مقابله كي وي. لكه: "يَقُوْلُ" او "يَبِيْعُ" او حكمي هغه دئ چي واو او يا د لام كلمي په مقابله كي وي او د دوى څخه وروسته ضمير د فاعل يا د تثنيې او جمع علامه لاحق سوې وي، د ضمير فاعل مثال: "يَدْعُوْنَ" "يَرْمُوْنَ". د علامې فاعل مثال: "دَاعِيُوْنَ دَاعِيُوْنَ".
د فعل متصرف څخه مراد هغه فعل دئ چي د هغه تول گردانونه راځي، لكه: فعل ماضي، فعل مضارع، امر، نهي و غيره.
د متعلقات فعل متصرف څخه مراد اسم فاعل، اسم مفعول، صفت مشبه، اسم ظرف، اسم آله، اسم مبالغه او اسم مصدر دي.
۳: فُعِلَ پر دوه قسمه دئ:
۱. فُعِلَ حقيقي.
۲. فُعِلَ حكمي.
فُعِلَ حقيقي هغه ته ويل كيږي چي حقيقتاً د فُعِلَ پر وزن باندي وي. لكه: قُوْلَ بر وزن فُعِلَ.

د قانون خلاصه:

د واو او یاء چې مضموم یا مکسور وي، حقیقتًا په مابین کې وي (یعني د عین کلمې په مقابله کې وي) یا حکمًا په مابین کې وي او هغه واو او یاء په اِصل کې (یعني د فعل ماضي د واحد په صیغه کې) سلامت نه وي پاته سوي، او هغه واو او یاء به د ناقص په ثلاثي مجرد کې مطلقًا (د مطلقا مطلب دا دئ چې هغه واو او یاء به د ناقص په صیغو کې وي خوا که هغه واو او یاء په ماضي کې سلامت پاته سوي وي او که نه وي قانون جاري کیږي) او په فعل متصرف یا په متعلقاتو د فعل متصرف کې به وي، او هغه واو او یاء به په هغه کلمه کې نه وي چې د فُعِلَ حقیقي یا حکمي پر وزن وي. او دا کلمه به د تَفْعِلَنْ پر وزن د ناقص څخه هم نه وي. نو د دغه واو او یاء حرکت نقل کول ما قبل ته ور کول واجب دي، په دې شرط چې د غه واو او یاء به د همزه څخه تبدیل شده نه وي، او د دوی ضمه او کسره به د همزه څخه نه وي را نقل سوي، او د واو او یاء ماقبل به مفتوح او الف نه وي، او دغه واو او یاء به په اسم مفعول د اجوف یایي کې نه وي.

د قانون تفصیل:

د دې قانون نوم دئ د "یَقُوْلُ یَبِیْعُ" والا قانون.

او حکمي هغه دئ چې د کلمې د شروع څخه د بعضي حروف د غورځولو په وجه باندي د فَعِلَ وزن جوړ سي، لکه: د اَقْوِمْ څخه د الف او نون او د اَخْشِیَ څخه د الف او "خ" په غورځولو سره قِوْدَبِیَ جوړ سو.

د دې قانون د اتفاقي مثال مختلف صورتونه:

۱. واو او یاء پر عین کلمه وي او په اصل کې سلامت نه وي پاته سوي، لکه: د یَقْوُلُ یَبْیِعُ څخه یَقُوْلُ یَبِیْعُ ویل واجب دي.
۲. د ناقص په ثلاثي مجرد کې مطلقا وي، خواه که سلامت وي یا نه وي، نو قانون جاري کیږي، لکه: دُعِوْنَ څخه دُعُوْا او د خَشِیُوْا څخه خَشُوْا ویل واجب دي. او یا په فعل متصرف کې وي. لکه: د یَدْعُوُوْنَ څخه یَدْعُوْنَ او د یَرْمِیُوْنَ څخه یَرْمُوْنَ ویل.
۳. واو او یاء چې په متعلقات د فعل متصرف کې وي، لکه: د دَاعِوُوْنَ څخه دَاعُوْنَ ویل او د رَامِیُوْنَ څخه رَامُوْنَ ویل واجب دي.
۴. واو او یاء به د یو جوازي قانون پر بنیاد د همزه څخه تبدیل شده نه وي راغلي، لیکن که چیرې د یو وجوبي قانون پر بنیاد باندي تبدیل شده راغلی وي، بیا قانون جاري کیږي، لکه: جَائِیُوْنَ څخه جَائُوْنَ ویل. د "وَ...." والا قانون پر جاري سوی دئ.
۵. په قانون کې دا ویل سوي و چې د اجوف یایي په اسم مفعول کې به نه وي. که چیرې د اجوف واوي په اسم مفعول کې وي، نو بیا قانون جاري کیږي. لکه: د مَقْوُوْلٌ څخه مَقُوْلٌ ویل.
۶. مَبْیُوْنٌ، مَبْیُوْبٌ، مَصْوُوْنٌ، مَخْوُوْطٌ، مَسْوُوْكٌ، مَطْیُوْبٌ په دې کلماتو کې د قانون نه جاري کېدل شاذ دي.

ددې قانون دپاره درې حکمه دي او د اول حکم دپاره لس شرطونه دي. د دوهم حکم دپاره درې شرطونه دي او د دريم حکم دپاره يو شرط دئ.

اول حکم: اول حکم يې دا دئ چې د واو او ياء حرکت نقل کول او ماقبل ته ورکول واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چې واو او ياء به مضموم يا مکسور وي. احترازي مثال: "يَقْوَلُ يَبْيَعُ".
۲. دوهم شرط يې دا دئ چې دغه واو او يا به متوسط يا په حکم د متوسط کې به وي، احترازي مثال: "يَدْعُوْيَرْمِيْ".
۳. دريم شرط يې دا دئ چې دغه واو او يا به په فعل متصرف يا په متعلقاتو د فعل متصرف کې را غلي وي، احترازي مثال: "قَوْرَمٌ".
۴. څلورم شرط يې دا دئ چې دغه واو او ياء به په اصل کې سالم نه وي، احترازي مثال: "يَعْوِرُ يَصْيِدُ". ځکه د دوی اصل "عَوِرَ اوصَيِدَ" دئ، په دوی کې واو او ياء سالم دي.
۵. پنځم شرط يې دا دئ چې دغه واو او ياء به په "فِعلَ" حقيقي يا حکمي د اجوفو کې نه وي، احترازي مثال: "قَوِلَ بَيِعَ" دا مثالونه د "فِعلَ" حقيقي دئ. د "فِعلَ" حکمي احترازي مثال لکه: "اُقْوِدَاُخْتِيِرَ".
۶. شپږم شرط يې دا دئ چې دغه واو او ياء به د "تَفْعَلِيْنَ" په وزن د ناقص کې نه وي، احترازي مثال: "تَدْعُوِيْنَ". دا د ناقص صيغه ده.
۷. اوم شرط يې دا دئ چې دغه واو او ياء به بدل د همزه څخه نه وي، احترازي مثال: "سُوِلَ مُسْتَهْزِيُوْنَ" چې په اصل کې "سُئِلَ مُسْتَهْزِئُوْنَ" وو.
۸. اتم شرط يې دا دئ چې ددغه واو او ياء حرکت به منقول د همزه څخه نه وي، احترازي مثال: "يَسُوْيَجِيْ" چې په اصل کې "يَسْوْءَيَجِيْءَ" ود.
۹. نهم شرط يې دا دئ چې د دغه واو او ياء ماقبل به مفتوح نه وي، احترازي مثال: "قَوِيَ حَيِيَ".
۱۰. لسم شرط يې دا دئ چې د دغه واو ماقبل به الف نه وي. احترازي مثال: "قَاوِلٌ بَايِعٌ".

اتفاقي مثال: د "يَقْوُلُ يَبْيِعُ" څخه "يَقُوْلُ يَبِيْعُ" ويل واجب دي.

دا د حقيقي متوسط مثال دئ. د حکمي متوسط مثال د "دَاعِوُوْنَ رَامِيُوْنَ" څخه "دَاعُوْنَ رَامُوْنَ" ويل واجب دي.

دوهم حکم: دوهم حکم يې دا دئ چي نقل حرکت، حذف او اشمام درې سره جائز دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چي په "فِعِلَ" حقيقي يا حکمي د اجوفو کي به راغلي وي، احترازي مثال: "يَقُوْلُ يَبِيْعُ".

۲. دوهم شرط يې دا دئ چي په اصل کي به سالم نه وي ياته، احترازي مثال: "بَعِيْدٌ بِعِيْدٌ".

۳. دريم شرط يې دا دئ چي بدل به د همزه څخه نه وي، احترازي مثال: "سُيِلَ مُسْتَهْزِيُوْنَ" چي په اصل کي "سُئِلَ مُسْتَهْزِئُوْنَ" وه.

اتفاقي مثال: د "قُوِلَ" څخه "قِيْلَ" دا د نقل حرکت مثال دئ. "قُوْلَ" دا د حذف مثال دئ. د اشمام ادا يې د قاريانو صاحبانو څخه زده کړئ.(۱)

دريم حکم: دريم حکم نقل حرکت او اثبات د حرکت دواړه جائز دي.

۱. شرط يې دا دئ چي په "تَفْعُلِيْنَ" وزن د ناقصو کي به راغلی وي، احترازي مثال: "يَقُوْلُ يَبِيْعُ".

اتفاقي مثال: د "تَدْعُوِيْنَ" څخه "تَدْعِيْنَ" ويل هم جائز دئ او پر خپل حال پرېښول هم جائز دي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

د دې قانون اول حکم په اسماؤو او افعالو دواړو کي جاري کيږي او په اجوف کي په واحد، تثنيه، جمع په ټولو صيغو کي جاري کيږي او په ناقصو کي صرف د جمع په صيغو کي جاري کيږي او په افعال ناقصه وو کي چي کم باب د "کَانَ يَکُوْنُ" دئ په هغه کي د جحد او نهي په صيغو کي اکثريت لام کلمه خلاف القياس حذف کيږي لکه: "لَمْ تَکُ" په اصل کي "تَکُوْنُ" وو "دَعُوْا" په اصل

(۱) اشمام دوه قسمه دئ: يو اشمام الحرکات بل اشمام الحروف. اشمام الحرکات و دې ته وايي چي کسره د ضمې و طرفته مائله سي. او اشمام الحروف و دې ته وايي چي ياء ساکنه د واو طرفته مائله سي. لکه: "قِيْلَ" په داسي انداز ويل چي نه مکمله ياء وي او نه مکمل واو وي. (ارادي صفحه ۲۹ حاشيه ۱)

کي "دَعَوُوْا" وو او "دَعَوْا" په اصل کي "دَعِوُوْا" وو او د دې قانون دوهم حکم د ثلاثي مجرد د اجوف د ټولو بابو په ماضي مجهوله کي جاري کيږي او د ثلاثي مزيد صرف په دوو بابو يعني افتعال او انفعال کي په دې شرط جاري کيږي چي په هفت اقسامو کي به باب د اجوف وي او د دې قانون دريم حکم په اسماؤو کي صرف د ثلاثي مجرد د اجوف يايي په اسم مفعول کي جاري کيږي او په افعالو کي صرف په هغه صيغه کي جاري کيږي چي هغه د "تَفْعَلِيْنَ" پر وزن وي او په هفت اقسامو کي ناقص واوي يا يايي وي او په ناقص کي دا قانون صرف د جمع په صيغو کي جاري کيږي.

صيغي:

موزون	وزن	سه اقسام	شش اقسام	هفت اقسام	صيغه	قانون	اصل	نظير	باب
وَازْدَادُوْا	وَافْتَعَلُوْا	فعل	ثلاثي مزيد	اجوف يائي	جمع مذکر غائبين ماضي معلوم	همزه وصل قطعي، قال باع، [illegible]	اِزْتَيَدُوْا	اِخْتَصَمُوْا	افتعال
لِنْ	اِفْعِلْ	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي	واحد مذکر مخاطب امر حاضر	امر حاضر، همزه وصل	اِوْلِنْ	عِدْ	[illegible]
اِثَارُوْا	اِفْتَعَلُوْا	فعل	ثلاثي مزيد	اجوف واوي	جمع مذکر غائبين ماضي معلوم	[illegible]، قال باع	اِثْتَوَرُوْا	اِخْتَصَمُوْا	افتعال
مُخْتَالَانِ	مُفْتَعَلَانِ	اسم	ثلاثي مزيد	اجوف يائي	تثنيه مذکر اسم مفعول	قال باع	مُخْتَيَلَانِ	مُخْتَصَمَانِ	افتعال
وَاكْتَالُوْا	وَافْتَعَلُوْا	فعل	ثلاثي مزيد	اجوف يائي	جمع مذکر غائبين فعل ماضي معلوم	همزه وصل قطعي، قال باع	اِكْتَيَلُوْا	اِجْتَمَعُوْا	افتعال
وَازْدَرٰى	وَافْتَعَلَ	فعل	ثلاثي مزيد	ناقص يائي	واحد مذکر غائب ماضي معلوم	همزه وصل قطعي، قال باع، [illegible]	اِزْتَرَيَ	اِكْتَسَبَ	افتعال
[illegible]	لَاتَفْعِلُوْنَ	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي	جمع مذکر مخاطبين فعل نفي معلوم	يعد	لَاتَوْعِظُوْنَ	لَاتَعِدُوْنَ	ثلاثي مجرد
وَالْتَوَتْ	وَافْتَعَلَتْ	فعل	ثلاثي مزيد	لفيف مقرون	واحده مؤنثه غائبه ماضي معلوم	التقاء ساکنين، همزه وصل قطعي	اِلْتَوَيَتْ	اِجْتَمَعَتْ	افتعال
لَاتَبْتَاعُوْا	لَاتَفْتَعِلُوْا	فعل	ثلاثي مزيد	اجوف يائي	جمع مذکر فعل نهي معلوم	نون اعرابي، قال باع، الم تعلم، [illegible]	تَبْتَيِعُوْنَ	تَجْتَمِعُوْنَ	افتعال
كِدْنَا	فِعْلْنَا	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع متکلم ماضي معلوم	قال باع، التقاء ساکنين، [illegible]	كَوِدْنَا	جِئْنَا	ثلاثي مجرد
قُمْنَ	فُعْلَنَ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع مؤنث غائبات فعل ماضي معلوم	قال باع، التقاء ساکنين، قلن طلن	قَوَمْنَ	قُلْنَ	ثلاثي مجرد
بِتَّ	فُعِلْتَ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	واحد مذکر مخاطب ماضي مجهول	يقول يبيع، التقاء ساکنين، [illegible]	كُوِدْتَ	بِعْتَ	ثلاثي مجرد
كُتَّ	فُعِلْتَ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	واحد [illegible] ماضي مجهول	يقول يبيع، التقاء ساکنين، [illegible]	كُوِدْتَ	قُمْتَ	ثلاثي مجرد
قَدْ زَلُّوْا	فَعَلُوْا	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع مذکر غائبين ماضي معلوم	قال باع	زَوَلُوْا	ضَرَبُوْا	ثلاثي مجرد
دُدْنَ	فُعْلَنَ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف، مضاعف	جمع مؤنث غائبات ماضي معلوم	قال باع، التقاء ساکنين، قلن طلن	دَوَدْنَ	قُلْنَ	ثلاثي مجرد
بِمَلُوْمٍ	مَفْعُوْلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	واحد مذکر اسم مفعول	يقول يبيع	مَلْوُوْمٌ	مَقُوْلٌ	ثلاثي مجرد
فَارْتَابَتْ	فَافْتَعَلَتْ	فعل	ثلاثي مزيد	اجوف يائي	واحده مؤنثه غائبه ماضي معلوم	قال باع، همزه وصل قطعي	اِرْتَيَبَتْ	اِخْتَصَمَتْ	افتعال
رُنْ	اُفْعُلْ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	واحد مذکر مخاطب امر حاضر	امر حاضر، همزه وصل	اُرْوُنْ	قُلْ	ثلاثي مجرد
فِيْهُوْا	فُعِلُوْا	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع مذکر غائبين ماضي مجهول	يقول يبيع، [illegible]	فُوِهُوْا	قِيْلُوْا	ثلاثي مجرد
فِهُنَّ	اِفْعَلُنَّ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع مذکر مخاطبين امر حاضر بانون خفيفه	نون اعرابي، نون خفيفه	اِفْوَهُنْ	خِفْنَ	ثلاثي مجرد
فِهُوْا	اِفْعَلُوْا	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع مذکر مخاطبين امر حاضر	نون اعرابي، همزه وصل	اِفْوَهُوْا	خَافُوْا	ثلاثي مجرد
ثُتْ	لَفَعَلْتَ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	واحد مذکر مخاطب ماضي معلوم	قلن طلن، حذف، التقاء ساکنين	لَفَوَتَ	قُمْتَ	ثلاثي مجرد
[illegible]	فَعَلْتُنَّ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع مؤنث مخاطبات ماضي معلوم	قال باع، التقاء ساکنين، [illegible]	ثَوَمْتُنَّ	قُمْتُنَّ	ثلاثي مجرد

التمرين:

مَنْ يُطِعِ الله. صُوَل. يُمِيتُ. تُوبُوا. لَاتَقُمْ. مُتُّوا. اُجِيبُوا. فُضِّلَ. تَرْتَابُوا. نُصِيبُ. لَا يُؤمِنُونَ. تَمِيلُونَ. فِيهَا. فَاعِينُونِي. فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي. تُرِيدُ. يَحْتَارُونَ. ضِيْقٌ. يَخُوبُ. فَاسْتَعِذْ.

(۴۹)قانون:

هر واو و یاء متوسط مفتوح که ... متحرك باشد، در فعل متصرف یا متعلقات وی سوای کلمه اسم که بر وزن اَفْعَلُ ما قبلش حرف صحیح ساکن مظهر باشد فتحش را نقل کرده بما قبل واو و آن را به الف بدل کنند وجوباً بشرطیکه آن کلمه ملحق و بمعنی لون و عیب و بین الساکنین حقیقتاً یا حکماً نباشد.(۱)

د قانون خلاصه:

هر واو او یاء چې پر عین کلمه باندې وي، مفتوح وي، په اصل کې (یعني په فعل ماضي) کې سالم نه وي، په فعل متصرف یا په متعلقاتو د فعل متصرف کې وي، او هغه کلمه د اسم د اَفْعَلُ پر وزن باندې نه وي، او د دغه واو او یاء ماقبل حرف صحیح ساکن مظهر قابل د حرکت وي، نو د دغه واو او یاء فتحه نقل کول ماقبل ته ور کول او واو یاء په الف سره بدلول واجب دي، په دې شرط چې هغه کلمه ملحق په (رباعي) پورې نه وي، او په دې کې به د عیب او رنګ معنی نه وي، او صیغه د آلې به هم نه وي.

---

(۱) په اقوَامًا او استقوَامًا کې د قانون آخري شرط مفقود دئ یعني بین الساکنین دي. یا هم قانون جاري سوی دئ، د هغه وجه دا ده چې دا مصادر دي او مصادر په تعلیل کې د فعل تابع دي کله چې د دوی په افعالو کې تعلیل سوی دئ، نو په دوی کې هم تعلیل کیږي هذا الجواب علی مذهب الکوفیین.

"یَقُلْ" او "تَرْتَقُلْ" مصادر نه دي او بین الساکنین دي یا هم قانون په کې جاري سوی دئ. لیکن زموږ مراد د ساکنین څخه سکون لازمي دئ او دلته د لام کلمه سکون عارضي دئ. نو ځکه قانون جاري سوی دئ.

۲: اَسْتَحْوَذَ. اِسْتَصْوَبَ. اَغْيَلَتْ په دې الفاظو کې د قانون ټول شرائط موجود دي بیا هم قانون نه دئ جاري سوی وجه یې دا ده چې دا الفاظ خلاف قانون شاذ دي. د ابو زید په نزد بندې د داسې بابو تصحیح چې د هغه فعل ثلاثي نه وي قیاسي ده. لکه: اِسْتَحْوَذَ او د سیبویه په نزد باندې اِسْتَحْوَذَ هم شاذ دئ او په صحیح کې داسې ذکر سوی دئ چې د دغه ټول بابونه پر خپل اصل باندې پرېښودل هم جائز دي: ځکه اَسْتَحْوَذَ او اِسْتَصْوَبَ اهل عرب قیاساً استعمال او ... (هدی شرح زنجاني صفحه ۸۲)

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم دئ د "يَقَانَ يَايَعَ" والا قانون.
د دې قانون دپاره يو حکم دئ او دوولس (۱۲) يې شرطونه دي.
حکم يې دا دئ چې د واو اوياء حرکت نقل کول. و ماقبل ته ور کول، بيا واو او ياء په الف سره بدلول واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چې واو او ياء به متوسط وي يعني د عين کلمې په مقابله کې به وي، احترازي مثال: لَن يَدعُوَ لَن يَرمِيَ.
۲. دوهم شرط يې دا دئ چې مفتوح به وي، احترازي مثال: "يَقوَلَ يَبيَعَ".
۳. دريم شرط يې دا دئ چې په اصل کې به سالم نه وي، احترازي مثال: "يَعوَرُ يَصيَدُ" ځکه د دوی اصل "عَوِرَ" او "صَيِدَ".
۴. څلورم شرط يې دا دئ چې په فعل متصرف يا د فعل متصرف په متعلقاتو کې به وي، احترازي مثال: "مَاأَقوَلَهُ مَاأَبيَعَهُ".

فائده:

د افعال متصرفه وو څخه مراد هغه افعال دئ چې د دوی دپاره واحد، تثنيه او جمع راځي، لکه ماضي، مضارع او امر. د متعلقاتو څخه مراد شپږ اسماء مشتقه دي، يعني: اسم فاعل، اسم مفعول، صفت مشبه، اسم تفضيل، اسم ظرف او اسم آله.

۵. پنځم شرط يې دا دئ چې دغه واو او ياء به په اسم کې په داسې کلمه کې نه وي چې هغه پر وزن د "أَفعَلَ" وي، احترازي مثال: "أَقوَلَ أَبيَعَ".
۶. شپږم شرط يې دا دئ چې ماقبل به يې حرف صحيح وي، احترازي مثال: "قَاوَلَ بَايَعَ".
۷. اووم شرط يې دا دئ چې ماقبل به يې حرف صحيح ساکن وي، احترازي مثال: "قَوَّلَ بَيَّعَ".
۸. اتم شرط يې دا دئ چې مظهر به وي، احترازي مثال: "قَوَّلَ بَيَّعَ".
۹. نهم شرط يې دا دئ چې دغه واو او ياء به په کلمه ملحقه کې نه وي. احترازي مثال: "جَهوَرَ شَريَفَ". ځکه چې دلته واو او ياء په کلمات ملحقه وو کې دي او دغه کلماتې د

"دَحْرَجَ" ملحقي دي چي په اصل کي "جَهْوَرَ" وه، واو او یاء تر لام کلمې مخکې صرف د الحاق دپاره را وړل سول.

۱۰. لسم شرط یې دا دئ چي دغه واو او یاء به په داسي کلمه کي نه وي چي په هغه کي معنٰی د لون وي، احترازي مثال: "اِسْوَدَّ اِبْيَضَّ".

۱۱. یولسم شرط یې دا دئ چي دغه واو او یاء به په داسي کلمه کي نه وي چي په هغه کي معنٰی د عیب وي، احترازي مثال: "اِعْوَرَّ اِعْيَنَّ".

۱۲. دوولسم شرط یې دا دئ چي دغه واو او یاء به د دوو حقیقي یا حکمي ساکنانو په مینځ کي نه وي، احترازي مثال: "مِقْوَالٌ او مِقْوَنَةٌ".

اتفاقي مثال: د "يَقْوَلُ يَبْيَعُ" څخه "يَقَالُ يَبَاعُ"، ویل او د "مَقْوَلٌ مَهْيَبٌ" څخه "مَقَالٌ مَهَابٌ" ویل واجب دي.

د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:

دغه قانون په اسماؤ او افعالو دواړو کي جاري کیږي او صرف د اجوف په صیغو کي جاري کیږي په مثال او ناقص کي نه جاري کیږي او کله چي هم د یقال یباع والا قانون په صیغه کي جاري سي نو د جاري کېدلو څخه وروسته د هغه صیغه پر "فا" کلمه باندي خامخا فتحه راځي لکه: "يَخَافُ، مَقَالٌ" په اصل کي "يَخْوَفُ، مَقْوَلٌ" وو بعض علماء کرام وایي چي دغه قانون په باب افعال او استفعال کي جوازا جاري کیږي لکه: "اِسْتَحْوَذَ" او د دې قانون سره د باب استفعال "تا" هم اکثریت خلاف القیاس حذف کیږي لکه: "فَمَا اسْطَاعُوْا" په اصل کي "اِسْتَطَاعُوْا" وو.

(۵۰) قانون:

هر واو و یاء که واقع شود بعد از الف فاعل و در اصل سلامت نمانده باشد یا اصل او نباشد آن واو و یاء را به همزه بدل کنند وجوبا. (۱)

---

(۱) فعلُ څلور قسمه دئ:

۱. فعلُ صفتي. لکه: ضارب. و دې ته اسم فاعل ویل کیږي.

۲. فعلُ مصدري. یعني هغه مصدر چي د فعلُ پر وزن وي. لکه ذِبۀ.

۳. فعلُ اسمي. یعني د فعلُ جمع. لکه: ضِبٌ.

د قانون خلاصه:

هر واو او ياء چي د الف فاعل څخه وروسته واقع سي، په اصل يعني په (فعل ماضي) کي سلامت نه وي پاته، يا د ده اصل يعني (فعل ماضي) په کلام د عربو کي مستعمل نه وي، نو دغه واو او ياء په همزه سره بدلول واجب دي.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم دئ د "قَائِلٌ بَائِعٌ" والا قانون.

د دې قانون دپاره يو حکم دئ او درې شرطونه دي.

حکم يې دا دئ چي واو او ياء په همزه سره بدلول واجب دئ.

۱. اول شرط يې دا دئ چي واو او ياء به تر الف وروسته وي، احترازي مثال: "قَوْلٌ بَيْعٌ".

۲. دوهم شرط يې دا دئ چي واو او ياء به د فَاعِلٌ تر الف وروسته وي، احترازي مثال: "مَقَاوِلُ مَبَايِعُ".

۳. دريم شرط يې دا دئ چي دغه واو او ياء به په اصل کي سلامت نه وي، يا به بالکل اصل د دوی نه وي، احترازي مثال: "عَاوِرٌ صَايِدٌ" چي د دوی اصل "عَوِرَ صَيِدَ" سالم دئ.

اتفاقي مثال: د "قَاوِلٌ بَايِعٌ" څخه "قَائِلٌ بَائِعٌ" ويل واجب دي. د دوی اصل "قَالَ بَاعَ" دئ چي په دوی کي واو او ياء سالم نه دي.

---

۴. فَاعِلٌ نسبتي، يعني هغه اسم چي د فَاعِلٌ پر وزن وي او د ذُوْ كَذَا په معنی وي او د ذُوْ كَذَا څخه مراد مشتق منه دئ، لکه: تَامِرٌ بمعنی ذُوْ تَمْرٍ، لَابِنٌ بمعنی ذُوْ لَبَنٍ، دَافِقٌ بمعنی ذُوْ دَفْقٍ.

بعضي حضرات د اسم فاعل د ياء، تصغير څخه وروسته حرف علت په همزه سره بدلوي، لکه: د قُوَيْوِلٌ څخه قُوَيْئِلٌ او د بُوَيْيِعٌ څخه بُوَيْئِعٌ وايي؛ لان الاسم الفاعل الاجوف لايرد الى اصله وقت التصغير. (شافيه)

بازٌ، هاعٌ، لاعٌ، په اصل کي هايرٌ، هايعٌ، لايعٌ وه، په دې الفاظو کي عين کلمه خلاف قانون حذف سوې ده، حالانکه د دې قانون مطابق عين کلمه په همزه سره بدلول وه. (مراح الارواح)

د يَكُنْ يَكُوْنُ پر باب باندي چي کله حرف جازم داخل سي، نو نون اصلي حذف کول جائز دي، لکه: لَمْ يَكُ، لَمْ تَكُ.

اِسْتِطَاعَ په باب کي خلاف قياس تاء د استعمال جوازًا حذف کيږي، لکه فَمَا اسْطَاعُوْا اَنْ يَظْهَرُوْهُ وَمَا اسْتَطَاعُوْا لَهٗ نَقْبًا. (سورة الكهف).

د هغه مثال چي بالكل د هغه اصل (فعل ماضي) نه وي لكه: د "غَاوِطٌ او سَايِفٌ" څخه "غَائِطٌ سَائِفٌ" ويل واجب دي.

د قانون د جاري كولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف په اسماؤو كي جاري كيږي او د ثلاثي مجرد اجوف واوي يا يائي او لفيف مقرون په بابو كي د اسم فاعل په شپږو قياسي صيغو كي يعني درې مذكر او درې مؤنث صيغو كي جاري كيږي او كله كله د اسم جامد په صيغو كي هم جاري كيږي لكه: "غَائِطٌ" او "سَائِفٌ" په اصل كي "غَاوِطٌ" او "سَايِفٌ" وو.

صيغې:

موزون	وزن	قسم	شش اقسام	هفت اقسام	صيغه	قانون	اصل	نظير	باب
مِتُّمْ	فَعِلْتُمْ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف يائي	جمع مذكر مخاطبين ماضي معلوم	قال باع، التقاء ساكنين، خفف جمن، ضربتم، نتم	مَوِتْتُمْ	خَوِفْتُمْ	ثلاثي مجرد
جُوْعَ	فُعِلَ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	واحد مذكر غائب ماضي مجهول	ماضي مجهول يقول بيع	جُوِعَ	قُوِلَ	ثلاثي مجرد
اَطِيْعُوْا	افعِلُوا	فعل	ثلاثي مزيد	اجوف واوي	جمع مذكر مخاطبين امر حاضر	امر حاضر، يقول بيع، نون اعرابي اسقاط	اَطْوِعُوْا	اَكْرِمُوْا	افعال
بَدُبُوْا	فَعِلُوْا	[illegible]	ثلاثي مجرد	مضاعف	جمع مذكر غائبين فعل ماضي معلوم	ظل العين	بَدُبُوْا	عَلِمُوْا	ثلاثي مجرد
تَبَوَّأَا	تَفَعَّلَا	فعل	ثلاثي مزيد	مخط	تثنيه مذكر غائبين فعل ماضي معلوم	+	[illegible]	تَصَرَّفَا	تفعّل
تَبَوَّأَا	تَفَعَّلَا	فعل	ثلاثي مزيد	مخط	تثنيه مذكر مخاطبين امر حاضر	نون اعرابي	تَتَبَوَّأَنِ	تصرف	تفعّل
تَبَوَّأَا	تَفَعَّلَا	فعل	ثلاثي مزيد	مخط	تثنيه مؤنث مخاطبتين امر حاضر	نون اعرابي	تَتَبَوَّأَنِ	تَصَرَّفَا	تفعّل
تَبَوَّأْ	تَفَعَّلَنْ	فعل	ثلاثي مزيد	مخط	واحد مذكر مخاطب امر حاضر بانون خفيفه	نون خفيفه	تَبَوَّأَنْ	تَصَرَّفَنْ	تفعّل
لَائِيِيْ	فَاعِلِيْ	فعل	ثلاثي مزيد	مهموز العين	واحد مؤنث مخاطبه امر حاضر	نون اعرابي	تُلَائِيِيْنَ	ضَارِبِيْ	مفاعله
لَائِيِنْ	فَاعِلِنْ	فعل	ثلاثي مزيد	مهموز العين	واحد مؤنث مخاطبه امر حاضر بانون خفيفه	نون اعرابي، نون خفيفه	لَائِيِيْنَ	ضَارِبِنْ	مفاعله
لَائِيْ	فَاعِلٍ	اسم	ثلاثي مجرد	اجوف يائي	واحد مذكر اسم فاعل	نون تنوين، اسم فاعل، قائل	لَايِيٌ	نَاصِرٌ	ثلاثي مجرد
لَائِيٌ	فَاعِلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	اجوف يائي	واحد مذكر اسم فاعل	نون تنوين تثنيه وجمع، اسم فاعل، قائل	لَايِيٌ	بَائِعٌ	ثلاثي مجرد
لَمْ تَدَعْ	لَمْ تَفْعَلْ	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي	واحد مؤنث فعل جحد معلوم	يعد	لَمْ تَوْدَعْ	لَمْ تَضَعْ	ثلاثي مجرد
لَمْ تَدَعْ	لَمْ تَفْعَلْ	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي	واحد مذكر مخاطب فعل جحد معلوم	يعد	لَمْ تَوْدَعْ	لَمْ تَضَعْ	ثلاثي مجرد
لَمْ تَدَعْ	لَمْ تَفْعَلْ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	واحد مؤنث غائب فعل جحد معلوم	قال باع، التقاء ساكنين	تَدْوَعُ	لَمْ تَخَفْ	ثلاثي مجرد
لَمْ تَدَعْ	لَمْ تَفْعَلْ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	واحد مذكر مخاطب فعل جحد معلوم	قال باع، التقاء ساكنين	تَدْوَعُ	لَمْ تَخَفْ	ثلاثي مجرد
يَنْصُرْنَ	يَفْعُلْنَ	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	جمع مؤنث غائبات مضارع	حروف اتحاد	[illegible]	يَشْكُرْنَ	ثلاثي مجرد
يَنْصُرْنَ	يَفْعَلْنَ	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	جمع مؤنث غائبات مضارع	حروف اتحاد	پرحال خود	يَمْنَعْنَ	ثلاثي مجرد
يَنْصُرْنَ	فَعْلَلْنَ	فعل	رباعي مجرد	مثال يائي	جمع مؤنث غائبات ماضي	ضربن ... حروف اتحاد	يَنْصُرْنَ	دَحْرَجْنَ	[illegible]

موزون	وزن	تعریف	شش اقسام	هفت اقسام	صیغه	قانون	اصل	نحو	باب
يتصرّن	يتفعلن	فعل	ثلاثي مزيد	اجوف واوي	جمع مؤنث غائبات مضارع	[illegible]	يتصورن	يتصرفن	[illegible]
فيها	فعلا	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	[illegible]	[illegible]	فوها	خيفا	ثلاثي مجرد
فيها	افعلا	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	[illegible]	[illegible]	افوها	طيخا	ثلاثي مجرد
فيها	افعلا	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	[illegible]	[illegible]	افوها	خيفا	ثلاثي مجرد
فيها	افعلن	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	[illegible]	[illegible]	افوهن	خيفن	ثلاثي مجرد
فحا	فعلن	فعل	ثلاثي مجرد	[illegible]	[illegible]	[illegible]	نحن	نصر	ثلاثي مجرد
فحا	فعلا	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	[illegible]	-	برحال خود	نصرا	ثلاثي مجرد
فحا	افعلا	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	[illegible]	[illegible]	اونجا	ضعا	ثلاثي مجرد
فحا	افعلا	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	[illegible]	[illegible]	اونجا	ضعا	ثلاثي مجرد
بانوا	فعلوا	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف يائي	[illegible]	[illegible]	بيتوا	يحوا	ثلاثي مجرد
بانوا	فاعلوا	فعل	ثلاثي مزيد	[illegible]	[illegible]	[illegible]	بايتوا	ضاربوا	[illegible]
بانن	فاعلن	فعل	ثلاثي مزيد	[illegible]	[illegible]	[illegible]	بايتن	ضاربن	[illegible]

التمرين:

لن تنالوا، افعتم، خف، اتلنا، سايحات، لابيمين، ضايقتكما، ضائون، لن، ارادوا، لالا، لالا، لالا، لالا، لالا، لالا، لالا، الفائزات، عايشو، مابنا زيتب، هاز، سايدك، بائروها، طايروا، انصب، آيئو.

(۵۱) قانون:

هر واوکه واقع شود در مقابله عین کلمه مصدر یا جمع ودر فعل و واحد سلامت نمانده باشد، یا در واحد ساکن ودر جمع قبل از الف باشد ما قبلش مکسور آن واو را بیاء بدل کنند وجوبا بشرطیکه لام کلمه وی معلل نه باشد. (۱)

---

(۱) د دغه قانون مثال دري صورتونه دي:

۱ واو د مصدر پر عین کلمه وي او په فعل کي سلامت نه وي. لکه: د قام يقوم قواما څخه قياما ويل واجب دي.

۲. واو د جمع پر عین کلمه وي او په واحد کي سالم نه وي. لکه: د قومٌ (دا د قائمٌ جمع ده) څخه قيامٌ ويل واجب دي.

۳. واو په واحد کي ساکن وي او په جمع کي مخ کي تر الف وي. لکه: د حوضٌ د جمع حواضٌ څخه حياضٌ او د روضةٌ د جمع رواضٌ څخه رياضٌ ويل واجب دي.

د [illegible] جمع [illegible] کي واو په ياء سره بدلول خلاف قانون ارشاد دي؛ ځکه د دغه واو د الف څخه مخکي نه دي [illegible].

دقانون خلاصه:

هر واو چي د عين کلمې په مقابله کي وي هغه د دوو حالاتو څخه خالي نه وي: يا به د مصدر پر عين کلمه باندي راغلى وي، يا به د جمع وي. او کچيري واو د مصدر (خو دغه مصدر د فِعَالٌ يا اِفْتِعَالٌ پر وزن وي) پر عين کلمه باندي راغلئ. نو بيا يې شرط دا دئ چي دى به په فعل کي به سلامت نه وي. او کچيري هغه واو د جمع د عين کلمې په مقابله کي وي. نو بيا يې شرط دا دئ چي د دغه جمع د واحد په صيغه کي به سلامت وي او ماقبل به يې مکسور وي. نو دغه واو په ياء سره بدول واجب دي. يا داغه واو د واحد په صيغه کي ساکن وي او په جمع کي د الف څخه مخکي وي نو دغه واو په "يا" سره بدلول واجب دي په دې شرط چي لام کلمه به يې تعليل شده نه وي.

دقانون تفصيل:

ددې قانون نوم "قِيَامٌ قِيَالٌ حِيَاضٌ رِيَاضٌ" والا قانون دئ.
ددې قانون دپاره يو حکم دئ او په شرطونو کي يې درې جماعته دي: د اول جماعت او دوهم جماعت دپاره څلور څلور شرطونه دي او د دريم جماعت دپاره شپږ شرطونه دي.
حکم يې دا دئ چي واو په ياء سره بدلول واجب دي.

داول جماعت شرطونه:

١. اول شرط يې دا دئ چي واو به د عين کلمې په مقابله کي وي. احترازي مثال: "وَعْدٌ".
٢. دوهم شرط يې دا دئ چي صيغه به د مصدر وي. احترازي مثال: "قِوَالٌ" دا جمع مکسره د اسم فاعل صيغه دد.
٣. دريم شرط يې دا دئ چي دغه واو به په فعل کي سالم نه وي. احترازي مثال: "قِوَامٌ" دا د باب مفاعله مصدر دئ او فعل يې "قَاوَمَ يُقَاوِمُ" دئ چي واو په کي سالم دئ.
۴. څلورم شرط يې دا دئ چي ماقبل به يې مکسور وي. احترازي مثال: "..."

اتفاقي مثال: د "قِوَامٌ" څخه "قِيَامٌ" ويل واجب دي. دا د مجرد و يعني د "قَامَ يَقُومُ" د باب مصدر دئ.

د دوهم جماعت شرطونه:

۱. اول شرط يې دا دئ چې واو به د عين كلمې په مقابله كې وي، احترازي مثال: "وَعدٌ".

۲. دوهم شرط يې دا دئ چې صيغه به د جمع وي، احترازي مثال: ... دا د باب مفاعلې مصدر دئ.

۳. دريم شرط يې دا دئ چې دغه واو به په واحد كې ... احترازي مثال: "عِوَارٌ" چې مفرد يې "عَاوِرٌ" دئ. واو په كښې ... دئ.

۴. څلورم شرط يې دا دئ چې ... قبل د دغه واو به مكسور وي. احترازي مثال: "قَوَلَةٌ".
اتفاقي مثال: د "قِوَالٌ" څخه "قِيَالٌ" ويل واجب دئ.

د دريم جماعت شرطونه:

۱. اول شرط يې دا دئ: واو به په اول كې نه وي، احترازي مثال: "وَعدٌ".

۲. دوهم شرط يې دا دئ: چې په جمع كې به وي، يعني صيغه به د جمعې وي، احترازي مثال: "قِوَامٌ" دا مصدر دئ.

۳. دريم شرط يې دا دئ: چې دغه واو به په واحد كې ساكن وي، احترازي مثال: "طِوَالٌ"، مفرد يې "طَوِيلٌ" دئ، په دې كې واو ساكن نه دئ.

۴. څلورم شرط يې دا دئ: چې په جمع كې به مخكې تر الف وي، احترازي مثال: "كِوَزَةٌ"، مفرد يې "كُوزَةٌ" دئ.

۵. پنځم شرط يې دا دئ چې ما قبل به يې مكسور وي، احترازي مثال: "أَقوَالٌ".

۶. شپږم شرط يې دا دئ چې په لام كلمه كې به اعلال نه وي سوى. احترازي مثال: "رِوَاءٌ"، چې په اصل "رِوَاوٌ" وو.
اتفاقي مثال: د "حِوَاضٌ رِوَاضٌ" څخه "حِيَاضٌ رِيَاضٌ" ويل واجب دي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف په اسماء کې جاري کيږي د دې قانون اول جماعت صرف په مصادرو کې جاري کيږي خو د هر باب نه يې په دې شرط چې ماقبل به يې مکسور وي او په ثلاثي مزيدو کې د باب افتعال او انفعال په مصدرو کې جاري کيږي او دوهم جماعت صرف د اسم فاعل په جمع مکسره يعني په "ضرب" کې او د صفت مشبه د "شراف" په صيغه کې جاري کيږي او د دې قانون دريم جماعت صرف به اسماء جوامدو کې جاري کيږي.

(۵۲) قانون:

واو وياء كه جمع شوند در يك كلمه يا حكما سواى كلمه اسم بر وزن افعل اول ايشان ساكن لازم غير بدل باشد آن واو را يا كرده در يا ادغام مى كنند وجوبا سواى واو عين كلمه بعد از ياى تصغير در مكبر سلامت باشد چرا كه آن واو را يا بدل كرده شود جوازا.(۱)

د قانون خلاصه:

هر واو او ياء چې په يوه کلمه حقيقتا يا حکما کې سره جمع شوي وي (د حکما مطلب دا دئ چې صيغه د جمع مذکر سالم وي او يا يې متکلم طرفته مضاف وي) او هغه کلمه د اسم د افعل په وزن نه وي او د دوی څخه اول ساکن لازمي وي، او يو د يو څخه بدل هم نه وي، نو دغه واو په ياء سره بدل او ياء په ياء کې مدغمول واجب دي. ماسوا د هغه واو څخه چې د عين په کلمه وي، د ياء تصغير څخه وروسته وي او په مکبر کې متحرک وي، هغه واو په ياء سره بدلول جائز دي.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم "قُوَيْلَ قُوَيْلَة" والا قانون دئ.

د دې قانون دپاره دوه حکمونه دي او د هر حکم دپاره اووه شرطونه دي.

---

(۱): د يوې کلمې مثال حقيقتا لکه: د سيوء څخه سيد واجب دئ.
او د يوې کلمې مثال حکما: مسلمي په اصل کې مسلمون وو د ياء متکلم طرفته د اضافت په وجه باندې نون وغورځيدئ. نو مسلموي شو. "واو" يې په "يا" سره بدل کړې او "ياء" يې په "ياء" کې مدغم کړه. نو مسلمي شو. بيا يې د ياء د ماقبل ضمه په کسره سره بدله کړه. نو مسلمِيّ شو.

د اول حکم دپاره ځلور وجودي شرطونه دي او درې عدمي شرطونه دي.

اول حکم: اول حکم يې دا دئ چي واو په ياء اړول او بيا ياء په ياء کي مدغمول واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چي واو او ياء به جمع وي، احترازي مثال: وَشْيٌ دلته د دوی په منځ کي شين دئ.

۲. دوهم شرط يې دا دئ چي دغه واو او ياء به په يوه کلمه کي وي، که حقيقتًا يوه کلمه وي او که حکمًا يوه کلمه وي، احترازي مثال: "أَبُو يَعْقُوب".

۳. دريم شرط يې دا دئ چي په واو او ياء کي کوم يو اول وي هغه به ساکن وي. احترازي مثال: "قَوِيْوٌ" دلته دوهم ساکن دئ.

۴. ځلورم شرط يې دا دئ چي سکون به يې هم لازمي وي. احترازي مثال: "قَوْيَ" چي په اصل کي "قَوِيَ" وو، دلته د واو سکون عارضي دئ بقانون حلقي العين جوازًا.

۵. پنځم شرط يې دا دئ چي دا صيغه به په اسم کي د أَفْعَل پر وزن نه وي، احترازي مثال: "أَيْوَمُ".

۶. شپږم شرط يې دا دئ چي د واو او ياء ځخه چي کوم يو اول دئ هغه به د يو بل حرف ځخه تبديل شوی نه وي، احترازي مثال: "بُويِعَ" چي په اصل کي "بَايَعَ" وو، واو د الف ځخه بدل شد دی، بقانون ضُوْرِبَ ضَارَبَ.

۷. اووم شرط يې دا دئ چي د دغو درو صفتونو والا واو به نه وي: اول: واو په مقابله کي د عين کلمې، دوهم: بعد از ياء تصغير، دريم: داسي واو چي په خپل مکبر کي سالم وي. احترازي مثال: "مُقَيْوِلٌ مُقَيْوِلَةٌ". دلته واو د عين کلمې په مقابله کي دئ، وروسته تر ياء تصغير دئ او په مکبر کي سالم دئ: ځکه چي د دوی مکبر "مِقْوَلٌ مِقْوَلَةٌ" دی. اتفاقي مثال: د حقيقتًا يوې کلمې مثال لکه: د "قُوَيْوِلٌ او قُوَيْوِلَةٌ" ځخه "قُوَيِّلٌ قُوَيِّلَةٌ" ويل واجب دي. د حکمًا يوې کلمې مثال د "مُسْلِمُوْيَ ځخه مُسْلِمِيَّ" ويل واجب دي. بيا د "دَعِيَّ" په قانون سره "مُسْلِمِيَّ" سو.

دوهم حکم: دوهم حکم يې دا دئ چي واو په ياء سره اړول جائز او بيا ياء په ياء کي مدغمول واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چي واو او ياء به سره جمع سوي وي. احترازي مثال: "وَنُوٌّ".

۲. دوهم شرط يې دا دئ چې دغه وَاو او ياء به په يو د کلمه کې وي، که حقيقةً يو د کلمه وي که حکمًا، احترازي مثال: "اَبُو يَعْقُوبَ".

۳. دريم شرط يې دا دئ چې اول د دوی څخه به ساکن وي، احترازي مثال: "قَوِيْلٌ".

۴. څلورم شرط يې دا دئ چې سکون به يې لازمي وي، احترازي مثال: "قَوِیَ".

۵. پنځم شرط يې دا دئ چې دغه صيغه به په اسم کې د اَفْعَلَ پر وزن نه وي، احترازي مثال: "اَيْوَمُ".

٦. شپږم شرط يې دا دئ چې دغه واو او ياء به بدل د بل حرف څخه نه وي، احترازي مثال: "بُوَيِعَ" دغه واو بدل د الف څخه دئ؛ ځکه دا صيغه په اصل کې "بَايَعَ" وه.

۷. اووم شرط يې دا دئ چې د دغو درو صفتونو والا واو به وي: اول: په مقابله کې د عين کلمې، دوهم: بعد از ياء تصغير به وي. دريم: دغه واو به په خپل مکبر کې سالم وي، احترازي مثال: "قُوَيْوِلٌ قُوَيْوِلَةٌ".

اتفاقي مثال: د "مَقْيُولٌ" څخه "مَقْيِلٌ" ويل جائز دي او د "مَقْيِلٌ" څخه بيا "مَقِيْلٌ" ويل واجب دي.

فائده:

امام فراء رحمة الله عليه په خپل کتاب الايام والليالي کې فرمائي چې د "قَوِيَ" والا قاعده کليه ده. مگر دغه درې الفاظ شاذ دي "صَيْوَنٌ، حَيْوَةٌ، حَيْوَانٌ".

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون په مجردو کې په اجوف، ناقص، او لفيف مقرون کې جاري کيږي په مزيدو کې نه جاري کيږي او صرف په اسماؤ کې جاري کيږي او د دې قانون اول حکم د اسم فاعل او د ظرف د تصغير په صيغو کې جاري کيږي او په اسماء جوامدو کې هم جاري کيږي لکه: "اَيَّامٌ" په اصل کې "اَيْوَامٌ" وو او که چيرې باب لفيف مقرون وو نو بيا د اسم تفضيل مؤنث په درو صيغو کې هم جاري کيږي لکه: "طَيَّا" په اصل کې "طَوْيَا" وو. او د دې قانون اول حکم اکثريت د ادلِ تبنٍ والا قانون سره جاري کيږي او اووم شرط يې صرف د تصغير دپاره دئ او کله کله د "يَ" تشديد حذف کيږي لکه: د

"بِيْ" څخه "بِئْ" ويل کيږي او د دې قانون دوهم حکم د اسم آله صُغرىٰ او وُسطىٰ په تصغير کي جاري کيږي.

(۵۳)قانون:

ہر حرف علت کہ بباعث بیفتد بوقت دور شدن آن باز آید وجوبًا. (۱)

د قانون خلاصه:

هر حرف علت چي د يو سبب په وجه وغورځي، کله چي هغه سبب ليري سي، نو هغه حرف علت بيرته راوړل واجب دي.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم دئ د "قُوْلِيْ" والا قانون.

د دې قانون دپاره يو حکم دئ او دوه يې شرطونه دي.

حکم يې دا دئ چي محذوف شده حرف بيرته راګرځول واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چي حرف علت به د يو باعث د وجهي څخه حذف سوی وي. احترازي مثال: "قَوْلِيْ"، دلته حرف علت نه دئ حذف سوی، بلکي په الف بدل سوی دئ.

۲. دوهم شرط يې دا دئ چي باعث د حذف کېدو به اوس ليري سوی وي. احترازي مثال: "قُلْ".

تفرقي مثال: د [illegible] څخه "[illegible]" ويل واجب دي

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

[illegible]

[illegible]

نون اعرابي قانون جاري سوی وي په دې شرط چې نون اعرابي به د نواصبو په وجه نه وي حذف سوی بلکه د جوازمو يا "لام" امر او يا "لا" نهي په وجه به حذف سوی وي. په اصل کې دا قانون د امر حاضر معلوم د دوو صيغو دپاره دئ يو واحد مذکر مخاطب بانون ثقيله او بل واحد مذکر مخاطب بانون خفيفه بيا خواه باب اجوف وي او که ناقص وي.

صيغې:

موزونات	وزن	اقسام	شش اقسام	هفت اقسام	صيغه	قوانين	اصل	نظير	باب
نَعُوْذُ بِاللهِ	اَفْعَلُ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	واحد متكلم مضارع	يقول يبيع	اَعْوُذُ	اَقُوْلُ	ثلاثي مجرد
تُبْتُ	فَعَلْتُ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	واحد متكلم ماضي	قال باع / قيل صين / التقاء ساكنين	تَوَبْتُ	قُلْتُ	ثلاثي مجرد
فَلْيَصُمْهُ	فَلْيَفُلْهُ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	واحد مذکر امر غائب	حتى الصيغتين / يقول يبيع / التقاء ساكنين	لِيَصْوُمْهُ	لِيَقُلْ	ثلاثي مجرد
فَلَا تَمُوْتُنَّ	فَلَا تَفُعْلُنَّ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع مذکر حاضر نهي	يقول يبيع / نون اعرابي	تَمُوْتُوْنَ	فَلَا تَقُوْلُنَّ	ثلاثي مجرد
لَمْ يَكُنْ	لَمْ يَفُلْ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	واحد مذکر غائب نفي جحد	يقول يبيع / التقاء ساكنين	يَكْوُنُ	لَمْ يَقُلْ	ثلاثي مجرد
لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ	لَنْ تَفَعْلُوْا	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع مذکر حاضر نفي تاکيد بلن	قال باع / نون اعرابي / حروف علت	تَنْوَلُوْنَ	لَنْ تَخَافُوْا	ثلاثي مجرد
ثُمَّ ازْدَادُوْا	اِفْتَعَلُوْا	فعل	ثلاثي مزيد	اجوف يائي	جمع مذکر غائب ماضي معلوم	قال باع / همزه وصل / [illegible]	اِزْتَيَدُوْا	اِجْتَنَبُوْا	افتعال
اَنْ يَطَّوَّفَا	اَنْ يَتَفَعَّلَا	فعل	ثلاثي مزيد	اجوف واوي	تثنيه مذکر غائب مضارع	نون اعرابي / نون / حصر کلم	يَتَطَوَّفَانِ	يَتَصَرَّفَانِ	تفعل
بِيْنِيْ	اِفْعِلِيْ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف مضاعف	واحد مؤنث مخاطب امر حاضر	يقول يبيع / ميعاد / همزه وصل	تَبْيِنِيْنَ	خَافِيْ	ثلاثي مجرد
تُوْلَا	اَفْعَلَا	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	تثنيه مذکر حاضر امر حاضر	نون اعرابي / يقول يبيع / همزه وصل / [illegible]	تُوْلَانِ	قُوْلَا	ثلاثي مجرد
وَلِوَالِدَيَّ	فَاعِلَيْنِ	اسم	ثلاثي مجرد	مثال واوي	تثنيه مذکر اسم فاعل	نون تثنيه حذف شي	وَالِدَيْنِ	ضَارِبَيْنِ	ثلاثي مجرد
اَوْ لَامَسْتُمْ	فَاعَلْتُمْ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	جمع مذکر حاضر ماضي	[illegible]	لَامَسْتُمْ	ضَارَبْتُمْ	مفاعله
وَلْتَسْتَغْفِرُوْا	اِسْتَفْعِلُوْا	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	جمع مذکر حاضر ماضي	حروف علت / همزه وصل قطعي	اِسْتَغْفِرُوْا	اِسْتَخْرِجُوْا	استفعال
تِنَّ	اِفْعَلْ	فعل	ثلاثي مزيد	مضاعف	واحد مذکر مخاطب امر حاضر	امر / [illegible]	تَنَّ	اِحْمَارَّ	افعلال
اِتَّهَمْتُ	اِفْتَعَلْتُ	فعل	ثلاثي مزيد	مثال واوي	واحد مذکر مخاطب ماضي	اتّقد	اِوْتَهَمْتُ	اِجْتَنَبْتُ	افتعال
لَا انْفِصَامَ	اِنْفِعَالَ	اسم	ثلاثي مزيد	صحيح	مصدر	حروف علت / همزه وصل قطعي	اِنْفِصَامَ	اِنْصِرَافَ	انفعال
فَاَصَّدَّقَ	اَتَفَعَّلَ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد متکلم مضارع	[illegible]	اَتَصَدَّقَ	تَكَرَّمَ	تفعل
اَوِ اعْتَمَرَ	اِفْتَعَلَ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذکر غائب ماضي معلوم	همزه وصل قطعي	[illegible]	اِجْتَمَعَ	افتعال
اِنْصُرْهُ	اَنْفَعِلُ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد متکلم مضارع	[illegible]	[illegible]	اَنْصَرِفُ	انفعال
عُجِبْتُ	فُعِلْتُ	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	واحد متکلم ماضي مجهول	[illegible]	[illegible]	ضُرِبْتُ	ثلاثي مجرد
يَهَبُ	يَفْعَلُ	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي	واحد مذکر غائب مضارع	[illegible]	يَوْهَبُ	يَضَعُ	ثلاثي مجرد
هَبْ لِيْ	فَعْ	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي	واحد مذکر مخاطب امر حاضر	امر حاضر	اِوْهَبْ	ضَعْ	ثلاثي مجرد
صَفًّا	فَعْلًا	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	[illegible]	[illegible]	صَوْفًا	قَالَا	ثلاثي مجرد
صَعْدًا	فَعْلًا	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	[illegible]	[illegible]	صَعْدًا	ضَرْبًا	[illegible]

موزون	وزن	[illegible]	شش اقسام	هفت اقسام	صيغه	قانون	اصل	[illegible]	باب
لَنْ تَجِدَ	لَنْ تَفْعِلَ	فعل	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	لَنْ تَوْجِدَ	لَنْ تَجِدَ	[illegible]
تَجِبْنَا	تَفْعَلْنَا	فعل	[illegible]	[illegible]	[illegible]		[illegible]	[illegible]	[illegible]
يُضْبِقُونَهُ	يُفْعِلُونَهُ	فعل	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	يُضْبِقُونَهُ	يُكْرِمُونَهُ	افعال

التمرين:

الْانقياد. يِاصُو. بِيادةٌ. وَقِيانُو. بِيادَ. وَخَوِيَتُو. طَرِيًا. مَبِيُّ. لُوَلْنَ. مَدَ. نُومَ. دَخُو. نَمْ تَتُوصُوا. وَنَيْهُوتُوا. سُوقَنَّ. خَبِيُّ. صُوِيْرُ. لَمْ خَيْفَتُو. طِيًا. اَلْاجتياب. قِيامُو. نَخِيافُو. دِيَارٌ. قَيُّومٌ. ذَكِيَّةٌ.

باب دوهم صرف صغير ثلاثي مجرد اجوف واوي بر وزن فَعَلَ يَفْعِلُ چون: اَلطَّوْحُ

(هلاک کېدل)

علامه: د دې باب په ماضي کې عين کلمه مفتوحه وي او په مضارع کې يې عين کلمه مکسوره وي.

طَاحَ. يَطِيحُ، طَوْحًا، فهو طَائِحٌ، وطِيحَ. يُطَاحُ. طَوْحًا. فذاک مَطُوحٌ. لَمْ يَطِحْ، لَمْ يُطَحْ. لَايَطِيحُ. لَايُطَاحُ. لَنْ يَطِيحَ، لَنْ يُطَاحَ. الامر منه: طِحْ. لِتُطَحْ. لِيَطِحْ. لِيُطَحْ. والنهي عنه: لَاتَطِحْ. لَاتُطَحْ. لَايَطِحْ. لَايُطَحْ. الظرف منه: مَطِيحٌ، مَطِيحَانِ، مَطَاوِحُ، مُطَيِّحٌ، والآلة منه: مِطْوَحٌ. مِطْوَحَانِ. مَطَاوِحُ، مُطَيِّحٌ. مِطْوَحَةٌ. مِطْوَحَتَانِ، مَطَاوِحُ، مُطَيِّحَةٌ، مِطْوَاحٌ، مِطْوَاحَانِ، مَطَاوِيحُ، مُطَيِّحٌ، و مُطَيِّحَةٌ وافعل التفضيل المذكر منه: اَطْوَحُ، اَطْوَحَانِ، اَطْوَحُونَ، اَطَاوِحُ، اُطَيِّحُ والمؤنث منه: طُوْحَى، طُوْحَيَانِ، طُوْحَيَاتٌ، طُوَحٌ، وَطُوَيْحَى فعل التعجب منه: مَااَطْوَحَهُ وَاَطْوِحْ بِهِ.

فعل ماضي معلوم:

طَاحَ، طَاحَا، طَاحُوْا، طَاحَتْ، طَاحَتَا، طُحْنَ. طُحْتَ، طُحْتُمَا، طُحْتُمْ، طُحْتِ، طُحْتُمَا طُحْتُنَّ، طُحْتُ، طُحْنَا.

فعل ماضي مجهول:

طِيحَ. طِيحَا، طِيحُوْا، طِيحَتْ. طِيحَتَا. طُحْنَ. طُحْتَ. طُحْتُمَا. طُحْتُمْ. طُحْتِ. طُحْتُمَا. طُحْتُنَّ. طُحْتُ. طُحْنَا.

فعل مضارع معلوم:

يَطِيحُ، يَطِيحَانِ، يَطِيحُوْنَ، تَطِيحُ، تَطِيحَانِ، يَطِحْنَ، تَطِيحُ، تَطِيحَانِ، تَطِيحُوْنَ، تَطِيحِيْنَ، تَطِيحَانِ، تَطِحْنَ، أَطِيحُ نَطِيحُ.

فعل مضارع مجهول:

يُطَاحُ، يُطَاحَانِ، يُطَاحُوْنَ تُطَاحُ تُطَاحَانِ، يُطَحْنَ، تُطَاحُ، تُطَاحَانِ، تُطَاحُوْنَ، تُطَاحِيْنَ، تُطَاحَانِ، تُطَحْنَ، أُطَاحُ، نُطَاحُ.

اسم فاعل:

طَائِحٌ، طَائِحَانِ، طَائِحُوْنَ، طَاحَةٌ طُوَّاحٌ، طُيَّحٌ، طُوْحٌ، طُوَحَاءُ طُوْحَانٌ، طِوَاحٌ، طُوُوْحٌ، أَطْوَاحٌ، طَائِحَةٌ، طَائِحَتَانِ، طَائِحَاتٌ، طَوَائِحُ، طُوَيِّحٌ، طُوَيِّحَةٌ.

اسم مفعول:

مَطُوْحٌ، مَطُوْحَانِ، مَطُوْحُوْنَ، مَطُوْحَةٌ مَطُوْحَتَانِ، مَطُوْحَاتٌ، مَطَاوِيحُ، مُطَيِّحٌ. مُطَيِّحَةٌ.

فعل جحد معلوم:

لَمْ يَطِحْ، لَمْ يَطِيحَا، لَمْ يَطِيحُوْا، لَمْ تَطِحْ، لَمْ تَطِيحَا، لَمْ يَطِحْنَ، لَمْ تَطِحْ، لَمْ تَطِيحَا، لَمْ تَطِيحُوْا، لَمْ تَطِيحِيْ، لَمْ تَطِيحَا، لَمْ تَطِحْنَ، لَمْ أَطِحْ، لَمْ نَطِحْ.

فعل جحد مجهول:

لَمْ يُطَحْ، لَمْ يُطَاحَا، لَمْ يُطَاحُوْا، لَمْ تُطَحْ الخ.

د دې گردان او اعلال د لَمْ يَقُلْ په رقم دئ.

فعل نفي معلوم:

لَايَطِيحُ، لَايَطِيحَانِ، لَايَطِيحُوْنَ، لَاتَطِيحُ، لَاتَطِيحَانِ، لَايَطِحْنَ، لَاتَطِيحُ الخ.

فعل نفي مجهول:

لَايُطَاحُ، لَايُطَاحَانِ، لَايُطَاحُوْنَ الخ.

فعل نفي مؤكد بلن ناصبه معلوم:

لَنْ يَطِيحَ، لَنْ يَطِيحَا، لَنْ يَطِيحُوْا، لَنْ تَطِيحَ، لَنْ تَطِيحَا، لَنْ يَطِحْنَ، لَنْ تَطِيحَ الخ.

فعر نفي مؤكد بلن ناصبه مجهول:

لَنْ يُطَاحَ. لَنْ يُطَاحَا. لَنْ يُطَاحُوْا الخ.

فعل امر حاضر معلوم:

طِحْ، طِيْحَا، طِيْحُوْا، طِيْحِيْ، طِيْحَا، طِحْنَ الخ.

فعل امر حاضر مجهول:

لِتُطَحْ، لِتُطَاحَا، لِتُطَاحُوْا، لِتُطَاحِيْ الخ.

فعل امر غائب معلوم:

لِيَطِحْ، لِيَطِيْحَا، لِيَطِيْحُوْا، لِتَطِحْ الخ.

فعل امر غائب مجهول:

لِيُطَحْ، لِيُطَاحَا، لِيُطَاحُوْا، لِتُطَحْ الخ.

فائده: د فعل نهي صيغې پر فعل امر باندې قياس کړه!

باب سوم صرف صغير ثلاثي مجرد اجوف واوي بر وزن فَعِلَ يَفْعَلُ چون: اَلْخَوْفُ وَالْخَافُ وَالْمَخَافَةُ (ېرېدل)

علامه: د دې باب په ماضي کې عين کلمه مکسوره وي او په مضارع کې يې عين کلمه مفتوحه وي.

خَافَ، يَخَافُ، خَوْفًا، فهو خَائِفٌ. وخِيْفَ، يُخَافُ، خَوْفًا، فذاک مَخُوْفٌ. لَمْ يَخَفْ، لَمْ يُخَفْ، لَايَخَافُ، لَايُخَافُ، لَنْ يَخَافَ، لَنْ يُخَافَ، الامر منه: خَفْ، لِتُخَفْ، لِيَخَفْ، لِيُخَفْ، والنهى عنه: لَاتَخَفْ، لَاتُخَفْ، لَايَخَفْ، لَايُخَفْ، الظرف منه: مَخَافٌ، مَخَافَانِ، مَخَاوِفُ، وَمُخَيِّفٌ. والآلة منه: مِخْوَفٌ، مِخْوَفَانِ، مَخَاوِفُ، مُخَيِّفٌ، مِخْوَفَةٌ، مِخْوَفَتَانِ، مَخَاوِفُ، وَمُخَيِّفَةٌ. مِخْوَافٌ، مِخْوَافَانِ مَخَاوِيْفُ وَمُخَيِّيْفٌ، وَمُخَيِّفَةٌ. وافعل التفضيل المذكر منه اَخْوَفُ، اَخْوَفَانِ، اَخْوَفُوْنَ، اَخَاوِفُ، وَاُخَيِّفُ والمونث منه: خُوْفٰى، خُوْفَيَانِ، خُوْفَيَاتٌ، خُوَفٌ، وَخُوَيْفٰى.

فعل ماضي معلوم:

خَافَ، خَافَا، خَافُوْا، خَافَتْ، خَافَتَا، خِفْنَ، خِفْتَ الخ.

فعل ماضي مجهول:

خِيْفَ، خِيْفَا، خِيْفُوْا، خِيْفَتْ، خِيْفَتَا، خِفْنَ، خِفْتَ الخ.

فعل مضارع معلوم:

يَخَافُ، يَخَافَانِ، يَخَافُوْنَ، تَخَافُ، تَخَافَانِ، يَخَفْنَ، تَخَافُ، الخ.

فعل مضارع مجهول:

يُخَافُ، يُخَافَانِ، يُخَافُوْنَ، تُخَافُ، تُخَافَانِ، يُخَفْنَ، تُخَافُ، الخ.

اسم فاعل:

خَائِفٌ، خَائِفَانِ، خَائِفُوْنَ، خَائِفَةٌ، خُوَّافٌ، خُوَّفٌ، خُوْفٌ، خُوَفَاءُ خُوْفَانٌ، خِيَافٌ خُوُوْفٌ، اَخْوَافٌ، خَائِفَةٌ خَائِفَتَانِ، خَائِفَاتٌ، خَوَائِفُ، وَخُوَيِّفٌ، وَخُوَيِّفَةٌ.

اسم مفعول:

مَخُوْفٌ، مَخُوْفَانِ، مَخُوْفُوْنَ مَخُوْفَةٌ، مَخُوْفَتَانِ، مَخُوْفَاتٌ، مَخَاوِيْفُ، مُخَيِّفٌ، وَمُخَيِّفَةٌ.

فعل امر حاضر معلوم:

خَفْ، خَافَا، خَافُوْا، خَافِيْ، خَافَا، خَفْنَ الخ.

فعل امر حاضر مجهول:

لِتُخَفْ، لِتُخَافَا، لِتُخَافُوْا، لِتُخَافِيْ، لِتُخَافَا، لِتُخَفْنَ.

امر غائب معلوم:

لِيَخَفْ، لِيَخَافَا، لِيَخَافُوْا، لِتَخَفْ، لِتَخَافَا، لِيَخَفْنَ، لِاَخَفْ، لِنَخَفْ.

امر غائب مجهول:

لِيُخَفْ، لِيُخَافَا، لِيُخَافُوْا، لِتُخَفْ، لِتُخَافَا، لِيُخَفْنَ، لِاُخَفْ، لِنُخَفْ.

باب چهارم صرف صغير ثلاثي مجرد اجوف واوي بر وزن فَعُلَ يَفْعُلُ چون:

اَلطُّوْلُ، وَالطَّوَالَةُ. (اوږدېدل)

طَالَ، يَطُوْلُ، طُوْلًا، فهو طَوِيْلٌ، وَطِيْلَ، يُطَالُ، طُوْلًا فذاک مَطُوْلٌ، لَمْ يَطُلْ، لَمْ يُطَلْ، لَايَطُوْلُ، لَايُطَالُ، لَنْ يَطُوْلَ، لَنْ يُطَالَ، الامر منه: طُلْ لِتُطَلْ، لِيَطُلْ، لِيُطَلْ والنهي عنه: لَاتَطُلْ لَاتُطَلْ، لَايَطُلْ، لَايُطَلْ، الظرف منه: مَطَالٌ، مَطَالَانِ، مَطَاوِلُ، وَمُطَيِّلٌ، والالة منه: مِطْوَلٌ، مِطْوَلَانِ، مَطَاوِلُ، وَمُطَيِّلٌ، مِطْوَلَةٌ مِطْوَلَتَانِ، مَطَاوِلُ، وَمُطَيِّلٌ، مِطْوَالٌ، مِطْوَالَانِ مَطَاوِيْلُ، وَمُطَيِّيْلٌ، افعل التفضيل المذكر منه: اَطْوَلُ، اَطْوَلَانِ، اَطْوَلُوْنَ، اَطَاوِلُ، وَاُطَيِّلٌ، والمؤنث منه: طُوْلٰى، طُوْلَيَانِ، طُوْلَيَاتٌ، طُوَلٌ، وَطُوَيْلٰى، وفعل التعجب منه: مَااَطْوَلَهٗ، وَاَطْوِلْ بِهٖ الخ.

قائده:

نور بابونه مستعمل نه دي.

ابواب ثلاثي مزيد فيه اجوف واوي:

باب اول صرف صغير ثلاثي مزيد فيه اجوف واوي بر وزن اِفعَالٌ چون:

اَلْاِقَامَةُ (قائمول. مقيم كېدل):

اَقَامَ، يُقِيْمُ، اِقَامَةً، فهو مُقِيْمٌ، وَاُقِيْمَ، يُقَامُ، اِقَامَةً فذاك مُقَامٌ، لَمْ يُقِمْ، لَمْ يُقَمْ، لَايُقِيْمُ، لَايُقَامُ، لَنْ يُقِيْمَ، لَنْ يُقَامَ، الامر منه: اَقِمْ، لِتُقَمْ، لِيُقِمْ، لِيُقَمْ، والنهى عنه: لَاتُقِمْ، لَاتُقَمْ، لَايُقِمْ، لَايُقَمْ، الظرف منه: مُقَامٌ، مُقَامَانِ، مُقَامَاتٌ.

باب دوم صرف صغير ثلاثي مزيدفيه اجوف واوي بر وزن تَفعِيلٌ چون:

اَلتَّحْوِيْلُ (گرځېدل):

حَوَّلَ، يُحَوِّلُ، تَحْوِيْلًا، فهو مُحَوِّلٌ. وَحُوِّلَ، يُحَوَّلُ، تَحْوِيْلًا. فذاك مُحَوَّلٌ، لَمْ يُحَوِّلْ، لَمْ يُحَوَّلْ، لَايُحَوِّلُ، لَايُحَوَّلُ، لَنْ يُحَوِّلَ، لَنْ يُحَوَّلَ الخ.

باب سوم صرف صغير ثلاثي مزيدفيه اجوف واوي بر وزن مُفَاعَلَةٌ چون:

اَلْمُقَاوَمَةُ (يو د بل سره مقابله كول):

قَاوَمَ، يُقَاوِمُ، مُقَاوَمَةً فهو مُقَاوِمٌ، وَقُوْوِمَ، يُقَاوَمُ، مُقَاوَمَةً الخ.

باب چهارم صرف صغير ثلاثي مزيدفيه اجوف واوي بر وزن تَفَعُّلٌ چون:

اَلتَّحَوُّلُ (گرځېدل):

تَحَوَّلَ، يَتَحَوَّلُ، تَحَوُّلًا، فهو مُتَحَوِّلٌ. وَتُحُوِّلَ، يُتَحَوَّلُ، تَحَوُّلًا فذاك مُتَحَوَّلٌ الخ.

باب پنجم صرف صغیر ثلاثي مزیدفیه اجوف واوي بر وزن تَفَاعُلٌ چون:

اَلتَّنَاوُلُ (اخیستل):

تَنَاوَلَ، يَتَنَاوَلُ، تَنَاوُلًا، فهو مُتَنَاوِلٌ. وَتُنُووِلَ، يُتَنَاوَلُ الخ.

باب ششم صرف صغیر ثلاثي مزید فیه اجوف واوي بر وزن اِفْتِعَالٌ چون:

اَلْاِجْتِيَابُ (ځنګل طی کول):

اِجْتَابَ، يَجْتَابُ، اِجْتِيَابًا، فهو مُجْتَابٌ، واُجْتِيْبَ، يُجْتَابُ، اِجْتِيَابًا، فذاک مُجْتَابٌ، لَمْ يَجْتَبْ، لَمْ يُجْتَبْ، لَايَجْتَابُ، لَايُجْتَابُ. لَنْ يَجْتَابَ. لَنْ يُجْتَابَ، الامر منه: اِجْتَبْ، لِتُجْتَبْ. لِيَجْتَبْ، لِيُجْتَبْ، والنهی عنه: لَاتَجْتَبْ، لَاتُجْتَبْ، لَايَجْتَبْ، لَايُجْتَبْ. الظرف منه: مُجْتَابٌ الخ.

باب هفتم صرف صغیر ثلاثي مزیدفیه اجوف واوي بر وزن اِنْفِعَالٌ چون:

اَلْاِنْقِيَادُ (فرمانبرداره کېدل):

اِنْقَادَ، يَنْقَادُ، اِنْقِيَادًا، فهو مُنْقَادٌ. وَاُنْقِيْدَ. يُنْقَادُ. اِنْقِيَادًا فذاک مُنْقَادٌ. لَمْ يَنْقَدْ. لَمْ يُنْقَدْ. لَايَنْقَادُ. لَايُنْقَادُ. لَنْ يَنْقَادَ. لَنْ يُنْقَادَ. الامر منه: اِنْقَدْ. لِتُنْقَدْ. لِيَنْقَدْ. لِيُنْقَدْ. والنهی عنه: لَاتَنْقَدْ. لَاتُنْقَدْ. لَايَنْقَدْ الخ.

باب هشتم صرف صغیر ثلاثي مزیدفیه اجوف واوي بر وزن اِسْتِفْعَالٌ چون:

اَلْاِسْتِقَامَةُ (سیده کېدل):

اِسْتَقَامَ، يَسْتَقِيْمُ، اِسْتِقَامَةً. فهو مُسْتَقِيْمٌ. وَاُسْتُقِيْمَ. يُسْتَقَامُ. اِسْتِقَامَةً، فذاک مُسْتَقَامٌ. لَمْ يَسْتَقِمْ، لَمْ يُسْتَقَمْ، لَايَسْتَقِيْمُ. لَايُسْتَقَامُ. لَنْ يَسْتَقِيْمَ. لَنْ يُسْتَقَامَ. الامر منه: اِسْتَقِمْ. لِتُسْتَقَمْ. لِيَسْتَقِمْ. لِيُسْتَقَمْ الخ.

باب نهم صرف صغير ثلاثي مزيد فيه اجوف واوي بر وزن اِفْعِلَالٌ چون:

اَلْاِسْوِدَادُ (توربدل):

اِسْوَدَّ، يَسْوَدُّ، اِسْوِدَادًا، فهو مُسْوَدٌّ، واُسْوُدَّ، يُسْوَدُّ، اِسْوِدَادًا فذاك مُسْوَدٌّ، لَمْ يَسْوَدَّ، لَمْ يَسْوَدِّ، لَمْ يَسْوَدِدْ، لَمْ يُسْوَدَّ، لَمْ يُسْوَدِّ، لَمْ يُسْوَدَدْ، لَايَسْوَدُّ، لَايُسْوَدُّ، لَنْ يَسْوَدَّ، لَنْ يُسْوَدَّ، الامر منه: اِسْوَدَّ، اِسْوَدِّ، اِسْوَدِدْ، لِتُسْوَدَّ، لِتُسْوَدِّ، لِتُسْوَدَدْ، لِيَسْوَدَّ، لِيَسْوَدِّ، لِيَسْوَدِدْ، لِيُسْوَدَّ، لِيُسْوَدِّ، لِيُسْوَدَدْ الخ.

باب دهم صرف صغير ثلاثي مزيد فيه اجوف واوي بر وزن اِفْعِيلَالٌ چون:

اَلْاِسْوِيدَادُ (ډېر توربدل):

اِسْوَادَّ يَسْوَادُّ، اِسْوِيدَادًا، فهو مُسْوَادٌّ، وَاُسْوُوْدَّ، يُسْوَادُّ، اِسْوِيدَادًا، فذاك مُسْوَادٌّ، لَمْ يَسْوَادَّ، لَمْ يَسْوَادِّ، لَمْ يَسْوَادِدْ، لَمْ يُسْوَادَّ، لَمْ يُسْوَادِّ، لَمْ يُسْوَادَدْ، لَايَسْوَادُّ، لَايُسْوَادُّ الخ.

ابواب ثلاثي مجرد اجوف يايي:

باب اول صرف صغير ثلاثي مجرد اجوف يايي بر وزن فَعَلَ يَفْعِلُ چون: اَلْبَيْعُ

(خرڅول):

بَاعَ، يَبِيْعُ، بَيْعًا، فهو بَائِعٌ، وَبِيْعَ، يُبَاعُ، بَيْعًا، فذاك مَبِيْعٌ، لَمْ يَبِعْ، لَمْ يُبَعْ، لَايَبِيْعُ، لَايُبَاعُ، لَنْ يَبِيْعَ، لَنْ يُبَاعَ، الامر منه: بِعْ، لِتُبَعْ، لِيَبِعْ، لِيُبَعْ، والنهي عنه: لَاتَبِعْ، لَاتُبَعْ، لَايَبِعْ لَايُبَعْ، الظرف منه: مَبِيْعٌ، والآلة منه: مِبْيَعٌ، مِبْيَعَةٌ، مِبْيَاعٌ، وافعل التفضيل المذكر منه: اَبْيَعُ، والمؤنث منه: بِيْعَى (ضمه د باء په كسره سره بدلول دپاره د موافقت د ياء) وفعل التعجب منه: مَااَبْيَعَهُ، وَاَبْيِعْ بِهِ الخ.

باب دوم صرف صغير ثلاثي مجرد اجوف يايي بر وزن فَعِلَ يَفْعَلُ چون: اَلْغَيْظُ

(لاندي را شوه كېدل):

غَاظَ يَغُوْطُ، غَيْظًا، فهو غَائِظٌ، وَغِيْظَ يُغَاطُ غَيْظًا، فذاك مَغِيْظٌ، لَمْ يَغِظْ، لَمْ يُغَظْ، لَايَغُوْطُ، لَايُغَاطُ، لَنْ يَغُوْطَ، لَنْ يُغَاطَ، الامر منه: غَظْ، لِتُغَظْ الخ.

باب سوم صرف صغير ثلاثي مجرد اجوف يايي بر وزن فَعِلَ يَفْعَلُ چون:

اَلطَّيْبُ (پاکيدل):

طَابَ، يَطَابُ، طَيْبًا، فهو طَائِبٌ، وَ طِيْبَ، يُطَابُ، طَيْبًا، فذاک مَطِيْبٌ، لَمْ يَطَبْ، لَمْ يُطَبْ، لَايَطَابُ، لَايُطَابُ، لَنْ يَطَابَ، لَنْ يُطَابَ، الامر منه: طَبْ، لِتَطَبْ، لِيَطَبْ، لِيُطَبْ، والنهي عنه: لَا تَطَبْ لَاتُطَبْ، لَايَطَبْ لَايُطَبْ. الظرف منه: مَطَابٌ، مَطَابَانِ، مَطَائِبُ، مُطَيِّبٌ الخ.

ابواب ثلاثي مزيد فيه اجوف يايي:

باب اول صرف صغير ثلاثي مزيد فيه اجوف يايي بر وزن اِفْعَالٌ چون:

اَلْاِطَارَةُ (الوتل):

اَطَارَ، يُطِيْرُ، اِطَارَةً، فهو مُطِيْرٌ، وَ اُطِيْرَ، يُطَارُ، اِطَارَةً، فذاک مُطَارٌ، لَمْ يُطِرْ، لَمْ يُطَرْ، لَايُطِيْرُ، لَايُطَارُ، لَنْ يُطِيْرَ لَنْ يُطَارَ، الامر منه: اَطِرْ لِتُطَرْ الخ.

باب دوم صرف صغير ثلاثي مزيدفيه اجوف يايي بر وزن تَفْعِيْلٌ چون:

اَلتَّطْيِيْبُ (خوشحاله کول):

طَيَّبَ، يُطَيِّبُ، تَطْيِيْبًا، فهو مُطَيِّبٌ، وَطُيِّبَ، يُطَيَّبُ، تَطْيِيْبًا، فذاک مُطَيَّبٌ الخ.

باب سوم صرف ثلاثي مزيدفيه اجوف يايي بر وزن مُفَاعَلَةٌ چون: اَلْمُبَايَعَةُ (بيعت کول):

بَايَعَ، يُبَايِعُ، مُبَايَعَةً، فهو مُبَايِعٌ، وَبُويِعَ، يُبَايَعُ، مُبَايَعَةً، فذاک مُبَايَعٌ، لَمْ يُبَايِعْ، لَمْ يُبَايَعْ، لَايُبَايِعُ، لَايُبَايَعُ الخ.

باب چهارم صرف صغير ثلاثي مزيدفيه اجوف يايي بر وزن تَفَعُّلٌ چون:

اَلتَّحَيُّرُ (حيرانيدل):

تَحَيَّرَ، يَتَحَيَّرُ، تَحَيُّرًا، فهو مُتَحَيِّرٌ، وَتُحُيِّرَ، يُتَحَيَّرُ، تَحَيُّرًا، فذاک مُتَحَيَّرٌ الخ.

باب پنجم صرف صغير ثلاثي مزيدفيه اجوف يايي بر وزن تَفَاعُلٌ چون:

اَلتَّزَايُدُ (زیاتېدل):

تَزَايَدَ. يَتَزَايَدُ. تَزَايُدًا. فهو مُتَزَايِدٌ. وَتُزُوْيِدَ. يُتَزَايَدُ. تَزَايُدًا. فذاك مُتَزَايَدٌ الخ.

باب ششم صرف صغير ثلاثي مزيدفيه اجوف يايي بر وزن اِفْتِعَالٌ چون:

اَلْاِخْتِيَارُ (خوښول):

اِخْتَارَ. يَخْتَارُ. اِخْتِيَارًا. فهو مُخْتَارٌ. وَاُخْتِيْرَ. يُخْتَارُ. اِخْتِيَارًا. فذاك مُخْتَارٌ الخ.

باب هفتم صرف صغير ثلاثي مزيدفيه اجوف يايي بر وزن اِنْفِعَالٌ چون:

اَلْاِنْقِيَاسُ (اندازه کول):

اِنْقَاسَ. يَنْقَاسُ. اِنْقِيَاسًا. فهو مُنْقَاسٌ. وَاُنْقِيْسَ. يُنْقَاسُ. اِنْقِيَاسًا. فذاك مُنْقَاسٌ. لَمْ يَنْقَسْ. لَمْ يُنْقَسْ. لَايَنْقَاسُ. لَايُنْقَاسُ الخ.

باب هشتم صرف صغير ثلاثي مزيدفيه اجوف يايي بر وزن اِسْتِفْعَالٌ چون:

اَلْاِسْتِفَادَةُ (فائده حاصلول):

اِسْتَفَادَ. يَسْتَفِيْدُ. اِسْتِفَادَةً. فهو مُسْتَفِيْدٌ. وَاُسْتُفِيْدَ. يُسْتَفَادُ. اِسْتِفَادَةً. فذاك مُسْتَفَادٌ. لَمْ يَسْتَفِدْ. لَمْ يُسْتَفَدْ الخ.

باب نهم صرف صغير ثلاثي مزيدفيه اجوف يايي بر وزن اِفْعِلَالٌ چون:

اَلْاِبْيِضَاضُ (سپینېدل):

اِبْيَضَّ. يَبْيَضُّ. اِبْيِضَاضًا. فهو مُبْيَضٌّ. وَاُبْيُضَّ. يُبْيَضُّ. اِبْيِضَاضًا. فذاك مُبْيَضٌّ الخ.

باب دهم صرف صغير ثلاثي مزيدفيه اجوف يايي بر وزن اِفْعِيْلَالٌ چون:

اَلْاِبْيِيْضَاضُ (ډېر سپینېدل):

اِبْيَاضَّ. يَبْيَاضُّ. اِبْيِيْضَاضًا. فهو مُبْيَاضٌّ. وَاُبْيُوْضَّ. يُبْيَاضُّ. اِبْيِيْضَاضًا. فذاك مُبْيَاضٌّ. لَمْ يَبْيَاضَّ الخ.

او نور بابونه يې نه دي مستعمل.

ختم شدند اجوف و شروع شد ناقص

باب اول صرف صغير ثلاثي مجرد ناقص واوي بر وزن فَعَلَ يَفْعُلُ چون: اَلدُّعَاءُ وَالدَّعْوَةُ (رابلل):

بيت: دَعْوَتْ اندر معانی دِعْوَتْ است اندر نسب... دُعْوَتْ اندر حرب باشد ای بزرگ باب

په دې شعر کې صاحب د ارشاد الصرف دا ښکاره کوي چې د دې باب مصدر لکه څنګه چې "دُعَاءٌ" راځي داغه رنګه "دَعْوَتْ، دِعْوَتْ، او دُعْوَتْ" هم راځي. کچيرې د دال فتحه وه، نو معنى يې ده: نفقې ته څوک رابلل، کچيرې د دال کسره وه، نو معنى يې ده: د يو چا د نسب دعوه کول او کچيرې د دال ضمه وه، نو معنى يې ده: په ميدان جنګ کې د مقابلې دعوت و چا ته ورکول.

دَعَا، يَدْعُوْ، دُعَاءً، فهو دَاعٍ، وَدُعِيَ، يُدْعٰى، دُعَاءً. فذاک مَدْعُوٌّ. لَمْ يَدْعُ. لَمْ يُدْعَ. لَايَدْعُوْ، لَايُدْعٰى. لَنْ يَدْعُوَ. لَنْ يُدْعٰى الامر منه: اُدْعُ. لِتَدْعُ. لِيَدْعُ. لِيُدْعَ. والنهى عنه: لَاتَدْعُ. لَاتُدْعَ. لَايَدْعُ. لَايُدْعَ. الظرف منه: مَدْعًى. مَدْعَيَانِ، مَدَاعٍ، وَمُدَيْعٍ، والالة منه: مِدْعًى، مِدْعَيَانِ. مَدَاعٍ، وَمُدَيْعٍ. مِدْعَاةٌ، مِدْعَاتَانِ. مَدَاعٍ و مُدَيْعِيَةٌ. مِدْعَاءٌ، مِدْعَائَانِ، مَدَاعِيُّ، وَمُدَيْعِيٌّ (د بعضو اهل فن په نزد) وَمُدَيْعِيَةٌ، وافعل التفضيل المذكر منه: اَدْعٰى. اَدْعَيَانِ، اَدْعَوْنَ، اَدَاعٍ، وَاُدَيْعٍ. والمؤنث منه: دُعْيٰ. دُعْيَانِ، دُعْيَاتٌ، دُعًى، وَدُعَيٌّ.

فعل ماضي معلوم:

دَعَا، دَعَوَا، دَعَوْا، دَعَتْ، دَعَتَا دَعَوْنَ، دَعَوْتَ. دَعَوْتُمَا. دَعَوْتُمْ. دَعَوْتِ. دَعَوْتُمَا، دَعَوْتُنَّ، دَعَوْتُ. دَعَوْنَا.

فعل ماضي مجهول:

دُعِيَ، دُعِيَا، دُعُوْا، دُعِيَتْ، دُعِيَتَا. دُعِيْنَ، دُعِيْتَ. دُعِيْتُمَا. دُعِيْتُمْ. دُعِيْتِ. دُعِيْتُمَا. دُعِيْتُنَّ. دُعِيْتُ. دُعِيْنَا.

فعل مضارع معلوم:

يَدْعُوْ، يَدْعُوَانِ، يَدْعُوْنَ. تَدْعُوْ. تَدْعُوَانِ. يَدْعُوْنَ. تَدْعُوْ. تَدْعُوْ. تَدْعُوَانِ. تَدْعُوْنَ. تَدْعِيْنَ. تَدْعُوَانِ. تَدْعُوْنَ. اَدْعُوْ. نَدْعُوْ.

فعل مضارع مجهول :

يُدْعٰى، يُدْعَيَانِ، يُدْعَوْنَ، تُدْعٰى، تُدْعَيَانِ، يُدْعَيْنَ، تُدْعٰى، تُدْعَيَانِ، تُدْعَوْنَ، تُدْعَيْنَ، تُدْعَيَانِ، تُدْعَيْنَ، أُدْعٰى، نُدْعٰى.

اسم فاعل :

دَاعٍ، دَاعِيَانِ، دَاعُوْنَ، دُعَاةٌ، دُعَاءٌ، دُعًّى، دَعُوٌّ، دُعِيٌّ، دُعَوَآءُ، دُعْوَانٌ، دِعَاءٌ، دِعِيٌّ، أَدْعَاءٌ، دَاعِيَةٌ، دَاعِيَتَانِ، دَاعِيَاتٌ، دَوَاعٍ، دُوَيْعٍ، دُوَيْعِيَةٌ.

اسم مفعول :

مَدْعِيٌّ، مَدْعِيَّانِ، مَدْعِيُّوْنَ، مَدْعِيَّةٌ، مَدْعِيَّتَانِ، مَدْعِيَّاتٌ، مَدَاعِيُّ، مُدَيْعٍ، مُدَيْعِيَةٌ.

فائده: پر "مَدْعِيٌّ" باندي د ادلِ تبنٍ والا جوازي قانون جاري كيږي نو ځكه "مَدْعُوٌّ" ويل هم جائز دي او "مَدْعِيٌّ" ويل هم جائز دي.

فعل جحد معلوم :

لَمْ يَدْعُ، لَمْ يَدْعُوَا، لَمْ يَدْعُوْا، لَمْ تَدْعُ، لَمْ تَدْعُوَا، لَمْ يَدْعُوْنَ، لَمْ تَدْعُ، لَمْ تَدْعُوَا، لَمْ تَدْعُوْا، لَمْ تَدْعِيْ، لَمْ تَدْعُوَا، لَمْ تَدْعُوْنَ، لَمْ أَدْعُ، لَمْ نَدْعُ.

فعل جحد مجهول :

لَمْ يُدْعَ، لَمْ يُدْعَيَا، لَمْ يُدْعَوْا، لَمْ تُدْعَ، لَمْ تُدْعَيَا، لَمْ يُدْعَيْنَ، لَمْ تُدْعَ، لَمْ تُدْعَيَا، لَمْ تُدْعَوْا، لَمْ تُدْعَيْ، لَمْ تُدْعَيَا، لَمْ تُدْعَيْنَ، لَمْ أُدْعَ، لَمْ نُدْعَ.

فائده :

د لاء نافيه گردان په مثل د مضارع دئ، معلوم وي كه مجهول وي.

فعل نفي موكد بلن ناصبه معلوم :

لَنْ يَدْعُوَ، لَنْ يَدْعُوَا، لَنْ يَدْعُوْا، لَنْ تَدْعُوَ، لَنْ تَدْعُوَا، لَنْ يَدْعُوْنَ، لَنْ تَدْعُوَ، لَنْ تَدْعُوَا، لَنْ تَدْعُوْا، لَنْ تَدْعِيْ، لَنْ تَدْعُوَا، لَنْ تَدْعُوْنَ، لَنْ أَدْعُوَ، لَنْ نَدْعُوَ.

فعل نفي مؤكد بلن ناصبه مجهول :

لَنْ يُدْعٰى، لَنْ يُدْعَيَا، لَنْ يُدْعَوْا، لَنْ تُدْعٰى، لَنْ تُدْعَيَا، لَنْ يُدْعَيْنَ، لَنْ تُدْعٰى، لَنْ تُدْعَيَا، لَنْ تُدْعَوْا، لَنْ تُدْعَيْ، لَنْ تُدْعَيَا، لَنْ تُدْعَيْنَ، لَنْ اُدْعٰى، لَنْ نُدْعٰى۔

فعل امر حاضر معلوم:

اُدْعُ، اُدْعُوَا، اُدْعُوْا، اُدْعِيْ، اُدْعُوَا، اُدْعُوْنَ۔

فعل امر حاضر معلوم بانون تاکید ثقیلہ:

اُدْعُوَنَّ، اُدْعُوَانِّ، اُدْعُنَّ، اُدْعِنَّ، اُدْعُوَانِّ، اُدْعُوْنَانِّ۔

فعل امر حاضر معلوم بانون تاکید خفیفہ:

اُدْعُوَنْ، اُدْعُنْ، اُدْعِنْ۔

فعل امر حاضر مجہول:

لِتُدْعَ، لِتُدْعَيَا، لِتُدْعَوْا، لِتُدْعَيْ، لِتُدْعَيَا، لِتُدْعَيْنَ۔

فعل امر حاضر مجہول بانون تاکید ثقیلہ:

لِتُدْعَيَنَّ، لِتُدْعَيَانِّ، لِتُدْعَوُنَّ، لِتُدْعَيِنَّ، لِتُدْعَيَانِّ، لِتُدْعَيْنَانِّ۔

فعل امر حاضر مجہول بانون تاکید خفیفہ:

لِتُدْعَيَنْ، لِتُدْعَوُنْ، لِتُدْعَيِنْ۔

فعل امر غائب معلوم:

لِيَدْعُ، لِيَدْعُوَا، لِيَدْعُوْا، لِتَدْعُ، لِتَدْعُوَا، لِيَدْعُوْنَ، لِاَدْعُ، لِنَدْعُ۔

فعل امر غائب بانون تاکید ثقیلہ:

لِيَدْعُوَنَّ، لِيَدْعُوَانِّ، لِيَدْعُنَّ، لِتَدْعُوَنَّ، لِتَدْعُوَانِّ، لِيَدْعُوْنَانِّ، لِاَدْعُوَنَّ، لِنَدْعُوَنَّ۔

فعل امر غائب معلوم بانون تاکید خفیفہ:

لِيَدْعُوَنْ، لِيَدْعُنْ، لِتَدْعُوَنْ، لِاَدْعُوَنْ، لِنَدْعُوَنْ۔

فعل امر غائب مجہول:

لِيُدْعَ، لِيُدْعَيَا، لِيُدْعَوْا، لِتُدْعَ، لِتُدْعَيَا، لِيُدْعَيْنَ، لِاُدْعَ، لِنُدْعَ۔

فعل امر غائب مجهول بانون تاکید ثقیله :

لِيُدْعَيَنَّ، لِيُدْعَيَانِّ، لِيُدْعَوُنَّ، لِتُدْعَيَنَّ، لِتُدْعَيَانِّ، لِيُدْعَيْنَانِّ، لِأُدْعَيَنَّ، لِنُدْعَيَنَّ.

فعل امر غائب مجهول بانون تاکیدخفیفه :

لِيُدْعَيَنْ، لِيُدْعَوُنْ، لِتُدْعَيَنْ، لِأُدْعَيَنْ، لِنُدْعَيَنْ.

فعل نهي حاضر معلوم :

لَاتَدْعُ، لَاتَدْعُوَا، لَاتَدْعُوْا، لَاتَدْعِيْ، لَاتَدْعُوَا، لَاتَدْعُوْنَ.

فعل نهي حاضر معلوم بانون تاکید ثقیله :

لَاتَدْعُوَنَّ، لَاتَدْعُوَانِّ، لَاتَدْعُنَّ، لَاتَدْعِنَّ، لَاتَدْعُوَانِّ، لَاتَدْعُوْنَانِّ.

فعل نهي حاضر معلوم بانون تاکید خفیفه :

لَاتَدْعُوَنْ، لَاتَدْعُنْ، لَاتَدْعِنْ.

فعل نهي حاضر مجهول :

لَاتُدْعَ، لَاتُدْعَيَا، لَاتُدْعَوْا، لَاتُدْعَيْ، لَاتُدْعَيَا، لَاتُدْعَيْنَ.

فعل نهي حاضر مجهول بانون تاکید ثقیله :

لَاتُدْعَيَنَّ، لَاتُدْعَيَانِّ، لَاتُدْعَوُنَّ، لَاتُدْعَيِنَّ، لَاتُدْعَيَانِّ، لَاتُدْعَيْنَانِّ.

فعل نهي حاضر مجهول موکد بانون خفیفه :

لَاتُدْعَيَنْ، لَاتُدْعَوُنْ، لَاتُدْعَيِنْ.

فعل نهي غائب معلوم :

لَايَدْعُ، لَايَدْعُوَا، لَايَدْعُوْا، لَاتَدْعُ، لَاتَدْعُوَا، لَايَدْعُوْنَ، لَااَدْعُ، لَانَدْعُ.

فعل نهي غائب معلوم بانون تاکید ثقیله :

لَايَدْعُوَنَّ، لَايَدْعُوَانِّ، لَايَدْعُنَّ، لَاتَدْعُوَنَّ، لَاتَدْعُوَانِّ، لَايَدْعُوْنَانِّ، لَااَدْعُوَنَّ، لَانَدْعُوَنَّ.

فعل نهي غائب معلوم بانون تاکید خفیفه :

لَايَدْعُوَنْ، لَايَدْعُنْ، لَاتَدْعُوَنْ، لَااَدْعُوَنْ، لَانَدْعُوَنْ.

فعل نهي غائب مجهول :

لَايُدْعَ، لَايُدْعَيَا، لَايُدْعَوْا، لَاتُدْعَ، لَاتُدْعَيَا، لَايُدْعَيْنَ، لَاأُدْعَ، لَانُدْعَ.

فعل نهي غائب مجهول بانون تاكيد ثقيله :

لَايُدْعَيَنَّ، لَايُدْعَيَانِّ، لَايُدْعَوُنَّ، لَاتُدْعَيَنَّ، لَاتُدْعَيَانِّ، لَايُدْعَيْنَانِّ، لَاأُدْعَيَنَّ، لَانُدْعَيَنَّ.

فعل نهي غائب مجهول بانون تاكيد خفيفه :

لَايُدْعَيَنْ، لَايُدْعَوُنْ، لَاتُدْعَيَنْ، لَاأُدْعَيَنْ، لَانُدْعَيَنْ.

د (دَعَا) د باب د ماضي معلومي تعليلات :

اګاهي :

د طالبانو د فائدې دپاره دلته صرف هغه تعليلات ليکل کيږي. چې د ارشاد صرف په متن کي موجود نه وي.

"دَعَا": صيغه واحد مذكر غائب فعل ماضي معلوم ده، په اصل کي "دَعَوَ" پر وزن د "نَصَرَ" وه، واو متحرک ماقبل يې مفتوح هغه "واو" د "قَالَ بَاعَ" په قانون سره په الف سره بدل کړل سو. نو دَعَا سو،

"دَعَوَا" تثنيه مذكر غائب فعل ماضي معلوم پر خپل اصل پاته ده.

"دَعَوْا" صيغه جمع مذكر غائبين فعل ماضي معلوم په اصل کي "دَعَوُوْا" پر وزن د "نَصَرُوْا" وه، واو متحرک ماقبل يې مفتوح په قانون د "قَالَ بَاعَ" واو په الف سره بدل سو، نو "دَعَاوْا" سو. بيا التقاء ساکنين راغله په مابين د "الف" او د "واو" کي اول مده وو، هغه يې حذف کړئ، نو "دَعَوْا" پر وزن د "فَعَوْا" جوړ سو.

"دَعَتْ" صيغه واحده مونثه غائبه فعل ماضي معلوم په اصل کي "دَعَوَتْ" پر وزن د "نَصَرَتْ" وه. واو متحرک ماقبل يې مفتوح په قانون د "قَالَ بَاعَ" "واو" په الف سره بدل سو. نو "دَعَاتْ" سو. بيا التقاء ساکنين راغله په مابين د الف او تاء کي اول ساکن مده وو، هغه يې وغورځوئ. نو "دَعَتْ" پر وزن د "فَعَتْ" جوړ د سو د.

"دَعَتَا" په مثل د "دَعَتْ" ده: ځکه دلته تاء حقيقتًا ساکنه ده او فتحه د الف په وجه عارضي ده.

د ماضي مجهولي تعليلات:

"دُعُوْا" صيغه جمع مذكر غائبين فعل ماضي مجهول په اصل كي "دُعِوُوْا" پر وزن د "نُصِرُوْا" وه، ضمه پر واو ثقيله وه، نقل يې كړه او ماقبل ته يې وركړه، بيا التقاء ساكنين راغله په مابين د دوو واوينو كي اول ساكن مده وو. هغه يې څني حذف كړئ. نو "دُعُوْا" پر وزن د "فُعُوْا" سوه.

د "دُعِيَتْ" څخه تر "دُعِيْنَا" پوري تعليلات په مثل د "دُعِيَ" دي، البته د جمع مونثي غائبي څخه تر آخره پوري ياء ساكنيږي. لكه څنګه چي په صحيح كي وي.

د مضارع معلومي تعليلات:

"يَدْعُوْنَ" صيغه جمع مذكرغائبين فعل مضارع معلوم، په اصل كي "يَدْعُوُوْنَ"، پر وزن د "يَنْصُرُوْنَ" وه، په قانون د (يَدْعُوْ يَرْمِيْ) سره واو مضموم پر لام كلمه راغلى وو او ماقبل يې هم مضموم وو، د واو حركت حذف سو، التقاء ساكنين راغله، د دوو واوينو په مابين كي اول ساكن مده وو هغه يې حذف كړئ، نو د "يَدْعُوُوْنَ" څخه "يَدْعُوْنَ"، پر وزن د "يَفْعُوْنَ" سو.

دغه رنګه په جمع مذكر مخاطبه كي هم داغه اعلال كيږي. او په تَدْعُوْا كي د يَدْعُوْا اعلال كيږي او داغه اعلال په واحد مذكر مخاطبه او واحد متكلمه او جمع متكلمه كي هم دئ.

"تَدْعِيْنَ" صيغه واحده مونثه مخاطبه په اصل كي "تَدْعُوِيْنَ" پر وزن د "تَنْصُرِيْنَ" وو، په دې كي نقل حركت او اثبات حركت دواړه جائز دي، ليكن د حركت د نقل كولو لغت زيات فصيح دئ.

اوس دلته كسره پر واو ثقيله وه، نقل يې كړه او ماقبل ته يې وركړه، د ماقبل د حركت د ليري كولو څخه وروسته بيا په قانون د "مِيْعَادٌ" واو په ياء بدل سو، نو "تَدْعِيِيْنَ" سو، بيا التقاء ساكنين د دوو يائينو په مابين كي راغله. اوله ياء مده وه، هغه يې څني حذف كړه، نو "تَدْعِيْنَ" سو.

د مضارع مجهولي تعليلات:

"يُدْعَوْنَ" صيغه جمع مذكر غائبه فعل مضارع مجهول په اصل كي "يُدْعَوُوْنَ" پر وزن د "يُنْصَرُوْنَ" وه. واو پر څلورم ځای راغلی او د ماقبل حركت هم څني مخالف دئ. په قانون د (يُدْعَى) سره واو په ياء سره بدل سو. نو "يُدْعَيُوْنَ" سو. بيا په قانون د "قَالَ بَاعَ" ياء په الف بدله سوه. نو

"يَدْعَاوْنَ" سو، بيا التقاء ساكنين په مابين د الف او واو كي راغله، اول ساكن مده وو، هغه يې ځني حذف كړئ، نو "يُدْعَوْنَ" پر وزن د "يُفْعَوْنَ" جوړ سو.

"يُدْعَيْنَ" صيغه جمع مونثه غائبات فعل مضارع مجهول په اصل كي "يُدْعَوْنَ" وه، واو پر څلورم ځاى راغلئ او د ماقبل حركت ځني مخالف دئ، په قانون د (يُدْعَى) واو په ياء بدل سو، نو د "يُدْعَوْنَ" ځخه "يُدْعَيْنَ" پر وزن د "يُفْعَلْنَ" جوړ سو.

دغه رنګه په "تُدْعَيْنَ" صيغه جمع مونثه مخاطبه كي هم داغه اعلال كيږي.

"تُدْعَيْنَ" صيغه واحده مونثه مخاطبه فعل مضارع مجهول په اصل كي "تُدْعَوِيْنَ" پر وزن د "تُنْصَرِيْنَ" وه، واو په ياء سره د "يُدْعَى" په قانون سره بدل سو، نو "تُدْعَيِيْنَ" سو، بيا ياء متحرك ماقبل يې مفتوح په قانون د "قَالَ بَاعَ" ياء په الف بدله سوه، نو "تُدْعَايْنَ" سو، او بيا د الف او ياء په مابين كي التقاء ساكنين راغله، الف يې حذف كړئ، نو "تُدْعَيْنَ" پر وزن د "تُفْعَيْنَ" سو.

د اسم فاعل تعليلات:

"دَاعٍ" صيغه واحد مذكر اسم فاعل په اصل كي "دَاعِوٌ" پر وزن د "نَاصِرٌ" وو، واو پر لام كلمه او ماقبل يې مكسور وو، په قانون د "دُعِيَ" واو په ياء سره بدل سو، نو "دَاعِيٌ" سو، ضمه پر ياء ثقيله وه، هغه يې ځني حذف كړه، بيا التقاء ساكنين په مابين د ياء او د نون تنوين كي راغله اول ساكن مده وو، هغه يې حذف كړئ، نو "دَاعٍ" پر وزن د "فَاعٍ" سو.

"دَاعِيَانِ" صيغه تثنيه مذكر اسم فاعل د "دُعِيَ" قانون پكښي جاري سوى دئ.

"دَاعُوْنَ" صيغه جمع مذكر سالم اسم فاعل په اصل كي "دَاعِوُوْنَ" پر وزن د "نَاصِرُوْنَ" وو، ضمه پر واو ثقيله وه هغه يې ماقبل ته ور كړه او د واوينو په مابين كي التقاء ساكنين راغله، اول مده وو هغه يې حذف كړئ، نو د "دَاعِوُوْنَ" ځخه "دَاعُوْنَ" پر وزن د "فَاعُوْنَ" سو.

"دُعَاءٌ" صيغه جمع مكسر اسم فاعل په اصل كي "دُعَاوٌ" پر وزن د "نُصَّارٌ" وو، واو واقع سو وروسته تر الف زائده په قانون د "دُعَاءٌ" واو په همزه سره بدل سو، نو "دُعَاءٌ" پر وزن د "فُعَالٌ".

"دُعًّى" صيغه جمع مذكر اسم فاعل په اصل كي "دُعَّوٌ" پر وزن د "نُصَّرٌ" وو، واو پر لام كلمه راغلئ، په قانون د "يُدْعَى" سره واو په ياء سره بدل سو، ياء متحرك ماقبل يې مفتوح په قانون د "قَالَ

بَاعَ" سره ياء په الف سره بدله سوه، نو "دُعَانٌ" سو، بيا د الف او نون تنوين په مابين کي التقاء ساکنين راغله او مده يې څني حذف کړئ، نو "دُعًى" پر وزن د "فَتًى" سو.
په صورة خطي يعني کتابت کي ياء په دې وجه پاته ده چي د واو د ياء څخه پر بدلېدلو دلالت وکړي.
"دَعْوُ دَعْوَا دَعْوَانٌ" پر خپل اصلي حالت پاته دي.
"دِعَاءٌ" صيغه جمع مکسر اسم فاعل په اصل کي "دِعَاوٌ" پر وزن د "نِصَالٌ" وو، واو راغلئ وروسته تر الف زائده نو د "دُعَاءٌ" په قانون سره يې په همزه بدل کړئ، نو د "دِعَاوٌ" څخه "دِعَاءٌ" پر وزن د "فِعَالٌ" جوړ سو.
"دُعِيٌّ" صيغه جمع مکسر اسم فاعل په اصل کي "دُعُوْوٌ" پر وزن د "نُصُوْرٌ" وو. (مزيد تفصيل في الارشاد)
"دَاعِيَةٌ دَاعِيَتَانِ دَاعِيَاتٌ" د دې ټولو اعلال دا رنګه دئ: "دَاعِيَةٌ" په اصل کي "دَاعِوَةٌ" وو، واو پر لام کلمه راغلئ، نو په دې ټولو کي يې په قانون د "دُعِيَ" سره واو په ياء بدل کړئ، "دَاعِيَةٌ دَاعِيَتَانِ دَاعِيَاتٌ" جوړ سو.

د اسم ظرف تعليلات:

"مَدْعًى" صيغه واحده اسم ظرف په اصل کي "مَدْعَوٌ" پر وزن د "مَنْصَرٌ" وو، واو پر څلورم ځای راغلئ، د ماقبل حرکت هم څني مخالف دئ، د "يُدْعَى" په قانون سره واو په ياء سره بدل سو، نو "مَدْعَيٌ" سو. ياء متحرک ماقبل يې مفتوح په قانون د "قَالَ بَاعَ" په الف سره بدله سوه، نو "مَدْعَانٌ" سو، بيا التقاء ساکنين د الف او د نون تنوين په مابين کي راغله اول پکښي مده وو هغه يې څني حذف کړئ، نو "مَدْعًى" پر وزن د "مَفْعًى" جوړ سو.
"مَدَاعٍ" (۱) په اصل کي "مَدَاعِوٌ" پر وزن د "مَنَاصِرٌ" وو، واو پر پنځم ځای راغلی دئ او د ماقبل حرکت څني مخالف دئ، نو واو په ياء سره په قانون د (يُدْعَى) سره بدل سو، "مَدَاعِيٌ" سو، اوس

---

(۱)**فائده**:
په فصول اکبري کي ليکلي دي: کہ يائی آخر مفاعل را ضمه و جرا بيفتد و بدلش تنوين آيد الخ.

یاء(د دغه ذکر سوي فائدې په پر بنیاد) د مفاعل پر لام کلمه واقع سوه، نو په حالت د رفع او جر کي هغه یاء حذف سوه او د دې په بدله کي عین کلمې ته تنوین ور کول سو، نو د "مَدَاعِيُ" څخه "مَدَاعٍ" جوړ سو.

"مُدَيْعٍ" صیغه واحد مصغر اسم ظرف په اصل کي "مُدَيْعِوٌ" پر وزن د "مُنَيْصِرٌ" وو، واو پر پنځم ځای راغلی او د ماقبل حرکت څني مخالف دئ، په قانون د "يَدْعِى" په یاء سره بدل سو، او بیا التقاء ساکنین په مابین د یاء او نون تنوین کي راغله او یاء یې څني حذف کړه، نو "مُدَيْعٍ" پر وزن د "مُقَيْعٍ" جوړ سو.

"مِدْعًى" صیغه واحد اسم آله صغری اعلال د "مَدْعًى" اسم ظرف غوندي دئ.

د اسم آله وسطی تعلیلات:

"مِدْعَاةٌ" صیغه واحد اسم آله وسطی په اصل کي "مِدْعَوَةٌ" پر وزن د "مِنْصَرَةٌ" وه، واو پر څلورم ځای راغلی وو او د ماقبل حرکت څني مخالف دئ، په قانون د "يَدْعِى" سره واو په یاء سره بدل سو، نو "مِدْعَيَةٌ" سو، بیا یاء متحرک ماقبل یې مفتوح په قانون د "قَالَ بَاعَ" سره په الف بدله سوه، نو د "مِدْعَيَةٌ" څخه "مِدْعَاةٌ" جوړ سو.

"مُدَيْعِيَةٌ" صیغه واحد مصغر اسم آله وسطی په اصل کي "مُدَيْعِوَةٌ" پر وزن د "مُنَيْصِرَةٌ" وو، واو پنځم ځای راغلی وو او د ماقبل حرکت څني مخالف وو، نو په قانون د "يَدْعِى" سره واو په یاء سره بدل سو، نو د "مُدَيْعِوَةٌ" څخه "مُدَيْعِيَةٌ".

(۵۴) قانون:

هر واو و یاء که واقع شود بعد از الف زائده بر طرف یا در حکم طرف آن را به همزه بدل کنند وجوبًا. (۱)

یعني چي کمه جمع د مفاعل پر وزن وي، نو د هغه یاء په حالت د رفع او جر کي غورځي او بیا د هغه په عوض کي په آخر کي تنوین راځي، لیکن په حالت د نصب کي هغه یاء سالمه پاتیږي او دې ته (قاعده د جوار) هم وایي. صاحب د علم صیغې په وزن د "افاعل ومفاعل" واشباه آن قید هم لګولی دئ.

مولانا مفتي محمد رفیع عثماني صاحب د علم صیغې په حاشیه کي دا لیکلي دي چي دا قاعده به د جمع سره نه خاصوئ. بلکي هغه ټول اسماء څني واخلئ چي د هغوی په آخر کي یاء متحرک ماقبل مکسور وي، ورنه (رَامٍ) او دا غوندي مثالونه څني وځي.

(۱) د حقیقتًا مطلب دا دئ چي "واو" او "یا" بالکل په آخر کي وي، د دوئ څخه وروسته یو بل حرف نه وي لکه دُعَاءٌ او رَامٍ.

د قانون خلاصه:

هر واو او ياء چي د الف زائده څخه وروسته پر طرف يا په حکم د طرف کي راسي، نو هغه واو او ياء په همزه سره بدلول واجب دي.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم دئ د "دُعَاءٌ مِرْمَاءٌ" والا قانون.
د دې قانون د پاره يو حکم دئ او درې يې شرطونه دي.
حکم يې دا دئ چي واو او ياء په همزه سره بدلول واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چي واو او ياء به تر الف وروسته وي، احترازي مثال: "وَاعِدٌ يَاسِرٌ".
۲. دوهم شرط يې دا دئ چي الف به زائده وي، احترازي مثال: "وَاوٌ يَايٌ".
۳. دريم شرط يې دا دئ چي واو او ياء به په آخر کي وي حقيقةً يا حکما احترازي مثال: "هِدَايَةٌ، عَدَاوَةٌ، شَقَايَةٌ".

د حقيقةً اتفاقي مثال: د "دُعَاوٌ او مِرْمَايٌ" څخه "دُعَاءٌ او مِرْمَاءٌ" ويل واجب دي.
د حکمًا اتفاقي مثال: د "مِدْعَاوَانِ او مِرْمَايَانِ" څخه "مِدْعَاءَانِ او مِرْمَاءَانِ" ويل واجب دي.

فائده:

دا قانون په مصدر، جامد او مشتق ټولو کي جاري کيږي.

د حکمًا مطلب دا دئ چي د "واو" او "يا" څخه وروسته داسي حروف وي چي د کلمې بناء د دوی بغيره هم صحيح وي، يعني کلمه د دوی څخه بغير هم استعماليږي، لکه د تثنيه او جمع زياتي حروف هم په دغه حکم کي دي، نو د دې قيد څخه شقَايَةٌ، هِدَايَةٌ، عَدَاوَةٌ خارج سول؛ ځکه چي په دې الفاظو کي "تا" لازمه وي او کلمه بغير د دوی څخه نه مستعمليږي، نو دغه "واو" او "يا" نه حقيقةً پر طرف دي او نه حکمًا.
دغه قانون پر جامد، مصدر، مشتق پر ټولو جاري کيږي.
"واو" او "يا" چي حقيقتًا په آخر کي وي د هغه مثال لکه د دُعَاوٌ، مِرْمَايٌ، څخه دُعَاءٌ، مِرْمَاءٌ او "واو" او "يا" چي حکما په آخر کي وي. لکه: د مِدْعَاوَانِ، مِرْمَايَانِ، څخه مِدْعَاءَانِ، مِرْمَاءَانِ ويل.
د "واو" او "يا" تخصيص د کثرت پر بناء دئ نه د الف (د الف څخه مراد همزه دئ) څخه احتراز، ورنه الف که چيري د الف زائده څخه وروسته راسي، نو هغه هم په همزه سره بدليږي. لکه: قُرَّاءٌ او صَحْرَاءٌ. (فوائد حقيقيه)

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف په اسماؤو کي جاري کيږي او په هفت اقسامو کي صرف په ناقص او لفيف کي جاري کيږي او په ثلاثي مجردو کي د اسم فاعل او صفت مشبه په دوو دوو جمع مکسرو صيغو کي جاري کيږي اسم فاعل لکه: "دُعَاةٌ" "دِعَاءٌ" او صفت مشبه لکه: "رِضَاءٌ" او "اَرْضَاءٌ" او د اسم آله کبرى په واحد او تثنيه کي جاري کيږي او د ثلاثي مزيدو صرف په هغه مصادرو کي جاري کيږي چي په هغه کي د لام کلمه څخه مخکي الف زائد راغلی وي يعني باب افعال، باب افتعال، انفعال، استفعال، افعلال، تفعال، لکه: "اِعْلَاءٌ، اِعْتِدَاءٌ، اِنْجِلَاءٌ، اِسْتِدْعَاءٌ" وغيرد او کله کله په اسماء جوامدو کي هم جاري کيږي.

(۵۵) قانون:

هر واو که واقع شود مقابله لام کلمه و ما قبل او مکسور باشد آن واو را بیا بدل کنند وجوبًا. (۱)

د قانون خلاصه:

هر واو چي د لام کلمې په مقابله کي راسي او ما قبل يې مکسور وي، نو هغه واو په ياء سره بدلول واجب دي.

د قانون تفصيل:

ددې قانون نوم دئ د "دُعِيَ" والا قانون.

ددې قانون دپاره يو حکم دئ او دوه يې شرطونه دي.

حکم يې دا دئ چي واو په ياء سره بدلول واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چي "واو" به د "لام" کلمې په مقابله کي وي، احترازي مثال: "وَعِدَ عَوِرَ".

۲. دوهم شرط يې دا دئ چي د دغه واو ما قبل به مکسور وي، احترازي مثال: "دَعَوَ يَدْعُوَ".

اتفاقي مثال: د "دُعِوَ" څخه "دُعِيَ" او د "دَاعِوَانِ" څخه "دَاعِيَانِ" ويل واجب دي.

---

(۱) اتفاقي مثالونه: د دُعِوَ څخه دُعِيَ ويل. د رَضِوَ څخه رَضِيَ ويل او د دَاعِوٌ څخه دَاعٍ ويل.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون په اسماؤو او افعالو دواړو کي جاري کيږي چي په کم ځای کي واو متحرک ماقبل مکسور وي نو د "دُعِيَ" والا قانون جاري کيږي او که چيري واو ساکن ماقبل مکسور وو نو بيا د "مِيعَادٌ" والا قانون جاري کيږي او دغه قانون د ناقص او لفيف د ماضي مجهولي په پنځو صيغو کي او د اسم فاعل په شپږو صيغو کي او د مضارع معلوم او جحد نفي وغيره په ټولو معلومو صيغو کي هلته جاري کيږي چي عين کلمه مکسوره وي خواه مجرد وي او که مزيد وي د مزيد بابونه لکه: باب افعال، تفعيل، مفاعله، افتعال، استفعال لکه: "يُعْلِي، يُبَالِي، يُبَقِّي، يَتْقِي، يَسْتَدْعِي" د اسم ظرف او اسم آله وسطی او صغری په دوو صيغو کي يعني په جمع اقصی او تصغير کي هم جاري کيږي.

(۵٦)قانون:

هر ياء که واقع شود در آخر فعل و فتح غير اعرابي و ماقبلش مکسور باشد کسره ماقبلش را بفتح بدل کرده جوازاً يارا بالف بدل کنند وجوباً بر لغت بني طی. (۱)

د قانون خلاصه:

هر ياء چي د فعل په آخر کي واقع سوې وي او د دې فتحه غير اعرابي وي (يعني د يو عامل په وجه سره نه وي) او د دې ماقبل مکسور وي، نو د بني طی په لغت د دغه "يا" د ماقبل کسره په فتحه سره بدلول او ياء په الف سره بدلول واجب دي.

---

(۱) په دې قانون کي دري مذهبه دي:

۱. بعضي علماء کرامو دا قانون صرف په افعالو پوري خاص کړی دئ. يعني صرف په ماضي کي جاري کيږي. نو ځکه د قامِيَ څخه قامَا ويل صحيح نه دي. (رضی. شافيه. صرف بهائي)

۲. او د بعضي علماء په نزد باندي دا قانون په فعل ماضي ثلاثي مجرد کي او په هغه اسم کي چي د فَاعِلَةٌ. افعِلَةٌ. يا مَفَاعِلُ پر وزن وي په هغه کي هم د قانون جاري کيږي. لکه: د ناصِيَةٌ. بَادِيَةٌ. ناجِيَةٌ څخه ناصَاةٌ. بَادَاةٌ. ناجَاةٌ ويل.

۳. او د بعضي علماء په نزد باندي دا قانون صرف په هغه جمع کي چي د مَفَاعِلَ پر وزن وي جاري کيږي. لکه: د مَهَارِيْ څخه مَهَارَا ويل او د صَحَارِيْ څخه صَحَارَا ويل. ليکن په ماضي مجهول د ثلاثي مجرد کي دا قانون په قياسي طرز باندي جاري کيږي. او هغه اسم چي د "مفاعل" پر وزن وي پر هغه باندي غير قياسي او قليل جاري کيږي.

د قانون تفصیل:

دې قانون نوم دئ د "دُعِيَ" والا قانون.

د دې قانون د پاره یو حکم دئ او درې یې شرطونه دي.

حکم یې دا دئ چې د "یا" د ماقبل کسره په فتحه بدلول جائز دي او "یا" بیا په الف سره بدلول واجب دي.

۱. اول شرط یې دا دئ چې دغه "یا" به په آخر د فعل کې وي، احترازي مثال: "رَمْيٌ".

۲. دوهم شرط یې دا دئ چې فتحه به یې اعرابي نه وي، احترازي مثال: "لَنْ يَرْمِيَ".

۳. دریم شرط یې دا دئ چې ماقبل د دغه "یا" به مفتوح وي، احترازي مثال: "خَشِيَ، قَوِيَ".

اتفاقي مثال: د "دُعِيَ" څخه "دُعَيَ" ویل جائز دي او د "دُعَيَ" څخه بیا "دُعَا" ویل واجب دي.

د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:

دغه قانون صرف په فعل کې جاري کیږي او د ثلاثي مزید او مجرد صرف د ماضي مجهولي په ټولو صیغو کې جاري کیږي او که چیرې باب ناقص واوي وي نو بیا په هغه کې د "دُعِيَ" والا قانون هم جاري کیږي او کم باب چې د "عَلِمَ يَعْلَمُ" یا "حَسِبَ يَحْسِبُ" پر وزن وي د هغه باب د ماضي معلوم په ټولو صیغو کې هم جاري کیږي.

(۵۷) قانون:

هر واو و یاء مضموم یا مکسور که واقع شود بمقابله لام کلمه بعد از ضمه و کسره حرکت آن را حذف می کنند وجوبا بشر طیکه در میان کسره و واو و ضمه و یاء نه باشد آن واو و یاء بدل از همزه بابدال جوازی و حرکتش منقول از همزه نه باشد. (۱)

---

(۱) د اتفاقي مثال اته (۸) صورتونه دي:

۱. واو مضموم ما قبل یې هم مضموم وي. لکه: د يَدْعُوُ څخه يَدْعُو ویل.

۲. واو مکسور ما قبل یې هم مکسور وي. لکه: د مِنْ شَاعِوٍ څخه مِنْ شَاعٍ ویل.

۳. واو مضموم ما قبل یې مکسور وي. لکه: د دُعِوُ څخه دُعِيُ ویل.

۴. واو مکسور او ما قبل یې مضموم وي. لکه: د تَدْعُوِيْنَ څخه تَدْعِيْنَ ویل.

د قانون خلاصه:

هر واو او یاء مضموم یا مکسور چې د لام کلمې په مقابله کې راسي او ماقبل یې هم مضموم یا مکسور وي، نو د دغه واو او یاء حرکت حذف کول واجب دي، په دې شرط چې یاء به د کسرې او د واو په مینځ او واو به د ضمې او د یاء په مینځ کې نه وي، او دغه واو او یاء به په یو جوازي قانون سره د همزه ځخه تبدیل شده نه وي، او داغه رنګه د دوی حرکت به هم د همزه ځخه منقول نه وي، لکه د "یَدْعُوُ" او "یَرْمِیُ" ځخه "یَدْعُوْ" او "یَرْمِیْ" ویل.

د قانون تفصیل:

د دې قانون نوم دئ "یَدْعُوْ او یَرْمِیْ" والا قانون.

د دې قانون دپاره یو حکم دئ او شپږ یې شرطونه دي: درې یې وجودي دي او درې یې عدمي دي.

حکم یې دا دئ چې د واو او یاء حرکت حذف کول واجب دي.

۱. اول شرط یې دا دئ چې واو او یاء به مضموم یا مکسور وي، احترازي مثال: "لَنْ یَدْعُوَ لَنْ یَرْمِیَ".

۲. دوهم شرط یې دا دئ چې واو او یا به په مقابله د لام کلمې کې وي. احترازي مثال: "یَقُوْلُ یَبِیْعُ".

۳. دریم شرط یې دا دئ چې ماقبل د دغه واو او یا به مضموم یا مکسور وي. احترازي مثال: "یَدْعُوُ یَرْمِیُ".

---

۵. یا مکسور ماقبل یې هم مکسور وي لکه [illegible] ځخه [illegible] ویل

۶. یا مضموم ماقبل یې هم مضموم وي لکه [illegible] ځخه [illegible] ویل

۷. یا مکسور ماقبل یې مضموم وي لکه [illegible] ځخه [illegible] ویل

۸. یا مضموم ماقبل یې مکسور وي لکه [illegible] ځخه [illegible] ویل

فائده

[illegible]

۴. څلورم شرط يې دا دئ چې "يا" به په مابين کې د کسرې او "واو" نه وي، احترازي مثال: "يَرمِيُوْنَ". او "واو" به په مابين د ضمه او د "يا" کې نه وي، احترازي مثال: "تَدعُوِيْنَ".

۵. پنځم شرط يې دا دئ چې دغه "واو" او "يا" به بدل د همزه څخه نه وي په ابدال جوازي سره، احترازي مثال: "سُوِلَ مُسْتَهزِيُوْنَ" که در اصل "سُئِلَ و مُسْتَهزِئُوْنَ" بود.

۶. شپږم شرط يې دا دئ چې حرکت د دغه واو او يا به منقول د همزه څخه نه وي، احترازي مثال: "يَسُوِيَجِئُ" که در اصل "يَسُوءُيَجِئُ" بود.

اتفاقي مثال: د "يَدعُوِيَرمِیُ" څخه "يَدعُوْيَرمِیْ" ويل واجب دي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون په اسماؤ او افعالو دواړو کې جاري کيږي او دا قانون په تثنيه کې نه جاري کيږي بلکه په واحد يا په جمع کې جاري کيږي باب خواه مجرد وي او که مزيد وي په دې شرط چې ناقص به وي او د ناقص د مجرد د باب که چيرې مضارع معلوم د "يَفْعِلُ" يا د "يَفْعَلُ" پر وزن وو نو بيا په اتو صيغو کې يعني پنځه مفردې دوې جمع او يوه واحده مؤنثه صيغه کې او که چيرې په ناقص کې د "يَكْرُمُ يَنْصُرُ" والا قانون دوهم حکم چلېدلی وو نو بيا د هغه باب په مضارع معلوم کې په اتو صيغو کې دا قانون چليږي.

صيغې:

موزون	وزن	ملتبس	شش اقسام	هفت اقسام	صيغه	قانون	اصل	نظير	باب
فَلْتَوَتْ	اِفْتَعَلَتْ	فعل	ثلاثي مزيد	لفيف مقرون	واحده مؤنث ماضي معلوم	قال باع/ التقاء ساكنين/ همزه وصل نقل	اِسْتَوَيَتْ	اِكْتَسَبَتْ	افتعال
صُوْمُوْا	اُفْعُلُوْا	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع مذكر مخاطبين امر حاضر	يقول يبيع/ لون اعرابي/ همزه وصل نقل	اُصْوُمُوْا	اُقْوُلُوْا	ثلاثي مجرد
وَافْطِرُوْا	اِفْعِلُوْا	فعل	ثلاثي مجرد	صحيح	جمع مذكر مخاطبين امر حاضر	لون اعرابي/ همزه وصل قطعي	تَفْطِرُوْنَ	اِضْرِبُوْا	ثلاثي مجرد
لَنْ يَصُوْنُوْا	لَنْ يَفْعُلُوْا	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع مذكر غائبين فعل لن مذكر معلوم	يصلون/ يقول يبيع/ لون اعرابي	يَصْوُنُوْنَ	لَنْ يَقُوْلُوْا	ثلاثي مجرد
دُنَّ	فُعْلَنَ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف مضاعف	جمع مؤنث غائبات ماضي معلوم	قال باع/ التقاء ساكنين/ قلن طلن	دَوْنَنَ	قُلْنَ	ثلاثي مجرد
مَعِيْبٌ	مَفْعِلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	اجوف يائي	واحد اسم ظرف	اسم ظرف/ يقول يبيع	مَعْيِبٌ	مَبِيْعٌ	ثلاثي مجرد
مَعِيْبٌ	مَفْعُوْلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	اجوف يائي	واحد اسم مفعول	يقول يبيع/ يوسر/ التقاء ساكنين/ سيد	مَعْيُوْبٌ	مَبِيْعٌ	ثلاثي مجرد
عِجْنَ	فِعْلَنَ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع مؤنث غائبات ماضي معلوم	قال باع/ التقاء ساكنين/ خفن جن	عَوِجْنَ	بِعْنَ	ثلاثي مجرد

موزون	وزن	[illegible]	شش اقسام	هفت اقسام	صيغه	قانون	اصل	نظير	باب
زَائِعٌ	فَاعِلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	اجوف يائي	واحد مذكر اسم فاعل	اسم فاعل / قائل بائع	ذَايِعٌ	قَائِلٌ	ثلاثي مجرد
رَنْ	اَفْعَلْ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	واحد مذكر مخاطب امر حاضر	يقول يبيع، التقاء ساكنين، همزه وصل قلعي	اُرْوَنْ	قُلْ	ثلاثي مجرد
فَارْتَبْتُ	فَافْتَعَلْتُ	فعل	ثلاثي مزيد	اجوف يائي	واحد متكلم ماضي معلوم	قال باع / همزه وصل قلعي	اِرْتَيَبْتُ	اِجْتَنَبْتُ	افتعال
لَاتَكَازَفُوْا	لَاتَفَاعَلُوْا	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	جمع مذكر مخاطبين نهي حاضر	نون اعرابي / ...	تَكَازَفُوْنَ	لَاتَضَارَبُوْا	تفاعل
اِقَامَةٌ	اِفْعَالٌ	اسم	ثلاثي مزيد	اجوف واوي	اسم مصدر	اقامة ...	اِقْوَالٌ	اِقَامَةٌ	افعال
لَنْ يَسْتَكُوْا	لَنْ يَسْتَفْعِلُوْا	فعل	ثلاثي مزيد	اجوف واوي	جمع مذكر غائبين فعل نفي موكد بلن	نون اعرابي / يقال يباع	يَسْتَكْوِنُوْنَ	لَنْ يَسْتَخْرِجُوْا	استفعال
لَنْ تَنَاحُوْا	لَنْ تَفْعَلُوْا	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع مذكر مخاطبين نفي موكد بلن	يقال يباع / نون اعرابي / حروف اخفاء	تَنْوَحُوْنَ	تَمْنَعُوْنَ	ثلاثي مجرد
شِبْنَ	فِعْلْنَ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع مؤنث غائبات ماضي معلوم	قال باع / التقاء ساكنين / خفن بعن	شَوِبْنَ	خِفْنَ	ثلاثي مجرد
شُبْنَ	فُعْلْنَ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع مؤنث غائبات ماضي معلوم	قال باع / التقاء ساكنين / قلن طلن	شَوَبْنَ	قُلْنَ	ثلاثي مجرد
يَشُوْبُ	يَفْعُلُ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	واحد مذكر غائب مضارع	يقول يبيع	يَشْوُبُ	يَقُوْلُ	ثلاثي مجرد
غِيَاصٌ	فِعَالٌ	اسم	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع مكسر اسم فاعل	قيام ثياب حياض رياض	غِوَاصٌ	قِيَامٌ	ثلاثي مجرد
فَاثَّارُوْا	فَافْتَعَلُوْا	فعل	ثلاثي مزيد	اجوف واوي	جمع مذكر غائبين ماضي معلوم	قال باع / ... / همزه وصل قلعي	اِثْتَوَرُوْا	اِجْتَنَبُوْا	افتعال
جَانَانَ	اِفْعَنْلَلَ	فعل	رباعي مزيد	حيد مخرق	واحد مذكر غائب ماضي معلوم	يقال يباع / همزه وصل	اِجْوَنْوَنَ	اِحْرَنْجَمَ	افعنلال

التمرين:

اِسْتِقَاءٌ، اِسْوَانُوْ، مِيْثَانَاکَ، بِنَانُهُمْ، وَرْدَانُوْ، جَايَاتٌ، جَاسُوْنَ، يُرَكِّيْهِمْ، كُرِيَ، تَبَيِّتُ، لَشْيٌ، وَشْيٌ، عُذْيَا، هُدًى، وَوُرِيَ، فَعَالٍ، يَهْدِيْ، مَكْمِرٍ، يَشْتِيْ، مُشْتَقٍ، لَنْوِقَانُوْ، اِعْلَانِيْ، اِسْتِمَانَا، يَكْفِيْ، وَدِيَ، وَانْجَلَا، اَعْلَانَا، تَبَنَّا، اَجْلَتْ، مُسْتَبِيْ، الْمُشْرِ، الرَّامِ.

(۵۸)قانون:

هر واو كه واقع شود سيوم جاچون حبائر او حركت ماقبلش مخالفش شود آن را بيا بدل كنند وجوباً. (١)

---

(١) د دې قانون اتفاقي مثالونه: د يَدْعُوْ يَدْعُوَانِ څخه يُدْعٰى يُدْعَيَانِ ويل د يَرْضَوُ يَرْضَوَانِ څخه يَرْضٰى، يَرْضَيَانِ ويل.
او كله چي واو په پنځم يا شپږم ځاى وي، لكه: د يَسْتَدْعِوُ څخه يَسْتَدْعِيْ ويل او د مُصْطَفَوٌ مُسْتَرْضَوٌ څخه مُصْطَفًى، مُسْتَرْضًى ويل.
او كله چي واو پر اوم ځاي وي، لكه: د اِسْتِدْعَاوٌ اِسْتِرْضَاوٌ څخه اِسْتِدْعَايٌ اِسْتِرْضَايٌ ويل بيا د "دُعَاوٌ" په قانون سره اِسْتِدْعَاءٌ اِسْتِرْضَاءٌ ويل.
بعضي علماء وايي چي په اِسْتِدْعَاءٌ وغيره كي ابتداءً واو په همزه سره بدل سوى دئ؛ ځكه د واو ما قبل متحرك نه دئ او د واو په يا سره د بدلولو دپاره د واو ما قبل متحرك كېدل د قانون د ځلورم شرط څخه معلوميږي، ليكن كم علماء چي واو په يا سره بدلوي دغه وايي چي ځلورم شرط دا دئ چي د ضمې څخه وروسته به واو مده نه وي احترازي مثال مَدْعُوٌّ د يَدْعُوْ څخه؛ ځكه دلته واو مده موجود دئ.
په يَدْعُوْ او يَرْضَوُ كي د واو متحرك د ماقبل د مفتوح والي په وجه باندي ابتداء واو په قانون د "قَالَ بَاعَ" سره په الف سره نه دئ بدل سوى. د دغه وجه دا ده چي په دغه مثالونو كي د "قَالَ بَاعَ" او "يُدْعٰى يُرْضٰى" دا دواړو قانونه جاري كېداى سي، نو مور په دواړو باندي عمل كړى دئ؛ ځكه د اِعمال اعمال اصل دئ.

د قانون خلاصه:

هر واو چې په اصل کې (د اصل ځخه مراد د ماضي معلومي اوله صيغه ده، يا مصدر مراد دئ کله چې درې حرفي وي) پر دريم ځای باندي واقع سي، او د دريم ځايه ځخه يې ترقي کړې وي او د ماقبل حرکت هم د ده مخالف وي (يعني فتحه وي)، نو دغه واو په ياء سره بدلول واجب دي.

د قانون تفصيل:

ددې قانون نوم دئ د "يدعى" والا قانون.

ددې قانون دپاره يو حكم دئ او ځلور يې شرطونه دي.

حكم يې دا دئ چې واو په يا سره بدلول واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چې واو به په اصل کې په دريم ځای وي، احترازي مثال: "اِسْتَوَىٰ". د اصل ځخه مراد د ماضي معلوم ثلاثي مجرد اوله صيغه ده، ددې اصل "لا" دئ، دلته واو په اول ځای کې دئ.

۲. دوهم شرط يې دا دئ چې د دريم ځای ځخه به يې ترقي کړې وي، احترازي مثال: "دَعَوْنَ".

۳. دريم شرط يې دا دئ چې د دغه واو ماقبل به مضموم نه وي، احترازي مثال: "يَدْعُوْ".

بدل سوی.

په عَدَاوَةٌ کي د ماقبل د نه متحرک والي په وجه باندي واو په يا سره نه دئ بدل سوی، د هغه وجه دا ده چې شِكَايَةٌ د ناقص واوي مصدر دئ، د ناقص يايي د مصادر د هم وزن کولو په وجه باندي په شِكَايَةٌ کي واو په ياء سره بدل سوی دئ؛ ځکه د ناقص يايي اکثره مصادر د فِعَالَةٌ پر وزن باندي راځي، لکه: وِلَايَةٌ، هِدَايَةٌ، دِرَايَةٌ، رِعَايَةٌ، عِنَايَةٌ وغيره. او د ناقص واوي دغه مصدر هم د فِعَالَةٌ پر وزن وو، نو ځکه دلته واو په ياء سره بدل سوی دئ. لکه: كَيْنُوْنَةٌ اجوف واوي په اصل کي كَوْنُوْنَةٌ وه نو چونکه اجوف يايي اکثره مصادر پر دغه وزن راځي.

او په شِكَايَةٌ کي چې په اصل کي شِكَاوَةٌ وه د ماقبل د نه متحرک والي په وجه باندي بيا هم واو په الف سره بدل سوی دئ، د هغه وجه دا ده چې شِكَايَةٌ ... د ماقبل د نه متحرک والي په وجه باندي په شِكَايَةٌ کي واو په ياء سره بدل سوی.

نَيْلُوْلَةٌ يَبْنُوْنَةٌ، صَيْرُوْرَةٌ، غَيْبُوْبَةٌ وغيره د اجوف يايي د مناسبت د موافقت په وجه سره د واو په ياء سره تبديل سوی دئ؛ ځکه د اجوف يايي اکثره مصادر پر دغه وزن راځي.

بعض علماء کرامو د دغه قانون ځخه انکار کړی دئ چې د دې قانون ضرورت نسته ابتداءً د "قَالَ بَاعَ" قانون جاري کيږي، د يَدْعُوْ ځخه يُدْعَى ويل کيږي، ليکن محققين حضرات د دې ترديد کړی دئ. ان شئت فارجع الى المطولات

۴. څلورم شرط يې دا دئ چې د دغه واو ما قبل به بل واو ساکن نه وي، احترازي مثال: "مَدْعُوُوْ".

اتفاقي مثال: د "يَدْعَوُ" څخه "يَدْعَیُ" ويل واجب دي او د "يَدْعَیُ" څخه بيا "يُدْعٰی" ويل واجب دي.

د قانون د جاري كولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون په اسماؤو او افعالو دواړو کې جاري کيږي په دې شرط چې باب به ناقص واوي وي خواه مجرد وي او که مزيد او دا قانون په ماضي معلوم او مجهوله او د اسم فاعل او اسم مفعول په اولو شپږو قياسي صيغو کې نه جاري کيږي خواه مجرد وي او که مزيد وي د ناقص واوي په مضارع مجهوله کې او په مضارع معلوم مفتوح العين کې دغه قانون جاري کيږي خواه مجرد وي او که مزيد وي لکه: "يَرْضٰی، تَرَاضٰی".

(۵۹) قانون:

هر واو لازم غير بدل از همزه که واقع شود، در آخر اسم متمکن ما قبلش مضموم باشد، يا واو مده زائده باشد در جمع آن را بيابدل کنند وجوبًا، ودر مفرد مانع از وجوب اعلال است آن واو مده زائده مگر وقتيکه ما قبلش ديگر واو متحرک باشد واگر نباشد جائز است. (۱)

---

(۱) د دې قانون د عبارت دوې حصې دي: اوله حصه يې تر (آن را بيابدل كنند وجوبًا) پورې ده او دوهمه حصه يې (ودر مفرد مانع) څخه بيا تر آخره پورې ده.

د اولې حصې د اتفاقي مثالو دوه صورته دي:

۱. واو لازمي په جمع کې وي، د همزه څخه تبديل شده نه وي، د اسم متمکن په آخر کې وي او ماقبل يې مضموم وي، لکه: اَدْلُوْ بيا په دې قانون سره اَدْلُيْ. بيا په قانون د ياء مشدد يا دعي سره اَدْلِيْ سو. ضمه پر ياء ثقيله وه هغه يې وغورځول. بيا د ياء او نون تنوين په منځ کې التقاء ساكنين راغله اول ساكن مده وو هغه يې حذف کړئ، نو د اَدْلِيْنٌ څخه اَدْلٍ سو.

۲. واو لازمي په جمع کې وي، د ده ماقبل مده زائده وي، لکه: د دَعُوْوٌ څخه دَعُوْیٌ بيا د قَوِيْلٌ قَوِيْةٌ په قانون سره دَعُيٌّ سو، بيا په قانون د بُيُّ او د ياء مشدد مخفف سره دِعِيٌّ سو. او د دَعُوٌ څخه دَعٌّ سو.

د دوهمې حصې د اتفاقي مثالونو درې درې صورتونه دي:

۱. واو لازمي به په مفرد کې وي. او د ده ماقبل به مضموم وي، لکه: د تَنَزُّوٌ څخه تَنَزُّیٌ، بيا په قانون د دعي سره تَنَزِّيٌ سو، بيا ضمه پر ياء باندې ثقيله وه هغه يې حذف کړه. بيا د ياء او نون تنوين په منځ کې التقاء ساكنين راغله. اول ساكن مده وه هغه يې حذف کړئ. نو تَنَزٍّ سو.

د قانون خلاصه:

هر واو چې لازمي وي، او د همزه څخه تبدیل شده نه وي، او د اسم متمکن په آخر کې واقع سوی وي، او د ده ماقبل مضموم وي، یا واوي لازمي چې په جمع کې وي، او د ده ماقبل واو مده زائده وي، نو دغه واو په یاء سره بدلول واجب دي. او کچیري واو لازمي په مفرد کې وي او د ده ماقبل هم مضموم وي، نو هغه واو په یاء سره بدلول واجب دي. او کچیري د واو لازمي ماقبل مده زائده نه وي، نو هغه واو په یاء سره بدلول جائز دي، کچیري د واو مده زائده ماقبل بل واو متحرک وي، نو په دې صورت کې واو لازمي په یاء سره بدلول واجب دي.

د قانون تفصیل:

ذدې قانون نوم دئ د "أَدْلٍ تَبَيِّن" والا قانون.

د دې قانون دپاره دوه حکمه دي: د اول حکم په شرطونو کې درې جماعته دي: د اول جماعت دپاره اوه شرطونه دي، د دوهم جماعت دپاره اته شرطونه دي او د دریم جماعت دپاره نه شرطونه دي، او د دوهم حکم دپاره نه (۹) شرطونه دي.

اول حکم: اول حکم دا دئ چې واو په یا سره بدلول واجب دي.

د اول جماعت شرائط:

۱. اول شرط یې دا دئ چې واو به وي، احترازي مثال: "رَامِيٌ".
۲. دوهم شرط یې دا دئ چې واو به لازمي وي، احترازي مثال: "ضَرَبَوْ ضَارِبُوْ" که در اصل "ضَارِبُ" بود، دلته واو عارضي دی؛ ځکه په جوازي قانون سره بدل د نون تنوین څخه دئ.

---

۲. واو لازمي په مفرد کې وي او د ده ماقبل مده زائده وي. لکه: مَدْعُوْ آخر "واو" یې په "یا" سره بدل کړئ. نو مَدْعُوْ سو، یا په قانون د قُوِيٌ سره مَدْعِيٌ سو. یا په قانون د أَدْلٍ دِلِيٌ او داغه رنګه د یاء مشدد او مخفف په دوهم قانون سره مَدْعِيٌ او مَدْعُوٌّ دواړه صورتونه ویل جائز دي. په دې صورت کې واو په یاء سره اړول جائز دي.
۳. په مفرد کې د واو مده ماقبل دوهم واو متحرک وي. لکه: د مَقْرُوْوٌ څخه مَقْرُوْءٌ ویل واجب دي.

۳. دریم شرط دا دئ چي بدل به د همزه څخه نه وي، احترازي مثال: "كَفُوًا" كه در اصل "كَفُؤًا" بود.

۴. څلورم شرط يې دا دئ چي په آخر کي به وي، احترازي مثال: "وَعْدٌ قَوْلٌ".

۵. پنځم شرط يې دا دئ چي په آخر د اسم کي به وي، احترازي مثال: "يَدْعُوْا".

٦. شپږم شرط يې دا دئ چي په آخر کي د اسم متمکن کي به وي، احترازي مثال: "هُوَ".

۷. اووم شرط يې دا دئ چي ما قبل به يې مضموم وي، احترازي مثال: "دَاعِوٌ، مَدْعَوٌ، دَلْوٌ".

اتفاقي مثال: د "أَدْلُوٌ تَبَنُّوٌ" څخه "أَدْلُيٌ تَبَنُّيٌ" ويل واجب دي. بيا بيا د أَدْلٍ په دوهم قانون سره "أَدْلِيٌ، تَبَنِّيٌ" سو. بيا په قانون د يَدْعُوْ او يَرْمِيْ سره أَدْلِيْنٌ تَبَنِّيْنٌ سو. او بيا وروسته په قانون د التقاء ساكنين سره "أَدْلٍ، تَبَنٍّ" سو.

د دوهم جماعت شرائط:

د دوهم جماعت د پاره اته شرطونه دي:

۱. اول شرط يې دا دئ چي واو به وي، احترازي مثال: "رَامِيٌ".

۲. دوهم شرط يې دا دئ چي لازم به وي، احترازي مثال: "ضَارِبُوْ".

۳. دریم شرط يې دا دئ چي بدل به د همزه څخه نه وي، احترازي مثال: "كَفُوًا".

۴. څلورم شرط يې دا دئ چي په آخر کي به وي، احترازي مثال: "قَوْلٌ".

۵. پنځم شرط يې دا دئ چي په اسم کي به وي، احترازي مثال: "يَدْعُوْ".

٦. شپږم شرط يې دا دئ چي په آخر د اسم متمکن کي به وي، احترازي مثال: "هُوَ".

۷. اووم شرط يې دا دئ چي ماقبل د دغه واو به بل واو مده زائده وي، احترازي مثال: "حُوُوٌ، أَدْلُوٌ".

۸. اتم شرط يې دا دئ چي دا واو به په جمع کي وي، احترازي مثال: "مَدْعُوٌّ".

اتفاقي مثال: د "دُعُوْوٌ" څخه "دُعُوْيٌ" ويل واجب دي، بيا په قانون د "قُوَيْلٌ" سره دُعِيٌّ سو. بيا د أَدْلٍ په دوهم قانون سره "دِعِيٌّ" سو.

د دریم جماعت شرائط:

۱. اول شرط دا دئ چي واو به وي. احترازي مثال: "رَامِيٌ".

۲. دوهم شرط يې دا دئ چي واو به لازم وي، احترازي مثال: "ضَارِبُوْ".
۳. دريم شرط يې دا دئ چي بدل به د همزه څخه نه وي، احترازي مثال: "كُفُوًا".
۴. څلورم شرط يې دا دئ چي په آخر كي به وي، احترازي مثال: "قَوْلٌ".
۵. پنځم شرط يې دا دئ چي په آخر د اسم كي به وي، احترازي مثال: "يَدْعُوْ".
٦. شپږم شرط يې دا دئ چي د اسم متمكن په آخر كي به وي، احترازي مثال: "هُوَ".
۷. اوم شرط يې دا دئ چي ماقبل د دغه واو به بل واو مده زائده وي، احترازي مثال: "حُوُوٌ" بر وزن "فُعُلٌ".
۸. اتم شرط يې دا دئ چي دغه واو به په مفرد كي وي، احترازي مثال: "دُعُوُوٌ"، دا جمع دد.
۹. نهم شرط يې دا دئ چي د دغه واو مده زائده مخكي به بل واو متحرك وي، نو دري واوه به وي، احترازي مثال: "مَدْعُوُوٌ".
اتفاقي مثال: د "مَقْوُوْوٌ" څخه "مَقْوُوِيٌّ" ويل واجب دي، ييا په قانون د قَوِيٌّ سره "مَقْوِيٌّ" سو، ييا د اَدْلٍ په دوهم قانون سره "مَقْوِيٌّ" سو.

دوهم حكم: دوهم حكم يې دا دئ چي واو په يا سره بدلول جائز دي.
۱. اول شرط يې دا دئ چي واو به وي، احترازي مثال: "رَامِيٌ".
۲. دوهم شرط يې دا دئ چي لازم به وي، احترازي مثال: "ضَارِبُوْ".
۳. دريم شرط يې دا دئ چي بدل به د همزه څخه به نه وي، احترازي مثال: "كُفُوًا".
۴. څلورم شرط يې دا دئ چي په آخر كي به وي، احترازي مثال: "قَوْلٌ".
۵. پنځم شرط يې دا دئ چي په آخر كي د اسم به وي، احترازي مثال: "يَدْعُوْ".
٦. شپږم شرط يې دا دئ چي په آخر د اسم متمكن كي به وي، احترازي مثال: "هُوَ".
۷. اووم شرط يې دا دئ چي ماقبل د دغه واو به بل واو مده زائده وي، احترازي مثال: "حُوُوٌّ اَدْلُوٌ".
۸. اتم شرط يې دا دئ چي دغه "واو" به په مفرد كي وي، احترازي مثال: "دُعُوُوٌ".

۹. نهم شرط يې دا دئ چي د دغه واو مخکي به بل واو متحرک نه وي، احترازي مثال: "مَقْوُوْوٌ".

اتفاقي مثال: د "مَدْعُوْوٌ" ځخه "مَدْعُوْیٌ" ويل جائز دئ. بيا د قَوِيْلٌ په قانون سره "مَدْعُيٌّ" سو، بيا د اَدْلٍ په دوهم قانون سره "مَدْعِيٌّ" سو.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

د ادل تبن اول او دوهم قانون دواړه صرف په اسماؤو کي جاري کيږي د ادل تبن اول قانون د اول حکم اول جماعت په درې ځايو کي جاري کيږي:

۱. اول د باب تفعل او تفاعل په مصدر کي لکه: "تَرَاضٍ، تَشَقٍّ" په اصل کي "تَرَاضُوٌ، تَشَقُّوٌ" وو.

۲. دوهم د صفت مشبه په يوه صيغه کي يعني په "سَرُوٌ" کي.

۳. دريم کمه صيغه چي د "اَفْعُلٌ" پر وزن وي لکه: "اَدْلُوٌ".

او په اسماء جوامدو کي هم دغه قانون جاري کيږي او د دې سره د ادل تبن دوهم قانون او يدعو يرمي والا قانون او التقائي ساکنين والا قانون جاري کيږي.

دوهم جماعت د مجردو د ناقص واوي باب د اسم فاعل او صفت مشبه په يوه صيغه يعني په "ضَرُوْبٌ" او "سَرُوْبٌ" کي جاري کيږي لکه: "دِعِيٌّ رِخِيٌّ" په اصل کي "دُعُوْوٌ رُخُوْوٌ" وو. او د دې سره د ادل تبن دوهم قانون او قويل او قويلة والا قانون هم جاري کيږي او دغه جماعت کله په اسماء جوامدو کي هم جاري کيږي دريم جماعت د ثلاثي مجردو د اسم مفعول په شپږو قياسي صيغو کي جاري کيږي په دې شرط چي باب به لفيف مقرون وي او پر عين او لام کلمه يې حرف علت "واو" وي لکه: د "مَقْوُوْوٌ" ځخه "مَقْوِيٌّ" ويل.

د دې قانون دوهم حکم جوازي دئ د ثلاثي مجردو د اسم مفعول په اولو شپږو قياسي صيغو کي جاري کيږي په دې شرط چي باب به ناقص واوي وي لکه: "مَدْعُوْوٌ" ځخه "مَدْعِيٌّ" ويل. لېکن که چيري د دې باب ماضي مکسور العين وه نو بيا د هغه باب په اسم مفعول کي دغه قانون وجوبا جاري کيږي.

(٦٠)قانون:

هر یا مشدد یا مخفف که واقع شود در آخر اسم متمکن ما قبلش اگر یک حرف مضموم باشد ضمه آن را بکسره بدل کنند وجوبا و اگر دو باشند چون دلیّ ضمه متصل را وجوبا و غیر متصل را جوازا. (١)

د قانون خلاصه:

هر یاء مشدد یا مخفف چې د اسم متمکن په آخر کې واقع سي، کچیرې ماقبل یې یو حرف مضموم وي، نو د دې د ماقبل ضمه په کسره بدلول واجب دي، او کچیرې په ماقبل کې دوه حرفه وي، نو د متصل ضمه په کسره بدلول واجب دي او د غیر متصل دا جائز دي.

د قانون تفصیل:

ددې قانون نوم دئ د "دِلِيٌّ" والا قانون او د "اَدْلٍ تَجَنٍّ" دوهم قانون.

ددې قانون دپاره دوه حکمه دي او د هر حکم دپاره پنځه پنځه شرطونه دي.

اول حکم: اول حکم یې دا دئ چې د "یا" څخه د ماقبل حرف ضمه په کسره سره بدلول واجب دي.

١. اول شرط یې دا دئ چې "یا" به مشده یا مخففه وي یعني "یا" به موجوده وي او متحرکه به وي، احترازي مثال: "وَعْدٌ".
٢. دوهم شرط یې دا دئ چې په آخر کې به وي، احترازي مثال: "بَيْعٌ".
٣. دریم شرط یې دا دئ چې په آخر د اسم کې به وي، احترازي مثال: "رَمَىَ".
۴. څلورم شرط یې دا دئ چې په آخر د اسم متمکن کې به وي، احترازي مثال: "هِيَ".
۵. پنځم شرط یې دا دئ چې د "یا" څخه ماقبل به صرف یو ضمه وي، احترازي مثال: "دُعِيَ".

---

(١) په تَغَارِيْ تَخَاوِيْ کي د قانون د شرائطو د موجودېدلو باوجود قانون نه دئ جاري سوی؛ ځکه دا ټول الفاظ شاذ دي. د دستور المبتدي او فراء په نزد باندي په هر د جمع کي تصحيح قیاسي وي. لکه د رمي څخه ترمي کچیري ماضي مکسور العین وي. نو د دې په متابعت کي اسم منعول د ماضي و ظرف ته ویل اَوْلَى دي. لکه د رمي څخه مرمي اوی دئ د مرمز څخه.
او داسي مصدر چي د تفعیل په وزن وي په دد کي ترک قلب اولی وي. لکه: تعمیز. (رضي شرح الشافیه، فوائد خفیه)

اتفاقي مثال: د "أَدْلٍ، تَبْيٍ" څخه "أَدْلِي، تَبْيِي" ويل واجب دي.

دوهم حکم: دوهم حکم يې دا دئ چي د "يا" سره د متصل حرف ضمه په کسره سره بدلول واجب دي د غير متصل ضمه په کسره سره بدلول جائز دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چي "يا" به مشدده يا مخففه وي، احترازي مثال: "وَعْدٌ".
۲. دوهم شرط يې دا دئ چي په آخر کي به وي احترازي "يَبْعُ".
۳. دريم شرط يې دا دئ چي په آخر د اسم کي به وي، احترازي مثال: "رَمَىٰ".
۴. څلورم شرط يې دا دئ چي په آخر کي د اسم متمکن به وي، احترازي مثال: "هِيَ".
۵. پنځم شرط يې دا دئ چي د "يا" څخه مخکي به دوه حرفه مضموم وي، احترازي مثال: "أَدْلٍ".

اتفاقي مثال: د "دُعِيٌ" څخه "دُعِيٌّ" ويل واجب دي او "دِعِيٌّ" جائز ويل دي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

که چيري "يا" په آخر کي واقع سوې وه او د دې ماقبل يو حرف مضموم وو نو د ادلٍ تبنٍ والا د دوهم قانون اول حکم جاري کيږي او که چيري دوه حرفه مضموم وه نو بيا د دې قانون دوهم حکم جاري کيږي.

يو ضروري مشترکه فائده:

۱. که چيري واو متحرک ماقبل مکسور وو نو د "دُعِيَ" قانون جاري کيږي.
۲. که چيري واو ساکن ماقبل مکسور وو نو د "مِيْقَاتٌ" والا قانون جاري کيږي.
۳. واو خواه ساکن وي او که متحرک وي لېکن د ده ماقبل نه مضموم وي او نه مکسور وي او نه بل واو ساکن وي نو د "يُدْعَىٰ" والا قانون جاري کيږي.
۴. او که چيري واو متحرک وي او ماقبل يې مضموم وي يا بل واو ساکن وي نو د ادلٍ تبنٍ والا قانون جاري کيږي.

صيغ:

موزونی	وزن	سہ اقسام	شش اقسام	ہفت اقسام	صیغہ	قانون	اصل	نظیر	باب
لَمُزَلْزَلٌ	لَمُفَعْلَلٌ	اسم	رباعی مجرد	مضاعف رباعی	واحد مذکر اسم مفعول	اسم مفعول	يُكَلْمَرُ	لَمُدَحْرَجٌ	فعللة
تَمَنّٰی	تَفَعّٰل	فعل	ثلاثی مزید	ناقص یائی	واحد مذکر غائب ماضی معلوم	قال باع	تَمَنَّيَ	تَكَرَّمَ	تفعل
وَتَلَتْ	اِفْتَعَلَتْ	فعل	ثلاثی مزید	مثال واوی	واحد مؤنث غائب ماضی معلوم	اتعد یتعد، ہمزہ وصل و قطعی، وعدت	اِوْتَلَدَتْ	اِجْتَمَعَتْ	افتعال
لَنْ تَابَعُوْا	لَنْ تَفَاعَلُوْا	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	جمع مذکر مخاطبین فعل نفی مؤکد معلوم	تصرف تضارب، نون اعرابی	تَتَابَعُوْنَ	لَنْ تَضَارَبُوْا	تفاعل
وَتَجَّا	تَفَعَّلَا	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	تثنیہ غائبین ماضی معلوم	ہمزہ وصل و قطعی، ضم کلم	تَجَّجَا	تَكَرَّمَا	تفعل
تَخَاطَطَ	تَفَاعَلَ	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	واحد مذکر غائب ماضی معلوم	+	+	تَضَارَبَ	تفاعل
تَجَمَّلُوْا	تَفَعَّلُوْا	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	جمع مذکر مخاطبین امر حاضر	نون اعرابی	تَجَمَّلُوْنَ	تَصَرَّفُوْا	تفعل
يَعْقُوْنَ	يُفْعِلُوْنَ	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	جمع مذکر غائبین مضارع	حروف اخفاء	+	يُكْرِمُوْنَ	افعال
تَخَالٰی	تَفَاعَلُ	فعل	ثلاثی مزید	ناقص یائی	واحد مذکر مخاطب فعل مضارع	قال باع، یکرم و یتعرف	تَخَافِيُ	تَضَارَبُ	تفاعل
يَتَجَلْجَلُوْنَ	يَتَفَعْلَلُوْنَ	فعل	رباعی مزید	مضاعف رباعی	جمع غائبین مضارع معلوم	یکرم یعرف و یتعرف	+	يَتَدَحْرَجُوْنَ	تفعلل
وَازْدِحَامٌ	اِفْتِعَالٌ	اسم	ثلاثی مزید	صحیح	اسم مصدر	دو کرا لون تنوین، ہمزہ وصل	اِزْتِحَامٌ	اِجْتِمَاعٌ	افتعال
وَادَّهَنَّ	اِفْتَعَلْنَ	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	جمع مؤنث غائبات ماضی معلوم	دو کرا ضرب ادہم ہمزہ وصل قطعی	اِدْتَهَنَّ	اِجْتَمَعْنَ	افتعال
اِسْتَوْصِدَا	اِسْتَفْعِلَا	فعل	ثلاثی مزید	مثال واوی	تثنیہ مذکر مخاطبین امر حاضر	نون اعرابی	تَسْتَوْصِدَانِ	اِسْتَخْرِجَا	استفعال
لَنْ يُجَنْبِهْ	لَنْ يُفَعْلِلَ	فعل	رباعی مجرد	مضاعف رباعی	واحد مذکر غائب فعل لن معلوم	بے ملون، یکرم یعرف، یکرم یتعرف	+	لَنْ يُدَحْرِجَ	فعللة
لَمْ يُوَكْوِكَا	لَمْ يُفَعْلِلَا	فعل	رباعی مجرد	مضاعف رباعی لفیف مفروق	تثنیہ مذکر غائبین فعل جحد معلوم	نون اعرابی، یکرم یعرف	يُوَكْوِكَانِ	يُدَحْرِجَانِ	فعللة
لَمْ يُبَكِّرُوْا	لَمْ يُفَعِّلُوْا	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	جمع مذکر غائبین فعل جحد معلوم	نون اعرابی، یکرم یعرف و یتعرف	يُبَكِّرُوْنَ	لَمْ يُصَرِّفُوْا	تفعیل
مُنَزَّلَانِ	مُفَعَّلَانِ	اسم	ثلاثی مزید	صحیح	تثنیہ مذکر اسم مفعول	اسم مفعول	يُنَزَّلَانِ	مُكَرَّمَانِ	تفعیل
لَنْ اَخْتَلِقَ	لَنْ اَفْتَعِلَ	فعل	ثلاثی مزید	صحیح	واحد متکلم مضارع معلوم مؤکد	حلق العین، حروف اخفاء	لَنْ اَخْتَلِقَ	لَنْ اَجْتَمِعَ	افتعال
مُتَتَلْمِذٌ	مُتَفَعْلِلٌ	اسم	رباعی مزید	صحیح	واحد مذکر اسم فاعل	اسم فاعل	يَتَتَلْمَذُ	مُتَدَحْرِجٌ	تفعلل

التمرين:

مُجْلٰی، مُجْلٰی، مُجَذّٰی، مُجَذّٰی، تَحَشٍّ، مَجِيٌّ، مَقْوِيٌّ، صِيًّا، تَرَاضٍ، تَلَاقٍ، جَرْيٌ، جَلِيٌّ، فَضَاضٌ، اَلْرَسِ، رِخْيٌ، رِمِ، اَلْنَمِ، مَطْوِيًّا، دِلِيًّا، اَلتَّنَادِ، تَحَرٍّ، قَلَسٍ، اَعْلٰی، اَعْلِ، اَعْلٰی، اَدْرَاكَ، اَدْرَاكَ، اَدْرَاكَ، اَدْرَاكَ، مُكَدّٰی، يَمْحُوْنَ.

(٦١) قانون:

هر حرف علت که واقع شود در آخر فعل مضارع غير بدل از همزه وقت دخول جوازم و بنا کردن امر حاضر معلوم حذف کرده مي شود وجوبًا. (۱)

د قانون خلاصه:

هر حرف علت چي د فعل مضارع په آخر کي واقع سي، او د همزه څخه تبديل شده نه وي، د حروف جوازم د داخلېدلو يا د امر حاضر د جوړولو په وخت کي د دغه حرف علت غورځول واجب دي.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم "لَمْ يَدْعُ اُدْعُ" والا قانون دئ.

د دې قانون دپاره يو حکم دئ او پنځه يې شرطونه دي.

حکم يې دا دئ چي حرف علت حذف کول واجب دي.

۱.. اول شرط يې دا دئ چي په آخر کي به وي، احترازي مثال: يَقُوْلُ يَبِيْعُ.

۲. دوهم شرط يې دا دئ چي په آخر د فعل کي به وي، احترازي مثال: "دَاعٍ، رَامٍ".

۳. دريم شرط يې دا دئ چي په آخر د فعل مضارع کي به وي، احترازي مثال: دَعَا رَمَى، که در اصل "دَعَوَ رَمَيَ" بود.

۴. څلورم شرط يې دا دئ چي حرف علت به بدل د همزه څخه نه وي، احترازي مثال: يَقْرَأُ يَجْزَئُ، که در اصل يَقْرَأُ يَجْزَءُ بود.

۵. پنځم شرط يې دا دئ چي پر دغه صيغه باندي به حروف جوازم داخل سوي وي يا به دي اراده د جوړېدلو د امر حاضر کړې وي. احترازي مثال: يَدْعُوْ يَرْمِيْ.

---

(۱) کم حرف علت چي د فعل مضارع په آخر کي واقع سي، نو هغه حرف علت په حالت د وقف کي جوازًا غورځي. لکه: وَاللَّيْلِ اِذَا يَسْرِ په اصل کي يسري وو، د وقف په وجه سره يسر سو.

او د ضمير فاعل يا د نون تاکيد ثقيله او خفيفه د لاحق کېدو په وخت کي حرف علت وجوبًا واپس راګرځي. لکه: د [illegible] څخه [illegible] او د دې څخه [illegible] وي. (صرف بهائي)

اتفاقي مثال: د "يَدْعُوْ، يَرْمِيْ، تَدْعُوْ" څخه "لَمْ يَدْعُ، لَمْ يَرْمِ، لَمْ تَدْعُ، اُدْعُ" ويل واجب دي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف په افعالو کي جاري کيږي او په افعالو کي صرف په فعل مضارع کي جاري کيږي کله چي يې پر سر باندي حروف جوازم داخل سي يا د امر حاضر د جوړولو اراده وسي او د مجحد صرف په پنځو صيغو کي او د امر حاضر او نهي حاضر په يوه يوه صيغه او د امر غائب او نهي غائب په څلورو صيغو کي جاري کيږي او د دې قانون سره اکثريت د حلقي العين والا قانون جاري کيږي.

(٦٢) قانون:

در التقاء ساكنين على غير حده اگر ساكن اول غير مده واو جمع باشد، آن را حركت ضمه مى دهند وجوبا واگر ساكن اول غير مده يائى واحده باشد آن را حركت كسره مى دهند وجوبا.

د قانون خلاصه:

په التقاء ساكنين على غير حده کي کچيري اول ساکن غير مده "واو" د جمع وي، نو ده ته حرکت د ضمې ور کول واجب دي، او کچيري اول ساکن غير مده "يا" د واحد مونث مخاطب وي، نو و دې "ياء" ته حرکت د کسرې ور کول واجب دي.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم دئ د "لِتَدْعُوُنَّ، لِتَدْعِيِنَّ" والا قانون.

د دې قانون دپاره دوه حکمه دي او د هر حکم دپاره درې درې شرطونه دي.

اول حکم: اول حکم يې دا دئ چي "واو" د جمع ته حرکت د ضمې ور کول واجب دي.

١. اول شرط يې دا دئ چي التقاء ساکنين به على غير حده وي. احترازي مثال: "اِحْمَارَّ اَحْمُوْرَّ خُوَيْصَّةٌ".

٢. دوهم شرط يې دا دئ چي اول ساکن به غير مده وي. احترازي مثال: "اِضْرِبُنَّ" كه در اصل "اِضْرِبُوْنَّ" بود.

۳. دریم شرط يې دا دئ چې اول ساکن به "واوَ" د جمع وي، احترازي مثال: "لَوِسۡتَطَعۡنَا".

اتفاقي مثال: د "لِتَدۡعُوۡ" څخه چې نون ثقيله پسې متصل سي "لِتَدۡعُوُنَّ" ويل واجب دي.

دوهم حکم: دوهم حکم يې دا دئ چې "ياء" واحده ته حرکت د کسرې ورکول واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چې التقاء ساکنين به على غير حده وي، احترازي مثال: "اِخۡشَارُ لَخُمُوۡرُخُوَيۡصَّةٌ".

۲. دوهم شرط يې دا دئ چې اول ساکن به غير مده وي، احترازي مثال: "اِضۡرِبِنَّ" په اصل کي "اِضۡرِبِيۡنَّ" وو.

۳. دريم شرط يې دا دئ چې اول ساکن به ياء واحده وي، احترازي مثال: "ضَارِبِيۡ الۡقَوۡمِ" په اصل کي "ضَارِبِيۡنَ" وو، په وخت د اضافت کي نون حذف سو، دا "ياء" د تثنيه ده.

اتفاقي مثال: د "لِتَدۡعَيۡ" څخه "لِتَدۡعَيِنَّ" ويل واجب دي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف د فعل په دوو صيغو کي جاري کيږي يعني په جمع مذکر مخاطبين او واحده مؤنثه مخاطبه کي که چيري باب د "فَعِلَ يَفۡعَلُ" يا "فَعَلَ يَفۡعَلُ" وو نو بيا د دواړو بابو په معلوم او مجهوله کي جاري کيږي د دې دوو بابو څخه علاوه باقي د مجردو د بابو صرف په مجهوله کي جاري کيږي او که چيري باب د مزيدو وو نو بيا د مضارع و عين کلمې ته کتل کيږي که چيري د مضارع عين مکسوره وو نو بيا صرف په مجهوله کي جاري کيږي او که چيري مضارع مفتوح العين وو نو بيا په معلوم او مجهوله دواړو کي جاري کيږي.

(٦٣) قانون:

واولام کلمہ فعلی اسمی یاء میشود و یاء لام کلمہ فعلی اسمی واوی شود وجوبا. (۱)

د قانون خلاصه:

کم واو چې د فُعْلیٰ (په ضمه د فاء او سکون د عین سره) اسمي پر لام کلمه راسي، نو دغه واو په یاء سره بدلول او کچیري یاء راسي په فَعْلیٰ (په فتح د فاء او په الف مقصوره سره) اسمي کې، نو هغه یاء په واو سره بدلول واجب دي.

د قانون تفصیل:

د دې قانون نوم دئ د "دُعْیٰ، دُنْیَا، فَتْوٰی، تَقْوٰی" والا قانون.

د دې قانون دپاره دوه حکمه دي او د هر حکم دپاره درې درې شرطونه دي.

اول حکم: اول حکم یې دا دئ چې واو په یاء سره بدلول واجب دي.

١. اول شرط یې دا دئ چې واو به په مقابله د لام کلمې کې وي، احترازي مثال: "قُوْلیٰ وَعْدٰی".

٢. دوهم شرط یې دا دئ چې په فُعْلیٰ وزن کې به وي، احترازي مثال: "دَعْوٰی فَتْوٰی" دا فَعْلیٰ وزن دئ.

٣. دریم شرط یې دا دئ چې فُعْلیٰ اسمي به وي، احترازي مثال: "غُزْوٰی" دا صفتي دئ، په معنٰی د جنګ کونکې ښځې.

اتفاقي مثال: د "دُعْوٰی دُنْوٰی" څخه "دُعْیٰ دُنْیَا" ویل واجب دي.

دوهم حکم: دوهم حکم یې دا دئ چې یاء په واو سره بدلول واجب دي.

١. اول شرط یې دا دئ چې یاء به په مقابله د لام کلمې کې وي، احترازي مثال: "یَقْظٰی".

---

(۱) فُعْلیٰ صفتي واوي وي او که یایي وي او فَعْلیٰ اسمي یایي پر خپل حال باندي پاته کیږي، لکه: قُصْیَا مؤنث د أقْصٰی، عُلْیَا مؤنث د أعْلٰی.

او فُعْلیٰ اسمي واوي یایي ګرځي، لکه: دُنْیَا عُلْیَا.

او فَعْلیٰ صفتي پر خپل حال پاته کیږي، لکه: شَهْوٰی، صَدْیَا، رَیَّا، دَعْوٰی.

او فَعْلیٰ اسمي یایي واوي ګرځي، لکه: تَقْوٰی. (رضي شرح الشافیه)

۲. دوهم شرط يې دا دئ چې د فَعْلىٰ په وزن كې به وي، احترازي مثال: "رَمَىٰ رَمْيًا".

۳. دريم شرط يې دا دئ چې فَعْلىٰ اسمي به وي، احترازي مثال: "صَدْىٰ"، په معنى د تږې ښځې، دا فَعْلىٰ صفتي دئ.

اتفاقي مثال: د "فَتْيَا تَقْيَا" ځخه "فَتْوىٰ تَقْوىٰ" ويل واجب دي.

د قانون د جاري كولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف په اسم كې جاري كيږي او په اسماء مشتقاتو كې صرف د اسم تفضيل مؤنث په درو صيغو كې جاري كيږي په دې شرط چې باب به د ناقص وي او په جوامدو كې هم جاري كيږي په دې شرط چې صيغه به د ناقص يايي د باب ځخه د "فَعْلىٰ" پر وزن وي.

صيغې:

موزون	وزن	سه اقسام	شش اقسام	هفت اقسام	صيغه	قانون	اصل	نظير	باب
وَتَّاعَدَ	تَفَاعَلَ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذكر غائب ماضي معلوم	ادغام متكلم، همزه وصلي وتعليل	تَتَاعَدَ	تَضَارَبَ	تفاعل
هُدُوْا	فُعِلُوْا	فعل	ثلاثي مجرد	ناقص واوي	جمع مذكر غائبين ماضي مجهول	يقول، يبقي، التقاء ساكنين	هُدِوُوْا	دُعُوْا	ثلاثي مجرد
هَادُوْا	فَعَلُوْا	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع مذكر غائبين ماضي معلوم	قال باع	هَوَدُوْا	قَالُوْا	ثلاثي مجرد
وَاتَّقَدَتْ	اِفْتَعَلَتْ	فعل	ثلاثي مزيد	مثال واوي	واحد مؤنث غائبه ماضي معلوم	اتعد، همزه وصلي وتعليل	اِوْتَقَدَتْ	اِكْتَسَبَتْ	افتعال
مُتَّحِدٌ	مُفْتَعِلٌ	اسم	ثلاثي مزيد	مثال واوي	واحد مذكر اسم فاعل	اتعد، اسم فاعل	مُوْتَحِدٌ	مُجْتَمِعٌ	افتعال
نَتَّهِبُ	نَفْتَعِلُ	فعل	ثلاثي مزيد	مثال واوي	جمع متكلم مضارع معلوم	اتعد، يتكلم	نَوْتَهِبُ	نَجْتَمِعُ	افتعال
لَمْ نَزِنْكَ	لَمْ نَفْعِلْ	فعل	ثلاثي مجرد	مثال واوي	جمع متكلم فعل جحد معلوم	يعد، يجئ	لَمْ نَوْزِنْكَ	لَمْ نَعِدْ	افتعال
اَقِيْمُوْا	اَفْعِلُوْا	فعل	ثلاثي مزيد	اجوف واوي	جمع مذكر حاضر امر حاضر	اول امر باب، يقول	اَقْوِمُوْا	اَكْرِمُوْا	افعال
بِعْنَ	فِعْلَنَ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف يائي	جمع مؤنث غائبات ماضي	قال باع، التقاء ساكنين	بَيَعْنَ	خِفْنَ	ثلاثي مجرد
ضَامَاهَا	فَاعَلَهَا	فعل	ثلاثي مزيد	ناقص يائي	واحد مذكر غائب ماضي معلوم	قال باع	ضَامَيَ	ضَارَبَ	مفاعله
قَالُوْا	فَعَلُوْا	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع مذكر غائبين ماضي معلوم	قال باع	قَوَلُوْا	نَصَرُوْا	ثلاثي مجرد
اَتَيْنَا	فَعَلْنَا	فعل	ثلاثي مجرد	مهموز ناقص	جمع متكلم ماضي معلوم	ضرب يضرب	براصل خود	ضَرَبْنَا	ثلاثي مجرد
اَتَسْتَبْدِلُوْنَ	تَسْتَفْعِلُوْنَ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	جمع مذكر حاضر مضارع	•	+	تَسْتَخْرِجُوْنَ	استفعال
مُوْقِنُوْنَ	مُفْعِلُوْنَ	اسم	ثلاثي مزيد	مثال واوي	جمع مذكر سالم اسم فاعل	• • اسم فاعل	+	مُكْرِمُوْنَ	افعال
اَقِمِ الصَّلٰوةَ	اَفْعِلْ	فعل	ثلاثي مزيد	اجوف واوي	واحد مذكر حاضر امر حاضر	امر حاضر، التقاء ساكنين	اَقْوِمْ	اَكْرِمْ	افعال
اِنْ تَزِدْ	اِنْ تَفْعَلْ	فعل	ثلاثي مزيد	مضاعف	واحد مذكر حاضر مضارع	•	+	اِنْ تَمْنَعْ	ثلاثي مجرد
اَقَامَ	اَفْعَلَ	فعل	ثلاثي مزيد	اجوف واوي	واحد مذكر غائب ماضي معلوم	يقول باب	اَقْوَمَ	اَكْرَمَ	افعال
اِغْوَاتْ	اِفْعَالْ	فعل	ثلاثي مزيد	اجوف واوي	واحد مذكر حاضر امر حاضر	امر حاضر	تَغْوَاتْ	اِحْمَارْ	افعيلال
خَوْفٌ	فَعْلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	جمع مذكر اسم فاعل	•	+	ضَرْبٌ	ثلاثي مجرد

التمرين:

نَمْ اَنمِرْ، فَانتَرْجِهِ، لَايَرَاعِ، لَمْ يَخْمَ، وَيْقُهِ، اِجْنِبْ، تَقَارِبْ، لِتَنْجُوْنْ، اِرْضَيْنَّ، تَمَارَوْنَّ، جَشِيَانِ، رُضِي، مُحْ. بَضِي. دُعِيَانِ، لَاينَمْ، لَايَخْدِي، اِهْدِنَا، لَمْ يَتَّقِ، ماشِي.

باب دوم ثلاثي مجرد ناقص واوي از باب فَعَلَ يَفْعِلُ چون: اَلْجَثْي (پر دوو ځنګنو کښېنستل):

جَثَا، يَجْثِيْ، جَثْوًا، فهو جَاثٍ، وَ جُثِيَ، يُجْثٰى، جَثْوًا فذاک مَجْثِيٌّ، لَمْ يَجْثِ، لَمْ يُجْثَ، لَايَجْثِيْ، لَايُجْثٰى، لَنْ يَجْثِيَ، لَنْ يُجْثٰى، الامر منه: اِجْثِ، لِتُجْثَ، لِيَجْثِ، لِيُجْثَ، والنهي عنه: لَاتَجْثِ، لَاتُجْثَ، لَايَجْثِ، لَايُجْثَ، الظرف منه: مَجْثًى، والالة منه: مِجْثًى، مِجْثَاةٌ، مِجْثَاءٌ، وافعل التفضيل المذكر منه: اَجْثٰى والمؤنث منه: جُثْيٰ، وفعل التعجب منه: مَا اَجْثَاهُ، وَاَجْثِ بِهٖ.

باب سوم ثلاثي مجرد ناقص واوي از باب فَعِلَ يَفْعَلُ چون: اَلرِّضَاءُ (راضي کېدل):

رَضِيَ، يَرْضٰى، رِضًى، رِضَاءً، وَ رِضْوَانًا، فهو رَاضٍ، وَرُضِيَ، يُرْضٰى، رِضًى، رِضَاءً، وَ رِضْوَانًا، فذاک مَرْضِيٌّ، لَمْ يَرْضَ، لَمْ يُرْضَ، لَايَرْضٰى، لَايُرْضٰى، لَنْ يَرْضٰى، لَنْ يُرْضٰى، الامر منه: اِرْضَ، لِتُرْضَ، لِيَرْضَ، لِيُرْضَ، وَالنهي عنه: لَاتَرْضَ، لَاتُرْضَ، لَايَرْضَ، لَايُرْضَ، الظرف منه: مَرْضًى، والالة منه: مِرْضًى، مِرْضَاةٌ، مِرْضَاءٌ، وافعل التفضيل المذكر منه: اَرْضٰى والمؤنث منه: رُضْيٰ، وفعل التعجب منه: مَا اَرْضَاهُ، وَاَرْضِ بِهٖ.

فائده:

د قال باع په قانون کي دا خبره تېره سوه چي په فعل غير متصرف کي واو او ياء پر لام کلمه راسي، نو په الف سره يې بدلول جائز دي، لهذا "مَا اَرْضَاهُ" ويل جائز دي.

باب چهارم ثلاثي مجرد ناقص واوي از باب فَعَلَ يَفْعَلُ چون: اَلْمَحْوُ (محو ول):

مَحَیٰ، يَمْحَیٰ، مَحْوًا، فهو مَاحٍ، وَمُحِيَ، يُمْحٰی، مَحْوًا فذاک مَمْحِيٌّ، لَمْ يَمْحَ، لَمْ يُمْحَ، لَايَمْحٰی، لَايُمْحٰی، لَنْ يَمْحٰی، لَنْ يُمْحٰی الامر منه: اِمْحَ، لِتُمْحَ، لِيَمْحَ، لِيُمْحَ، والنهی عنه: لَاتَمْحَ، لَاتُمْحَ، لَايَمْحَ لَايُمْحَ، الظرف منه: مَمْحیً الخ.

باب پنجم ثلاثي مجرد ناقص واوي از باب فَعَلَ يَفْعَلُ چون: اَلرَّخْوَةُ (سست کېدل)،

رَخَوَ، يَرْخُوْ، رَخْوًا، فهو رَخِيٌّ، لَمْ يَرْخُ، لَايَرْخُوْ، لَنْ يَرْخُوَ، الامر منه: اُرْخُ، لِيَرْخُ، والنهی عنه: لَاتَرْخُ، لَايَرْخُ، الظرف منه: مَرْخیً، والالة منه: مِرْخیً، مِرْخَاةٌ مِرْخَاءٌ الخ.

د صفت مشبه تعليلات:

"رَخِيٌّ"، په اصل کي "رَخِيْوٌ" وو، واو او ياء په يوه کلمه کي سره جمع سوه، اول په دوی کي ساکن وو، واو يې په ياء بدل کړئ او ياء يې په ياء کي مدغمه کړه. نو "رَخِيٌّ" سو.

او د "رَخِيَّانِ رَخِيُّوْنَ" اعلال د رَخِيٌّ غوندي دئ.

"رِخَوَاءُ رِخْوَانٌ رَخْوَاتٌ" پر خپل اصل پاته دي.

"رِخَاءٌ" په اصل کي "رِخَاوٌ" وه، په قانون د "دُعَاءٌ" سره يې واو په همزه سره بدل کړئ، نو رِخَاءٌ پر وزن د فِعَالٌ سو.

"رُخِيٌّ" په اصل کي رُخُوْوٌ وو، د اَدْلٍ تَبَرٍّ په اول قانون يې دوهم واو په ياء بدل کړئ، اوس واو او ياء په يوه کلمه کي سره جمع سوه، اول په دوی کي ساکن وو، واو يې په ياء بدل کړئ او ياء يې په ياء کي مدغمه کړه رُخِيٌّ سو. بيا د اَدْلٍ تَبَرٍّ په دوهم قانون سره ضمه د متصل وجوبا او د غير متصل دا يې جوازا په کسره بدله کړه، رِخِيٌّ سو.

"رُخٍ" په اصل کي رُخُوٌ وو، واو د اسم متمکن په آخر کي واقع سوی وو او ماقبل يې مضموم وو، او د همزه څخه بدل نه وو راغلئ، نو د اَدْلٍ تَبَرٍّ په اول قانون سره يې واو په ياء باندي بدل کړئ، رُخَيٌ سو، بيا د اَدْلٍ تَبَرٍّ په دوهم قانون د متصل ضمه وجوبا او د غير متصل ضمه جوازا په

کسره بدله سوه، نو رِخِيٌ سو، بيا ضمه پر ياء ثقيله وه، هغه يې څني حذف کړه، دوه ساکنان جمع سوه، اول ساکن مده وو، هغه يې حذف کړئ، نو رَخٍ جوړ سو.

"آرْخِيَاءٌ" په اصل کي آرْخِوَاءٌ وو، پر دې باندي د دې قانون جاري سوی دئ.

آرْخِيَةٌ، رَخِيَةٌ، رَخِيَّانِ، رَخِيَاتٌ، دا په مثل د رَخِيٌّ، رَخِيَانِ، رَخِيَاتٌ دي.

(٦۴)قانون:

ہر ہمزہ کہ واقع شود بعد از الف مفاعل قبل یاء و در مفرد قبل از یاء نہ بود، آن را بیا مفتوحہ بدل کنند وجوبا مگر واو کہ واقع شدہ بود در مفردش بعد از الف چہارم جا، چرا کہ آن ہمزہ را در جمع بواو مفتوحہ بدل کنند وجوبا.(۱)

د قانون خلاصه:

هر همزه چي د الف مفاعل څخه وروسته او د ياء څخه مخکي واقع سي، او په مفرده صيغه کي د ياء څخه مخکي نه وي، نو د غه همزه په ياء مفتوحه سره بدلول واجب دي، مګر د مفرد په هغه صيغه کي چي د الف څخه وروسته پر څلورم ځای واو واقع سي، نو دغه همزه په جمع کي په واو مفتوحه سره بدلول واجب دي.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم دئ د "رَخَايَا آدَاوَا" والا قانون.

د دې قانون دپاره دوه حکمه دي، د اول حکم دپاره څلور شرطونه دي او د دوهم حکم دپاره پنځه شرطونه دي.

اول حکم: اول حکم دا دئ چي همزه په "يا" سره بدلول واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چي همزه به د الف بعد وي، احترازي مثال: "سَئَلَ".

۲. دوهم شرط يې دا دئ چي د الف د مفاعِلَ څخه به وروسته وي، احترازي مثال: "قَائِلٌ".

۳. دريم شرط يې دا دئ چي د همزه وروسته به ياء وي، احترازي مثال: "شَرَائِفُ".

---

(۱) دغه قانون په ناقص کي ذکر کول مسامحه ده؛ ځکه دا د مهموز سره تعلق لري، لکه څنګه چي ابن حاجب په شافيه کي ذکر کړی دي.

۴. څلورم شرط یې دا دئ چي د ده په مفرد کي به د همزه وروسته یاء نه وي، احترازي مثال: "جَوَائِيُ" د دې مفرد "جَائِيَةٌ" راځي.
اتفاقي مثال: د "رَخَائِيُ"(۱) ځخه "رَخَائِيُ" ویل واجب دي، بیا په قانون د "قَالَ بَاعَ" سره "رَخَايَا" سو.

دوهم حکم: دوهم حکم دا دئ چي همزه په واو مفتوحه سره بدلول واجب دي.
۱. اول شرط یې دا دئ چي همزه به د الف وروسته وي، احترازي مثال: "سَئَلَ".
۲. دوهم شرط یې دا دئ چي د الف د مَفَاعِلَ وروسته به وي، احترازي مثال: "قَائِلٌ".
۳. دریم شرط یې دا دئ چي همزه به په مفرد کي مَخکې تر یاء نه وي، احترازي مثال: "جَوَائِيُ" د دې مفرد جَائِيَةٌ دئ.
۴. څلورم شرط یې دا دئ چي د همزه وروسته به یاء وي، احترازي مثال: "شَرَائِفُ".
۵. پنځم شرط یې دا دئ چي د دې څلورو شرطونو باوجود به دا همزه په داسي جمع کي وي چي په مفرد کي به یې واو د الف ځخه وروسته په څلورم ځای کي واقع وي، احترازي مثال: "رَخَائِيُ" د دې مفرد "رَخِيْوَةٌ" راځي دلته واو په څلورم ځای کي دئ، خو د الف ځخه وروسته نه دئ، بلکي د یاء ځخه وروسته دئ.
اتفاقي مثال: د "اَدَائِيُ" ځخه چي په اصل کي "اَدَائِوُ"، "اَدَاوَا" ویل واجب دي.

په "اَدَائِوُ" کي تفصیل:

اَدَاوَی جمع د اِدَاوَةٌ ده، په معنیٰ د لوښي سره دلته واو د الف ځخه وروسته په څلورم ځای کي واقع دئ، نو اَدَائِوُ په قانون د "دُعِیَ" سره اَدَائِيُ سو، بیا په دغه مذکوره قانون سره اَدَاوَیَ سو، بیا په قانون د "قَالَ بَاعَ" سره اَدَاوَا سو.

د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:

دغه قانون صرف په اسماؤ کي جاري کیږي اول حکم یې د ناقص په دوو لازمي بابو یعني چي د "فَعِلَ يَفْعَلُ" پر وزن وي لکه: "رَخِيَ يَرْخَيُ، كَنُوَ يَكْنُوَ" او داغه رنګه د کم باب چي پر لام کلمه حرف علت

(۱) رخائي پر وزن د مَفَاعِلُ خو په وزن صوري سره، نه په وزن صرفي سره: ځکه صرفي وزن یې فَعَائِلُ دئ.

وي د هغه باب د صفت مشبه په جمع مؤنث مکسره کې دا قانون جاري کيږي او که چيري په هفت اقسامو کې باب لفيف مقرون وو او پر فا. عين لام کلمه باندي يې حرف علت وو نو هلته يې دا قانون په څلورو صيغو کې جاري کيږي او دوهم حکم صرف په اسماء جوامدو کې جاري کيږي او د اسم فاعل په جمع مؤنث مکسره کې هيڅکله دا قانون نه جاري کيږي.

(٦٥)قانون:

هر جاکه سه يا در يک کلمه جمع شوند، باين طور که اول مدغم در ثاني وثالث مقابله لام کلمه آن ثالث را حذف کنند نسيا منسيا بشرطيکه در تصغير باشد، هم چنين اگر دو يا جمع شوند حذف يکي جائز است چون سُيَّدٌ که او را سَيْدٌ خواندن جائز است. (۱)

د قانون خلاصه:

هر هغه مقام چي په هغه کي درې ياګاني په يوه کلمه کي په داسي شکل جمع سي. چي اوله ياء په دوهمه ياء کي مدغمه وي او دريمه ياء د لام کلمې په مقابله کي وي. نو دغه دريمه ياء نسيًا منسيًا حذف کيږي. په دې شرط چي د تصغير په صيغه کي به وي. داغه رنګه کچيري دوې ياګاني جمع سي، نو يوه ياء حذف کول جائز دي. لکه: د سَيِّدٌ څخه سَيْدٌ ويل جائز دي.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم "دَيِّ دَيِّيَّةٌ" والا قانون دئ.

د دې قانون د پاره يو حکم دئ او شپږ يې شرطونه دي.

حکم يې دا دئ چي د ريمه ياء حذف کول واجب دي.

١. اول شرط يې دا دئ چي درې ياګاني به وي، احترازي مثال: حَيٌّ.

٢. دوهم شرط يې دا دئ چي درې سره ياګاني به په يوه کلمه کي وي، احترازي مثال: "حَيِّ يَعْقُوبُ" "دَرِيُّ يُوقَدُ".

---

(۱) که چيري دوې ياګاني په مقابله کي د عين کلمې سره جمع سي، نو يوه ياء حذف کول جائز دي. لکه: د سَيِّدٌ څخه سَيْدٌ ويل جائز دي.

۳. دريم شرط يې دا دئ چي درې سره ياګاني به په دا طريقه سره جمع سوي وي چي په مابين کي به يې بل حرف نه وي، احترازي مثال: "يُؤَيِّدُ".

۴. څلورم شرط يې دا دئ چي اوله يا به په دوهمه يا کي مدغمه وي، احترازي مثال: "ظَبِيٌّ".

۵. پنځم شرط يې دا دئ چي دريمه يا به په مقابله د لام کلمه کي وي، احترازي مثال: "مُقَيِّلٌ".

٦. شپږم شرط يې دا دئ چي صيغه به د تصغير وي، احترازي مثال: "حَيِيَ مُحَيِّيٌ".

اتفاقي مثال: "رُخَيِّوٌ رُخَيِّوَةٌ" په قانون د "دُعِيَ" سره "رُخَيِّيٌ رُخَيِّيَةٌ" سو، بيا په دغه مذکور قانون سره "رُخَيٌّ رُخَيَّةٌ" سو.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون په اسماؤ کي جاري کيږي او اکثريت د ناقص واوي يا يايي د صفت مشبه په آخري دوو د تصغير په صيغو کي جاري کيږي او د ثلاثي مجرد په مشتقاتو کي جاري کيږي، او که چيري باب لفيف مقرون وو او پر "عين" و "لام" يا پر "فا، عين، لام" پر درې سره باندي يې حرف علت وو نو بيا د اسم فاعل، اسم ظرف، اسم آله صغرى، وسطى او د اسم تفضيل مذکر د تصغير په صيغو کي دا قانون جاري کيږي.

(٦٦) قانون:

هر واو و ياء که واقع شود قبل تای تانيث يا زيادتی فعلان ما قبلش واو مضموم باشد، ضمه ما قبلش را بکسره بدل کنند وجوبا و اگر غير واو باشد آن ياء را بواو بدل کنند و واو بر حال خود ماند.

د قانون خلاصه:

هر واو او ياء چي د تاء تانيث يا د الف او نون زائدتان څخه مخکي واقع سي، او د دوی ماقبل واو مضموم وي، نو د دغه واو او ياء د ماقبل ضمه په کسره سره بدلول واجب دي، او کچيري په ماقبل کي واو نه وي، نو بيا ياء په واو مفتوحه سره بدلول واجب دي، او واو پر خپل حال باندي پاته کيږي.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم "قَوِيَتْ طَوِيَتْ رَخُوَتْ نَهُيَتْ" والا قانون دئ.
د دې قانون د پاره دوه حکمه دئ او د هر حکم د پاره دوه دوه شرطونه دي.

اول حکم: اول حکم یې دا دئ چې د واو او یاء د ماقبل حرف ضمه په کسره سره بدلول واجب دي.

۱. اول شرط یې دا دئ چې دغه واو او یاء به د تاء تانیث یا د زیادتي "فَعُلَانٌ" مخکې واقع وي، احترازي مثال: "رَخُوَنَهُيَ".
۲. دوهم شرط یې دا دئ چې د دغه واو او یاء څخه مخکې به بل واو مضموم نه وي، احترازي مثال: "رَخُوَتْ نَهُيَتْ رَخُوَانِ نَهُيَانِ".

اتفاقي مثال: د "قَوُوَتْ قَوُوَانِ طَوُيَتْ طَوُيَانِ" څخه "قَوِوَتْ قَوِوَانِ طَوِيَتْ طَوِيَانِ" ویل واجب دي، بیا په قانون د دعی سره "قَوِيَتْ قَوِيَانِ" سو.

دوهم حکم: دوهم حکم یې دا دئ چې واو پر خپل حال ساتل او یاء په واو سره بدلول واجب دئ.

۱. اول شرط دا دئ چې دغه واو او یاء به د تاء تانیث یا د زیادتي فَعُلَانٌ مخکې واقع وي، احترازي مثال: "رَخُوَنَهُيَ".
۲. دوهم شرط یې دا دئ چې د دغه واو او یاء مخکې به بل واو مضموم نه وي، احترازي مثال: "قَوُوَتْ طَوُيَتْ".

اتفاقي مثال: "رَخُوَتْ رَخُوَانِ" پر خپل حال پرېښول واجب دئ، د "نَهُيَتْ نَهُيَانِ" څخه "نَهُوَتْ نَهُوَانِ" ویل واجب دئ.

باب اول صرف صغير ثلاثي مزيد فيه ناقص واوي از باب إفعال چون:

اَلْاِعْلَاءُ (لوړول):

اَعْلٰى، يُعْلِى، اِعْلَاءً، فهو مُعْلٍ، وَاُعْلِيَ، يُعْلٰى، اِعْلَاءً، فذاک مُعْلًى، لَمْ يُعْلِ، لَمْ يُعْلَ، لَايُعْلِى، لَايُعْلٰى، لَنْ يُعْلِيَ، لَنْ يُعْلٰى، الامر منه: اَعْلِ، لِتُعْلَ، لِيُعْلِ، لِيُعْلَ، والنهى عنه: لَاتُعْلِ، لَاتُعْلَ، لَايُعْلِ، لَايُعْلَ، الظرف منه: مُعْلًى، مُعْلَيَانِ، مُعْلَيَاتٌ.

باب دوهم صرف صغير ثلاثي مزيدفيه ناقص واوي از باب تفعيل چون:

اَلتَّنْجِيَةُ (نجات ور كول):

نَجّٰى، يُنَجِّى، تَنْجِيَةً فهو مُنَجٍّ، وَنُجِّيَ، يُنَجّٰى، تَنْجِيَةً، فذاک مُنَجًّى، لَمْ يُنَجِّ، لَمْ يُنَجَّ، لَايُنَجِّى، لَايُنَجّٰى، لَنْ يُنَجِّيَ، لَنْ يُنَجّٰى، الامر منه: نَجِّ، لِتُنَجَّ، لِيُنَجِّ، لِيُنَجَّ، والنهى عنه: لَاتُنَجِّ، لَاتُنَجَّ، لَايُنَجِّ، لَايُنَجَّ، الظرف منه: مُنَجًّى، مُنَجَّيَانِ، مُنَجَّيَاتٌ.

باب سوم صرف صغير ثلاثي مزيدفيه ناقص واوي از باب مفاعلة چون:

اَلْمُنَاجَاةُ (يو د بل سره پټي خبري كول):

نَاجٰى، يُنَاجِيْ، مُنَاجَاةً، فهو مُنَاجٍ، وَنُوْجِيَ، يُنَاجٰى، مُنَاجَاةً، فذاک مُنَاجًى، لَمْ يُنَاجِ، لَمْ يُنَاجَ، لَايُنَاجِيْ، لَايُنَاجٰى، لَنْ يُنَاجِيَ، لَنْ يُنَاجٰى، الامر منه: نَاجِ، لِتُنَاجَ، لِيُنَاجِ، لِيُنَاجَ، والنهى عنه: لَاتُنَاجِ، لَاتُنَاجَ، لَايُنَاجِ، لَايُنَاجَ، الظرف منه: مُنَاجًى، مُنَاجَيَانِ، مُنَاجَيَاتٌ.

باب چهارم صرف صغير ثلاثي مزيدفيه ناقص واوي از باب تفعّل چون:

اَلتَّبَنِّيْ (په زوره سره زوى كول):

تَبَنّٰى، يَتَبَنّٰى، تَبَنِّيًا، فهو مُتَبَنٍّ، وَتُبُنِّيَ، يُتَبَنّٰى، تَبَنِّيًا، فذاک مُتَبَنًّى، لَمْ يَتَبَنَّ، لَمْ يُتَبَنَّ، لَايَتَبَنّٰى، لَايُتَبَنّٰى، لَنْ يَتَبَنّٰى لَنْ يُتَبَنّٰى الامر منه: تَبَنَّ، لِتُتَبَنَّ، لِيَتَبَنَّ، لِيُتَبَنَّ والنهى عنه: لَاتَتَبَنَّ، لَاتُتَبَنَّ، لَايَتَبَنَّ، لَايُتَبَنَّ الظرف منه: مُتَبَنًّى، مُتَبَنَّيَانِ، مُتَبَنَّيَاتٌ.

باب پنجم صرف صغير ثلاثي مزيد فيه ناقص واوي از باب تَفَاعُلٌ، چون:

اَلتَّرَاضِي (يو د بل څخه راضي كېدل):

تَرَاضٰى، يَتَرَاضٰى، تَرَاضِيًا، فهو مُتَرَاضٍ، وَتُرُوْضِيَ، يُتَرَاضٰى، تَرَاضِيًا، فذاک مُتَرَاضًى، لَمْ يَتَرَاضَ، لَمْ يُتَرَاضَ، لَايَتَرَاضٰى، لَايُتَرَاضٰى، لَنْ يَتَرَاضٰى، لَنْ يُتَرَاضٰى، الامر منه: تَرَاضَ، لِتُتَرَاضَ، لِيَتَرَاضَ، لِيُتَرَاضَ، والنهي عنه: لَاتَتَرَاضَ، لَاتُتَرَاضَ، لَايَتَرَاضَ، لَايُتَرَاضَ، الظرف منه: مُتَرَاضًى، مُتَرَاضَيَانِ، مُتَرَاضَيَاتٌ.

باب ششم صرف صغير ثلاثي مزيدفيه ناقص واوي از باب اِفْتِعَالٌ چون:

اَلْاِعْتِدَاءُ (د حد څخه تجاوز كول):

اِعْتَدٰى، يَعْتَدِيْ، اِعْتِدَاءً، فهو مُعْتَدٍ، وَاُعْتُدِيَ، يُعْتَدٰى، اِعْتِدَاءً، فذاک مُعْتَدًى، لَمْ يَعْتَدِ، لَمْ يُعْتَدَ، لَايَعْتَدِيْ، لَايُعْتَدٰى، لَنْ يَعْتَدِيَ، لَنْ يُعْتَدٰى، الامر منه: اِعْتَدِ، لِتُعْتَدَ، لِيَعْتَدِ، لِيُعْتَدَ، والنهي عنه: لَاتَعْتَدِ، لَاتُعْتَدَ، لَايَعْتَدِ، لَايُعْتَدَ، الظرف منه: مُعْتَدًى، مُعْتَدَيَانِ، مُعْتَدَيَاتٌ.

باب هفتم صرف صغير ثلاثي مزيد فيه ناقص واوي از باب اِنْفِعَالٌ چون:

اَلْاِنْجِلَاءُ (روښانه كېدل):

اِنْجَلٰى، يَنْجَلِيْ، اِنْجِلَاءً، فهو مُنْجَلٍ، وَانْجُلِيَ، يُنْجَلٰى، اِنْجِلَاءً، فذاک مُنْجَلًى، لَمْ يَنْجَلِ، لَمْ يُنْجَلَ، لَايَنْجَلِيْ، لَايُنْجَلٰى، لَنْ يَنْجَلِيَ، لَنْ يُنْجَلٰى، الامر منه: اِنْجَلِ، لِتُنْجَلَ، لِيَنْجَلِ، لِيُنْجَلَ، والنهي عنه: لَاتَنْجَلِ، لَاتُنْجَلَ، لَايَنْجَلِ، لَايُنْجَلَ، الظرف منه: مُنْجَلًى، مُنْجَلَيَانِ، مُنْجَلَيَاتٌ.

باب هشتم صرف صغير ثلاثي مزيدفيه ناقص واوي از باب اِسْتِفْعَالٌ چون:

اَلْاِسْتِدْعَاءُ (غوښتل):

اِسْتَدْعٰى، يَسْتَدْعِيْ، اِسْتِدْعَاءً، فهو مُسْتَدْعٍ، وَاُسْتُدْعِيَ، يُسْتَدْعٰى، اِسْتِدْعَاءً، فذاک مُسْتَدْعًى، لَمْ يَسْتَدْعِ، لَمْ يُسْتَدْعَ، لَايَسْتَدْعِيْ، لَايُسْتَدْعٰى، لَنْ يَسْتَدْعِيَ، لَنْ يُسْتَدْعٰى، الامر منه: اِسْتَدْعِ، لِتُسْتَدْعَ، لِيَسْتَدْعِ، لِيُسْتَدْعَ، والنهي عنه: لَاتَسْتَدْعِ، لَاتُسْتَدْعَ، لَايَسْتَدْعِ، لَايُسْتَدْعَ، الظرف منه: مُسْتَدْعًى، مُسْتَدْعَيَانِ مُسْتَدْعَيَاتٌ.

باب نهم صرف صغير ثلاثي مزيد فيه ناقص واوي از باب اِفْعِلَالٌ چون:

اَلْاِرْعِوَاءُ (د غلطۍ څخه راګرځېدل):

اِرْعَوٰی، يَرْعَوِیْ، اِرْعِوَاءً، فهو مُرْعَوٍ، وَ اُرْعُوِیَ، يُرْعَوٰی، اِرْعِوَاءً، فذاک مُرْعَوًا، لَمْ يَرْعَوِ، لَمْ يُرْعَوَ، لَايَرْعَوِیْ، لَايُرْعَوٰی، لَنْ يَّرْعَوِیَ، لَنْ يُّرْعَوٰی، الامر منه: اِرْعَوِ، لِتُرْعَوَ، لِيَرْعَوِ، لِيُرْعَوَ، والنهی عنه: لَاتَرْعَوِ، لَاتُرْعَوَ، لَايَرْعَوِ، لَايُرْعَوَ، الظرف منه: مُرْعَوًی، مُرْعَوَيَانِ، مُرْعَوَيَاتٌ.

باب دهم ثلاثي مزيد فيه ناقص واوي از باب اِفْعِيْعَالٌ چون: اَلْاِعْرِيْرَاءُ

(د آس پر لغړ ملا سپرېدل):

اِعْرَارٰی، يَعْرَارِیْ، اِعْرِيْرَاءً، فهو مُعْرَارٍ، وَاُعْرُوْرِیَ، يُعْرَارٰی، اِعْرِيْرَاءً فذاک مُعْرَارًی، لَمْ يَعْرَارِ، لَمْ يُعْرَارَ الخ.

فائده:

"اِعْرَارٰی" په اصل کي "اِعْرَوْرَوَ" وو، د "يَدْعُوْ" په قانون سره يې واو په ياء بدل سو، نو "اِعْرَوْرَیَ" سو، بيا د "قَالَ بَاعَ" په قانون سره هغه ياء په الف بدله سوه، نو "اِعْرَوْرٰی" سو؛ بيا اول واو د ماقبل حرکت سره موافق په الف بدل سو، نو "اِعْرَارٰی" جوړ سو؛ ځکه چي په "نوادر الوصول" چي شرح د فصول اکبري ده ليکلي دي: چي قبيله د بني حارث او بعضي نور قبائل هغه واو او ياء ساکن چي د فتحې وروسته راسي، هغه جوازاً په الف سره بدلوي؛ ځکه چي الف د واو او ياء څخه زيات خفيف دئ. (نوادر الوصول شرح د فصول اکبري ص ۱۱۷)

ختم شدند مزيدات ناقص واوي وشروع شدند مجردات ناقص يايي:

باب اول بر وزن فَعَلَ يَفْعِلُ چون: اَلرَّمْیُ (غشي ويشتل):

رَمٰی، يَرْمِیْ، رَمْيًا، فهو رَامٍ، وَرُمِیَ، يُرْمٰی، رَمْيًا فذاک مَرْمِیٌّ، لَمْ يَرْمِ، لَمْ يُرْمَ، لَايَرْمِیْ، لَايُرْمٰی، لَنْ يَّرْمِیَ، لَنْ يُّرْمٰی، الامر منه: اِرْمِ، لِتُرْمَ، لِيَرْمِ، لِيُرْمَ، والنهی عنه: لَاتَرْمِ، لَاتُرْمَ، لَايَرْمِ، لَايُرْمَ، الظرف منه: مَرْمًی، مَرْمَيَانِ، مَرَامٍ، وَمُرَيْمٍ، والآلة منه: مِرْمًی، مِرْمَيَانِ، مَرَامٍ، وَمُرَيْمٍ، مِرْمَاةٌ، مِرْمَاتَانِ، مَرَامٍ، وَمُرَيْمِيَةٌ، مِرْمَاءٌ مِرْمَاءَانِ،

مَرَاقٍ، وَمُرَيْمِيٌّ، وافعل التفضيل المذكر منه: اَرْقٰى، اَرْمَيَانِ، اَرْمَوْنَ، اَرَامٍ، وَاُرَيْمٍ، والمؤنث منه: رُمْيٰ، رُمْيَانِ، رُمْيَاتٌ، رُمَيٌّ، وَرُمَيٌّ، وفعل التعجب منه مَااَرْمَاهُ وَاَرْقِ بِهٖ ورَمُوَ يا رَمُوَتْ.

(٦٧) قانون:

ہر یاء کہ واقع شود در آخر فعل و ما قبل او مضموم باشد واو شود وجوبًا.

د قانون خلاصه:

هره ياء چي د فعل په آخر كي واقع سي، او د دې ماقبل مضموم وي، نو هغه ياء په واو سره اړول واجب دي.

د قانون تفصيل:

ددې قانون نوم دئ "رَمُوَ" والا قانون.
د دې قانون دپاره يو حُكم دئ او دري يې شرطونه دي.
حكم يې دا دئ چي ياء په واو سره بدلول واجب دي.

١. اول شرط يې دا دئ چي ياء به په مقابله د لام كلمې كي واقع سوى وي، احترازي مثال: "بَيْعٌ" دلته ياء په مقابله د عين كلمې كي ده.
٢. دوهم شرط يې دا دئ چي دغه ياء به په فعل كي وي، احترازي مثال: "نَهْيٌ رَمْيٌ"، دا اسمونه دي.
٣. دريم شرط يې دا دئ چي ماقبل به يې مضموم وي، احترازي مثال: "رَمِيَ"، دلته مكسور دئ.

اتفاقي مثال: د "رَمُيَ" څخه "رَمُوَ" ويل واجب دي.

فائده:

د همزه تبديلي ته تخفيف ويل كيږي، د حرف علت تغير ته اعلال ويل كيږي او يو حرف چي په بل حرف كي داخل سي او مشدد سي دې ته ادغام وايي.

د قانون د جاري كولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف په افعالو كي جاري كيږي او د ثلاثي مجرد د ناقص يايي د "فَعَلَ يَفْعِلُ" د باب په ماضي معلوم او مضارع معلوم په ټولو صيغو كي جاري كيږي لكه: "رَمَیٰ" او كه چيري د ناقص يايي باب د "فَعِلَ يَفْعَلُ" پر وزن وو بيا دا قانون په ماضي معلومه كي نه جاري كيږي بلكه په مضارع معلومه او په نورو معلوم افعالو كي جاري كيږي لكه: "يَخْشَىٰ" او د هر ناقص يايي باب د فعل تعجب په آخري صيغه يعني په "رَمُوَ" كي دا قانون خامخا جاري كيږي.

صيغي:

موزون	وزن	سه اقسام	شش اقسام	هفت اقسام	صيغه	قانون	اصل	نظير	باب
صَاب	فَاعِلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	ناقص واوي	واحد مذكر اسم فاعل	اسم فاعل / يرمي / التقاء ساكنين / يدعي	صَابِوٌ	قَاضٍ	ثلاثي مجرد
اِنْهِوَاءٌ	اِنْفِعَالٌ	اسم	ثلاثي مزيد	مختلط	اسم مصدر	حروف اخفاء	+	اِنْصِرَافٌ	انفعال
مُنْزَوٍ	مُنْفَعِلٌ	اسم	ثلاثي مزيد	لفيف مقرون	واحد مذكر اسم فاعل	يرمي / التقاء ساكنين	مُنْزَوِيٌ	مُنْصَرِفٌ	انفعال
صِ	اِفْعِلْ	فعل	ثلاثي مجرد	لفيف مفروق	واحد مذكر مخاطب امر حاضر	امر حاضر / لم يدع / لم يدع	تَصِيُ	قِ	ثلاثي مجرد
اِزْوِ	اِفْعِلْ	فعل	ثلاثي مجرد	لفيف مقرون	واحد مذكر مخاطب امر حاضر	لم يدع لم يدع / امر حاضر	تَزْوِيُ	اِرْمِ	ثلاثي مجرد
وَانْتُجِيشَ	وَانْتُفِعَلَ	فعل	ثلاثي مزيد	اجوف يائي	واحد مذكر غائب ماضي مجهول	ماضي مجهول / همزه وصلي / يقول يبيع	اِنْتُجِيشَ	اِنْتُخْرِجَ	استفعال
مَخْنِيٌّ	مَفْعُوْلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	واحد مذكر اسم مفعول	قول / قويل / قول	مَخْنُوْوٌ	مَدْعُوٌّ	ثلاثي مجرد
يَكْنُوْنَ	يَفْعُلُوْنَ	فعل	ثلاثي مجرد	ناقص واوي	جمع مذكر غائبين مضارع	يدعو / التقاء ساكنين	يَكْنُوُوْنَ	يَنْصُرُوْنَ	ثلاثي مجرد
مِيْعَاةٌ	مِفْعَلَةٌ	اسم	ثلاثي مجرد	لفيف مفروق	واحد اسم آله وسطي	قال باع / ميعاد	مِوْعَوَةٌ	مِضْرَبَةٌ	ثلاثي مجرد
نِ	اِفْعِلْ	فعل	ثلاثي مجرد	لفيف مفروق	واحد مذكر مخاطب امر حاضر	امر حاضر / لم يدع / همزه وصلي	تَنِيُ	عِ	ثلاثي مجرد
بَاغَةَ	فَعَلَةَ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف واوي	واحد مذكر غائب ماضي معلوم	قال باع	بَوَغَ	قَالَهٗ	ثلاثي مجرد
بِيْسَ	فُعِلَ	فعل	ثلاثي مجرد	اجوف يائي	واحد مذكر غائب ماضي مجهول	يقول يبيع	بُيِسَ	بِيْعَ	ثلاثي مجرد
فَاقْضِ	فَافْعِلْ	فعل	ثلاثي مجرد	ناقص يائي	واحد مذكر مخاطب امر حاضر	همزه وصلي / امر حاضر / لم يدع لم يدع	تَقْضِيُ	اِرْمِ	ثلاثي مجرد
فَارِقُوْهُنَّ	فَاعِلُوْا	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	جمع مذكر مخاطبين امر حاضر	نون اعرابي	تُفَارِقُوْنَ	ضَارِبُوْا	مفاعله
فَانْبَجَسَتْ	اِنْفَعَلَتْ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحده مؤنثه غائبه ماضي معلوم	همزه وصلي وقطعي / حروف اخفاء	اِنْبَجَسَتْ	اِنْصَرَفَتْ	انفعال
اِذَّكَرَ	اِفْتَعَلَ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذكر غائب ماضي معلوم	ادّكر اذّكر	اِذْتَكَرَ	اِجْتَمَعَ	افتعال
اِذَّكَّرَ	تَفَعَّلَ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذكر غائب ماضي معلوم	ضم كلم	تَذَكَّرَ	تَكَرَّمَ	تفعل
مُعْلِنٌ	مُفْعِلٌ	اسم	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذكر اسم فاعل	اسم فاعل	يَعْلِنُ	مُكْرِمٌ	افعال
صَدَّقْتَ	فَعَّلْتَ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذكر مخاطب ماضي معلوم	+	+	صَرَّفْتَ	تفعيل
سَلَّمْتَ	فَعَّلْتَ	فعل	ثلاثي مزيد	صحيح	واحد مذكر مخاطب ماضي معلوم	+	+	صَرَّفْتَ	تفعيل
قِ	اِفْعِلْ	فعل	ثلاثي مجرد	لفيف مفروق	واحد مذكر مخاطب امر حاضر	امر حاضر / لم يدع لم يدع	تَقِيُ	نِ	ثلاثي مجرد

موزون	وزن	اسم وفعل	ثلاثي ورباعي	هفت اقسام	صيغه	قانون	اصل	نظير	باب
فِيْ(۱)	اِفْعِلْ	فعل	ثلاثي مجرد	لفيف مقرون	واحد مذكر امر حاضر معلوم	[illegible]	تَقْوِيُ	رِمْ	ثلاثي مجرد
ضَوَابٍ	فَوَاعِلُ	اسم	ثلاثي مجرد	ناقص يائي	جمع مونث مكسر اسم فاعل	[illegible] التقاء ساكنين	ضَوَابِيُ	ضَوَارِبُ	ثلاثي مجرد
مَجْزًى	مَفْعَلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	ناقص يائي	واحد اسم ظرف	اسم ظرف [illegible] التقاء ساكنين	مَجْزَيٌ	مَنْصَرٌ	ثلاثي مجرد

التمرين:

عَوَيا، مَطَلِيَا، قُوِيُّ، وَبَكِيَّةٌ، اُدْيَا، دُعِيَ، وَرَمِيُّو، ضَحَايَا، رَضَايَا، وَقَايَا، سُمِيَ، مَدَيَا، مَعْيُو، مَكُو، يَكْدُو، كَسَو، يَكْتُوُن، يَنْهُو، يَمْكُوَانِ، نَقَلِيَا، تَحَيُّوْ، هَدَايَا، نُهْيَةٌ، اُطْيَ، وَلَايَا.

باب دوهم بر وزن فَعِلَ يَفْعَلُ چون: اَلْخَشْيُ (بېرېدل):

خَشِيَ، يَخْشٰى، خَشْيًا، فهو خَاشٍ، وَخُشِيَ، يُخْشٰى، خَشْيًا، فذاک مَخْشِيٌّ، لَمْ يَخْشَ، لَمْ يُخْشَ، لَايَخْشٰى لَايُخْشٰى، لَنْ يَخْشٰى، لَنْ يُخْشٰى، الامر منه: اِخْشَ، لِتُخْشَ، لِيَخْشَ، لِيُخْشَ، والنهي عنه: لَاتَخْشَ، لَاتُخْشَ، لَايَخْشَ، لَايُخْشَ، الظرف منه: مَخْشًى، مَخْشَيَانِ، مَخَاشٍ، مُخَيْشٍ، والآلة منه: مِخْشًى، مِخْشَيَانِ، مَخَاشٍ، وَ مُخَيْشٍ، مِخْشَاةٌ مِخْشَاتَانِ، مَخَاشٍ، وَمُخَيْشِيَّةٌ، مِخْشَاءٌ، مِخْشَاءَانِ، مَخَاشِيُّ، وَ مُخَيْشِيَّةٌ، افعل التفضيل المذكر منه: اَخْشٰى، اَخْشَيَانِ، اَخْشَوْنَ، اَخَاشٍ، وَاُخَيْشٍ، والمؤنث منه: خُشْيٰى، خُشْيَيَانِ، خُشْيَاتٌ.

باب سوم بر وزن فَعَلَ يَفْعُلُ چون: اَلْكِنَايَةُ (يو لفظ ويل او بله معنى ځني مرادول):

كَنٰى، يَكْنُوْ، كَنْيًا و كِنَايَةً، فهو كَانٍ، وَكُنِيَ، يُكْنٰى، كَنْيًا و كِنَايَةً، فذاک مَكْنِيٌّ، لَمْ يَكْنُ، لَمْ يُكْنَ، لَايَكْنُوْ، لَايُكْنٰى، لَنْ يَكْنُوَ، لَنْ يُكْنٰى، الامر منه: اُكْنُ، لِتُكْنَ، لِيَكْنُ، لِيُكْنَ، والنهي عنه: لَاتَكْنُ، لَاتُكْنَ، لَايَكْنُ، لَايُكْنَ، الظرف منه: مَكْنًى، مَكْنَيَانِ، مَكَانٍ، وَمُكَيْنٍ، والآلة منه: مِكْنًى، مِكْنَيَانِ، مَكَانٍ، وَمُكَيْنٍ، مِكْنَاةٌ

---

(۱) په دې صيغه كې اووه (۷) قانونه چلېږي، تفصيل يې داسې دئ: دا صيغه اول "تَقْوِيُ" وه، بيا د يَدْعُوْ يَرْنِيْ په قانون تَقْوِيْ سوه، بيا د يَقُوْلُ يَبِيْعُ په قانون "تَقِيْ" سوه، بيا د يَقُوْلُ يَبِيْعُ په قانون "تَقِيْ" سوه، بيا د التقاء ساكنين په قانون سره "تَقِ" سوه، بيا د امر حاضر په قانون سره "قِيْ" سوه، بيا د تَعِدُ تَعِدُ په قانون سره "قِ" سوه، بيا د قَوْلٌ په قانون سره بيرته "قِيْ" سوه، هغه "يا" بيرته راغله چې د التقاء ساكنين په وجه غورځېدلې وه، ځکه چې هغه علت ختم سو. نو د اول "قِيْ" او دوهم "قِيْ" فرق دا دئ: په اوله "قِيْ" كې "يا" د لام كلمه ده او په دوهمه "قِيْ" كې "يا" د عين كلمه ده، اول حذف سوه، بيرته راغله.

مِكْنَاتَانِ، مَكَانِ، وَمُكَيْنِيَةٌ، مِكْنَاءٌ، مِكْنَانَانِ، مَكَانِيُّ، وَمُكَيْنِيَّةٌ، افعل التفضیل المذکر منه: اَكْنٰى، اَكْنَيَانِ، اَكْنَوْنَ، آكَانِ، وَاَكَيْنِ، والمؤنث منه: كُنْيٰى الخ.

فائده:

په حاشیه د ارشاد صرف کي دا باب د "ضَرَبَ يَضْرِبُ" پر وزن هم لیکلی دئ، لکه "رَمٰى يَرْمِيْ".

باب چهارم فَعَلَ يَفْعَلُ چون: اَلسَّعْيُ (كوشش كول):

سَعٰى، يَسْعٰى، سَعْيًا، فهو سَاعٍ، وَسُعِيَ، يُسْعٰى، سَعْيًا، فذاك مَسْعِيٌّ، لَمْ يَسْعَ، لَمْ يُسْعَ، لَا يَسْعٰى، لَا يُسْعٰى، لَنْ يَسْعٰى، لَنْ يُسْعٰى، الامر منه: اِسْعَ، لِتُسْعَ، لِيَسْعَ، لِيُسْعَ، والنهي عنه: لَا تَسْعَ، لَا تُسْعَ، لَا يَسْعَ، لَا يُسْعَ، الظرف منه: مَسْعٰى، مَسْعَيَانِ، مَسَاعٍ، وَمُسَيْعٍ، والالة منه: مِسْعٰى، مِسْعَيَانِ، مَسَاعٍ، وَمُسَيْعٍ، مِسْعَاةٌ، مِسْعَاتَانِ، مَسَاعٍ، وَمُسَيْعِيَةٌ، مِسْعَاءٌ، مِسْعَاتَانِ، مَسَاعِيُّ، وَمُسَيْعِيَّةٌ، وافعل التفضیل المذکر منه: اَسْعٰى، اَسْعَيَانِ، اَسْعَوْنَ، اَسَاعٍ، وَاُسَيْعٍ، والمؤنث منه: سُعْيٰى، سُعْيَانِ، سُعْيَاتٌ، سُعًى، سُعَيٌّ، وفعل التعجب منه: مَا اَسْعَاهُ الخ.

فائده:

دا په مثل د رَضِيَ يَرْضٰى دئ، ماسوا د ماضي معلومي څخه؛ ځکه چي هغه په مثل د رَمٰى ده.

باب پنجم بر وزن فَعَلَ يَفْعَلُ چون: اَلنَّهْيُ وَالنِّهَايَةُ (عقل كامل ته رسيدل):

نَهُوَ، يَنْهُوَ، نَهْيًا، فهو نَهِيٌّ، لَمْ يَنْهُ، لَا يَنْهُوَ، لَنْ يَنْهُوَ، الامر منه: اُنْهُ، لِيَنْهُ، والنهي عنه: لَا تَنْهُ، لَا يَنْهُ، الظرف منه: مَنْهًى، والالة منه: مِنْهًى، مِنْهَاةٌ، مِنْهَاءٌ، وافعل التفضیل المذکر منه: اَنْهٰى، والمؤنث منه: نُهْيٰى، فعل التعجب منه: مَا اَنْهَاهُ الخ.

فائده:

د دې باب صرف کبیر د "رَخُوَ يَرْخُوَ" الخ په شان دئ.

د صفت مشبه گردان:

نَهِيٌّ، نَهِيَّانِ، نَهِيُّونَ، نُهَيَاءُ، نَهِيَّانٌ، نِهِيَّانٌ، نِهَاءٌ، نِهِيٌّ، نِهٍ، اَنْهَاءٌ، اَنْهِيَاءُ، اَنْهِيَةٌ، نَهِيَّةٌ نَهِيَّتَانِ، نَهِيَّاتٌ، نَهَايَا، نُهَىٌّ، نُهَيَّةٌ.

خـتم شدند ابواب مجردات ناقص يائي
وشروع شدند مزيدات ناقص يائي

باب اول ناقص يايي ثلاثي مزيدفيه از باب إفْعَال چون: اَلْاِهْدَاءُ

(هديه ور كول):

اَهْدٰى، يُهْدِىْ، اِهْدَاءً، فهو مُهْدٍ، وَاُهْدِىَ، يُهْدٰى، اِهْدَاءً، فذاك مُهْدًى، لَمْ يُهْدِ، لَمْ يُهْدَ، لَايُهْدِىْ، لَايُهْدٰى، لَنْ يُهْدِىَ، لَنْ يُهْدٰى، الامر منه: اَهْدِ، لِتُهْدَ، لِيُهْدِ، لِيُهْدَ، والنهي عنه: لَاتُهْدِ، لَاتُهْدَ، لَايُهْدِ، لَايُهْدَ، الظرف منه: مُهْدًى، مُهْدَيَانِ، مُهْدَيَاتٌ.

باب دوهم ناقص يايي ثلاثي مزيدفيه از باب تَفْعِيْلٌ چون: اَلتَّسْمِيَةُ

(نوم ايښول):

سَمّٰى، يُسَمِّىْ، تَسْمِيَةً، فهو مُسَمٍّ، وسُمِّىَ، يُسَمّٰى، تَسْمِيَةً، فذاك مُسَمًّى، لَمْ يُسَمِّ، لَمْ يُسَمَّ، لَايُسَمِّىْ، لَايُسَمّٰى، لَنْ يُسَمِّىَ، لَنْ يُسَمّٰى، الامر منه: سَمِّ، لِتُسَمَّ، لِيُسَمِّ، لِيُسَمَّ، والنهي عنه: لَاتُسَمِّ، لَاتُسَمَّ، لَايُسَمِّ، لَايُسَمَّ، الظرف منه: مُسَمًّى الخ.

باب سوم ناقص يايي ثلاثي مزيدفيه از باب مُفَاعَلَةٌ چون: اَلْمُرَامَاةُ

(يو د بل سره ضُشي ويشتل):

رَامٰی، یُرَامِیْ، مُرَامَاةً، فهو مُرَامٍ، وَرُوْمِیَ، یُرَامٰی، مُرَامَاةً، فذاک مُرَامًی، لَمْ یُرَامِ، لَمْ یُرَامَ، لَایُرَامِیْ، لَایُرَامٰی، لَنْ یُرَامِیَ، لَنْ یُرَامٰی، الامر منه: رَامِ، لِتُرَامَ، لِیُرَامِ، لِیُرَامَ، والنهی عنه: لَاتُرَامِ، لَاتُرَامَ، لَایُرَامِ، لَایُرَامَ، الظرف منه: مُرَامًی الخ.

باب چهارم ناقص يايي ثلاثي مزيدفيه از باب تَفَعُّلٌ چون: اَلتَّمَنِّیْ (خواهش كول):

تَمَنّٰی، یَتَمَنّٰی، تَمَنِّیًا، فهو مُتَمَنٍّ، وَتُمُنِّیَ، یُتَمَنّٰی، تَمَنِّیًا، فذاک مُتَمَنًّی، لَمْ یَتَمَنَّ، لَمْ یُتَمَنَّ، لَایَتَمَنّٰی، لَایُتَمَنّٰی، لَنْ یَتَمَنّٰی، لَنْ یُتَمَنّٰی، الامر منه: تَمَنَّ، لِتُتَمَنَّ، لِیَتَمَنَّ، لِیُتَمَنَّ والنهی عنه: لَاتَتَمَنَّ، لَاتُتَمَنَّ، لَایَتَمَنَّ، لَایُتَمَنَّ، الظرف منه: مُتَمَنًّی الخ.

فائده:

د دې باب د مصدر پر صيغه د "اَدْلٍ تَبَرٍ" دوهم قانون جاري دئ.

باب پنجم ناقص يايي ثلاثي مزيدفيه از باب تَفَاعُلٌ چون: اَلتَّرَامِیْ

(يو د بل سره غشي ويشتل):

تَرَامٰی، یَتَرَامٰی، تَرَامِیًا، فهو مُتَرَامٍ، وَتُرُوْمِیَ، یُتَرَامٰی، تَرَامِیًا، فذاک مُتَرَامًی، لَمْ یَتَرَامَ، لَمْ یُتَرَامَ، لَایَتَرَامٰی، لَایُتَرَامٰی، لَنْ یَتَرَامٰی، لَنْ یُتَرَامٰی، الامر منه: تَرَامَ، لِتُتَرَامَ، لِیَتَرَامَ، لِیُتَرَامَ، والنهی عنه: لَاتَتَرَامَ، لَاتُتَرَامَ، لَایَتَرَامَ، لَایُتَرَامَ، الظرف منه: مُتَرَامًی، مُتَرَامَیَانِ الخ.

باب ششم ناقص يايي ثلاثي مزيد فيه از باب اِفْتِعَالٌ چون: اَلْاِخْتِفَاءُ (پټېدل):

اِخْتَفٰى، يَخْتَفِيْ، اِخْتِفَاءً، فهو مُخْتَفٍ، وَاُخْتُفِيَ، يُخْتَفٰى، اِخْتِفَاءً، فذاک مُخْتَفًى، لَمْ يَخْتَفِ، لَمْ يُخْتَفَ، لَايَخْتَفِيْ، لَايُخْتَفٰى، لَنْ يَخْتَفِيَ، لَنْ يُخْتَفٰى، الامر منه: اِخْتَفِ، لِتُخْتَفَ، لِيَخْتَفِ، لِيُخْتَفَ، والنهي عنه: لَاتَخْتَفِ، لَاتُخْتَفَ، لَايَخْتَفِ، لَايُخْتَفَ، الظرف منه: مُخْتَفًى مُخْتَفَيَانِ، مُخْتَفَيَاتٌ.

باب هفتم ناقص يايي ثلاثي مزيدفيه از باب اِنْفِعَالٌ چون: اَلْاِنْقِضَاءُ (مده پوره كول):

اِنْقَضٰى، يَنْقَضِيْ، اِنْقِضَاءً، فهو مُنْقَضٍ، وَاُنْقُضِيَ، يُنْقَضٰى، اِنْقِضَاءً، فذاک مُنْقَضًى، لَمْ يَنْقَضِ، لَمْ يُنْقَضَ لَايَنْقَضِيْ، لَايُنْقَضٰى، لَنْ يَنْقَضِيَ، لَنْ يُنْقَضٰى الامر منه: اِنْقَضِ، لِتُنْقَضَ، لِيَنْقَضِ، لِيُنْقَضَ، والنهي عنه: لَاتَنْقَضِ، لَاتُنْقَضَ، لَايَنْقَضِ، لَايُنْقَضَ، الظرف منه: مُنْقَضًى الخ.

باب هشتم ناقص يايي ثلاثي مزيدفيه از باب اِسْتِفْعَالٌ چون: اَلْاِسْتِغْنَاءُ (بې نيازه كېدل):

اِسْتَغْنٰى، يَسْتَغْنِيْ، اِسْتِغْنَاءً، فهو مُسْتَغْنٍ، واُسْتُغْنِيَ، يُسْتَغْنٰى، اِسْتِغْنَاءً فذاک مُسْتَغْنًى، لَمْ يَسْتَغْنِ، لَمْ يُسْتَغْنَ، لَايَسْتَغْنِيْ، لَايُسْتَغْنٰى، لَنْ يَسْتَغْنِيَ، لَنْ يُسْتَغْنٰى الامر منه: اِسْتَغْنِ، لِتُسْتَغْنَ، لِيَسْتَغْنِ، لِيُسْتَغْنَ، والنهي عنه: لَاتَسْتَغْنِ، لَاتُسْتَغْنَ، لَايَسْتَغْنِ، لَايُسْتَغْنَ، الظرف منه: مُسْتَغْنًى، مُسْتَغْنَيَانِ الخ.

ختم شد ابواب ناقص

ابواب لفيف مفروق:

باب اول ثلاثي مجرد از باب فَعَلَ يَفْعِلُ چون: اَلْوَقْيُ والوِقَايَةُ (حفاظت كول):

وَقٰى، يَقِيْ، وَقْيًا، فهو وَاقٍ، وَ وُقِيَ، يُوْقٰى، وَقْيًا، فذاک مَوْقِيٌّ، لَمْ يَقِ، لَمْ يُوْقَ، لَايَقِيْ، لَايُوْقٰى، لَنْ يَقِيَ، لَنْ يُوْقٰى، الامر منه: قِ، لِتُوْقَ، لِيَقِ، لِيُوْقَ، والنهي عنه: لَاتَقِ، لَاتُوْقَ، لَايَقِ، لَايُوْقَ، الظرف منه: مَوْقًى، مَوْقَيَانِ، مَوَاقٍ،

وَمُوَيْقٍ، والالة منه مِيقًى، مِيقَيَانِ، مَوَاقٍ، وَمُوَيْقٍ، مِيقَاةٌ، مِيقَاتَانِ، مَوَاقٍ، وَمُوَيْقِيَةٌ. مِيقَاءٌ، مِيقَاءَانِ، مَوَاقٍ، وَمُوَيْقِيٌّ، وافعل التفضيل المذكر منه: اَوْقٰى، اَوْقَيَانِ اَوْقَوْنَ، اَوَاقٍ، وَاُوَيْقٍ، والمؤنث منه الخ.

د لفيف مفروق څخه دري بابه راځي "ضَرَبَ، عَلِمَ، حَسِبَ" لکه "وَقٰى يَقِيْ، وَجِيَ، يَوْجٰى، وَلِيَ يَلِيْ".

د دې باب د فاء کلمې اعلال د "وَعَدَ يَعِدُ" غوندې دئ، او د لام کلمې اعلال يې د "رَمٰى يَرْمِيْ" غوندې دئ.

فعل امر حاضر معلوم:

قِ: قِيَا، قُوْا، قِيْ، قِيَا، قِيْنَ.

فعل امر بانون ثقيله:

قِيَنَّ، قِيَانِّ. قُنَّ، قِنَّ، قِيَانِّ، قِيْنَانِّ.

فعل امر حاضر معلوم بانون خفيفه:

قِيَنْ، قُنْ، قِنْ.

فائده:

د لفيف د بابو ظرف هميشه پر وزن د "مَفْعَلٌ" راځي، لکه چې د ظرف په قانون کې دا خبره تېره سوه.

باب دوم لفيف مفروق ثلاثي مجرد از باب فَعِلَ يَفْعَلُ چون: اَلْوَجٰى

(لڅې پښې پر ريګ باندې تلل):

وَجِيَ، يَوْجٰى، وَجًيا، فهو وَجٍ، وَوُجِيَ، يُوْجٰى، وَجْيًا، فذاک مَوْجِيٌّ، لَمْ يَوْجَ، لَمْ يُوْجَ، لَايَوْجٰى، لَايُوْجٰى، لَنْ يَوْجٰى، لَنْ يُوْجٰى، الامر منه: اِيْجَ، لِتُوْجَ، لِيَوْجَ، لِيُوْجَ، والنهى عنه: لَاتَوْجَ، لَاتُوْجَ، لَايَوْجَ، لَايُوْجَ، الظرف منه: مَوْجًى، مَوْجَيَانِ، مَوَاجٍ، وَمُوَيْجٍ، والالة منه: مِيْجًى، مِيْجَيَانِ، مَوَاجٍ، وَمُوَيْجٍ، مِيْجَاةٌ مِيْجَاتَانِ، مَوَاجٍ، وَمُوَيْجِيَةٌ، مِيْجَاءٌ، مِيْجَاءَانِ، مَوَاجِيٌّ، وَمُوَيْجِيٌّ، وافعل التفضيل المذكر منه: اَوْجٰى، اَوْجَيَانِ، اَوْجَوْنَ، اَوَاجٍ، اُوَيْجٍ، والمؤنث منه: وُجْيٰ، وُجْيَانِ، وُجْيَاتٌ الخ.

باب سوم لفيف مفروق ثلاثي مجرد از باب فَعِلَ يَفْعِلُ چون: اَلْوَلْيُ، وَالْوِلَايَةُ (نزدې حاکم مقرر کول):

وَلِيَ، يَلِيْ، وَلْيًا، فهو وَالٍ، و وُلِيَ، يُوْلىٰ وَلْيًا، فذاك مَوْلِيٌّ، لَمْ يَلِ، لَمْ يُوْلَ، لَايَلِيْ لَايُوْلىٰ، لَنْ يَّلِيَ، لَنْ يُّوْلىٰ، الامر منه: لِ، لِتُوْلَ، لِيَلِ، لِيُوْلَ، والنهي عنه: لَاتَلِ، لَاتُوْلَ، لَايَلِ، لَايُوْلَ، الظرف منه: مَوْلىً، مَوْلَيَانِ، مَوَالٍ، وَمُوَيْلٍ، والآلة منه: مِيْلىً، مِيْلَيَانِ، مَوَالٍ، وَمُوَيْلٍ، مِيْلَاةٌ، مِيْلَاتَانِ، مَوَالٍ، مُوَيْلِيَةٌ، مِيْلَاءٌ، مِيْلَائَانِ، مَوَالِيُّ، وَمُوَيْلِيٌّ، وافعل التفضيل المذكر منه: اَوْلىٰ، اَوْلَيَانِ، اَوْلَوْنَ، اَوَالٍ، وَ اُوَيْلٍ، والمؤنث منه: وُلْيٰ، وُلْيَيَانِ، وُلْيَيَاتٌ، وُلىً، وَ وُلَيٌّ الخ.

ختم شدند مجردات ابواب لفيف مفروق

باب اول لفيف مفروق ثلاثي مزيدفيه از باب اِفْعَالٌ چون: اَلْاِيْصَاءُ (وصيت کول):

اَوْصٰى، يُوْصِيْ، اِيْصَاءً، فهو مُوْصٍ، وَ اُوْصِيَ، يُوْصٰى، اِيْصَاءً، فذاك مُوْصًى، لَمْ يُوْصِ، لَمْ يُوْصَ، لَايُوْصِيْ، لَايُوْصٰى، لَنْ يُّوْصِيَ، لَنْ يُّوْصٰى، الامر منه: اَوْصِ، لِتُوْصَ، لِيُوْصِ، لِيُوْصَ، والنهي عنه: لَاتُوْصِ، لَاتُوْصَ، لَايُوْصِ، لَايُوْصَ، الظرف منه: مُوْصًى، مُوْصَيَانِ، مُوْصَيَاتٌ.

باب دوم لفيف مفروق ثلاثي مزيدفيه از باب تَفْعِيْلٌ چون: اَلتَّوْفِيَةُ (پوره کول):

وَفّٰى، يُوَفِّيْ، تَوْفِيَةً، فهو مُوَفٍّ، و وُفِّيَ، يُوَفّٰى، تَوْفِيَةً، فذاك مُوَفًّى، لَمْ يُوَفِّ، لَمْ يُوَفَّ، لَايُوَفِّيْ، لَايُوَفّٰى، لَنْ يُّوَفِّيَ، لَنْ يُّوَفّٰى، الامر منه: وَفِّ، لِتُوَفَّ، لِيُوَفِّ، لِيُوَفَّ، والنهي عنه: لَاتُوَفِّ، لَاتُوَفَّ، لَايُوَفِّ، لَايُوَفَّ، الظرف منه: مُوَفًّى، مُوَفَّيَانِ، مُوَفَّيَاتٌ.

باب سوم لفيف مفروق ثلاثي مزيد فيه از باب مُفَاعَلَةٌ چون: اَلْمُوَالَاتُ

(يو د بل سره دوستي کول):

وَالیٰ، يُوَالِیْ، مُوَالَاةً فهو مُوَالٍ، و وُوْلِیَ، يُوَالیٰ، مُوَالَاةً، فذاک مُوَالیٰ، لَمْ يُوَالِ، لَمْ يُوَالَ، لَايُوَالِیْ، لَايُوَالیٰ، لَنْ يُوَالِیَ، لَنْ يُوَالیٰ، الامر منه: وَالِ، لِتُوَالَ، لِيُوَالِ، لِيُوَالَ، والنهی عنه: لَاتُوَالِ، لَاتُوَالَ، لَايُوَالِ، لَايُوَالَ، الظرف منه: مُوَالیٰ، مُوَالَيَانِ الخ.

باب چهارم لفيف مفروق ثلاثي مزيدفيه از باب تَفَعُّلٌ چون: اَلتَّوَقِّیْ

(پرهيز کول):

تَوَقّٰی، يَتَوَقّٰی، تَوَقِّيًا، فهو مُتَوَقٍّ، وَتُوُقِّیَ، يُتَوَقّٰی، تَوَقِّيًا، فذاک مُتَوَقّٰی، لَمْ يَتَوَقَّ، لَمْ يُتَوَقَّ، لَايَتَوَقّٰی، لَايُتَوَقّٰی، لَنْ يَتَوَقّٰی، لَنْ يُتَوَقّٰی الامر منه: تَوَقَّ، لِتُتَوَقَّ، لِيَتَوَقَّ، لِيُتَوَقَّ، والنهی عنه: لَا تَتَوَقَّ، لَاتُتَوَقَّ، لَايَتَوَقَّ، لَايُتَوَقَّ، الظرف منه: مُتَوَقًّی الخ.

باب پنجم لفيف مفروق ثلاثي مزيد فيه از باب تَفَاعُلٌ چون: اَلتَّوَالِیْ

(سره پسې کېدل):

تَوَالیٰ، يَتَوَالیٰ، تَوَالِيًا، فهو مُتَوَالٍ، و تُوُوْلِیَ، يُتَوَالیٰ، تَوَالِيًا، فذاک مُتَوَالیٰ، لَمْ يَتَوَالَ، لَمْ يُتَوَالَ، لَايَتَوَالیٰ، لَايُتَوَالیٰ، لَنْ يَتَوَالیٰ، لَنْ يُتَوَالیٰ، الامر منه: تَوَالَ، لِتُتَوَالَ، لِيَتَوَالَ، لِيُتَوَالَ، والنهی عنه: لَاتَتَوَالَ، لَاتُتَوَالَ، لَايَتَوَالَ، لَايُتَوَالَ، الظرف منه: مُتَوَالیٰ، مُتَوَالَيَانِ، مُتَوَالَيَاتٌ.

باب ششم لفیف مفروق ثلاثي مزیدفیه از باب اِفْتِعَالٌ چون : اَلْاِتِّقَاءُ (پرهېز کول) :

اِتَّقٰی، يَتَّقِیْ، اِتِّقَاءً، فهو مُتَّقٍ، واُتُّقِیَ، يُتَّقٰی، اِتِّقَاءً، فذاک مُتَّقًی، لَمْ يَتَّقِ، لَمْ يُتَّقَ، لَايَتَّقِیْ، لَايُتَّقٰی، لَنْ يَتَّقِیَ، لَنْ يُتَّقٰی، الامر منه: اِتَّقِ، لِتَتَّقِ، لِيَتَّقِ، لِيُتَّقَ، والنهی عنه: لَاتَتَّقِ، لَاتُتَّقَ، لَايَتَّقِ، لَايُتَّقَ. الظرف منه: مُتَّقًی، مُتَّقَيَانِ، مُتَّقَيَاتٌ.

باب هفتم لفیف مفروق ثلاثي مزیدفیه از باب اِسْتِفْعَالٌ چون : اَلْاِسْتِيْفَاءُ (پوره اخیستل) :

اِسْتَوْفٰی، يَسْتَوْفِیْ، اِسْتِيْفَاءً، فهو مُسْتَوْفٍ، وَاُسْتُوْفِیَ، يُسْتَوْفٰی، اِسْتِيْفَاءً، فذاک مُسْتَوْفًی، لَمْ يَسْتَوْفِ، لَمْ يُسْتَوْفَ، لَايَسْتَوْفِیْ، لَايُسْتَوْفٰی، لَنْ يَسْتَوْفِیَ، لَنْ يُسْتَوْفٰی، الامر منه: اِسْتَوْفِ، لِتُسْتَوْفَ، لِيَسْتَوْفِ، لِيُسْتَوْفَ، والنهی عنه: لَاتَسْتَوْفِ، لَاتُسْتَوْفَ، لَايَسْتَوْفِ، لَايُسْتَوْفَ، الظرف منه: مُسْتَوْفًی، مُسْتَوْفَيَانِ، مُسْتَوْفَيَاتٌ.

ختم شدند ابواب لفیف مفروق

ابواب لفیف مقرون ثلاثي مجرد :

باب اول لفیف مقرون ثلاثي مجرد از باب فَعَلَ يَفْعِلُ چون : اَلطَّيُّ (پېچل) :

طَوٰی، يَطْوِیْ، طَيًّا، فهو طَاوٍ، وطُوِیَ، يُطْوٰی، طَيًّا، فذاک مَطْوِیٌّ، لَمْ يَطْوِ، لَمْ يُطْوَ، لَايَطْوِیْ، لَايُطْوٰی، لَنْ يَطْوِیَ، لَنْ يُطْوٰی، الامر منه: اِطْوِ، لِتُطْوَ، لِيَطْوِ، لِيُطْوَ، والنهی عنه: لَاتَطْوِ، لَاتُطْوَ، لَايَطْوِ، لَايُطْوَ، الظرف منه: مَطْوًی، مَطْوَيَانِ، مَطَاوٍ، و مُطَيٌّ، والآلة منه: مِطْوًی، مِطْوَيَانِ، مَطَاوٍ، ومُطَيٌّ، مِطْوَاةٌ، مِطْوَاتَانِ، مَطَاوٍ، مُطَيَّةٌ، مِطْوَاءٌ، مِطْوَاءَانِ، مَطَاوِیُّ، وَمُطَيْوِیٌّ، وافعل التفضیل المذکر منه: اَطْوٰی اَطْوَيَانِ، اَطْوَوْنَ، اَطَاوٍ، واُطَيٌّ، والمؤنث منه: طُوْیٰ، طُوْيَيَانِ، طُوْيَيَاتٌ، طُوًی وَطُوَیٌّ.

باب دوم لفيف مقرون ثلاثي مجرد از باب فَعِلَ يَفْعَلُ چون: اَلْقُوَّةُ (زورور كېدل)

قَوِيَ، يَقْوٰى، قُوَّةً، فهو قَوِيٌّ، و قُوِيَ، يُقْوٰى، قُوَّةً فذاک مَقْوِيٌّ، لَمْ يَقْوَ، لَمْ يُقْوَ، لَايَقْوٰى، لَايُقْوٰى، لَنْ يَقْوٰى، لَنْ يُقْوٰى، الامر منه: اِقْوَ، لِتُقْوَ، لِيَقْوَ، لِيُقْوَ، والنهي عنه: لَاتَقْوَ، لَاتُقْوَ، لَايَقْوَ، لَايُقْوَ، الظرف منه: مَقْوًى، مَقْوَيَانِ، مَقَاوٍ، ومُقَيٌّ، والالة منه: مِقْوًى، مِقْوَيَانِ، مَقَاوٍ، وَمُقَيٌّ، مِقْوَاةٌ مِقْوَاتَانِ، مَقَاوٍ، ومُقَيَّةٌ، مِقْوَاءٌ، مِقْوَاءَانِ، مَقَاوِيٌّ، وَمُقَيْوِيٌّ، وافعل التفضيل المذكر منه: اَقْوٰى، اَقْوَيَانِ، اَقْوَوْنَ، اَقَاوٍ، واُقَيٌّ، والمؤنث منه: قُوْيٰ، قُوْيَانِ، قُوْيَاتٌ، قُوًى. وقُوَيٌّ.

فائده:

دا باب لازمي دئ د اسم فاعل پر ځاي يې صفت مشبه راځي.

ختم شدند ابواب مجردات لفيف مقرون

ابواب لفيف مقرون ثلاثي مزيدفيه:

باب اول لفيف مقرون ثلاثي مزيدفيه از باب اِفْعَالٌ چون: اَلْاِحْيَاءُ (ژوندى كول):

اَحْيٰ، يُحْيِيْ، اِحْيَاءً، فهو مُحْيٍ. واُحْيِيَ، يُحْيٰى، اِحْيَاءً، فذاک مُحْيًا، لَمْ يُحْيِ، لَمْ يُحْيَ، لَايُحْيِيْ، لَايُحْيٰى، لَنْ يُحْيِيَ، لَنْ يُحْيٰى، الامر منه: اَحْيِ، لِتُحْيَ، لِيُحْيِ، لِيُحْيَ، والنهي عنه: لَاتُحْيِ، لَاتُحْيَ، لَايُحْيِ، لَايُحْيَ، الظرف منه: مُحْيًى، مُحْيَانِ، مُحْيَاتٌ.

باب دوم لفيف مقرون ثلاثي مزيد فيه از باب تَفْعِيْلٌ چون: اَلتَّسْوِيَةُ (برابرول):

سَوّٰى، يُسَوِّيْ، تَسْوِيَةً، فهو مُسَوٍّ، وَسُوِّيَ، يُسَوّٰى، تَسْوِيَةً، فذاک مُسَوًّى، لَمْ يُسَوِّ، لَمْ يُسَوَّ، لَايُسَوِّيْ، لَا يُسَوّٰى. لَنْ يُسَوِّيَ، لَنْ يُسَوّٰى، الامر منه: سَوِّ، لِتُسَوَّ، لِيُسَوِّ، لِيُسَوَّ، والنهي عنه: لَاتُسَوِّ، لَاتُسَوَّ، لَايُسَوِّ، لَايُسَوَّ. الظرف منه: مُسَوًّى، مُسَوَّيَانِ، مُسَوَّيَاتٌ.

باب سوم لفیف مقرون ثلاثي مزیدفیه از باب مُفَاعَلَةٌ چون : اَلْمُدَاوَةُ (دوا کول) :

دَاوٰی، یُدَاوِیْ، مُدَاوَةً، فهو مُدَاوٍ، وَدُوْوِیَ، یُدَاوٰی، مُدَاوَةً، فذاک مُدَاوًی، لَمْ یُدَاوِ، لَمْ یُدَاوَ، لَا یُدَاوِیْ، لَایُدَاوٰی، لَنْ یُّدَاوِیَ، لَنْ یُّدَاوٰی، الامر منه: دَاوِ، لِتُدَاوَ، لِیُدَاوِ، لِیُدَاوَ، والنهی عنه: لَاتُدَاوِ، لَاتُدَاوَ، لَایُدَاوِ، لَایُدَاوَ، الظرف منه: مُدَاوًی، مُدَاوَیَانِ، مُدَاوَیَاتٌ.

باب چهارم لفیف مقرون ثلاثي مزید فیه از باب تَفَعُّل چون: اَلتَّقَوِّیْ (زورور کېدل)

تَقَوّٰی، یَتَقَوّٰی، تَقَوِّیًا، فهو مُتَقَوٍّ، وتُقُوِّیَ، یُتَقَوّٰی، تَقَوِّیًا، فذاک مُتَقَوًّی، لَمْ یَتَقَوَّ، لَمْ یُتَقَوَّ، لَایَتَقَوّٰی، لَایُتَقَوّٰی، لَنْ یَّتَقَوّٰی، لَنْ یُّتَقَوّٰی، الامر منه: تَقَوَّ، لِتُتَقَوَّ، لِیَتَقَوَّ، لِیُتَقَوَّ، والنهی عنه: لَاتَتَقَوَّ، لَاتُتَقَوَّ، لَایَتَقَوَّ، لَایُتَقَوَّ، الظرف منه: مُتَقَوًّی، مُتَقَوَّیَانِ، مُتَقَوَّیَاتٌ.

باب پنجم لفیف مقرون ثلاثي مزیدفیه از باب تَفَاعُل چون: اَلتَّسَاوِیْ (برابرېدل):

تَسَاوٰی، یَتَسَاوٰی، تَسَاوِیًا، فهو مُتَسَاوٍ، وتُسُوْوِیَ، یُتَسَاوٰی، تَسَاوِیًا، فذاک مُتَسَاوًی، لَمْ یَتَسَاوَ، لَمْ یُتَسَاوَ، لَایَتَسَاوٰی، لَایُتَسَاوٰی، لَنْ یَّتَسَاوٰی، لَنْ یُّتَسَاوٰی، الامر منه: تَسَاوَ، لِتُتَسَاوَ، لِیَتَسَاوَ، لِیُتَسَاوَ، والنهی عنه: لَا تَتَسَاوَ، لَاتُتَسَاوَ، لَایَتَسَاوَ، لَایُتَسَاوَ، الظرف منه: مُتَسَاوًی، مُتَسَاوَیَانِ، مُتَسَاوَیَاتٌ.

باب شَشم لفیف مقرون ثلاثي مزیدفیه از باب اِفْتِعَال چون: اَلْاِسْتِوَاءُ (برابرول):

اِسْتَوٰی، یَسْتَوِیْ، اِسْتِوَاءً، فهو مُسْتَوٍ، و اُسْتُوِیَ، یُسْتَوٰی، اِسْتِوَاءً، فذاک مُسْتَوًی، لَمْ یَسْتَوِ، لَمْ یُسْتَوَ، لَایَسْتَوِیْ، لَایُسْتَوٰی، لَنْ یَّسْتَوِیَ، لَنْ یُّسْتَوٰی، الامر منه: اِسْتَوِ، لِتُسْتَوَ، لِیَسْتَوِ، لِیُسْتَوَ، والنهی عنه: لَاتَسْتَوِ، لَاتُسْتَوَ، لَایَسْتَوِ، لَایُسْتَوَ، الظرف منه: مُسْتَوًی، مُسْتَوَیَانِ، مُسْتَوَیَاتٌ.

باب هفتم لفيف مقرون ثلاثي مزيدفيه از باب اِنْفِعَال چون: اَلْاِنْزِوَاءُ

(په کونج کي کښېنستل):

اِنْزَوٰى، يَنْزَوِىْ، اِنْزِوَاءً، فهو مُنْزَوٍ، وانْزُوِىَ، يُنْزَوٰى، اِنْزِوَاءً فذاک مُنْزَوًى، لَمْ يَنْزَوِ، لَمْ يُنْزَوَ، لَايَنْزَوِىْ، لَايُنْزَوٰى، لَنْ يَنْزَوِىَ، لَنْ يُنْزَوٰى، الامر منه: اِنْزَوِ، لِتُنْزَوَ، لِيَنْزَوِ، لِيُنْزَوَ، والنهى عنه: لَاتَنْزَوِ، لَاتُنْزَوَ، لَايَنْزَوِ، لَايُنْزَوَ، الظرف منه: مُنْزَوًى، مُنْزَوَيَانِ، مُنْزَوَيَاتٌ.

باب هشتم لفيف مقرون ثلاثي مزيدفيه از باب اِسْتِفْعَال چون: اَلْاِسْتِحْيَاءُ

(شرم کول):

اِسْتَحْيٰى، يَسْتَحْيِىْ، اِسْتِحْيَاءً، فهو مُسْتَحْيٍ، وَاُسْتُحْيِيَ يا اُسْتُحِيَ، يُسْتَحْيٰى، اِسْتِحْيَاءً فذاک مُسْتَحْيًى، لَمْ يَسْتَحْيِ، لَمْ يُسْتَحْيَ، لَا يَسْتَحْيِىْ، لَايُسْتَحْيٰى، لَنْ يَسْتَحْيِىَ، لَنْ يُسْتَحْيٰى، الامر منه: اِسْتَحْيِ، لِتُسْتَحْيَ، لِيَسْتَحْيِ، لِيُسْتَحْيَ، والنهى عنه: لَاتَسْتَحْيِ، لَاتُسْتَحْيَ، لَايَسْتَحْيِ، لَايُسْتَحْيَ، الظرف منه: مُسْتَحْيًى، مُسْتَحْيَيَانِ، مُسْتَحْيَيَاتٌ.

ختم شدند ابواب لفيفين

وشروع شدند مهموز

(٦٨) قانون:

هر همزه ساکن مظهر که ماقبلش متحرک باشد، همزه در ديگر کلمه ماسواى همزه ساکن را بوفق حرکت ماقبل بحرف علت بدل کنند جوازًا، بشرطيکه باعث تحريکش موجود نباشد. (۱)

---

(۱) د اتفاقي مثالو متعدد صورتونه:

۱. همزه ساکن مظهر وي او په ماقبل کي يې د همزه څخه ماسوا يو بل حرف وي، لکه: د يَأْخُذُ يُؤْمِنُ څخه يَاخُذُ، يُوْمِنُ ويل.

۲. همزه ساکن مظهر وي او په ماقبل کي يې د همزه څخه ماسوا يو بل حرف وي، ليکن حکمًا دوې کلمې وي، لکه: د يَقُوْلُ ائْذَنْ لِيْ څخه يَقُوْلُوْذَنْ لِيْ ويل جائز دي.

۳. د همزه ساکن ماقبل بل همزه متحرک په دو همه کلمه کي وي، لکه: وَالْقَارِئُ ائْتِمِنَ څخه اَلْقَارِئُ وْتُمِنَ ويل جائز دي.

په يَأْمُرُ يَؤُمُّ کي د قانون ټول شرائط موجود دي، مګر د هغه باوجود دوى و همزه ته حرکت ور کوي يَؤُمُّ او ايي، د هغه وجه دا ده چي دلته يو شرط باقي دئ هغه دا دئ چي و همزه ته به د حرکت ور کولو سبب موجود نه وي او دلته موجود دئ، هغه دا دئ چي پر

د قانون خلاصه:

هر همزه ساکن مظهر چې ماقبل یې متحرک وي (خوا هر حرکت چې وي) او کچیرې یې په ماقبل کې بل همزه متحرک وي، نو هغه به په بله کلمه کې وي، او کچیرې د همزه څخه علاوه یو بل حرف وي مطلقا (د مطلقا مطلب دا دئ خوا که په یوه کلمه کې وي او که په دوو کلمو کې وي)، نو دغه همزه ساکن په موافق د حرکت د ماقبل په حرف علت سره بدلول جائز دي. په دې شرط چې و دې همزه ته به د حرکت ور کولو سبب موجود نه وي.

د قانون تفصیل:

د دې قانون نوم "یَامَنُ یُومِنُ" والا قانون.

د دې قانون د پاره یو حکم دئ او پنځه یې شرطونه دي.

حکم یې دا دئ چې همزه په موافق د حرکت د ماقبل په حرف علت سره بدلول واجب دئ.

۱. اول شرط یې دا دئ چې دغه همزه به ساکن وي، احترازي مثال: "سَئَلَ سَئِلَ" ځکه دلته همزه متحرک دئ.

۲. دوهم شرط یې دا دئ چې مظهر به وي؛ احترازي مثال: "سَئَّلَ" ځکه دلته همزه مدغم دئ.

۳. دریم شرط یې دا دئ چې د همزه ماقبل حرف به متحرک وي، احترازي مثال: "یَسْئَلُ" ځکه دلته د همزه ماقبل ساکن دئ.

۴. څلورم شرط یې دا دئ چې د همزه د متحرک والي سبب به موجود نه وي، احترازي مثال: "یُئَمِّرُ". د ادغام په صورت کې "یُئَمِّرُ" کیږي، دلته د همزه د متحرک والي سبب موجود دئ ځکه ادغام د یوه میم دئ په بل میم کې.

۵. پنځم شرط یې دا دئ که چیرې د دغه همزه په ماقبل کې بل همزه وو، نو په جلا کلمه کې به وي او که همزه نه وو، بل حرف وو، نو هغه بیا عام دئ که په جلا کلمه کې وي

که ځای باندې دوه حرفه د یو د جنس څخه راسي، نو دلته ادغام واجب دئ او د ادغام د پاره د اول ساکن والی او د ماقبل متحرک والی ضروري دئ، نو ځکه په یَأْمَرُ یُؤْمِرُ کې یې د میم حرکت نقل کړئ ماقبل ته یې ور کړئ او بیا یې ادغام وکړئ، نو یَأَمُّ یُؤَمُّ سو.

كه په يوه كلمه كي وي، احترازي مثال: "آءْمَنَ" دلته ماقبل د همزه بل همزه دئ، خو په جلا كلمه كي نه دئ.
اتفاقي مثال: د "يَأْمَنُ" څخه "يَامَنُ، يُؤْمِنُ" څخه "يُومِنُ" ويل واجب دئ. او د "يَقْرَءُ اِءْزِرْ" څخه "يَقْرَءُوْزِرْ" ويل واجب دي.

فائده:

د "اِءْزِرْ" اول همزه په وصل كي وغورځېدئ او دوهم په واو سره بدل سو.
د اتفاقي مثال متعدد صورتونه دي:
۱. همزه ساكن مظهر وي او د ده په ماقبل كي د همزه څخه علاوه يو بل حرف وي لكه: "يَأْخُذُ يُؤْمِنُ" څخه "يَاخُذُ يُومِنُ" ويل.
۲. همزه ساكن مظهر وي او د ده ماقبل د همزه څخه علاوه بل حرف وي لېكن كلمې دوې وي لكه: د "يَقُوْلُ اِئْذَنْ لِي" څخه "يَقُوْلُوْذَنْ لِي" ويل جائز دي.
۳. همزه ساكن وي او ماقبل يې بل همزه متحرك په بله كلمه كي وي لكه: لكه: "اَلْقَارِئُ اِئْتَمِنْ" څخه "اَلْقَارِئُ وْتَمِنْ" ويل ئز دي.

فائده:

په "يَتَّمَرُ" كي "يَأْمَرُ" ممتنع دئ، "يَتَّمَرُ" ويل واجب دي؛ ځكه همزه په الف سره بدلول جائز دي او ميم په ميم كي مدغم كول واجب دي، نو د وجوب رعايت اولى دئ.

د قانون د جاري كولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون په اسمو او فعلو دواړو كي جاري كيږي او په مجردو او په مزيدو دواړو كي جاري كيږي او د مجردو د مهموز الفاء په ټولو بابو كي اكثريت جاري كيږي او كله كله په مهموز العين او مهموز اللام كي هم جاري كيږي چي په كم ځاى كي همزه ساكن وي او د ده سره بل متحرك همزه په يوه كلمه كي نه وي نو بيا هلته دا قانون جاري كيږي او د مزيدو بابو څخه په افعال، افتعال، استفعال كي دا قانون جاري كيږي.

(٦٩) قانون:

هر همزه ساكن مظهر كه ما قبلش ديگر همزه متحرك باشد از آن كلمه آن همزه ساكن را بوفق حركت ما قبل بحرف علت بدل كنند وجوبا بشرطيكه باعث تحريكش موجود نباشد. اگر همزه اول وصلي باشد در درج كلام مى افتد وهمزه ثاني بصورت خود عود مى كند وجوبا مگر كُلْ، مُرْ، خُذْ شاذ اند. (۱)

د قانون خلاصه:

هر همزه ساكن مظهر چي د ده ماقبل بل همزه متحرک وي، په داغه كلمه كي وي، نو داسي همزه ساكن په موافق د حركت د ماقبل په حرف علت سره بدلول واجب دي، په دې شرط چي همزه ته د حركت وركولو سبب به موجود نه وي. كچيري اول همزه وصلي وي، نو په درج د كلام كي غورځي، او دوهم همزه چي په حرف علت بدل سوی وو، هغه خپل اصلي حالت ته يعني همزه والي ته بيرته راځي، مگر (كُلْ مُرْ خُذْ) شاذ دي.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم "اٰمَنَ اُوْمِنَ اِيْمَانًا" والا قانون دئ.

---

(۱) اتفاقي مثال فَلْيُؤَدِّ الَّذِي ائْتُمِنَ په اصل كي اُئْتُمِنَ وو، اول همزه وصلي دئ په درج د كلام كي غورځي، او همزه ثاني په موافق د حركت د ماقبل په حرف علت سره بدل سو، نو الَّذِيْتُمِنَ سو، ملو يا همزه ثاني چي په يا سره بدل سوی وو خپل اصلي حالت ته راو گرځېدئ، نو الَّذِي ائْتُمِنَ سو. يا التقائي ساكنين راغله په منځ د "يا" او "همزه" كي. اول ساكن مده وو هغه يې حذف كړئ، نو الَّذِ ائْتُمِنَ سو. نو اول همزه پر خپل حال ثابت ساتل او په يا سره بدلول دواړي وجهي جائز دي. (نفزک)

كُلْ، مُرْ، خُذْ په اصل كي اُئْكُلْ، اُئْمُرْ، اُئْخُذْ وو، د قانون مذكوره مطابق پكار دا وه چي دوهم همزه په واو سره بدل سوی وای، ليكن دلته دواړه همزه گان حذف سوي دي، د هغه وجه دا ده چي په دې درې مثالو كي دوهم همزه د كثرت استعمال په وجه باندي خلاف قياس حذف سوی دئ. اول همزه باقي پاته سو. نو د دوهم همزه د حذف كولو څخه وروسته د هغه ضرورت نه سو پاته، نو ځكه اول همزه هم حذف سو. ليكن په منځ د كلام كي د "مُرْ" دوهم همزه پر خپل حال پاته كول فصيح دي. لكه په قرآن كريم كي چي راځي: وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ. او په ابتداء د كلام كي د لفظ "مُرْ" دواړه همزه گان حذف كول فصيح دئ، لكه په حديث شريف كي چي راځي: مُرُوْا صِبْيَانَكُمْ بِالصَّلٰوةِ.

مصنف رحمه الله خو ويلي دي چي دا خلاف قانون دئ. مگر علامه غياث احمد رحمه الله په خپل كتاب "علم الصيغه" كي ليكلي دي چي زما استاذ محترم د دې شذوذ داسي ليري كړی دئ: په دا صيغو كي قلب مكاني سوی دئ. قلب مكاني و دې ته وايي چي د حروفو په ترتيب كي تقديم او تاخير وسي. او د دې دپاره څه قانون او قاعده نسته. او دلته قلب مكاني داسي سوی دئ چي فاء كلمه يې د عين كلمې پر ځای كښېښوله. نو اُكُؤْلُ، اُخُذْ، او اُمُأْرُ سو. بيا د "يَبْنِيْ" په قانون سره همزه حذف سو، او همزه وصلي د استغنا په وجه باندي حذف سو، نو كُلْ، مُرْ، خُذْ سو.

ددې قانون دپاره دوه حکمه دي، د اول حکم دپاره پنځه شرطونه دي او د دوهم حکم دپاره اوه شرطونه دي.

اول حکم: اول حکم دا دئ چې همزه په موافق د حرکت د ماقبل په حرف علت سره بدلول واجب دئ.

۱. اول شرط یې دا دئ چې دغه همزه به ساکن وي، احترازي مثال: "سَئَلَ".
۲. دوهم شرط یې دا دئ چې ساکن مظهر به وي، احترازي مثال: "سَئَّلَ".
۳. دریم شرط یې دا دئ چې د دغه همزه ساکنه مخکې به بل همزه متحرکه وي، احترازي مثال: "قَرَءْءٌ".
۴. څلورم شرط یې دا دئ چې دواړه همزګان به په یوه کلمه کې وي، احترازي مثال: "یَقْرَءُءْزَرْ".
۵. پنځم شرط یې دا دئ چې د دغه همزه د متحرکه کېدو سبب به نه وي موجود، احترازي مثال: "أَأْمَرَ" د ادغام په صورت کې "أَئمَّ" کېږي.
اتفاقي مثال: د "أَءْمَنَ أُءْمِنَ إِءْمَانًا" څخه "آمَنَ أُومِنَ إِيمَانًا" ویل واجب دي.

دوهم حکم: دوهم حکم یې دا دئ چې همزه وصلیه ساقط کول او همزه ثاني په خپل اصلي حالت واپس راګرزول واجب دي.

۱. اول شرط یې دا دئ چې دغه ثاني همزه به ساکن وي، احترازي مثال: "سَئَلَ".
۲. دوهم شرط یې دا دئ چې ساکن مظهر به وي، احترازي مثال: "سَئَّلَ".
۳. دریم شرط یې دا دئ چې د دغه همزه ساکنه مخکې به بل همزه متحرکه وي، احترازي مثال: "قَرَءْءٌ".
۴. څلورم شرط یې دا دئ چې دواړه به په یوه کلمه کې وي، احترازي مثال: "یَقْرَءُءْزَرْ".
۵. پنځم شرط یې دا دئ چې د همزه د متحرک کېدو سبب به موجود نه وي، احترازي مثال: "أَئمَّ".
٦. شپږم شرط یې دا دئ چې اول همزه به وصلي وي. احترازي مثال: "أَءْمَنَ" دلته قطعي دئ.

۷. اوم شرط يې دا دئ چې همزه وصلي به په مينځ د کلام کې واقع سوې وي، احترازي مثال: "اُءْتُمِنَ".

اتفاقي مثال: "ضَارِبُ اؤْتُمِنَ" په قانون د "يَأْمَنُ يُؤْمِنُ" سره همزه ساکن په حرف علت سره بدل سو "ضَارِبُوْتُمِنَ" سو، بيا د دغه حکم مطابق دوهمه همزه چې په واو سره بدل سوې وه بيرته خپل اصلي حالت ته را وګرځېدئ، اوس "ضَارِبُ ئْتُمِنَ" ويل کيږي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

د دې قانون اول حکم په اسم و فعل او په مجرد و مزيد دواړو کې جاري کيږي او اکثريت په مهموز الفاء بابو کې جاري کيږي خواه معلوم وي او که مجهول وي او په فعلو کې اکثريت په ماضي مجهول او امر حاضر معلوم بانون تاکيد ثقيله و خفيفه او په واحد متکلم کې جاري کيږي او په اسماؤو کې د صفت مشبه په جمع مکسر او د اسم تفضيل مذکر په درې صيغو کې او د فعل تعجب په دوو صيغو کې په مجردو کې جاري کيږي او په مزيدو کې په افعال، افتعال، استفعال کې جاري کيږي، او دوهم حکم هم په مهموز الفاء بابو کې جاري کيږي او د همزه وصلي قانون هم پر جاري کيږي.

(۷۰) قانون:

هره همزه مفتوحه که ماقبلش مضموم يا مکسور باشد همزه در ديگر کلمه و ماسوائی همزه مطلقا همزه مفتوحه را بوفق حرکت ماقبل بحرف علت بدل کنند جوازا. (۱)

د قانون خلاصه:

هر همزه مفتوحه چې د ده ماقبل مضموم يا مکسور وي، يا همزه وي خو په دوهمه کلمه کې وي، او ماسوا د همزه مطلقا (د مطلقا مطلب دا دئ چې د همزه څخه علاوه بل حرف وي هغه

---

(۱) د اتفاقي مثال متعدد صورتونه:

۱. د همزه په ماقبل کې بل حرف وي او کلمه يوه وي، لکه: د "سُؤَال" څخه "سُوَال" او د "مِئَر" څخه "مِيَر" ويل کيږي.

۲. د همزه په ماقبل کې بل حرف وي ليکن کلمې دوې وي، لکه: د "غُلَامُ اَحْمَدَ" څخه "غُلَامُ وَحْمَدَ" ويل جائز دي.

۳. د دغه همزه په ماقبل کې هم بل همزه وي، لکه: د "جَآءُ اَحْمَدَ" څخه "جَآءُ وَحْمَدَ" ويل او د "بِقَارِءِ اَبِيْكَ" څخه "بِقَارِءِ يَبِيْكَ" ويل جائز دي.

عام دئ که په دغه کلمه کې وي او که په بله کلمه کې وي)، نو دغه همزه مفتوحه د ماقبل د حرکت موافق په حرف علت سره بدلول جائز دي.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم "يَبْرُ غُلَامُ وَحْمَد" والا قانون دئ.

د دې قانون دپاره يو حکم دئ او درې يې شرطونه دي.

حکم يې دا دئ چې همزه مفتوحه په موافق د حرکت د ماقبل په حرف علت سره بدلول جائز دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چې همزه به مفتوحه وي، احترازي مثال: "سُئِلَ".

۲. دوهم شرط يې دا دئ چې د دغه همزه ماقبل به مضموم يا مکسور وي، احترازي مثال: "سَئَلَ".

۳. دريم شرط يې دا دئ چې ماقبل د دغه همزه که بل همزه وو، نو هغه به په جلا کلمه کې وي او غير د همزه عام دئ که په جلا کلمه کې وي او که په داغه يوه کلمه کې وي، احترازي مثال: "اَئِدِمَ".

اتفاقي مثال: د "مِئَرٌ" څخه "مِيَرٌ" او د "غُلَامِ اَحْمَدَ" څخه "غُلَامِ يَحْمَدَ" او د "جُؤَنٌ" څخه "جُوَنٌ". د "يَضْرِبُ اَبُوکَ" څخه "يَضْرِبُ وَبُوکَ" ويل جائز دي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون په اسماؤ او افعالو دواړو کې جاري کيږي او په افعالو کې اکثريت د باب تفعيل په مضارع کې جاري کيږي په دې شرط چې باب به مهموز الفاء وي او په اسماء کې اکثريت د اسم فاعل او صفت مشبه په جمع مکسره کې جاري کيږي او د ده سره اکثريت د حلقي العين والا قانون هم جاري کيږي.

(۷۱) قانون:

هر دو همزه متحرك اگر جمع شوند دريك كلمه اگر يكى از ايشان مكسور باشد، ثانى را بيا بدل كنند وجوبا سواء أئِمَّة كه درين جا جائز است واگر هيچ يكى مكسور نباشد ثانى را بواو بدل كنند وجوبا مگر "آاكرم" شاذ است. (۱)

د قانون خلاصه:

هر هغه مقام چې په هغه کي دوه همزه گان متحرک په يوه کلمه کي سره جمع سي، نو کچيري يو د دوی څخه مکسور وي، نو دوهم په ياء سره بدلول واجب دي، مگر په أئِمَّةُ کي دوهم همزه په ياء سره بدلول جائز دي، کچيري يو د دوی څخه مکسور نه وي، نو دوهم همزه په واو مفتوحه سره بدلول واجب دي، مگر "آاكرِمُ" شاذ دئ.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم دئ "أوادِمُ أوَيْدِمُ" والا قانون.

د دې قانون د پاره دوه حکمه دي او د هر حکم د پاره څلور څلور شرطونه دي.

اول حکم: اول حکم يې دا دئ چې همزه ثاني په ياء سره بدلول واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چې دوه همزه گان به وي، احترازي مثال: "سَئَلَ".

۲. دوهم شرط يې دا دئ چې دواړه همزه گان به متحرک وي، احترازي مثال: "آمَنَ".

۳. دريم شرط يې دا دئ چې دواړه همزه گان به په يوه کلمه کي وي، احترازي مثال: "يقرءُ أبُوكَ".

۴. څلورم شرط يې دا دئ چې په دغه دواړو همزه گانو کي به يو مکسور وي، احترازي مثال: "أُعَيْدِمُ".

---

(۱) أئِمَّةُ په اصل کي أَءْمِمَةٌ وو، د ميم حرکت يې نقل کړئ ما قبل ته يې ور کړئ او ميم يې په ميم کي مدغم کړئ، نو أئِمَّةُ سو. دلته د دوهم همزه حرکت عارضي دئ، نو ځکه قانون نه دئ جاري سوی.

او په آاكرم کي دوهم همزه د کثرت استعمال په وجه باندي حذف سوی دئ. نو يو همزه پاته سوی دئ او په يوه همزه باندي دا قانون نه جاري کيږي.

اتفاقي مثال: د "جَاءٍ شَاءٍ" څخه "جَائِيٌ شَائِيٌ" سو، بيا په قانون د "يَدْعُوْ او يَرْمِيْ" سره جَائِنٌ شَائِنٌ سو، بيا په قانون د التقاء ساكنين سره "جَاءٍ شَاءٍ" سو.

دوهم حکم: دوهم حکم دا دئ چې همزه ثانيه په واو سره بدلول واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چې دوه همزه ګان به وي، احترازي مثال: "سَئَلَ".

۲. دوهم شرط يې دا دئ چې دواړه همزه ګان به متحرک وي، احترازي مثال: "اٰئْمَنَ".

۳. دريم شرط يې دا دئ چې دواړه همزه ګان به په يوه کلمه کې وي، احترازي مثال: "يَقْرَءُ اَبُوْکَ".

۴. څلورم شرط يې دا دئ چې په دغه دواړو همزه ګانو کې به يو هم نه وي مکسور، احترازي مثال: "جَاءٍ".

اتفاقي مثال: د "اٰادِمُ اُئَيْدِمُ" څخه "اَوَادِمُ اُوَيْدِمُ" ويل واجب دي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون اکثريت د اسم په صيغو کې جاري کيږي او په فعل کې هم جاري کيږي د دې قانون اول حکم اکثريت د اسم فاعل په شپږو قياسي صيغو کې جاري کيږي په دې شرط چې باب به په هفت اقسامو کې اجوف او مهموز اللام وي او دوهم حکم د اسم تفضيل په آخري دوو صيغو کې جاري کيږي په دې شرط چې باب به مهموز الفاء وي لکه: "آوَازِرُ اُوَيْزِرُ". او په مزيدو کې د باب تفعيل او مفاعله د مضارع په واحد متکلم کې جاري کيږي په دې شرط چې باب به مهموز الفاء وي او د دې سره د "قَائِلٌ" او "بَائِعٌ" والا قانون هم جاري کيږي.

صيغې:

موزون	وزن	نوع	شش اقسام	هفت اقسام	صيغه	قانون	اصل	نظير	باب
اِمْتَنِ	اِفْتَعِلْ	اسم	ثلاثي مزيد	ناقص يائي	واحد مذكر مخاطب امر حاضر	امر حاضر او لم يدع لم يرم	اِمْتَنِيْ	اِجْتَمِعْ	افتعال
فَلْتَتَرَضَّ	فَلْتَتَفَعَّلْ	فعل	ثلاثي مجرد	ناقص يائي	واحد مذكر غائب فعل امر	لم يدع لم يرم	تَرَضَّيَ	لَتَتَخَشَّشْ	ثلاثي مجرد
آوَاءٍ	فَوَاعِلُ	اسم	ثلاثي مجرد	مهموز	جمع مؤنث مكسر اسم فاعل	يدعو يرمي، التقاء ساكنين او دوم او به	آاوِيٌ	دَوَاعٍ	ثلاثي مجرد
مَرَامٍ	مَفَاعِلُ	اسم	ثلاثي مجرد	ناقص يائي	جمع مكسر اسم ظرف	يرمي، التقاء ساكنين	مَرَامِيُ	مَسَاعٍ	ثلاثي مجرد
مَرْمٍ	مَفْعِلٌ	اسم	ثلاثي مجرد	ناقص يائي	واحد مذكر اسم ظرف	يرمي، التقاء ساكنين	مَرْمِيٌ	مَسْعٍ	ثلاثي مجرد
أَمَاءٍ	آفَاعِلُ	اسم	ثلاثي مجرد	ناقص واوي	جمع مكسر اسم تفضيل	دويم، يدعو، التقاء ساكنين	أَمَادِوُ	أَدَاعٍ	ثلاثي مجرد

موزون	وزن	علم	شش اقسام	ہفت اقسام	صیغہ	قانون	جنس	مثال	باب
مِرْضَاتَانِ	مِفْعَالَانِ	اسم	ثلاثی مجرد	ناقص واوی	تثنیہ ...	...	مرضوان	...	
فَنَخَتْ	فَعَلَتْ	فعل	ثلاثی مجرد	ناقص واوی	واحد مؤنث غائب ماضی معلوم	قال باع/ التقاء ساکنین	خَلَوَتْ	دَعَتْ	ثلاثی مجرد
اُتْلُ	اُفْعُلْ	فعل	ثلاثی مجرد	ناقص واوی	واحد مذکر مخاطب امر حاضر	امر حاضر/ لم یدع لم یدع	اُتْلُوْ	اُنْصُرْ	ثلاثی مجرد
تَعَالَوْا	تَفَاعَلُوْا	فعل	ثلاثی مزید	ناقص واوی	جمع مذکر غائبین ماضی معلوم	قال باع/ التقاء ساکنین	تَعَالَوُوْا	تَضَارَبُوْا	
زُرْتَ	فَعِلْتَ	فعل	ثلاثی مجرد	اجوف واوی	واحد مذکر مخاطب ماضی معلوم	قال باع/ التقاء ساکنین/ وعدت	زَوِرْتَ	عَلِمْتَ	
تَتْلُوْنَ	تَفْعَلُوْنَ	فعل	ثلاثی مجرد	ناقص واوی	جمع مذکر مخاطبین مضارع معلوم	یدعو/ التقاء ساکنین	تَتْلُوُوْنَ	تَنْصُرُوْنَ	ثلاثی مجرد
تَجْرِیْ	تَفْعِلُ	فعل	ثلاثی مجرد	ناقص یائی	واحد مؤنث غائبہ مضارع معلوم	یدعو/ یرمی	تَجْرِیُ	تَرْمِیْ	ثلاثی مجرد
یُبْلٰی	یُفْعَلُ	فعل	ثلاثی مجرد	ناقص واوی	واحد مذکر غائب مضارع	ماضی مجہول/ یدعی/ قال باع	یُبْلَوُ	یُدْعٰی	ثلاثی مجرد
مِنًا	مِفْعَلٌ	اسم	ثلاثی مجرد	ناقص یائی	واحد اسم آلہ صغری	حروف اخفاء/ قال باع/ التقاء ساکنین	مِنْمَیٌ	مِضْرَبٌ	ثلاثی مجرد
جَوَارٍ	فَوَاعِلُ	اسم	ثلاثی مجرد	ناقص یائی	جمع مؤنث مکسر اسم فاعل	... / یدعو یرمی/ التقاء ساکنین	جَوَارِیُ	دَوَاعٍ	ثلاثی مجرد
یُجْلٰی	یُفْعَلُ	فعل	ثلاثی مجرد	ناقص واوی	واحد مذکر غائب مضارع مجہول	ماضی مجہول/ یدعی/ قال باع	یُجْلَوُ	یُدْعٰی	ثلاثی مجرد
وُلِیَ	فُعِلَ	فعل	ثلاثی مجرد	لفیف مفروق	واحد مذکر غائب ماضی مجہول	دعی/ دعا	وُلِوَ	دُعَا	ثلاثی مجرد
لم اُوْفِ	لَمْ اُفْعِلْ	فعل	ثلاثی مجرد	لفیف مفروق	واحد متکلم فعل جحد معلوم	لم یدع لم یدع	اُوْفِیْ	اُکْرِمْ	افعال
یَلِفُ	یَفْعِلُ	فعل	ثلاثی مجرد	مہموز اللام	واحد مذکر غائب مضارع معلوم	یامن یومن	یَلِفُ	یَمْنَعُ	ثلاثی مجرد
خُذْ	اُفْعُلْ	فعل	ثلاثی مجرد	اجوف مہموز اللام	واحد مذکر امر حاضر معلوم	یامن یومن، یقول یبیع، التقائے ساکنین، امر حاضر، ہمزہ وصلی قطعی	اُلْوَءْ	اُنْصُرْ	ثلاثی مجرد
						یامن یومن، لم یدع لم یدع، امر حاضر	اُءْلُوْ	اُنْصُرْ	ثلاثی مجرد
اَوْلُ	اُفْعُلْ	فعل	ثلاثی مجرد	مہموز الفاء ناقص	واحد مذکر حاضر امر معلوم	امن او من ایمانا، قال باع	اُءْوِیَ	اَمْنَعَ	ثلاثی مجرد
آوَا	اَفْعَلُ	فعل	ثلاثی مجرد	مہموز الفاء لفیف مقرون	واحد متکلم مضارع معلوم	آمن یومن ایمانا، قال باع، التقائے ساکنین	اَءْتَیَتْ	اَکْرَمَتْ	افعال
آتَتْ	اَفْعَلَتْ	فعل	ثلاثی مزید	مہموز الفاء ناقص	واحدہ مؤنث ماضی معلوم	آمن یومن ایمانا، ہمزہ قطعی، یدعو یرمی	اَءْوِیَ	اَضْرِبُ	ثلاثی مجرد
آوِیْ	اَفْعِلُ	فعل	ثلاثی مجرد	مہموز الفاء لفیف مقرون	واحد متکلم مضارع معلوم				
یَکْرِیَانِ	یَفْعِلَانِ	فعل	ثلاثی مزید	مثال، مہموز اللام	تثنیہ مذکر غائبین مضارع معلوم	میر غلام وحمد، یکرم یعرف، یکرم یتعرف	یُءَکْرِیَانِ	یُکْرِمَانِ	افعال
یُوْجِرُ	یُفْعِلُ	فعل	ثلاثی مزید	مہموز الفاء	واحد مذکر غائب مضارع معلوم	میر غلام وحمد، یکرم یعرف، یکرم یتعرف	یُؤَجِّرُ	یُعَرِّفُ	تفعیل
لَاءٍ	فَاعِلٌ	فعل	ثلاثی مجرد	اجوف مہموز اللام	واحد مذکر اسم فاعل	اوادم اویدم، تنج باع، یدعو یرمی، التقائے ساکنین	لَاوِءٌ	ضَارِبٌ	ثلاثی مجرد
اَوَالٍ	اَفَاعِلُ	اسم	ثلاثی مجرد	مہموز الفاء ناقص	جمع مکسر اسم تفضیل	اوادم اویدم، دلی، یدعو یرمی، التقائے ساکنین	اَءَالِوُ	اَضَارِبُ	ثلاثی مجرد
وَزْنٌ	فَعْلٌ	اسم	ثلاثی مجرد	مہموز العین	اسم جنس	میر غلام وحمد، علمی العین، نون تنوین	زَءْنٌ	اسم جامد	ثلاثی مجرد
مَالِئَۃٌ	فَاعِلَۃٌ	اسم	ثلاثی مجرد	مہموز اللام	واحدہ مؤنث اسم فاعل	میر غلام وحمد، اسم فاعل	مَالِئَۃٌ	ضَارِبَۃٌ	ثلاثی مجرد
اِسْتَاکَرَ	اَفْعَلَا	فعل	ثلاثی مزید	مہموز الفاء	تثنیہ مذکر غائبین ماضی معلوم	آمن او من، ضربتم اتم	اِسْتَاکْثَرَ	اَکْرَمَاکُمْ	افعال
اِسْتَاکَرَ	اَفْعَلَانِ	اسم	ثلاثی مجرد	مہموز الفاء	تثنیہ مذکر اسم تفضیل	آمن او من، ضربتم اتم، اضافت	اَءْسَانِ کَثُرَ	اَضْرَبَانِ	ثلاثی مجرد
تَالِیْنَ	تَفْعَلِیْنَ	فعل	ثلاثی مجرد	مہموز الفاء ناقص	واحدہ مؤنث فعل مضارع معلوم	یامن یومن، یقول یبیع، یدعو یرمی، صیغہ، التقائے ساکنین	تَءْلُوِیْنَ	تَنْصُرِیْنَ	ثلاثی مجرد

التمرين:

يَئِنُّ، مُوئِجِينٌ، تَرَئَانَ، لَاتَيْئَسْ، آوٍ، يَئِزُّ، آنَسْتُ، آجُرُ، آنْشَأَكُمْ، آوُوا، آتِ، مُؤَيْنِبٌ، قُئُونٌ، فَتَيَاءَمَا، قَاءٍ، آوَالٍ، آوَابٍ، آتُوا الزَّكٰوةَ، فَاجَاءَهَا، ذَتِيهَا، آتُو، يَسْئَلُ، اِيخَذُوْا، سُوَيْئِلُ، مُوَيْئِقٌ.

(۷۲)قانون:

هر همزهٔ متحرک که ماقبلش ساکن مظهر قابل حرکت باشد سوای یاء تصغیر و نون انفعال و واو و یاء مدهٔ زائده در یک کلمه حرکت آن همزه را نقل کرده بما قبل داده جوازا همزه را حذف کنند وجوبا مگر در مراةٌ شاذ است. (۱)

د قانون خلاصه:

هر همزه متحرکه چې د ده ماقبل ساکن مظهر قابل د حرکت وي، خوا که هغه همزه په یوه کلمه کې وي او که په دوو کلمو کې وي، لیکن هغه همزه د یاء تصغیر او د نون انفعال او د واو او

---

(۱) د اتفاقي مثال متعدد صورتونه:

۱. همزه متحرک ما قبل یې ساکن مظهر قابل د حرکت وي، لیکن کلمه یوه وي، لکه په "يَنْئَلُ" کې د همزه حرکت نقل کول او ماقبل ته ور کول جائز او همزه حذف کول واجب دي، یعني يَنْئَلُ ویل جائز نه دي.

۲. همزه متحرک ما قبل یې ساکن مظهر قابل د حرکت وي، لیکن کلمې دوې وي، لکه: د مَنْ اَمَنَ څخه مَنَ امَنَ ویل.

۳. همزه به د یاء تصغیر څخه وروسته نه وي که چېرې د یایي تصغیر څخه ماسوا د بلې یاء وروسته وي، نو بیا قانون جاري کیږي د یَزْمُرَ خَاةٌ څخه یَزْمُرَ خَاةٌ ویل.

۴. همزه به د واو او یاء مده زائده څخه وروسته نه وي، لیکن که چېرې همزه د مده اصلي څخه وروسته وي، نو بیا قانون جاري کیږي، لکه: د يَسُوْءُ اَخِيْ څخه يَسُوْءُ اَخِيْ ویل.

۵. همزه به د واو او یاء مده څخه وروسته نه وي، لیکن که چېرې همزه د واو او یاء لین څخه وروسته وي، نو بیا قانون جاري کیږي، لکه: د حَوْبَتُ جَيْئَلُ څخه حَوْبَتُ جَيَلُ ویل.

۶. همزه به د واو او یاء مده زائده (چې په یوه کلمه کې وي) څخه وروسته نه وي، لکه: نَاتُوْا، لیکن که چېرې په دوو کلمو کې وي او د هغه وروسته همزه وي بیا قانون جاري کیږي، لکه: د نَاتُوْا مُوْنِثُمْ څخه نَاتُوْا مُوْنِثُمْ ویل.

فائده:

د یَرَی و یُرِي یعني په ټولو افعالو د "رَأَيْتُ" کې دا قانون وجوبا جاري کیږي. لیکن د باب "رَأَيْتُ" په اسماء مشتقه وو کې نه جاري کیږي. په مَرْئیٰ اسم ظرف او مصدر میمي کې او په مرآة اسم آلة کې او په مَرْئِيّ اسم مفعول کې د همزه حرکت ماقبل ته ور کول او همزه حذف کول جائز دي واجب نه دي. (علم الصیغه)

د "رَأَيْتُ" د باب په اسماء مشتقه کې دا قانون وجوبا نه جاري کیږي ځکه دوی کثیر الاستعمال نه دي په خلاف د افعالو ځکه هغه کثیر الاستعمال دي.

صاحب د نحو الصرف د دغه قانون د "رَأَيْتُ" د باب په اسماء مشتقه وو کې ممنوع لیکلی دی.

ياء مده زائده څخه وروسته په يوه کلمه کي نه وي، نو د دغه همزه حرکت نقل کول ماقبل ته ورکول جائز او همزه حذف کول واجب دي.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم "يَسَلَ قَدَافلَحَ" والا قانون دئ.

د دې قانون دپاره يو حکم دئ او اوه يې شرطونه دي: څلور وجودي دي او درې يې عدمي دي.

حکم يې دا دئ چي د همزه حرکت نقل کول او ماقبل ته ورکول جائز دي، بيا همزه حذف کول واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چي همزه به متحرک وي، احترازي مثال: "يَأْمَنُ".
۲. دوهم شرط يې دا دئ چي ماقبل به يې ساکن وي، احترازي مثال: "سَئَلَ".
۳. دريم شرط يې دا دئ چي ماقبل به يې ساکن مظهر وي، احترازي مثال: "سَئَلَ يَسْئَلُ".
۴. څلورم شرط يې دا دئ چي ماقبل د دغه همزه به قابل د حرکت وي، احترازي مثال: "سَائِلَ".
۵. پنځم شرط يې دا دئ چي ماقبل د دغه همزه به ياء د تصغير نه وي، احترازي مثال: "سُوَيْئِلُ اُفَيْئِسُ".
٦. شپږم شرط يې دا دئ چي ماقبل د دغه همزه به نون د اِنفعال نه وي، احترازي مثال: "اِنْئَطَرَ".
۷. اوم شرط يې دا دئ چي ماقبل د دغه همزه به واو يا ياء مده زائده نه وي، احترازي مثال: "خَطِيْئَةٌ مَقْرُوْءَةٌ".

اتفاقي مثال: د "يَسْئَلُ" څخه "يَسَلُ"، د "قَدْأَفلَحَ" څخه "قَدَافلَحَ" ويل جائز دي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون په اسم، فعل حرف په ټولو کي جاري کېداي سي لېکن دوه بابونه داسي دي چي په هغو کي د اسماؤ څخه علاوه په افعالو کي وجوبي طور باندي جاري کيږي د کثرت استعمال په وجه باندي هغه دوه بابونه دغه دي: "رَأَى.يَرَى.أَرَى.يُرِيْ".

(۷۳)قانون:

هر همزه که واقع شود بعد از یاء تصغیر و واو و یاء مده زائده در یک کلمه آن همزه را جنس ما قبل کرده جوازاً ادغام می کنند وجوبا.

د قانون خلاصه:

هر همزه چي د ياء تصغير او د واو او ياء مده زائده څخه وروسته په يوه کلمه کي واقع سي، نو دغه همزه د ماقبل په جنس سره اړول جائز او جنس په جنس کي مدغمول واجب دي.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم دئ د "اُفَيِّس، خَطِيَّةٌ، مَقْرُوَّةٌ" والا قانون.

د دې قانون دپاره يو حکم دئ او دوه يې کامل شرطونه دي.

حکم يې دا دئ چي همزه د ماقبل په جنس سره بدلول جائز دي او بيا جنس په جنس کي مدغم کول واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چي همزه به د ياء تصغير وروسته وي، احترازي مثال: "اِنْتَطَرَ".
اتفاقي مثال: د "اُفَيْئِس" څخه "اُفَيْيِس" ويل جائز دي، او بيا جنس په جنس کي مدغمول "اُفَيِّس" ويل واجب دي.

۲. دوهم شرط يې دا دئ چي د دغه همزه مخکي به واو يا ياء مده زائده په يوه کلمه کي وي، احترازي مثال: "بَاعُوْا أَمْوَالَهُمْ" دلته واو مده په جلا کلمه کي دئ.

اتفاقي مثال: د "مَقْرُوْئَةٌ.خَطِيْئَةٌ" څخه "مَقْرُوْوَةٌ.خَطِيْيَةٌ" ويل جائز، بيا جنس په جنس کي مدغمول "خَطِيَّةٌ.مَقْرُوَّةٌ" ويل واجب دي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف په اسماؤو کي جاري کيږي او صرف په مجردو کي جاري کيږي کله چي باب مهموز اللام يا مهموز العين وي که چيري باب مهموز اللام وو نو بيا د اسم مفعول او صفت مشبه په شپږو قياسي صيغو کي جاري کيږي لکه: "مَرُوْءَةٌ". او که چيري باب مهموز العين وو نو بيا د اسم فاعل او اسم مفعول د تصغير په دوو صيغو کي او د اسم ظرف او د اسم آله صُغرٰی و کُبرٰی او د اسم تفضيل مذکر په يوه يوه صيغه د تصغير کي دغه قانون جاري کيږي.

(۷۴) قانون:

هر دو همزه که جمع بشوند در کلمه غير موضوع علی التضعيف اول ساکن ثاني متحرک باشد آن را يا بدل کنند وجوبا. (۱)

د قانون خلاصه:

کچيري دوه همزه ګان سره جمع سي په کلمه غير موضوع علی التضعيف کي (يعني هغه کلمه مشدد نه وي) په دې شکل چي اول ساکن او دوهم متحرک وي، نو دغه دوهم همزه په ياء سره بدلول واجب دي.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم "قِرَاءَة" والا قانون دئ.

د دې قانون د پاره يو حکم دئ او درې يې شرطونه دي.

حکم يې دا دئ چي همزه ثانيه په ياء سره بدلول واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چي دوه همزه ګان به سره جمع سوي وي، احترازي مثال: "سَئَل".

۲. دوهم شرط يې دا دئ چي کلمه به موضوع علی التضعيف نه وي، احترازي مثال: "سَئَّل".

۳. دريم شرط يې دا دئ چي اول به ساکن ثاني به متحرک وي، احترازي مثال: "أَئِمَّة".

(۱) د موضوع علی التضعيف څخه دوه بابه راځي:

۱. تفعيل.

۲. تفعّل.

اتفاقي مثال: د "قِرَءَةٌ" څخه "قِرَئَةٌ" ويل واجب دي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف په اسم کي جاري کيږي او صرف په دغه يوه صيغه کي يعني چي د رباعي مجردو په اوزانو کي کمه صيغه د "قِمَطْرٌ" پر وزن راسي نو هلته بيا دا قانون جاري کېداى سي.

(۷۵)قانون:

هر همزه متحرک منفرده راکه ماقبلش نيز متحرک باشد آن را بوفق حرکت ما قبل بحرف علت بدل کنند جوازا نزد بعض. (۱)

د قانون خلاصه:

هر همزه متحرکه چي يو اځي راسي، او د دغه همزه ماقبل هم متحرک وي، په دې شرط چي د همزه او د دهِ د ماقبل حرکت يو وي، د بعضو په نزد باندي دغه همزه په موافق د حرکت د ماقبل په حرف علت سره بدلول جائز دي.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم دئ "سَالَ" والا قانون.

د دې قانون دپاره يو حکم دئ او څلور يې شرطونه دي.

حکم يې دا دئ چي همزه په موافق د حرکت د ماقبل په حرف علت سره بدلول جائز دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چي همزه به متحرک وي، احترازي مثال: "يَأْمَنُ".
۲. دوهم شرط يې دا دئ چي همزه به منفرد وي، احترازي مثال: "أَئِيمَّةُ الْهُنَّ".
۳. دريم شرط يې دا دئ چي ماقبل د همزه به متحرک وي، احترازي مثال: "يَسْئَلُ".
۴. څلورم شرط يې دا دئ چي د همزه حرکت به د ماقبل د حرکت سره موافق وي، احترازي مثال: "سُئِلَ".

(۱) په (نوادر الاصول شرح فصول اکبري) کي دا ليکلي دي چي همزه مکسوره د فتحې څخه وروسته په الف سره بدليږي، لکه: "لَابِنَة" په حال کي "لَابِئَة" وو. ليکن دا قول نهايت قليل دئ. (نوادر الاصول صفحه ۳۱)

اتفاقي مثال: د "سَئِلَ" څخه "سَالَ" د "كَفُؤٌ" څخه "كَفُوٌ"، د "مُسْتَهْزِئِيْنَ" څخه "مُسْتَهْزِيْنَ" ويل جائز دي.

د قانون د جاري کولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون په اسماؤ او افعالو دواړو کي جاري کيږي او په افعالو کي اکثره د ماضي معلوم په صيغو کي او په اسمو کي د اسم فاعل او صفت مشبه د جمع مکسر په صيغو کي جاري کيږي او په مزيدو کي اکثريت د اسم ظرف په صيغو کي جاري کيږي.

(۷٦) قانون:

ہر ہمزہ منفردہ مکسور کہ ماقبلش مضموم باشد، و مضموم بعد از کسرہ بواو و یاء بدل کردہ شود جواز آنزد اخفش.

د قانون خلاصه:

هر همزه منفرده چي په خپله مکسور وي، او د ده ماقبل مضموم وي؛ يا دى په خپله مضموم وي ماقبل يې مکسور وي، نو دغه همزه په واو او ياء سره بدلول جائز دي. د امام اخفش رحمة الله عليه په نزد باندي.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نو دئ د "سُوِلَ مُسْتَهْزِيُوْنَ" والا قانون.

د دې قانون دپاره دوه حکمه دي او د هر حکم دپاره درې درې شرطونه دي.

اول حکم: اول حکم يې دا دئ چي همزه په واو سره بدلول جائز دي.

١. اول شرط يې دا دئ چي همزه به منفرده وي، احترازي مثال: "اُئْمِنَ اَئِمَّةٌ".

٢. دوهم شرط يې دا دئ چي همزه به مکسوره وي، احترازي مثال: "سَئَلَ".

٣. دريم شرط يې دا دئ چي ماقبل د دغه همزه به مضموم وي، احترازي مثال: "بِئْرٌ".

- اتفاقي مثال: د "سُئِلَ" څخه "سُوِلَ" ويل جائز دي.

دوهم حکم: دوهم حکم يې دا دئ چي همزه په ياء سره بدلول جائز دي.

١. اول شرط يې دا دئ چي همزه به منفرده وي، احترازي مثال: "اُئْمِنَ".

۲. دوهم شرط یې دا دئ چي همزه به مضموم وي، احترازي مثال: "سُئِلَ".
۳. دریم شرط یې دا دئ چي ماقبل د دغه همزه به مکسور وي، احترازي مثال: "لَئِمَ".
اتفاقي مثال: د "مُسْتَهْزِئُوْنَ" ځخه "مُسْتَهْزِيُوْنَ" ویل جائز دي.

فائده:

د "غُلَامُ اِبْرَاهِیْمَ" ځخه "غُلَامُ وِبْرَاهِیْمَ" ویل جائز دي (د اول حکم پر مقتضی).
او د "جَبَلُ اَحَدٍ" ځخه "جَبَلُ يَحَدٍ" ویل جائز دئ (د دوهم حکم پر مقتضی).

د قانون د جاري کولو طریقه او مقامونه:

دغه قانون په اسماؤ او افعالو دواړو کي جاري کیږي لیکن په فعل اکثریت د ثلاثي مجرد و په ماضي مجهوله کي جاري کیږي په دې شرط چي باب مهموز العین وي او په اسم کي اکثریت د اسم فاعل په جمع مذکر سالم کي جاري کیږي په دې شرط چي باب به مهموز اللام وي.

(۷۷) قانون:

هر همزهٔ وصلی مفتوح که داخل شود برآن همزهٔ استفهام آن همزه بالف بدل کرده شود وجوباً مع باقی داشتن التقاء ساکنین.

د قانون خلاصه:

همزه استفهام چي کله پر همزه وصلیه مفتوحه باندي داخل سي، نو دغه همزه په الف سره بدلول واجب دي، او التقاء ساکنین پر خپل حال باندي پرېښول واجب دي.

د قانون تفصیل:

د دې قانون نوم دئ "آلْنَ، آلْحَسَنُ" والا قانون.
د دې قانون د پاره یو حکم دئ او درې یې شرطونه دي.
حکم یې دا دئ چي همزه د استفهام په الف سره بدلول او التقاء ساکنین باقي ساتل واجب دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چي همزه وصلي به وي، احترازي مثال: "آأنذرتهم" دلته همزه قطعي دئ.

۲. دوهم شرط يې دا دئ چي مفتوح به وي، احترازي مثال: "اِكتُب" دلته مكسور دئ.

۳. دريم شرط يې دا دئ چي پر همزه وصلي باندي به همزه د استفهام داخل سوی وي، احترازي مثال: "جَاءَالحَسَنُ" دلته همزه د استفهام نسته.

اتفاقي مثال: د "أَءَلْئَنَ اَءَالحَسَنُ" څخه "آلْئَنَ آلحَسَنُ" ويل واجب دئ.

د قانون د جاري كولو طريقه او مقامونه:

دغه قانون صرف په اسم كي جاري كيږي په دې شرط چي پر معرف باللام باندي به همزه د استفهام داخل سوی وي.

(۷۸)قانون:

هر كلمه كه در آن زياده از دو همزه جمع شوند تخفيف كرده ميشود دوم وچهارم باقي بر حال باشند. (۱)

د قانون خلاصه:

په كمه كلمه كي چي تر دوه زيات همزه گان سره جمع سي، نو په دوهم كي تخفيف كيږي، او كه څلور يا پنځه سره جمع سي، نو په دوهم او څلورم كي تخفيف كيږي.

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم دئ د "أَوْئَيَءٌ" والا قانون.

د دې قانون دپاره يو حكم دئ او يو يې شرط دئ.

---

(۱) اتفاقي مثال د "أَءْءَءَءٌ" څخه "أَوْئَيْءٌ" ويل واجب دي، په دې طريقه باندي چي اول دوه همزگان به كلمه واحده فرض كړي يا د "آوادمَ اَئِمَّةٌ" په قانون سره دوهم همزه په "واو" سره بدليږي، نو "أَوْءَءَءٌ" جوړيږي، بيا دريم او څلورم همزه به كلمه واحده فرض كړي د "قِرَئَيٌ" والا په قانون سره به څلورم همزه په "يا" سره بدل كړي او پنځم به پر خپل حال باندي پرېږدي، نو "أَوْءَيَءٌ" بر وزن "مُقَرَعْلٌ" به سي. او كه چيري څلور همزگان وي. لكه: "ءءءء" نو دوهم همزه به په "واو" سره بدل كړي په قانون د "آوادمَ او اَئِمَّةٌ" سره او څلورم همزه به په "يا" سره بدل كړي په قانون د "قِرَئَيٌ" سره، نو "أَوْءَيٌ" به جوړ سي.

او كچيري درې همزگان وي، نو په قانون د "آوادمَ او اَئِمَّةٌ" سره دوهم همزه په واو سره بدليږي، نو "أَوْءٌ" جوړيږي.

حکم يې دا دئ چې په همزه ګانو کې تخفيف کول واجب دي.
شرط يې دا دئ چې تر دوو به زيات وي، احترازي مثال: "آادِمٌ".
اتفاقي مثال: د "آءءءٌ" څخه "اَوَنِیءٌ" ويل واجب دي.

د مهموزو چند مشترکه ضروري فوائد:

۱. که چيري همزه ساکن وو ماقبل يې بل همزه په يوه کلمه کې نه وو نو بيا د يامن يومن والا قانون جاري کيږي.
۲. که چيري همزه ساکن وو ماقبل يې بل همزه په يوه کلمه کې وو نو بيا آمن اومن ايمانا والا قانون جاري کيږي.
۳. که چيري همزه مفتوح وو ماقبل يې مضموم يا مکسور وو نو بيا د مير جون والا قانون جاري کيږي.
۴. که چيري دوه همزه متحرک يو ځای په يوه کلمه کې سره جمع سي نو بيا د اوادم اويدم والا قانون جاري کيږي.
۵. که چيري همزه متحرک وو او د ده ماقبل قابل د حرکت وو يعني الف نه وو نو بيا د يسل والا قانون جاري کيږي.
۶. که چيري همزه د "ياء" تصغير يا د "واو" يا "يا" مده زائده وروسته په يوه کلمه کې وي نو بيا د خطيئة مقروة والا قانون جاري کيږي.
۷. که چيري د دوو همزه ګانو څخه اول ساکن دوهم متحرک وي نو بيا د قرءی والا قانون جاري کيږي.
۸. که چيري همزه متحرک وو د ده او د ده د ماقبل حرکت يو وو نو بيا د سال کفوا والا قانون جاري کيږي.
۹. که چيري همزه مکسور ماقبل يې مضموم وو يا همزه مضموم ماقبل يې مکسور وو نو بيا سول مستهزيون والا قانون جاري کيږي.
۱۰. که چيري همزه پر معرف باندې داخل وو نو بيا د آلئن آلحسن والا قانون جاري کيږي.

صيغ:

إِسَامٌ	إِفْعَالٌ	اسم	ثلاثی مجرد	مہموز العین	اسم مصدر	بدل ہمزہ، وصل، قطعی	إِسْئَامٌ	إِكْرَامٌ	افعال
لَمْ أَلَمْ	لَمْ أَفْعَلْ	فعل	ثلاثی مجرد	مہموز العین	واحد متکلم فعل جحد معلوم	بدل ہمزہ، وصل، قطعی	لَمْ أَلْئَمْ	لَمْ أَعْلَمْ	ثلاثی مجرد
جَرِئَانِ	فَعِلَانِ	اسم	ثلاثی مجرد	مہموز اللام	تثنیہ مذکر صفت مشبہ	انیس خطیہ عشرۃ	جَرِيْئَانِ	شَرِيفَانِ	ثلاثی مجرد
بَابَا	فَاعَلَ	فعل	ثلاثی مزید	مہموز اللام	واحد مذکر غائب ماضی معلوم	سال، یا ساکن ہو گئی	بَابَأَ	ضَارَبَ	مفاعلة
مُكَامَؤٌ	مُفْتَعَلٌ	اسم	ثلاثی مزید	مہموز العین	واحد مذکر اسم مفعول	سال، اسم مفعول، نون تنوین	مُكْتَأَمٌ	مُكْتَسَبٌ	افتعال
هُوسِئْتُمْ	فُعِلْتُمْ	فعل	ثلاثی مجرد	مہموز العین	واحد مذکر حاضر ماضی مجہول	سوال مستسر ہون، ضرہم انتم، ماضی مجہول، ضربن ۲	هُسِئْتُمْ	ضُرِبْتُمْ	ثلاثی مجرد
وَجْئَرِيُوا	أُفْعِلُوا	فعل	ثلاثی مزید	مہموز اللام	جمع مذکر غائبین ماضی مجہول	سوال مستسر ہون، ماضی مجہول، واحد اشباع	أُجْتُرِءُوا	أُكْتُسِبُوا	افتعال
آلْبَحْرُ	فَعْلٌ	اسم	ثلاثی مجرد	صحیح	اسم جامد	آلن آلحسن، اضافت	بَحْرٌ	نَصْلٌ	ثلاثی مجرد
يَدُونَ	يَفْعِلُونَ	فعل	ثلاثی مجرد	مہموز العین، ناقص	جمع مذکر غائبین ماضی معلوم	بدل، ری، جول صیغ، التقاء ساکنین	يَدْءُوُونَ	يَضْرِبُونَ	ثلاثی مجرد
أَذْيَدُ	أَفْعِيلٌ	اسم	ثلاثی مجرد	مہموز العین	واحد مذکر اسم تفضیل	انیس خطیہ عشرۃ	أَذْأَدُ	أَضْرِبُ	ثلاثی مجرد
وَبَلاَيُوْ	فِعْلٌ	اسم	رباعی مجرد	مہموز اللام، ناقص	اسم جامد	کرل دیا ساکن ہو گئی، حتی العین، نون تنوین	بِلْئَىٌ	قِمَطْرٌ	رباعی مجرد
قَرَا	فَعَلَ	فعل	ثلاثی مجرد	مہموز اللام	واحد مذکر غائب ماضی معلوم	سال	قَرَءَ	ضَرَبَ	ثلاثی مجرد
نُوِنَّ	فُعِلْنَ	فعل	ثلاثی مزید	مہموز العین	جمع مؤنث غائبات ماضی مجہول	سوال مستسر ہون، ماضی مجہول، ضربن ۱، ۲	زُءِرْنَ	ضُرِبْنَ	ثلاثی مجرد
آلدَّارُ •	فَعْلٌ	اسم	ثلاثی مجرد	اجوف	اسم جامد	آلن آلحسن، اضافت، شمسی و قمری	دَارٌ	نَصْلٌ	ثلاثی مجرد

التمرين:

لِنَتَرَافَوْ، مَسَلٌ، يَسْمُونَ، مَجْرُوْاتٌ، مَهْتُوٌّ، سَبِيٌّ، صِدَائٌ، فِدَاىَ، وَلْتَامَ، جَلْنَ، نَاْنَا، تَطَاطَا، دَوِحْنَ، اَبَرِىَ، آلشَّمْسُ، آلصَّابِرُ، اَلْاَكَابِرُ، سُولْنَ، عَطَاءٌ.

ابواب مهموز الفاء ثلاثي مجرد:

باب اول مهموز الفاء بر وزن فَعَلَ يَفْعِلُ چون: اَلْاَزْرُ (راگیرول یعني احاطه کول):

اَزَرَ، يَأْزِرُ، اَزْرًا، فهو اٰزِرٌ، وَاُزِرَ، يُوْزَرُ، اَزْرًا، فذاک مَاْزُوْرٌ، لَمْ يَأْزِرْ، لَمْ يُوْزَرْ، لَايَأْزِرُ، لَايُوْزَرُ، لَنْ يَّأْزِرَ، لَنْ يُّوْزَرَ، الامر منه: اِيْزِرْ، لِتُوْزَرْ، لِيَأْزِرْ، لِيُوْزَرْ، والنهى عنه: لَاتَأْزِرْ، لَاتُوْزَرْ، لَايَأْزِرْ، لَايُوْزَرْ، الظرف منه: مَأْزِرٌ، مَأْزِرَانِ، مَاٰزِرُ، وَمُوَيْزِرٌ، والالة منه: مِيْزَرٌ، مِيْزَرَانِ، مَاٰزِرُ، وَمُوَيْزِرٌ، مِيْزَرَةٌ، مِيْزَرَتَانِ، مَاٰزِرُ، وَمُوَيْزِرَةٌ، مِيْزَارٌ، مِيْزَارَانِ، مَاٰزِيْرُ، وَمُوَيْزِيْرٌ، وافعل التفضيل المذكر منه: اٰزَرُ، اٰزَرَانِ، اٰزَرُوْنَ، اَوَاٰزِرُ، وَاُوَيْزِرٌ، والمؤنث منه: اُزْرٰى، اُزْرَيَانِ، اُزْرَيَاتٌ، اُزَرٌ، وَاُزَيْرٰى.

فائده:

د دې باب صرف کبير د صحيح غوندې دئ.

فائده:

په "مَأْزُوْرٌ" اسم مفعول کې همزه د ماقبل حرکت موافق په حرف علت سره بدلول په قانون د "يَاْخُذُ" سره جائز دي. په مضارع مجهوله، اسم مفعول، نهي او اسم ظرف کې هم داغه اعلال دئ.

باب دوم مهموز الفاء بر وزن فَعَلَ يَفْعَلُ چون: اَلْاَمْرُ (حکم کول):

اَمَرَ، يَأْمُرُ، اَمْرًا، فهو اٰمِرٌ، وَاُمِرَ، يُؤْمَرُ، اَمْرًا، فذاک مَأْمُوْرٌ، لَمْ يَأْمُرْ، لَمْ يُؤْمَرْ، لَايَأْمُرُ، لَايُؤْمَرُ، لَنْ يَّأْمُرَ، لَنْ يُّؤْمَرَ، الامر منه: مُرْ، لِتُؤْمَرْ، لِيَأْمُرْ، لِيُؤْمَرْ، والنهي عنه: لَاتَأْمُرْ، لَاتُؤْمَرْ، لَايَأْمُرْ، لَايُؤْمَرْ، الظرف منه: مَأْمَرٌ، مَأْمَرَانِ، مَاٰمِرُ، وَمُوَيْمِرٌ، والالة منه: مِيْمَرٌ، مِيْمَرَانِ، مَاٰمِرُ، وَمُوَيْمِرٌ، مِيْمَرَةٌ، مِيْمَرَتَانِ، مَاٰمِرُ، وَمُوَيْمِرَةٌ، مِيْمَارٌ، مِيْمَارَانِ، مَاٰمِيْرُ، وَمُوَيْمِيْرٌ، وافعل التفضيل المذکر منه: اٰمَرُ، اٰمَرَانِ، اٰمَرُوْنَ، اَوَامِرُ، وَاُوَيْمِرٌ، والمؤنث منه: اُمْرٰى، اُمْرَيَانِ، اُمْرَيَاتٌ، اُمَرٌ، وَاُمَيْرٰى:

فائده:

په دغه باب کې هم همزه په حرف علت سره بدلول جائز دي.

فائده:

د "مُرْ" اعلال او زيات تفصيل د "اِيْتَانٌ" په قانون کې وګوره!

باب سوم مهموز الفاء بر وزن فَعِلَ يَفْعَلُ چون: اَلْاَمْنُ (بېغمه کېدل):

اَمِنَ، يَأْمَنُ، اَمْنًا، فهو اٰمِنٌ، وَاُمِنَ، يُؤْمَنُ، اَمْنًا. فذاک مَأْمُوْنٌ، لَمْ يَأْمَنْ، لَمْ يُؤْمَنْ، لَايَأْمَنُ، لَايُؤْمَنُ، لَنْ يَّأْمَنَ، لَنْ يُّؤْمَنَ، الامر منه: اِيْمَنْ، لِتُؤْمَنْ، لِيَأْمَنْ، لِيُؤْمَنْ. والنهي عنه: لَاتَأْمَنْ، لَاتُؤْمَنْ، لَايَأْمَنْ، لَايُؤْمَنْ، الظرف منه: مَأْمَنٌ، مَأْمَنَانِ، مَاٰمِنُ، وَمُوَيْمِنٌ، والالة منه: مِيْمَنٌ، مِيْمَنَانِ، مَاٰمِنُ، وَمُوَيْمِنٌ، مِيْمَنَةٌ.

مِيْمَنَتَانِ، مَامِنٌ، وَمُوَيْمِنَةٌ، مِيْمَانٌ، مِيْمَانَانِ، مَامِيْنُ، وَمُوَيْمِيْنٌ، وافعل التفضيل المذكر منه: اٰمَنُ، اٰمَنَانِ، اٰمَنُوْنَ، اَوَامِنُ، واُوَيْمِنٌ، والمؤنث منه: اُمْنٰى، اُمْنَيَانِ، اُمْنَيَاتٌ، اُمَنٌ، وَاُمَيْنٰى.

فائده:

د دې باب پر وزن د "اَذِنَ يَاْذَنُ اَذْنًا" باب هم راځي.

باب چهارم مهموز الفاء بر وزن فَعَلَ يَفْعَلُ چون: اَلْاِلٰهَةُ (عبادت کول):

اَلَهَ، يَاْلَهُ، اِلٰهَةً، فهو اٰلِهٌ، واُوَيْلِهٌ، يُوْلَهُ، اِلٰهَةً فذاک مَاْلُوْهٌ، لَمْ يَاْلَهْ، لَمْ يُوْلَهْ، لَايَاْلَهُ، لَايُوْلَهُ، لَنْ يَّاْلَهَ، لَنْ يُّوْلَهَ، الامر منه: اِيْلَهْ، لِتُوْلَهْ، لِيَاْلَهْ، لِيُوْلَهْ، والنهى عنه: لَاتَاْلَهْ، لَاتُوْلَهْ، لَايَاْلَهْ، لَايُوْلَهْ، الظرف منه: مَاْلَهٌ، مَاْلَهَانِ، مَآلِهُ، وَمُوَيْلِهٌ، والالة منه: مِيْلَهٌ، مِيْلَهَانِ، مَآلِهُ، وَمُوَيْلِهٌ، مِيْلَهَةٌ مِيْلَهَتَانِ، مَآلِهُ، وَمُوَيْلِهَةٌ، مِيْلَاهٌ، مِيْلَاهَانِ، مَآلِيْهُ، وَمُوَيْلِيْهٌ، وافعل التفضيل المذكر منه: اٰلَهُ، اٰلَهَانِ، اٰلَهُوْنَ، اَوَالِهُ، وَاُوَيْلِهٌ، والمؤنث منه: اُلْهٰى، اُلْهَيَانِ، اُلْهَيَاتٌ، اُلَهٌ، وَاُلَيْهٰى.

فائده:

د دې باب پر وزن باندې "اَرَخَ يَاْرَخُ اَرْخًا" باب هم راځي.

فائده:

په دغه بابو کې جوازي قانون هم چلیږي، يعني همزه په حرف علت سره کله بدل سوې وي، او کله نه وي.

باب پنجم مهموز الفاء بر وزن فَعَلَ يَفْعَلُ چون: اَلْاَدَبُ (بنائسته کبدل):

اَدَبَ، يَاْدَبُ، اَدَبًا، فهو اٰدِبٌ، واُدِيْبٌ، يُوْدَبُ، اَدَبًا، فذاک مَاْدُوْبٌ، لَمْ يَاْدَبْ، لَمْ يُوْدَبْ، لَايَاْدَبُ، لَايُوْدَبُ، لَنْ يَّاْدَبَ، لَنْ يُّوْدَبَ، الامر منه: دَبْ، لِتُوْدَبْ، لِيَاْدَبْ، لِيُوْدَبْ، والنهى عنه: لَاتَاْدَبْ، لَاتُوْدَبْ، لَايَاْدَبْ، لَايُوْدَبْ، الظرف منه: مَاْدَبٌ، مَاْدَبَانِ، مَآدِبُ، مُؤَيْدِبٌ، والآلة منه: مِيْدَبٌ، مِيْدَبَانِ، مَآدِبُ، وَمُوَيْدِبٌ،

مِيْدَبَةٌ، مِيْدَبَتَانِ، مَادِبُ، وَمُوَيْدِبَةٌ، مِيْدَابٌ، مِيْدَابَانِ، مَادِيْبُ، وَمُوَيْدِيْبٌ، وافعل التفضيل المذكر منه: آدَبُ، آدَبَانِ، آدَبُوْنَ، أَوَادِبُ، وَأُوَيْدِبٌ، والمؤنث منه: أُدْبٰى، أُدْبَيَانِ، أُدْبَيَاتٌ، أُدَبٌ، وَأُدَيْبٰى.

فائده:

دا باب لازمي دئ د طالبانو د اسانئ دپاره د دې مجهولي وغيره ليکل سوي دي.

ابواب مهموز الفاء ثلاثي مزيدفيه:

باب اول ثلاثي مزيدفيه بر وزن إفعَال چون: اَلْإِيْمَانُ (امن ورکول):

اٰمَنَ، يُؤْمِنُ، اِيْمَانًا، فهو مُؤْمِنٌ، واُوْمِنَ، يُؤْمَنُ، اِيْمَانًا، فذاك مُؤْمَنٌ، لَمْ يُؤْمِنْ، لَمْ يُؤْمَنْ، لَايُؤْمِنُ، لَايُؤْمَنُ، لَنْ يُؤْمِنَ، لَنْ يُؤْمَنَ، الامر منه: اٰمِنْ، لِتُؤْمَنْ، لِيُؤْمِنْ، لِيُؤْمَنْ، والنهي عنه: لَاتُؤْمِنْ، لَاتُؤْمَنْ، لَايُؤْمِنْ لَايُؤْمَنْ، الظرف منه: مُؤْمَنٌ، مُؤْمَنَانِ، مُؤْمَنَاتٌ.

باب دوم ثلاثي مزيدفيه بر وزن تَفعِيل چون: اَلتَّادِيْبُ (ادب ورکول):

اَدَّبَ، يُؤَدِّبُ، تَادِيْبًا، فهو مُؤَدِّبٌ، وَ اُدِّبَ، يُؤَدَّبُ، تَادِيْبًا، فذاك مُؤَدَّبٌ، لَمْ يُؤَدِّبْ، لَمْ يُؤَدَّبْ، لَايُؤَدِّبُ، لَايُؤَدَّبُ، لَنْ يُؤَدِّبَ، لَنْ يُؤَدَّبَ، الامر منه: اَدِّبْ، لِتُؤَدَّبْ، لِيُؤَدِّبْ، لِيُؤَدَّبْ، والنهي عنه: لَاتُؤَدِّبْ، لَاتُؤَدَّبْ، لَايُؤَدِّبْ، لَايُؤَدَّبْ، الظرف منه: مُؤَدَّبٌ، مُؤَدَّبَانِ، مُؤَدَّبَاتٌ.

باب سوم ثلاثي مزيدفيه بر وزن مُفَاعَلَة چون: اَلْمُوَاخَذَةُ

(مواخذه کول يعني يو څوک نيول بيا پوښتنه څني کول):

اٰخَذَ، يُوَاخِذُ، مُوَاخَذَةً، فهو مُوَاخِذٌ، واُوْخِذَ، يُوَاخَذُ، مُوَاخَذَةً، فذاك مُوَاخَذٌ، لَمْ يُوَاخِذْ، لَمْ يُوَاخَذْ، لَايُوَاخِذُ، لَايُوَاخَذُ، لَنْ يُوَاخِذَ، لَنْ يُوَاخَذَ، الامر منه: اٰخِذْ، لِتُوَاخَذْ، لِيُوَاخِذْ، لِيُوَاخَذْ، والنهي عنه: لَاتُوَاخِذْ، لَاتُوَاخَذْ، لَايُوَاخِذْ، لَايُوَاخَذْ، الظرف منه: مُوَاخَذٌ، مُوَاخَذَانِ، مُوَاخَذَاتٌ.

باب چهارم ثلاثي مزيدفيه بر وزن تَفَعُّل چون: اَلتَّاَدُّب (ادب حاصلول):

تَاَدَّبَ، يَتَاَدَّبُ، تَاَدُّبًا، فهو مُتَاَدِّبٌ، وَتُوُدِّبَ، يُتَاَدَّبُ، تَاَدُّبًا، فذاک مُتَاَدَّبٌ، لَمْ يَتَاَدَّبْ، لَمْ يُتَاَدَّبْ، لَايَتَاَدَّبُ، لَايُتَاَدَّبُ، لَنْ يَتَاَدَّبَ، لَنْ يُتَاَدَّبَ، الامر منه: تَاَدَّبْ، لِتَتَاَدَّبْ الخ.

باب پنجم ثلاثي مزيدفيه بر وزن تَفَاعُل چون: اَلتَّاٰمُرُ (مشوره كول):

تَاٰمَرَ، يَتَاٰمَرُ، تَاٰمُرًا، فهو مُتَاٰمِرٌ، وَتُؤُومِرَ، يُتَاٰمَرُ، تَاٰمُرًا، فذاک مُتَاٰمَرٌ، لَمْ يَتَاٰمَرْ، لَمْ يُتَاٰمَرْ، لَايَتَاٰمَرُ، لَايُتَاٰمَرُ، لَنْ يَتَاٰمَرَ، لَنْ يُتَاٰمَرَ، الامر منه: تَاٰمَرْ، لِتَتَاٰمَرْ، لِيَتَاٰمَرْ، لِيُتَاٰمَرْ الخ.

باب ششم ثلاثي مزيدفيه بر وزن اِفْتِعَال چون: اَلْاِئْتِمَانُ

(امانت دار جوړول او امانتدار بلل)

اِئْتَمَنَ، يَأْتَمِنُ، اِئْتِمَانًا، فهو مُؤْتَمِنٌ، واُوْتُمِنَ، يُؤْتَمَنُ، اِئْتِمَانًا، فذاک مُؤْتَمَنٌ، لَمْ يَأْتَمِنْ، لَمْ يُؤْتَمَنْ، لَايَأْتَمِنُ، لَايُؤْتَمَنُ، لَنْ يَأْتَمِنَ، لَنْ يُؤْتَمَنَ، الامر منه: اِئْتَمِنْ، لِتُؤْتَمَنْ، لِيَأْتَمِنْ، لِيُؤْتَمَنْ، والنهى عنه: لَاتَأْتَمِنْ، لَاتُؤْتَمَنْ، لَايَأْتَمِنْ، لَايُؤْتَمَنْ، الظرف منه: مُؤْتَمَنٌ، مُؤْتَمَنَانِ، مُؤْتَمَنَاتٌ.

باب هفتم ثلاثي مزيدفيه بر وزن اِنْفِعَال چون: اَلْاِنْطِارُ (كږحيدل):

اِنْطَرَ، يَنْطَرُ، اِنْطِارًا، فهو مُنْطِرٌ، وَانْطِرَ، يُنْطَرُ، اِنْطِارًا، فذاک مُنْطَرٌ، لَمْ يَنْطِرْ، لَمْ يُنْطَرْ، لَايَنْطِرُ، لَايُنْطَرُ، لَنْ يَنْطِرَ، لَنْ يُنْطَرَ، الامر منه: اِنْطِرْ الخ.

باب هشتم ثلاثي مزيدفيه بر وزن اِسْتِفْعَال چون: اَلْاِسْتِئْجَارُ (مزدوري طلبول):

اِسْتَأْجَرَ، يَسْتَأْجِرُ، اِسْتِيْجَارًا، فهو مُسْتَأْجِرٌ، وَاُسْتُوْجِرَ، يُسْتَأْجَرُ، اِسْتِيْجَارًا، فذاک مُسْتَأْجَرٌ، لَمْ يَسْتَأْجِرْ، لَمْ يُسْتَأْجَرْ، لَايَسْتَأْجِرُ، لَايُسْتَأْجَرُ، لَنْ يَسْتَأْجِرَ، لَنْ يُسْتَأْجَرَ، الامر منه: اِسْتَأْجِرْ، لِتُسْتَأْجَرْ، لِيَسْتَأْجِرْ، لِيُسْتَأْجَرْ، والنهى عنه: لَاتَسْتَأْجِرْ الخ.

ابواب مهموز العين ثلاثي مجرد:

باب اول بر وزن فَعَلَ يَفْعِلُ چون: اَلزَّئِرُ (دزمري د سينې آواز):

زَئَرَ، يَزْئِرُ، زَئْرًا، فهوزَائِرٌ، وَزُئِرَ، يُزْئَرُ، زَئْرًا، فذاک مَزْئُوْرٌ، لَمْ يَزْئِرْ، لَمْ يُزْئَرْ، لَايَزْئِرُ، لَايُزْئَرُ، لَنْ يَزْئِرَ، لَنْ يُزْئَرَ، الامر منه: اِزْئِرْ، لِتُزْئَرْ الخ.

باب دوم بر وزن فَعِلَ يَفْعَلُ چون: اَلسَّأْمُ (غمجن كېدل):

سَئِمَ، يَسْئَمُ، سَأْمًا، فهوسَائِمٌ، وسُئِمَ، يُسْئَمُ، سَأْمًا فذاک مَسْئُوْمٌ، لَمْ يَسْأَمْ، لَمْ يُسْأَمْ، لَايَسْأَمُ، لَايُسْأَمُ، لَنْ يَسْأَمَ، لَنْ يُسْأَمَ، الامر منه: اِسْئَمْ، لِتُسْئَمْ، لِيَسْئَمْ، لِيُسْئَمْ، والنهى عنه: لَاتَسْأَمْ، لَاتُسْأَمْ، لَايَسْأَمْ، لَايُسْأَمْ، الظرف منه: مَسْئَمٌ الخ.

باب سوم بر وزن فَعَلَ يَفْعَلُ چون: اَلسُّؤَالُ وَالْمَسْئَلَةُ (پوښتل):

سَأَلَ، يَسْئَلُ، سُؤَالًا، فهو سَائِلٌ، و سُئِلَ، يُسْئَلُ، سُؤَالًا، فذاک مَسْئُوْلٌ، لَمْ يَسْئَلْ، لَمْ يُسْئَلْ، لَايَسْئَلُ، لَايُسْئَلُ، لَنْ يَسْئَلَ، لَنْ يُسْئَلَ الامر منه: اِسْئَلْ، لِتُسْئَلْ، لِيَسْئَلْ، لِيُسْئَلْ، والنهى عنه: لَاتَسْئَلْ، لَاتُسْئَلْ، لَايَسْئَلْ، لَايُسْئَلْ، الظرف منه: مَسْئَلٌ، مَسْئَلَانِ، مَسَائِلُ، وَ مُسَيْئِلٌ، والالة منه: مِسْئَلٌ، مِسْئَلَةٌ، مِسْأَلٌ، وافعل التفضيل المذكر منه: اَسْئَلُ، والمؤنث منه سُؤْلٰى، سُؤْلَيَانِ، سُؤْلَيَاتٌ، سُؤَلٌ، وَسُؤَيْلٰى.

باب چهارم بر وزن فَعِلَ يَفْعَلُ چون: اَلْبُؤْسُ (سختۍ ته رسېدل):

بَئِسَ، يَبْئَسُ، بُؤْسًا، فهوبَائِسٌ، وبُئِسَ، يُبْئَسُ، بُؤْسًا، فذاک مَبْؤُوْسٌ، لَمْ يَبْئَسْ، لَمْ يُبْئَسْ، لَايَبْئَسُ، لَايُبْئَسُ، لَنْ يَبْئَسَ، لَنْ يُبْئَسَ، الامر منه: اِبْئَسْ، لِتُبْئَسْ، لِيَبْئَسْ، لِيُبْئَسْ والنهى عنه: لَاتَبْئَسْ، لَاتُبْئَسْ، لَايَبْئَسْ، لَايُبْئَسْ، الظرف منه: مَبْئَسٌ، والالة منه: مِبْئَسٌ، مِبْئَسَةٌ، مِبْآسٌ، وافعل التفضيل المذكر منه: اَبْئَسُ، والمؤنث منه: بُؤْسٰى، وفعل التعجب منه: مَااَبْئَسَهُ الخ.

باب پنجم بر وزن فَعَلَ يَفْعَلُ چون: اَللَّوْمُ وَالْمَلَامَةُ (ذليل كيدل):

لَؤَمَ، يَلْؤَمُ، لُؤْمًا، فهو لَئِيمٌ، لَمْ يَلْئَمْ، لَايَلْؤَمُ، لَنْ يَلْؤَمَ، الامر منه: اَلْئَمْ لِيَلْئَمْ، والنهى عنه: لَاتَلْؤَمْ، لَايَلْئَمْ الظرف منه: مَلْئَمٌ، والالة منه: مِلْئَمٌ، وَمِلْئَمَةٌ، ومِلْئَامٌ، وافعل التفضيل المذكر منه: اَلْئَمُ، والمؤنث منه لُئْمىٰ الخ.

ابواب ثلاثي مزيدفيه مهموز العين:

فائده:

پر دې باب باندې د "سَل" قانون جاري دیٔ.

باب اول بر وزن اِفْعَال چون: اَلْاِيْسَامُ (د راتلونكي صفت كول):

اَسْأَمَ، يُسْئِمُ، اِسْاَمًا، فهو مُسْئِمٌ واَسِمَ، يُسْئَمُ اِسْاَمًا فذاك مُسْئَمٌ، لَمْ يُسْئِمْ، لَمْ يُسْئَمْ، لَايُسْئِمُ، لَايُسْئَمُ، لَنْ يُسْئِمَ، لَنْ يُسْئَمَ، الامر منه: اَسْئِمْ، لِتُسْئَمْ، لِيُسْئِمْ، لِيُسْئَمْ، والنهى عنه: لَاتُسْئِمْ، لَاتُسْئَمْ، لَايُسْئِمْ لَايُسْئَمْ الظرف منه: مُسْئَمٌ الخ.

باب دوم بر وزن تَفْعِيْل چون: اَلتَّسْئِيْلُ (سوال كول):

سَئَّلَ، يُسَئِّلُ، تَسْئِيْلًا، فهو مُسَئِّلٌ، وَسُئِّلَ، يُسَئَّلُ، تَسْئِيْلًا، فذاك مُسَئَّلٌ، لَمْ يُسَئِّلْ، لَمْ يُسَئَّلْ، لَايُسَئِّلُ، لَايُسَئَّلُ، لَنْ يُسَئِّلَ، لَنْ يُسَئَّلَ، الامر منه: سَئِّلْ، والنهى عنه: لَاتُسَئِّلْ، الظرف منه: مُسَئَّلٌ الخ.

باب سوم بر وزن مُفَاعَلَة چون: اَلْمُسَائَلَةُ (په خپل مابين كي سوال سره كول):

سَائَلَ، يُسَائِلُ، مُسَائَلَةً، فهو مُسَائِلٌ، وسُوْئِلَ، يُسَائَلُ، مُسَائَلَةً، فذاك مُسَائَلٌ، لَمْ يُسَائِلْ، الامر منه: سَائِلْ، والنهى عنه: لَاتُسَائِلْ الظرف منه مُسَائَلٌ الخ.

باب چهارم بر وزن تَفَعُّل چون: اَلتَّرَؤُّسُ (سردار كېدل):

تَرَأَّسَ، يَتَرَأَّسُ، تَرَؤُّسًا، فهو مُتَرَئِّسٌ، وتُرُئِّسَ، يُتَرَأَّسُ، تَرَؤُّسًا، فذاک مُتَرَأَّسٌ، لَمْ يَتَرَأَّسْ، لَمْ يُتَرَأَّسْ، لَايَتَرَأَّسُ، لَايُتَرَأَّسُ، لَنْ يَتَرَأَّسَ، لَنْ يُتَرَأَّسَ، الامر منه: تَرَأَّسْ، لِتُتَرَأَّسْ، والنهي عنه: لَاتَتَرَأَّسْ، الظرف منه: مُتَرَأَّسٌ الخ.

باب پنجم بر وزن تَفَاعُل چون: اَلتَّسَاؤُلُ (په خپل مابين كي سوال سره كول):

تَسَاءَلَ، يَتَسَاءَلُ، تَسَاؤُلًا، فهو مُتَسَائِلٌ، وتُسُوئِلَ، يُتَسَاءَلُ، تَسَاؤُلًا، فذاک مُتَسَاءَلٌ، لَمْ يَتَسَاءَلْ، لَمْ يُتَسَاءَلْ، لَايَتَسَاءَلُ، لَايُتَسَاءَلُ، لَنْ يَتَسَاءَلَ، لَنْ يُتَسَاءَلَ الامر منه: تَسَاءَلْ الخ.

باب ششم بر وزن اِفْتِعَال چون: اَلْاِلْتِيَامُ (سره موښتول):

اِلْتَأَمَ، يَلْتَئِمُ، اِلْتِيَامًا، فهو مُلْتَئِمٌ، وَالْتُئِمَ، يُلْتَأَمُ اِلْتِيَامًا، فذاک مُلْتَأَمٌ، لَمْ يَلْتَأَمْ، لَمْ يَلْتَئِمْ، لَايَلْتَئِمُ، لَايُلْتَأَمُ، لَنْ يَلْتَئِمَ، لَنْ يُلْتَأَمَ، الامر منه: اِلْتَئِمْ، والنهي عنه: لَاتَلْتَئِمْ الظرف منه: مُلْتَأَمٌ الخ.

باب هفتم بر وزن اِنْفِعَال چون: اَلْاِنْطِلَاشُ (واپس كېدل):

اِنْطَلَشَ، يَنْطَلِشُ، اِنْطِلَاشًا، فهو مُنْطَلِشٌ، و اُنْطُلِشَ، يُنْطَلَشُ، اِنْطِلَاشًا، فذاک مُنْطَلَشٌ، لَمْ يَنْطَلِشْ، لَمْ يُنْطَلَشْ، لَايَنْطَلِشُ، لَايُنْطَلَشُ، لَنْ يَنْطَلِشَ، لَنْ يُنْطَلَشَ، الامر منه: اِنْطَلِشْ، والنهي عنه: لَاتَنْطَلِشْ الخ.

باب هشتم بر وزن اِسْتِفْعَال چون: اَلْاِسْتِرْنَاقُ (رحمت طلبول):

اِسْتَرْنَقَ، يَسْتَرْنِقُ، اِسْتِرْنَاقًا، فهو مُسْتَرْنِقٌ، وَاُسْتُرْنِقَ، يُسْتَرْنَقُ، اِسْتِرْنَاقًا فذاک مُسْتَرْنَقٌ، لَمْ يَسْتَرْنِقْ، لَمْ يُسْتَرْنَقْ، لَايَسْتَرْنِقُ، لَايُسْتَرْنَقُ، لَنْ يَسْتَرْنِقَ، لَنْ يُسْتَرْنَقَ، الامر منه: اِسْتَرْنِقْ، والنهي عنه: لَاتَسْتَرْنِقْ. الظرف منه: مُسْتَرْنَقٌ الخ.

ابواب ثلاثي مجرد مهموز اللام:

باب اول بر وزن فَعَلَ يَفعِلُ چون: اَلهَنأُ (خوراک هضم کول):

هَنَأَ، يَهنِئُ، هَنأً، فهو هَانِئٌ، وَهُنِئَ، يُهنَأُ، هَنأً، فذاک مَهنُوءٌ، لَم يَهنِئْ، لَم يُهنَأْ، الامر منه: اِهنِئْ، والنهي عنه: لَاتَهنِئْ، الظرف منه: مَهنِئٌ الخ.

باب دوم بر وزن فَعِلَ يَفعَلُ چون: اَلبَرَائَةُ (بري كېدل):

بَرِءَ، يَبرَءُ، بَرَائَةً، فهو بَرِيئٌ، وَبُرِئَ، يُبرَءُ، بَرَائَةً، فذاک مَبرُوءٌ، لَم يَبرَءْ، لَم يُبرَءْ، الامر منه: اِبرَأْ، والنهي عنه: لَاتَبرَءْ، الظرف منه: مَبرَءٌ، والالة منه: مِبرَءٌ ومِبرَئَةٌ ومِبرَاءٌ، وافعل التفضيل المذكر منه: اَبرَءُ، والمؤنث منه: بُرئَى، وفعل التعجب منه: مَا اَبرَئَهُ الخ.

باب سوم بر وزن فَعَلَ يَفعَلُ چون: اَلدَّنَاءَةُ (كم ظرفه جوړېدل):

دَنَأَ، يَدنَوُ، دَنَاءَةً، فهو دَانِئٌ، ودُنِئَ، يُدنَوُ، دَنَاءَةً فذاک مَدنُوءٌ، لَم يَدنَأْ، لَم يُدنَأْ، لَايَدنَوُ، لَايُدنَوُ، لَن يَّدنَأَ، لَن يُّدنَأَ، الامر منه: اِدنَأْ، لِتَدنَأْ، لِيَدنَأْ، لِيُفعَلْ، والنهي عنه: لَاتَدنَأْ، لَاتُدنَأْ، لَايَدنَأْ، الظرف منه: مَدنَؤٌ الخ.

باب چهارم بر وزن فَعَلَ يَفعَلُ چون: اَلقِرَاءَةُ وَالقُرآنُ، وَالقَرءُ (ويل):

قَرَءَ، يَقرَءُ، قِرَاءَةً، فهو قَارِئٌ، وقُرِئَ، يُقرَءُ، قِرَاءَةً، فذاک مَقرُوءٌ، لَم يَقرَأْ، لَم يُقرَأْ، لَايَقرَأُ، لَايُقرَأُ، لَن يَّقرَأَ، لَن يُّقرَأَ، الامر منه: اِقرَأْ، لِتُقرَأْ، لِيَقرَأْ، لِيُقرَأْ، والنهي عنه: لَا تَقرَأْ، لَاتُقرَأْ، لَاتَقرَأْ، لَايَقرَأْ لَايُقرَأْ، الظرف منه: مَقرَأٌ، مَقرَئَانِ، مَقَارِئُ، ومُقَيرِئٌ، والالة منه: مِقرَأٌ، مِقرَئَانِ، مَقَارِئُ، ومُقَيرِئٌ، مِقرَاةٌ، مِقرَاتَانِ، مَقَارِئُ، ومُقَيرِئَةٌ، مِقرَاءٌ، مِقرَائَانِ، مَقَارِيئُ، و مُقَيرِيئٌ، وافعل التفضيل المذكر منه: اَقرَأُ، اَقرَئَانِ، اَقرَئُونَ، اَقَارِئُ، واُقَيرِئُ، والمؤنث منه: قُرئَى، قُرأَيَانِ، قُرأَيَاتٌ، قُرَءٌ، قُرَيئَى.

باب پنجم بر وزن فَعَلَ يَفعَلُ چون: اَلجُرأَةُ (دلاوره كېدل):

جَرَءَ، يَجرَءُ، جُرءَةً، فهو جَرِيئٌ، لَم يَجرَؤْ، لَايَجرُءُ، لَن يَّجرُءَ، الامر منه: اِجرَءْ، لِيَجرُءْ الخ.

د قانون خلاصه:

هر هغه ځاى چي دوه حرفه د يوه جنسه څخه د كلمې په شروع كي سره راسي، نو هغه كلمه كه ثلاثي مجرد يا رباعي مجرد يا رباعي مزيد وي، نو په هغه كي ادغام كول منع دئ، د ثلاثي مثال "ططر" د رباعي مجرد مثال "ضضرب" د رباعي مزيد مثال لكه "تدحرج".

كچيري دوه حرفه د يوه جنسه څخه د ثلاثي مزيد فيه د ماضي په شروع كي راسي، نو مطلقًا (يعني كه د ماضي په شروع كي همزه وصلي ته ضرورت وي او كه نه وي) ادغام كول جائز دي.

كچيري همزه وصلي ته ضرورت وو د هغه مثال لكه د "تترّك" څخه "اِتّرّك" او كه همزه وصلي ته ضرورت نه وو د هغه مثال لكه "فتتارك" څخه "فتّارك" او كه د مضارع په شروع كي همزه وصلي ته ضرورت راځي، نو ادغام ناجائز دئ، لكه "تتضارب" په دې كي كډ يوه تاء په بله تاء كي مدغمه كړې، نو په شروع كي به همزه وصلي را وړې، او كه په مضارع كي همزه وصلي ته ضرورت نه راتلي لكه "فتتضارب" څخه "فتّضارب" چونكه د دې په شروع كي فاء سته، نو ځكه همزه وصلي ته ضرورت نسته.

كچيري دوه حرفه د يوه جنسه د كلمې په شروع كي نه وو (يعني په مابين كي راغلي وي يا په آخر كي وي) ليكن اول ساكن ثاني متحرك وي، نو ادغام كول واجب دي.

او كچيري دوه حرفه متحرك د يوه جنسه څخه سره راسي، نو په هغه كي ادغام واجب دي، چي كم اسم د فِعّالٌ پر وزن وي او مصدر نه وي، نو هغه حرفِ مدغم په ياء سره بدلول واجب دي، لكه "دِيْنَارٌ او شِيْرَازٌ".

د قانون تفصيل:

د دې قانون نوم دئ د "متجانسين" والا قانون.

د دې قانون دپاره دوه حكمه دي: د اول حكم دپاره درې شرطونه دي او د دوهم حكم دپاره دوه جماعته د شرطو دي: د اول جماعت دپاره اوه شرطونه دي او د دوهم جماعت دپاره يوولس شرطونه دي.

اول حكم: اول حكم يې دا دئ چي د متجانسين حروفو يو په بل كي ادغام كول جائز دي.

۱. اول شرط يې دا دئ چي دواړه متجانسين به په اول د كلمې كي وي، احترازي مثال: "مَدَدَ يَمْدُدُ".
۲. دوهم شرط يې دا دئ چي د ثلاثي مجرد او رباعي مجرد په اول كي به نه وي، احترازي مثال: "دَدَنٌ ضَضْرَبَ".
۳. دريم شرط يې دا دئ كه چيري د كلمې ثلاثي مزيد فيه په اول كي وي، نو د فعل مضارع د ادغام دپاره پكښې شرط دا دئ چي و همزه وصلي ته به ضرورت نه پيدا كيږي، احترازي مثال: "تَتَضَارَبُ تَتَصَرَّفُ" دلته د ادغام په صورت كي و همزه وصلي ته ضرورت پيدا كيږي.
اتفاقي مثال: "فَتَتَضَارَبُ فَتَتَصَرَّفُ" څخه "فَتَّضَارَبُ فَتَّصَرَّفُ" ويل جائز دي.

دوهم حكم: دوهم حكم يې دا دئ چي د متجانسين ادغام واجب دئ.

د اول جماعت شرائط:

۱. اول شرط يې دا دئ چي دغه متجانسين به د كلمې په اول كي نه وي، احترازي مثال: "تَتَرَكَ".
۲. دوهم شرط يې دا دئ چي اول د متجانسين به ساكن او ثاني به متحرك وي، احترازي مثال: "اِمْتَدِدْ".
۳. دريم شرط يې دا دئ چي دغه متجانسين به دوه همزګان په كلمه غير موضوع على التضعيف كي نه وي، احترازي مثال: "قَرَءٌ".
۴. څلورم شرط يې دا دئ چي اول د متجانسين به هاء د وقف نه وي، احترازي مثال: "اَغَرَّهُ هِلَالٌ".
۵. پنځم شرط يې دا دئ چي اول د متجانسين به مده مبدل په ابدالي جوازي سره نه وي، احترازي مثال: "رِيَا" چي په اصل كي "رِئْيَا" وو.
٦. شپږم شرط يې دا دئ چي اول د متجانسين به حرف مده په آخر د كلمې كي نه وي، احترازي مثال: "فِيْ يَوْمٍ، قَالُوْا وَمَالَنَا".

۷. اوم شرط يې دا دئ چي ادغام به باعث د التباس نه وي يعني که ادغام وسي، نو بيا التباس راځي د يوه وزن قياسي د بل وزن قياسي سره، احترازي مثال: "قَوْوَلَ تَقَوْوَلَ"، د باب "مُفَاعَلَة" او باب "تَفَاعُل" التباس راځي په دې صورت د ادغام کې د "قَوَّلَ تَقَوَّلَ" باب "تَفْعِيْل" او باب "تَفَعُّل" سره.

اتفاقي مثال: د "اِضْرِبْ بِعَصَاکَ الْحَجَرَ" څخه "اِضْرِبْ بِّعَصَاکَ الْحَجَرَ" د مِنْ نَا عَنْ نَا" څخه "مِنَّا عَنَّا" ويل واجب دئ.

د دوهم جماعت شرائط:

۱. اول شرط يې دا دئ چي متجانسين به په اول د کلمې کي نه وي، احترازي مثال: "تَتَرَّکَ".

۲. دوهم شرط يې دا دئ چي دواړه متجانسين به متحرک وي، احترازي مثال: "اِمْتَدِدْ".

۳. دريم شرط يې دادئ چي اول د متجانسينو به مدغم فيه نه وي، احترازي مثال: "حَبَّبَ".

۴. څلورم شرط يې دا دئ چي يو متجانس به هم زائد د پاره د الحاق نه وي، احترازي مثال: "جَلْبَبَ وشَمْلَلَ".

۵. پنځم شرط يې دا دئ چي اول د متجانسين به تاء د باب افتعال نه وي، احترازي مثال: "اِقْتَتَلَ".

۶. شپږم شرط يې دا دئ چي متجانسين به دوه واوه په باب د افعلال کي نه وي، احترازي مثال: "اِرْعَوٰى" چي په اصل کي "اِرْعَوَوَ" وو.

۷. اوم شرط يې دا دئ چي يو د متجانسين به هم مقتضي د اعلال نه وي، احترازي مثال: "قَوِيَ" چي په اصل کي "قَوِوَ" وو، واو ثاني مقتضي د اعلال دئ.

۸. اتم شرط يې دا دئ چي د دوهم متجانس حرکت به عارضي نه وي، احترازي مثال: "اُرْدُدِ الْقَوْمَ".

۹. نهم شرط يې دا دئ چي دغه متجانسين به په يوه کلمه کي نه وي، احترازي مثال: "مَکَّنَنِيْ".

۱۰. لسم شرط يې دا دئ چې دغه متجانسين به دوی ياګاني نه وي، احترازي مثال: "حَيَ رَمْهَيَانِ".

۱۱. يوولسم شرط يې دا دئ چې متجانسين به د اسم په دې مذکوره پنځو اوزانو کې نه وي "فَعَلٌ، فِعِلٌ، فُعُلٌ، فِعَلٌ، فُعَلٌ"، احترازي مثال: سَبَبٌ، رِدِدٌ، سُرُرٌ، عِلَلٌ، دُرَرٌ".

اتفاقي مثال: د "مَدَدَفَرَرَ" څخه "مَدَّفَرَّ" ويل واجب دي.

فائده:

د مصدر څخه بغير کوم اسم چې د "فِعَالٌ" پر وزن وي، نو هلته حرف مدغم په حرف علت سره وجوبا بدليږي، مثال "دِينَارٌشِيرَازٌ" په اصل کې "دِنَّارٌشِرَّازٌ" وو.

ابواب مضاعف:

باب اول (مضاعف) بر وزن فَعَلَ يَفْعِلَ چون: اَلْفِرَارُ (تښتېدل):

فَرَّ، يَفِرُّ، فِرَارًا، فهو فَارٌّ، وفُرَّ، يُفَرُّ، فِرَارًا، فذاک مَفْرُوْرٌ، لَمْ يَفِرَّ، لَمْ يَفِرِّ لَمْ يَفْرِرْ، لَمْ يُفَرَّ، لَمْ يُفَرِّ، لَمْ يُفْرَرْ، لَايَفِرُّ، لَايُفَرُّ، لَنْ يَفِرَّ، لَنْ يُفَرَّ، الامر منه: فِرَّ، فِرِّ، اِفْرِرْ، لِتُفَرَّ، لِتُفَرِّ، لِتُفْرَرْ، لِيَفِرَّ، لِيَفِرِّ، لِيَفْرِرْ، لِيُفَرَّ، لِيُفَرِّ، لِيُفْرَرْ، والنهی عنه: لَاتَفِرَّ، لَاتَفِرِّ، لَاتَفْرِرْ، لَاتُفَرَّ، لَاتُفَرِّ، لَاتُفْرَرْ، لَايَفِرَّ، لَايَفِرِّ، لَايَفْرِرْ، لَايُفَرَّ، لَايُفَرِّ، لَايُفْرَرْ، الظرف منه: مَفِرٌّ، مَفِرَّانِ، مَفَارٌّ، ومُفَيْرٌ، والالة منه: مِفَرٌّ، مِفَرَّانِ، مَفَارٌّ، مُفَيْرٌ، مِفَرَّةٌ، مِفَرَّتَانِ، مَفَارٌّ، ومُفَيْرَةٌ مِفْرَارٌ، مِفْرَارَانِ، مَفَارِيْرُ، ومُفَيْرِيْرٌ، و افعل التفضيل المذكر منه: اَفَرٌّ، اَفَرَّانِ، اَفَرُّوْنَ، اَفَارٌّ، اُفَيْرٌ، والمؤنث منه: فُرّٰى، فُرَّيَانِ، فُرَّيَاتٌ، فُرَرٌ، وفُرَيْرٰى.

ګردان اسم فاعل:

فَارٌّ، فَارَّانِ، فَارُّوْنَ، فَرَّةٌ، فُرَّارٌ، فُرٌّ، فُرَّاءُ، فِرَّانٌ، فِرَارٌ، فُرُوْرٌ، اَفْرَارٌ، فَارَّةٌ، فَارَّتَانِ، فَارَّاتٌ، فُوَيْرٌ، فُوَيْرَةٌ.

فائده:

د مضاعف د ابوابو ظرف د صحيح، مهموز او اجوف د بابو غوندې دئ.

فائده:

د مضاعفو د بابو صرف صغير د گردانولو دپاره يو قانون په ياد ساتل ضروري دي، هغه دا چي د هر باب د مضارع آخري حرف مشدد وي، چي کله پر هغې حروف جوازم داخل سي، يا د هغې څخه امر يا د نهي صيغې جوړي سيّ، نو په هغوی کي درې وجهي ويل جائز دي، په دې شرط چي پر عين کلمه به يې ضمه نه وي، او که چيري عين کلمه مضمومه وه، نو بيا څلور وجهي ويل جائز دي.
کچيري د د دې قانون په رڼا کي يو څوک د مضاعفو د بابو گردان کوي، نو انشاء الله اساني به وي.

باب دوم بر وزن فَعَلَ يَفْعُلُ چون: اَلْمَدُّ (را کشول):

مَدَّ، يَمُدُّ، مَدًّا، فهو مَادٌّ، و مُدَّ، يُمَدُّ، مَدًّا، فذاک مَمْدُوْدٌ، لَمْ يَمُدَّ، لَمْ يَمُدِّ، لَمْ يَمُدَّ، لَمْ يَمْدُدْ، لَمْ يُمَدَّ، لَمْ يُمَدِّ، لَمْ يُمَدَّ، لَمْ يُمْدَدْ، لَايَمُدُّ، لَايُمَدُّ، لَنْ يَمُدَّ، لَنْ يُمَدَّ، الامر منه: مُدَّ، مُدِّ، مُدُّ، اُمْدُدْ، لِتُمَدَّ، لِتُمَدِّ، لِتُمَدَّ، لِتُمْدَدْ، لِيَمُدَّ، لِيَمُدِّ، لِيَمُدُّ، لِيَمْدُدْ، لِيُمَدَّ، لِيُمَدِّ، لِيُمَدَّ، لِيُمْدَدْ، والنهى عنه: لَاتَمُدَّ، لَاتَمُدِّ، لَاتَمُدُّ، لَاتَمْدُدْ، لَاتُمَدَّ، لَاتُمَدِّ، لَاتُمَدُّ، لَاتُمْدَدْ، لَايَمُدَّ، لَايَمُدِّ، لَايَمُدُّ، لَايَمْدُدْ، لَايُمَدَّ، لَايُمَدِّ، لَايُمَدَّ، لَايُمْدَدْ، الظرف منه مَمَدٌّ الخ.

باب سوم بر وزن فَعَلَ يَفْعَلُ چون: اَلْعَضُّ (په غاښو سره يو شى نيول):

عَضَّ، يَعَضُّ، عَضًّا، فهو عَاضٌّ، و عُضَّ، يُعَضُّ، عَضًّا، فذاک مَعْضُوْضٌ، لَمْ يَعَضَّ، لَمْ يَعَضِّ، لَمْ يَعْضَضْ لَمْ يُعَضَّ، لَمْ يُعَضِّ، لَمْ يُعْضَضْ، لَا يَعَضُّ، لَايُعَضُّ، لَنْ يَعَضَّ، لَنْ يُعَضَّ، الامر منه: عَضَّ، عَضِّ، اِعْضَضْ، لِتُعَضَّ، لِتُعَضِّ، لِتُعْضَضْ، لِيَعَضَّ، لِيَعَضِّ، لِيَعْضَضْ، لِيُعَضَّ، لِيُعَضِّ، لِيُعْضَضْ، والنهى عنه: لَاتَعَضَّ، لَاتَعَضِّ، لَاتَعْضَضْ، الظرف منه: مَعَضٌّ، والالة منه: مِعَضٌّ، و مِعَضَّةٌ، و مِعْضَاضٌ.

باب چهارم بر وزن فَعِلَ يَفْعَلُ چون: اَلْحُبُّ وَالْمَحَبَّةُ (دوست ساتل):

حَبَّ، يَحَبُّ، حَبًّا، فهو حَبِيْبٌ، لَمْ يَحَبَّ، لَمْ يَحَبِّ، لَمْ يَحَبُّ، لَمْ يَحْبَبْ، لَايَحَبُّ، لَنْ يَّحَبَّ، الامر منه: حَبَّ، حَبِّ، حَبُّ، اَحْبَبْ، لِيَحَبَّ، لِيَحَبِّ، لِيَحَبُّ، لِيَحْبَبْ. والنهى عنه: لَاتَحَبَّ، لَاتَحَبِّ، لَاتَحَبُّ، لَاتَحْبَبْ، الظرف منه مَحَبٌّ الخ.

ختم شد ابواب مجردات مضاعف

ابواب مضاعف ثلاثي مزيد فيه:

باب اول بر وزن إِفْعَال چون: اَلْإِمْدَادُ (مدد كول):

اَمَدَّ، يُمِدُّ، اِمْدَادًا، فهو مُمِدٌّ، واُمِدَّ، يُمَدُّ، اِمْدَادًا. فذاک مُمَدٌّ، لَمْ يُمِدَّ، لَمْ يُمِدِّ، لَمْ يُمِدُّ، لَمْ يُمْدِدْ، لَمْ يُمَدَّ، لَمْ يُمَدِّ، لَمْ يُمَدُّ، لَمْ يُمْدَدْ، لَايُمِدُّ، لَايُمَدُّ، لَنْ يُّمِدَّ، لَنْ يُّمَدَّ، الامر منه: اَمِدَّ، اَمِدِّ، اَمِدُّ، اَمْدِدْ، لِتُمَدَّ، لِتُمَدِّ، لِتُمَدُّ، لِتُمْدَدْ الخ.

باب دوم بر وزن تَفْعِيل چون: اَلتَّقْلِيْلُ (لږول):

قَلَّلَ، يُقَلِّلُ، تَقْلِيْلًا، فهو مُقَلِّلٌ، وقُلِّلَ، يُقَلَّلُ، تَقْلِيْلًا. فذاک مُقَلَّلٌ، لَمْ يُقَلِّلْ، لَمْ يُقَلَّلْ، لَايُقَلِّلُ، لَايُقَلَّلُ، لَنْ يُّقَلِّلَ، لَنْ يُقَلَّلَ، الامر منه: قَلِّلْ، لِتُقَلَّلْ، والنهى عنه: لَاتُقَلِّلْ الخ.

باب سوم بر وزن مُفَاعَلَة چون: اَلْمُحَابَّةُ وَالْحِبَابُ (په خپل مابين كي دوستي ساتل):

حَابَّ، يُحَابُّ، مُحَابَّةً، وحِبَابًا، فهو مُحَابٌّ. وحُوْبَّ، يُحَابُّ، مُحَابَّةً، وَحِبَابًا، فذاک مُحَابٌّ، لَمْ يُحَابَّ، لَمْ يُحَابِّ، لَمْ يُحَابِبْ، لَمْ يُحَابَّ، لَمْ يُحَابِّ، لَمْ يُحَابُّ، لَمْ يُحَابَبْ، لَايُحَابُّ، لَايُحَابُّ، لَنْ يُّحَابَّ، لَنْ يُّحَابَّ، الامر منه: حَابَّ، حَابِّ، حَابِبْ، لِتُحَابَّ، لِتُحَابِّ، لِتُحَابَبْ، والنهى عنه: لَاتُحَابَّ، لَاتُحَابِّ، لَاتُحَابِبْ، لَاتُحَابَّ، لَاتُحَابِّ، لَاتُحَابَبْ، الظرف منه: مُحَابٌّ الخ.

باب چهارم بر وزن تَفَعُّل چون: اَلتَّحَبُّبُ (دوستي كول):

تَحَبَّبَ، يَتَحَبَّبُ، تَحَبُّبًا، فهو مُتَحَبِّبٌ، وتُحُبِّبَ، يُتَحَبَّبُ، تَحَبُّبًا، فذاک مُتَحَبَّبٌ الخ.

باب پنجم بر وزن تَفَاعُل چون: اَلتَّحَابُّ (په خپل مابین کې دوستي ساتل):

تَحَابَّ، يَتَحَابُّ، تَحَابًّا، فهو مُتَحَابٌّ، وتُحُوبَّ، يُتَحَابُّ، تَحَابًّا، فذاك مُتَحَابٌّ، لَمْ يَتَحَابَّ، لَمْ يَتَحَابِّ، لَمْ يَتَحَابَبْ، لَمْ يُتَحَابَّ، لَمْ يُتَحَابِّ، لَمْ يُتَحَابَبْ، لَايَتَحَابُّ، لَايُتَحَابُّ، لَنْ يَتَحَابَّ، لَنْ يُتَحَابَّ، الامر منه: تَحَابَّ، تَحَابِّ، تَحَابَبْ، لِتُتَحَابَّ، لِتُتَحَابِّ، لِتُتَحَابَبْ، لِيَتَحَابَّ، لِيَتَحَابِّ، لِيَتَحَابَبْ، لِيُتَحَابَّ، لِيُتَحَابِّ، لِيُتَحَابَبْ، والنهي عنه: لَاتَتَحَابَّ، لَاتَتَحَابِّ، لَاتَتَحَابَبْ، لَاتُتَحَابَّ، لَاتُتَحَابِّ، لَاتُتَحَابَبْ، لَايَتَحَابَّ، لَايَتَحَابِّ، لَايَتَحَابَبْ، لَايُتَحَابَّ، لَايُتَحَابِّ، لَايُتَحَابَبْ، الظرف منه: مُتَحَابٌّ الخ.

باب ششم بر وزن اِفْتِعَال چون: اَلْاِمْتِدَادُ (اوږدېدل):

اِمْتَدَّ، يَمْتَدُّ، اِمْتِدَادًا، فهو مُمْتَدٌّ، واُمْتُدَّ، يُمْتَدُّ، اِمْتِدَادًا، فذاك مُمْتَدٌّ، لَمْ يَمْتَدَّ، لَمْ يَمْتَدِّ، لَمْ يَمْتَدِدْ، لَمْ يُمْتَدَّ، لَمْ يُمْتَدِّ، لَمْ يُمْتَدَدْ، لَايَمْتَدُّ، لَايُمْتَدُّ، لَنْ يَمْتَدَّ، لَنْ يُمْتَدَّ، الامر منه: اِمْتَدَّ، اِمْتَدِّ، اِمْتَدِدْ الخ.

باب هفتم بر وزن اِنْفِعَال چون: اَلْاِنْسِدَادُ (بندېدل):

اِنْسَدَّ، يَنْسَدُّ، اِنْسِدَادًا، فهو مُنْسَدٌّ، واُنْسُدَّ، يُنْسَدُّ، اِنْسِدَادًا، فذاك مُنْسَدٌّ، لَمْ يَنْسَدَّ، لَمْ يَنْسَدِّ، لَمْ يَنْسَدِدْ الخ.

باب هشتم بر وزن اِسْتِفْعَال چون: اَلْاِسْتِمْدَادُ (کومک طلبول):

اِسْتَمَدَّ، يَسْتَمِدُّ، اِسْتِمْدَادًا، فهو مُسْتَمِدٌّ، واُسْتُمِدَّ، يُسْتَمَدُّ، اِسْتِمْدَادًا، فذاك مُسْتَمَدٌّ، لَمْ يَسْتَمِدَّ، لَمْ يَسْتَمِدِّ، لَمْ يَسْتَمْدِدْ الخ.

نور بابونه مستعمل نه دي

ابواب مضاعف رباعي مجرد:

باب اول از رباعي مجرد مضاعف چون: اَلزَّلْزَلَةُ وَالزِّلْزَالُ (ښورول):

زَلْزَلَ، يُزَلْزِلُ، زَلْزَلَةً، وَزِلْزَالًا، فهو مُزَلْزِلٌ، وزُلْزِلَ، يُزَلْزَلُ، زَلْزَلَةً، وَزِلْزَالًا، فذاك مُزَلْزَلٌ الخ.

ابواب مضارع رباعي مزيدفيه:

باب اول از رباعي مزيدفيه بر وزن تَفَعْلُلْ چون: اَلتَّسَلْسُلُ (سره موښلول):

تَسَلْسَلَ، يَتَسَلْسَلُ، تَسَلْسُلاً، فهو مُتَسَلْسِلٌ، وتُسُلْسِلَ، يُتَسَلْسَلُ، تَسَلْسُلاً، فذاک مُتَسَلْسَلٌ، لَمْ يَتَسَلْسَلْ، لَمْ يُتَسَلْسَلْ الخ.

ختم شدند ابواب مضاعف

ابواب مختلطات ومركبات غير صحيح:

فائده:

د مختلطاتو او مركباتو بابونه د ثلاثي مجردو څخه پر شپاړس قسمه راځي چي هغه دلته مصنف رحمة الله عليه بيانوي:

د مهموزو او معتلو د بابو متعلق يو قانون په نظر كي ساتل ضروري دي، هغه دا چي په كم ځاى كي د مهموز او د معتلو د قوانينو تعرض سره راسي، نو هلته به د معتلو و قوانينو ته ترجيح وركول كيږي.

باب اول مهموز الفاء و اجوف واوي بر وزن نَصَرَ يَنْصُرُ چون: اَلْاَوْبُ (واپس كېدل):

آبَ، يَئُوْبُ، اَوْبًا، فهو آئِبٌ، وإيبَ، يُئَابُ، اَوْبًا، فذاک مَئُوْبٌ، لَمْ يَئُوْبْ، لَمْ يُئَبْ، لَايَئُوْبُ، لَايُئَابُ، لَنْ يَئُوْبَ، لَنْ يُئَابَ، الامر منه: أُبْ، لِتَؤُبْ، لِيَؤُبْ، لِيُئَبْ، والنهي عنه: لَاتَؤُبْ لَاتُؤَبْ، الظرف منه: مَآبٌ، والالة منه: مِيْوَبٌ، افعل التفضيل المذكر منه: اَوْبٌ، والمؤنث منه: اَوْبَى، وفعل التعجب منه: مَااَوْبَهٗ، واَوِبْ بِهٖ.

د "آبَ يَئُوْبُ" گردان بعينه د "قَالَ يَقُوْلُ" غوندي دئ.

باب دوم مهموز الفاء اجوف يايي بر وزن ضَرَبَ يَضْرِبُ چون: اَلْاَيْدُ

(زورور کېدل):

اَدَ، يَئِيدُ، اَيْدًا، فهو اٰئِدٌ، واُيِدَ، يُئَادُ، اَيْدًا، فذاک مَئِيدٌ، لَمْ يَئِدْ، لَمْ يُئَدْ، لَايَئِيدُ، لَايُئَادُ، لَنْ يَّئِيدَ، لَنْ يُّئَادَ، الامر منه: اِدْ، لِتُئَدْ، لِيَئِدْ، لِيُئَدْ الخ.

فائده:

دا باب په مثل د "بَاعَ يَبِيْعُ" دئ.

باب سوم مهموز الفاء ناقص واوي بر وزن نَصَرَ يَنْصُرُ چون: اَلْاَلُوُ (کوتاهي کول):

اَلَا، يَأْلُوْ، اَلْوًا، فهو اٰلٍ، واُلِيَ، يُؤْلٰى، اَلْوًا، فذاک مَاْلُوٌّ، لَمْ يَأْلُ، لَمْ يُؤْلَ، لَايَأْلُوْ، لَايُؤْلٰى، لَنْ يَّأْلُوَ، لَنْ يُّؤْلٰى، الامر منه: اُوْلُ، لِتُؤْلَ، لِيَأْلُ، لِيُؤْلَ، والنهى عنه: لَاتَأْلُ، لَاتُؤْلَ، لَايَأْلُ، لَايُؤْلَ، الظرف منه: مَئْلَى، والالة منه: مِئْلَى، مِئْلَاةٌ، مِئْلَاءٌ، افعل التفضيل المذكر منه: اٰلٰى، والمؤنث منه: اٰلٰى، وفعل التعجب منه: مَااٰلَاهُ، وَاٰلِ بِهٖ.

فائده:

دا باب په مثل د "دَعَا يَدْعُوْ" دئ.

باب چهارم مهموز الفاء ناقص يايي بر وزن ضَرَبَ يَضْرِبُ چون: اَلْاَدْيُ

(شيدې درېدل):

اَدٰى، يَأْدِيْ، اَدْيًا، فهو اٰدٍ، واُدِيَ، يُؤْدٰى، اَدْيًا، فذاک مَأْدِيٌّ، لَمْ يَأْدِ، لَمْ يُؤْدَ، لَايَأْدِيْ، لَايُؤْدٰى، لَنْ يَّأْدِيَ، لَنْ يُّؤْدٰى، الامر منه: اِئْدِ، لِتُؤْدَ، لِيَأْدِ، لِيُؤْدَ، والنهى عنه: لَاتَأْدِ، لَاتُؤْدَ، لَايَأْدِ، لَايُؤْدَ، الظرف منه: مَأْدٰى، مَأْدَيَانِ الخ.

فائده:

دا باب په مثل د "رَمٰى يَرْمِيْ" دئ.

باب پنجم مثال واوي ومهموز العين از باب ضَرَبَ يَضْرِبُ چون: اَلْوَءْدُ (لور ژوندی په قبر کي ښخول):

وَئِدَ، يَئِدُ، وَئْدًا، فهو وَائِدٌ، و وُئِدَ، يُوْئَدُ، وَئْدًا، فذاک مَوْئُوْدٌ، لَمْ يَئِدْ، لَمْ يُوْئَدْ، لَايَئِدُ، لَايُوْءَدُ، لَنْ يَئِدَ، لَنْ يُوْءَدَ، الامر منه: إِدْ، لِتُوْئَدْ، لِيَئِدْ، لِيُوْئَدْ، والنهى عنه: لَاتَئِدْ، لَاتُوْئَدْ، لَايَئِدْ، لَايُوْئَدْ، الظرف منه مَوْئِدٌ، مَوْئِدَانِ، مَوَائِدُ، ومُوَيْئِدٌ، والالة منه: مِيْئَدٌ، مِيْئَدَانِ، مَوَائِدُ، ومُوَيْئِدٌ، مِيْئَدَةٌ، مِيْئَدَتَانِ، مَوَائِدُ، مُوَيْئِدَةٌ، مِيْئَادٌ، مِيْئَادَانِ، مَوَائِيْدُ، مُوَيْئِيْدٌ، وافعل التفضيل المذكر منه: اَوْئَدُ، اَوْئَدَانِ، اَوْئَدُوْنَ، اَوَائِدُ الخ.

فائده:

دا باب په مثل د "وَعَدَ يَعِدُ" دی.

باب ششم مثال يايي و مهموز العين از باب عَلِمَ يَعْلَمُ چون: اَلْيَأْسُ

(نا امیده کېدل):

يَئِسَ، يَيْئَسُ، يَأْسًا، فهو يَائِسٌ، و يُئِسَ، يُوْئَسُ، يَأْسًا، فذاک مَيْئُوْسٌ، لَمْ يَيْئَسْ، لَمْ يُوْئَسْ، لَايَيْئَسُ، لَايُوْئَسُ، لَنْ يَيْئَسَ، لَنْ يُوْئَسَ، الامر منه: اِيْئَسْ، لِتُوْئَسْ، لِيَيْئَسْ، لِيُوْئَسْ، والنهى عنه: لَاتَيْئَسْ، لَاتُوْئَسْ، لَايَيْئَسْ، لَايُوْئَسْ، الظرف منه: مَيْئَسٌ، مَيْئَسَانِ، مَيَائِسُ، ومُيَيْئِسٌ، والالة منه: مِيْئَسٌ، مِيْئَسَانِ، مَيَائِسُ، ومُيَيْئِسٌ، مِيْئَسَةٌ مِيْئَسَتَانِ، مَيَائِسُ، ومُيَيْئِسَةٌ، مِيْئَاسٌ، مِيْئَاسَانِ، مَيَائِيْسُ، ومُيَيْئِيْسٌ، وافعل التفضيل المذكر منه: اَيْئَسُ، الخ.

فائده:

دا باب په مثل د "يَبِسَ يَيْبَسُ" دی.

باب هفتم مهموز العين وناقص واوي از باب مَنَعَ يَمْنَعُ چون: اَلدَّأْوُ (عاشق کېدل):

دَأَا، يَدْأَا، دَأْوًا، فهو دَاءٍ، و دُئِيَ، يُدْأَا، دَأْوًا، فذاک مَدْؤُوٌّ، لَمْ يَدْءَ، لَمْ يُدْءَ، لَايَدْأَى، لَايُدْأَى، لَنْ يَدْأَى، لَنْ يُدْأَى، الامر منه دَءْ، لِتُدْءَ، لِيَدْءَ، لِيُدْءَ، والنهى عنه: لَاتَدْءَ، لَاتُدْءَ، لَايَدْءَ، لَايُدْءَ، الظرف منه: مَدْأًى، مَدْأَيَانِ، مَدَاءٍ.

ومَدَنِيٌ، والالة منه: مِدْنًى، مِدْنَيَانِ، مَدَاءٍ، ومَدَنِيٌ، افعل التفضيل المذكر منه: اَدْنٰى، اَدْنَيَانِ، اَدْنَوْنَ، اَدَاءٍ، اَدْنِيٌ، والمؤنث منه: دُنْيٰ، دُنْيَانِ، دُنْيَاتٌ الخ.

باب هشتم مهموز العين و ناقص يايي از باب مَنَعَ يَمْنَعُ چون: اَلرَّأْيُ (لیدل) وَالرُّؤْيَةُ (خوب لیدل):

رَاٰی، يَرٰى، رَأْيًا، فهو رَاءٍ، ورُئِيَ، يُرٰى، رَأْيًا، فذاک مَرْئِيٌّ، لَمْ يَرَ، لَمْ يُرَ، لَايَرٰى، لَايُرٰى، لَنْ يَرٰى، لَنْ يُرٰى، الامر منه: رَ، الظرف منه: مَرْأًى، مَرْأَيَانِ، مَرَاءٍ، ومَرْئِيٌ، والالة منه: مِرْأًى، مِرْأَيَانِ، مَرَاءٍ، ومَرْئِيٌ، مِرْأَاةٌ، مِرْأَاتَانِ، مَرَاءٍ، و مُرَيْئِيَةٌ، مِرْاءٌ، مِرْاٰنِ، مَرَائِيٌ، وَمُرَيْئِيٌ، وافعل التفضيل المذكر منه: اَرْاٰى، اَرْأَيَانِ، اَرْءَوْنَ، اَرَاءٍ، وَاُرَيْئِيٌ، والمؤنث منه: رُؤْيٰ، رُؤْيَانِ، رُءْيَاتٌ الخ.

باب نهم اجوف واوي و مهموز اللام از باب نَصَرَ يَنْصُرُ چون: اَلْبَوْءُ (وروسته تلل):

بَاءَ، يَبُوْءُ، بَوْءًا، فهو بَاءٍ، وَبِيْئَ، يُبَاءُ، بَوْءًا، فذاک مَبُوْءٌ، لَمْ يَبُؤْ، لَمْ يُبَأْ، لَايَبُوْءُ، لَايُبَاءُ، لَنْ يَبُوْءَ، لَنْ يُبَاءَ، الامر منه: بُؤْ، لِتُبَأْ، لِيَبُؤْ، لِيُبَأْ، والنهى عنه: لَاتَبُؤْ، لَاتُبَأْ، لَايَبُؤْ، لَايُبَأْ، الظرف منه: مَبَاءٌ، مَبَاءَانِ، مَبَاوِئُ، و مُبَيِّئٌ، والالة منه: مِبْوَءٌ، مِبْوَءَانِ، مَبَاوِئُ، وَمُبَيِّئٌ، مِبْوَاةٌ، مِبْوَاتَانِ، مَبَاوِئُ، مُبَيْوِئٌ، وافعل التفضيل المذكر منه: اَبْوَءُ، والمؤنث منه بُوْاٰى الخ.

باب دهم مثال واوي و مهموز اللام از باب مَنَعَ يَمْنَعُ چون: اَلْوَبْأُ (اشاره کول):

وَبَأَ، يَبَأُ، وَبْأً، فهو وَابِئٌ، وَوُبِئَ، يُوْبَأُ، وَبْأً، فذاک مَوْبُوْءٌ، لَمْ يَبَأْ، لَمْ يُوْبَأْ، لَايَبَأُ، لَايُوْبَأُ، لَنْ يَبَأَ، لَنْ يُوْبَأَ، الامر منه: بَأْ، لِتُوْبَأْ، لِيَبَأْ، لِيُوْبَأْ، والنهى عنه: لَاتَبَأْ، لَاتُوْبَأْ، لَايَبَأْ، لَايُوْبَأْ، الظرف منه: مَوْبِئٌ، والالة منه: مِيْبَأٌ، مِيْبَأَةٌ، مِيْبَاءٌ، وافعل التفضيل المذكر منه: اَوْبَأُ، والمؤنث منه وُبْئٰى، وُبْئٰى الخ:

باب یازدهم اجوف یایی و مهموز اللام بر وزن عَلِمَ يَعْلَمُ چون: اَلْمَشِيئَةُ

(غوښتل):

شَاءَ، يَشَاءُ، مَشِيئَةً، فهو شَاءٍ، وشِيئَ، يُشَاءُ، مَشِيئَةً، فذاك مَشِيئٌ، لَمْ يَشَأْ، لَمْ يُشَأْ، لَايَشَاءُ، لَايُشَاءُ، لَنْ يَشَاءَ، لَنْ يُشَاءَ، الامر منه: شَأْ، لِتَشَأْ، لِيَشَأْ، لِيُوشَأْ، والنهي عنه: لَاتَشَأْ، لَاتُشَأْ، لَايَشَأْ، لَايُشَأْ، الظرف منه: مَشَاءٌ، مَشَاءَانِ، مَشَائِيُ، مُشَيِّئٌ، والالة منه: مِشْيَأٌ، مِشْيَآنِ، مَشَائِيُ، ومُشَيْئٌ، مِشْيَاةٌ، مِشْيَاتَانِ، مَشَائِيُ، ومُشَيْئَةٌ، مِشْيَاءٌ، مِشْيَاءَانِ، مَشَائِيُ، ومُشَيْئٌ، وافعل التفضيل المذكر منه: اَشْيَأُ، اَشْيَآنِ الخ.

باب دوازدهم مهموز الفاء ولفيف مقرون از باب ضَرَبَ يَضْرِبُ چون: اَلْاَوِيُّ

(د پناه ځای نیول):

اَوٰی، يَأْوِيْ، اَوِيًّا، فهو، اٰوٍ، و اُوِيَ، يُؤْوٰی، اَوِيًّا، فذاک مَأْوِيٌّ، لَمْ يَأْوِ، لَمْ يُؤْوَ، لَايَأْوِيْ، لَايُؤْوٰی، لَنْ يَأْوِيَ، لَنْ يُؤْوٰی، الامر منه: اِيْوِ، لِتُؤْوَ، لِيَأْوِ، لِيُؤْوَ، والنهي عنه: لَاتَأْوِ، لَاتُؤْوَ، لَايَأْوِ، لَايُؤْوَ، الظرف منه: مَأْوٰی، مَأْوَيَانِ، مَآوٍ، مُوَيٍّ، والالة منه: مِيْوٰی، مِيْوَيَانِ، مَآوٍ، مُوَيٍّ، مِيْوَاةٌ، مِيْوَاتَانِ، مَآوٍ، وَ مُوَيِّيَةٌ مِيْوَاءٌ، مِيْوَاءَانِ، مَآوِيُّ، وَمُوَيِّيٌّ، وافعل التفضيل المذكر منه: آوٰی، والمؤنث منه، اُيًّا.

باب سیزدهم مهموز العين ولفيف مفروق از باب ضَرَبَ يَضْرِبُ چون: اَلْوَءْيُ

(وعده کول):

وَأٰی، يَئِيْ، وَئْيًا، فهو وَاءٍ، و وُئِيَ، يُوْءٰی، وَئْيًا، فذاک مَوْئِيٌّ، لَمْ يَءِ، لَمْ يُوْءَ، لَايَئِيْ، لَايُوْءٰی، لَنْ يَئِيَ، لَنْ يُوْءٰی، الامر منه: ءِ، لِتُوْءَ، لِيَءِ، لِيُوْءَ، والنهي عنه: لَاتَءِ، لَاتُوْءَ، لَايَءِ، لَايُوْءَ، الظرف منه: مَوْءًی، مَوْءَيَانِ، مَوَاءٍ، و مُوَيْئٍ، والالة منه: مِيْئًی، مِيْئَيَانِ، مَوَاءٍ، وَ مُوَيْئٍ، مِيْئَاةٌ، مِيْئَاتَانِ، مَوَاءٍ، و مُوَيْئِيَةٌ، مِيْئَاءٌ، مِيْئَاءَانِ، مَوَائِيُّ، وَ مُوَيْئِيٌّ، افعل التفضيل المذكر منه: اَوْءٰی، اَوْءَيَانِ، اَوْءَوْنَ الخ.

فائده:

دا باب د "وَقٰی يَقِیْ" پر طريقه گردانيږي.

باب چهاردهم مهموز الفاء و مضاعف ثلاثي مجرد از باب نَصَرَ يَنْصُرُ چون: اَلْاَبُّ

(اماده کېدل):

اَبَّ، يَاُبُّ، اَبًّا، فهو ابٌّ، واُبَّ، يُؤَبُّ، اَبًّا، فذاک مَاْبُوبٌ، لَمْ يَأُبَّ، لَمْ يَاُبِّ، لَمْ يَاْبُبْ، لَمْ يُؤَبَّ، لَمْ يُؤَبِّ، لَمْ يُؤْبَبْ، لَايَاُبُّ، لَايُؤَبُّ، لَنْ يَاُبَّ، لَنْ يُؤَبَّ، الامر منه: اُبَّ، اُبِّ، اُبُّ، اُؤْبُبْ الخ.

باب پانزدهم مثال واوي مضاعف ثلاثي از باب عَلِمَ يَعْلَمُ چون: اَلْوَدُّ

(دوست جوړېدل):

وَدَّ، يَوَدُّ، وَدًّا، فهو وَادٌّ، و وُدَّ، يُوَدُّ، وَدًّا، فذاک مَوْدُوْدٌ، لَمْ يَوَدَّ، لَمْ يَوَدِّ، لَمْ يَوْدَدْ، لَمْ يُوَدَّ، لَمْ يُوَدِّ، لَمْ يُوْدَدْ، لَايَوَدُّ، لَا يُوَدُّ، لَنْ يَوَدَّ، لَنْ يُوَدَّ، الامر منه: وَدَّ، وَدِّ، اِيْدَدْ، لِتُوَدَّ، لِتُوَدِّ، لِتُوْدَدْ، لِيَوَدَّ، لِيَوَدِّ، لِيَوْدَدْ، لِيُوَدَّ، لِيُوَدِّ، لِيُوْدَدْ، والنهى عنه: لَاتَوَدَّ، لَاتَوَدِّ، لَاتَوْدَدْ، لَاتُوَدَّ، لَاتُوَدِّ، لَاتُوْدَدْ، لَايَوَدَّ، لَايَوَدِّ، لَايَوْدَدْ، لَايُوَدَّ، لَايُوَدِّ، لَايُوْدَدْ، الظرف منه: مَوَدٌّ، مَوَدَّانِ، مَوَادٌّ، و مُوَيْدٌ، والالة منه: مِوَدٌّ، مِوَدَّانِ، مَوَادٌّ، و مُوَيْدٌ، مِوَدَّةٌ مِوَدَّتَانِ، مَوَادٌّ، و مُوَيْدَةٌ، مِيْدَادٌ مِيْدَادَانِ، مَوَادِيْدُ، و مُوَيْدِيْدٌ، افعل التفضيل المذكر منه: اَوَدُّ، اَوَدَّانِ، اَوَدُّوْنَ، اَوَادُّ، وَ اُوَيْدٌ، والمؤنث منه: وُدّٰى، وُدَّيَانِ، وُدَّيَاتٌ، وُدَدٌ، و وُدَيْدٰى، بر قياس عَضَّ، يَعَضُّ.

فائده:

په متجانسينو کي د مضاعف په قوانينو باندي عمل او په واو کي د معتل په قوانينو باندي عمل کېږي. ليکن د تعرض په وخت کي د مضاعف و قوانينو ته ترجيح ور کول کېږي.

باب شانزدهم مثال يايي مضاعف ثلاثي از باب عَلِمَ يَعْلَمُ چون: اَلْيَمُّ

(په درياب کي لوېدل):

يَمَّ، يَيَمُّ، يَمًّا، فهو يَامٌّ، وَيُمَّ، يُيَمُّ، يَمًّا، فذاک مَيْمُوْمٌ، لَمْ يَيَمَّ، لَمْ يَيَمِّ، لَمْ يَيْمَمْ، لَمْ يُيَمَّ، لَمْ يُيَمِّ، لَمْ يُوْمَمْ، لَايَيَمُّ، لَايُيَمُّ، لَنْ يَيَمَّ، لَنْ يُيَمَّ، الامر منه: يَمَّ، يَمِّ، اِيْمَمْ، لِتُيَمَّ، لِتُيَمِّ، لِتُوْيَمْ، لِيَيَمَّ، لِيَيَمِّ، لِيَيْمَمْ، والنهى عنه: لَاتَيَمَّ، لَاتَيَمِّ، لَاتَيْمَمْ، لَاتُيَمَّ، لَاتُيَمِّ، لَاتُوْمَمْ، لَايَيَمَّ، لَايَيَمِّ، لَايَيْمَمْ، لَايُيَمَّ، لَايُيَمِّ، لَايُوْمَمْ. الظرف منه: مَيَمٌّ.

مَيۡمَانِ، مَيَامِمُ، وَ مُيَيۡمِمٌ، والالة منه: مِيۡمَمٌ مِيۡمَانِ، مَيَامِمُ، وَ مُيَيۡمِمٌ، مِيۡمَمَةٌ، مِيۡمَتَانِ، مَيَامِمُ، وَ مُيَيۡمِمَةٌ، مِيۡمَامٌ، مِيۡمَامَانِ، مَيَامِيۡمُ، وَمُيَيۡمِيۡمٌ، وافعل التفضيل المذكر منه: أَيۡمَمُ، أَيۡمَمَانِ، أَيۡمَمُوۡنَ أَيَامِمُ، وَأُيَيۡمِمٌ، والمؤنث منه: يُمۡمَى، يُمۡمَيَانِ، يُمۡمَيَاتٌ، يُمَمٌ، وَيُمَيۡمِي.

فائده:

مصنف رحمة الله عليه په مختلطاتو او مرکباتو کې د مجردو بابونه ذکر کړه او د مزيداتو بابونه يې د کثرة استعمال په وجه باندې پرېښي دي، صرف د افعال باب يې ذکر کړی دی.

باب اول مهموز العين و ناقص از باب اِفۡعَال چون اَلۡاِرَاءَةُ (ښکاره کول):

اَرٰى، يُرِيۡ، اِرَاءَةً، فهو مُرٍ، واُرِيَ، يُرٰى، اِرَاءَةً، فذاک مُرًى، لَمۡ يُرِ، لَمۡ يُرَ، لَايُرِيۡ، لَايُرٰى، لَنۡ يُّرِيَ، لَنۡ يُّرٰى، الامر منه: اَرِ، لِتُرَ، لِيُرِ، لِيُرَ، والنهي عنه: لَاتُرِ، لَاتُرَ، لَايُرِ، لَايُرَ، الظرف منه: مُرًى، مُرَيَانِ، مُرَيَاتٌ.

دعاء:

اَللّٰهُمَّ اغۡفِرۡلِيۡ وَلِاَسَاتِذَتِيۡ وَلِمَشَائِخِيۡ وَلِوَالِدَيَّ، وَلِكَاتِبِهٖ وَلِمَنۡ سَعٰى فِيۡهِ بِاَدۡنٰى سَعۡيٍ وَلِجَمِيۡعِ الۡمُؤۡمِنِيۡنَ وَالۡمُؤۡمِنَاتِ. رَبِّ صَرِّفۡ قُلُوۡبَ الطَّالِبِيۡنَ اِلَيۡهِ وَاجۡعَلۡهُ لَهُمۡ نَافِعًا وَسَهِّلۡ لَهُمۡ حِفۡظَهٗ وَاجۡعَلۡهُ قُرَّةً لِاَعۡيُنِهِمۡ وَنَرۡجُوۡ مِمَّنۡ نَفَعَهٗ هٰذَا الۡكِتَابُ دُعَاءً لَنَا بِالۡخَيۡرِ لِدُنۡيَانَا وَآخِرَتِنَا. وَلِلّٰهِ الۡحَمۡدُ اَوَّلًا وَّآخِرًا وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوۡلِهٖ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ وَاَصۡحَابِهٖ وَاَتۡبَاعِهٖ اَجۡمَعِيۡنَ.

تـــمـــت بـــالـــخـــيـــر:

۲۷. مناسب از باب اصول ی آید فقط. و اَمَّا حَبَّ فَهُوَ حَبِيْبٌ (كرم) وَلَبَّ فَهُوَ لَبِيْبٌ (كرم) من الشواذ. (نور محمد ق)

۲۸. مهموز الفاء او مضاعف ثلاثي اكثر د "نَصَرَ" څخه راځي، او د "ضَرَبَ" او "سَمِعَ" څخه اقل راځي، لكه: اَمَّ يَؤُمُّ اَمًّا، اَنَّ يَئِنُّ اَنًّا، اَلَّ يَئِلُّ اَلًّا.

۲۹. مثال واوي او مضاعف ثلاثي د "سَمِعَ" څخه راځي، لكه: وَدَّ يَوَدُّ وَدًّا.

۳۰. مثال يايي او مضاعف ثلاثي هم فقط د "سَمِعَ" څخه راځئ، لكه: يَئِرَّ يَيَرُّ يَرًّا.

(علامات ابواب ختم شد)

ماخوز از معارف الصرف

كمپوز:---------------عبد الوهاب "متعلّم".

مکتبہ سلطانیہ الہاشمیہ

کاسی روڈ کوئٹہ